

WIESŁAW MYŚLIWSKI

piatră peste piatră

UNIVERS

Wiesław Myśliwski

Piatră peste piatră

În româneşte de
Pavel Mocanu şi Ion Dodu Bălan

Postfaţă şi note de Ion Dodu Bălan

eBook versiunea 2.0 (definitivă), februarie 2014
după ediția apărută la Editura Univers, Bucureşti, 1987

Cuprins:

Piatră peste piatră
Altă piatră peste piatră
Iar pe astă piatră
Încă o dată piatră
(Dintr-un cântec popular)

I. Cimitirul

Să-ți faci un mormânt, uşor de zis, numai cine nu şi l-a făcut nu ştie cât te costă un mormânt. Aproape cât o casă. Deşi, cum se zice, şi mormântul este o casă, numai că pentru viața de apoi. Fiindcă – veşnicie sau neveşnicie –, omul trebuie să-şi aibă un colțişor al lui.

După accident, mi-au dat despăgubirea pentru picioare, chiar mii de zloți, dar s-au dus toți. Am avut un ceas, cu lănțişor de argint, amintire din anii de partizan, s-a dus şi ăla. Am vândut o bucată de pământ, s-au dus banii. Am făcut doar zidul; pentru tencuială nu mi-a mai ajuns. Este adevărat că, dacă mai trăia Chmiel, l-aş fi terminat. Nu dintr-odată, dar încet-încet. Mai creşteam o vită, mai vindeam ceva. În tot cazul era cineva care să mă împingă din spate, să nu mă lase aşa. Căci lui Chmiel nu-i plăcea să se apuce de o treabă şi apoi s-o lase baltă, cum fac meseriaşii de azi. El ce începea, trebuia să termine. Numai că, după ce a făcut zidăria, n-a mai venit după bani şi chiar în ziua aia l-a trântit boala la pat, şi după o săptămână i-am cântat prohodul.

Aşa s-a întâmplat că nicicum n-am putut să fac rost de bani ca să-mi termine mormântul înainte de a-şi da duhul. Şi chiar dacă am mai făcut rost de ceva bani, mereu au fost treburi mai urgente, aşa că mormântul mai putea să aştepte. Căci, din fericire, nu murea nimeni. Iar impozitele trebuiau plătite. Am fost nevoit să mai iau şi cu împrumut. Iar când a fost să dau înapoi, n-am mai avut de unde.

Kubik, vecinul, venea aproape în fiecare zi şi nici tu „Doamne-ajută”, nici „ce mai faci”, ci numai când îmi dai banii, când îmi dai banii. Era vorba că mi-i dai de Crăciun şi uite că acuma a trecut aproape anul. A venit vremea să-şi însoare băiatul. Copilul e pe drum. Trebuie să-i cumpere haine, o cămaşă, încălțăminte. Muzică, rachiu. Toate trebuie să le cumpere băiatul care se însoară. Crezi că acum nunțile sunt ca pe vremuri. Aveai haine de

la taică-tău, iar cămaşa ți-o cosea mama, că avea cânepă. Şi veneau doar rudele şi cunoscuții din sat, binecuvântarea doar s-o fi avut. Iar acum trebuie să inviți şi de la oraş. Şi doar lor n-o să le dai numai rachiu făcut de tine, vor din acela de la magazin. Iar nunta durează trei zile, căci dacă au venit se cade să mănânce bine, să bea. Altfel, latră după aceea că au fost la nişte sărăntoci. Şi, ai dracului, nu ştiu cum beau că se trezesc foarte repede. De mâncat, nu prea mănâncă, dar de băut… Şi fiecăruia să-i mai dai şi o jumate de litru la drum, ca să te vorbească de bine.

Aşa că m-am împrumutat de la Maciołek şi i-am dat lui Kubik. Mă gândeam, Maciołek stă cu casa dincolo de moară, n-o să vină în fiecare zi, cum vine Kubik, după bani. Dar şi Maciołek s-a dovedit a fi un calic. Nu venea, dar când mă întâlnea în sat, de departe urla.

— Mă, boală, când îmi dai banii? De luat ai ştiut să iei?

Mi-era frică să mă duc până la cooperativă după pâine, ca să nu-l întâlnesc acolo. Mi-era frică să mă duc duminica la liturghie, că nu o dată, nici n-a mai aşteptat să ies în uliță şi a început, în fața oamenilor, în curtea sfințită a bisericii, să strige la mine.

La urmă m-am gândit că trebuie să fac ceva ca să nu se mai lege orice tăntălău de mine. I-am pus funia la văcuță şi am dus-o la achiziții. Voiam s-o țin pentru lapte, dar n-aveam ce face. Mă uitam doar să nu mă întâlnesc cu cineva în sat, când o duceam, căci la ce mi-ar fi slujit jelaniile că-i păcat de o vacă aşa de frumoasă s-o duc la achiziții. Din fericire era timp frumos şi oamenii erau pe câmp, numai bătrânul Blach şedea pe bancă în fața casei şi se încălzea la soare. Ochii îi avea închişi, dormita la soare, aşa că m-am gândit să mă strecor cumva, văcuța mergea uşurel, nici eu n-o îndemnam. Dar deodată a tresărit şi şi-a întors ochii.

— La taur o duci?

— Nu, la achiziții.

— Mai bine ai duce-o la taur.

— Da, ar fi fost mai bine.

— Oh, ai fi avut din ea o vacă… O mulgeai la şase țâțe. N-ai mai bea apă la coasă. Ai fi avut lapte covăsit. Doar să-ți fi cumpărat nişte oale. Pe vremuri erau la târguri de care voiai, de lut sau din cele de tablă. Puteai să-ți faci şi brânză. O atârnai în paie sub streaşină şi o lăsai acolo să se usuce. Putea să se usuce cu anii. Şi de venea iarăşi războiul, ai fi avut brânză uscată. O mâncai cu găluşte sau cu pâine. Sau dacă luai o bucată pe câmp, toată ziua

puteai să ari, să coseşti, să semeni. Şi nu mai ştiai de foame. Sau o rupeai în bucățele şi o dădeai la stăncuțe. Până seara umblau după tine. Iar aşa, ți-o taie şi se ghiftuiesc alții cu ea.

— Da, dar nici vaca nu-i veşnică.

— Nu-i veşnică, dar e lăptoasă. Şi-apoi, ce-i veşnic?

Mi-am muşcat buza ca să nu zic ceva de rău moşului, că mă scotea din fire. Ştiam şi singur ce vacă duceam. Nu trebuia să mi-o spună nimeni. Avea o piele parcă era linsă, capul nu prea mare, grumazul lat. Picioarele din spate erau depărtate, de parcă avea două ugere. Iar în afară de asta, când m-am dus în grajd s-o iau, nicicum nu s-a lăsat s-o prind cu funia de coarne. Nu şi nu, dădea cu capul şi fugea în lături. Până când n-am luat-o de bot, am mângâiat-o şi i-am spus:

— Văcuță, văcuță, înțelege, trebuie să-mi fac mormântul.

Iar mormântul stă neterminat şi se ruinează. Ar trebui să-l căptuşesc pe deasupra. Să-i fac o placă, la intrare, să nu se zidească după fiecare coşciug. Să dăltuiesc numele, ca să se vadă că este mormântul familiei Pietruszka. Poate că ar trebui să poleiesc literele cu aur. Acum toți şi le poleiesc cu aur. La Kłonica nu numai că scrie că este mormântul familiei Kłonica dar fiecare dintre ei are numele poleit cu aur, Baltazar Kłonica, Andrzej Kłonica, Adelaida Kłonica, Sofia Kłonica născută Cholewek. Să tot fie vreo sută de litere… Dar Kłonica seamănă în fiecare an numai cu in câte trei-patru hectare, aşa că are cu ce să poleiască.

Şi mie îmi spuneau să semăn in. Inul este o plantă care aduce aur, ziceau. Un iugăr de in face cât cinci iugăre de grâu sau şapte de secară, iar de cartofi, Dumnezeu ştie. Şi de muncit nu munceşti mai mult ca la grâu, secară, cartofi. Îl semeni, îl culegi, îl usuci, îl bați şi-l duci la achiziții. In de sămânță? Fă contractul şi-l capeți, îți mai dau şi bani cu împrumut ca să ai cu ce să-l plăteşti. Dar dacă vin ploile, ce te faci cu inul? Ce te faci şi cu grâul, secara, fără să mai vorbim de cartofi. Ploaia nu alege; poate să fie, grâu, secară, in, toate au aceeaşi soartă. Sau că ogorul este al meu sau al tău. Suntem vreunul mai aproape de Dumnezeu? Potopul s-a revărsat peste toată lumea. Numai Noe a rămas şi a luat câte două din fiecare viețuitoare şi câte două boabe din fiecare fel de sămânță. Sau de apare vreo boală, apoi şi secara, grâul, cartofii au bolile lor. Cu cartofii e şi mai rău, că au gândacii lor. Iar gândacilor nici fazanii nu le mai pot face față. Da, au dat drumul la fazani pe câmp, ca să omoare gândacii. Se coloraseră ogoarele. Trăgeai cu coasa şi îți sărea un fazan dintre picioare. Dar a ținut mult? Au

început vânătorile, una după alta, aşa că acum nu mai găseşti un fazan nici de leac. Iarăşi îi mână pe oameni la câmp să stârpească gândacii. Iar napii, morcovii, varza n-au şi ele bolile lor? Care din plante nu le are?

Numai să te uiți bine şi vezi că bolile au bolile lor, iar aceste boli au iarăşi bolile lor. Căci toate în lumea asta se trag una pe alta şi se vor trage şi mai mult. Iar tu numai să semeni in, că o să te faci cu bani. Şi foarte repede. Dar vrăbiile? Mă, dar prost mai eşti, unde ai văzut sat fără vrăbii. Pui şi tu o sperietoare pentru vrăbii, poți să pui şi două, sau în fiecare colț. Mare lucru să faci din bețe nişte cruci. Le înveleşti cu nişte nădragi mai vechi, cu haine, cămăşi, pălării. Câte boarfe n-are fiecare, care nu-i mai folosesc, îți pare rău să le arunci şi cu anii se adună.

Inul merită să-l cultivi şi pentru boabe, şi pentru tulpină. Iar grâul, secara numai pentru grăunțe. Uită-te în sat. Dintr-odată vezi cine seamănă in. Să te duci duminica la liturghie. Să vezi cum zboară hârtiile pe tava obolului pentru biserică, de parcă ar fi fulgii îngerilor. Şi de se aude câte o monedă pe tavă, dintr-odată toți îşi întorc capul şi se uită la om ca la un vinovat. Cât ai fost la spital, au venit aici doi care din primăvară până în toamnă au zugrăvit biserica. Unul s-a îmbătat şi a căzut de pe schelă. Dar ălalalt a stat şi a zugrăvit. Acuma tot tavanul este albastru ca cerul. Iar pe pereți sunt zugrăvite acum Patimile Domnului. Înainte era capul lui Isus cu cununa de spini, iar acum a rămas numai ochiul lui. Oamenii o duc mai bine, o duce şi Dumnezeu mai bine. Iar clopotul nou din turlă din ce crezi că e? Din in, fratele meu. Acum, când bate, se aude peste dealuri, peste păduri. Vin de acolo oamenii după sare, gaz, chibrituri, aşa că vorbesc. Bim-bam, bim-bam.

Dar dacă s-ar apuca toți să semene in, cine ar mai semăna secară, grâu, din ce am mai face pâinea? Deşi câteodată mă gândesc, am cele şapte iugăre, poate că ar încăpea pe undeva şi un iugăr de in? Aş face şi eu ceva bani, dacă s-ar nimeri un an bun pentru in. Şi poate că, în sfârşit, aş termina mormântul, că mi-e şi ruşine. Arată ca un buncăr, nici tu vreun obraz, nici tu vreo cruce. Ca să nu mai vorbesc că îl fac de atâția ani. A fost pe aici unul care i-a pus lui Malinowski o cruce pe mormânt. A vrut să-mi pună şi mie. Dar nu mi-a plăcut. Ca un stâlp de gard, fără chipul lui Hristos, ce cruce mai e şi asta. Dar nici crucile de la mormintele mai bogate din cimitir nu-mi plac. Intru câteodată în cimitir să mă uit dacă găsesc ceva să-mi placă şi văd, mormintele

sunt tot mai bogate.

Crucea lui Kowalik se vede de departe. E înaltă cât copacii. Şi stă ca un copac rupt de furtună. Şi parcă ar fi făcută din două tulpini fără ramuri. Pare un copac adevărat cu ramurile tăiate şi cu scoarța crăpată de vreme. Dar este dăltuită din piatră. Capul lui Hristos nu este prea mare, în schimb cununa de spini parcă ar fi un cuib de ciori. Când te apropii ți se pare o spânzurătoare şi ridici capul ca la un spânzurat. De ce o fi făcut-o aşa de înaltă? Când mori n-ai prea multă vreme ca să te uiți în sus. Îți amorţeşte ceafa. În sus te uiți numai ca să vezi cum e vremea când pleacă berzele, moartea te trage în jos. Nici să plângi, când ridici capul în sus, nu prea poți. Lacrimile se îneacă în gâtlejul întins în sus, şi în loc ca să curgă spre ochi, alunecă spre burtă.

Odată nemții l-au spânzurat pe unul dintre ai noştri pe o cruce tot aşa de înaltă. Când te uitai la el de jos, ți se părea că râde. Dar când l-am văzut jos, la picioarele noastre, am văzut că avea fața chircită de durere şi limba scoasă afară. Puteai să crezi că s-a înecat cu vreun cuvânt, care i-a rămas în gât, când a vrut să strige. Deşi pe timpurile alea nu strigai mai mult de un cuvânt, în asemenea împrejurări, şi asta repede. Atâta cât simțeai glontele în trup.

De altfel, dacă n-ar fi fugit spre câmp, ci în partea ailaltă, spre râu, poate că ar fi scăpat. Căci râul nu este adânc, nici prea lat, un râu obişnuit, cum curge în fiecare sat. Când adapi calul, ajunge cu botul la fund. Se văd căldările vechi aruncate în apă. Muierile, când limpezesc rufele, se duc unde este mai adânc, şi de-abia le ajunge la genunchi. Iar pe mal cresc sălcii, sunt tufişuri. Şi era mai aproape râul decât crucea. Dar l-au fugărit spre cruce. Iar omul fuge încotro îl gonesc. Sau poate că crucea i s-a părut o margine de pădure.

L-au nimerit câteva gloanțe, dar totuşi s-a târât până la cruce. A îmbrățişat crucea cu toate puterile, îi curgea sângele din degete, iar pielea o avea zdrelită pe mâini până la coate, căci nicicum nu reuşeau să-l rupă de cruce. Au trebuit să-i taie degetele. Şi aproape mort l-au spânzurat de brațul crucii. Era aşa de sus încât oamenii au doborât crucea, ca să-l dea jos.

Sau când şi-a îngropat Barański fetița, deşi nu împlinise nici trei ani, i-a făcut un mormânt de parcă tot neamul lui, din moşi-strămoşi, ar fi fost îngropat acolo. Iar pe Hristos nu numai că l-au făcut uriaş, dar fie că piatra e aşa cenuşie, fie că au dat cu ceva, încât pare că ar fi trăit o sută de ani. Şi doar cât a trăit Hristos?

Treizeci şi trei de ani. Şi nici nu era înalt, căci nu-şi pleca capul şi intra în orice colibă. Nu sunt mic de statură, când eram flăcău eram cel mai înalt în sat. Iar din tot detaşamentul de partizani dacă erau doi-trei mai înalţi decât mine, deşi toţi erau ca brazii. Dacă aş face o aliniere pe două rânduri, Hristos ar fi undeva pe la mijloc. I-am spus lui Barański că pentru un copil se potrivea mai bine un înger. A dat din mână. Cică îngerul îţi ia apărarea, dar el nu te mântuieşte.

Stă aşa, ca pe o movilă, cu mâinile strânse la piept, capul plecat şi cugetă. Da, ai la ce să te gândeşti. Dumnezeu sau om, fiecăruia îi vine rândul. Dar când e un copil de trei ani? Poţi să stai mult şi să te gândeşti, ce ar fi ieşit din el dacă nu murea. Barański se lăuda că ar fi făcut-o doctoriţă. Dar poţi să te lauzi cu morţii? Mai bine să te rogi pentru ei. Dar Barański totdeauna a fost un lăudăros. Şi-a cumpărat odată un cal şi se lăuda că-i de patru ani. Dar dacă te uitai la dinţii calului, îi mai dădeai pe atâta. Poate că ar fi fost croitoreasă. Sau s-ar fi măritat, ca atâtea, şi ar fi trudit cu bărbatul în câmp până la moarte.

Sau cum e Partyka, l-a pus pe mormânt pe Isus ducându-şi crucea spre Golgota. Are o talpă cât trei de ale noastre. Iar capătul crucii se întinde până la mormântul vecin al lui Ciepiela, aşa că mereu de ziua morţilor se ceartă cu Ciepiela... Şi e aşa de mare Isus, că deşi îşi duce crucea pe Golgota omul nu-şi dă seama că îi e greu. Căci chiar dacă ar vrea să-l ajute, ce ar putea să facă cu puterile sale pe lângă ale lui? Dumnezeu trebuie să fie ca omul, ca să poţi vedea că-l doare cum ne doare şi pe noi. Ca să poţi să te necăjeşti, când îl vezi necăjit. Să-ţi fie milă de el, aşa cum ţi-e milă de tine. Şi să-l înţelegi, că şi el, ca om, nu mai poate nimic. Şi chiar să faci schimb cu el, dă-mi crucea s-o mai duc şi eu, iar tu gândeşte-te la mine.

Îmi pare rău că n-am fost aviator, că poate mi-aş fi pus o elice, ca pe mormântul lui Jaś Król. Îmi place grozav elicea. Dar n-am fost. Pe Jaś, când l-am văzut ultima oară în sat, era căpitan. A căzut cu un reactor, când se pregăteau pentru defilare. L-au adus cu o maşină într-un sicriu de metal. Cu altă maşină au venit colegii lui Jaś. Erau vreo douăzeci, şi numai ofiţeri. Cu şnururi de argint peste umeri, cu medalii pe piepturi, cu baionete mici la şold. Câte şase l-au dus de acasă până la cimitir. Nu i-au lăsat pe alţii să-i schimbe, deşi şi aici, în sat, Jaś avea prieteni cu care mergea cu vacile la păscut şi la şcoală.

La înmormântare a fost tot satul. Au fost şi pompierii. Au fost şi

copiii de la şcoală. Iar doi colonei cu părul cărunt îi duceau sub braț, după sicriu, pe părinții lui Jaś. Bătrânul Król, care şi aşa e mic de statură, s-a chircit şi mai mult, nu ştiu de ce, fie din pricina brațului colonelului, fie din pricina morții fiului, dar nu plângea deloc. Vorbeau după aceea oamenii că nimeni n-ar fi plâns dacă ar fi primit despăgubirea pe care a luat-o Król. Dar poate că bătrânul Król s-a simțit ostaş lângă colonel.

Nici la bătrâna Król nu s-au văzut lacrimi. Dar la cimitir, când unul dintre colonei a zis în fața sicriului că Jaś a murit ca un erou, s-a aplecat spre celălalt, care o ținea de subțiori, de era să cadă. Şi a început să plângă abia a doua zi, după ce au plecat cu toții. Şi de atunci, au trecut atâția ani, şi tot mai plânge.

Au venit după aceea nişte oameni, au adus tablă, au tăiat, au sudat, până când au făcut o elice. La unii nu le-a plăcut prea mult elicea, ziceau că tata, mama sunt creştini, Jaś a fost şi el botezat, aşa că nu se cădea să pună elicea în locul lui Hristos. Deşi, după mine, elicea asta este mult mai tristă decât mulți Hristoşi. Şi nu ştiu cum este făcută, dar atunci când bate vântul se aude ceva de parcă ar zbura un avion pe cer. Poate că e avionul cu care s-a prăbuşit Jaś? Şi dacă te uiți mai bine ți se pare că elicea se învârteşte. Numai că se învârteşte aşa de repede că nu vezi. Se vede numai fâşia luminoasă de pe mormânt. Dar dacă vrea cineva poate să ia elicea drept o cruce.

Sunt curios, cam cât ar costa o elice de aceasta? E multă muncă. Un tinichigiu nu s-ar apuca de aşa ceva. Una e să pui un acoperiş, altceva o elice. Ăia, care au pus elicea pe mormântul lui Jaś, se uitau mereu în hârtii, măsurau în lung, în lat, şi de departe, ca inginerii care comasau pământurile. Cred că după prețurile de stat n-ar costa mult. Dar pentru asta trebuie să mori în slujba statului.

Pe vremuri, când lucram la primărie, când murea cineva dintre funcționari, primăria dădea o cunună din brad alb, câteva flori, iar pe panglică scria că-i din partea primăriei şi a colegilor. Şi în fața sicriului se găsea cineva care să spuie două vorbe, că a fost iubit, că ştia să vorbească cu oamenii, că adio, fie-ți țărâna uşoară. Dar când eşti singur, toate trebuie să le faci singur şi pe banii tăi. Căci chiar dacă cineva te împrumută, apoi după aceea este în stare să-ți sugă tot sângele ca să nu mori cu banii împrumutați.

La urma urmelor poate că nici mormântul ăsta nu m-ar fi costat aşa de mult. Dar am poftit să fie mai încăpător. Şi asta, se înțelege, costă. Dar, în schimb, am loc destul. Sicriele se pot aşeza

aşa cum se cuvine, că nu sunt verze să le bagi în butoi. Nu tragi de mort, nu-l suceşti, nu-l zgâlțâi. Ca să se vadă că înmormântarea este pentru veşnicie.

Aşa că locurile pentru sicrie le-am făcut separate prin scânduri, încăpătoare, că nu-mi place înghesuiala nici în mormânt. Nu ca la alții, că stau unele peste altele ca sfeclele. La mine mortul se bagă ca pâinea în cuptor, se zideşte şi cel puțin pe lumea ailaltă omul este lăsat în pace. Căci oho, sunt destui de ăştia care şi-ar băga nasul şi acolo, dacă s-ar putea. Am opt locuri, patru sus şi patru jos. Atâția am numărat, că am fi mai apropiați. Mama, tata, Antek, Stasiek, nevestele lor, Michał şi eu.

Pe bunici, nici din partea mamei, nici din partea tatei, nu i-am numărat. Sunt şi bunicii rude apropiate, dar au trecut atâția ani de când au fost îngropați. Aşa că de mult s-au făcut pământ. Iar în afară de asta războiul a amestecat toate mormintele din cimitirul nostru, aşa că ar fi greu să-i mai găseşti unde au fost. Şi sunt sigur că în gropile lor zac acuma alții.

La urma urmelor pe bunicii din partea mamei, Łukasz şi Rozalia, nici nu i-am cunoscut. Bunicul încă în veacul trecut l-a omorât pe vechil şi a trebuit să fugă în America. Şi pe pământurile alea a şi rămas. Se pare că vechilul era un câine şi se dădea la bunica, iar bunicul nu l-ar fi lăsat nici pe boier să-i scuipe în ciorbă. A ciupit-o odată, pe câmp, vechilul pe bunica de fund, când s-a aplecat ca să lege un snop; bunicul l-a apucat de guler şi l-a trântit peste snopi de îi ieşiseră ochii din cap. Vechilul s-a răzbunat şi nu i-a trecut bunicului două zile de coasă la orz. Bunicul nu ştia să numere, dar zilele muncite la boier le ştia dumnezeieşte, aşa că s-a înfuriat, i-a smuls vechilului răbojul, l-a frânt în două pe genunchi şi l-a aruncat. Uite, mă, neam de traistă! Gândea bunicul că s-a răzbunat grozav. Dar vechilul râdea de se auzea până departe. Şi când s-a săturat de râs a răcnit la bunic să nu-l mai prindă pe moşie. La care bunicul, fără să stea prea mult pe gânduri, harş cu coasa în gâtul vechilului, de i s-a dus capul printre picioarele cailor. Caii s-au speriat, au răsturnat carul cu snopi, unul şi-a rupt piciorul, au trebuit după aceea să-l omoare. Au venit jandarmii, au răscolit casa, au căutat prin sat, dar bunicul era de acum departe pe drumul spre America.

Multă vreme n-a dat bunicul niciun semn de viață, nimeni nici nu ştia că-i acolo. De-abia după mulți ani, când toți credeau că a murit, i-a trimis bunicii Rozalia câțiva dolari şi o scrisoare. Scria că nu se mai întoarce niciodată în sat, şi că nu-i pare rău de cele

ce a făcut, că e un mişel mai puţin pe lume şi că prin asta lumea e cu o picătură mai bună. Deşi nu o duce prea uşor acolo. Zile întregi, prin pustietăţi, în dogoare şi praf, mână vitele la oraş, la abatoare. Mai uşor i-a venit în război, când a fost pe la noi, decât să mâne vitele. Şi duce o turmă, se întoarce şi iarăşi la drum. Iar când vine seceta, râurile se usucă şi vitele cad ca muştele. Şi chiar de apare câte un nor, ploaia, până să ajungă pe pământ, se usucă în văzduh. Dar vechilului i-ar mai tăia o dată gâtul, dacă tâlharul s-ar lega de bunica. Odată, la o cârciumă, i s-a părut că-l vede pe vechil strângând-o pe bunica şi a răsturnat masa. Îngenunchează în faţa lui Hristos, Rozalia, şi jură-mi credinţă pe patimile lui. Poate că ai vreun ibovnic? Să te ferească Dumnezeu, Rozalia, iar cumnatul Felek să te păzească bine. Tu, Felek, cumnate, ai grijă de ea, că altfel ne întâlnim pe lumea ailaltă şi ne socotim. Şi mai zicea în scrisoare că o să-i scrie când să vină bunica la el. Dar nu aşa de repede, că scrisoarea asta l-a costat cinci dolari, iar cinci dolari, Rozalia, să ştii că-i o avere. Croitorul Blume i-a scris scrisoarea, când a intrat la el ca să-i cârpească nădragii, pe când mâna vitele.

Dar bunica, ca şi bunicul, avea sânge fierbinte, n-a mai aşteptat scrisoarea, pe care i-a promis-o, ci a lăsat surorii sale pe mama şi pe fratele ei, Sylwester, care a murit după aia de dizenterie, şi hai, după bunic în America. Ce nu i-au spus oamenii, că-i pe partea ailaltă a lumii, că-i mai departe de unde apune soarele, că acolo trebuie să mergi cu capul în jos. S-a întors unul din Podleśna şi le făcea pe toate pe dos, ziua dormea, iar noaptea se scula, de lătrau tot timpul câinii după el. Ara noaptea, cosea noaptea, odată s-a dus noaptea la târg, n-a vândut nimic, n-a cumpărat nimic şi nici acasă nu s-a mai întors. L-au găsit mai târziu înecat pe malul râului. Nimic însă n-a putut s-o facă pe bunica să-şi schimbe gândurile.

Vorbeau oamenii mai târziu că Dumnezeu a pedepsit-o pe bunica fiindcă şi-a părăsit copiii şi a fugit după bărbat. Că pe când se afla pe mare s-a dezlănţuit o furtună năprasnică. Cerul s-a acoperit de nori negri de s-a făcut întuneric ca în nopţile cele mai întunecate. Vânturile au început să urle de parcă erau o haită de lupi flămânzi. Din când în când fulgerele spintecau cerul în două. Iar trăsnetele despicau marea până la fund. Valurile înspumate năvăleau pe vapor spălând totul în cale. Oamenii îşi smulgeau părul din cap, cereau îndurare de la Dumnezeu, de la Maria, de la toţi sfinţii, oameni care nu se cunoşteau îşi luau rămas-bun, unii

de la alții. Era un preot pe vapor, aşa că unii s-au aruncat spre el ca să se spovedească, alții direct în mare. Bunica a căzut în genunchi şi a început să strige Łukasz, Łukasz! Mă jur pe patimile lui Hristos, aşa cum mi-ai scris! Nici câinele ăla de vechil şi nici cu nimeni altul! Numai cu tine, Łukasz! Dacă aş putea să număr câte lacrimi am vărsat! Dacă ar putea preotul să-ți destăinuiască taina cea mai sfântă, ce i-am spus la spovedanie! Iar pe fratele meu, Felek, să nu-l crezi! Om rău, deşi mi-e frate! Mereu mă întreba dacă nu mi-ai trimis dolarii! Şi dacă nu-i trimiți, îți scrie totul şi n-o să vrei să mă mai vezi. Cheia de la casă am lăsat-o sus, pe uşă, dacă ai vrea să te întorci! Iar copiii i-am lăsat la sora mea, la Agata, n-o să-i prigonească. I-am dat vaca, toate găinile şi țoalele. Să le spui doar că eşti tatăl lor şi o să te recunoască. Astea am vrut să ți le spun când vin, dar n-o să mai vin, Łukasz. Dumnezeu n-a vrut. Aşa că-ți trimit cuvintele astea prin El, ca să ştii cum a fost. În clipa aia valul cât o casă s-a prăvălit peste vapor, vaporul n-a mai ținut, a plesnit la jumătate şi s-a scufundat, iar împreună cu el şi bunica. Se pare că totdeauna a avut gărgăuni în cap şi îi plăcea viața veselă. Nu lipsea de la niciun praznic, de la nicio nuntă, de la niciun botez, iar de jucat putea să joace şi trei nopți. Aşa că n-a avut parte nici de mormânt, au mâncat-o peştii.

Deşi, după mine, că te mănâncă viermii în mormânt sau peştii în mare, e tot aceeaşi veşnicie. La Judecata de Apoi se vor scula şi cei din morminte, ca şi cei din mări. Numai că dacă mori pe mare nu trebuie să umbli atâta ca să-ți faci un mormânt.

Iar bunica, Paulina, din partea tatălui, a murit când eram copil, aşa că nu mi-o amintesc prea bine. Iar bunicul, Kasper, a mai trăit câțiva ani, dar ce viață a mai fost şi asta. Se ducea să-şi facă nevoile, mă trimitea mama să am grijă de el.

— Du-te Szymuś, du-te, copile, că eu am multă treabă. Du-l pe bunicul după şură. Că se duce pe uliță şi ne face de râs în fața oamenilor. Şi adu-mi nişte pătrunjel.

Cu greu îmi venea să cred că tocmai bunicul a fost primul din sat care a folosit coasa împiedicată. A născocit-o el sau a văzut în altă parte – oamenii vorbeau în fel şi chip. Unii ziceau că pe când se întorcea de la război a văzut pe undeva că oamenii aveau asemenea coase cu crivea. Şi când s-a întors şi-a făcut şi el una la fel. Că doar nu era mare lucru. O bucățică de lemn de stejar, două găurele în plăsea, asta fiecare putea s-o facă. La urma urmelor sunt lucruri pe care nimeni nu trebuie să le mai născocească, fiindcă sunt. Aşa-i şi biciul pentru cai. Este, şi dai cu el, când calul

nu vrea să tragă. Cred că a apărut odată cu calul. Sau acoperişul de la casă, roata de la car, talpa de la ghete.

Se pare că bunicul a înființat şi pompierii din sat. Căci înainte când îi ardea casa cuiva, se adunau oamenii fiecare cu căldarea lui cu apă şi, după ce vărsau apa, li se părea că ce au putut, au făcut. Babele începeau să se tânguiască, Hristoase! Hristoase! Iar țăranii îşi scoteau mahorca şi fumau. Aici ardea, iar ei cugetau, a vrut Dumnezeu sau dacă cineva i-o fi dat foc. Căci, dacă aşa a vrut Dumnezeu, nu mai era nimic de făcut. Rău era că n-aveau fântâni prin curți, iar după apă trebuiau să meargă tocmai la râu. Iar casele erau din lemn şi acoperite cu stuf. Odată a ars jumătate de sat, şi împreună cu alte case, a ars şi a noastră.

Mai primise bunicul nişte hârtii pentru pământ, pentru că i-ar fi ascuns pe răsculați. Nu-şi mai aducea aminte cât pământ, dar zicea că era foarte mult. Poate o moşie. Numai că a îngropat undeva hârtiile şi nu-şi mai aducea aminte unde. Nu era de mirare, mai mult de jumătate de veac a trebuit să le ascundă şi nici să vorbească de ele. Cu astfel de hârtii puteai să nimereşti în Siberia, dacă nu ştiai să taci. Între timp a ars şi jumătatea aia de sat, aşa că nu numai că li se tulburase oamenilor mintea, dar şi pământul se amestecase. Şi caută acum vântul pe câmp, dacă au fost îngropate în pământul care a fost înainte.

Îl ruga tata pe bunic în toate felurile ca să-şi aducă aminte, căci se auzea că Polonia va fi neatârnată, că se sfârşeşte robia, aşa că şi pământul se va împărți, iar cine apucă primul, ăla o să-l stăpânească în vecii vecilor. Au încercat să-şi aducă aminte împreună. Se sculau de cum se lumina de ziuă, îşi spuneau rugăciunea, apoi tata îl ducea pe bunic în curte şi umblau pas cu pas, uşurel, uitându-se în pământ, şi la fiecare pas tata îl întreba, poate aici? Se opreau, bunicul se gândea dus, ochii tatei începeau să sclipească de nădejde, dar moşul zicea, nu, nu aici. Deşi, câteodată, se oprea şi zicea, da, cred că aici. Şi tata săpa. Făcea groapa şi apoi o astupa. Apoi se înfuria pe bunic, îl bodogănea, că diavolul i-a tulburat mințile, că e un trântor, că de mâncat nu uită, şi că dacă n-ar fi băut atâta ar fi avut şi acum ținere de minte, că ține minte ce nu trebuie. Uneori îi lua mama apărarea, că ce se înfurie atâta tata, că dacă n-am avut pământ, n-o să avem nici de acum încolo, sănătoşi să fim. Poate că Dumnezeu nu vrea ca bunicul să-şi aducă aminte şi n-o să te înfurii pe Dumnezeu, că Dumnezeu ştie ce face. Iar bunicul, înfricoşat, strivit ca de o mare vină, nici ochii nu îndrăznea să-i ridice la tata. De-abia după ce

tata lua punga cu mahorcă, semn că i-a trecut supărarea, atunci şi moşul prindea curaj:

— Drăcie, uite pe toate le țin minte, dar asta nu. Aş putea să ți-i spun pe toți care au murit pe vremea ciumei. Întreabă-mă. Se spunea că Bolek Koseł a adus ciuma la Górki de undeva. Cum s-a întors din armată au început oamenii din Górki să cadă la pat şi la scurtă vreme toți din sat au murit, iar de la Górki a trecut ciuma în alte sate, deşi nu te lăsau să mergi dintr-un sat în altul şi au văruit peste tot, casele, gardurile, copacii, troițele. Câte cruci nu s-au pus atunci! Încotro te uitai, numai cruci. Şi pe fiecare, Doamne miluieşte, Doamne miluieşte, Doamne miluieşte. Satul nostru a fost atins numai dintr-o parte. Au murit atunci toți din casa lui Powiślak, morarul Kasperski. Cei din neamul Powiślak umblau după tâlhării, aşa că aşa le-a trebuit. Iar morarul amesteca făina cu tărâțele. Era un mare potlogar. Iar mori nu erau ca acuma. Era la noi şi mai era tocmai la Zawodzie. Câteodată trebuia să aştepți şi trei zile. Mergeam şi la Zawodzie, deşi şi acolo te înşelau, dar parcă mai puțin. Căci fără înşelăciune nu e lume, şi nu va fi. Odată mi-am cumpărat nişte ghete la târg. Trebuiau să fie şi pentru ploaie şi pentru vreme bună, pentru biserică şi la câmp, dar nu le-am purtat mai mult de o primăvară. M-am dus la dracii ăia să-mi dea banii înapoi, dar nu mai erau ăia de la care cumpărasem. Erau alții şi tot aşa îşi lăudau marfa. Şi ştii tu cât m-au costat ghetele alea? Întreabă-mă, că îți spun. Hai, întreabă-mă. Trei ruble. Țin bine minte. Aş putea să-ți vorbesc despre toți caii pe care i-am avut. Întreabă-mă. La început am avut un cal dereş. Îi ziceam Tâlharul, căci muşca şi dădea din copite. Nu era bun de muncă şi tata l-a vândut. Numai că nu i-a spus cumpărătorului că-i zicem Tâlharul, ci Kuba, iar pe noi că ne cheamă Kapusta şi nu Pietruszka şi că suntem din satul Oleśnica. Iar până la Oleśnica sunt vreo trei verste. Aşa că nu ne-a mai găsit cumpărătorul. Vezi că țin minte. O să-mi aduc aminte şi de hârtiile alea. Nu mor până nu-mi aduc aminte. Dă-mi şi mie să trag un fum.

Şi tata, chipurile că nu-i mânios, îi dădea să tragă. A doua zi iarăşi îl ducea pe moş prin curte. Pas cu pas şi la fiecare pas, poate că aici? Cred că au înconjurat Pământul, dacă ai sta să socoteşti toți paşii, deşi, iarăşi, curtea noastră nu este chiar aşa de mare. Au umblat şi după şură, şi prin grădină, au căutat prin grajd, prin şură, chiar şi în pivniță l-a dus tata, fiindcă pivnița este adâncă, are vreo douăzeci de trepte şi moşul n-ar fi putut să

coboare singur. Dar mereu auzea, nu, aici nu. Doar câteodată îi spunea moşul să sape. Şi săpa tata, săpa. Apoi astupa. Şi iarăşi se mânia pe bunic.

Ce n-a încercat tata ca să-l facă pe bunic să-şi aducă aminte. Îi spunea să povestească dimineața ce a visat peste noapte. Numai că la bătrânețe nu prea mai ai ce să visezi, aşa că bunicul foarte rar visa. Şi iarăşi se mânia tata. Cum, adică, nimic? Aşa că moşul visa câteodată, dar nu ce voia tata. Ba că umbla prin râu şi prindea mihalții cu coşul, dar apa, parcă era făcut, era foarte tulbure. Ba că era la nunta Karolinei Bugaj, iar Karolina îl mângâia pe bunic pe barbă şi îi şoptea la ureche, oh, tu, Kasper, Kasper, de ce eşti aşa de bătrân? Ba că umblă cu tata prin curte şi tata întreabă poate aici, iar bunicul, ia te uită, ce râmă iese din pământ. E bolnav pământul, bolnav, n-o să mai rodească nimic.

Aşa că i-a aşternut tata bunicului patul cu paie de mazăre, că dacă tot nu visează nimic cel puțin să nu doarmă aşa de adânc. O să se sucească, învârtească, o să stea mai mult treaz, o să gândească mai stăruitor şi poate îşi aduce aminte. Iar bunicului i-a spus că erau prea mulți pureci şi a trebuit să-i schimbe paiele, iar paie de grâu mai sunt doar pentru vite. La început s-a plâns bunicul, că-i amorțesc toate încheieturile. Dar cu timpul s-a obişnuit de i se părea că doarme pe paie de grâu.

A aflat de undeva tata că pelinul ajută la ținere de minte. Aşa că toată vara a umblat tata pe haturi ca să adune pelin, apoi l-a uscat, oamenii credeau că are ceva cu stomacul, că şi pentru stomac e bun pelinul. N-a vrut moşu' să bea, că era amar. Aşa că a cumpărat tata, ca să nu ştie mama, nişte zahăr, şi-l îndulcea. Dar nici aşa nu-şi aducea aminte bunicul.

O dată l-a dus la cârciumă şi l-a îmbătat. Gândea că poate beția va deschide sufletul bunicului şi o să spună unde a îngropat hârtiile. Dar moşu' s-a înveselit, de parcă beția i-ar fi luat vreo cincizeci de ani, a început să cânte, mai să se apuce la bătaie. Şi la toți care se nimeriseră atunci la cârciumă le dădea de băut, se înțelege, pe socoteala tatei. Iar când a încercat tata să-l linişească, că-i destul, tată, că ajungem să cerşim, moşul s-a înfuriat, l-a făcut prost, că decât aşa fiu mai bine lipsă.

A vândut tata un vițel ca să plătească tot ce s-a băut. Iar a doua zi când moşul s-a trezit şi îi crăpa capul de durere, i-a promis tatei că o să-şi aducă aminte când şi-o proclama Polonia neatârnarea. Că mai e timp. Deocamdată se bat. Căci fără neatârnare hârtiile alea tot n-au nicio valoare, şi poate că din

pricina asta nu-şi aduce aminte. Dar Polonia şi-a proclamat neatârnarea şi el tot nu şi-a adus aminte.

Atunci a promis că îşi va aduce aminte când va muri, că în ceasul morţii omul îşi aduce aminte de toată viaţa. Se aşază viaţa lângă patul omului cu o carte mare în faţă şi zice, uite Kasper Pietruszka, aici e tot ce ai uitat şi ce ai păcătuit. Ai căzut odată sub car, tu ai uitat, dar aici stă scris. Nu i-ai dat odată o măsură de ovăz vecinului Dereń, pe care el ţi-a împrumutat-o, şi asta stă scris. Ai dat odată un zlot, de Florii, pentru biserică, e scris aici. Şi uite, hârtiile pe care le-ai îngropat sunt aici, pe prima pagină. Sunt scrise cu litere groase. Dar până când nu s-a deschis cartea, degeaba le-ai căutat. Să citesc mai departe?

A stat tata trei zile şi trei nopţi fără să închidă ochii lângă bunic, când era pe moarte, căci nicicum nu se hotăra bunicul să moară. Chiar se părea că se scoală din pat, căci s-a mai sculat o dată după maslu. Uite, drăcie, a zis, credeam că am murit, dar a fost doar un vis. Iar a treia zi a adormit tata pentru o clipă şi atunci a murit bunicul. Dar uşurel, de parcă ar fi zburat o muscă din casă. Dar tata s-a trezit repede şi l-a întrebat:

— Cum e, e scris în carte unde le-ai îngropat?

Nu se făcea să se înfurie pe mort, dar în schimb i-a făcut o înmormântare ca la un străin. Un coşciug din scânduri din pin şi nici alea vopsite, ci numai date cu firnis. Iar preotul n-a mai venit acasă, ci l-a condus numai de la biserică. Iar la cimitir doar că a stropit coşciugul, a aruncat un bulgăre de pământ şi s-a dus, căci tata n-a vrut nici să zică cele două vorbe care se spun în faţa gropii, atâta era de mâniat. Nici la mormântul bunicului nu s-a dus cu anii, deşi bunicul şi bunica erau îngropaţi în acelaşi cimitir şi nici prea departe unul de altul, dar la mormântul bunicii se ducea, în schimb la mormântul bunicului mergeam numai noi, nepoţii, şi mama. Nici pentru sufletul bunicului n-a vrut niciodată să dea la biserică, dădea mama pe ascuns. Iar numele lui nu l-a mai pomenit niciodată. Numai din când în când ofta zicând că ce bine i-ar fi prins pământul acela, că n-are ce pământ să împartă la patru băieţi.

Şi săpa în continuare, săpa pe bâjbâite, unde i se părea lui, că nu mai era cine să-i spună sapă aici sau aici nu săpa. A săpat în şură, a săpat în grajd sub iesle, a săpat sub pragul uşii, iar o dată a vrut să sape şi în casă. Într-o noapte a visat că hârtiile sunt îngropate sub coteţul câinelui, aşa că a mutat coteţul în partea cealaltă a curţii, apoi iarăşi l-a mutat undeva în altă parte. De vreo

zece ori a mutat coteţul, şi de fiecare dată a săpat pe locul unde a fost coteţul, de parcă am fi avut vreo zece coteţe şi vreo zece câini. Iar noi aveam doar un singur câine. Şi de atâtea mutări nu mai ştia câinele la cine să latre. Lătra la tot ce vedea, la oameni, la cai, la vaci, la găini, la gâşte, la raţe. Lătra şi la tata. Până la urmă şi-a rupt lanţul într-o noapte şi a fugit. Se pare că l-au văzut oamenii, turbat, pe câmp.

Iar tata săpa mai departe. Când îl apuca câte ceva, nu se mai ducea nici să are la câmp, ci numai săpa. A venit şi războiul, avioanele zburau pe deasupra caselor, oamenii fugeau cu vitele, cu pilotele, pe câmp, iar el, ca apucat, tot săpa, făcea gropile tot mai adânci.

A săpat şi după război, dar parcă fără multă tragere de inimă, căci câteodată umbla, umbla prin curte, neştiind de unde să înceapă, şi apoi îl vedeai că aruncă hârleţul şi se duce să toace nişte paie pentru vite. Iar când a îmbătrânit şi l-au lăsat puterile, tot mai săpa din când în când. O dată a făcut o groapă mare chiar în mijlocul curţii de a trebuit după aceea noi s-o astupăm că nu puteam să intrăm cu carul în curte.

Nu l-am mai lăsat să sape în curte, aşa că se ducea în grădină ca să sape. Din cauza săpăturilor mi s-au uscat prunii. Şi făceau nişte prune, parcă erau ochi de vacă. O dată s-au făcut atâtea încât se lăsaseră crengile până la pământ. Am stat de le-am păzit ca să nu smulgă copiii prunele cu crengi, cu tot.

Iar când era pe patul de moarte mi-a făcut semn că vrea să-mi spună ceva, şi cu un glas de parcă era din cealaltă lume, mi-a cerut să sap mai departe, căci dacă el n-a găsit, eu precis am să le găsesc. Acuma, da, ar fi ştiut unde să sape, dar era prea târziu.

Pe tata, ca şi pe mama, i-am îngropat, cum era obiceiul, în pământ, şi aşa stau ei acolo aşteptând ca să termin eu mormântul. Cred că n-a mai rămas nimic din ei, că zac acolo de multă vreme. Poate că din tata mai e ceva, că a fost îngropat mult mai târziu, dar mama a murit cam la jumătate de an după ce l-au adus pe Michał, iar asta a fost foarte demult, că s-a îmbolnăvit la scurtă vreme de la terminarea războiului. Poate că-şi închipuie acolo că eu i-am uitat. Noi stăm aici, ne facem pământ, iar el bea pe undeva. Oh, Szymek, Szymek, teme-te de Dumnezeu. Încă puţin şi n-o să mai găsesc niciun oscior din ei. Dar mi-am promis că în clipa în care termin mormântul le fac sicrie noi şi îi mut, ce a mai rămas din ei. Îi pun unul lângă altul, pe partea stângă jos, pe partea dreaptă las loc pentru mine şi Michał, iar sus las loc lui

Antek, Stasiek şi nevestelor lor. Aşa o să fim toţi împreună şi niciunul n-o să-mi poată spune că eu am rămas cu toată gospodăria şi lor nu le-am dat nimic. Dacă n-ar fi fost asta, n-aş fi făcut mormântul, care mă costă atâta. Căci, la urma urmelor, cu ce-i mai bun un mormânt zidit? Dacă ar fi după mine, aş fi preferat în pământ. O lopată de pământ aruncată, o bucată de cruce înfiptă deasupra şi aş fi petrecut acolo cei treizeci de ani prevăzuţi de lege. Apoi l-aş fi lăsat pe altul să stea în locul meu. După el altul, şi altul, şi aşa până la sfârşitul lumii. De ce să ne despartă zidul de pământ? Din pământ trăim, aşa că şi veşnicia noastră ar trebui s-o dăm pământului. Trebuie şi pământul să primească ceva de la om.

Odată, pe când eram partizan, trei zile am stat ascuns într-un mormânt zidit, şi n-aş putea să spun că a fost chiar aşa de uşor. Şi chiar dacă îmi închipuiam că sunt mort, tot nu mi se părea prea uşor. Nu era mai mare decât o cuşcă pentru iepuri, nici să te scoli, nici să te întorci. Eram doi, eu şi unul care îşi zicea Trzmiel, stăteam îngrămădiţi unul în altul, faţă în faţă. Aveam picioarele unul sub altul, ale lui la mine, ale mele la el. Şi mereu ne întrebam, ăsta-i piciorul tău sau al meu? Al dracului, ce a amorţit. Credeam că-i al tău. Erau şase locuri, trei erau libere, iar în trei erau sicrie, nici nu erau zidite, ci numai vârâte acolo.

Ne-am dus atunci într-un sat după informaţii şi am căzut într-o razie. Nici n-am ajuns bine, şi eram încercuiţi de nemţi ca de furnici. Nu era nici vreo pădure sau vreun râu, satul era la şes. Unde mai pui că era toamnă, totul era cosit, ogoarele erau goale. Numai ceva copaci prin grădinile oamenilor, asta era tot. Din fericire un moşneag, care şedea în faţa casei, când a văzut că fugim a început să strige:

— La cimitir! În cimitir! Acolo!

Şi ne-a arătat cu băţul spre nişte copaci care parcă anume crescuseră în acel loc deschis, ca să ne ascundă pe noi.

Am fugit în partea aia şi ne-am aruncat într-un mormânt, ne-am acoperit cu lespedea şi stăteam nemişcaţi. Cred că înmormântaseră de curând pe cineva, că pe lespede mai era o cunună din ramuri de pin şi o grămadă de flori uscate. Iar deasupra era, cred, cel mai frumos Hristos pe care l-am văzut, cu o mână se ţinea de inimă, iar cealaltă o întindea înainte, ca şi cum s-ar uita dacă afară plouă. Înăuntru era întuneric şi putoare, ce să mai vorbesc. Deşi nici de vorbit nu puteam, se făcea gura amară dacă o deschideai. Căci despre ce puteai să vorbeşti în mormânt, ai

tras o înjurătură, două şi ai spus tot ce aveai de spus. Şi chiar dacă, aşa, ca să treacă timpul, am mai încercat să vorbim, tot numai înjurăturile ne veneau pe limbă, de parcă n-am mai fi ştiut alte vorbe. Căci treci uneori prin clipe în care nu ştiu câte vorbe obişnuite ar face cât o înjurătură, pentru că sună ca nişte cuvinte goale, oarbe şi şchioape. Vorbele ca lumea sunt bune când şi viața este ca lumea. Iar aici păduchii ne mâncau, blestemații, că de-abia puteam îndura. Au năvălit de nu era un loc pe tot trupul în care să nu te mănânce. Şi-au făcut raiul pe trupurile noastre în mormântul acela blestemat. Şi în afară de asta parcă eram un singur trup. Îl mâncau undeva pe el, simțeam şi eu pişcăturile în acelaşi loc. Dar, ce să te miri. Strânşi, îngrămădiți unul în altul, eram o pradă uşoară şi puteau să se plimbe pe noi ca pe un cer senin. La urma urmelor, chiar dacă n-am fi avut păduchi, tot ne-ar fi mâncat ceva. Căci dacă nu vorbeşti, nu te gândeşti, nu te mişti, ceva tot trebuie să te mănânce.

Încă eu eram ceva mai rezistent, mă scărpinam puțin şi îmi trecea. Dar celălalt era de la oraş, cu siguranță că n-a avut niciodată păduchi. Când începea să se scarpine, auzeai numai şş, şşş, de parcă ar fi legănat cineva mormântul.

— Încetează, îi spuneam, că începe să mă doară pe mine pielea.

Dar el îi dădea înainte, şş, şşş, şşşş.

— Încetează odată, nu mă auzi?

Iar el îi dădea înainte. Mi-era frică să nu-şi facă răni sau să nu-l audă cineva. De furie am scos pistolul.

— Încetează, că te împuşc, nerodule!

— Trage, mi-e totuna că mor de glonte sau de păduchi.

În aceeaşi zi spre seară ne-a vizitat moşul care ne-a spus să fugim spre cimitir. Cum de-a nimerit mormântul în care eram, greu de spus. Am auzit mai întâi câteva ciocănituri în lespede. Ni s-a oprit răsuflarea, l-am apucat pe tovarăşul meu de mâini ca să nu se scarpine. Auzim din nou că bate cineva în lespede, iar în mormânt se aude ca într-o tobă.

— Hei, aici sunteți? Ştiu că stați acolo! Eu sunt.

Am dat puțin la o parte lespedea şi am văzut că-i moşul din fața casei. Stătea în genunchi, cu mâinile strânse ca pentru rugăciune.

— Am îngenuncheat din pricina voastră în fața mormântului mişeilor de Siewierski, că sunt tâlhari de drumul mare. Ăla care e cu voi acolo în mormânt, mama lui de ticălos, mi-a luat din ocol o vacă. Neam de rogojină. V-am adus nişte vinars şi pită cu slană. Să mâncați ceva.

— Bogdaproste, am zis. Dar ce se aude în sat?

— Mare necaz. Se pregătesc să spânzure. I-au adunat pe toți țăranii la branişte şi i-au legat pe zece, care n-au predat cotele. Dulgherii au început să înalțe spânzurătorile. Cum pleacă, vin şi vă spun.

Vinarsul era tare, se vedea că nu era botezat. Mai întâi am tras câte o înghițitură ca să-l încercăm. Tovarăşul meu nu voia să bea, cică nu bea, dar l-am silit. Apoi am mai tras câte o înghițitură. Aşa ca să ne încălzim, şi pentru păduchi. Căci dacă pătrunde rachiul în sânge, nici păduchii nu mai pişcă. Dar două înghițituri nu ajungeau, sângele trebuie să fie bine îmbătat, să nu rămână nicio picătură trează. Iar din două înghițituri, dacă ai putea să măsori, ai vedea că nici un deget nu se îmbată. Iar mâncarea trebuia s-o păstrăm, cine ştie dacă mai vine moşul. Aşa că am tras fără mâncare, că aşa se cade lângă morți, pe burțile goale. Omul meu nu mai voia, zicea că nu mai poate, că pute al dracului.

— Bea, îi spuneam. Vezi, nici păduchii nu te mai pişcă. De erai treaz te-ai fi scărpinat.

Şi am băut. Eu o înghițitură, el o înghițitură, şi aşa cu schimbul până l-am dat gata, până la fund. Păduchii nu ne mai pişcau, nu ne mai scărpinam, iar în mormânt parcă s-a făcut mai mult loc. Ni se părea că la o adică am putea să ne sculăm, să ne întindem, până la urmă am adormit.

Numai că atunci când ne-am trezit, păduchii iarăşi au dat năvală peste noi. Omul meu a început să se scarpine, de credeam că nu mai rezist. I-am dat pâine cu slănină, aşa că cu o mână mânca, iar cu cealaltă se scărpina. Acum se ruga de mine dacă n-a mai rămas vreo picătură de vinars. N-a mai rămas. Aş fi băut-o eu. Îmi părea rău de el, deşi şi pe mine mă pişcau ca toți dracii, dar se părea că pe el mai mult. Până la urmă am scos cureaua de la pantaloni:

— Dă mâinile să ți le leg.

A început să mă roage că nu, că mai rău o să-l mănânce. Mi-am zis că poate are dreptate.

— Atunci stăpâneşte-te, ce dracu!

— Dacă nu pot, mă mănâncă îngrozitor.

— Mănâncă semințe de floarea-soarelui.

— Semințe? De unde?

— Nu întreba de unde, ci numai mănâncă.

— Aş mânca, dar n-am semințe.

— Aici e întuneric, tot nu se vede. Gândeşte-te că le ai pe

genunchi şi le mănânci. Bagă sămânța între dinți şi scuip-o. Nu ții minte când ne-am apropiat de sat, era floarea-soarelui în fața unei case. Casa era zugrăvită în albastru, oalele se uscau pe gard, cotoiul se încălzea sub un perete, găinile se bălăceau în colb. Ai sărit gardul şi ai vrut să rupi floarea-soarelui, dar n-ai putut. Atunci a ieşit o fată din casă, şi ți-a spus să aştepți că-ți aduce un cuțit. Şi l-a adus, pe cel mai mare. Taie, ți-a spus. Poți să le tai pe toate, dacă vrei. Şi a râs cu toată gura. Vezi că aia are semințe mai mari. Uite, acuma le ai. Numai să nu scuipi pe mine.

— Dar sunt coapte, le-ai încercat?

— De ce n-ar fi coapte? Acuma e toamnă, toate s-au copt.

— Poate că mănânci şi tu cu mine?

— Pe mine nu mă pişcă păduchii aşa de rău.

Aşa că mânca. Câteodată se mai scărpina, dar în rest mânca. Se auzea cum plesneau semințele în dinții lui, după care se auzea cum le scuipa. Mă gândeam că poate uită de păduchi. Că şi pe mine parcă mă pişcau mai puțin, deşi nu mâncam semințe, când dintr-odată s-a oprit şi m-a întrebat:

— Unde zici că ai văzut, la marginea satului, la casa aia sinilie?

— Mănâncă, i-am spus. De ce te-ai oprit?

— Atunci mă duc acolo, poate că le mai găsesc.

Şi a început să se mişte ca să iasă.

— Unde să te duci? Stai pe fund, că stai bine.

— Am să aduc, ai să mănânci şi tu.

— Ai înnebunit? Acolo sunt nemții.

— Şi dacă? Nu spunea moşul că i-au ales pe cei pentru spânzurătoare? Poate că i-au spânzurat deja.

— Te omoară, am încercat să-l opresc. Acolo nu era floarea-soarelui. Te-am mințit. Floarea-soarelui am văzut-o în alt sat.

— Nu m-ai mințit. Țin bine minte. Îmi amintesc şi de fată. Mi-a adus un cuțit, voia să tai o roată cu semințele mai mari. Mi-am luat şi semințe, numai că s-au terminat.

L-am îngropat în cimitirul acela, numai că direct în pământ, fără sicriu, fără slujbă. I-am făcut o moviliță şi o cruce, i-am adus florile de pe mormântul lui Siewierski, în care am stat, că dacă tot era un ticălos, la ce să aibă flori pe mormânt, şi i-am cântat ceva la muzicuță, căci totdeauna aveam muzicuța cu mine. Oh, tu, prostule. Doar ai mâncat semințe, trebuia să mănânci mai departe.

Pe vremea luptelor de partizani aşa era, de obicei, îngropat omul, acolo unde cădea. Fără sicriu, direct în pământ. Dintr-o bucată de mesteacăn îi făceam o cruce, nici de scoarță n-o

curățam, ci numai de ramuri, o legam cu sârmă sau cu o curea şi uite asta era crucea. Şi nu lăsam nicio urmă, nici tu nume, nici prenume. Era îngropat omul şi nimeni nu ştia cine-i îngropat. Nu ştiau cei care se opreau în fața lui, cred că nu ştia nici Dumnezeu. Deşi fiecăruia le spunea într-un fel. Brazdă, Cucuvea, Ciuciulete, Cracovianul, Malinowski, Coteț, Pară, Mikus, Niecalek, Barcik, Tamtyrynda, Iarbă-neagră, Mai, Szumigaj, Jamroz, Pletosul, Vrabie, Broajbă, Cucui, Muscă, Lingură, Boală, Tăunul, Zyga, Țapul, Donda, Iepure, Vulpe, Ramură, Rotarul, Jan, Józef, Jędrzej, Jakub, Mikołaj, Marcin, Mateusz. N-ar fi ajuns un calendar. Dar au murit cu toții fără ca să spună cum îi cheamă şi au putrezit ca hoiturile.

Câteodată mai puneam un chipiu pe cruce, dacă se nimerea vreunul cu chipiu. Şi dormi, tovarăşe, în mormântul rece, poate că țara prin vis îți va trece. Dar erau puțini de ăştia care aveau chipiuri. Cei mai mulți purtau şepci, cu cozoroc, fără cozoroc, băşti, unii aveau fesuri de schiori, câțiva pălării, vreo doi chipiuri ofițereşti, am întâlnit şi cu căciuli de tot felul, şi cu altele de nu ştiai cum să le spui, căci fiecare umbla cu ce apucase să vină de acasă sau reuşise să apuce de undeva. Mikus şi cu Łukasik umblau cu nişte căciulițe de lână, din alea pe care le fac mamele pentru copii iarna şi care se prind sub bărbie cu un nasture. Dar ei n-aveau nici şaisprezece ani când i-am găsit în pădure dormind sub ienuperi, fiindcă nemții le-au ars satul, pe tați, mame, i-au omorât şi numai ei doi din tot satul au reuşit să fugă. Iar cine nu avea ce să pună pe cap, mai umbla şi cu şepci de-ale tâlharilor de nemți. Numai că mai întâi trebuia să le spele bine, şi nu numai de murdărie, cât mai ales de gândurile drăceşti, ca nu cumva să fi rămas în şapcă. Şi să pună pe ea un vulturaş şi o bucățică de steag alb-roşu.

Dacă te-ai fi luat după şepci ai fi crezut că-i o adunătură, o gloată oarecare, şi nicidecum o armată. Oameni aduşi să sape şanțuri, să care pământ sau niscaiva hăitaşi, că domnii vor să vâneze. Dar înăuntrul lor erau nişte diavoli, inimile le aveau de piatră. Oameni care uitaseră de Dumnezeu, care uitaseră să plângă. Şi chiar când îl îngropam pe câte unul de-ai noştri, nimeni nu scăpa vreo lacrimă. Ci doar, drepți! Căci lacrimile uneori găuresc mai adânc decât gloanțele. Nici mațele nu chiorăiau în burtă, chiar dacă de trei zile n-ai pus nimic în gură şi ai postit ca în postul cel mare. N-aveai voie nici să strănuți şi nici cu buzele n-aveai voie să spui amin. Mă uitam doar la ochi, să văd dacă i se

umezesc cuiva. Căci pentru mine „drepți” nu e numai picior lângă picior şi mâinile lipite de şold. Dar şi gândurile să stea „drepți”, şi sufletul ca stâlpul, şi totul să rămână „drepți”! Aveam un glas ca de clopot, cântam la başi în corul bisericii, încât şi preotul mă ruga câteodată, mai încet, fiule, mai încet, bisericuța noastră nu e prea mare, vrei să-l asurzeşti pe Domnul Dumnezeu. Doar îi cânți în ureche. Iar lui nu-i place aşa de tare, mai mult, lui îi plac mai cu seamă cei care ascultă decât cei care cântă, după cum îi plac mai mult cei mici decât cei mari. Aşa că dacă strigam o dată „drepți”, şi cocoşatul se îndrepta. De, pe atunci mă numeam „Vulturul” şi pentru mine viața şi moartea aveau aceeaşi tărie ca şi „drepți” şi „pe loc repaus”. Poate că cineva n-o să creadă că un cuvânt poate să aibă atâta tărie. Dar are. Ca şi tăria sorții, dacă îl urmăreşte pe cineva. Ca şi tăria iadului şi a cerului, luate la un loc. În poziție de drepți omul poate orice, chiar dacă ar fi ceva ce n-ar vrea sau i-ar fi peste puteri. Cum se spune, răstoarnă munții, întoarce râurile. În poziție de drepți şi inima bate mai slobod, şi mintea pricepe mai repede. Şi cine ştie, dar cred că în poziție de drepți se moare fără părere de rău. Câteodată mă gândesc de unde atâta putere într-un singur cuvânt. Trebuie că a cunoscut foarte bine viața omul care a născocit acest cuvânt. Căci treci uneori prin clipe în care nu găseşti altă scăpare decât în „drepți”!

De la mine aveau ordin că dacă mor nu are nimeni voie să verse nicio lacrimă, ci doar să stea „drepți”. Cel mult vreunul să-mi cânte la muzicuță „Piatră peste piatră, peste piatră altă piatră”. Căci dacă ar fi să iau cu mine pe lumea cealaltă vreun cântec, dintre toate cântecele pe acesta l-aş lua. Din toate cântecele şi din toată viața.

Câteodată îmi pare rău că nu s-a întâmplat aşa. Le-aş fi avut pe toate de acuma încheiate, n-ar mai fi trebuit să mă zbat atâta. Chiar şi cu mormântul ăsta. Ce să mai spun că mereu trag de mine, cât grâu trebuie să vând, câți cartofi, câtă sfeclă, cât de aia, cât de ailaltă, şi cu fiecare an tot mai mult. Vând cât se face. Nici cățeaua nu fată de zece ori, ci cel mult de două ori. Şi pământul rodeşte cât poate. La urma urmelor am să mor şi puteți să luați pământul, că tot n-am cui să-l las. Şi atunci vindeți, cumpărați, cât puteți, şi de zece ori pe atât. Dar cât trăiesc îmi place să muncesc pământul, să nu-l las de pârloagă. Dar cine să te înțeleagă? Că sunt unii care n-au pus piciorul pe ogor, dar se pricep mai bine la pământ, că sunt cu şcoală. Pământul însă se învață numai muncindu-l.

Aşa veneau, cu ani în urmă, la mine şi mă băteau la cap să scot stuful de pe acoperiş şi să pun ţiglă sau carton gudronat, că e o dispoziţie împotriva stufului. Dar eu mă simt bine şi aşa, în casă nu-mi plouă. Cică urâţesc satul. Dar după mine, acoperişul de stuf este mai frumos decât toate acoperişurile de ţiglă, carton gudronat sau chiar şi de tablă. Şi în afară de asta am pod. Mergeţi, dracilor, şi uitaţi-vă, că de bună seamă că aţi uitat cum arată un pod. Găsiţi voi sub toate ţiglele, cartoanele, tablele un pod ca ăsta? Cutii, nu poduri. Lăzi, nu poduri. La voi când e cald, în pod e mai rău decât în iad, iar când e frig, acolo sus e şi mai frig. La mine iarna e cald, iar vara e răcoare. Grâul, făina, ceapa, usturoiul, toate pot să stea acolo, nu se strică, nu îngheaţă. Poţi să usuci brânza acolo şi să-ţi ţii hainele. Sau numai că să te duci să te culci puţin, după ce ai trudit ziua întreagă ca un bou la jug, sau când te-ai săturat de toate, te simţi acolo mai bine decât în casă, nu sunt nici atâtea muşte şi parcă lumea ar începe tocmai de la pod. Şi de ce v-aţi legat tocmai de acoperişul meu? Mai bine aţi face drumul la moară, că primăvara nici cu doi cai nu poţi să scoţi căruţa din noroi. Un fierar ne-ar trebui în sat, că mergem să ne potcovim caii tocmai la Boleszyce. Iar de cai o să mai avem nevoie multă vreme, până o veni vreo dispoziţie şi pentru ei. Sau aţi auzit vreodată cum susură ploaia pe stuf? Pe ţiglă, carton sau tablă, n-o să auziţi niciodată şopotul ploii, ci parcă s-ar prăvăli nişte pietre. Iar pe stuf ploaia cade uşor ca o spumă albicioasă. Poţi să stai şi să stai aşa întins, ascultând şopotul ploii. Şi dacă vrei să-ţi aduni gândurile, nicăieri nu ţi le poţi aduna aşa de bine ca sub acoperişul de stuf. Nici pe câmp, nici în grădină, nici pe malul râului şi nici în biserică.

Şi mai am sub streaşină rândunici. Cum ies alea mici din ouă încep să piuie de foame şi odată cu ele mă trezesc şi eu. Sunt tot mai puţine rândunici în sat, de când au început oamenii să dea jos stuful de pe acoperiş. Căci nici rândunica nu se mai încumetă să se întoarcă dacă ai schimbat acoperişul. Şi nici nu-i place orice acoperiş. De pildă, nu-i place cartonul gudronat, şi nici tabla. Dacă-i de tablă, dogoarea, când e arşiţă afară, le lipeşte cuiburile, iar cartonul le pute. Mai uşor se obişnuieşte barza cu alt acoperiş, numai să-i pui o roată veche de la car sau să-i faci un cuib din nuiele. Şi porumbeii pot fi aduşi înapoi, numai să le pui nişte mazăre. De vrăbii să nu mai vorbim, lor le e totuna cum e acoperişul, numai mâncare să aibă. Rândunica, chiar dacă trăieşte mulţi ani cu oamenii sub acelaşi acoperiş, tot timpul se teme. Se

teme de Dumnezeu, de oameni, e ca o frunză de plop tremurător. Şi tot timpul fâlfâie. Tot timpul e în zbor. O vezi aici şi ea e de acuma dincolo. Mai sus, mai jos. De-abia a zburat deasupra pământului şi o vezi în tăria cerului. De parcă ar fugi de cineva. De ce o fi fugind? Uneori te uiţi la ea cum zboară şi ţi se pare că lăcrimează ochiul cerului. Altă dată ţi se pare că-i e prea strâmtă lumea şi că se zbate ca într-o colivie, prinsă între cer şi pământ. Mereu aleargă, de parcă ar fi gonită. Iar câteodată, când vine jos de tot deasupra caselor, zboară aşa de şerpuit de parcă ar vrea să-i uiţi şi urma. Dacă n-ar fi pe jumătate neagră, ai putea să crezi că soarele sclipeşte aşa de puternic. Numai acolo sus, sub cer, pare puţin mai statornică. Deşi nu poţi s-o asemeni cu barza sau porumbelul. Pe uliţi e dogoare, toţi sunt adormiţi, nici câinii nu mai vor să latre, moţăie toropiţi. Chiar şi găinile se furişează pe la umbră şi îşi ascund capul sub aripi. Frunzele din copaci stau nemişcate. Muştelor le piere cheful să mai înţepe. Numai rândunicile fâlfâie sus în tării, sau se avântă în zbor spre pământ. Te miri că le place şi de ce? Nu se ştie dacă a doua zi va fi furtună sau nu. Ele nu cunosc niciodată liniştea.

Un cuib, două, mai vezi şi pe la alţii, dar la mine sunt vreo zece. M-am obişnuit într-atâta cu ele că şi atunci când eram la spital mă deşteptam odată cu ele. De obicei, asta se întâmpla când se trezea primul pui flămând. Deschideam ochii, mă uitam pe fereastră. Zorile se văd prin geam parcă ar fi o căldare de tablă. Şi după primul piuit, se auzea al doilea, mai flămând. Apoi al treilea, al patrulea, al zecelea, şi de fiecare dată parcă tot mai flămând. Şi cu ele se lumina de ziuă. Mai întâi, ca şi când cineva ar fi spălat sineala căldării. Iar după puţin timp parcă cineva ar aduce lapte în căldarea aceea şi l-ar pune în mijlocul salonului. Imediat începeau să scârţâie paturile. Unul zicea ceva. Altul respira greu. Altul, fără mână sau picior, se întorcea pe partea cealaltă şi cu el se întorcea tot salonul. Şi mai departe nu mai puteai să dormi.

Poate că tocmai într-una din aceste dimineţi m-am gândit eu la mormânt, că ar fi bine să-l fac ca să fim cu toţii împreună. Căci gândurile după somn sunt tot aşa de flămânde ca rândunicile în zori. Iar la spital îţi vin tot felul de gânduri, de care vrei şi de care nu vrei. Chiar şi gânduri care nu i-ar veni niciodată unui om sănătos. Fiindcă omului sănătos îi vin gândurile numai din partea asta a lumii. Iar când vrea să se gândească şi la cealaltă parte, gândurile îi alunecă iute şi lin ca pe sticlă. Căci într-acolo te îndrepţi cu sufletul şi cu trupul, nu numai cu gândurile. Şi pentru

totdeauna.

Dar ce să te miri, stai înlănţuit în pat, vreme ai berechet, nici nu ştii ce să faci cu ea. De dormit nu mai poţi, căci cât poţi să dormi? De vorbit iarăşi nu mai ai despre ce, decât tot despre ce ai mai vorbit. Aşa că ora se lungeşte de parcă ar fi o zi, ziua cât o lună, iar luna cât un an. Atâta vreme cred că n-are omul nici în veşnicie. Iar vremea asta pierdută e mai rea chiar şi decât boala. Şi pe lângă asta, douăsprezece paturi în salon. Şi în fiecare pat dacă nu-i un picior tăiat, e o mână frântă, altul a fost călcat de tractor, altul are crucea şalelor ruptă, dincoace e unul cu jumătate de stomac tăiat, dincolo e altul cu capul tot în bandaje, mai încolo e unul că nici nu mai ştii ce are. Şi toţi respiră greu, horcăie, gem şi mor în fiecare zi. Şi mereu povestesc, povestesc, povestesc despre durerile lor şi despre toate. Şi nici n-ai unde să fugi. Aşa că te refugiezi în gândurile tale, deşi nici acolo nu-i mai bine.

Toată viaţa nu m-am gândit atâta ca în cei doi ani de spital. Când am ieşit de acolo mi se părea că am capul de două ori mai greu. Şi îmi zumzuia mereu de parcă era un stup. Dar nu puteai să nu te gândeşti. Chiar dacă nu voiai, gândurile gândeau singure pentru tine. Le goneai din cap, dar ele făceau roată în jurul capului tău, de parcă erau un stol de ciori fugărite din plop. Croncăneau, cârâiau. Şi n-aveai putere să le popreşti, deşi erau gândurile tale.

Dacă mi-ar fi spus cineva mai demult că eu am să fac mormântul, i-aş fi râs în nas. Eu şi mormântul. Nu eram nici cel mai mic şi nici cel mai mare dintre fraţi. Nu mă gândeam nici să mă fac plugar. Pământul nu mă atrăgea. L-am muncit, că aşa zicea tata, dar cu gândurile eram în altă parte.

Din patru fraţi, Stasiek era cel mai potrivit pentru treaba asta, că lui încă de mic i-a plăcut plugăria. Tata chiar zicea câteodată că o să-i facă lui Stasiek, când o să crească, o casă nouă. Ba se sfădeau uneori, fiindcă Stasiek voia o casă zidită, cu pivniţă, cu pridvor, acoperită cu tablă şi peste tot cu podele. Iar tata zicea să lase cel puţin bucătăria cu pământ pe jos, că, dacă vine toamna, unde să intri cu cizmele pline de noroi. Apoi mai scuipă omul, mai aruncă un muc de ţigară. Şi ce crezi, mai voia Stasiek s-o facă şi cu trei odăi. Două jos, una pentru el şi pentru nevasta lui, când s-o însura, şi una pentru mama şi tata. A treia să fie sus, sub acoperiş, că dacă unul dintre noi, fraţii, vine la el să aibă unde să-l culce. Mai voia şi o cămară. Şi în toate odăile să se intre separat, dintr-un coridor. Îl convingea tata pe Stasiek că ar fi bine ca el şi cu mama să intre prin bucătărie. Dar nu se lăsa Stasiek convins,

zicea că aşa a văzut el la preot, şi la morar. În toate odăile aveau intrare separată. Mai zicea că şi bocancii trebuie scoşi în coridor, unde să-ți pui papucii, că aşa a văzut şi la preot şi la morar. Poate că cu timpul, până să fi zidit casa, tata l-ar fi convins ca el şi cu mama să intre prin bucătărie în odaia lor. Ar fi fost bătrâni, n-ar mai fi trebuit să facă o cale aşa de lungă. Iar după moartea lor ar fi putut să schimbe intrarea. Sau poate că şi Stasiek şi-ar fi schimbat părerea, când ar fi îmbătrânit şi el, şi ar fi vrut să intre prin bucătărie, ca tata şi mama.

Iar dacă şi-ar fi zidit casa, tot el s-ar fi apucat să facă şi mormântul. Căci un adevărat gospodar trebuie să aibă şi un mormânt al său. Casa-i tulpină, iar mormântul rădăcină, casa şi cu mormântul fac copacul întreg. La urma urmei când ar fi murit mama şi tata, nu i-ar fi îngropat, ca de obicei, în pământ, fie şi numai pentru că în ziua morților, când te duci la cimitir, ți-e mai drag să stai în fața unui mormânt zidit, unde să fie toți adunați, decât să te duci pe la fiecare şi să stai în fața unei movilițe de pământ. E mai plăcut să te rogi, mai plăcut să aprinzi lumânarea, şi parcă şi durerea după cei dispăruți îți este mai mare. Iar dacă mormântul este mai arătos, atunci şi omul se simte stăpân nu numai pe iugărele sale, ci parcă ar fi intrat cu plugul şi pe o bucată bună din cealaltă lume.

Michał, Antek, fără să mai vorbim de mine, niciunul nu s-ar fi măsurat cu Stasiek. De fapt Michał, pe când Stasiek mai umbla la şcoală, s-a dus în lume să-şi caute norocul. Antek iarăşi era cam trăsnit şi nimeni n-ar fi ştiut ce i-ar fi putut trece prin cap. Iar eu niciodată n-am visat să-mi zidesc o casă nouă, ce să mai vorbesc de mormânt. Eu voiam să trăiesc, nu să mor. Să trăiesc, să trăiesc, cât mai mult. Deşi nu prea aveam pentru ce. La urma urmelor, e chiar aşa de important dacă ai sau nu pentru ce să trăieşti? Poate că n-are nicio importanță, numai că omului îi place să se frământe. Cine ştie dacă nu cumva a trăi este a unsprezecea poruncă, pe care Dumnezeu a uitat s-o facă cunoscută. Sau poate că fiecare are scris în stele sau în alte cărți că trebuie să trăiască. Şi asta ajunge. Nu trebuie să le ştii pe toate. Calul nu ştie şi trăieşte. Iar albina, de pildă, dacă ar şti că adună mierea pentru om, n-ar mai aduna. Şi cu cât e mai bun omul decât calul sau albina?

La urma urmelor nici eu nu mai ştiam dacă-mi place aşa de mult să trăiesc sau dacă trebuie să trăiesc, încât moartea mi se părea foarte îndepărtată. Nici nu mă gândeam la ea, ci numai la

viață. Bineînțeles, nu o dată, nu de două ori, ci de mai multe ori decât pe mulți alții, m-a încercat şi pe mine. Se întâmpla că venea pas cu pas după mine, iar uneori când mă odihneam se culca alături de mine, gândindu-se că poate să mă ia în timp ce dormeam, alteori îi cădeam în brațele ei scheletice, dar niciodată n-a avut atâta putere ca să mă ia. Aşa că uneori plângea de turbare. Plângi, plângi, cățea neagră, eu am să mai trăiesc, fiindcă vreau să trăiesc. N-o să mă ies când vrei tu, ci eu singur, când o să mă satur de viață, am să vin şi am să-ți spun că m-am săturat de toate şi că pot să mor.

De unde atâta viață în mine, nu ştiu. Uneori e soarta, alteori aşa se naşte omul, că de s-ar ridica toate împotriva lui, el tot trăieşte. De parcă însăşi viața l-a ales împotriva morții.

Nu aveam nici trei ani când curcanul vecinilor a trecut în curtea noastră. Era mare cât un vițel, cu nişte mărgele roşii, de parcă purta o ramură de vişin în loc de gât. Din pricina mărgelelor totul se înroşise în jur, de parcă era o pălălaie roşie. Şura, grajdul, gardul, pământul, toate se făcuseră, dintr-odată, roşii. Câinele a sărit din coteț şi a început să latre la curcan, acoperindu-se parcă de o furie roşie. Cotoiul a ieşit din casă, pâş, pâş, era cenuşiu dar şi ăsta s-a făcut repede roşu. Gâştele erau roşii, de parcă cineva le-ar fi smuls toate penele. Şi chiar de pe coasa, care era proptită de şură, a început să picure un sânge roşu, pic, pic, pic.

M-am aruncat spre curcan să-i smulg mărgelele, care făceau ca totul în jur să fie roşu, şi să mi le atârn de gât. Dar el credea că vreau să mă joc cu el şi a început să fugă. Apoi s-a oprit, s-a înfoiat şi s-a înroşit tot, de parcă era un vişin, iar mărgelele lui mai-mai să plesnească de atâta sânge. L-am apucat de gât, dar el jap, cu ciocul în mână, jap cu ciocul în cap. Eu l-am apucat de gât cu amândouă mâinile şi mă țineam de el ca de parul din gard. S-a smucit, a sărit în sus, dar eu nu l-am lăsat. A început să mă bată cu aripile, iar cu capul, pe care-l țineam strâns în mâini, mă arunca în toate părțile, de parcă ar fi vrut să-mi lase capul şi să se smulgă din strânsoare fără cap. Dar degeaba se zbătea, căci simțeam în mânuțele mele puterea unui flăcău. M-a purtat prin toată curtea, într-o parte, apoi în cealaltă parte. La urmă se pare că şi-a dat seama că nu poate să facă nimic cu mine. S-a oprit, şi-a întins aripile ca doi nori şi a încercat să-şi ia zborul. A dat din aripi, le-a învârtit, le-a sucit, numai se vede că văzduhul nu voia să-l ridice. Am căzut amândoi la pământ. Praful s-a ridicat peste noi, că nu mai ştiai unde-i curcanul, unde-s eu, era un singur

vârtej de colb.

Mi se părea că din pricina mărgelelor roşii vedeam totul roşu şi mă bucuram că le am. Dar era sângele meu care îmi intrase în ochi. Am simțit cum îmi pierd puterile. Curcanul, de asemenea, abia mai sufla şi abia îşi mai mişca aripile. Mai încerca să mă lovească, dar ce mai putea să facă cu capul care ieşea ca dintr-o gaură din căuşul palmelor mele. Simțeam loviturile lui ca nişte grăunțe care cad. Poate că nici nu mai ştia unde să lovească deoarece ochii i-au ieşit afară şi păreau două pietricele. Ciocul şi l-a deschis larg, şi prin el ieşea un sâsâit ca dintr-o minge spartă, tot mai slab şi mai slab. Mi-am pierdut cunoştința, iar el s-a prăbuşit peste mine. Au sărit din casă tata, mama, credeau că nu mai trăim. Dar mai degrabă gândeau că curcanul m-a omorât cu ciocul decât că eu l-aş fi strâns de gât. Doar eram copil. Iar curcanul, curățat de pene şi fără mațe, cântărea zece kile. M-a dus tata în casă, lacrimile îi curgeau ca boabele de mazăre şi se umpluse de sângele meu.

Curtea s-a umplut de vecini. Au trimis în sat după apă sfințită ca să mă stropească înainte de a-mi da duhul şi de a se răci trupul. Nişte babe au început să-mi cânte prohodul, altele o mângâiau pe mama că Dumnezeu n-o s-o nedreptățească, poate că mă face înger, căci nu apucasem să fac vreun rău pe lumea asta. Şi aşteptau apa sfințită. Dar până s-o aducă mi-am revenit singur. Numai că văzând atâta lume adunată în jurul meu am început să zbier, că multă vreme i-a trebuit mamei să mă liniştească în brațele ei.

Tot aşa când umblam, ca băieții mai mari, cu colindul, nimeni nu voia să-l facă pe Irod, deoarece moartea îi taie capul crudului rege, iar fiecare voia să trăiască. Aşa că totdeauna eu îl făceam pe Irod, căci îmi ziceam ca-i mai bine să fii rege decât să te temi de moarte. Aveam o coasă adevărată, una cu care se mergea la câmp, nu dintre acelea de lemn. Când vedeai moartea că taie capul cu o coasă adevărată parcă simțeai că şi moartea-i adevărată, şi nu un oarecare Antek, îmbrăcat în giulgiul alb al morții. În afară de asta, de fiecare dată tăişul coasei trebuia să-mi atingă ceafa, nu numai să răstoarne coroana din cap. Dar n-am tremurat niciodată. Deşi pe la câte case ne duceam în seara aceea, de fiecare dată moartea îmi tăia capul şi simțeam coasa în ceafă. Gospodarii, la care mergeam cu colinda, de multe ori de groază nu puteau să privească, iar muierile le închideau ochii la copii. Şi cei care se temeau mai mult ne dădeau câte o bucată mai mare de colac, ba şi

câte o bucată de cârnat, sau chiar şi un păhărel de rachiu. Pe mine totdeauna mă întrebau, mai bei încă unul? Şi încercau cu mâinile coasa, se uitau la ceafa mea. Şi nu mai puteau de mirare. Îndrăzneț, al dracului. Oho… Ăsta Irod. Parcă-i adevărat. Numai că o dată Antek Maozka m-a atins cu coasa de mi-a dat sângele, aşa că i-am luat coasa, i-am dat un picior în fund şi nu l-am mai lăsat să facă pe moartea.

Iar ca partizan am fost rănit de şapte ori. O dată chiar mi s-a părut că am ajuns în lumea cealaltă. M-au rănit în burtă. Când am deschis ochii m-am mirat că şi acolo e aceeaşi pădure, acelaşi cer, iar sus pe undeva se auzea o ciocârlie. La o adică ciorcârlii ar putea să fie şi acolo. Numai că nu prea departe ardea un sat, se auzea mugetul vacilor, urletul câinilor, se auzea cum plânge un copil şi cineva care tot striga: Hristoase, Hristoase! Iar departe, departe, sus de tot, sub cer, un țăran ara pământul. Părea un țăran din altă lume, mai mult sufletul unui țăran, fiindcă nu se uita în jos unde ardea satul, nu auzea mugetele, urletele sau plânsetele, ci doar, cu capul aplecat peste plug, ara. Nu mai ştiam în care lume să cred, în asta sau în cealaltă. Ca să spun adevărul, nu prea mai voiam să mă întorc pe lumea asta. Până când am simțit că sunt plin de sânge şi că ciocârlia de deasupra mea este o ciocârlie din lumea asta. Deşi asta nu m-a bucurat deloc. Căci asta era ca şi cum aş fi murit în lumea cealaltă şi am venit în lumea asta ca să trăiesc.

Credeam că spre toamnă am să ies din spital, după strângerea recoltei. Nu mă grăbeam deloc, la o adică, de ce m-aş fi grăbit? Mă gândeam numai la Michał. Dar mi se spunea că se descurcă şi el cum poate. O dată îi dă unul de mâncare, altă dată altul. Grâul ziceau că o să-l secere cei de la întovărăşire, dacă nu, vecinii. Iar cartofii, sfecla, s-o găsi el cineva, să-i scoată, că-i dau a treia parte.

Numai că a venit o dată doctorul, mi-a zis să mă scol, să merg prin salon, cu cârje, fără cârje şi mi-a zis că ar trebui să mă țină până la toamnă, dar că el ştie, ştie şi înțelege, că aş vrea să ies din spital înainte de seceriş. Aşa că mi-au făcut ieşirea şi a trebuit să mă întorc în sat. Poate că ar fi trebuit să-i spun că n-am de ce să mă grăbesc, iar grâul mi-l seceră întovărăşirea, dacă nu, vecinii, ca şi până acuma, doi ani la rând. Iar la coasă tot nu m-aş fi dus. La coasă îți trebuie nu numai mâini sănătoase, ci şi picioare. La urma urmelor cu picioarele se coseşte, şi cu crucea şalelor, mâinile doar te ajută, aşa zic cosaşii. Dar m-am gândit, o viață am cosit, iar

acum să-i spun doctorului că nu mă grăbesc? Mulți dintre cei din salon doar la asta se gândeau, să iasă cât mai repede la coasă, chiar de-ar fi ultima din viață, să mai mângâie o dată spicele cu mâna, să vadă ogorul, să simtă mirosul pământului. Poate că unora nu le-ar fi prea greu să se ducă în lumea cealaltă, dacă ar şti că şi acolo ar putea să meargă la coasă. Se ştie că omul din pământ trăieşte, aşa că secerişul trebuie să-l atragă precum femela pe mascul.

Aşa că m-am întors. A treia zi m-au dus la cimitir ca să văd ce mai e pe acolo. Mi-am luat metrul, un creion, hârtie, căci voiam să măsor nişte morminte, ca să văd care mi s-ar potrivi mai bine.

La noi cimitirul e imediat după sat. Treci de ultimele case, o iei la stânga şi puțin sub deal. Când se duc sicriele de acasă, nu se fac mai mult de trei, patru schimburi pe tot drumul. Chiar din locurile cele mai îndepărtate, de la şcoală sau de la moară. Am dus de multe ori sicriul, şi totdeauna din partea capului, căci aici, se ştie, e mai greu decât la picioare. Aş fi putut să duc tot drumul, fără schimb, dacă n-ar fi fost obiceiul ca cei care duc sicriul să facă cu schimbul. Asta m-a înşelat acum, când m-am gândit că cimitirul este aproape. Uitasem că nu mai aveam aceleaşi picioare şi că fiecare pas de acuma e cât o sută de paşi de altădată.

M-am tot uitat dacă nu vine cineva cu carul, să mă fi urcat în el o bucată de drum. Dar mi-am ales o vreme nepotrivită, după-amiază, când toți erau pe câmp. Mâinile mi-au amorțit din pricina cârjelor, şi mai trebuia să merg şi la deal. Aşa că de îndată ce am trecut de poarta cimitirului, m-am aşezat pe primul mormânt de la margine, frânt de oboseală de nu mai puteam deschide ochii de sudoare.

M-am uitat să văd al cui e mormântul. Era al lui Kozeł. Pe dinafară nu era prea mare. N-ai crede că ar fi încăput în el mai mult de trei, patru sicrie. Dar când l-au îngropat pe bătrânul Kozeł, în mormânt mai erau cinci, iar bătrânul era al şaselea. Aşa că de abia l-au înghesuit printre celelalte. Sicriele stau înghesuite ca butoaiele în pivniță. N-aveai cum să intri ca să aşezi sicriul. Trebuia ales unul mai mic, dar nimeni nu voia să fie cel mai mic. Fiecare zicea despre ceilalți că sunt mai mici. Şi cum să afli care-i mai mic între atâția oameni. Doar să-i măsori cu metrul. Până la urmă s-a găsit unul, poate nu cel mai mic, dar care a intrat. Dar când să iasă, n-a mai putut, aşa că au scos sicriul ca să iasă omul. Au luat iarăşi sicriul şi au încercat să-l bage pe sus, dar acum nu mai încăpea din pricina capacului. I-au scos capacul, dar atunci s-

a văzut că l-au îngropat cu ghetele găurite în talpă. Iar eu mi-am adus aminte că m-am dus odată la depozit, că acolo se adună băieții să joace cărți. Juca Franek Kozeł, mai erau Jaś Bąk, Marciniak, Kwiatkowski. Franek n-avea nimic în mână dar juca cel mai tare. Până la urmă a pierdut tot. Cu banii ăia putea să cumpere vreo zece perechi de ghete, un costum, o cămaşă, o cravată, poate chiar un sicriu. A pierdut tot şi nu i-a tremurat nicio sprânceană. Încă a mai scos din buzunar două sute şi l-a trimis pe Gwozdź după o jumătate de rachiu.

Am măsurat vreo zece morminte. Şi nu numai că le-am măsurat, dar m-am uitat bine la ele, le-am ciocănit cu degetul. Se vedea de departe că mormintele făcute de Chmiel erau mult mai solide decât cele făcute de Woźniak. În afară de asta mormintele făcute de Woźniak păreau nişte cuşti, deşi erau făcute pentru multe sicrie. Şi chiar şi mormintele mai vechi, cele de dinainte de război, făcute de Chmiel, stau şi acuma, de parcă ar fi crescut odată cu pământul. Căci Chmiel s-a apucat să facă morminte de mult. Iar Woźniak de abia după război, când Chmiel nu mai făcea față.

M-au sfătuit unii să-l iau pe Woźniak, că Woźniak lucrează cu fratele lui şi sunt mai tineri, iar Chmiel este bătrân şi lucrează încet. Apoi că cu Woźniak n-o să am treabă cu varul şi nici cu cimentul, că el îl cumpără direct de la cei care fură din vagoane. Numai că nu-mi plăcea cum lucrează Woźniak, apoi sunt doi şi le place să mănânce bine, iar la masă să le pui şi o sticlă de rachiu, că altfel se duc la altul, iar pe tine te lasă. Iar Chmiel nu bea. Iar dacă mânca mai mult sau mai gras imediat îl apucau durerile de burtă şi-l vedeai cum se aşază pe vine. Zicea că încă în primul război mondial a mâncat nişte scrumbii putrezite şi de atunci cum mănâncă ceva mai mult sau mai gras trebuie să se aşeze pe vine. Dar se vede treaba, poți trăi şi aşezat pe vine.

Apoi pe Chmiel nu trebuia să-l urmăreşti, el singur verifica totul, singur îşi amintea de toate. Am cumpărat ciment, nu s-a mulțumit că-l am, ci a venit să vadă cum e. Mă şi înfuriasem văzându-l cum se uită la ciment, de parcă ar vrea să vadă dacă n-are găuri. Mai întâi şi-a băgat degetul în ciment şi apoi l-a pus pe limbă. Apoi şi-a luat un pumn de ciment şi a început să sufle în el, ca să vadă dacă nu zboară, şi-a mai luat un pumn din sac, a scuipat în el şi a început să-l frece. Şi măcar de i s-ar fi luminat mutra, dar tot timpul se uita strâmb, ca la alte celea.

— Măi Chmiel, ce te tot uiți, totul îi scris aici pe sac.

— Dacă te iei, prostănacule, după ce scrie pe sac o să cadă zidul peste tine. Tu acolo n-o să mai simți, dar despre mine o să se spună că-s cârpaci şi nu meseriaş.

De fapt dacă te duci la cimitir, dintr-o privire poți să spui care sunt mormintele făcute de Chmiel. Iar cele făcute de Woźniak, dacă le zgârii puțin cu gheara începe să curgă nisipul, căci nu pune niciodată ciment cât trebuie. La unele tencuiala a şi căzut, iar altele s-au şi lăsat într-o parte. Sau lespezile sunt crăpate de-i plouă pe morți în morminte.

De ziua morților astea nu se prea văd, toate mormintele parcă sunt la fel. Cimitirul este aranjat, flori, coronițe, lumânări şi potop de oameni. Dar într-o zi obişnuită, când până la ziua morților mai e mult sau a trecut de mult ziua morților şi cimitirul arată ca un ogor nearat, atunci fiecare crăpătură iese la iveală, fiecare ştirbitură este ca o rană bandajată, şi mormintele nu mai seamănă între ele, ca şi oamenii, iar toate la un loc parcă ar fi nişte oameni frânți de oboseală, care se aşază să se odihnească şi nu mai au putere să se ruşineze unul de altul. Bărbații încep să se scarpine, muierile îşi desfac picioarele, de ți-e ruşine să te uiți la ele.

A făcut Chmiel înainte de război mormântul pentru fiica învățătoarei, Basia se chema, stătea totdeauna în prima bancă. Era ca o margaretă şi mereu câte un băiat, în loc să se uite la tablă, se uita la ea şi nimerea la colț. În clasa a şasea a plecat undeva şi a lipsit un an. Iar când s-a întors, n-a mai venit la şcoală şi tot timpul şedea la umbră. Vară, soare, iar ea tot timpul la umbră, sub zid, sub copac, sub umbrelă. Şi era tot mai palidă şi mai palidă, iar ochii i se făceau tot mai mari şi mai mari, şi avea nişte ochi ca două albăstrele.

Nu prea mă descurcam la polonă, şi cum tocmai atunci ne fătase cățeaua, am luat un cățel şi i l-am dus.

— Stai, Basia, la umbră, joacă-te cel puțin cu cățelul.

— Cățeluş, cățeluş.

A început să-l mângâie, să-l sărute, de parcă nu ştiu ce fericire dăduse peste ea.

Nu înțelegeam ce fericire poate să-ți aducă un câine, care încă nici nu deschisese ochii. Tata mi-a zis să-i înec până nu deschid ochii. Cel mult să las unul, căci la ce ne trebuie atâția câini. Cresc şi cer de mâncare. Iar când le vine vremea se duc prin sat după cățele de-i fugăresc oamenii cu parii, încât te mai poți trezi şi cu câini schilozi prin curte. Iar ca să-i ții în lanț, ți-ar trebui multe lanțuri. Uite, s-a rupt lanțul de la vacă şi n-ai vreme să te duci la

fierar ca să-l prindă. Iar de-ar începe să urle, atâția câini deodată? Ar putea să mai doarmă cineva? Ai sta toată noaptea cu ochii deschişi şi cum te-ai mai scula dimineața ca să mergi pe câmp? Apoi gândul că urlă fiindcă a murit cineva. Hristoase, numai să nu fi murit cineva dintre cei apropiați. Că ai zice că urlă la lună, dar nu e lună totdeauna, dar de murit tot timpul moare cineva.

— Cățeluş, cățeluş. Dar cum îl cheamă? m-a întrebat.

— Încă n-are niciun nume. Ți l-am adus aşa, fără nume, ca tu să-i dai un nume.

— Dă-i tu un nume, mi-a zis. Vreau ca tu să-i dai numele. Am să-l strig aşa cum o să-mi spui tu.

— Ți l-am dat, e al tău. Tu să-i dai şi numele.

— Dă-i tu un nume, mă ruga.

— Ce-i aşa de greu să-i dai un nume la câine. Zi şi tu ce-ți vine pe limbă.

— Atunci să-i zicem Szymuś. Vrei?

— Întreabă-l pe el, dacă-i place. Mi-e totuna.

— Szymuś, Szymuś. Iarăşi a început să-l mângâie, iar în ochişorii ei au apărut câteva lacrimi. Ce păcat că am să mor.

Eu am trecut în clasa următoare, iar ea după vreo jumătate de an a murit. Îngerul alb de pe mormântul ei a încărunțit de tot, iar mormântul stă ca un acoperiş de pe vremuri, dar n-ai să vezi nicio crăpătură pe nicăieri. De pe litere au zburat de mult poleiala aurită, dar literele stau şi acum ca în abecedar. „Mare durere ai lăsat în casa mea, scumpa mea Basieńka, prin plecarea ta. Mama." Şi câți ani să fi avut, vreo doisprezece, dar când citeşti ți se pare că a murit toată lumea. L-am întrebat pe Chmiel dacă el a scris cuvintele astea sau i le-a spus cineva.

— Cine să ți le spună, a zis, astea se iau de pe morminte.

Iar mormintele lui Woźniak sunt toate la fel, scrie pe ele doar că s-a născut, că a murit şi odihnească-se în veci.

Sau mormântul unui boier tânăr. Tot de dinainte de război. Mai vechi chiar decât al Basiei. A murit într-un accident de automobil. Umbla cu automobilul prin sate, pe câmp, speria oamenii, vietățile şi făcea numai praf. Trecea cu automobilul prin sat şi ridica câte un nor de praf de abia mai suflau oamenii, parcă erau toți ofticoşi. Trebuia să închizi ferestrele de la case, găinile, gâştele să le aduni de pe uliță, iar cine mergea cu căruța la câmp trebuia din goana lui să se ferească. Căci mai mult caii se temeau de automobil. Cum îl auzeau din depărtare, se ridicau în două picioare. Se dădeau țăranii jos din căruțe ca să țină caii. Iar dacă era câte unul mai

nărăvaş, degeaba îl ţineai, rupea oiştea, hamul, răsturna căruţa. Unii ziceau că aşa începe ciuma. Unde mai pui că, îmbrăcat cum era în haină de piele şi cu ochelarii mari cât geamurile, părea un diavol adevărat. Oamenii când îl vedeau strigau în gura mare, vine Necuratul! Vine Necuratul! Şi tot ce era viu pe drum fugea mâncând pământul. Iar cei mai bătrâni îşi făceau de trei ori cruce şi îşi scuipau în sân, piei, necuratule.

Odată, spre seară, se întorceau vacile de la păşune. Iar pe vremea aceea vacile se simţeau pe uliţă ca şi cum toată ar fi numai a lor. Şi cum mai erau şi sătule, mergeau alene, somnoroase, nici cu bâta nu le-ai fi zorit. Nu lăsau să treacă un car, darmite un automobil. Nu ca acuma, când vacile merg cu urechile ciulite, iar pielea de pe ele tremură ca varga tot timpul. Acuma când aud un zgomot, în spate sau în faţă, se dau imediat la o parte. Mai mult, s-au învăţat să meargă numai pe partea stângă. Dar pe vremuri vacile erau stăpânele drumurilor. Boierul însă credea că el e stăpân şi peste drumuri. Aşa că în loc să oprească, să aştepte până trec, a început să claxoneze, să se joace cu luminile şi nici gând să frâneze. Vacile, speriindu-se, de-abia s-au îngrămădit şi mai mult. Pe una a omorât-o, alteia i-a rupt picioarele, iar el şi-a dat duhul.

Am pipăit cu degetele literele scrise pe mormântul lui, litere dăltuite adânc în piatră, scria că a fost conte şi cum a murit, şi acum poţi să citeşti foarte bine. Curţile boiereşti s-au năruit de mult – şi ai fi zis că ele au fost durate să dăinuiască o veşnicie, iar mormântul stă şi acuma.

Iar când a fost frontul pe la noi, tot mormintele făcute de Chmiel au rezistat mai bine. Şi doar nu-i o încercare mai grea pentru morminte ca războiul. Şase săptămâni au stat două baterii germane în cimitir, trăgeau ziua şi noaptea spre răsărit. Tunurile, îngropate pe jumătate în pământ de li se vedeau numai boturile printre morminte, păreau nişte balauri care varsă foc pe gură. Când trăgeau, dealul, cu cimitir cu tot, sălta în sus. Servanţii de la tunuri căscau cât puteau gurile, ca să nu asurzească. Şi câţi copaci n-au fost tăiaţi, ca să facă loc la tunuri.

Tunurile ruseşti, dinspre răsărit, trăgeau şi ele ziua şi noaptea, de credeai că până la urmă pe locul dealului se va face vale. Niciun vierme n-a mai rămas în iadul acela, ca să nu mai vorbim de morţi. Pământul a fost într-atâta răscolit încât toată veşnicia din el a fost scoasă afară.

Scheletele, trupurile, sicriele erau aruncate prin tot cimitirul, de

credeai că însăşi moartea a înnebunit şi nu-i mai ajung oamenii vii, că a trebuit să-i scoată pe morți din morminte ca să-i mai omoare o dată. Aşa că morții, unii de acuma înfrățiți cu pământul, alții putreziți, au trebuit să moară pentru a doua oară. Iar după ce a trecut frontul, au fost îngropați pentru a doua oară, ca şi cum atunci ar fi murit. Mulți ani după război cimitirul mai arăta ca un câmp de luptă.

De departe se vedeau ruine, dărâmături, pietre răsturnate, totul părea sfâşietor de pustiu, doar ici-colo câte un mormânt şi câte un copac. Păsările zburaseră cu toate, nu întâlneai o vrabie amărâtă. Şi încă multă vreme, deşi nu le mai speria nimic, ocoleau cimitirul de parcă era un loc blestemat. Nici în trecere nu le întâlneai pe acolo, nici de rătăcit nu se rătăceau prin cimitir. Sau, ca orice pasăre, să vadă cel puțin unde i-a fost cuibul.

Şi doar pe vremuri cimitirul era un rai pentru păsări. Cuci, sturzi, sticleți, pițigoi, granguri, botroşi, ciori, turturele? Cine ar fi putut să le numere pe toate. Copacii erau plini de păsări. Cântau, ciripeau, croncăneau, se auzea cucul. Când intrai în cimitir, intrai, mai întâi, în raiul păsărilor, iar apoi printre morminte. Iar când te rugai, cuvintele ți se pierdeau în gălăgia lor. Franciszek, sacristanul bisericii, se mai urca câteodată prin copaci de mai strica cuiburile la păsările mai gălăgioase, că i se părea că nu e destulă tristețe în cimitir. Dar nu-şi aveau cuiburile numai în copaci, ci şi pe cruci, pe Hristoşi şi chiar în iarba de pe pământ. Iar după război, dacă se nimerea ca vreo pasăre să zboare deasupra cimitirului, atunci se ridica în sus, cât o duceau aripile. De parcă ar fi gonit-o cineva şi n-ar fi avut încotro să fugă decât în sus, cât mai sus.

Franciszek, căruia înainte i se părea că cimitirul nu este destul de trist, le făcea acuma cuiburi şi le agăța ici-colo, pe copacii care au mai rămas, chiar şi pe Hristoşi, şi pe îngerii de la morminte, doar să fi avut ceva de care să le agațe. Vezi câte o cruce pe mormânt, iar de brațele ei agățate două cuiburi, de parcă ar fi Hristos care ține cuiburile în mâini şi cheamă păsările. Un cuib era aşezat pe un înger, căruia vreun proiectil i-o fi zburat capul. A pus atâtea cuiburi de ai fi crezut că-s o mulțime de păsări în cimitir. Dar nu era niciuna, căci şi de cuiburile acestea se fereau.

A aşezat printre morminte o mulțime de cutii de conserve, că au rămas multe după război, în care a pus apă, ca să aibă de unde să bea. Oamenii mereu le luau pentru flori pe morminte, iar el punea altele, căci erau destule. Luptele au durat cu lunile, aşa că soldații

au lăsat grămezi de cutii. Erau aruncate pe drumuri, prin şanţuri, prin tranşee. Oamenii le foloseau pentru zahăr şi sare, iar la nevoie îşi făceau din ele linguri, căni de băut apă. Copiii jucau fotbal cu ele. Citea omul pe ruseşte „carne de porc" şi zicea că s-a săturat.

Uneori îl puteai întâlni pe Franciszek, dis-de-dimineaţă, prin cimitir, umblând ca o stafie, cu buzunarele pline de mei, grăunţe de tot felul, mac, firimituri de pâine şi le presăra printre morminte, imitând ciripitul păsărilor, cirip-cirip, cu ochii aţintiţi spre cerul pustiu. Şi tot din doi în doi paşi se oprea, cobora ochii spre pământ ca să vadă dacă nu cumva vreun graur, sau vreun grangur, atras de chemarea lui, nu ciuguleşte grăunţele, sărind vesel cu piciorușele lui. Apoi pornea mai departe cu pasul grav al semănătorului, şoptind cirip-cirip.

Ziceau unii că Franciszek nu le pune grăunţe, ci nisip, şi că păsările nu sunt proaste, nu vin la nisip. Cică n-are atâtea grăunţe ca să pună într-un cimitir aşa de mare ca al nostru. Oamenii nu aveau grăunţe pentru pâine. Ogoarele erau pline de tranşee, de gropi, şi apoi cine ar fi putut să strângă ceva sub ploaia de gloanţe, de aceea trebuie că şi păsărilor le era foame. Iar flămândul vine şi la nisip. La urma urmelor dacă eşti pasăre şi zbori pe sus, din cer nu poţi să vezi ce se seamănă pe pământ. Nisip sau grăunţe. Şi dacă mai auzi şi ciripind, acolo jos, de ce n-ai crede?

Se apucase Franciszek să-i înveţe pe câţiva copii să slujească la mesă. Căci cei de dinainte de război au crescut, şi acum, în loc să meargă la liturghie, se duceau pe câmp, să caute mine şi proiectile neexplodate. I-a pus pe toţi să facă câte o capcană pentru grauri. Apoi îi lua şi îi ducea pe deal, sub pădure. Şi acolo stăteau zile întregi şi prindeau grauri, pe care-i aduceau apoi şi le dădeau drumul în cimitir.

Se întâmpla ca, stând culcat prin iarbă şi tufişuri, cu şnurul de la capcană în mână şi cu ucenicii în jurul lui, Franciszek să uite şi de biserică. Căci nu-i aşa de uşor să prinzi un graur. Umblai o zi întreagă şi nu prindeai niciunul. Ajungea să şopteşti ceva, tocmai când trecea pe acolo graurul, sau să te mişti, şi pasărea a zburat. Şi copiii sunt copii, când vedeau câte un graur începea să le bată inima mai tare, iar graurul aude şi inima, dacă bate mai tare. Copilul care speria graurul era imediat trimis acasă.

— Pleacă de aici, nenorocitule. L-ai supărat pe graur şi vrei să-l slujeşti pe Dumnezeu?

Şi nu mai ajutau nici lacrimile sau rugăminţile, nici că acasă o să mănânce bătaie. Căci Franciszek era aspru câteodată. Altfel, era

un om bun. Îmi aduc aminte că pe când eram şi eu copil şi Franciszek ne învăța să slujim la mesă, era câte unul care-l întreba ce înseamnă *saecula saeculorum* sau *Dominus vobiscum, iar* el răspundea că asta-i taina lui Dumnezeu.

— Tu trebuie să ştii când şi cum se mută masa. Când se toarnă vinul şi apa în cupe. Când sunați din clopoțele. Încolo, bolborosiți şi voi ce auziți.

Nu o dată oamenii veneau la mesă, iar în biserică era un aer închis, ca în staulul sfânt, că n-avea cine să aerisească. Preotul trebuia să ia bățul şi să deschidă ferestrele, fiindcă Franciszek era după grauri. Sau altă dată, oamenii veneau la biserică, dar uşa era închisă, deoarece Franciszek plecase dis-de-dimineață după grauri şi nu se întorsese. Sau se întâmpla ca biserica să fie plină de oameni, liturghia trebuind să înceapă; preotul cu veşmintele pe el se tot uita după Franciszek, căci organistul cânta, lumânările nu erau aprinse, altarul nu era acoperit, iar Franciszek nicăieri. Unul dintre enoriaşi, care mai ştia câte ceva din slujbele religioase, a îmbrăcat stiharul şi s-a dus să-l ajute pe preot. Preotul ridica de-acuma potirul cu cuminecătura când apăru Franciszek, cu părul plin de fire de iarbă, cu pantalonii şi ghetele umezite de rouă. Şi cel puțin, pocăit, să fi îngenuncheat cuminte. Dar de unde, se aruncă în genunchi de răsună toată pardoseala. Iar pe cel care l-a înlocuit la mesă l-a împins mânios la o parte, supărat că i-a luat locul, şi s-a pornit cu *et cum spiritu Tuo* de parcă ar fi fost de la începutul slujbei.

Dar nu trebuie să ne mirăm. Graurii se prind mai uşor dimineața când sunt flămânzi şi mai ales duminica, întrucât pe câmp e linişte. De la dealul de sub pădure, până la biserică erau vreo doi kilometri, iar Franciszek era bătrân şi poate că numai graurii ăştia îl mai țineau în viață. Sau poate că Dumnezeu i-o fi spus, prinde grauri până mori, măi Franciszek. De aceea şi preotul era aşa de înțelegător cu Franciszek, nu-l certa niciodată. Chiar îl întreba, în timp ce Franciszek îl dezbrăca de veşminte în sacristie:

— Cum stăm cu graurii, Franciszek? A apărut vreunul în cimitir?

Franciszek nu mai avea putere să facă vreo treabă mai grea pe lângă biserică. Atâta îi mai rămăsese, să prindă grauri pe dealul de sub pădure şi să-i ducă la cimitir.

Odată a adus un cuib de pițigoi cu pui şi l-a pus într-un copac. Pițigoii poate că ar fi fugit, dar cei mici au crescut, acolo au rămas. Altă dată i-a adus cineva o veveriță din pădure; i-a dat drumul

printre morminte şi n-a mai plecat de-acolo. Altcineva i-a adus un sturz, altul o turturică. Şi aşa, încet-încet, viața s-a întors în cimitir.

II. Drumul

Trecea prin satul nostru un drum. Fireşte, nu era cel mai bun drum, era un drum de țară. Cu gropi, hârtoape. Primăvara şi toamna era plin de noroi, iar vara de praf. Dar oamenii erau mulțumiți. Din când în când se mai făcea, ici-colo, câte ceva, se mai aducea piatră, aşa că se putea merge pe el. Puteai să mergi la iarmarocul de la oraş, să mergi prin satele din vecinătate, la război sau în lume, când pornea câte unul.

Şi în afară de asta era al tuturor; fiecare avea câte o bucată de drum în proprietate, care se întindea cât îi ținea curtea. Aşa că înainte de fiecare duminică sau sărbătoare îl mătura, toamna dădea noroiul la o parte, iarna îl curăța de zăpadă, punea cenuşă, ca nu cumva să alunece cineva în fața casei lui. Iar de Sfânta Treime se puneau totdeauna frunze de obligeană. Mergea lumea la biserică şi călcau toți pe obligeană, şi mirosea frumos ca într-un crâng, iar oamenii ziceau ce frumos miroase drumul. Şi aproape fiecare avea în fața casei o laviță sau o piatră. Seara avea omul pe ce să se aşeze, să mai vorbească cu vecinii, să fumeze sau numai ca să privească pe întuneric stelele de pe cer. Să-l mai întrebe pe Dumnezeu de una, de alta, sau numai ca să se uite la licurici.

Oamenii, vacile, gâştele, toată suflarea, mergeau cu toții pe mijlocul drumului, că nu era vreo parte dreaptă sau stângă. Puteai să laşi calul cu căruța la marginea drumului şi să te duci la cârciumă, să bei o limonadă sau o bere, iar dacă se întâmpla să te întinzi la un păhărel, calul te aştepta. Iar când veneai de pe câmp cu carul şi se nimerea să vină un car din partea cealaltă, treceau unul pe lângă altul, de parcă treceau umăr lângă umăr, şi nimeni nu claxona că n-are pe unde să treacă. De asemenea, când porneai spre veşnicie, tot pe drumul ăsta o luai, că nu era altul. Doar că muierile ieşeau din case şi goneau găinile, gâştele în curte. Oamenii îşi băgau câinii în coteţe, ca să nu latre. Carele se opreau la marginea drumului. Cosaşii se opreau cu coasele în mâini. Mamele îşi scoteau pruncii în fața caselor. Şi chiar de se nimerea câte unul beat, îşi lua şapca din cap şi parcă îi trecea beția.

Iar pe marginea drumului creşteau salcâmi. Când înfloreau, de abia puteai să mergi pe drum de mirosul lor. Noaptea trebuia să închizi ferestrele, că te trezeai dimineața cu capul cât banița.

Seara, aşezaţi pe laviţe sau pe pietre, fumau sătenii mahorcă, dar parcă tot mai tare era mirosul florilor de salcâm. Câinii îşi pierdeau mirosul şi nu mai lătrau la hoţi. Dacă te opreai cu o fată sub un salcâm în floare, îţi pierea glasul de atâta miros. Astăzi dacă au mai rămas în sat vreo trei, patru salcâmi. I-au tăiat de când cu drumul cel nou. Pe vremuri salcâmii se sădeau pentru care. Aveai un salcâm în faţa casei, aveai şi car. E adevărat, nu era bun pentru oişte şi loitre. Pentru oişte mai bun era lemnul de stejar tânăr, iar pentru loitre, scândurile de pin. Dar aveai inima, piscul, lişiţele, crucea, vătraiele, brânişorul, vârtejul, perinocul şi, mai ales, roţile. Pentru roţi nu ai lemn mai bun decât cel de salcâm. Nici lemnul de stejar nu-i aşa de bun. E prea tare şi plesneşte. Iar la un car roţile sunt cele mai de preţ.

Doar că acuma a venit vremea roţilor de cauciuc. Mi-au zis unii să-mi fac şi eu roţi de cauciuc. Şi calului îi vine mai uşor, şi în car poţi să pui mai mult. Sau cel puţin să-i pun calului potcoave cu blacheuri de cauciuc, că altfel strică asfaltul. Încarcă acuma sătenii carul cu câte patru rânduri de snopi, când îi aduc de la câmp. Înainte nici doi cai nu l-ar fi tras, acuma vezi că-l trage unul singur. Parcă l-ar împinge drumul. Au unii pământ numai cât vârful unghiei, dar şi-au făcut care cu roţi de cauciuc. Sau sunt unii bătrâni, de ai zice că nu mai sunt buni decât ca să se roage pentru o veşnicie tihnită, şi totuşi îi vezi cum schimbă roţile de lemn cu cele de cauciuc. Când o trece Karpiel în lumea drepţilor, n-o să mai avem nici rotari în sat. O să vină mecanicii.

Dar cine o să-ţi mai schimbe obada de la roată, dacă putrezeşte, cine îţi face butucul? Şi din ce? Când erau salcâmi, avea din ce. Dar era şi drumul.

Era întortocheat, nu-i vorbă. Ca orice drum. Trebuia să ocolească, aici o troiţă, acolo o casă, dincolo o baltă. Dar acum l-au îndreptat, l-au asfaltat. Cotiturile le-au făcut lungi şi rotunde, aproape că nu-ţi dai seama când coteşti. De multe ori câte o cotitură de asta a înghiţit un ogor întreg. Albin Mucha avea ogorul lângă drum, semăna şi el rapiţă, mazăre, acum are... cotul. Iese câteodată, duminica, la cotitură şi dă cu ciomagul în asfalt, ăsta a fost pământul meu! Mi l-aţi îngropat, nemernicilor! Sau se aşază în şanţ şi scrie numerele automobilelor care trec pe ogorul lui.

Nimic de zis, acuma drumul e mai lat, cam de trei ori, şi se merge pe el ca pe masă. Apoi mai vedem şi noi lumea. Mai mult duminica. Ce păcat că drumurile n-au şi ele un nume, cum au râurile. Căci drumul care trece prin satul nostru parcă ar fi un

râu. Se uită la el oamenii, iar drumul curge, curge. Nu mai spun că a despărțit satul în două. De o parte şi de cealaltă a drumului. Mama nu-şi mai trimite copilul la magazin, dacă e pe partea cealaltă. Ca să-şi împrumute un cal, un plug, o coasă, omul se duce mai bine mai departe decât să treacă peste râul ăsta. Când scot văcarii vitele la păscut, unii o iau pe o parte, iar alții pe cealaltă. Pe vremuri le scoteau o dată. Şi la adunări sătenii se aşază pe partea pe care au casele. Nici cu vecinul de peste drum nu te mai aşezi seara, ca pe vremuri, ca să mai fumezi o țigară, să mai schimbi o vorbă. Acuma fiecare fumează pe partea lui şi din pachetul său. Iar când vor să-şi spună ceva, apoi strigă de ai crede că sunt surzi. De fapt cum ai putea să vorbeşti când tu stai pe un mal, iar vecinul tău stă pe alt mal, iar maşinile trec fără contenire peste vorbele tale. Dacă sunt maşini mai mici, mai poți să strigi, dar când trec camioanele rămâi cu vorba în gât.

Păcat de salcâmi. Mă cuprindea jalea când vedeam copacii bătrâni prăvălindu-se sub ferăstraie. M-am născut cu ei, am crescut cu ei, credeam că am să mor cu ei.

Asta a fost într-o primăvară. O primăvară rece, umedă, cu mult noroi. Pe câmp vedeai ici-colo pete de zăpadă. Au venit cu motoare, ferăstraie şi au început să taie. Oamenii ieşeau în uliță şi se uitau, ce puteau să facă? Bătrâni, tineri, mucoşi, femei cu prunci în brațe, cum se iese la malul râului când începe apa să vină mare de sus. Sau când se văd noaptea vâlvătăi pe cer şi toată lumea ştie că arde undeva, dar că e prea departe ca să sară în ajutor. Unora li s-au umezit ochii, alții bolboroseau ceva pomenindu-l pe Dumnezeu, câțiva copii plângeau, că şi copiilor li se părea că parcă le scoate cineva lumina din ochi.

Dar cum după aceea s-a spus că salcâmii vor fi vânduți, toți au uitat de jale şi s-au repezit să-i cumpere. Unii stăteau cu zilele pe lângă salcâmi. Alții şi-au trimis fetele ca să vorbească cu muncitorii. Iar cine nu avea fete îi ademenea cu rachiu, cârnați, cu ce putea. Unul şi-a atârnat de salcâm icoana cu îngerul păzitor, ca să-l vegheze. Altul şi-a agățat o bucată de pânză roşie pe salcâm, ca să se vadă că-i al lui. Iar Boleś Walek şi-a legat de salcâm câinele, că de mult se gândea să-şi facă un dulap pentru haine. Noaptea însă cineva i-a omorât câinele şi l-a legat de stâlpul de telegraf. Iar Mikus i-a spus copilului său să se urce în salcâm şi să stea acolo până îl vor da jos.

Ce să spun, şi eu m-am gândit la un salcâm. Era cam la un kilometru de sat, aşa că mă gândeam că până ajung ei la el

reuşesc să-l cumpăr. Dar când m-am dus să-l mai văd, am găsit numai buturuga. Toţi salcâmii, cât e drumul de lung, erau de acum vânduţi şi tăiaţi. Tăiau cu ferăstraie mecanice, aşa că de abia îi vedeai că au început să taie şi salcâmul se prăbuşea. Urma al doilea, al treilea. Iar eu credeam că până o să-i taie, o să am vreme să-mi fac rost şi eu de vreun salcâm. Din toţi copacii care erau pe lângă drum, a rămas numai o salcie bătrână lângă podeţul de dincolo de biserică, fiindcă nimeni n-a vrut s-o cumpere, că era locul unde venea dracul. Era toată putredă pe dinăuntru, tulpină era, doar ce se vedea pe din afară. Chiar te minunai când vedeai primăvara cum îi ies rămurelele verzi din moţ.

Povesteau că pe vremuri acolo şedea necuratul. Se pare că se arăta în faţa oamenilor, numai că niciodată nu se arăta cu chipul său adevărat, ci sub alte înfăţişări, uneori venea ca o oaie rătăcită, alteori ca un călăreţ ori ca un călugăr care căuta adăpost peste noapte sau nu ştia drumul. Lui Piętą din Zamłyń i s-a arătat odată ca o domnişoară cu un voal alb foarte lung care acoperea tot drumul. A vrut Piętą să ocolească voalul, că din capul locului şi-a dat seama că la mijloc nu-i lucru curat, o domnişoară, noaptea şi încă lângă salcia bătrână. Dar din nebăgare de seamă l-a călcat şi atunci a văzut cum cade voalul de pe domnişoară şi ea rămâne goală cum a făcut-o Dumnezeu. Şi numai că aude, Piętą, trebuie să te însori cu mine. Vino, te duc la nunta noastră. Dar nici Piętą nu era bătut în cap, zice, de ce nu, numai aşteaptă puţin, mai întâi să-mi omor muierea cu securea. Şi dus a fost!

Şi bunicul povestea că odată, în anii tinereţii, se întorcea noaptea acasă, când îi apare un domn cu cilindru pe cap, în palton, cu baston în mână, care se învârtea pe lângă salcie. S-a gândit că boierul nu poate să doarmă şi a ieşit la plimbare. Numai că s-a mirat de ce o fi ales boierul drumul ăsta când are un parc aşa de frumos, la curtea boierească. Şi chiar l-a întrebat, în timp ce se ploconea ca în faţa unui boier:

— De ce nu te plimbi prin parc, boierule? Aici trebuie să fiţi cu băgare de seamă, sunt gropi, hârtoape.

La care ăla către bunic:

— Nu eşti tu, Pietruszka?

S-a simţit bunicul ca uns cu miere pe inimă gândindu-se că pe întunericul ăsta boierul l-a recunoscut şi i-a zis pe nume. Iar când l-a luat de braţ şi i-a zis că-l conduce spre casă, bunicul s-a gândit că poate vin vremuri grele pentru domni.

Mai întâi l-a întrebat pe bunic ce se mai aude prin sat, cum o

duc oamenii, dacă nu-i supără ceva. Şi aşa, din vorbă în vorbă, s-au apropiat de casa bunicului şi se vede că vorbele le mergeau la inimă că acuma bunicul i-a zis boierului, să-l conducă la castel. Şi din nou rilu-rilu, despre una, despre alta. Şi aşa, toată noaptea, ba îl conducea boierul pe bunic acasă, ba bunicul îl conducea pe boier la castel. Până când, dintr-odată, îl întreabă pe bunic:

— Şi nu se gândesc oamenii să meargă la conace?

Bunicul şi-a dat pe loc seama că la mijloc e ceva necurat şi i-a răspuns:

— De ce să meargă?

— De ce, să dea foc, să prade, să omoare!

— Oh, suntem oameni cu frica lui Dumnezeu, liniştiți, muncitori. Ne împăcăm bine cu boierii.

— Cum adică? s-a oțărât boierul. N-ați vrea să fiți voi boieri?

— De ce, că şi țărani ne şade bine, răspunse isteț bunicul. Aşa e orânduit şi se vede că aşa e bine.

La care ăla s-a oțărât şi mai mult. A început să lovească în pământ cu bastonul, că trebuie să meargă la conace. Să meargă, să dea foc la tot, să curgă cât mai mult sânge, să se prăbuşească toată lumea, nu numai conacele. Bunicului au început să-i tremure picioarele şi de groază şi-a făcut semnul crucii. Atunci s-a pornit un vânt, i-a smuls boierului cilindrul din cap şi s-au văzut coarnele.

— Dă-mi pace, drace! a strigat, şi în clipa aia s-a făcut gol în jurul lui.

Dar sunt eu omul ăla să mă tem de draci? Aşa că am cumpărat salcia. Am adus-o sub şură şi acolo stă şi acuma. Căci, la drept vorbind, n-ai ce face cu ea, nici de foc nu e bună. Atâta doar că dacă mi-a scăpat printre degete salcâmul, să am cel puțin salcia. Şi n-am văzut ca dulăul să se zburlească la ea, nici motanul s-o ocolească, să nu mai vorbesc de găini, că tot timpul stau pe salcie. Iar dacă o fi dracul în ea, apoi să iasă, să ne măsurăm puterile. Pe urmă am încercat să cumpăr un salcâm de la Józek Winiarczyk, cumpărase şase, la ce-ți trebuie atâția, i-am zis, îți dau preț dublu. Că mie mi-ar fi trebuit să-mi fac un car nou. Dacă nu mi-aş fi făcut car, poate că-mi făceam o masă. Că de masă am mai mare trebuință. Masa pe care o am e de pe timpul frontului, de abia se mai ține. Nu poți să pui ceva mai greu pe ea, nici să te sprijini de ea. Dacă o mişti puțin scârțâie de parcă ar bate-o vântul. Nu demult i-am reparat un picior. Câinele s-a scărpinat de ea şi i-a căzut piciorul. Înainte de asta i-am schimbat scândura de la

mijloc. Am pus o farfurie cu varză pe masă şi a căzut jos prin masă. Am tăiat o bucată dintr-o loitră veche, şi aia putrezită, dar n-aveam altceva, şi am prins-o în cuie. Intrau cuiele ca în brânză. Iar piciorul l-am făcut dintr-un prun care se uscase mai demult, dar n-avusesem timp să-l tai. Nu se potriveşte prea bine cu celelalte, însă stă. Căci cum s-ar potrivi un picior din lemn de prun, când celelalte trei sunt din stejar şi sculptate. În partea de sus sunt încercuite de nişte coronițe, iar în partea de jos sunt subțiri ca fluierul calului şi se termină cu nişte labe curioase, care stau pe pământ.

După ce a trecut frontul, când am făcut o vreme pe frizerul, şi se adunau țăranii la mine, duminica, tot timpul se certau pentru picioarele astea. Unii ziceau că sunt labe de leu, alții că sunt de la alte jivine. Se făceau chiar pariuri. Niciunul n-a ghicit, dar pe chestia asta mult rachiu s-a băut. Şi se certau nu numai pentru picioare, dar şi a cui a fost masa, ce s-a mâncat la ea, ce s-a băut. Se înfierbântau câteodată, se încingeau pariurile, veneau băuturile. Auzeai numai râsete, strigăte, pocnituri de dopuri care săreau în sus, clinchet de pahare. Se aducea şi mâncare, de se îndoia masa. Şi mereu veneau alte bunătăți de se răspândea mirosul de mâncare până în uliță. Până când se trezea câte unul din beție şi striga:

— Bărbiereşte-ne, Szymek. Că avem barba ca Moise.

Pe vremea aceea masa avea toate picioarele. Avea şi un sertar cu un mâner aurit. Aveai unde să pui cleştele, ciocanul, şuruburi de tot felul, cuie, ustensile de bărbierit, chitanțele, cărțile de rugăciuni rămase de la mama, că au rămas vreo patru. Una era încă de la pelerinajul la care m-a luat mama şi pe mine, când eram copil.

Dar când am venit de la spital, sertarul dispăruse undeva. I-a plăcut cuiva. Şi de atunci masa suflă greu prin gaura asta, de parcă şi-ar da duhul. S-a dus şi luciul de pe ea, acuma e toată găurită de cari. Ce vreți, vine vremea pentru om, vine şi pentru masă.

Am găsit-o a doua zi, după ce m-am întors de la partizani. Tata mi-a zis să mă duc pe câmp să văd dacă nu sunt mine în ogor, că vine primăvara şi trebuie să ieşim la arat. Deşi mai era până la primăvară, pământul era acoperit peste tot de zăpadă. Şi stând aşa lângă ogorul nostru mă uitam să mai văd ce-i prin jur, când mi s-a părut că zăresc ceva în secara rămasă necosită de pe pământul boieresc. Mă gândeam să nu fie vreun mort. Când colo era o masă,

fără picioare, fără sertar. M-am apucat să caut şi picioarele. Unul l-am găsit repede, nu prea departe, dar două le-am descoperit de-abia lângă pădure. Pe al patrulea l-am găsit când umblam să caut ghete pentru Stasiek prin tranşee. Iar sertarul l-am găsit pe la Paşti la un vecin, când dădea în el de mâncare la porci.

— Karol, zic eu, mi se pare că sertarul ăsta s-ar potrivi la masa mea. Uite – îți dau o troacă pentru porci. Porcilor le e totuna în ce mănâncă, iar noi am mai bea o jumătate de litru.

— Da, de ce nu, zice, îmi dai troaca că n-am în ce să le dau la porci de mâncare. Dar ce-mi dai pentru sertar?

— Cum, pentru sertar? Doar ți-am spus.

— Da, te-am auzit. Dar ce-mi dai?

— Îți dau troaca mea şi mai bem o jumătate de litru.

— O jumătate de litru putem să bem. Dar mai pui şi o măsură de secară. Voi ați reuşit să vă fofilați când cu frontul, dar pe ogorul meu sunt numai tranşee. Iar pentru mâner îmi dai calul, o zi, două la arat. Că uite ce mâner este. Cam murdar, dar îl dai puțin cu cenuşă şi iarăşi o să strălucească. Poți să-ți faci din el un mâner pentru uşă. Şi nu mai pun la socoteală că l-am găsit pe ogorul meu. Şi ştii câte mine au fost acolo. Băiatul mi-a stat o săptămână acolo ca să dezamorseze minele. Tremuram cu toții ca să nu zboare în aer. Ştii ce a pățit Bolek al lui Szczerba? N-aveai ce să mai alegi din el. Aici o mână, dincolo un picior. Aşa că sertarul ți-l dau aproape pe degeaba.

Şi uite aşa mi-am făcut masa.

Mama de bucurie a tăiat o găină, a făcut o supă. Ne-am aşezat la masa asta, eu în fața tatei, Stasiek şi cu Antek în fața mamei, ne-am făcut semnul crucii şi am început să mâncăm, când deodată îl auzim pe tata:

— Aşa da, în sfârşit mâncăm şi noi ca oamenii.

La care mama, suflând greu, zice:

— Dumnezeule, de-ar fi fost şi Michał cu noi. Au trecut atâția ani şi niciun semn, niciun cuvânt. Poate că nu mai trăieşte?

— Trăieşte, trăieşte, o linişti tata.

Iar Stasiek, vrând parcă să abată atenția mamei în altă parte, a sărit şi el:

— Ce bine ar fi să vină cineva acuma la noi să vadă că avem şi masă şi găină pe masă.

Şi parcă a zis într-un ceas rău că numaidecât s-a deschis uşa şi a intrat Mateja de dincolo de râu.

— Lăudat fie Domnul.

— În vecii vecilor.

Văd însă că se poartă cam ciudat. Parcă ar zâmbi dar ochii parcă îi erau nişte vulpi care îşi arată colţii.

— Mâncaţi găină, zice. Vă merge bine.

— Da, avem acuma o masă, aşa că am tăiat o găină, zice mama.

— Ştiu că aveţi, de aia am şi venit.

Se apropie de masă, se uită la ea de sus, din lături, de jos, o ciocăneşte, încearcă picioarele, dacă sunt bine înfipte, şi până la urmă zice că-i masa lui.

— Ai acte? îl întreb.

— Ce acte?

— Că-i a ta.

— E a mea, ce, nu văd? Era pe ogorul meu.

— Unde pe ogorul tău, mă nenorocitule?! Era pământul boierului.

— Pe pământul boierului, când era pământul al boierului. De aia nici n-am luat-o. Dar acum, după reformă, e pământul meu, aşa că şi masa e a mea.

— Pe dracu', a ta. Ce masă ai avut tu înainte de război? Ai uitat? O masă încropită din câteva scânduri, şi nici alea geluite. Mereu vă intrau ţepuşele în unghii. Umblaţi cu degetele legate că râdeau oamenii de voi zicând că umblaţi după mure. Asta-i masă boierească şi nu te lipi de ea! Câţi sunteţi în colibă? Tu, muierea ta, şapte copii, bătrânul. Întocmai câte degete ai la cele două mâini ale tale. Iar la masa asta ştii tu câţi şedeau? Atâţia câţi apostoli stau la Cina cea de Taină. Nici nu eşti în stare să-i numeri. Şi de-ar apărea al treisprezecelea, tot ar avea loc. Aşa că, cum e masa ta, nerodule?! Uită-te, că se mai văd urme de ceară. Când mâncau, aprindeau lumânările. Iar tu n-ai avut niciodată bani nici pentru gaz. În întuneric vă făceaţi lumină cu ochii, ca lupii. Şi ce-ai fi vrut, să mănânci ciorbă de cartofi la o masă ca asta? Pe masa asta se mâncau claponi. Ştii tu ce-s ăia claponi? Iar când mâncau se auzeau numai cuţitele şi furculiţele când se atingeau de tacâmuri, parcă erau nişte clopoţei. Iar voi când sorbiţi se aude în uliţă. Iar de gât îşi legau batiste. Şi ce-a rămas după ei? Masa asta. Şi nici asta întreagă, că a trebuit să umblu ca s-o fac la loc, într-atâta o împrăştiase războiul.

Soarta a vrut ca primul om din sat pe care l-a călcat maşina, după ce au făcut drumul nou, să fie tocmai Mateja. Trecea pe partea ailaltă, că şi-a adus aminte că-i spusese nevasta să

cumpere sare, iar magazinul era peste drum. Şi nu numai că n-a ajuns să cumpere sare, dar s-a dovedit că el a fost de vină. În satul tău şi tot tu vinovat. S-a dus omul după sare, şi l-au scos vinovat. A mai trăit puţin. L-au tras pe marginea drumului. Se adunase tot satul. M-am dus şi eu, deşi ani de zile n-am vorbit cu el din pricina mesei.

— Nu-ţi port pică pentru masa aia, a şoptit când m-a văzut. O fi a ta, o fi a mea. Şi aşa ne ducem cu toţii la aceeaşi masă.

Am vorbit la înmormântarea lui. Am pomenit şi de masa aia, nu plânge nevastă, nu plângeţi copii, că Wincenty stă acuma la masa Domnului.

Iar la puţină vreme după moartea lui Mateja a călcat-o maşina şi pe bătrâna Pociejka. Mergea la slujbă la biserică şi trebuia să treacă drumul, că biserica era pe partea cealaltă. Se temea groaznic de maşini şi aştepta ca să nu mai fie niciuna pe drum. Dar asta se întâmpla foarte rar. Aşteaptă, aşteaptă, când dintr-odată aude clopotele de liturghie. A sărit şi şontâc, şontâc să treacă drumul, că maşina era încă departe. Şi dacă nu s-ar fi uitat în lături poate că ar fi trecut drumul, că nu mai avea mult până la cealaltă margine. Dar când a văzut maşina că vine i-a scăpat băţul din mână. Unii zic că s-a aplecat să-şi ridice băţul, alţii că a îngenuncheat ca să n-o omoare. Dar a omorât-o.

Apoi i-a crăpat soba lui Kacperski din cauza maşinilor. Este adevărat că drumul trece acum chiar pe lângă zidul casei lui. Când trece câte o maşină şi ei sunt la masă le tremură lingurile în mâini. Dacă sunt cartofi, reuşesc să-i ducă la gură, dar dacă-i ciorbă, jumătate se varsă până la gură. Zice Kacperski că a încercat să mănânce în picioare, să-şi bage botul în farfurie, câteodată iese cu farfuria în grădină. Cică se satură numai atunci când îi aduce muierea mâncarea pe câmp.

Apoi au călcat dulăul lui Barański. Apoi viţelul Waliszynei. Iar mie, într-o duminică, mi-au călcat o găină. M-am dus de dimineaţă să-mi adap calul la râu. Pe cer nu era niciun nor, apa parcă sclipea, era cald, păsărelele ciripeau, cine ar fi putut să-şi închipuie că vine necazul. Am dat de mâncare la vaci, la porci. I-am pus calului nişte fân, câinelui i-am pus ceva în strachină, cotoiului i-am turnat puţin lapte în blid. Şi am început să mă bărbieresc. Eram pe la jumătatea bărbii când dă buzna Michalina:

— Hristoase! Szymek! Ţi-au călcat găina!

Am fugit pe uliţă, cu faţa pe jumătate numai clăbuc, cu briciul în mână, desfăcut la cămaşă. Văd nişte oameni adunaţi pe drum,

iar în mijlocul lor găina mea. Încă se mai zbătea. O ridic de picioare. E a ta? mă întrebă. Cum să nu fie a mea? Nu-mi cunosc găinile?! Uite, ce preț are viața pentru o maşină?!

— Cine a fost? întreb eu, nu că aş fi vrut să aflu, dar chiar să nu zic nimic când e vorba de găina mea.

— S-a dus, zice unul.

— Era o maşină verde, adaugă altul.

— Nu era verde, era albastră.

— Am şi eu ochi, ce dracu'! Era verde!

Încep să se sfădească. Ce puteam să fac? Am dus-o în casă şi a trebuit s-o mănânc.

Nu mai e linişte în satul nostru. Numai maşini, maşini, maşini. De parcă au făcut drumul numai pentru maşini şi au uitat de oameni. Oare numai maşinile trăiesc pe pământul ăsta? Sau te pomeneşti că vine o vreme când n-o să mai fie oameni, numai maşini. Să vină, ca să se omoare între ele. Să ducă războaie între ele, şi încă mai groaznice decât cele dintre oameni. Să se urască, să se mănânce, să se blesteme. Că poate apare un Dumnezeu Maşină, pe care să-l mânie şi să le potopească pe toate. Iar care o rămâne, aia să umble iarăşi pe picioarele ei. Aşa cum a venit Dumnezeu Omul pe pământ.

Căci acuma, cine umblă pe picioarele lui e o piedică pentru maşini, nu numai pe drum, ci îndeobşte, pe lume. Chiar când mergi pe marginea drumului ți se pare că toate maşinile ar trece peste tine. Aşa că mergi cu sufletul la gură. Nu fiindcă ți-ar fi frică de moarte. Numai că ce moarte mai e asta, călcat de maşină. Chiar şi oamenii când pomenesc de cei călcați de maşini, vorbesc de parcă ar scuipa pe drum. Da, l-a călcat o maşină. E totuna cu o moarte bună? Mă întreb dacă după o moarte ca asta te mai aşteaptă veşnicia? Încă mai şi claxonează, bat în geam, fac tot felul de semne, iar câte unul mai deschide şi geamul şi-ți zice câte nu poate îndura pământul. De parcă ai fi cel mai rău dintre răi, fiindcă mergi pe jos. Iar pe vremuri armate întregi mergeau pe jos la război. Şi biruiau. Se spunea, chiar, că infanteria e regina bătăliilor. Sau se întâmplă să fie bălți după ploaie pe drum, e câte unul care de-al dracului te stropeşte. Apoi râde după geam, ticălosul. Iar dacă merge cu o muiere, râde şi muierea. Dacă-i cu plozii, şi plozii se bucură de necazul tău.

Eh, dacă ai putea să pui laba pe câte un nemernic de ăsta, să-l snopeşti în bătaie şi să-i dai un picior în fund, să se ducă peste câmp. Dar se opreşte vreunul? La fugă sunt toți foarte tari. Şi

unde or fi fugind? Că peste tot e la fel, iar de soarta ta nu scapi nici fugind cu maşina.

Nici nu mai ştii cum să umbli. Se zice că pe partea stângă. Dar la o adică la atâta îți foloseşte că nu te omoară pe la spate, ci din față. Altfel nu s-ar şti că ai mers, atât de jos ai coborât, omule. Pot să te vadă, după cum pot să nu te vadă. Farurile maşinii nu sunt ochi. Aşa că legeni lanterna ca prostul în fața fiecărei maşini, parcă te-ai ruga să nu te omoare.

Şi când mă gândesc că în anii tinereții, când mă întorceam de la câte o petrecere pe drumul ăsta, apoi până dimineața tot veneam. Cocoşii cântau o dată, a doua oară, a treia oară. Vacile flămânde începeau să mugească prin grajduri. Auzeai de acuma gălețile pe la fântâni. Şi tu tot nu ajungeai acasă. Ajungeam câteodată în zori. Dimineața. Căci unde aveam să mă grăbesc? Capul îmi era plin de petrecere, în urechi mai auzeam muzica, aşa că mai jucam pe drum, cântând ce-mi aduceam aminte la ceasul ăla. „Piatră peste piatră, altă piatră peste piatră!” Iar drumul un cuvânt nu ți-ar fi zis, că-l trezeşti aşa devreme. Şi nici nu îndrăznea să te gonească. Mergea, pas cu pas, după urmele tale, ca un câine credincios. Te opreai, se oprea şi drumul. Puteai să mergi într-o parte sau în cealaltă, nu mai ştiu în ce parte, puteai să te întorci la petrecere, se întorcea şi drumul cu tine. Şi de la o margine la alta era numai al tău.

Noaptea putea să fie neagră, să-ți scoți ochii, iar tu băut ca un porc. Puteai să ai deasupra capului cerul sau pământul, sau să n-ai nimic, nici pe Dumnezeu, căci nici Dumnezeu nu-i veghează pe bețivi. Dar drumul nu te lăsa. Chiar de ar fi tremurat tot pământul sub tine, ca un armăsar care vrea să te arunce peste cap. Te ținea, la o adică, un copac, un stâlp sau o troiță. Iar dacă nu erau pe aproape, cădeai jos, stăteai, te ridicai şi mergeai mai departe. Dacă nu pe picioare, în patru labe. Sau nu te mai ridicai deloc. Te trezeau dimineața păsărelele din salcâmii de lângă drum, care ciripeau de parcă ar fi fost coruri îngereşti. Iar dacă nu ştiai unde eşti, drumul te ducea până acasă ca un bun înger păzitor. Asta dacă nu te culegea de pe drum Szmul, când ducea dimineața bidoanele cu lapte la oraş. Dar şi Szmul făcea parte din drum, ca şi salcâmii.

Şi n-am scăpat nicio petrecere, şi nu numai din satul nostru, ci şi din satele vecine. Câteodată mergeam în sate foarte depărtate, dacă auzeam de vreo petrecere. Şi fiindcă ştiam să petrec ca puțini alții, peste tot mă primeau cu brațele deschise şi eram cunoscut în

toată împrejurimea. Oho! a venit Szymek Pietruszka, să vezi ce petrecere o să fie. Cum apăream pe uşă, se sculau muzicanţii. Toate perechile se opreau. Hei, muzica, un marş pentru Szymek Pietruszka! Iar orchestra cânta de parcă ar fi călărit pe armăsari. Şi de-abia când începea marşul intram înăuntru.

Şi mă duceam direct la bufet, prin mijlocul sălii. Cum merg mirii prin mijlocul bisericii la altar. Toată lumea la o parte! Iar la bufet cunoscuţi, necunoscuţi, dar toţi prieteni. Szymek, Szymuś, ai venit, noroc, frate, prietene, ortace. Unul îmi toarnă în păhărel, altul îmi împinge unul umplut gata, altul îmi dă un pahar plin, cârnaţi cu castraveţi muraţi. Bea, Szymuś! Pentru prietenia noastră! Acuma o să petrecem! Hei, sus ai noştri! Iar când mai zăngăneam şi lănţişorul de la curea, un fior cuprindea toată petrecerea. Să vezi acuma petrecere! Căci de lănţişor era legat cuţitul.

Da, ştiau toţi de cuţitul meu. Dacă te uitai, se vedea doar un mâner. Şi cine nu ştia, ar fi putut să creadă ca-i vreo amintire, că o ţin ca să-mi poarte noroc. Mai era şi legat de lănţişor, puteai să zici că-i un ceas, aşa de nevinovat părea. Dar ajungea să-l apăs într-o parte şi tăişul sărea în sus ca acul unei viespi. O dată tăbărâseră pe mine cu parii, iar eu numai cu cuţitul ăsta. Veneau grămadă şi din toate părţile, eu eram în mijloc, şi numai cu cuţitul. Nici sabia nu făcea cât cuţitul ăsta.

Câteodată nici nu trebuia să-l scot. Mă desfăceam la haină să se vadă lănţişorul, iar groaza făcea restul. Aşa că nici la bufet nu mi s-a întâmplat să plătesc de multe ori. Cine voia să-i arăt cuţitul plătea o cinzeacă. Voia să vadă şi tăişul – o cinzeacă şi o bere. Iar ca să-l ţină în mână – o cinzeacă, o bere şi ceva de mâncare. Se nimerise, odată, unul mai prost, care voia să ştie cât e ceasul, i-am zis, o să fie ceasul din urmă, dacă află. Aşa că a preferat să dea şi el o cinzeacă.

Patru funii de usturoi m-a costat cuţitul ăsta. L-am cumpărat de la unul care umbla prin sate şi vindea ace, aţă, agrafe, ierburi pentru pureci şi alte mărunţişuri. Îi ziceau oamenii Ureche de ac, că putea să-ţi vorbească o zi întreagă despre urechea acului, cine a trecut prin ea, cine n-a trecut. Mama tot întreba după aceea, cine i-a luat usturoiul, unde e usturoiul de sub streaşină. I-am spus să mai numere o dată funiile, că poate nu le-a numărat bine. Dar ea o ţinea într-una că-i lipsesc patru funii. De-abia când era pe moarte şi eu nu mai eram tânăr, iar din cele patru funii se făcuseră patru căpăţâni, că trecuse atâta vreme, i-am spus că eu le-am luat. De

fapt nici cuțitul nu mai ştiu pe unde o fi, poate mi l-a furat cineva. Că multora le fugeau ochii după el. Unii au încercat să-l cumpere de la mine. Dar pe atunci nu l-aş fi vândut pentru nimic în lume. Puteam să iau pe el şi zece funii de usturoi, un metru de secară, o cravată, o pereche de ghete, unul, odată, mi-a oferit un ceas. N-avea nimeni primprejur un cuțit ca al meu. Se tăiau, mai mult, cu cuțite obişnuite, cu care tai pâinea, mai aveau unii cuțite de măcelar, dar cei mai mulți aveau bricege.

Iar un briceag e bun cel mult la broaşte sau să-ți faci un fluier, când stai cu vacile la păscut. Căci nici ca să tai tutunul nu e bun. Tăişul parcă e o frunză de salcie, mânerul – o bucățică de lemn. Dacă vine unul cu o scurtă mai groasă la petrecere, ce te faci cu briceagul, că nu trece prin piele. Iar apoi, în sat, fiecare mucos, nici nu s-a ridicat bine în picioare şi de acuma poartă briceag. Bricege de astea puteai să cumperi de fiecare dată când se prăznuia hramul bisericii sau să le câştigi la loterie. Dar decât să mergi cu un briceag la petrecere, mai bine cu mâinile goale.

Ei, şi după bufet se mergea la dans. La început frumos, cuminte. Îți luai o fată care şedea liberă pe laviță sau stătea de vorbă cu vreo prietenă. Din mers te aplecai în fața ei. Îi sărutai mâna. Şi nici n-o strângeai prea tare, că de, dansai pentru prima oară. Apoi mai era lumină, soarele de-abia cobora spre asfințit, bătea chiar în geamuri. Iar babele stăteau ca ciorile pe bănci, pe lângă pereți, şi străpungeau cu privirea fiecare pereche ca nişte cari. Copiii se jucau printre perechi, de parcă erau la grădiniță. Nici lăutarii nu mâncaseră încă, aşa că muzicanții de-abia cântau. Toți dansau după cum îi conducea căpetenia petrecerii. Pereche după pereche, făceau un cerc, apoi iarăşi o luau spre dreapta, spre stânga, făceau coşul, fetele la mijloc, fetele să aleagă! Iar pompierii, cu căşti aurite în cap, stăteau încă treji la intrare ca în fața mormântului lui Hristos şi se uitau să nu se îmbete careva. Iar cine s-a îmbătat şi căuta ceartă, apoi îl luau de fund şi afară. Şi fata mai putea să-ți spună că eşti porc.

Mai târziu începea petrecerea. După ce apunea soarele şi se aprindeau lămpile din tavan, când babele de pe lavițele de lângă pereți se duceau să-şi mulgă vacile, iar muierile îşi luau copiii să-i ducă la culcare, când pe frunțile muzicanților apăreau primii stropi de sudoare şi cei care dansau simțeau primii fiori, atunci, da, puteai de acum să-ți inviți fata la bufet. Iar la bufet un păhărel, două, trei şi cum te cheamă? Zosia, Krysia, Wikcia, Jadwisia. Pe mine mă cheamă Szymek. Ah, tu, Zosia, Krysia, Wikcia, Jadwisia,

nu bei un păhărel cu Szymek? Umblu pe la toate petrecerile după tine ca după fericirea mea. Şi, în sfârşit, am dat de tine. Nu minți? De ce-aş minți? Vino, e dansul nostru. Iar dacă o luai la dans puteai de acuma să te lipeşti de ea. S-o mângâi pe cusăturile înflorate de pe bluză, s-o strângi pe la spate. Şi aveau unele nişte bluze de parcă ar fi fost grădini, cu flori de vişin, trandafiri, zmeură, scoruşi. Câte una rânjea cu toți dinții când o gâdilai pe florile de vişin, pe trandafiri sau florile de scoruş de pe bluză, iar alta se uita cu frică să nu i le rupi cumva.

Şi iarăşi la bufet. Apoi, din nou la dans. Şi nu mai dansai *kujawiak*[1]-ul, valsul, ci numai *oberek*[2]! Hei, oberek, oberek! Şi bați talpa cât mai tare. Şi te învârți cât poți de repede în stânga, în dreapta. Hei! Şi zboară fata în văzduh. O ții în mâini. O arunci cât poți de sus, aproape de tavan. Fusta i s-a desfăcut, bluza îi fâlfâie. Părul ei lung se învârtejeşte. Hristoase! Szymek! Simți că amețeşti. Îți zboară în brațe de-abia mai suflând. Acuma ea te strânge. Ochii îi sclipesc drăceşte. Oh, Szymek, nu mai pot. Ah, tu, Szymek, Szymek... Bine, Zosia, Krysia, Wikcia, Jadwisia, hai atunci să ieşim puțin la aer, aici e prea cald. Sau chiar ea îți zicea, hai, Szymek, să ne răcorim puțin. Afară, cât mai departe de petrecere. Nu aici, Szymek, să mergem mai departe, că aici ne vede cineva. O să ne iasă vorbe. Iar tu nu ştiu dacă mai vii la petrecere.

Fiindcă la petrecere toate se iertau. Nici nu te întreba vreuna, te însori cu mine? Puteai să-i promiți, de ce nu, dar nu la petrecere. Acuma hai, ne sculăm, să mergem că muzica cântă.

Iar dacă puneam ochii pe vreuna, putea să danseze cu oricine, o luam ca pe a mea şi fără prea multe vorbe. Hai, dansezi cu Szymek! Cu Szymek ai să vezi ce înseamnă să dansezi. Iar tu, golane, valea de aici! Dacă era cuminte se ducea să se aşeze pe laviță sau să bea la bufet. Dacă nu voia, îi zăngăneam puțin lănțişorul, iar dacă asta nu ajungea, îi ardeam una peste gură.

Uneori de aici pornea bătaia. Căci numai că-l auzeai: îi bat pe ai noştri! Fata începea să țipe. Îl vedeai pe câte unul că sare la bătaie. Altul se băga ca să te despartă. Altul scotea cuțitul.

Deşi adevăratele bătăi se porneau de obicei fără nicio pricină. După ce petrecerea trecuse de jumătate. Când toți aveau capetele amețite. Şi rămâneau numai aceia care mai puteau. Cine mai avea putere să cânte, cânta. Iar cine nu mai avea nici glas, se clătina pe picioare şi țipa. Când fetele piuiau prin colțuri ca nişte şoricei. Când totul se învălmăşea, fuste şi cămăşi, suflete, trupuri, sângele şi sudoarea, iar lămpile din tavan se ascundeau într-o ceață

întunecoasă. Când nu mai recunoşteai pe nimeni de vacarm şi îmbulzeală. Iar picioarele parcă mergeau singure pe sub oameni şi cârciuma părea un măr pe care cineva l-ar scutura cu toate puterile. Praful se ridica de parcă era colbul de pe un drum de țară. Că şi orchestra cânta numai dansuri drăceşti. Oberek după polcă, polcă după oberek.

Muzicanții erau după cină, aşa că acuma le cânta vodca în vine. Îşi scoteau hainele, cântau numai în cămăşi. Câte unul îşi desfăcea cămaşa până la buric, îşi scotea şi ghetele, că-l ardeau la picioare. Acuma totul era muzica. Că de-abia acuma arătau ce puteau. Şi cântau, oho! Nu-şi mai simțeau buzele, nu-şi mai simțeau mâinile, cântau cu tot ce aveau în ei. Cântau de parcă ar fi cântat înainte de a muri. Cântau de se învolbura tot cerul de fulgere, de parcă ar merge oştirea la război, de parcă ar merge o nuntă cu cai îmbătați. Acum nu se mai ruşina nimeni să pipăie fetele unde apuca, să le prindă de fund. Să-şi bage mâna pe sub bluzele lor. Să-şi bage picioarele între picioarele lor. Iar fetele îşi fluturau bluzele ca nişte găini cocoțate pe prăjină. De-abia mai suflau de oboseală. Şi uitau de tați, mame, de bunul simț. Chiar şi de cele zece porunci ale lui Dumnezeu. Căci cerul şi iadul se împreunau aici, la petrecere. Iar diavolul intra în orchestră şi sufla ca un vârtej în clarinet, învârtea în toate părțile acordeonul, arunca cu pietre în tobă. Iar dacă mai era şi o noapte fierbinte, zăpuşitoare, apoi numai sângele mai lipsea.

Şi atunci începea bătaia pentru te miri ce. Se îngrămădeau toți într-o parte, de parcă s-ar apleca sala. Şi numai că începeau țipete, strigăte, Isuse, Maria, Stasienka, Jasienka, tâlharilor, golanilor! Ai noştri, la mine! Îi bat pe ai noştri! Iar tu încă mai ai picioarele prinse în dans. Şi fata s-a lipit de tine ca iasca de mesteacăn. Nici cu cuțitul n-o tai de lângă tine. Nu te lasă, te sărută, plânge, te imploră:

— Szymuś, să plecăm de aici! Nu te duce acolo! Fac ce zici tu. Mă auzi, Szymuś? Te vreau pe tine! Te vreau! Isuse din Nazaret, te omoară! Szymek!

Şi vezi numai cum unul coseşte cu lavița în stânga şi în dreapta. O dată, încă o dată, până se rupe lavița în două. Învălmăşeală la uşă, unii sar pe fereastră. Altul dă cu sticla în lampă. Iar orchestra cântă de parcă ar fi sfârşitul lumii, nu mai auzi nici polci, nici oberek, ci o furtună cu trăsnete. Mai tare, cât mai tare şi mai tare, ca să asurzească țipetele, strigătele, hărmălaia.

Sala iarăşi s-a aplecat, dar în cealaltă parte. Fetele în haine, cămăşi, îi prind pe băieți de după gât, îi apucă de mâini, îi trag, imploră, plâng, țipă. Dar cine se mai uită la fete, când vede că se scot cuțitele. Pe undeva căpetenia dansului mai strigă, pereche lângă pereche! pereche lângă pereche! toate perechile la dans! Unul încearcă să arunce cu scaunul, dar dispare în învălmăşeală. Şi ce să mai faci cu scaunul când au început să lucească cuțitele. Sângele cere sânge.

Sala vuieşte de parcă s-ar porni pietrele de pe munte.

Bubuituri, gemete, înjurături. Zornăit de sticle. În tavan se mai leagănă doar o lampă. Undeva au mai aprins una. O fi la bufet. Dar şi pe aia cineva a spart-o. S-a auzit cum sar cioburile. Şi sala iarăşi se cufundă în întuneric, în praf. Se aud numai gâfâieli. Şi cuțitele care scrâşnesc precum coasele la seceriş. Muzicanților li s-au moleşit mâinile. Cântați! Cântați! Orchestra! Un marş! Violoristul dă să înceapă un marş, dar cineva îi bagă cuțitul sub coaste. Sângele înroşeşte cămaşa albă. Vioara îi zboară pe pământ. Şi toba sună răguşită, că unul şi-a băgat cuțitul în ea ca într-o burtă dezvelită. Şi acordeonul e spart. Clarinetul se frânge în capul clarinetistului. Să-i ia dracu'! Că de la ei a pornit.

Nu mai e orchestră. Şi niciun geam în ferestre. Bufetul e răsturnat. Din panglicile atârnate în tavan au mai rămas nişte zdrențe. Hainele sunt găurite şi rupte. Cămaşa o storci de sângele tău şi nu mai ştiu al cui. Şi aşa, cântând, te întorceai acasă.

Odată, după o petrecere ca asta, ne-au dus acasă sătenii cu căruțele, aşa eram de tăiați. Am stat atunci vreo trei săptămâni sub acoperişul de la grajd, că murise unul şi jandarmii umblau prin sate căutându-l pe vinovat. Dar era ca şi cum te-ai duce să cauți vântul pe câmp. De parcă mai ştii după încăierare care pe care l-a înjunghiat? La petrecere nu sunt vinovați şi nevinovați. Aici dau toți în cine apucă, aşa că poți să-l loveşti pe unul de moarte şi nici să nu ştii în cine ai dat. Sau pe tine să te lovească şi nimeni să nu ştie cine te-a lovit. Numai Dumnezeu poate să ştie cine este vinovat, nicidecum poliția.

Aveam trei răni, una sub coaste, două în umeri. Puteam să stau culcat numai pe burtă. Îmi punea mama tot felul de ierburi. Dar nu se prea vindecau. Cred că cuțitul era ruginit. Fiindcă sângele curgea şi curgea, iar mama plângea:

— Szymuś, copilul meu. Fie-ți milă de mine. O să te omoare odată. Şi aş muri dacă te-aş vedea mort.

— Nu mă omoară, nu mă omoară. Nu plânge. Nu mor eu aşa de

uşor. Uite, trei răni, şi tot n-am murit. Nu vezi? Mă răfuiesc eu cu ei. Şi chiar dacă mă omoară, mai bine mai devreme decât mai târziu. N-am de ce să plâng după viața asta. De la o coasă la alta şi iarăşi la coasă. Ce viață mai e şi asta?

Tocmai începuse secerişul, aşa că noroc cu rănile că am scăpat de secară şi orz. Iar la noi se seamănă mai mult secară şi orz. Mai căzuseră în anul acela nişte ploi, una nu se termina şi începea alta, secara şi orzul erau culcate la pământ, aşa că trebuia să tragi zdravăn la coasă. Căci la un iugăr dintre acestea munceşti cât la trei din celelalte. Nu-ți mai simțeai mâinile după aceea, simți că-ți plesnesc şalele, capul ți se face ca de piatră, iar picioarele nu mai vor să te ducă acasă. Trei răni sunt nimic pe lângă astea.

De multe ori îi spuneam tatei să cumpărăm o secerătoare, că mă săturasem de coasă. Oare de la Dumnezeu e blestemul ăsta că în fiecare an trebuie să ieşi la coasă? N-ar putea bucatele să crească şi altfel, să nu fii nevoit să coseşti, să strângi, să cari, apoi să treieri, să vânturi, să duci la moară şi de-abia atunci să ai pâine. N-ar putea pâinea să crească dintr-odată, ai umbla şi ai aduna pâinişoarele de pe câmp. Ar putea să fie şi mai mici, ca nişte căpățâni de varză. Dar nici chiar aşa de mici, ca grăunțele, să te chinuieşti prea mult.

Este adevărat că după coasă paiele sunt drepte, iar după secerătoare rămân toate mototolite. Nu mai poți nici să astupi găurile din acoperiş cu ele, nici să le tai ca lumea pentru vite, nici să le aşterni în pat ca să te culci pe ele. La urma urmelor, creşte şi Antek, şi Stasiek, ce-ar mai face ei, dacă am avea o secerătoare, ar lenevi toată ziua. Iar când grânele sunt culcate la pământ, tot trebuie să mergi cu coasa căci cu secerătoarea nu faci nimic.

M-am sculat abia când a venit rândul grâului. Dar noi nu semănăm cu grâu mai mult de o jumătate de iugăr. Să fie pentru colaci de Crăciun, de Paşti, de Florii, mai punea mama făină la ciorbe şi din când în când, mai ales duminica, mai făcea găluşte. În anul acela nu s-a prea făcut grâul. L-a năpădit neghina, ploile l-au culcat la pământ. Între timp şi poliția s-a lăsat de căutarea vinovaților. Unde să cauți vinovați pe vremea secerişului. Țăranii sunt la coasă, arde sângele în ei. Iar mortul tot nu se mai scoală din groapă.

Şi la urma urmelor, mortul era unul dintre ai noştri, poliția n-avea treabă aici.

Am ieşit la câmp, am tras câteva coase şi mi s-a făcut negru înaintea ochilor. Mama mi-a zis să merg acasă. Încă i-a mai zis

vreo două şi tatei, că n-are suflet, că mă sileşte la muncă, de parcă n-aş fi copilul lui, ci vreunul găsit la marginea drumului. Şi s-a pornit pe plâns. Că tata, a treia zi după încăierare, a vrut să mă gonească la muncă. A venit la mine sub acoperiş şi zice:

— Ei, tu, nu te mai scoli? De mâine trebuie să mergem la secară. Spicele sunt deja coapte. Lasă rănile. Te-au zgâriat puțin. Ai putut să dai cu cuțitul, poți să tragi şi la coasă. Altfel te văd într-o zi tâlhar de drumul mare. Îți sfârşeşti zilele la ocnă. N-am avut tâlhari în neam, o să-i avem. Moşul tău Łukasz a omorât un om, dar ăla pe bună dreptate. Şi tot a trebuit să fugă în America. Dar tu unde ai să fugi? Stach Owsianek e într-un picior, că pe ălălalt îl trage, dar uite cum coseşte. Sau Mielczarek, e tot strâmb ca o rădăcină de prun, dar când pune mâna pe coasă nici n-ai crede că e strâmb. Coseşte aşa de lin, de zici că secara se culcă singură. Aşa e în viață, trebuie să uiți ce-ți lipseşte, ce te doare. Şi tu nu eşti chiar aşa de rău tăiat. Te doare, ei şi, trebuie să te mişti. Te-au împuns la umeri, sub coaste, dar mâinile le ai întregi. Picioarele întregi. Iar la coasă ai nevoie de mâini şi de picioare. Dacă eşti un cosaş bun nici nu trebuie să mişti umerii când coseşti. Mergi ca şi cum ai merge pe drum, lucrezi doar cu brațele. Tu doar să mergi, mâinile fac restul. Mâinile şi picioarele. L-ai văzut pe popă cum merge când citeşte din evanghelie? Aşa să mergi şi tu, uşurel, pas cu pas. Că te doare, te doare, n-ai ce-i face. Dar să vezi că după prima coasă îți trece. Iar după a doua ai să uiți cu totul că te-au împuns pe undeva. Şi pe Hristos l-au împuns, dar, uite, de mii de ani stă pe cruce. Şi nu i se vindecă rănile. Unde mai pui că trebuie să privească la toate relele de pe pământ. Crezi că el nu s-ar duce mai bine la coasă decât să stea atârnat pe cruce? Dar dacă ar coborî de pe cruce, care ar mai fi menirea lui? Aşa că hai, la coasă. Numai să te încingi puțin la coasă, că după aceea ea nu te mai lasă. Nici să te odihneşti. Numai ca s-o mai ascuți. Te trage ea, mai departe, tot mai departe. Până nu sfârşeşti. Că aşa e coasa. Şi rănile se vindecă mai uşor la coasă decât la biserică.

Şi rănile trupeşti, care te dor, şi cele sufleteşti, şi necazurile pe care le ai cu ai tăi, în sat, în lume, unde vrei. Că țăranii, dacă au cosit de veacuri, au putut să-i îndure mai uşor şi pe boieri. Că omul care trudeşte la coasă mai poate să îndure încă o dată pe atâta, şi să ierte şi mai mult. Iar pe om îl afli dacă-i bun sau rău, dacă-i calic sau prefăcut, după cum coseşte. Şi chiar când vine moartea, ți se pare că doar îți ia coasa din mâini că eşti prea

obosit, ca să termine ea lanul de secară, de grâu sau de orz. Depinde ce coseşti. Sau când coseşti în război, nici nu-ți mai pare aşa de înspăimântătoare. Iar tu n-ai fost tăiat în război, ai fost tăiat la petrecere. Ați chefuit, n-ați plâns. Ați pipăit fetele, nu morții. Cu rachiu v-ați îmbătat, nu cu fiere.

Dar deşi m-au tăiat ca pe un prost la petrecerea aia, cum a trecut vremea coasei, mi s-au vindecat rănile şi din nou m-am pornit pe chefuri. Că tare îmi plăcea să petrec! Lumea nu mi se părea bine orânduită, dar dacă ne tăiam pe la petreceri, parcă o vedeam altfel şi parcă aveam mai mult chef de muncă. M-am dus la calea ferată, că aveau nevoie de oameni la căratul nisipului pentru terasamente, şi mi-am cumpărat un costum maro cu dungi albe. Şi-a făcut boierul un lac la curte, plătea câte o jumătate de zlot de metru cub. Mi-am cumpărat un pardesiu, cămaşă, cravată, ciorapi. Mă gândeam să-mi cumpăr un ceas şi o tabacheră, şi mi-aş fi cumpărat dacă nu începea războiul. Dar chiar aşa fără ceas şi fără tabacheră eram mai ferche decât mulți alții bogați. Aveam şi o batistă pentru nas, că mă întrebau unii la ce foloseşte. Cu greu mai găseai unul ca mine. Aşa că nu era o fată la petrecere care să nu fi vrut să danseze cu mine. Mă uitam mult până alegeam fata. Mi se întâmpla ca după o petrecere de asta să mă întorc de-abia a doua zi seara, că mă întâmpina tata numai cu sudălmi. Petrece, petrece, nenorocitule, nici n-o să-ți dai seama cum a trecut viața pe lângă tine. Şi ce o să-i spui lui Dumnezeu, când o veni vremea să mori, că toată viața ai petrecut?

Dar îl lăsam în pace, că tata nu ştia de nimic altceva decât de muncă şi de Dumnezeu. Niciodată nu mi-a dat un ban ca să plătesc intrarea. Luam pe ascuns vreo două merticuri de secară din pod şi i-o dădeam ovreiului la jumătate de preț. Sau luam ouăle din cuibare, de se plângea mama după aceea că nu-i ouă găinile. O dată am scuturat aproape tot părul şi am vândut muncitorilor de la calea ferată perele, doi groşi bucata. Într-o zi a apărut în satul nostru un hingher care cumpăra câini. L-am dezlegat din lanț pe Rex al nostru şi pe după şuri, pe după şuri, ca să nu mă vadă nimeni, l-am dus la marginea satului şi acolo l-am vândut, chiar când pleca hingherul. Era un dulău frumos, dar trebuia să merg la petrecere duminica la Boleszyce. Mi-ar fi părut rău să nu merg la petrecere, după cum îmi părea rău şi după câine. Se strângea la picioarele mele, scheuna, de parcă ar fi simțit ce-l aşteaptă. Am început să-l mângâi, să-i spun, măi Rex, gândeşte-te ce viață duci, o viață de câine. Te duci într-o lume mai

bună. Că şi câinii merg în cer. Umbla după aceea tata amărât prin sat şi întreba dacă nu i-a văzut cineva câinele. Că tata l-a iubit ca pe niciun câine, şi câinele, dintre toți, mai mult pe tata îl iubea.

O dată s-a întâmplat să nu fie petrecere. Era duminica după-amiază şi ne adunaserăm o grămadă de flăcăi în fața cârciumii. Nici fetele nu ieşiseră de prin case. Se vede că măturau, făceau curățenie. Am fi băut ceva, dar nimeni nu mirosea a bani. Ovreiul nu mai voia să ne dea pe datorie, că fiecare era de acuma trecut de câteva ori în catastiful lui. Soarele se ascunsese în nori, părea că vine ploaia. Iar până seară mai era. Eh, dacă ar veni cineva şi ar da cel puțin câte o bere. Sau cel puțin să ne batem, dar nimeni nu zicea nimic, toți păreau adormiți.

Când de departe se vede colbul ridicându-se pe drum şi apar trei cai, iar pe cai trei călăreți. Cine ar putea să vină în sat, şi încă duminica? Erau în uniforme militare. Se apropie de cârciumă, se opresc, era un căpitan, un locotenent şi o domnişoară. Căpitanul era aşa şi aşa, ca orice căpitan, locotenentul aşijderea, dar când te uitai la domnişoară ți se oprea sufletul la gură. În pantaloni de călărie, în cizme cu pinteni, cu o pălărioară neagră pe cap, cu cravaşa în mână, ziceai că-i un înger îmbrăcat în călăreț. Căpitanul strigă de pe cal:

— Ei, ce ziceți, flăcăi? La o adică are cine să se bată pentru țară! E ceva de băut în cârciuma asta?

— Este! Este! Băieții s-au înviorat şi s-au strâns unul lângă altul. Bere! Cvas! Şi limonadă!

Iar eu mi-am ațintit privirea spre înger şi mă uitam ca la o icoană. Aveam fete frumoase şi în sat dar o minunăție ca asta nu mai văzusem. Poate pentru că era aşa de ciudat îmbrăcată şi călare pe cal. Şi cred că o priveam foarte curios că şi ea s-a uitat la mine şi mi-a zâmbit. Apoi a sărit uşurel de pe cal, ca o pisică de pe vatră. Au descălecat apoi căpitanul şi locotenentul.

— Ei, flăcăi, țineți-ne puțin caii, să mergem să bem ceva! a zis căpitanul.

Băieții s-au aruncat cu toții să țină caii. Să ții nişte cai nu era mare lucru. Dar, stați! I-am dat pe toți la o parte. Mie mi-a zis să-i țin.

— Valea de aici! Că-l ard pe vreunul de vede stele verzi.

Am luat frâurile de la cai, le-am strâns în mână. Cei trei s-au dus să bea. La puțină vreme au ieşit. Căpitanul a încălecat primul.

— Mulțumesc, flăcăule!

După el a încălecat locotenentul. După aceea şi îngerul şi-a pus

piciorul în scară, dar parcă nu şi-a luat destul avânt. A mai încercat o dată, a doua oară, dar se vede că scara era prea sus. S-a uitat la mine. Aşa că am apucat-o cu mâna dreaptă de fund, cu stânga ţineam frâul, şi am aşezat-o în şa. Apoi parcă mi-a alunecat mâna pe piciorul ei, pe cizmă, până la pinten şi acolo am strâns-o. A închis ochii pentru o clipă, după aceea a zâmbit, dar parcă cu tristeţe. În clipa aceea cineva m-a lovit la cap. Îngerul a strigat:

— Ah!

M-am întors. Locotenentul mă lovise cu cravaşa.

— Pune labele pe furcă, nespălatule! a şuierat mânios. Ţine, aici, ca să nu te simţi nedreptăţit.

Şi mi-a aruncat o monedă la picioare. I-am ars calului una în crupă, de a sărit locotenentul în şa. Şi au plecat.

Băieţii s-au aruncat cu toţii spre mine. Dar eu am luat-o spre casă, nu puteam să beau pe banii ăştia. Era ca şi cum mi-aş fi vândut sufletul diavolului. Dar m-au prins şi m-au dus cu sila la cârciumă. Şi de la început mi-au pus paharul plin, bea-l până la fund, că e meritul tău. Dacă te mai lovea o dată cu cravaşa, îţi mai dădea pe atâta. Şi după ce ne-am îmbătat, am început să ne batem, de se zguduia toată cârciuma. Laviţele, mesele, halbele, paharele, tot ce se nimerea în mâini, zburau în toate părţile. Cineva a apucat butoiaşul cu bere şi, când a dat o dată cu el de pământ, ne-a umplut pe toţi de spumă. Ovreiul s-a ascuns după tejghea şi ţipa cât putea:

— Poliţia! Poliţia!

Zburaseră toate geamurile din ferestre. Uşa a ieşit din ţâţâni. Iar când l-am pocnit cu o sticlă în cap pe cel mai bun prieten al meu, pe Ignaś Magdziarz, acesta s-a aplecat şi cu lacrimi în ochi m-a întrebat:

— Pentru ce, Szymuś? Pentru ce?

Nu ştiam pentru ce şi am început şi eu să plâng lângă el că avea capul de parcă cineva i l-ar fi băgat într-un hârdăiaş cu sânge de porc.

— Nu ştiu, Ignaś. Nu ştiu. Poate dacă m-ai fi pocnit tu, nu te loveam eu. Se vede că trebuia să lovesc pe cineva. Nu plânge. Când mai mergem la o petrecere, iei şi tu o sticlă şi mă loveşti cu ea. N-o să-ţi spun un cuvânt. Îţi mai dau şi de băut.

Eram oameni tineri. Aşa că petreceam cu tot sufletul, din toate puterile, ca şi cum aceasta ar fi fost ultima petrecere. Iar eu aveam tinereţe pentru doi, nu pentru unul, într-atâta ardea sângele în mine. Nu vorbeam niciodată de ceasul bun sau rău, era vreun

prilej de petrecere, apoi ține-te petrecere. De multe ori mi-era sufletul tare mâhnit şi n-aveam chef de nimic, dar când nimeream la câte o petrecere nu mai era nimeni ca mine, chiuiam, beam, oho! Se întâmpla să fiu trist în sufletul meu, dar îl înveseleam pe cel mai trist. Iar printre fete treceam drept cel mai vesel flăcău din sat.

— Eh, tu, Szymek, Szymek! Cum reuşeşti tu să ne înveseleşti. Nici Błaźek, nici Łukasz nu te fac să râzi atâta. Parcă l-ai avea pe dracul în tine. Hi! hi! hi!

Fiindcă fetelor le place să le înveseleşti mai întâi. Căci dacă le-ai înveselit, e ca şi cum le-ai luat şi păcatele. După aceea nu mai era aşa de greu s-o înduplеci. Te-ai întâlnit cu ea când ducea prânzul pe câmp, ai condus-o o bucată de drum şi seara erai de-acum lângă ea pe malul râului sau în grădină. Şi nu se mai temea de păcat, căci în tinerețe dacă se păcătuieşte e un păcat iertat. Şi dacă voiai să vezi ceva, îți arăta. Sau la biserică, în timpul slujbei, te lipeai de câte o fată şi îi şopteai la ureche:

— Wikcia, să te culci diseară în şură.

Şi nici poarta nu scârțâia, nici câinele nu lătra, iar scara în şura de fân era deja pusă. Iar fânul era proaspăt adus de pe luncă de părea că fata ți-a aşternut toată lunca sub tine. Şi ca dintr-o luncă în miez de vară ieşea din ea căldura. Iar sângele fierbea în ea aşa de tare de credeai că țârâie cosaşii prin fân.

Sau te duceai pe la prânz pe malul apei, unde se scaldă fetele. Căci cele mai multe se scăldau goale, rar vedeai câte una în cămaşă. Râul era foarte curat, parcă te mângâia pe piele, aşa că de ce s-ar fi ruşinat. Scăldam caii în râu şi nu s-a întâmplat vreodată să ia vreunul rapăn. Gâştele, rațele se duceau singure la apă, nu trebuia să le ducă cineva: Peştii pluteau aproape pe luciul apei. Iar dacă te uitai pe fundul apei, ți se tulburau ochii de atâtea pietricele. Puteai să te aşezi pe mal şi să te uiți la nesfârşire la apă şi chiar să te gândeşti că se scurge precum viața. Într-atâta era de curată.

Şi piuiau, şi țipau! De departe ştiai unde se scaldă fetele. Apa, dacă le ajungea la buric, că nu erau prea multe care să ştie să înoate. Aşa că mai degrabă se hârjoneau între ele, decât se scăldau. Se stropeau, se răsturnau, se azvârleau în apă, îşi aruncau apă peste umeri sau se trânteau pe spate, lăsându-se duse pe undele somnoroase. Nici nu te vedeau că stai pe mal, după sălcii, sau după mlăji, şi te uiți la piepturile, burțile, şoldurile lor învolburate în apă. Până când vreuna din ele te zărea şi începea

să strige:

— Ascundeți-vă fetelor! După salcie e Szymek!

— Neruşinatul! Desfrânatul!

— Popa n-o să te ierte de păcate!

— De parcă n-ai şti ce are o fată! Uită-te, dacă vrei să vezi!

— Pleacă de aici, Szymek! Pleacă!

— Cum să nu, numai că plec cu boarfele Zosiei. Vino aici, Zosia, după mlajă, dacă vrei să ți le dau.

— Dă-mi-le, Szymek! Că te spun mamei şi te snopeşte cu vătraiul. Nu mă mai uit niciodată la tine. Şi nici la petrecere nu mai dansez cu tine! Dă-mi-le, Szymek, dă-mi-le. Lasă-mi cel puțin fusta, că am să plâng.

— Vino, Zośka, vino, dacă te văd numai pe tine şi nu pe toate, n-o să fie aşa de mare păcatul.

Şi Zosia, supărată, furioasă, venea. Dar cum se apropia de mlajă, iarăşi o lua înapoi.

— Vino aici, Zosia, aici, sub arini, şi ți le dau. Mai fă câțiva paşi şi ți le dau. Încă puțin. Uite, aici la soare. Nu, aici la umbră. Nu te mai ruşina atâta, de mine n-ai de ce să te ruşinezi, iar fetele nu se mai văd. Le auzi cum se scaldă?

Iar Zosia venea. Tot mai aproape, mai aproape.

Iarna mergeam la clacă unde se scărmănau penele, se descojea mazărea. Se adunau acolo fetele, băieții, bătrânii. Serile erau lungi, nu prea aveai ce face, aşa că cel puțin ascultai tot felul de poveşti cu vedenii, cu draci, cu vrăjitoare, căci pe vremuri era plin satul de-astea, trăiau împreună cu oamenii, cu vietățile. Iar când se făcea târziu trebuia să mergem spre case. Şi se ştie că duhurile, dracii, vrăjitoarele umblă numai noaptea şi se leagă mai mult de fete. Dacă fetele stăteau prin vecini, încă nu era aşa de rău. Ieşea gazda cu un felinar în fața casei, îi lumina drumul până când auzea cum se închide uşa de la casa vecină. Dar alea care stăteau mai departe trebuiau conduse. Aşa că alegeam câte una care se temea mai mult sau locuia mai departe. Mă ştiau că pot să merg până la capătul pământului în cele mai negre nopți, căci nu credeam în niciun fel de duhuri, draci sau vrăjitoare, doar că-mi plăcea să ascult ce necazuri le-au făcut altora. Sau venea chiar fata:

— Szymuś, mă conduci? Cu tine nu mi-e frică.

Sau zicea gazda:

— Du-o, Szymek, pe Magda, fata stă tocmai lângă pădure, îi e frică să meargă singură.

Şi cum nimic nu te apropie mai mult decât teama sau drumul lung, fata se lipea de tine de cum trecea pragul, se băga sub umărul tău, își ascundea capul, iar tu o strângeai cât mai tare cu brațul. Zăpada scârțâia sub picioare. Linişte, pustietate, pe nicăieri niciun suflet viu, aşa că după câțiva paşi puteai de acum s-o săruți. Ridicai ochii în sus, vedeai cerul înstelat aşa că te opreai să priveşti la stele. Care-i a ta? Ailaltă e a mea. Ce aproape sunt una de alta. Şi iarăşi un sărut, acuma ca între stele. Şi aşa mergeai, după stele, până la casa ei. Iar dacă bătrânii dormeau duşi, nimereai sub plapuma fetei.

Deşi îmi plăcea mai mult vara decât iarna. Vara toate sunt larg deschise, grădinile, luncile, lanurile, pădurea, snopii, claiele, crângurile. N-ai nevoie de casă, îți ajunge cerul deasupra capului. Vara fetele au sângele mai fierbinte, că se încălzeşte pe câmp. Vara nici nu trebuie să alergi după ele, vin singure spre tine. Câteodată tragi cu coasa în lanul tău de orz, iar ea taie cu secera, alături, în lanul ei de grâu. Aşa că ajungea să treci din orzul tău în grâul ei:

— Să te ajut, Hana?

Sau o auzeai:

— Vino, Szymuś, aici. Cât mai e nesecerat.

Iar grâul n-are nevoie de prea multe vorbe. Grâul e ca un pat pregătit. Grâul e fierbinte, deasupra te arde soarele, fata se întinde şi tu o iei cu spice, cu grăunțe, arzând, de parcă ai scoate cu mâinile goale pâinea din cuptor.

Dracul m-a pus să semăn grâul pe partea cealaltă a drumului. Voiam să pun acolo cartofi, dar a venit Antek Kwiecień să-i împrumut hârlețul şi aşa, din vorbă în vorbă, ce pui, ce semeni şi că-i păcat de un pământ aşa de bun să-l semeni cu cartofi, că-i prea scump pământul. Cartofii poți să-i pui unde vrei. Acolo e un pământ bun pentru grâu. E întins ca în palmă, nici n-o să munceşti prea mult, iar anul se zice că va fi bun pentru grâu. Uite, berzele nu se gândesc să plece. Pune acolo grâu. O să vezi ce grâu o să ai. Şi s-a făcut, n-am ce zice. Paiul s-a făcut înalt, spic lângă spic, ca degetele la mâini, grăunțele mari, grase. Cine trecea pe acolo zicea, uite ce grâu frumos, o să ai grăunțe de aur. Era o plăcere să-l coseşti. De fapt am avut şi o vreme frumoasă, parcă s-a întrecut cu grâul. Doar o dată a stropit o ploicică, dar n-a apucat nici să-l ude pe câine pe coadă. Am început să-mi fac socoteala de câți saci am nevoie, după ce-l treier, cât las pentru mine şi cât vând. Da, băiat bun Antek Kwiecień, trebuie să-i dau de băut. Îi dau după ce aduc grâul de pe câmp.

Toată sâmbăta, până noaptea târziu, l-am tot cărat acasă, ziceam că luni o să termin treaba. Duminica se mai odihneşte şi calul, îi dau nişte ovăz, luni o să-mi umble ca o maşină. Dar şi eu o să prind mai multă putere după o duminică.

Duminica s-a întâmplat să fie tocmai praznicul pentru hramul bisericii Maicii Domnului. Şi, cum din copilărie mi-au plăcut praznicele, m-am dus. Dar nu mai sunt praznicele de altădată. Dacă mai erau două, trei căruțe, restul maşini, motociclete. Şi mai mult lume străină, decât cunoscută. Nici nu ştii, de unde vin şi pentru ce? Covrigi fără niciun gust, apă, prafuri şi făină, dar pe vremuri aveai de care voiai. Ca să cumperi, nu mai găseşti nici pe jumătate din ce era pe timpuri. Pe timpuri erau două, trei rânduri de tarabe în jurul zidului bisericii, toate pline vârf, ca să nu mai zic ce de bunătăți erau. Chiar dacă nu erai copil, ți se scurgeau ochii după ele. Puteai să-ți cumperi ce-ți dorea inima. Şi vietăți de tot felul, din câte există pe lume. Şi sfinți, câți există. Pe Maica Domnului o aveai mare, mică, cu basma în cap, cu cununiță, cu coroană, cu Pruncul în mâini, fără el. Pe Hristos îl aveai pe cruce şi căzut sub cruce, pe Golgota, cu miel, înviat. Mătănii, mărgele, tot felul de mărunțişuri, Ca să nu mai vorbesc de muzicuțe, săbii, trompete, fluiere, tot ce poate să-şi dorească un copil, astea le găseai pe orice tarabă. Puteai să-ți cumperi cremă pentru bătături şi cremă de ghete, piatră de ascuțit cuțitele. Puteai să asculți povestiri din război, ca şi noutăți din lumea largă. Aici îți cântau despre tâlhari, despre haiduci, despre copii răi care şi-au gonit părinții de la casele lor, ca şi despre păcate şi mai mari. Dincolo îți preziceau ce se va întâmpla peste un an, peste zece sau peste o sută. Puteai să joci la loterie, să-ți încerci norocul sau să tragi la țintă. Dacă te durea vreun dinte, aici avea cine să ți-l scoată. Ca amintire, puteai să-ți faci o poză, în avion, pe cămilă, în uniformă de general, sau alături de o domnişoară de carton cu inima scoasă.

Dar astăzi? Doar să le ia banii la oameni. Iar oamenii, ca maimuțele, poți să-i ademeneşti cu orice. Şi cumpără, cumpără ce le cade sub ochi, că n-ai loc să te apropii de tarabe. M-am gândit şi eu să cumpăr ceva, dar pentru cine?

Mi-am cumpărat doar o iconiță cu Maica Domnului în rochie albastră. Cu ani în urmă i-am spart mamei una la fel, adusă dintr-un pelerinaj, încă de pe vremea când nu era măritată. Dădeam după muşte, că umpluseră odaia de nu puteai să stai în ea, şi pişcau aşa de rău, de parcă era înainte de ploaie. Mama pregătea prânzul, iar Maica Domnului stătea agățată pe perete. Şi chiar pe

ea s-a aşezat musca. Când am dat cu palma, musca, păcătoasa, a zburat, iar Maica Domnului a căzut jos. Am rămas ca de piatră, iar mama a strigat:

— Hristoase, s-a spart!

Şi m-a privit cu nişte ochi de parcă i-am pricinuit cea mai mare durere. Apoi a scos din ladă o cârpă albă, curată, şi a început să adune cioburile risipite. Poate că plângea, dar nu i-am văzut ochii, că stătea cu fața în pământ.

— Îți cumpăr una la fel, i-am zis după o clipă.

— Ce să mai cumperi, mi-a răspuns cu tristețe. La iconița asta mă rugam pentru voi toți. Ea ştia totul.

Am căutat, după aceea, la toate târgurile, dar una la fel n-am mai întâlnit. Apoi a venit războiul. Iar după război mergeam tot mai rar la praznicele astea. Şi nici praznicele nu mai erau ca pe vremuri, cu greu mai găseai iconițe, nici vorbă de una la fel. Şi deşi între timp mama murise, tot mă mai gândeam la iconița spartă.

Apoi m-am dus să trag la țintă, să văd ce ochi mai am. Din copilărie mi-a plăcut să trag la țintă în zilele de iarmaroc. Am văzut că merge, ca în timpurile de demult. Am tras de cinci ori şi toate au mers la țintă. Ia, dă, domnule, florile acelea, că se trăgea în nişte flori de hârtie, mai bine zis în ața de care erau atârnate florile. Era şi un scut, un cerc negru, ca o farfurie, dar scutul îl nimereşte orice nepriceput şi nici nu câştigi nimic. În schimb fiecare floare atinsă este a ta. Oamenii, cum se îngrămădesc de obicei la tir, mucoşi, flăcăi, fete, de-abia îşi țineau sufletul. Iar cel cu tirul a dat să smulgă arma din mâinile mele.

— Dă arma, domnule, lasă-i pe copii să se distreze.

Dar, de-al dracului, i-am spus să-mi mai dea cinci cartuşe. Şi iarăşi le-am nimerit pe toate. Florile le-am dat Irkăi Kwiatkoszczan, căci dintre fetele din sat ea îmi plăcea cel mai mult.

— Ține-le, Iruś, că flăcăul tău nici gând să le nimerească. Ăştia sunt băieții de astăzi.

A sărit în sus de bucurie şi m-a sărutat pe obraz, că şi ea se uita, cu Zbyszek al ei, cum trăgeam la țintă.

Până la urmă am cumpărat două legături de covrigi, că după-amiază m-a chemat Stach Sobieraj la televizor, iar Darek al lui îmi zice nene, şi mereu mă roagă să-i vorbesc despre luptele de partizani, deşi îi povestesc mereu aceleaşi lucruri. Îi zic câteodată:

— Dariuś, nu mai țin minte.

— Atunci povesteşte-mi ce ții minte.

Sau:

— Despre asta ți-am mai povestit.

— Atunci mai povestește-mi încă o dată – și își deschidea și gura ca să mă audă.

Mai ales să-i povestesc dacă am omorât pe cineva și cum a fost. Și cum să nu-i duci copilului măcar niște covrigi.

Mi-am făcut pentru prânz niște varză cu piept afumat. A ieșit o mâncare foarte bună. Am mâncat câte două farfurii, una cu varză și una cu piept afumat și pâine. Am văzut că i-a plăcut și lui Michał.

— Îți place? l-am întrebat.

Dar, ca de obicei, n-a răspuns nimic. Am spălat farfuriile. M-am uitat pe la vite. Și am început să mă îmbrac ca să merg la televizor.

Dar, când ies pe uliță, văd că țăranii pleacă pe câmp. Erau cu carele Stach Partyka, Barański, Socha. Mai erau și alții.

— Tu ce faci? mă întreabă Heniek Maszczyk. Nu sta așa. Du-te, dezbracă-te și hai pe câmp. Nu vezi ce nori se apropie, vine ploaia. Să mai aducem un car, două, de pe câmp.

Mă uit pe cer, ce li s-o fi năzărit? Soarele strălucește, cerul pare curat. Dinspre apus parcă se întunecă ceva, dar poate să fie și un semn de vreme bună. Sau poate să treacă pe alături.

— Ce-ți veni cu ploaia? zic eu. Uită-te pe cer.

— Nu te mai uita pe cer, au zis la radio.

A dat bice la cai și a plecat.

M-am oprit, m-am gândit, într-adevăr ar fi păcat de grâu dacă l-ar ploua. Grâul s-a făcut ca niciodată. Iar tu nu poți să știi, poate doar să stropească puțin, dar poate și să se reverse ca din găleată. Și dacă plouă, ce faci, stai la geam și te uiți la cer, necăjit că ți-a rămas grâul pe câmp. Și când ți se pare că stă ca să se oprească, numai că auzi cocoșul lui Mazsczyk cum cântă, semn că plouă mai departe. Cotoiul nu se mai dă jos de pe vatră, lua-l-ar dracu'! Iar grâul tău stă pe câmp sub ploaie, de ți se rupe inima.

Pe lângă asta, de curând am visat-o pe mama. Frământa aluatul pentru pâine, dar într-o covată cât jumătate de odaie că n-aveai loc unde să stai, ne îngrămădiserăm pe lângă pereți. Mama era mult mai tânără decât atunci când a murit. Numai într-o cămașă, desculță, asudată, sudoarea îi curgea de pe față, stătea aplecată deasupra coveții cu mâinile până peste coate înfipte în cocă. Dar aluatul nu-i ieșea. Amesteca, amesteca, și apa nu intra deloc în făină.

— Poate că ar trebui s-o ajutăm, am zis, ar merge treaba mai repede?

— Lăsați, asta-i pedeapsa mea, a zis mama.

La care tata a răspuns:

— Aşa-i pe lumea cealaltă, ce-ai făcut pe lumea asta, faci şi acolo. Mă duc şi eu să adăp calul.

Şi s-a dus. Iar la fereastră s-a aşezat cineva cu spatele, cred că era Michał, că nu i se vedea fața. Nu ştiu dacă era bătrân sau tânăr. Era îmbrăcat într-un costum nou, în picioare avea pantofi de lac, iar pe cap o pălărie veche pe care şi-o punea tata la treieriş, ca să nu-i intre pleava în păr. Doar după pălărie puteai să-ți dai seama că e Michał. Dar nu îndrăzneam să-l întreb dacă e el. Şi parcă nici el nu-şi dădea seama că e între noi, ci numai se uita în depărtare. Până când n-a strigat mama:

— Scoate, fiule, pălăria aia din cap. Nu răni inima mamei. Vezi că frământ aluatul pentru pâine.

La care Antek îi zice mamei cu un glas stins:

— Întreabă-l dacă-i plac lipiile. Lui Michał îi plăceau.

Dintr-odată s-a auzit cum plânge un copil în leagăn.

De unde o fi apărut leagănul? Noi n-am avut în casă. Mama s-a ridicat de lângă covată şi a scos copilul din leagăn. Părea că e Michał mic, deşi şi ăla de lângă fereastră tot mai stătea şi, dacă ar fi fost Michał, şi-ar fi întors capul la plânsul lui. Căci plânsul tău îl recunoşti chiar dacă trec anii.

— Oh, a făcut pe el, micuțul, a zis mama, şi şi-a scos de sub cămaşă un piept tânăr ca de fată, vârându-l copilului în gură.

Atunci a intrat tata şi a zis:

— Ei, vine Crăciunul. Ar trebui să aducem pâinea din pod. Du-te tu, Szymek.

Când mi-am adus aminte de cuvintele astea, n-am mai aşteptat, mi-am înhămat calul şi la drum.

Cu primul car n-am aşteptat mult ca să ies din câmp pe drum. Au trecut o maşină, două, trei, apoi iarăşi câteva şi a rămas drumul liber şi de abia în depărtare se mai vedeau nişte maşini. I-am dat bice calului şi s-a urcat pe asfalt; e adevărat, cei din maşini claxonau ca nişte câini turbați că le-am ieşit în drum, dar, lua-v-ar dracu', frânați, că drumul e şi pentru cai şi căruțe.

Dar cu al doilea car n-a mai fost aşa de uşor. Se însera, erau tot mai multe maşini care se țineau lanț, iar cu un car încărcat până sus cu snopi şi cu un singur cal, nu ieşi chiar aşa de uşor de pe un drum de țară pe asfalt. Căci drumul e mai sus decât câmpul şi trebuie s-o iei imediat spre stânga.

M-am dat jos din car, am luat calul de frâu şi l-am tras după

mine. Pas cu pas, de parcă coboram într-o prăpastie, şi la fiece pas, prrr! Stai! Prin fața noastră maşinile treceau una după alta, claxonând, făcând semne cu farurile. Calul trăgea înainte, dar carul, cu roțile din spate rămase jos, pe drumul de țară, îl ținea pe loc. Țineam strâns calul, mă trecuseră toate sudorile. Şi calului îi curgeau balele spumoase din gură. Dar până la urmă am reuşit să ieşim. Dacă nu erau maşinile, scoteam în drum trei care, nu unul.

Când am venit cu al treilea car îl văd pe bătrânul Kuś că stă în fața drumului cu snopii şi aşteaptă. Acuma maşinile mergeau una după alta, în ambele sensuri, nici gând să te strecori printre ele. De parcă ar fi venit furtuna, într-atâta năpădiseră drumul.

— Ce, nu te lasă să treci? îl întreb pe bătrân.

— Da, nu mă lasă.

— Stai de multă vreme?

— Da, stau.

— Ai încercat?

— Da, am încercat.

— Şi?

— Nimic. Nu vezi că stau?

— Şi ce facem, aşteptăm până dimineață?

— Da, aşteptăm, ce poți să faci?

— Să mergem!

— Du-te!

— Să-i ia dracu'! Scot oiştea şi dau în ei!

— Dacă nu-i birui cu răbdarea, nici cu oiştea n-o să birui. Ține mătăniile, roagă-te şi-ți trece mânia. Când trebuie să mă duc la primărie, la cooperativă, iau cu mine mătăniile, le scot şi rugăciune după rugăciune, rugăciune după rugăciune, oricât ar trebui să aştept, tot rugându-mă, trece timpul. Vrei?

— Dă-le dracului de mătănii!

— Nu-ți bate joc de cele sfinte, că ne lasă şi Dumnezeu. Şi doar el ne-a mai rămas.

Mai rău decât pe maşini mă înfuriasem pe Kuś. Că venise înaintea mea la drum. Acum şedea, de parcă n-ar avea nicio treabă, pe snopi; biciul, frâul şi le-a pus între picioare, iar între degete îşi tot învârtea mătăniile, de parcă ar şedea pe lavița din fața casei. Şi când şezi pe lavița din fața casei, vremea îți şade la picioare ca un câine care se gândeşte la viața de apoi. La urma urmelor, avea peste optzeci de ani, muierea i-a murit de mult, băieții i-au plecat la oraş, aşa că n-avea unde să se grăbească. Iar eu voiam să mai aduc un car, la o adică, dacă reuşeam, chiar

două. Odată ce s-a dus duminica, cel puțin să aduc grâul de pe câmp. Şi cerul se întuneca tot mai mult, dinspre apus veneau nori grei.

Peste puțin timp vine şi Marzec Wicek, şi el cu carul plin de snopi.

— Stați aici?

— Stăm.

— Prrr! A oprit calul, lovindu-se cu oiştea de snopii mei. Se vede treaba că e de stat. Unde s-or duce diavolii? Ăştia n-au casă? Nu mai poți face nimic duminica. Ar trebui să se născocească o altă zi pentru duminică.

— Doar dacă ar veni alt Dumnezeu, s-a răstit la el Kuś.

— Să vină, dacă tot trebuie să vină!

Apoi a venit şi Heniek Maszczyk cu Terenia lui. Şi iarăşi:

— Stați aici?

— Stăm.

Îmi plăcea Terenia. Ce păcat că nu m-am născut cu douăzeci de ani mai târziu. Mi se strângea inima când vedeam o femeie aşa de frumoasă trudind la seceriş. Văzându-ne că stăm, s-a dat jos de pe snopi.

— Mă duc, Heniuś, trebuie să alăptez copilul. Că voi nu ştiu cât o să aşteptați aici.

Şi a luat-o pe scurtătură peste câmp.

Iar maşinile treceau fără încetare. De parcă erau trase de un şnur. Între timp au mai venit cu carele Syta, Barański, Franek Jędrys, şi tot aceeaşi întrebare:

— Stați aici?

— Stăm.

Ca şi cum ar zice bună ziua, iar noi, bună să vă fie inima.

Se făcuse un rând de vreo zece care, cu Kuś în față pe post de observator.

— Uită-te Bartłomei, uită-te! Cum se face puțin loc, dă bice la cai, şi sus!

— Mă uit, mă uit, răspunse el morocănos. Dar nu vedeți? Trec una după alta. Sunt eu de vină, domnule, că li s-a urât în casă? Şi după o clipă, cu un glas mai blând: Măi Szymek, de ce or fi atât de ciudat vopsite? Cu verde, roşu, Dumnezeu mai ştie cu ce? Şi caii se deosebesc între ei, dar ăştia aşa se nasc. Deşi odată hoții au furat patru cai de la curte şi au vopsit doi în negru şi doi în castaniu. S-au dus la iarmaroc şi poate că i-ar fi vândut, că aveau cumpărători. Dar a început să picure ploaia. Şi să vezi minune,

caii îşi schimbă culoarea. Din negri se fac şargi, iar din castanii – suri. Dacă era o vreme ca azi, sunt sigur că i-ar fi vândut. Dar mâine, cine ştie. Cred că plouă. Deşi ăstora din maşini le e totuna, plouă sau nu plouă, că stau înăuntru şi nici nu-şi scot capul. Ăştia văd lumea. Nu ca mine, care am văzut lumea numai când am fost la război. Sau când mă duceam la iarmaroc. Dar pentru asta trebuia să aştept să se facă castraveții. Când se făceau castraveții, se gătea femeia şi hai, la Karasin, că acolo se vindeau mai bine castraveții. Şi cum îi vindeam, hai la cârciumă. Că Walerka mea era o femeie ca puține altele. Nu ți-ar fi băut orice poşircă. Numai rom. Ovreiul o cunoştea şi nici nu mai întreba. Şi după ce bea puțin, începea să cânte. Avea un glas de privighetoare. Câteodată se ducea tot ce luam pe castraveți. Dar ce varză ştia să gătească! Tăia ridichi, usturoi, ceapă, punea puțin chimion, la care mai punea nişte slănină sau şorici. Şi după ce o fierbea bine, o scotea afară în ger. Şi acolo rămânea peste noapte. Iar a doua zi iarăşi făcea focul şi băga varza în cuptor. Mâncam câte o săptămână. Iar când a murit mi-a zis, Bartuś, ai totul spălat şi călcat. Ți-am văruit şi casa. Am vrut să-ți fac şi varză pentru o săptămână, dar nu m-a lăsat Dumnezeu. Ți-o faci singur.

— Lasă vorba, Bartłomei, mai bine uită-te cum ne strecurăm, i-am zis, dar aşa ca să nu-l supăr pe moş.

S-a oprit din vorbă şi s-a chircit parcă, dar din spate nu-ți dădeai seama dacă s-a chircit din pricina oboselii, tot uitându-se după maşini, sau fiindcă a început să se roage.

— Ei, Bartłomei! Ai adormit?!

— Cum să adorm? S-a întors mânios spre mine. Ce crezi, domnule, că n-am stat în post? Oho! Nici nu erai în lume când eram deja soldat.

Dar după o clipă, arătând cu biciul spre drum, mi-a zis cu o voce mai potolită:

— Uită-te, măi Szymek, cum o goneşte ăla roşu pe aia verde. Iar ăsta nu se lasă. Vezi ce a dracului e, deşi e mai mică.

Dintr-odată numai că-l auzim pe Franek Jędrys:

— Ei, acolo! Fiți cu băgare de seamă! După ce trece aia roşie putem să ieşim în drum. Cum trece maşina, Kuś să dea bice la cal. Iar tu, Szymek, după el!

Se vedea desluşit că după ultima maşină nu mai vine nimic şi de-abia la cotitură a apărut una. Mi-am strâns frâurile în mână, am ridicat biciul gata să lovesc calul şi, sus!, după Kuś, car după car.

— Acuma, Bartłomei! Hai! Porneşte! Sus!

Dar în loc ca să tragă hăţurile, mai întâi şi le-a trecut dintr-o mână în alta şi nici n-a tras ca lumea de ele, doar le-a ridicat, ca şi cum s-ar fi ridicat de pe laviţă, căci nici iapa n-a priceput bine ce vrea. Şi de abia după aceea a strigat la cal. Dar şi strigătul ăsta era aşa de slab, de parcă pornea cu plugul să are. Aşa că iapa de abia s-a încordat, a pornit carul, dar a trebuit s-o oprească, că a pornit prea târziu. Maşina de la cotitură ajunsese în faţa carului, iar după ea, ca un şarpe, veneau tot alte maşini, una după alta.

— Să le ia dracu'! m-am răstit la Kuś. Cu atât mai mult cu cât pornisem înaintea lui şi m-am băgat cu oiştea în snopii din carul lui, încât era să-şi frângă gâtul şi calul. Unde dracu' ai fost soldat? Cum eşti mototol, o zi n-ai fi luptat. De mult ai fi fost în pământ! Şi dracul te-a adus în faţă, nu puteai să vii mai la urmă. De punea iapa picioarele pe asfalt, acuma eram sus. Trebuia s-o atingi cu biciul, nu cu hăţurile. Trebuia să-i dai bice, să nu-ţi fie milă!

Şi de furie, am tras cu toată puterea de frâu, că era să i se rupă căpeţeala, şi i-am mai dat una, că nu-i chiar aşa de uşor să dai înapoi un car încărcat cu snopi.

Erau furioşi şi alţii, care stăteau pe lângă care.

— Mama lui de boşorog!

— Lua-l-ar dracu'!

— Nu puteai să te grăbeşti!?

— Trebuia să-ţi mai faci şi cruce!

— Se aşază câte un crucifix de ăsta şi stă ca un stâlp! Nici să-l ocoleşti nu poţi!

— Mai bine dă ortu' popii, decât să cari snopi!

— Sau adu-ţi feciorii de la oraş, să muncească ei!

— Ţi-a mai rămas de trăit cât negru sub unghie, şi nu te mai saturi de pământ! O să ai destul în groapă!

— Mai bine ar da pământul la stat, decât să-l chinuiască!

— Cică satul trebuie să se ridice! Păi cum să se ridice când sunt atâţia boşorogi pe drumul lui!

Înjurături, blesteme, tot felul de vorbe se rostogoleau spre Kuś. Iar el s-a chircit, şi-a băgat capul între umeri şi aştepta să treacăt furtuna. Sau poate învârtea pe degete mătăniile, ca atunci când aşteaptă la primărie sau la cooperativă să-i vină rândul. Până la urmă mi s-a făcut milă de moş, mi-a mai trecut mânia, căci, la o adică, nu e el vinovat, aşa că i-am zis:

— Ascultă, Bartłomei! Treci tu în carul meu şi încerc eu să-ţi scot carul în drum.

Nu bănuiam că asta o să-l atingă atât de adânc la inimă.

— De ce să trec? Ce, nu mi-e bine în carul meu? Plugăresc de mai multă vreme decât tine. Şi iugăre am mai multe decât tine. Nimeni nu ară, nu seamănă pentru mine şi nimeni n-o să meargă cu carul meu. Am optzeci şi doi de ani, aşa că am avut vreme să învăț plugăria.

La care unul dintre țărani i-a răspuns:

— Optzeci şi doi de ani şi-ți pare rău după viață, fir-ai să fii!

Iar unul a pocnit din bici de au trecut fiorii prin cai. Kuś s-a întors încet spre care, s-a uitat ciudat şi a zis:

— Nu de viață, de iapă.

Şi dintr-odată parcă s-au ruşinat cu toții. Nimeni n-a mai zis niciun cuvânt, nici da, nici ba. Unul a tras uşurel de hățuri, prrr! şi nu pentru că ar fi pornit vreun cal, ci doar aşa. Şi nici ca să fumeze nu şi-a băgat nimeni mâna după punga cu tutun, şi doar cu asta scapi când nu mai ai ce spune sau simți că te doare sufletul. Iar Kuś slobozise atâta milă, nu de oameni, ci aşa, îndeobşte.

— Are optsprezece ani, domnule, şi încă e bine că mai trage. Căci optsprezece ani la cai e tot atâta cât zece la câini, iar la oameni, cât le e scris. Numai corbii trăiesc mai mult. Dar unde mai vezi acuma corbi? Ciori, stăncuțe, atâta doar că oamenii s-au obişnuit să le spună la toate corbi. O dată, domnule, era să-mi moară. Aram ogorul, când o văd că începe să se oprească, să nu mai tragă. Am ars-o cu vârful biciului. Dar în loc să pornească, zdup, îmi cade în genunchi şi apoi se prăvăleşte într-o parte. M-am repezit la ea, mă gândeam că poate i-o fi intrat vreun ghimpe. Îmi zic, să încerc cu biciul. Îi ard câteva, dar văd, domnule, că ea dă să moară, nici vorbă de ghimpe. Şi-a întins capul, dar nu mai poate să se scoale. Ce să mă fac? Sfătuieşte-mă, Doamne, îmi moare iapa. Dar cerul era surd. Numai ciorile, cra, cra, cra! Aşa că m-am aplecat, i-am pus capul pe genunchii mei, l-am mângâiat şi am început să mă rog de ea să se scoale, să nu mă lase în mijlocul ogorului. Zic, să murim împreună. Scoală-te, am muncit atâția ani împreună şi să nu murim tot aşa? Mai venim o dată, de două ori aici, şi terminăm ogorul. Că poate ne lasă Cel de Sus să arăm ogorul ăsta. Cel puțin atât. Scoală-te. Şi s-a sculat.

A început să fârnâiască, să tuşească, a început să se bată cu palma peste piept, că parcă era ceva ce nu voia să iasă, până la urmă, a scuipat şi, iarăşi, întorcându-se spre care, a continuat:

— Iar odată, domnule, povestea bunicul meu, Mikolai, că

demult, pe vremuri, Dumnezeu s-a hotărât să împartă bogățiile. I-a chemat pe toți oamenii de pe pământ, pe toți câți erau, că voia să împartă cu dreptate. Dar primii care au venit erau boierii, juzii, negustorii şi alți bogătaşi. Veniseră cu trăsuri, cu căleşti. Şi încă în goană mare, se rupeau bicele pe cai. Iar țăranii, cum vin țăranii, chiar dacă avea vreunul câte un cal, îi era milă de el, aşa că tot pe jos venea. Dar până la Domnul Dumnezeu e o bucată bună de drum. Aşa că atunci când au venit, Dumnezeu deja împărțise toate bogățiile. S-a mâhnit Dumnezeu mult când a văzut că mai sunt oameni, căci ceilalți i-au spus că alții nu mai sunt. Şi unde a mai văzut că țăranii erau prost îmbrăcați. În picioare opinci din coajă de tei, pe umeri cămăşi de cânepă, la mijloc legați cu curmei. N-aveau nici şepci, ca să le scoată în fața lui Dumnezeu. Văzând toate acestea, s-a amărât şi mai rău Domnul Dumnezeu.

— Ce să vă dau, omuleții mei iubiți? zice. Am împărțit tot ce am avut. Mi-a mai rămas doar coroana de spini şi bucata asta de pânză pe care o am pe mine. Am rămas sărac ca şi voi.

Şi cum stătea, cu mâna sub barbă, şi-a aplecat capul şi a început să se gândească. Văzând țăranii că nu iese nimic din asta, unul dintre ei zise:

— Ce să mai facem, ne ducem, Doamne.

La care Dumnezeu nu-i lăsă să plece şi zise:

— Aşteptați. Vă dau puțin din răbdarea mea. Luați-o cu voi şi cu ea veți birui orice. Căci de răbdare are mai multă nevoie omul decât de bogății.

Şi a căzut Kuś pe gânduri, uitându-se la maşinile care treceau una după alta. Şi după el şi ceilalți de lângă care şi-au ațintit privirile spre maşini. Şi poate că erau mai puțin mânioşi pe maşinile care treceau. Deodată, arătând cu biciul spre drum, Kuś strigă:

— Oh, două sute!

— Ce, două sute? m-am mirat.

— Au trecut două sute de maşini.

— Mai stai să le mai numeri? Păcat de timp, nu merită.

— Dacă nu poți să faci altceva, te apuci să le numeri. Tatăl meu, fie-i țărâna uşoară, mereu îmi spunea, numără, numără, fiule, poate că o să ai nevoie. Aşa, odată, domnule, era într-o duminică de vară, stăteam tolăniți în livadă sub un măr, eram încă flăcău. Tata şi-a tras pălăria peste frunte, mă gândeam că doarme. Dar, dintr-odată numai că-l aud:

— Trei mii cinci sute optzeci şi trei.

— Ce-i cu trei mii cinci sute optzeci şi trei, tată? îl întreb, gândindu-mă că a visat ceva.

— Atâtea mere sunt în pom, îmi zice.

— De unde ştii?

— Le-am numărat. Număr totdeauna când mă apasă ceva pe suflet. Numără şi tu. Începe cu zmeura, nu sunt prea multe în zmeurar, n-o să te oboseşti prea mult. Apoi încearcă să numeri porumbele din porumbar. După aceea să iei un mac şi să numeri câte boabe are. Urcă-te pe vreun dâmb şi numără ogoarele, luncile, haturile. Şi numără tot ce-ţi apare în faţa ochilor, porumbei, nori, oameni la înmormântări, ulucile din garduri, pietrele din râu. Numai să nu stai degeaba. Iar dacă ai să reuşeşti într-o noapte să numeri stelele de pe cer, atunci ai să poţi spune că eşti un om răbdător şi ai să le birui pe toate. Eu n-am reuşit, dar tu încearcă, poate ai să reuşeşti.

— Ei, Bartłomei! a strigat cineva de la carele din spate. Uite că s-au mai rărit, dă-i drumul!

Deşi nu se vedea nicio rărire. Maşinile mergeau tot mai strânse între ele. Într-atâta s-au înghesuit că au început să claxoneze, să-şi facă semne cu lumini, să frâneze una după alta.

— Nu te lasă, tâlharii, să cari grâul de pe câmp! a strigat Wicek Marzec în spatele meu. Dar de mâncat, ar mânca. Şi mereu se plâng că nu le ajunge!

Mânia a început din nou să se reverse din care.

— S-au înmulţit, ai dracului, ca şerpii!

— Ce şerpi, Wincenty, ce şerpi, ăştia sunt ca ciuma!

— N-o fi un Dumnezeu şi pentru ei?!

— Ce să facă Dumnezeu cu ăştia?! Dumnezeu a făcut lumea fără maşini! Maşinile diavolul trebuie că le-a făcut.

— Dă-l încolo de diavol. Un stejar să-l prăvălim peste drum, să-şi frângă gâturile în el.

Stach Brożyna s-a urcat pe snopi şi a început să învârtă biciul spre drum.

— Ei, voi! Opriţi-vă, nebunilor! Lăsaţi-ne doar să trecem! I s-au speriat şi caii de vâjiitul biciului. Au sărit şi Stach s-a prăvălit peste snopi cât era el de lung. Toţi s-au pornit pe râs. Dar Stach nu s-a lăsat bătut, iarăşi s-a ridicat în picioare: Ei, voi! Şi văzând că strigătele lui nu ajută la nimic, a început să strige la ţărani: Măi, oameni! Ce stăm ca nişte boi?! Să iasă unul în drum şi să le facă un semn cu mâna. Poate că se opresc!

— Se opresc pe dracu'! Doar dacă am ieşi cu toţii, poate s-ar

opri.

— Dar ce sunt apă, ca să-i opreşti? Pe ăştia îi oprim numai dacă ieşim cu coasele, cu furcile, cu bâtele! Ăştia numai aşa ne ascultă!

— Sau să dăm cu pietre după ei!

Mânia cuprindea tot mai mult oamenii cu carele. Chiar şi pe Kuś l-a apucat furia şi a început să strige:

— Să ieşim cu crucea! În fața crucii s-ar opri! În fața crucii se opreşte şi diavolul! Să ne repezim, domnule, până la biserică! Ce-i departe? Să aducem crucea şi să ieşim cu ea în drum! Popa n-o să se împotrivească. Îi spunem că nu putem să ieşim cu carele cu grâu în drum.

— Pleacă de aici! La ăştia crucea-i cât un scuipat sub roată.

— Pffu, ciumă, necredinciosule. Huleşti crucea, zise moşul cu glasul răguşit. O să te mai rogi tu de cruce, nemernicule. De ce crezi tu că se pun cruci şi troițe pe lângă drum? Ca să nu dai de vreun necaz când mergi pe drum. Sau la răspântii? Ca să vezi încotro trebuie să apuci, când te rătăceşti. Mergeam odată, în ălălalt război, pe un drum cum e ăsta. Eram cătane, mergeam la bătaie. Iar drumul era mult mai îngust. Şi nu era asfalt, ca acum, drumul era plin de colb. Iar din partea ailaltă venea o înmormântare cu crucea în față. Comandantul, când a auzit „veşnica pomenire” pe loc a dat comanda să ne oprim, să nu facem praf.

În clipa aceea Stach Brożyna, care până atunci a stat liniştit lângă carul lui, s-a repezit cu biciul la carul lui Kuś:

— Pleacă de aici! Du-te dracului! Şi cum ținea biciul în mână, i-a ars iepii lui Kuś două bice cu toată puterea. Din pricina ta stăm aici!

Iapa s-a încordat, s-a smucit. Dar Kuś a tras hățurile cu toată puterea spre el, de i s-a strâmbat iepii capul, şi n-a lăsat-o să pornească:

— Prrr! Stai! Ce-i ea de vină, tâlharule!

Iar Stach în culmea mâniei şi-a trecut biciul în mâna dreaptă şi a început să lovească iapa peste umeri, peste burtă, peste picioare.

— Sus! Sus! Fir-ai să fii! Înainte! Hai!

Cu bicele astea s-ar fi urcat şi peste maşini, dar nu putea, căci Kuś s-a culcat pe spate peste snopi şi ținea de hățuri cu toată puterea pe care o mai avea în trupul lui slăbănog. Iapa se smucea cu fruntea zdrelită, trăgea de oişte în dreapta, în stânga, fundul îi ajungea la pământ, dar nu putea să pornească.

— Las-o, mă Stach! am strigat.

Dar ăsta parcă înnebunise. Şapca i-a căzut din cap, cămaşa i-a ieşit din nădragi. Şi dădea cât putea cu biciul. Iapa a sărit într-o parte, s-a auzit cum trosneşte ceva, oiştea s-a dus în sus, carul mai-mai să se răstoarne.

M-am dat jos de pe snopi, l-am apucat pe Stach şi l-am aruncat într-o parte. Stach s-a întors spre mine şi-mi arde una cu biciul peste cap, a ridicat biciul să mai dea o dată, dar m-am ferit şi l-am apucat de gât. I s-au bulbucat ochii, limba i-a ieşit afară şi el a căzut în genunchi. Oamenii din care au început să strige:

— Hristoase! Îl omori! Lasă-l! Szymek!

Când am văzut că de abia mai suflă, i-am dat drumul.

— Să nu mai ridici mâna asupra mea, i-am zis. A doua oară nu mai scapi.

Kuś s-a dat jos de pe snopi, a îndreptat oiştea, a întins hamul iepii şi, bătând-o uşor cu mâna, o mângâia, jelindu-se pentru amândoi:

— Oh, cum te-a bătut! Cum te-a bătut. Uite cum îți tremură pielea. Şi pentru ce? Pentru ce? Hai, nu mai tremura, nu mai tremura.

— Bartłomei, i-am zis. Urcă-te pe snopi, lasă iapa. Trebuie totuşi să pornim, şi dacă stai jos nu mai reuşim. Uite, de când tot stăm şi stăm.

— De unde ştii, poate că e o pedeapsă de la Dumnezeu, să stăm şi să stăm. Iar maşinile trec şi trec. N-avem de ce să ne grăbim, domnule. E duminică. Şi aşa, cu fiecare car pe care-l ducem, facem un păcat. Mai puține care, mai puține păcate. E ziua şaptea, şi e scris să te odihneşti. Asta a spus-o Dumnezeu, nu vreun om. Iar el la toate le ține socoteala. Dacă nu chiar el, atunci are socotitori. Iar ăia sunt tot nişte căței, ca şi cei de pe pământ. Păcat că n-am luat nişte fân pentru iapă. Ar fi mâncat cât stăm aici.

A dat să se urce din nou pe snopi. Dar îi venea foarte greu.

— Să mă dau jos ca să te ajut, i-am zis.

— Ce să-mi ajuți. Nici tu nu mai eşti tinerel. Pe vremuri mă urcam ca o veveriță pe plop. Fără niciun ajutor.

Până la urmă a reuşit să se urce. S-a aşezat, şi-a luat biciul şi hățurile în mâini.

— Ei, vezi? Cred că şi acum aş putea să mă urc.

— Acuma urmăreşte maşinile de pe drum, i-am zis.

— Păi, ce fac altceva?

Iarăşi s-a lăsat liniştea peste care, nu mai înjura niciunul, toți

se uitau la maşinile care treceau prin fața noastră vâjâind, piuind, claxonând.

— Nu mai spui nimic, Bartłomei? am zis, căci mi se părea că s-a aşternut o linişte prea ciudată. Atâția țărani mânioşi şi nimeni să nu scoată un cuvânt.

— Păi, mi-ai zis să mă uit după maşini, aşa că mă uit. Încotro s-or duce toți tâlharii ăştia? Or fugi de undeva? Şi cine i-o fi fugărind? Dar n-o să alerge ei o veşnicie. Mai devreme sau mai târziu li s-o urî de atâta fugă. Da, ar fi fost mai bine dacă nu ne opreau aici. Dar nici mânia nu ne poate ajuta. Câte lucruri mai rele decât asta trebuie să înghită omul. Câteodată i se pare că nu mai poate răbda. Şi totuşi rabdă. Şi niciodată nu poate să spună că nu poate răbda şi mai mult. Căci nimeni nu ştie ce e mai rău şi unde se termină. Iar omul poate să le biruie numai cu răbdarea. Trebuie să stea, cât îi e dat să stea. Ca un copac. Care stă şi stă. Cu anii, cu veacurile. Acolo unde l-ai sădit sau unde l-au sădit vânturile. Nici nu-şi alege locul, stă de la naştere. Mai mult decât toți stă stejarul. Iar mai puțin – plopul. De aia nu te alegi cu nimic din el. Un mâner nu poți să-ți faci din lemn de plop. Iar stejarul stă ca stânca, domnule. Şi e bun la toate. Să-ți faci un prag, un butuc de roată, un butoi, o cruce şi ce mai vrei. Şi asta numai fiindcă nu se mânie, nu blestemă, ci doar stă. Câteodată nu te ajută să strigi, nici să plângi, nici coasa nu te ajută. Nu te ajută Dumnezeu şi nici oamenii, numai răbdarea ta. Şi chiar dacă o fi să mori, moartea nu ți se mai pare atât de îngrozitoare, căci la urma urmelor şi ea e tot răbdare. Aşa că-i aşteptăm, îi aşteptăm să treacă. Am aşteptat atâtea neavând nimic în afară de răbdarea noastră.

Nu mai ştiam ce fac. Parcă mi-a băgat cineva un cuțit sub coaste. Am sărit jos de pe snopi.

— Dați-vă înapoi, oameni! am strigat. Eu mă duc!

Nelinişte a cuprins carele.

— Nu fi nerod, Szymek!

— Ce te-a apucat din nou?

— N-o să poți trece!

— Nu vezi că e maşină după maşină, maşină după maşină!

— În numele Tatălui şi al Fiului, dă-ți seama ce faci!

I-am îndreptat calului fruntarul, l-am bătut uşor pe spate, am strâns în mână şleaul. Nu mă simțeam nici scos din fire şi nici mânios pe vreunul.

— Szymek, teme-te de Dumnezeu! Kuś s-a întins cât era de

lung pe deasupra snopilor. La o adică, eu ar trebui s-o pornesc. Căci sunt primul cu carul. Şi spre moarte mi-a mai rămas doar pragul. Iapa, şi ea, ar vrea de acuma să moară.

Am luat biciul, hăţurile le-am strâns în pumn, dar văd că oamenii stau nemişcaţi de parcă ar fi zidiţi.

— Ei, daţi-vă înapoi! Că nu pot să ies din rând!

Şi dintr-odată parcă groaza s-a risipit, au început unul după altul să dea carele înapoi, plesneau caii cu bicele strigând prrr!, înapoi! Trosneau proţapurile, osiile, zburau înjurăturile, căci nu-i chiar aşa de uşor să dai înapoi nişte care încărcate cu snopi.

Am dat înapoi, am tras calul spre dreapta şi am ieşit mai întâi în câmp. Iar după aceea, ocolind carul lui Kuś, i-am dat un bici calului şi hai, să ies în drum.

— Hristoase din Nazaret, mergi la moarte! Opreşte-te! Stai! Szymeeek!

Văzduhul a răsunat de glasul răguşit al lui Kuś:

— Fă-ţi cruce, Szymek!

Împingeam carul, biciul îl ţineam aşa de strâns în mână de simţeam că începe să mă ardă. Calul trăgea bărbăteşte, de parcă simţea că-l aşteaptă un urcuş greu. Capul oiştii se apropia de drum, când deodată s-a oprit, a întors capul. Acuma trebuia să urce în drum. L-am lovit peste ceafă, peste picioare. S-a încordat cu picioarele din spate, dar a rămas pe loc. Hai! Hai! S-a smucit şi aproape că a ieşit în drum, dar carul l-a tras înapoi, sau poate că s-a speriat de maşini. Am început din nou să împing cu toate puterile carul înainte şi cu biciul îl loveam peste picioare, până când a pornit. Cu picioarele din faţă a ajuns pe asfalt. Au ieşit pe asfalt şi roţile din faţă. L-am mai lovit o dată cu biciul. Acuma ieşiseră şi picioarele mele pe asfalt.

Deodată parcă m-a orbit cineva. Am auzit un claxon foarte aproape de mine. Am auzit şi piuitul roţilor. Ceva a trosnit înfricoşător şi m-a retezat ca pe un copac. Nu mai vedeam nimic, o ceaţă îmi acoperise ochii, nu simţeam nimic, auzeam doar nişte glasuri, nişte strigăte, dar foarte departe. Apoi ceaţa s-a destrămat şi am văzut în partea stângă o gaură mare plină de sânge. Am vrut să mă ridic. Dar parcă nu mai aveam trup, ci numai voinţă. Aici, lângă mine, pe asfalt erau picioarele mele, îndoite ca nişte rădăcini, pline de sânge. Iar sângele din ele parcă din mine curgea şi se întindea tot mai mult. Deşi nu simţeam să mă fi durut. Îmi ziceam că nu pot să fie ale mele. Şi nici biciul, pe care-l ţineam în mâna dreaptă, tot nu mi se părea să fi fost al meu, cu mână cu tot.

De unde am luat biciul? Nu puteam să-mi aduc aminte la ce mi-ar fi folosit. Totul mi se părea un vis. Drumul m-a făcut să-mi dau seama că nu visez, căci nu mai erau salcâmii de lângă drum.

Nişte oameni s-au adunat deasupra mea. Nu înțelegeam ce vor. Strigau ceva, iar capetele le săreau pe grumaji ca la curcani, dădeau din mâini şi se strângeau tot mai mulți. Şi țipau tot mai tare, dădeau din mâini tot mai repede şi toți se uitau cu mânie la mine. Unul a dat cu piciorul în picioarele mele întinse pe asfalt. Dar nu m-a durut. Altul s-a aplecat deasupra mea, avea cămaşa în pătrățele şi ochi de peşte.

— Trăieşte, am auzit, căci strigătul lui parcă mi-a sfredelit urechile.

A început să mă tragă de umeri. M-a trezit din visul meu, fiindcă am văzut că stau turtit între snopi, iar oamenii de lângă mine sunt oameni adevărați. Alături stătea calul încâlcit în hățuri.

— Uite ce nenorocit, şi mai trăieşte!

Atunci am simțit că mâna mea ține biciul şi că în acest bici s-a strâns o nemaivăzută putere mânioasă. Am început să dau cu biciul în tot ce era în jurul meu, peste mutre, peste ochi, peste cămăşi.

— Voi, tâlharilor!

Mi s-a părut că am țipat la toți care erau acolo, deşi s-ar fi putut ca țipătul meu să nu fi trecut niciodată prin gâtlej. Căci iarăşi mi s-a aşezat ceața în fața ochilor. Cineva mi-a smuls biciul din mână. Iar când s-a risipit ceața, l-am văzut pe Kuś aplecat deasupra mea.

— Trăieşti, slavă Domnului, trăieşti.

III. Frații

M-am hotărât să-i scriu lui Antek şi lui Stasiek în legătură cu mormântul ăsta. M-am dus la cooperativă, mi-am cumpărat hârtie, plic, toc şi cerneală. Că până acum n-am trimis niciodată scrisori. Cel puțin nu-mi mai aduceam aminte. Şi nici la şcoală n-aveam pe nimeni dintr-ai noştri, aşa că la ce mi-ar fi slujit tocul şi cerneala. Era pe undeva prin casă o călimară goală, de pe vremea când mai trăia mama şi le mai scria fraților. Căci eu nici lor nu le-am scris, deşi îmi sunt frați, de când au plecat de acasă, şi nici ei mie. Aşa s-au aranjat lucrurile. Ei la oraş, eu la țară. Ei cu viața lor, eu cu a mea. Ce să le fi scris? Să le scriu ce se mai întâmplă prin sat, când poate că ei ar dori să-l uite cât mai repede? Iar să mă vâr cu viața mea în viața altora, chiar dacă-mi sunt frați, nu cred să fi folosit cuiva. La urma urmelor, o dată la doi, trei ani, mai pica în sat câte unul, aşa că tot mai aflam câte ceva de la el. Unul a fost peste hotare, altul şi-a luat maşină. Unul a primit locuință, are trei camere cu bucătărie, iar celălalt s-a despărțit de prima nevastă şi s-a însurat cu alta. Unul are o fată şi un băiat, celălalt are numai un băiat, care nu se omoară cu învățătura. În ce mă priveşte, le-am trimis o telegramă când a murit mama: „Mama a murit. Veniți." Iar peste câțiva ani, altă telegramă: „A murit tata. Veniți." Şi asta-i tot. De fapt, chiar dacă le-aş spune mai mult, ar vrea ei să mă asculte?

Când mai trăia mama, ea la fiecare sărbătoare le scria câteva cuvinte. Şi de fiecare sfântul Stanisław şi sfântul Anton.

La fel când i se făcea dor de vreunul dintre ei sau de visa pe careva. Sau când picluia făina, le trimitea câte un pachet şi în pachet, câte o scrisoare. Iar ei, mulțumind pentru făină, la toți de-ai casei le trimiteau sănătate, adăugând „şi lui Szymek". Şi ajungea. Şi fără scrisori tot frați ar fi rămas.

Dar mormântul e mormânt, şi-l face omul o dată în viață, aşa că trebuia să-i întreb dacă vor să fim toți, împreună, căci m-am gândit la opt locuri, să fie şi pentru ei. Poate că vor să-şi facă la ei, să-mi scrie, să nu cheltuiesc atâta şi să-l fac mai mic. Căci deşi le doresc să trăiască cât mai mult în fericire, sănătoşi, de murit tot trebuie să moară, deoarece toți câți trăim, într-o zi tot vom muri. Şi să-mi răspundă cât mai repede, că mi-am cumpărat loc, şi de

ciment mi-am făcut rost, şi cu Chmiel am vorbit. Poate îşi mai aduc aminte de Chmiel, căci Chmiel făcea morminte încă înainte de război, şi jumătate din mormintele din cimitir sunt făcute de mâna lui. Ne face un mormânt ca lumea, trainic. A mai rămas să-i mai spun că şi frații mei sunt de acord.

Toată seara m-am frământat cu scrisoarea asta. Nu că aş fi scris nu ştiu cât, că de abia mi-a ieşit o jumătate de pagină. Dar voiam să le mai scriu, pe lângă treaba asta cu mormântul, încă câte ceva. Mi se părea caraghios ca prima mea scrisoare, după atâția ani, începută cu cuvintele „Iubiți frați”, după ce hârtia şi aşa e atât de mică, mai e şi îndoită pe jumătate, să n-aibă decât câteva vorbe în ea. Dar nu puteam să scot nimic din cap. M-am tot gândit, am tras şi un păhărel pe gât. Când deodată mi-am adus aminte că n-am muls încă vacile. Mi-am aprins lampa, am luat donița, dar, în grajd, îmi curgea laptele pe lângă degete, căci cu gândul eram la ce să le scriu fraților. N-am putut să încropesc nimic, decât doar că îi sărut şi Dumnezeu cu voi. Gânduri aveam să ajungă până în tavan, dar vorbe nici cât să le strângi într-o mână. M-am gândit să le scriu cât mă va costa mormântul, locul, materialul, munca. Dar, m-am mai gândit, dacă se supără şi îmi răspund că vor să moară acolo unde sunt.

Parcă scriam vreo cerere la primărie, şi nu la frații mei. Iar dacă scrii o cerere, se ştie, trebuie să fii cu multă băgare de seamă, să nu scrii din întâmplare ceva împotriva ta, iar cuvintele trebuie să se potrivească între ele, căci altfel toată primăria o să râdă de tine. Şi nici să nu scrii prea mult, căci cine stă să citească. Am lucrat la primărie, aşa că ştiu. De obicei citeam începutul şi sfârşitul, iar restul citea doar Dumnezeu. Deşi acolo îşi vărsa omul tot năduful.

Apoi unul din frați a terminat Universitatea, celălalt este inginer şi el, aşa că nu le poți scrie oricum, cum vorbeşti. La țară vorbim cum apucăm şi despre ce apucăm, căci în gospodărie pe primul loc este munca, vorbele vin mai la urmă. Şi într-adevăr, cu cine să vorbeşti? Cu plugul, cu coasa, cu furca, cu lopata, cu câmpul, cu luncile? Iar când nu mai poți şi vrei să spui şi tu ceva, vorbeşti cu calul sau cu Dumnezeu, dar mai des totuşi vorbeşti cu tine în gând. Mai vorbesc câteodată seara, după muncă, şi cu Michał. Dar cu Michał e ca şi cum ai vorbi cu calul sau cu Dumnezeu, sau în gând cu tine însuți. Îl mai întreb cum mai merge una, alta, dacă a fost cumva prin sat sau dacă a mâncat găluştele pe care i le-am lăsat, sau dacă a venit cineva pe la noi. Dar el tace, nu răspunde nimic şi cu asta se termină toată vorbirea noastră. Iar de multe ori

n-am chef nici să-l mai întreb ceva, ci mă trântesc în pat, frânt de oboseală.

Dar sunt şi zile când nu poţi ieşi la lucru. Câteodată, toamna, plouă zile în şir, nu poţi să ieşi pe câmp şi nici în sat să te duci, aşa că ai vrea, ca între fraţi, să mai schimbi o vorbă, că te saturi de ploaie. Dar nu-l mai întreb de nimic. Căci dacă-i zic ceva, cel mult ridică ochii spre mine şi nici nu ştiu dacă m-a auzit sau nu. Iar câteodată i se duc ochii undeva departe, parcă au plecat din el. Aşa că ce să-l mai întreb? Uneori mă apucă mila, doar mi-e frate, şi atunci aş vrea cel puţin să-l întreb dacă i-a făcut cineva vreo strâmbătate. Dar chiar dacă mi-ar spune, la ce i-ar folosi lui, sau mie. Aşa că-i mai bine că nu ştiu.

Tot aşa, când scriam scrisoarea, ar fi trebuit să-l întreb şi pe el dacă să le trimit salutări lui Antek şi Stasiek şi din partea lui. Dar nu l-am mai întrebat, ci doar le-am scris că au salutări şi din partea lui Michał.

A doua zi seara m-am dus cu scrisoarea la vecinul meu Kuśmierek. Rysiek al lor învaţă la profesională, merge în fiecare zi cu cursa la oraş, aşa că m-am gândit că ar fi bine ca unul mai tânăr să treacă cu ochii peste scrisoarea mea. Poate că s-a mai schimbat scrierea sau poate că am făcut vreo greşeală şi, deşi îmi sunt fraţi, ar putea să râdă de mine.

— Domnul fie lăudat.

— În vecii vecilor.

— Rysiek e acasă? Ia, măi Rysiek, scrisoarea asta, zic eu, şi citeşte-o şi tu. E pentru fraţii mei. Mai îndreaptă şi tu, dacă e ceva care nu e cum trebuie. Pe vremuri ne învăţau într-un fel, acuma vă învaţă altfel. Îţi cumpăr duminică o îngheţată.

La care Kuśmierek, care şedea la bucătărie, stăpânindu-şi cu greu tusea care-l îneca, căci omul suferă de astm, zice:

— Ce-ai zis, că vrei să-i cumperi îngheţată? Ăsta vrea de băut. Capul îi stă numai la vodcă şi femei. Şi a început să tuşească aşa de tare încât a venit nevastă-sa să-l bată pe spate. Uite, a venit ieri de la şcoală beat ca un purcel. Caiete, cărţi, nimic, pe toate le-a pierdut pe undeva. Acum trebuie să-i cumpăr altele. Şi mai zice să scriu la şcoală că l-am luat la treieriş. Uite, vita încălţată, nici nu s-a ridicat bine pe picioare. Toată noaptea a stat mă-sa ca să-i pună varză pe frunte, că-i crăpa capul. Uită-te la el ce ochi are! A băut o căldare de apă. De-ar trage şi la carte aşa. Dar acolo a ajuns la genunchiul broaştei. Păcat de bani. Dar te obligă să-l dai la şcoală, altfel nu poţi să-i laşi pământul. Şi ca şi cum l-ar fi biruit

neputința părintească, cu un glas răguşit îi zise: Mă socotesc eu cu tine, diavole, dacă mai îmi vii o dată beat! Te gonesc ca pe un câine!…

Şi iarăşi s-a înecat în tuse.

Rysiek i-a răspuns ceva bolborosind sub nas, şi-a şters ochii şi s-a apucat de citit.

— Citeşte tare! a şuierat glasul lui Kuśmierek, care de abia mai sufla. Citeşte să se audă, că altfel ce citit e ăsta.

Rysiek, ascultător, a început să citească mai tare. Se vede că după beție a început să se mai teamă de taică-su, căci altfel nu se lăsa el aşa de uşor împins de la spate. Dar, se vede, cititul era pentru el o treabă destul de anevoioasă. Citea cu mare caznă, buchisea, se poticnea, de parcă ar fi mers numai din hârtoape în hârtoape. Cu fiecare cuvânt simțeam că parcă mă înjunghie cineva, căci mi se părea că eu am scris aşa de prost. Mă gândeam chiar să-i cer scrisoarea ca s-o scriu din nou. Dar mi-am zis, apoi, că poate încă nu s-a trezit din beție şi am început să-l încurajez:

— Citeşte, Rysiek, citeşte, că citeşti bine.

S-a sculat în picioare şi s-a dus lângă bec, zicea că lumina e prea slabă. Dar nici acolo zicea că nu vede prea bine. A început să se înfurie că becul îi plin de murdărie de la muşte, că n-are cine să-l şteargă, în toată casa, că doar n-o să-l şteargă el care-i ocupat cu şcoala. A început să strige şi la taică-su, să înceteze cu tusea, că-l încurcă la citit.

Kuśmierek s-a îngrămădit, şi-a pus mâna la gură. Dar nici asta n-a ajutat prea mult la citit, îşi legăna capul deasupra scrisorii de parcă era încă beat. Deodată s-a oprit şi parcă adâncindu-se în gânduri a început să se scarpine în chică. Şi tot se gândea aşa, până când l-am întrebat:

— La ce te gândeşti atâta?

— La mormânt, zice.

— Ce-i cu mormântul?

— Cred că nu-i scris bine. Se scrie altfel, cu *u.*

— Până acum totdeauna aşa s-a scris, cu *o,* i-am zis. Poate că acuma au schimbat.

S-a zăpăcit. Kuśmierek, care parcă se veştejise tot ținându-şi mâna la gură ca să nu tuşească şi să nu-l împiedice la citit, şi-a luat mâna şi cu o voce plină de durere zise:

— Îl vezi câtă carte ştie! Iarăşi o să-l trântească la examene! O să rămână al treilea an în aceeaşi clasă, ai să vezi! Şi să vezi ce face pe deşteptul, că mi se urcă sângele la cap! Îmi zice să pun

porumb în loc de secară. Ce ştii tu, mă măgarule, dacă nu ştii nici cum se scrie mormânt! Uită-te şi tu pe ce mâini las eu gospodăria mea. Nici nu mor bine că nu mai rămâne nimic din ea. O să stea toată ziua cu burta la soare, aşteptând să-i crească porumbul! Du-te, mă, la cimitir să vezi dacă-şi doarme somnul vreunul într-o groapă neacoperită! Toți sunt acoperiți cu pământ, cu lespezi peste ei. Morții sunt pentru vecie despărțiți de cei vii. Şi nici cei mai apropiați nu pot să vadă ce li s-a întâmplat după moarte. Căci după cum ca să vezi ce-i pe pământ trebuie să trăieşti, tot aşa trebuie să mori ca să vezi ce-i dincolo. Îți vine şi ție rândul, netrebnicule, că de venit trebuie să vină. Şi o să vezi cum e să stai într-un mormânt neacoperit. Şi nici să se oprească cineva deasupra mormântului tău nu se va opri, căci o să putrezeşti şi o să puți ca un hoit de câine. O să te rogi ca să ia cineva lopata şi să te acopere cu pământ. A zis Kuśmierek cu milă în glas, dar deodată iarăşi s-a înfuriat şi a sărit cu gura pe băiat: Şi îi mai dau, nemernicului, două sute de zloți pe lună ca să-şi cumpere mâncare, şi o sută de zloți pentru autobuz, trei sute de zloți pe lună! Unde mai pui cărțile, caietele?! Şi ce mai scornesc şi cei de la şcoală, pentru asta, pentru aia! Şi pentru cine? Pentru cine?

L-a apucat o tuse că nu se mai putea opri. Ochii i-au ieşit din cap, de credeai că acuma crapă.

— Hristoase din Nazaret! Józek! Józek! – a început să țipe nevastă-sa.

Am sărit şi eu să-l ajut pe om, deşi nu prea ştiam cum. Până şi Rysiek a început să scâncească:

— Tată! Tată!

Din fericire i-a trecut şi Kuśmierek a răsuflat uşurat. Numai că se uita la noi de parcă nu ne-ar cunoaşte şi parcă umilit de clipa asta de slăbiciune.

Mi s-a făcut milă de el. Se înțelege, ca tată ar vrea numai bine pentru copilul lui.

— Nu te mânia atâta, Józek, i-am zis. E tânăr, până la moarte mai are vreme.

— Dar ce, eu îi spun nenorocitului să moară? Îi spun să învețe!

— Nu faci nimic. Aşa-i cu tinerii de azi, nu-i trage învățătura, dar nici moartea nu-i trage – i-am zis, că mi se făcuse milă şi de băiat. Ce-i de vină el, dacă-i greu de cap?

Doar că mi-a părut rău că am venit cu scrisoarea. Şi l-am rugat să nu mai citească mai departe.

— Lasă, Rysiek. Lasă aşa cum este. Că poate mi-o strici şi mai

rău.

Şi i-am luat din mână scrisoarea. La care Kuśmierek s-a simțit umilit pentru fiu-său.

— Dar ce, aşa se scrie la nişte frați? Trebuia să începi cu în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh. Şi-ar aduce mai repede aminte de casa părintească. Şi poate că ți-ar trimite ceva pentru mormânt.

Auzind astea Rysiek a sărit în sus, că nu mai scrie nimeni scrisori începând cu Dumnezeu, că nu mai e la modă. I-au învățat la şcoală cum să scrie scrisori, aşa că ştie. La care a sărit Kuśmierek, de parcă l-ar fi înjunghiat cineva:

— Ce-ai zis, ticălosule, că Dumnezeu nu mai e la modă? Asta te învață la şcoală?

Dar şi lui Rysiek i-a trecut între timp teama, aşa că l-a luat iar pe taică-su, că s-a săturat de carte. Să-i dea partea lui, că el se însoară.

Mi-am luat scrisoarea şi am plecat repede, la ce să mă bag în treburile altora. Să se certe între ei.

A doua zi am scris scrisoarea din nou, că era toată măgulită de labele lui Rysiek. Şi le-am mai scris că dacă au de gând să vină, să ia cu ei şi nişte săculeți pentru făină, că doar ce am cernut-o şi a ieşit tare frumoasă. Le-am scris într-o doară, fiindcă nu credeam că o să vină, iar cu asta scrisoarea s-a făcut mai lungă.

Cam la vreo lună a venit răspunsul, că vin în prima duminică. Nu ştiam, să-i cred sau să nu-i cred. Totuşi am măturat casa. Am pus aşternut curat. Am adus din pod plapuma de la mama, că era mai mare. Şi deşi aveam un singur pat pentru amândoi, le-am pus două perne, să-şi pună fiecare capul pe altă pernă. Am schimbat şi paiele din saltea. Doi snopi i-am bătut cu îmblăciul, ca să doarmă pe moale. Deşi mi-a fost greu cu cârjele mele. Le-am pus şi cimbrişor uscat pentru pureci, sub cearşaf, aşa cum făcea mama.

L-am spălat pe Michał, l-am bărbierit, i-am dat o cămaşă curată, cravată, că doar le e şi lor frate. Era în odaie o căldare pentru cenuşă, veche, găurită, dar mereu mă gândeam că ar fi păcat s-o arunc. Acuma, că veneau frații, am aruncat-o fără nicio părere de rău. Mi-am cumpărat şi un bec mai mare. Să vadă mai bine, îl deşurubez după ce pleacă. Am tăiat şi un cocoş pentru supă. Mă gândeam să le fac nişte găluşte, dar mi-am zis că poate ar fi mai bine să cumpăr nişte macaroane. Sunt obişnuiți cu cele cumpărate, cele din casă s-ar putea să nu le placă. Am luat şi o jumătate de vodcă, că mi-am zis că cu frații se cade să bei un

păhărel. L-am luat şi pe Hristos între apostoli de pe perete şi l-am dus în cămară, căci mi-am amintit că Stasiek nu stă prea bine cu Dumnezeu. Se mai ia de el. Iar eu n-am cum să-l apăr, că Stasiek mi-e frate. Să stea acolo. Ce nu face omul ca să fie pace în familie.

Au venit. Dar cum au trecut pragul, bună ziua, bună ziua, şi au început să se certe cu mine. Că n-au pe ce să se aşeze, că-i numai laviţa cea veche şi un scaun. Că masa e aia pe care o am încă din timpul războiului. Că de ce nu-mi pun şi eu podele în odăi? Că de ce nu-mi fac şi eu o livadă ca lumea? De ce nu mă însor? Că am nevoie de o gospodină. Ce aştept, vreo contesă? De ce aia, de ce ailaltă? De ce?

De ce? Iar de moarte niciun cuvânt. De parcă nici nu le-aş fi trimis scrisoarea.

Mi-a căzut aşa de greu, că de abia le răspundeam. Şi de atâtea întrebări am uitat să-i întreb şi eu, ce-i pe la ei? Şi nici n-am mai zis că am cumpărat o sticlă de vodcă. De ce să le fi zis? Să bem pentru ceartă? Poate că o să avem un prilej mai bun. Atunci o să bem şi o să vorbim ca între fraţi.

Apoi dacă, după atâta vreme, se văd fraţii, apoi au despre ce vorbi. Ar putea să vorbească multe zile, multe nopţi. Că doar pentru asta sunt cuvintele. Ele singure te duc. Cuvintele scot deasupra tot ce ai în suflet. Cuvintele scot şi din adâncul cel mai adânc ce te doare, ce te chinuieşte. Cuvintele te fac să curgă din tine sângele rău şi să te simţi uşurat. Şi nu numai când e vorba de oameni străini, dar şi pe fraţi cuvintele îi fac să se regăsească şi să se simtă din nou fraţi. Chiar dacă sunt duşi în locuri depărtate şi deosebite, cuvintele îi aduc înapoi la viaţa lor dintru început ca la izvorul de la care au pornit. Căci cuvintele sunt o mare mângâiere. Ce are omul mai scump decât cuvintele? Şi aşa ne aşteaptă tăcerea veşnică, aşa că o să avem timp destul ca să tăcem. Poate că va veni vremea când pentru un cuvânt vom fi în stare să dăm totul. Şi după fiecare cuvânt nespus pe lumea asta o să plângem, ca după cel mai mare păcat. Numai că o să fie prea târziu. Şi câte cuvinte nespuse rămân în fiecare om şi mor odată cu el, putrezesc împreună cu el şi nu-i mai slujesc nici în suferinţa lui, nici în amintirea lui. Atunci de ce să ne chinuim singuri, tăcând?

Poate că a fost şi vina mea. Pentru că atunci când i-am văzut n-am prea ştiut ce să le spun şi doar le-am zis:

— O, aţi venit.

Ca şi cum ar fi venit de pe câmp, de la iarmarocul din târg, din alt sat. Şi doar veneau din lumea mare. Şi când ne-am văzut

ultima oară? La înmormântarea tatei. Stasiek mai era pe atunci student. Venise într-un palton vechi, cu nişte ghete scâlciate, n-avea nici mănuşi, slab, înfometat; i-am băgat câțiva zloți în buzunar la plecare, mai să-mi sărute mâna pentru ei. I-am smuls-o că voia s-o ducă la gură. Iar acum se înfățişa ca un domn gras, rumen la față, bărbia i se revărsa peste guler, chelise, doar la spate şi pe de lături i-a mai rămas ceva din chica de altădată. Când l-am văzut nici nu mai ştiam dacă-i el. Dar m-am făcut că nu văd cât se schimbase, şi nici nu l-am întrebat de ce chelise. L-am întâmpinat ca pe un frate.

Antek, când venise la înmormântarea tatei, era de acuma însurat. Purta în portofel fotografia nevestei. Nici nu căzuseră ultimii bulgări de pământ pe mormântul tatei că a şi scos poza din portofel ca să mă întrebe dacă e frumoasă. Nu mi-a plăcut prea grozav, dar ce era să-i spun. E frumoasă.

Şi nici lui nu i-am zis nimic de ce nu mi-a scris, i-aş fi trimis cel puțin o felicitare.

Nici atunci n-am prea vorbit cu frații. Odată ce veniseră la înmormântarea tatei, despre tata se cădea să vorbim, era ziua lui. Îi datoram şi noi, dacă nu altceva, cel puțin câteva cuvinte. Pe de altă parte, Stasiek avea un examen greu a doua zi. Antek, la fel, se grăbea, că trebuia să meargă undeva în interes de serviciu. Aşa că am băut doar câte un păhărel de mâhnire şi am mâncat câte o bucățică de cârnat. Apoi, duşi au fost.

De fapt şi când trăiau tata, mama, tot aşa era: treceau în fugă. Venea câte unul seara, dormea noaptea şi dimineața nu-l mai vedeai. Sau dacă venea dimineața, după masă pleca. Îl vedeai acum şi peste un ceas, două dispărea. Nici nu-ți dădeai bine seama dacă a venit.

Iar de a doua zi mama începea iarăşi să le ducă dorul, să plângă, când vine Antek, când vine Stasiek. Şi se chinuia cu gândul să nu li se fi întâmplat ceva, că de multă vreme nu i-a mai văzut. Iar când tata îi amintea că de-abia duminica trecută Antek sau Stasiek au trecut pe acasă, mama răspundea cu tristețe:

— Da, a fost, a fost. Dar numai aşa, în fugă. N-a stat nici cât am făcut papanaşii, că voiam să-i dau la drum.

Iar de întreba vreunul din sat dacă a mai trecut Antek sau Stasiek pe acasă, nu ştiai ce să le răspunzi. Au trecut, n-au trecut? Decât să le spui că au fost, dar că se grăbeau, mai bine le zici că n-au fost, dar că o să vină, o să vină…

Şi când au plecat în lume, tot aşa s-a întâmplat, îi vedeam în

casă şi dintr-odată dispăreau. Uneori ți se părea că s-au dus doar prin sat, sau au ieşit la câmp, dar se întorc. Multă vreme nici tata nu-şi dădea bine seama că sunt plecați cu adevărat şi mereu îi pomenea când avea nevoie de vreun ajutor sau de cineva ca să-l scoată din vreo încurcătură:

— Poate că se duce Antek... Poate că face Stasiek...

Cu vremea, s-a obişnuit cu lipsa lor şi, doar înainte de culcare, aplecat ca un bou trudit, se trezea câteodată vorbind:

— De mult n-a mai scris niciunul.

Primul care a plecat de acasă a fost Antek. Era mai mare cu câțiva ani decât Stasiek, aşa că el trebuia să plece primul. Stasiek mai era copil când Antek umbla după fete. Adevărul e că era şi puțin ciudat. Până la prânz a arat ogorul pentru cartofi sub pădure, când după amiază i-a adus Kulawik de la poştă o scrisoare. A deschis scrisoarea, a citit-o şi a zis:

— Plec.

— Unde pleci? l-a întrebat tata.

— În lume.

Şi a început să sară prin odaie de bucurie.

— În lume zici? l-a mai întrebat o dată tata, de parcă, nu auzise bine.

— În lume zic. În lume! În lume!

— Şi când?

— Cu trenul de cinci.

— Aşa de repede? N-am vreme nici cămaşa să ți-o calc, a zis mama strângându-şi mâinile la piept.

— La ce-mi trebuie cămaşa? N-am una pe mine?

— Poate că ar trebui să te speli. Îți aduc balia, îți încălzesc nişte apă.

— Mă spăl acolo. Uite ce scrie Wojtek, că acolo se spală la baie.

— N-ai nici ghete, dacă mă uit mai bine. Poate că ți-am face un rând de haine.

— O să primesc acolo şi ghete, şi haine.

— Am vinde vițelul, am lua nişte bani. Ți-aş face o plăcintă.

— Unde-i mai faci plăcinte, zise tata, mai mult cu amărăciune decât cu supărare. La cinci are trenul, nu l-ai auzit? Şi nici vițelul nu-i prea mare. Ar trebui să mai aşteptăm vreo două săptămâni.

— Am aştepta. Că doar lumea n-o să fugă. Dar nici să plece aşa, de-abia s-a întors de la cartofi.

A început să plângă măicuța.

— Şi ce-ai să faci tu în lume?

Când trebuia, ştia şi tata să pună piciorul în prag.

— Ce-am să fac? Oho! Şi a fluturat scrisoarea. Scrie Wojtek că merg în fiecare zi la cinematograf. Iar de muncit, muncesc numai opt ore şi li se plăteşte pentru asta.

— Poate că ar trebui să te duci să te spovedeşti, fiule – a început mama să-l roage cu lacrimi în ochi. Oamenii când pornesc în lume totdeauna se spovedesc la popă. Că acolo s-ar putea să n-ai unde. Sau să nu te lase.

— Zici că merg la cinematograf? a zis tata, dar mai mult pentru sine, că nu prea ştia ce-i ăla cinematograf.

La scurtă vreme, după aceea, a venit cinematograful şi în satul nostru. De dimineață, în ziua când trebuia să vină, o mulțime de norod ieşise la marginea satului şi aştepta să întâmpine cinematograful. Nu ştiu cine a scris cu bățul pe zăpadă: „Salutăm cinematograful în satul nostru.” Oamenii credeau că trebuie să fie vreun automobil sau o caleaşcă cu doi cai. Şi când colo, ce le-a fost dat să vadă. Doi oameni într-o căruță, cu nişte pachete. Iar la căruță o mârțoagă, de i se vedeau coastele prin piele. Cei doi şedeau în căruță pe nişte paie, peste care puseseră câteva zdrențe. Loitrele căruței erau aşa de murdare, de parcă până atunci căraseră gunoi pe câmp. Atât căruțaşul, cât şi cel care era cu el, erau atât de beți, că de abia se mai țineau pe picioare. Au încercat să prindă un afiş pe zidul cârciumii, dar niciunul nu nimerea cuiul, aşa că au sărit băieții de i-au ajutat. Venise la cinematograful acela aproape tot satul, că era iarnă, oamenii nu prea aveau ce lucra, mai umblase şi vătăşelul cu toba prin sat, strigând că vine cinematograful. Aşa că dacă au intrat în sală jumătate din cei veniți, restul au rămas în curte, că n-au mai încăput înăuntru. Unii stăteau în fața altora, auzeai tot felul de strigăte, dar nu plecau.

S-a dus şi tata să vadă ce l-a făcut pe Antek să plece în lume. N-a spus ce a văzut acolo, dar, din când în când, răbufnea:

— Din pricina cinematografului, din pricina cinematografului sunt toate necazurile.

— Şi cine o să lucreze pământul, dacă tu pleci în lume? Noi suntem de acuma bătrâni. Iar Stasiek e prea mic, ca să meargă cu plugul sau la coasă. Peste doi, trei ani dacă se ridică.

— Oho, îl ai pe Szymek! a sărit Antek, de parcă l-ar fi pişcat un tăun.

— Da, îl am, zise tata. Dar parcă nu l-aş avea. Nu-i place pământul şi nici pământului nu-i place de el.

— Pământul! Pământul! M-am săturat până peste cap de pământul vostru! Acolo, cel puțin, am să învăț şi eu ceva. Dar ce mă poate învăța pământul vostru?!

— Nu vorbi aşa, că şi pământul îl învață pe acela care vrea să învețe de la el. Dar du-te, du-te. Numai să nu te întorci în genunchi.

Şi a plecat. Mânios, supărat pe tata, pe mama, pe Stasiek şi pe mine.

Deşi eu nici nu eram atunci acasă. Lucram de acum la miliție şi plecaserăm prin sat să căutăm arme la țărani. Antek a trântit uşa de a început să curgă varul din tavan. Tata s-a ridicat şi a mai strigat după el:

— Să nu trânteşti uşa într-o casă care nu mai e a ta!

M-am întors cam la o săptămână, ud până la ultima ață, înghețat până la oase, plin de noroi până la genunchi, şi frânt, de parcă aş fi arat toată săptămâna. Iar acasă tata mă întâmpină din uşă:

— Uite că a venit şi milițianul nostru. I-a fugărit pe oameni, că de abia îşi mai trage picioarele. Am vrut să avem un popă în neam şi uite că Dumnezeu ne-a dat un milițian. Cu ce-om fi greşit?

Nu i-am zis nimic. Mi-am pus carabina într-un colț şi m-am aşezat pe laviță. N-aveam putere nici să-mi scot chipiul din cap. Curgea sudoarea pe fruntea mea, mama îmi tot zicea să scot şapca, să scot scurta, să scot cizmele, dar somnul parcă mă legase cu funii, îmi toropise tot trupul, voința, ochii. Simțeam pe spate, pe sub cămaşă, cum încep purecii să se mişte de căldură. Dar n-aveam nici putere să-mi ridic mâna ca să mă scarpin.

Am răscolit şurile, grajdurile, pivnițele, podurile, şoproanele, ca să nu mai vorbesc de case. Iar şurile erau tocmai după ce s-a strâns recolta, podurile pline, în pivnițe cartofi, morcovi, sfeclă, streşinile înfundate cu paie, iar, pe lângă asta, ploua ziua şi noaptea, de parcă venise potopul. Iar tu pe vremea asta să-l scoți pe țăran afară şi să-l întrebi:

— Ai arme?

La care fiecare se uita la tine de parcă ai fi căzut din lună.

— Arme? La ce-mi trebuie mie armele, domnule milițian? Că doar nu sunt militar. Nici dacă mi le-ai da, n-aş şti să le mânuiesc. Plugul, coasa, furca, astea da, că astea ni le-a dat Dumnezeu. Nu ne-a dat arme. Şi în cine să tragem? Duşmani nu mai avem. Ai noştri sunt peste tot. Iar între ai noştri, chiar dacă eşti pornit pe vreunul, îl ocărăşti, îl înjuri, îl ameninți. Uneori mai dai, e

adevărat, dar cu parul. Dar parul nu e armă. La urma urmelor, de abia s-a terminat războiul. Ne-am săturat de împuşcături, că ne ajunge până la moarte. Trece câte un bărzăun pe lângă ureche şi tresari, ca şi cum ar trece un glonte pe lângă tine. Cât ne-am rugat, cât am plâns ca să nu mai auzim împuşcături. Şi acum, că nu mai e război, să ne apucăm noi să tragem? Pământul ne aşteaptă pe toţi. Că şi pământul a suferit atâta. A fost chinuit şi el ca şi oamenii. Martor mi-e Hristos şi Maica Domnului din icoană, că nu am arme.

Dar dacă băgai mâna pe după Maica Domnului sau pe după Hristos, scoteai revolverul. Îți aruncai privirea pe gura sobei şi vedeai carabina. Ziceai să deschidă lada şi sub basmale găseai cartuşe, grenade. Sau te urcai în pod. Vedeai atârnate frumos hainele de sărbătoare, pregătite pentru slujba de duminică, dar cum le atingeai sunau metalic. Ca să nu mai spun că în fân, în zdrențe, sub ceapă, în streşini, în butoaiele cu grâu, în ghetele vechi, peste tot, dacă vârai mâna, găseai câte ceva. Căci unde nu le ascundeau. În cotețele pentru câini, în tocătoarele de paie, în jgheaburile pentru vaci, pentru cai, în copaci bătrâni, în scorburi.

Unul avea într-o şură aproape un depozit. Ce nu era acolo. Carabine, pistoale, pistoale-mitralieră, toate unse, învelite în cârpe. Căşti, curele, gamele, hărți ruseşti, nemțeşti, câteva benzi de cartuşe, cizme, vreo douăzeci de perechi.

— De unde le ai?

Uimit, întrebai şi tu prosteşte, căci ştiai de unde le avea.

— De la morți, domnule. Că puțini erau pe câmp? Să ruginească acolo? Sau în pământ?

— Dar nu ştii că eşti obligat să le predai?

— Da, ştiu.

— Atunci de ce nu le-ai predat?

— Dar dacă o fi să ne batem iarăşi?

— Adică cu cine?

— Cu cine o fi. Cu cine o veni să ne calce iarăşi pământul.

La altul, tot într-o şură, am găsit patru mitraliere şi câteva lăzi cu muniție. La altul o motocicletă cu ataş, iar ataşul plin de muniție. Căci mai des ascundeau prin şuri, de parcă ar fi convinşi că dacă le bagă printre snopii de grâu sau de secară e o treabă foarte curată. Aşa că uneori trebuia să răscoleşti movile de snopi. Şi asta trebuia s-o facem noi, căci pe țăran tocmai atunci îl apucau durerile de şale. La unul, a trebuit să răscolim tot bălegarul, căci țăranul, când ne-a văzut, a fugit de acasă. Altă dată intrăm într-o

casă şi nu mai găsim pe nimeni, doar o bătrână în pat cu cotoiul lângă ea.

— Oh, ce bine că ați venit, mântuitorii mei! Căci ticălosul de ginere-meu mi-a băgat numai carabine în pat de mi-a zdrelit tot spatele. Iar singură mi-e frică să mă mişc.

Am adunat cinci căruțe pline cu arme. Te apuca şi furia, când vedeai atâtea arme, şi te gândeai că partizanii îşi riscau de multe ori viața pentru un nenorocit de pistol.

Nu prea îi pedepseam, căci la o adică nici nu aveai pentru ce. Războiul le-a lăsat armele, aşa că războiul ar fi trebuit pedepsit. Dar cum să pedepseşti războiul? La urma urmelor, erau destui care au fost prinşi cu arma în mână, şi ăştia trebuiau pedepsiți. Plecam câteodată pe câmp şi aproape totdeauna ne întorceam cu câte doi-trei, care vânau iepuri. Nimeni nu se mai obosea cu lațul, şi de ce s-ar fi obosit, când erau atâtea carabine, automate, pistoale-mitralieră? Şi câți iepuri au mai rămas după un război atât de pustiitor? Îşi scotea capul câte unul pe undeva, te uitai la el ca la o minune. Oh, iepure, iepure! Iar el, nenorocitul, nici a iepure nu mai semăna, căci, dacă n-avea urechile găurite de gloanțe, avea vreun picior rupt şi şontâc, şontâc, sărea în trei picioare.

Pe atunci aproape că fiecare umbla cu arma la el. Ca să nu mai spun că dacă pleca cineva la târg sau la nuntă, sau după lemne la pădure, obligatoriu îşi punea pistolul sub fund în căruță sau în traista cu merinde.

O dată a trebuit să facem o revizie la şcoală, căci învățătoarea ne-a anunțat că în recreații băieții aleargă după fete cu pistoale. Altă dată, vine în fugă Tomala la postul de miliție, palid, cu părul vâlvoi, şi strigă, ajutor! Ce s-a întâmplat, Wojciech? Când l-a trezit nevasta mea pe Tomek ca să meargă la şcoală, ăsta scoate de sub pernă un pistol şi îi zice că o împuşcă, dacă-l mai trezeşte. Că lui îi e somn. Şi nici la şcoală nu mai merge. Sau văcarii, ăştia toți erau cu pistoale în sân. Şi toată ziua răsunau luncile de împuşcături, de ziceai că acolo nu s-a terminat războiul. Iar apoi veneau la miliție ba unii, ba alții, că au tras în vacă sau că vaca s-a întors fără coarne acasă, căci tâlharii trăgeau mai mult în coarne, de parcă nu mai aveau în ce.

Şi de ar fi tras cu pistoalele numai prin lunci. Dar trăgeau uneori chiar în mijlocul satului. Cum avea câte unul pică pe cineva, altădată l-ar fi înjurat, când se certau mai rău îşi dădeau foc la case, dar acum scotea pistolul şi trăgea. Pentru fete, pentru

datorii, pentru hotar, pentru toate trăgeau. Pentru nu ştiu ce neînțelegere pe când mai trăiau părinții, bunicii. Şi, chiar dacă nu trăgeau în oameni, apoi trăgeau pe deasupra capetelor, pe sub ferestre, trăgeau în acoperişuri, mai ales dacă erau de țiglă sau de tablă, găureau căruțele, împuşcau câinii.

Sau cum s-a întâmplat odată la Rędzinowka. Intră unul la vecin în curte cu automatul şi îi împuşcă toate gâştele, găinile, rațele, şi la plecare îşi descarcă automatul în poarta de la şură. Vecinul, ca să se răzbune, s-a dus în livada lui. I-a legat de fiecare pom câteva capsule de trotil şi a aprins fitilul cu țigara. Apoi s-a dus pe o moviliță să vadă cum explodează pom după pom. Ne-am dus să ne uităm, era de parcă trecuse războiul prin livadă. A trebuit să-i legăm pe amândoi. Deşi ziceau unii că sunt nebuni. Nebuni, nebuni, dar erau prea mulți, peste tot auzeai împuşcături. Şi nu trăgeau numai unul în altul, dar se încăierau sate întregi. O dată am chemat în ajutor armata, crezând că era vorba de vreo bandă.

Aşa că, după câteva luni, mă săturasem de miliție. M-am ales doar cu atât că mi-am rupt cizmele. Erau aproape noi când m-am întors de la partizani, iar acum nici nu le-ai fi recunoscut. Trebuia să intri şi în bălegar, în noroi şi prin apă. Şi erau nişte cizme cu care să te încalți numai duminica. În afară de asta credeam că la miliție e mai uşor decât la câmp, când colo, ziua şi noaptea trebuia să alergi, să cauți, să faci revizii, unde mai pui că-ți făceai peste tot duşmani.

Iar armele astea, în loc să se împuținеze, se înmulțeau, de parcă ar fi crescut pe câmp.

Mai urât era la petreceri. Nu se mai băteau cu cuțitele, ci numai cu pistoalele. Nu era o petrecere fără împuşcături şi, tot la a doua petrecere, se termina cu câte un mort. Iar vinovați pe nicăieri. Nu se ştia cine a tras, cine a omorât. Toți erau nişte mieluşei. Au dansat, au cântat, în afară de muzică n-au auzit nimic, poate că venise mort la petrecere? Şi câte ferestre găurite, lămpi, butoaie cu bere, sticle, tobe, viori. Şi la o vioară găurită nu mai cânți. Tobei îi mai pui un petec şi poți s-o bați mai departe. Dar vioara găurită e moartă. Ca şi omul.

Ah, ce se mai distrau oamenii pe atunci! De bucurie că s-a terminat războiul. Petrecerile se țineau lanț. Nu era duminică fără petrecere. Câteodată se făceau petreceri în două, trei sate deodată. Muzicanții veneau cu trenul de undeva de departe, căci cei de aici nu ajungeau pentru atâtea petreceri. Apoi, cei din partea locului cântau ca pe vremuri, ca înainte de război. Dar cine mai voia să

danseze ca pe vremuri?! Erau de acuma alte dansuri la modă.

Câteodată nici nu ştiai unde să mergi. Te cheamă cei de aici, te cheamă cei de dincolo, aici se aud împuşcături, dincolo la fel. Iar la post eram cu toții doar cinci milițieni şi o bicicletă. Şi nici nu puteam pleca cu toții din post.

— Dormi? m-a întrebat tata cu un glas mai înmuiat.

— Nu, i-am răspuns, deşi nu ştiam, poate că dormisem.

— Uită-te prin casă.

M-am uitat, dar nu mi s-a părut că văd ceva care să nu fie la locul său.

— Adică de ce să mă uit? am întrebat.

— A plecat Antek, a zis tata mâhnit.

— Unde?

— A plecat în lume.

Iar după Antek a plecat, la câțiva ani, şi Stasiek. Deşi ni se părea că din cei patru frați, câți eram, Stasiek a fost menit de însuşi Dumnezeu să rămână cu pământul. Şi că nimeni şi nicio putere nu l-ar fi putut rupe de pământ. De mic copil, ploua sau nu, era frig, bătea vântul sau ardea soarele, el era cu tata pe câmp. Ara tata, el pe lângă tata, ca să-i ducă biciul. Se ducea tata la semănat, atunci şi el se ruga să-i lege de gât basmaua mamei şi să-i pună nişte grăunțe, ca să semene şi el. Era tata la coasă, apoi, de fiecare dată când se oprea ca s-o mai ascută cu cutea, Stasiek o ținea de coadă. Iar când a crescut, singur s-a dus, a luat coasa şi a început să cosească, de parcă ar fi cosit din naştere. Pe mine, pe Antek, pe Michał ne-a învățat tata să cosim, cum să ne aşezăm mai întâi, cum să apucăm coasa, cum să mergem cu paşi mărunți şi cum să dăm cu coasa, cum se coseşte grâul şi cum se coseşte secara, cum se coseşte orzul şi ovăzul, cum se coseşte când e culcat de ploaie şi cum se coseşte când stă drept. Şi de câte ori nu se mânia bietul tata, când ne învăța. De câte ori n-a trebuit să ascută coasa din pricina noastră. Şi câte băşici n-am făcut noi în palme învățând să cosim. Iar Stasiek parcă s-a născut cu coasa în mână. A luat coasa şi s-a dus la cosit.

— Da, Stasiek o să fie un bun cosaş, numai să mai prindă puțină putere. Se uita tata la Stasiek, cum cosea, de parcă s-ar fi uitat la soare, cum răsare. Nimeni dintre voi nu-l ajunge pe Stasiek. Cred că şi pe mine mă întrece. Cosesc de o viață, dar nu-mi merge coasa aşa de drept cum merge a lui. Coasa nu i se smulge din mâini, iar mâinile îi alunecă de parcă ar împinge apa. Şi merge de parcă pământul singur l-ar duce. Aşa ceva se întâmplă

numai dacă asta ți-a fost menirea. Menirea se vede încă de când eşti copil. Odihneşte-te puțin, Stasiek! Bea puțină apă! Stai jos! Sau aruncă cu bulgării în vrăbii! O să coseşti destul în viața ta.

Odată, pe când stătea tata mâhnit, că are pământ puțin şi ce o să ne dea, că suntem patru frați, a sărit Stasiek, ca un gospodar adevărat care ştie să iasă din orice încurcătură:

— Să mai cumpărăm nişte pământ, tată. Spuneai deunăzi că Kaczocha vrea să-şi vândă cele două iugăre, că se face morar. Am mai avea două iugăre.

— Se face morar, zici, spuse tata, parcă dus pe gânduri. Şi după o clipă: Da, două iugăre, fac o bucată bună de pământ. Şi sunt chiar lângă ale noastre. Doar să arăm peste hat. Şi, dintr-odată, s-a înveselit. S-a lovit cu palma peste genunchi şi îi zice mamei: Ei, ce zici? Poate că pe chestia asta am mânca şi noi câte o felie de pâine. Ce zici, dacă te-ai duce şi ai aduce pâinea.

— E ultima, i-a amintit mama.

— Şi ce-i dacă-i ultima. Şi ultima trebuie s-o mâncăm odată şi odată, a început să hohotească tata, de parcă ar fi băut o cinzeacă, aşa de mult i-a plăcut gândul cu cele două iugăre ale lui Kaczocha.

S-a dus mama şi a adus pâinea. Ne-a tăiat la fiecare câte o felie groasă, la toți la fel, ca să nu nedreptățească pe vreunul. S-a oprit doar în fața tatei, dar i-a tăiat şi lui una, doar că mult mai subțire. Ei nu şi-a mai tăiat.

— Dar tu? i-a zis tata. Dacă-i sărbătoare, apoi e pentru toți. Sau ia-o pe a mea. Eu pot şi fără pâine.

Şi-a vârât mâna în buzunar, şi-a scos tabachera, apoi încetişor, cu gândurile departe, a început să-şi răsucească o țigară. Şi când tata îşi răsucea domol țigara, ştiam că mijea ceva în sufletul lui. Când era trist, arareori aprindea țigara. Şi trăgând un fum adânc în piept i-a zis mamei:

— Mai taie-i o felie lui Stasiek. Să nu-i dai copilului, când îl vezi cât pofteşte? Szymek, Antek, ăştia nu mai cresc, dar Stasiek de abia acuma începe să se ridice. Sau dă-i-o pe a mea, dacă tu n-o vrei.

Şi iarăşi a căzut pe gânduri, şi tot gândindu-se aşa, dintr-odată, a început să-l ocărască pe Kaczocha:

— Netrebnicul, vrea să se facă morar. Crede că la moară pâinea o să-i cadă singură din cer. Acolo îi treabă grea, trebuie să cari sacii în spinare. Cât e ziua de mare taie frunza la câini. Trebuie să fii fără suflet, ca să laşi pământul în paragină. Într-un an, tot umblând aiurea, a trecut toamna şi a uitat să semene. Şi, chiar

dacă l-ar semăna, aşa cum seamănă el, nu răsare decât pirul. Şi taică-su a fost la fel, dar cel puțin ăla mai făcea cizmărie, fiul său însă stă toată ziua cu porumbeii. Dacă-i cumpărăm pământul, ar trebui mai întâi, să-l curățăm de pir. Să-l arăm toamna şi încă o dată primăvara. Şi asta devreme, până musteşte. Că de prinde pirul rădăcini, nimic nu-l mai opreşte. Mănâncă sămânța, mănâncă şi pământul. Trebuie să împrumutăm de la cineva un plug cu brăzdar, care să meargă adânc, să ajungă la rădăcinile ciumei. Apoi să grăpăm bine terenul. Dar nici grapa nu le scoate pe toate. După grapă, ne-am duce cu toții şi le-am smulge cu mâinile. Apoi l-am gunoi bine şi l-am lăsa să se odihnească o vreme. Şi iarăşi l-am ara, şi, de abia după aceea, l-am semăna cu nipralăa.

— Maică Precistă! a strigat mama. Câtă vreme ai lăsa pământul fără ca să rodească?! Şi la ce să semeni niprală dacă îl gunoieşti?

— Dar ce, crezi că puturosul l-a gunoit vreodată? Pământul arde de flămând, dacă-i secetă mergi pe el ca pe oase.

— Dar de ce să-l semeni cu niprală? nu se lăsa convinsă mama. Să-l semănăm cu secară, cu grâu, să punem cartofi, varză.

— Nipralã, dacă am zis nipralã, nipralã semăn! s-a mâniat tata, s-a sculat de la măsuță şi a început să umble țanțoş prin casă, mai bogat acuma, cu cele două iugăre ale lui Kaczocha. Uite cine mă învață cum să lucrez pământul. Pentru tine pământul e numai ce e pe deasupra. Dar pământul merge şi în adâncime. Nicicum nu scapi de pir, dacă nu-l smulgi cu mâinile din rădăcini.

— Numai că la un plug cu brăzdar adânc îți trebuie doi cai, tată, s-a băgat în vorbă Stasiek. Cu unul singur nu te descurci.

— Da, ar trebui. Ochii tatei scânteiau de admirație față de Stasiek. Bine că mi-ai amintit, Stasiek. Poate că l-am împrumuta de la Kuśmierek. I l-om da şi noi, când o avea nevoie, pe al nostru. Sau i-am lucra câteva zile la seceriş.

— Eu nu mă duc la coasă la nimeni! a sărit Antek. Îmi ajunge cât cosesc pe pământul nostru! Nu mă bag argat la nimeni.

— Numai de data asta, a zis tata cu blândețe. Ce ți se întâmplă? La coasă nu vrei să mergi, dar de luat ai lua. Şi apoi, o să avem şi noi doi cai. Dacă luăm iugărele astea, trebuie să ne gândim şi la al doilea cal. Unii au pământ mai puțin şi au câte doi cai. O să adunăm bani şi o să cumpărăm.

— De unde? s-a răstit la el mama. Nu vezi copiii că umblă numai în petece, că n-avem bani să le cumpărăm haine. Uite, lui Antek i-ar trebui haine noi, că îi ies coatele, din mâneci. Stasiek

are ghetele rupte. Mai bine am cumpăra o vacă. Am avea mai mult lapte.

— Vaca o putem creşte şi singuri. Dar calul trebuie cumpărat. Cu un singur cal nu poţi să lucrezi atâta pământ. Şi de împrumutat n-o să mai împrumutăm. Doar acuma. Ştii tu ce înseamnă doi cai în gospodărie? Tata, de acuma, îi şi vedea aievea. Doar ridici biciul şi, di! Trag la orice plug, trag la deal! Iar când aduci snopii de pe câmp, umpli carul pe trei rânduri. Când vii de la târg, îi laşi pe toţi în urmă, doar colbul se mai vede. Sau dacă te cheamă cineva la nuntă şi intri cu doi cai în curte, toţi se ridică să vadă cine e. Iar cu un cal, e ca şi cum ai fi îmbrăcat într-o haină găurită. Doi cai sunt ca două mâini sănătoase. Unul singur e o mână sănătoasă, cealaltă parcă ţi s-a uscat sau ai pierdut-o în război.

— Să cumpărăm unul murg, tată! a sărit bucuros Stasiek.

— Gura, mucosule! s-a băgat în vorbă şi Antek. Nu-l asculta, tată. Satu-i plin de murgi! Să cumpărăm un armăsar! Un armăsar negru, tată! Armăsarul negru e un cal adevărat.

— În gospodărie iapa îi mai bună, a început tata să-l convingă pe Antek. E mai supusă. Nu e aşa de nărăvaşă, oricât ai pune în car, ea trage. Oboseşte, şi tot trage. Dar armăsarul, vede ceva şi apoi poţi să-l baţi, să-l omori, îţi răstoarnă carul, dar nu se mişcă din loc. Apoi iapa mai face şi mânji.

— Dar armăsarul e ca un diavol, tată. Şi încă unul negru. Antek a început să se înflăcăreze. Îl atingi cu biciul, fuge ca vântul. Am putea, chiar, să-i zicem Diavolul.

— Dumnezeule, s-a năpustit la el mama. Să-i zicem calului Diavolul! Calului nostru? Te-ai prostit de tot, Antek!

— Iapă, tata! sărea în sus Stasiek. Am avea şi un mânz.

— Armăsar! se încăpăţâna Antek. Dacă nu luăm un armăsar, nu mă mai ating de nimic! La seceriş, la scos cartofi mergeţi fără mine. Şi plec în lume!

— Iapă, tata – aproape plângând se ruga Stasiek.

La care mama ţipă o dată:

— Ce, aţi înnebunit?! Iapă, armăsar! Iar eu strâng bănuţ cu bănuţ pentru sare, pentru gaz, că aţi sta pe întuneric şi aţi mânca nesărat. Ultima pâine v-am adus-o acuma. Făina se termină. Nici cartofi nu mai avem prea mulţi. Iar voi vă certaţi pentru cal, mai vreţi să-i ziceţi şi Diavolul! Hristoase Dumnezeule! Trebuie că diavolul v-a luat de tot minţile! Zi-le ceva, Szymek, tu eşti mai înţelept! De ce taci din gură?!

Iar eu tăceam din gură ca nu cumva tata să nu înceapă să mă ocărască iarăşi pentru murgul pe care l-am avut când am fost partizan. O dată, fără să mă gândesc, m-am lăudat cu calul ăsta şi de atunci nu mai aveam pace cu el.

— Trebuia să-l aduci acasă. Să fi avut şi noi vreun folos din cât ai luptat tu.

Şi nu reuşeam să-l lămuresc că nu era bun pentru gospodărie. Iar în afară de asta a murit, aşa că n-aveam ce să aduc acasă.

— Fiindcă n-ai avut, nenorocitule, grijă de el. Să bagi un cal sub gloanțe? Iar cu munca l-am fi învățat noi. Mai întâi l-am fi înhămat la un car gol. Doar oiştea trebuia s-o înfăşurăm în nişte cârpe, ca să nu-l bată. Sau am fi împrumutat trăsura de la popă. Să se învețe mai întâi cu trăsura. Apoi l-am fi înhămat cu roibul nostru. Al nostru îi bătrân, nu l-ar fi lăsat să dea din copite. După aia l-am fi înhămat la grapă, că-i mai uşor. Dacă ar fi dat din copite, l-am fi liniştit cu vreo două bice. Şi ai fi văzut după aceea cum ar fi tras la plug.

Tata pe toți i-ar înhăma la gospodărie. Iar eu, când l-am încălecat pentru prima oară, mă temeam să nu se frângă sub mine. Picioarele le avea înalte, cam o dată şi jumătate cât au caii obişnuiți. Botul mic, subțirel, gâtul lung ca la lebede. Iar când mergea, oriunde ai fi mers, prin hârtoape, peste câmp, peste buturugi, prin pădure, nu simțeai nimic decât un legănat de parcă ai fi mers prin nori sau pe perne într-o caleaşcă sau parcă te-ar fi legănat mama într-un leagăn.

Ni l-au dat la o curte boierească, împreună cu sabia şi cu şaua, boierul voia şi el în vreun fel să ne ajute în război, dar n-avea băieți, ci numai fete. Iar fetele ce să facă în război? Ne-au legat rănile, ne-au spălat boarfele, ne-au cântat puțin la pian, au mai râs cu noi, iar când am plecat, au ieşit în curte şi au plâns după noi. Ne-a fost chiar drag să ne uităm la ele cum plângeau după noi şi fluturau cu batistele albe, umezite de lacrimi. Iar eu pe cal, şi cu sabia atârnată la şold, mă simțeam ca un ulan de pe poza din calendarul pompierilor. Mai trebuia doar să-i zic, nu plânge, fetițo, mă întorc din luptă şi mă însor cu tine.

Iar calul l-a adus chiar boierul şi a zis:

— L-am ales pe cel mai bun din herghelia mea, să slujească țara.

M-am uitat la cal şi mi s-a părut că l-am mai văzut undeva.

M-am apropiat, l-am lovit uşor peste bot, dar a dat cu capul în lături şi a început să necheze.

— Stai uşor.

I-am luat glezna, nu era mai groasă decât încheietura mâinii mele. Şi tot piciorul, până la genunchi, era foarte subțire. Pe vremuri visam să călăresc într-o zi pe un cal ca ăsta. Căci am avut parte numai de cai la car, cai la plug, cai la grapă. Cai cu capul aplecat spre pământ. Cai chinuiți. Cai biciuiți.

Când eram copil mergeam câteodată cu roibul nostru la tău ca să-l scald şi încercam să-mi închipui că sub mine e un cal negru, iute ca vântul, şi că alerg prin sat, peste câmp, unde mă duc ochii, de abia ținându-mă de coamă, de abia mai răsuflând. Dar de unde să aibă calul nostru iuțeala vântului? Picioarele betegite, copitele tari ca pietrele de moară, capul aplecat spre pământ. Şi mergea anevoie, ca orice cal de țară care merge după paşii țăranului, şi nici cu călcâiul, nici cu biciul nu puteai să-l mâni, ca să meargă mai repede. Iar, în afară de asta, muncit ca orice vită, se gândea numai să mănânce ceva şi să se lungească pe pământ. Şi chiar şi scăldatul în râu, cred că i se părea o pedeapsă cerească.

Mă tot gândeam ce să fac ca să-l schimb cumva pe un cal adevărat. Poate că a fost un cal bun, până când a început să muncească la noi. Am citit şi într-o carte cum s-a schimbat un cal.

O dată a lipsit tata de acasă, plecase cu un vecin la târg, la oraş. Mi-am făcut o suliță dintr-un băț de alun. Am umplut un sac cu paie, tăiate mărunt, şi mi-am făcut şa. Din sârma cu care era legată o găleată veche mi-am făcut pinteni pe care i-am legat cu sfoară de călcâie. L-am scos pe roib din grajd, l-am aşezat lângă car şi de pe car, căci altfel nu puteam, i-am aruncat şaua pe spate, m-am aşezat pe şa şi cu o mână ținându-mă de coamă, cu cealaltă fluturând sulița, am pornit prin sat. La început mergeam la pas, aşa cum voia roibul. S-au adunat o grămadă de copii, care mergeau după mine strigând, încurajându-mă. Muierile, țăranii, care cum veneau pe drum, se opreau şi se uitau ca la o ciudățenie.

— Mă, ăsta-i roibul lui Pietruszka. Nu l-aş fi recunoscut dacă nu era mogâldeața aia pe cal.

— Unde ai plecat, mă, poate după fete?

— Ce, eşti nerod, unde ai plecat?

— O fi căzut din plop şi s-a tâmpit la cap. O să aibă Pietruszka necazuri cu el.

— Dar nu-l bate. Să-l bată, cât mai poate, că din ăştia se fac lotri.

— Măi, ăla, te joci de-a cavaleria? Lasă că se întoarce tat-tu şi-ți dă el, ştrengarule, cavalerie!

Mergeam tot la pas, dar mi se părea că zburăm, că de abia atinge calul cu copitele pământul, că zburăm peste sat, iar oamenii sunt pe undeva pe sub noi, mărunți ca nişte furnici. Şi tot strigă câte ceva şi dau din mâini. Lasă-i să strige, să dea din mâini. Nu mai puteam de mândrie.

— Ei, roibule, i-am şoptit eu roibului la ureche. Arată-le ce poți.

La început, mai mult ca să-l încerc, i-am băgat sub coaste pintenii de sârmă. Calul a întors capul parcă neştiind ce să facă, să se oprească sau să meargă înainte. Până atunci n-a mai simțit el pinteni în coaste, aşa că n-avea de unde să ştie ce vreau eu. El ştia numai de bici. L-am lovit mai tare cu pintenii, dar nici de data asta n-a iuțit pasul, şi tot aşa, pas cu pas. Capul i-a căzut într-o parte, de abia mai ajungeam la coamă. L-am mai lovit o dată cu pintenii, dar nici nu s-a înfiorat. Nimic. Copiii au început să strige tot mai tare.

— Mai iute, Szymek! Dă-i drumul, Szymek! Înainte, Szymek! Urrraaa, Szymek!

Dacă am văzut că nu vrea să iuțească pasul, am început să-l împung cu sulița în burtă. Dar, doar atâta că dădea din coadă, parcă ar goni tăunii, şi mergea numai la pas. Credea, bănuiesc, că-l pişcă tăunii, iar la tăuni ținea săracul cal, ca nimeni altul. Tăunii, carul, biciul, plugul – doar asta-i soarta calului.

— Hai, roibule. Mai repede. Se uită oamenii la noi – am început să-l rog. Îți dau acasă ovăz. Ovăz fără paie. O să te saturi de ovăz. Numai iuțeşte puțin pasul. Şi-l loveam tot mai tare cu pintenii pe sub coaste, de simțeam cum mi se zdrelesc călcâiele, ca atunci când mă trimitea mama cu ghetele prea mici la biserică. Îl împungeam şi-l rugam, în acelaşi timp, căci ruşinea era de zece ori mai mare decât durerea de la picioarele julite.

Băieții au început să-şi piardă încrederea în mine văzând că roibul nici nu se uită la pintenii mei. Mai mergeau, după mine, dar strigau tot mai slab. Îmi strigau să ascut mai bine pintenii sau să mi-i fac dintr-o sârmă mai groasă. Iar unii, că dacă vreau, îmi iuțesc ei calul cu bâtele.

Iar cei mai mari, care se uitau la călăria mea, râdeau, glumeau, aruncau câte o vorbă de duh:

— Mă, trebuia să-i bagi un ac sub coadă, ar fi mers mai iute!

— Sau să-i torni o cinzeacă de rachiu pe gât, dacă vrei să mergi mai repede!

— Lasă, rachiul mai bine îl bem noi! Tu, dacă vrei să iuțească pasul, dă-i cucută! Să vezi cum îi cresc aripile!

— Scuipă-i în ureche, altfel nu te ascultă!

— Nu-l mai împunge, nenorocitule! Nu vezi că-i curge sângele? Ce ți-a făcut bietul dobitoc!

În clipa aceea un fior ciudat, parcă din adâncul burții, i-a trecut calului prin piele. A ridicat capul, a ciulit urechile şi parcă a început să meargă mai repede. Mă şi gândeam că, în sfârşit, pricepuse.

— Hai, roibule, i-am şoptit la ureche şi l-am atins uşor cu pintenii. Dar calul se ridică dintr-odată cu picioarele din spate şi mă aruncă în sus, încât de-abia m-am prins de coama lui. S-a lăsat apoi jos cu picioarele din spate şi s-a ridicat cu cele din față. M-am prins şi mai tare cu amândouă mâinile de coamă. Sulița mi-a căzut din mâini. Toți cei de pe uliță au început să hohotească. Iar calul din nou a ridicat, parcă şi mai sus, picioarele din spate, că era cât pe aci să sar de pe cal cum sar din salcie în râu. Dar m-am ținut de grumazul lui. Calul iarăşi s-a ridicat cu picioarele din față. Stătea ca o lumânare. Şi-a desfăcut botul, şi-a scos afară dinții şi a început să necheze de parcă voia să-şi reverse o obidă de veacuri înăbuşită, pentru toți caii țăranilor, supuşi ca şi el. Şaua mi-a alunecat, picioarele cu pintenii au zburat în lături. Şi am rămas, pentru o clipă, în văzduh, agățat doar de grumazul lui. Calul şi-a lăsat picioarele pe pământ, dar nu pentru multă vreme. S-a întors, aşezându-se cu picioarele din spate pe pământ şi apoi din nou a sărit în sus. Şi tot mai sus. Şi necheza. Tot mai tare. Simțeam cum i se bălăbănesc măruntaiele. Părea că sângele, mânia, durerea lui rupseseră un zăgaz. Oamenii de pe uliță strigau. Iar calul, şi mai furios, se arunca în sus, copitele din față le bălăbănea în văzduh, de parcă ar fi vrut să se urce şi mai sus. Şi cu dinții de parcă ar fi vrut să rupă o bucată din cer. Înnebunit, arunca când cu picioarele din spate, când cu cele din față, de parcă voia să se dezlipească cu totul de pământ.

Şi când s-a mai aruncat o dată în sus, şi-a smuls şi grumazul din îmbrățişarea mea, am căzut pe pământ ca un măr din pom. S-a mai aruncat o dată, ca să vadă dacă mai stau pe grumazul lui şi apoi, făcând o roată largă, speriindu-i pe oamenii îngroziți, a mai tras un nechezat puternic, dar parcă de uşurare. Şi s-a dus ca o furtună, lăsând în urmă-i numai colbul.

Oamenii au alergat să vadă ce-i cu mine. Au dat să mă ridice de pe pământ. Dar n-aveam nevoie de ajutorul nimănui şi m-am ridicat singur. Nu puteam să stau drept şi nici să întorc capul. Şi cu un ochi nu mai vedeam prea limpede, Pintenii erau plini de

sângele meu şi al calului. Nu ştiu de unde a apărut şi Michał, căci nu fusese acasă când am ieşit cu roibul, se dusese cu mama pe câmp, la plivit. A început să plângă când m-a văzut, de parcă nu pățisem destulă ruşine.

— Szymek, n-ai pățit nimic? Szymek, n-ai pățit nimic? scâncea.

S-a aşezat pe vine lângă picioarele mele şi voia să dezlege pintenii plini de sânge. Mai să-l pocnesc de mânie.

— Lasă-mă. N-am pățit nimic. Şi nu mai scânci.

După roib, ca să-l căutăm, ne-am dus pe câmp de abia după ce s-a întors tata de la târg şi mi-a tras o mamă de bătaie. Păştea în trifoiul nu ştiu cui tocmai lângă Boleszyce. Dar când ne-a văzut, a început să necheze şi a fugit peste câteva lanuri. Mi-a zis tata să rămân pe loc, să mă ascund după hat şi s-a dus singur să-l prindă. Dar cum se apropia, calul se ridica în picioare şi mai să sară cu copitele pe tata. A trebuit să mergem după car. Am luat hamurile, o traistă cu ovăz. De abia aşa s-a lăsat înhămat la car.

Cred că tata îşi închipuia că murgul ar fi fost tot aşa de supus ca şi roibul nostru. De fapt, nici nu l-am călărit prea mult. Am căzut într-o ambuscadă, a fost rănit la picioare. N-am mai avut ce face, a trebuit să-l împuşc. Am luat doar şaua. Era toată ferecată cu bumbi de alamă. Scările parcă erau aurite. Apoi era toată din piele, îți puteai face câteva perechi de încălțări. Ar fi fost păcat s-o las. Mă gândeam chiar că poate mai găsesc vreun murg. Am căutat prin sate. Dar erau numai cai betegi, munciți, chinuiți. La o curte boierească aş fi găsit. Dar s-a întâmplat ca în drumurile noastre să nu mai dăm de curți boiereşti.

Am cărat şaua aproape o vară întreagă. Prin sate, prin păduri, peste câmpuri. Nimeni nu mai ştia pentru ce. Trebuia să dau ordin ca s-o ducă unul şi altul. Acuma o duci tu puțin, apoi o iei tu, mai departe s-o iei tu. La ce dracu', şefule, o mai ducem? Eh, dacă aş şti. S-o aruncăm la marginea drumului, poate o găseşte cineva. Dar dacă o găseşte cel care nu trebuie? Şi o duceam mai departe. Câteodată adormeam cu capul pe şa. Alteori mă aşezam pe ea şi mă gândeam. Căci într-o şa altfel gândeşte omul decât aşezat pe o buturugă sau pe iarbă. Până la urmă l-am văzut pe un țăran că mergea pe drum şi i-am aruncat şaua în căruță. Poate că-ți prinde bine, dacă nu acum, după război. Iar în schimb, dacă mai nimerim prin locurile astea, venim pe la tine să ne dai nişte lapte acru.

Nici sabia nu mi-a fost de mare folos. Căci ce să fi făcut cu sabia în pădure, să tai crăcile? Boierul spunea că stră-strămoşul lui cu sabia asta a luptat împotriva turcilor. Şi cred că spunea

adevărul, căci ca s-o scoți din teacă trebuia ca unul s-o prindă între genunchi, iar celălalt să tragă cu toată puterea, atât era de ruginită. Voiam, gândindu-mă la boier, să-i spintec capul vreunui ticălos sau să-i tai laba, să aibă boierul cel puțin bucuria asta, că sabia lui a slujit țara. Dar niciodată n-au fost aşa de aproape. Puteai să-i ajungi numai cu gloanțele. Aşa că o mai scoteam câteodată doar ca să-mi povestească una alta despre turci. Dar fierul e fier, îl întrebi şi el rămâne rece. Am mai scos-o de câteva ori la „prezentați arm'", când i-am îngropat pe ai noştri. Însă după ce mi-a murit murgul, n-am mai ştiut ce să fac cu ea. M-am gândit că o fi fost bună în luptele cu turcii, dar în războiul ăsta nu mai e bună nici pentru cruce, nici pentru sfeştoc. Aşa că am atârnat-o de un copac în pădure. Poate că şi acuma o leagănă vântul pe acolo.

Dar pentru sabie nu ştiu cum, dar m-a iertat tata, căci ce era să facă cu sabia în gospodărie.

— Zici că s-a bătut cu turcii? Apoi s-a bătut pentru credința noastră. Aşa că trebuia s-o fi dus la vreo biserică, să stea acolo, nu atârnată de vreun copac.

Numai murgul şi şaua nu puteau să-i iasă din cap. Deşi cu murgul mai scăpam zicând că a fost omorât. Dar şaua n-a murit.

— Ştii tu, mă, cât costă o şa ca asta? Atâta piele şi atâția bumbi, şi scărițe, zici, ca din aur. Oh, ce bucată bună de pământ am fi cumpărat. O şa ca asta. O şa ca asta. Dar aşa eşti tu, cu gândul numai la fete, petreceri, încăierări, nu la pământ. N-o să umbli toată viața hai-hui prin sat, cântând din muzicuță. Ai avut noroc cu războiul ăsta, ca barza chioară cu cuibul, ai făcut ce-ai făcut numai ca să nu munceşti.

— N-a fost chiar norocul berzii chioare, tată. A trebuit să muncim şi să mai dăm şi sânge.

— Dar vine vremea să vă dau pământ şi ce-am să vă dau?

— Mie poți să nu-mi dai. Mă duc în lume – mă oțăram eu, când mă înțepa prea tare.

Şi chiar ăsta mi-a fost gândul când m-am întors de la partizani. Pământul nu mă atrăgea deloc, şi încă după cei câțiva ani de libertate chiar nu mă vedeam în urma plugului sau la coasă. Îmi părea rău că m-am întors. Trebuia de la bun început, cum au făcut-o mulți băieți, să intru în armată sau să mă duc la oraş, unde o fi, numai cât mai departe. Dar să nu vii pe-acasă, după atâtea prin care ai trecut, să nu-ți vezi tatăl, mama, frații, satul, e ca şi cum războiul, murdăria, păduchii, nopțile nedormite, măcelurile nu s-ar fi terminat. Mă gândeam, de fapt, să rămân

acasă o lună, două, să mă satur de somn, să uit ce trebuie să fie uitat, să respir puțin şi de-abia după aceea să plec. Nu aşa, una-două.

Dar cum am trecut pragul, abia m-am sărutat cu toți şi m-am aşezat, că tata a început: ne tot uităm, ne tot uităm, credeam de-acuma că nu mai vii, dar aici primăvara bate la geam, trebuie să arăm, să semănăm. N-am zis nimic, mi-am scos cizmele, mama mi-a turnat apă în lighean, şi nici ea nu mi-a zis nimic, nici nu m-a întrebat, cum a fost acolo? Am văzut doar lacrimile cum i se scurgeau pe obraz. Apoi s-a aşezat pe vine lângă lighean, a încercat apa şi a început să-mi spele picioarele.

Iar tata tot îi dădea înainte cu ale lui. Plugul trebuie reparat, că brăzdarul s-a lovit de o piatră şi e ştirbit. Calul trebuie dus undeva la potcovit, căci fierăria lui Siudak a fost dărâmată de un obuz şi nu mai e cine să potcovească în sat. Trebuie să vedem, dacă nu găsim un potcovar prin satele vecine. O potcoavă i-a căzut cu totul, iar celelalte sunt zdrelite până la copite. Merge calul de parcă ar aluneca pe gheață. Nici bălegarul n-am putut să-l scoatem din grajd, căci trecuse frontul pe aici şi n-am răzbit. Şi ar trebui să ducem cel puțin pentru cartofi şi asta cât mai e pământul înghețat, că dacă începe dezghețul nu mai poți ieşi în câmp. Şi e bine ca bălegarul să înghețe puțin, să stea mai mult pe câmp. Nu merge să împrăştii bălegarul şi a doua zi să intri cu plugul în ogor. Uită-te şi la tavan, vezi cum curge? Şi nu mai merge să-l văruieşti, trebuie să dai jos toată tencuiala. O schijă a făcut o gaură în streaşină. Cum începe ploaia trebuie să stea mama cu găleata. Dacă am lua de undeva o scară poate că ai astupa gaura. N-avem nici masă. Când se băteau, noi ne ascundeam prin pivnițe, aşa că aici făceau ce voiau. Luau şi puneau pe foc nu numai mesele, dar şi uşile, carele, şurile. Au tăiat toți pomii din grădini. Ziceau că au nevoie pentru tranşee. Umblă acuma oamenii şi îşi caută lucrurile. Poate că te duci şi tu. Văd că ai cizme bune. De mâncat putem să mâncăm şi în poală, dar o casă fără masă e ca şi cum i-ar lipsi mijlocul. Poate că mai găseşti şi altceva. Acuma de toate avem nevoie. Căci greu a fost pentru noi războiul ăsta. Şi frontul l-am avut aici atâta vreme. Aşa că poate ni s-ar cuveni şi nouă câte ceva, nu numai nenorociri. Cocina ne-a ars. Ai văzut? A căzut un obuz şi a luat foc cocina. Bine că am scos porcul la vreme de acolo. L-au păzit Stasiek şi Antek cu schimbul. Slavă Domnului că vântul bătea în cealaltă parte, aşa că şura şi casa au scăpat. Că am fi rămas goi-puşcă, afară în plină iarnă. Câinele s-a smuls din lanț şi s-a dus,

dracu' ştie unde. Iar gospodarul fără câine, e ca şi cum n-ar avea o mână. Tot timpul trebuie să stai cu urechile ciulite să nu se apropie vreun hoț de casă. Dar câinele latră şi-l goneşte. Sau cel puțin te-ar trezi, dacă singur nu l-ar putea goni. Poate întrebi prin sat de vreo cățea care a fătat. Căci câinii, fie că e război sau nu, ei tot se înmulțesc. Numai Domnul Dumnezeu ştie prin câte am trecut. Geamurile le-am lipit din bucățele, altfel ar fi trebuit să astupăm ferestrele cu scânduri. Ei, ce te tot gândeşti? De-abia ai venit şi te-au apucat gândurile.

— Nu ştiu, poate că aş pleca undeva?

— Unde? a sărit tata.

— M-aş duce în armată.

— Dar ce, nu te-ai săturat de război?

— Războiul, tată, încă nu s-a terminat. Iar eu sunt locotenent.

— Cine te-a făcut locotenent?

— Acolo, în pădure.

— Ce fel de locotenent mai eşti şi tu, făcut în pădure? Ți-or fi zis aşa, într-o doară. Ai mai văzut tu ca pe un țăran să-l facă cineva locotenent? Țăranul a fost şi este bun numai ca să lucreze pământul. Aici e locul tău.

— Şi ce-aş face aici?! m-am enervat eu, căci tot ce era în jurul meu mi se părea străin. Şi odaia. Şi tata. Şi ce spunea tata.

— Cum adică?! Glasul tatei a început să tremure, simțeam că ori se înfurie, ori începe să plângă. N-ai ce face aici? Nu ştii pe ce să pui mâna mai întâi. Totul trebuie luat de la început. Dar pleacă! Pleacă! Plecați cu toții! Lăsați pământul să crape!

Şi nu m-ar fi reținut tata, să fi zis nu ştiu ce. Dar tocmai atunci s-a deschis şcoala şi lui Stasiek i s-au rupt ghetele şi n-avea cu ce să meargă la şcoală. Din uliță, băieții îl chemau, îl fluierau. Nu vii, Stasiek?! Iar copilul stătea cu picioarele în papuci de paie şi plângea. Era în clasa a şaptea, ar fi fost păcat să n-o termine. Într-un fel, a făcut el clasa a şaptea în timpul războiului. Dar ce s-a putut învăța la şcoală sub ocupație? A uitat şi puținul pe care l-a învățat. L-am întrebat care a fost primul rege al Poloniei, nu ştia, care a fost regele țăranilor, nu ştia, cine a fost Kościuszko, a zis că a fost un rege.

Aşa că m-am dus într-o zi pe câmp să-i caut nişte încălțări. Ziceau că pe câmp zac mulți morți. Şi câți morți, atâtea perechi de bocanci trebuie să fie. De ce să-ți fie scârbă să-i descalți. Oare mortul e mai rău decât un om viu? Şi mortul a trăit cândva, doar că acuma nu mai trăieşte. Că şi cei care trăiesc acuma vor muri

într-o zi. Deşi nu e prea frumos să-l descalţi pe mort, nu poţi nici cel puţin să-l întrebi dacă îţi dă bocancii, că lui tot nu-i mai folosesc la nimic. Şi decât să putrezească, mai bine se duce Stasiek cu ei la şcoală. Mortul dacă ar şti, poate că s-ar bucura, gândindu-se că cu bocancii lui se duce un copil la şcoală.

Erau mulţi morţi pe câmp, şi ruşi, şi nemţi. Dar toţi erau deja descălţaţi. Toată ziua am umblat şi de-abia am găsit unul încălţat. M-am bucurat când l-am văzut, i-am şi zis zdravstvuite, că era rus. Dar când m-am apropiat mai mult, am văzut că avea tălpile găurite, iar călcâiul de la bocancul stâng era rupt cu totul. Nu era bietul băiat mult mai mare decât Stasiek al nostru. Stătea cu faţa spre cer, cu gura deschisă, de parcă i-ar fi îngheţat un cuvânt pe buze, poate mama. I-am scos de sub umeri foaia de cort şi l-am acoperit, cel puţin vântul rece să nu-i mai biciuiască buzele.

Unii erau culcaţi la pământ câte doi, câte trei, de parcă s-ar fi strâns unii lângă alţii, ca să le fie mai cald. Alţii păreau că numai dorm, obosiţi de război ca de coasă, şi că şi-au scos singuri bocancii, ca să nu-i mai ardă la picioare. Se ştie, războiul îl simţi cel mai mult în picioare. Câteodată, de la centură în sus, te-ai mai lupta, dar te lasă picioarele. Câteodată urli cât poţi urraa!, dar picioarele îţi sunt deja moarte. Uneori războiul nu se câştigă atâta cu gloanţele cât cu picioarele. Căci războiul şi picioarele sunt ca două surori gemene.

Am făcut războiul şi ştiu, n-am tras noi cu armele cine ştie cât, dar de mers am mers şi de câte ori n-am mers noi degeaba, că nu într-acolo trebuia să mergem. Nu ne doream atâta să se sfârşească războiul, cât ne doream o clipă de răgaz ca să ne descălţăm şi să ne udăm picioarele în vreun izvoraş.

Încă cine avea obiele, ciorapi, nu îndura atâta frig. Dar cine era cu picioarele goale, te durea inima când te uitai la ei. Şi pe mine m-au dus o dată cu picioarele goale prin zăpadă, aşa că ştiu cât te doare zăpada. Puteai să citeşti pe picioarele lor goale ca din cărţi. Umflate de ger, crăpate până la sânge, zdrelite de marşuri, de bocanci, albastre şi moarte. Pe picioarele vii ale omului, poţi să citeşti prin câte chinuri a trecut, uneori mai mult decât din ochii lui, de pe faţa lui, din cuvintele sau din plânsul lui.

Unii aveau de acuma picioarele acoperite de zăpadă şi numai degetele le ieşeau afară. Altul era trântit cu faţa la pământ şi cu tălpile goale parcă se uita la cer. Iar alţii erau îngropaţi în zăpadă până la brâu, de se părea că picioarele li s-au înfipt în zăpadă ca nişte rădăcini.

Pe altul l-am găsit sub un tufiş de porumbar, trebuie că a fost un grad mai mare, avea epoleţii din fire aurite, aşa că trebuie că a avut şi încălţări mai ca lumea. Numai ca vreun obuz i-o fi smuls picioarele de la genunchi, aşa că n-aveam ce să mai caut, deşi cred că a avut cizme din şevro, cu canafas şi vârfuri ascuţite. Mi-am luat doar nişte porumbe de deasupra capului lui, căci porumbele îngheţate sunt cele mai gustoase.

Iar pe altul, când l-am găsit, mi s-a părut că-i viu. Şedea lângă o tranşee sprijinit pe raniţă, cu carabina în poală, cu cască şi cânta la muzicuţă. Mi s-a părut, chiar, că aud o melodie cunoscută. Dar, când m-am aplecat asupra lui, am văzut că muzicuţa era plină de sânge, de parcă ar sufla sânge şi nu aer. Nici ăsta n-avea bocanci în picioare. Deşi chiar dacă ar fi avut, nu l-aş fi descălţat, căci cum ar veni asta, omul cântă şi tu, în loc să-l asculţi, îi scoţi bocancii din picioare? Şi eu am cântat la muzicuţă, şi ştiu că, atunci când unul cântă, poţi să-l şi dezbraci şi el tot n-o să simtă, căci în clipele acelea el e numai suflet. Uneori nu mai puteam mişca grumazul de atâta muncă, dar cum mă întorceam de la câmp, în loc ca să mă prăvălesc şi să adorm, ieşeam în faţa casei şi cântam. Şi nici somnul cel mai lung nu mi-ar fi adus atâta uşurare câtă mi-aducea cântatul la muzicuţă. Se stingeau luminile în sat, dulăii fugăreau căţelele, iar eu tot cântam.

Zăpada era peste tot bătătorită, la fiecare mort ducea câte o potecuţă. Înseamnă că înaintea mea au fost mulţi pe aici, au umblat ca după ciuperci prin pădure, cred că au fost din toate satele de primprejur.

L-am întâlnit pe un cunoscut din Łozin, un sat la vreo patru kilometri depărtare. Şi pe la ei a trecut frontul, şi pe la ei au avut loc lupte care n-au fost mai prejos decât cele de pe la noi, dar, uite, a venit să caute tocmai aici.

— Aş vrea să găsesc o manta mai bună, îmi zise. Dar toate sunt găurite sau nemţeşti.

— Dar bocanci n-ai văzut pe undeva? l-am întrebat.

— Bocanci? Te văd încălţat. Ho! Ho! Şi încă cu cizme ofiţereşti.

— Nu pentru mine. Pentru fratele meu. N-are cu ce să meargă la şcoală.

— Ai venit cam târziu. Şi a scos o sticlă cu rachiu făcut în casă. Ţine, trage o duşcă, că te-ai învineţit. Fără rachiu n-ai ce căuta pe aici. Una, că poţi să crăpi de frig, apoi ca să nu-i visezi pe nenorociţii ăştia. Cum a trecut frontul, era plin de bocanci. Puteai să-ţi alegi de care voiai, şi după măsură. Mai strânşi, mai laţi, cu

şnururi, cu catarame, cizme. Negri, galbeni. Cu ținte şi cu tălpi de cauciuc. Erau şi cizme ca ale tale, unele chiar mai bune. Dar acuma toți sunt descălțați. Poate s-ar mai găsi ceva, dar pentru asta nu trebuie să umbli pe poteci. Şi ar fi fost bine să fi avut o lopată. Câteodată îi vezi numai capul, trebuie să sapi ca să dai de picioare. Şi trebuie să te grăbeşti, căci, cum se înmoaie vremea, o să înceapă să-i îngroape. Primarii au anunțat prin sate. Poate te duci pe sub pădure, acolo ai mai putea găsi bocanci. Numai că acolo sunt mine, frățioare. Poți să nu dai de bocanci şi să rămâi fără o mână sau fără un picior. Şi să mori pentru bocanci, după ce ai scăpat din război? Ține, mai trage o duşcă.

N-am avut ce face, i-am dat lui Stasiek cizmele mele, că doar nu era să-l las să nu meargă la şcoală. Şcoala era ca prima cuminecătură. Toți se duceau la şcoală. Şi cei care făcuseră două, trei clase. Şi cei care n-au umblat niciodată pe la şcoli. Copii, flăcăi, oameni însurați, oameni cu copii. Stasiek arăta ca un pui de barză în cizmele mele, intra până peste genunchi în ele. Dar cine se mai uita dacă sunt mari sau mici, să fi fost întregi. La început parcă umbla pe catalige, de câteva ori a căzut cu ele, dar după aceea s-a obişnuit, şi-a format un mers în pas alunecat, nu-şi îndoia prea mult genunchii, aşa că se descurca destul de bine, deşi nu e uşor să umbli în cizme ofițereşti, dacă nu sunt făcute pe măsură. Mă gândesc la adevăratele cizme ofițereşti. Căci oamenii le spun ofițereşti la toate cizmele care lucesc. Şi la toate cizmele pe care le poartă ofițerii. Dar adevăratele cizme ofițereşti nu le recunoşti după carâmbi, şi nici după gradul celui care le poartă. Adevăratele cizme ofițereşti sunt făcute din şevro, iar vârfurile, ştaifurile, canafasul sunt din piele subțire şi piciorul trebuie să se potrivească la milimetru cu cizma. Şi nu numai la talpă, dar şi la gleznă, la pulpă, peste tot. Poți să umbli din naştere ca un schilod, poate să-ți spună chiar Dumnezeu să umbli aşa şi nu altfel, dar dacă îți pui cizmele ofițereşti te simți de parcă ți s-au făcut alte picioare. Şi nu numai că ți-e încălțat tot piciorul, de la vârfurile degetelor până la genunchi, dar mai ai ştaifurile care îți țin talpa ca într-un cleşte, iar canafasul îți ține pulpa, aşa că trebuie să umbli după cum îți poruncesc cizmele.

Kurosad din Oleśnica, care mi-a făcut cizmele astea, îmi măsura fiecare picior şi asta vreme de câteva luni. Numai pulpa mi-a măsurat-o de trei ori, deasupra gleznei, la mijloc şi sub genunchi. Pe pulpa goală şi în pantaloni. Nu mai vorbesc de faptul că un cizmar precum Kurosad nu mai găseşti, nici dacă l-ai căuta

cu lumânarea. Şi asta o făcea pentru „Vulturul”, iar cine era „Vulturul” ştia nu numai Kurosad. Intrai la el şi nici nu ziceai că ai intrat la un cizmar – divane, fotolii, oglinzi, iar după tejghea Kurosad cu vă ascult, stimate domn. Lucra numai pentru esesişti, partizani şi moşieri. La cizme ofiţereşti n-avea egal. M-am încălţat, m-am dus în faţa oglinzii, am luat poziţia de drepţi şi dintr-odată mi s-a părut că încep altă viaţă, că şi moartea în cizmele astea e mai plăcută decât în bocanci sau desculţ. La care, plescăind, Kurosad adaugă:

— Nişte pinteni şi… pe cal! Pe cal!

Am stat toată dimineaţa în casă, cu picioarele în papuci de paie, şi am aşteptat până când s-a întors Stasiek de la şcoală ca să-mi dea cizmele. De-abia după prânz am putut să ies în sat. Dar până la prânz am crezut că înnebunesc stând în casă. Nici pe uliţă nu puteai să te uiţi, geamurile erau veşnic îngheţate şi trebuia să ai alţi ochi ca să poţi vedea ceva. Numai că tata s-a îngrijit ca să nu stau degeaba. Cum a plecat Stasiek mi-a şi adus hamul.

— Că doar n-o să stai de pomană, repară hamul.

Apoi a mai adus altceva. Şi tot aşa. Şi aşa, în fiecare zi. Că mă făcusem ca o bufniţă, n-aveam chef să mai vorbesc cu nimeni. Venea câte unul, mai întreba cum a fost la partizani, dar nici despre luptele de partizani nu mai aveam chef să mai vorbesc. Se băga tata ca să mă scape:

— Apoi de când a venit tot stă şi se gândeşte. Dar ce, să se gândească de pomană? Că de nu munceşti, degeaba te gândeşti. Uite, s-au tot gândit, s-au tot gândit, şi ce a ieşit din asta? Lumea cum a fost, tot aşa a rămas, iar dacă stai să te tot gândeşti, nu-ţi mai vine să munceşti.

Câteodată îmi venea să rup cu toate, să trântesc uşa şi să mă duc unde văd cu ochii. Dar cum să mă duc desculţ? Aşa că într-o zi m-am apucat să-i tund şi să-i bărbieresc pe ţărani. Am avut noroc că m-am întors acasă cu briciul, foarfecele, pensula, săpunul de bărbierit, aşa că puteam să-i tund şi să-i bărbieresc pe oameni. Chiar când am venit acasă l-am tuns pe tata, pe Antek şi pe Stasiek, că umblau pletoşi ca nişte berbeci. Şi am văzut că merge. Apoi l-am întâlnit odată prin sat pe Bartosz. Ţăran trecut de şaptezeci, dar ostaş în sânge şi oase, călit încă în armata ţaristă, care toată viaţa s-a tuns scurt, ariceşte. Iar acum venea pe uliţă pletos ca Sfântul Iosif, scărpinându-se în cap.

— Nu te-am recunoscut, Bartosz, zise el.

— Păi cum să mă recunoşti, mă tundeam ostăşeşte, iar acum

uite ce plete am.

— Şi ce te scarpini atât?

— Păduchii, păduchii, dragul meu. Mă pişcă, ai naibii, nu mă lasă să dorm, nu mă lasă să trăiesc. Şi când mă rog, mă pişcă. Şi cum să nu se înmulţească în pletele astea. Nu mai zic că ne-a ars casa şi dorm cu dobitoacele în grajd. Poate că m-ai tunde, ţi-aş da un cocoş.

Mi s-a făcut milă de bietul om. Îmi plăcea, câteodată, să-l ascult, când povestea de întâmplările din război, căci a făcut armata tocmai în Caucaz, la cuirasieri.

— Vino mâine până la prânz, i-am zis. Stau acasă, că Stasiek se duce cu cizmele mele la şcoală. Numai să aduci o cârpă curată, s-o leg la gât.

N-am învăţat niciodată cum se tunde, dar parcă-i aşa de greu? Am făcut eu lucruri mult mai grele, pe care nu m-a învăţat nimeni. La urma urmelor omul nu voia să-l faci frumos, ci să-i scapi capul de laţe. Cine voia să se convingă, putea să vadă după faţa lui Bartosz, câtă uşurare i-am adus. Şi ochii i s-au făcut mai veseli, pieptul i s-a umflat, se simţea de parcă i-aş fi luat vreo douăzeci de ani. S-a uitat într-un ciob de oglindă şi parcă se aprinsese în el sângele ostăşesc de altădată.

— Eşti mare meşter, domnule. Nu degeaba ai fost partizan. Cine ştie să lupte poate să se apuce de orice treabă.

Apoi au mai venit şi alţii, care l-au văzut pe Bartosz şi s-au întâlnit cu mine prin sat. Unii au venit şi singuri. Ce să te miri, aproape fiecăruia i-a ars ceva, dacă nu casa, atunci şura, grajdul. Caii dacă n-au fost rechiziţionaţi, au fost schilodiţi. Vacilor, de foame, li se uscau ugerele. Iar pe câmp nu puteai să ieşi din pricina minelor. Aşa că fiecare era bucuros cel puţin să scape de laţele din cap, să se simtă ceva mai liber. Iar în sat nu era frizer. În timpul ocupaţiei a fost unul, venit din altă parte. Se numea Jan Basiak. Zicea că e strămutat, părea de-al nostru. S-a aşezat în sat, a închiriat de la Madej odaia dinspre uliţă şi şi-a atârnat o firmă, frizerie, coafură, ondulaţii permanente, cu apă, Jan Basiak. Înnebuniseră muierile din sat, fetele, femeile măritate, cu copii. Îşi tăiau cosiţele şi se duceau să-şi facă permanent.

Prima s-a dus Gabryśka Siudak. Avea nişte cosiţe ca spicele de grâu, s-a făcut ca o momâie şi s-a înhăitat cu gefreiterul de la postul de jandarmi. A bătut-o odată Siudak până la sânge, căci a bătut-o cu biciul, dar fata s-a plâns gefreiterului şi ăsta i-a tras o mamă de bătaie lui Siudak.

Nu s-a ridicat omul vreo lună din pat. A mai plătit şi o amendă pentru huliganism. De atunci se temea Siudak de Gabryśka, ca de dracul, deşi era fata lui.

Tot făcându-şi de cap cu gefreiterul a început să facă nazuri, venea cu nişte mofturi, de ai fi zis că-i contesă, deşi era o fată simplă de la ţară. A vrut să aibă blană, cizme ofiţereşti, a vândut Siudak o vacă, ca să-i facă pofta. Iar la coafor reuşea să stea şi câte o jumătate de zi. Dar mai mult decât gefreiterul, pe oameni îi mânia când o vedeau că-şi spală capul la coafor, căci unde s-a mai văzut ca un bărbat să-i spele capul unei femei. Iar frizerul umbla pe lângă ea ca pe lângă un ou, o tot răsfăţa şi mereu numai domnişoara Gabriela, domnişoara Gabriela. Şi tot făcând permanente le iscodea pe femei. Într-o noapte, când s-a apropiat frontul, a dispărut din sat. Iar Gabryśka a plecat şi ea în Apus şi s-a măritat acolo cu un funcţionar. A venit după mulţi ani să vadă mormântul tatei, mamei, dar nimeni nu mai ţinea minte tinereţea ei. Şi ce să ţii minte? Era de acuma altă lume, alt sat, jumătate din oamenii din vremea aceea erau mutaţi în cimitir. Stăteau acolo şi puţin le păsa de Gabryśka. Cine stă să ţină minte pe lumea cealaltă că, undeva în lumea asta, o oarecare Gabryśka şi-a făcut de cap cu un gefreiter.

Uneori şi mie mi se pare ciudat, când mă duc la cimitir şi văd câţi din cei pe care i-am tuns, i-am bărbierit, sunt deja îngropaţi. Uite-l pe Kicinski Stanisław. Când s-a aşezat şi i-am spus, numai te rog să nu te mişti, a rămas ca o stană de piatră. N-am mai putut să-i mai dau capul nici în stânga, nici în dreapta. Mă aşezam pe vine, mă aplecam ca să-l tund. Îl rugam, mă înfuriasem, lasă capul Stanisławe, că nu te pot tunde. Uită-te la apostolul din Cina cea de taină. La al treilea, din stânga lui Hristos. Uită-te odată! În schimb, când s-a sculat şi şi-a pus mâna în cap, a zis:

— Parcă m-aş fi născut pentru a doua oară. Bogdaproste, Szymek.

— Uită-te puţin în oglindă.

— La ce să mă uit, simt.

Sau Mitręga Wincenty. Dumnezeu să-l odihnească în pace. S-a uitat în ciobul ăla de oglindă, a fugit din casă, fără să spună vreun cuvânt, şi la scurtă vreme s-a întors cu un borcan cu rachiu.

— Trebuia să-mi cumpăr nădragi, muierii o fustă, dar mai bine să-l bem, măi oameni, de bucurie că s-a sfârşit războiul ăsta năprasnic. În sănătatea ta, Szymek! A ridicat borcanul şi a început să bea. Şi a băut atâta, că atunci când l-a lăsat n-a mai avut

putere să-l dea mai departe, a căzut peste prag şi acolo a adormit.

Veneau câteodată atâţia oameni, că sosea şi Stasiek de la şcoală, iar eu încă nu-i tunsesem pe toţi. Se aşezau prin odaie, fiecare pe unde apuca, pe pat, pe prag, alţii stăteau în picioare sau se aşezau pe vine pe sub pereţi. Şi pipau de se făcea negru în odaie, de fum. Mama se plângea că o strânge ceva în piept şi mereu deschidea uşa. Dar tata se simţea ca în rai, căci fiecare îl cinstea cu câte o ţigară şi cel puţin fuma pe săturate. Am adus două buturugi, am pus peste ele o scândură, căci au început să vină şi din alte sate.

La început lucram mai încet, n-aveam iuţeală în mâini. Dar când vii cu capul netuns de luni de zile, murdar, uneori plin de păduchi, te gândeşti numai la tine, nu mai bagi seamă la ce fac mâinile altuia. Bagi seamă numai la tine. Când intram cu pieptenele în laţele lor simţeam cum li se înfioară pielea, ca la cai, când îi pişcă tăunii în grumaz. Unora li se întindea ca tabla pielea de pe cap. Alţii îşi închideau ochii. Sau se apucau cu amândouă mâinile de scăunel, de parcă le-aş fi tăiat capul, nu laţele. Sau se strângeau în ei şi nu mai scoteau un cuvânt, până când, după ce îi tundeam, respirau uşuraţi. Câte unul îi lăsa pe alţii peste rând, numai ca să tragă de timp. De parcă ar fi venit la botez, nu la tuns.

Şi de la un cap la altul mâna îmi mergea tot mai iute. De acuma nu-i mai tundeam pe toţi la fel, ci îi întrebam, cum vreţi, mai lung, mai scurt, din spate, din lături. Le bărbieream şi cefile, de luceau ca la soare. Le făceam şi favoriţii, dacă voiau, şi încă de două feluri, drept şi oblic.

De la un rus, am reuşit să cumpăr, pentru doi litri de rachiu, o maşină de tuns. Şi el se pricepea la frizerie, dar se sfârşise războiul şi omul se întorcea acasă. Prăvăliaşul mi-a adus o sticlă cu apă de colonie. Acuma îi întrebam dacă vor să-i stropesc cu colonie. Se înţelege, stropitul costa şi el, aşa că nu oricine voia. Am cumpărat un cearşaf, mama mi-a făcut nişte cârpe ca să le agăţ la gât. Îmi mergea, nu glumă! Mai trebuia doar să-mi pun firma. Iar în timp ce-i tundeam sau bărbieream, le povesteam despre luptele de partizani, aşa că nimeni nu se mai plictisea, de-ar fi stat şi o jumătate de zi.

Tot mai mult mă bătea gândul să mă fac frizer, căci trecuse iarna, venise primăvara, Stasiek mi-a dat înapoi cizmele, de acuma alerga desculţ la şcoală, iar eu toată ziua tundeam şi bărbieream. Mă gândeam chiar să închiriez de la Madej odaia care a rămas

după Basiak. Din fericire casa lui Madej scăpase aproape teafără din război, îi căzuse doar acoperişul şi a rămas fără geamuri. Dar Madej a mai reparat câte ceva. M-aş fi apucat şi eu să învăț cum se fac ondulațiile. Permanente, cu apă. Ca la Jan Basiak. Frizeria nu e o meserie de lepădat, şi cu ea trăieşti mai uşor decât asudând pe câmp. La o adică m-aş fi dus la vreun curs de frizerie. Sau poate că ar fi mers şi fără cursuri. Că războiul a dat iama şi în frizeri. În oraş, din trei frizeri a mai rămas doar unul.

Apoi se apropia secerişul. Iar secerişul a fost blestemul zilelor mele. Din zori şi până în noapte trudeam ca o vită. Simți coasa şi în obraji. Sudoarea îți curge peste ochi. Soarele, când răsare, nu se urcă pe cer, ci pe spatele tău, şi tot pe spatele tău coboară când asfințeşte. Parcă se prinde cu ghearele de pielea ta. Căci ăla nu-i soare, soare ai la râu, pe luncă, prin stufăriş, ăla pare o pasăre uriaşă lucitoare care s-a mâniat pe tine. Şi de câte ori vrei şi tu să-ți ridici capul, te izbeşte din spate cu ciocul. Ca şi cum ți-ar aduce aminte că viața ta e acolo jos, nu sus, că viața ta este lanul veşnic necosit, prin care mergi şi mergi, dând cu coasa. Şi cel puțin de ai şti că ai să sfârşeşti odată cositul. Dar îl termini odată cu moartea.

Şi, când m-am dus la război, m-am bucurat că scap de seceriş, căci tocmai atunci începuse. Tata se dusese din zori cu coasa pe câmp, iar eu trebuia să mă duc mai târziu, ca să cosim la două coase. Când să plec vine Gunia la mine cu ordinul de chemare. De bucurie, am uitat să iau coasa cu mine, am fugit într-un suflet pe câmp, ca să-i spun tatei:

— A început războiul, tată!

Tata, mirat, mă întrebă:

— Vii fără coasă? Ți-am spus să vii cu coasa.

— E război, tată. Şi i-am băgat ordinul sub ochi. Uite, citeşte.

— Ce să citesc? Dacă ar fi război, am auzi. Auzi ceva? Şi-a ridicat capul şi parcă a început să asculte, dar din cer se auzeau doar ciocârliile. Vezi, se aud numai ciocârliile. Vorbeşte lumea. Doar nu s-a sfârşit de mult războiul. Acuma să înceapă altul? Şi pentru ce? Şi chiar dacă ar veni războiul, mai întâi apare un semn pe cer. În celălalt război a ars o cruce toată noaptea. Hai, apucă-te de treabă. Ia coasa mea, că eu mă apuc să leg snopii.

Mi-a pus coasa în mâini, iar el a întins gânjul, a adus secara, a strâns-o bine cu genunchiul, a legat-o şi snopul era gata. Făcea snopi adevărați căci îi plăcea ca snopii să fie pe măsura gospodarului.

— Ce stai? Apucă-te de treabă. Trebuie să terminăm.

Apoi a făcut al doilea snop, al treilea. Dintr-odată însă s-a oprit, s-a aşezat pe un snop şi a căzut pe gânduri. S-a tot gândit, s-a tot gândit, ar fi putut să facă încă câțiva snopi în timpul ăsta, apoi a zis:

— Şi te duci?

— Cred că trebuie. Şi m-am aşezat lângă el pe snop. Toți se duc. Franek Duda şi Kasperek, şi Niezgódka Jędrek, şi alții.

— Tu, unul, ai putea să nu te duci. La război tot nu se vede dacă lipseşte unul, se vede doar războiul. Vă tunde şi vă îmbracă în uniforme, de parcă ați fi toți de la o mamă. Vă amestecați ca frunzele, ca copacii, cine vă mai deosebeşte.

Şi iarăşi a căzut pe gânduri. Soarele se ridica pe cer, ardea tot mai tare. Se uscase şi roua nopții de pe secară, aşa că şi secara a început să ardă. Pe sus trecea o barză.

— Uite o barză, am zis eu, ca să spun ceva.

— Şi cine o să lucreze pământul, zise, până creşte Stasiek, Antek? Am patru fii şi niciunul nu mă ajută. Iar secerişul de abia l-am început. Şi apoi, poate că nu e războiul nostru.

— Dar al cui?

— Noi de ce ne-am bate? Arăm, semănăm, cosim, cui ce rău facem? Războiul n-o să schimbe lumea. O să se omoare oamenii, iar lumea o să meargă înainte, ca şi până acum. Doar atât că le rămân oasele țăranilor pe câmp. Şi nimeni n-o să-şi aducă aminte de ei, că s-au bătut şi pentru ce. Căci după țărani nu rămân nici statui şi nici cărți, ci doar lacrimi. Putrezesc în pământ şi nici pământul nu-şi mai aduce aminte de ei. Şi dacă ar vrea să-şi amintească de toți, ar trebui să nu mai rodească. Dar menirea pământului este să rodească.

— Poate de aia e şi războiul, tată, ca pământul să rodească. Iar dacă-i aşa, atunci e şi războiul nostru.

— Pământul rodeşte cu război, fără război. Numai Dumnezeu poate să-l facă să nu rodească.

— Chiar şi Romciu, lotrul, merge, i-am zis. De dimineață s-a dus să se spovedească. Iar acum e la cârciumă şi bea. Zice, îmi beau lacrimile, fraților, şi asta am voie. Dar la noapte se duce să fure, pentru ultima oară. Zice că n-ar putea să meargă, aşa sfânt, să-i omoare pe alții.

Mă gândeam că am să-l sperii cu Romciu şi o să zică:

— Să nu vină la noi, boala?! Trebuia să-l tragi de limbă.

Dar asta nu i-a trecut tatei prin cap, a zis altceva:

— Dar dacă te omoară? Să muncesc tot pământul ăsta doar cu

mâinile mele?

Şi şi-a desfăcut mâinile de parcă al nostru ar fi fost tot pământul până unde apune soarele, când ogorul acela n-avea nici un iugăr.

— Domnul fie lăudat! a strigat de pe drum Ryży Walek cu coasa pe umăr. Tata cu fiul, ți-e şi drag să te uiți! E frumoasă secara.

— Domnul să te aibă în pază!

— Nu mă omoară. Nu mă omoară, tată. Mai degrabă îl omoară pe Romciu. Zice că se duce pentru ultima oară să fure, după aia se face om de treabă.

S-a mai liniştit tata, şi-a luat ochii de pe câmp. A luat un spic, l-a frecat cu mâinile, a scuturat pleava şi se tot uita la grăunțe, de parcă număra în gând, să vadă dacă sunt pereche sau fără pereche.

— Şi chiar dacă nu te omoară, cine ştie cât o să dureze războiul. Celălalt a ținut patru ani.

— Ăla a fost pentru țar, ăsta o să fie mai scurt, îi batem şi ne întoarcem acasă. Se duc țăranii cu grămada, din satul nostru şi din alte sate. În celălalt, cine voia să meargă să se bată pentru țar? Țarul era străin, nici nu te încălzea, nici nu te îngheța.

— Străin zici, dar pe timpul lui trăgeai la sorți şi dacă aveai puțin noroc rămâneai acasă. Iar dacă erai mai bogat, plăteai şi se ducea altul pentru tine. Iar cine chiar nu voia, nici cu sorții nu-l duceau. Până să vină cazacii după el, omul era deja atârnat în copac. Şi chiar dacă-i o faptă urâtă, dar cel puțin rămânea printre ai lui. Sau îşi băga piciorul sub roată, trecea carul peste el şi rămânea omul, chiar aşa, şontâc, şontâc, dar pe pământul lui, nu prin lume. Sau îşi scotea un ochi, şi cu un singur ochi nu te lua. Iar acasă, că eşti cu un ochi sau cu doi, tot aia vezi. Şi nici n-ai ce să vezi, că pe toate le ştii pe de rost, nimereşti pe noaptea cea mai adâncă. Chiar se spune, noapte de să-ți bagi degetele în ochi, dar tot nimereşti. Iar de dormit poți să dormi tot aşa de bine şi cu unul, şi ca să plângi, poți cu unul singur, ca şi cum ai avea doi. Sau ajungea să-şi stâlcească degetul la trăgaci. Îl arătai mutilat şi nu te mai luau. Puneai peste rană puțină pâine cu păienjeniş, te durea puțin, ziceai după aceea că ți l-a prins la tocătoare, când ai tocat paiele pentru cai. Câți țărani nu umblă şi în zilele noastre fără un deget. Ăştia n-au fost niciodată la război, toți zic că şi-au prins degetul la tocătoare. Şi-apoi ce-i un deget, când omul are zece. Croitorului îi trebuie ca să aibă cu ce ține acul cu ața. Bogătaşului, ca să-şi numere banii. Preotului, când de la amvon îi

arată pe păcătoşi. Dar pământul îl lucrezi cu mâinile până la coate, nu cu degetele. Aşa că unul mai puțin sau mai mult tot nu contează, dacă vrei să munceşti.

Îmi aduc aminte că odată, când încă nu stăpâneam prea bine coasa, coseam cu tata secara, el mergea înainte, eu după el, am intrat cu coasa într-o piatră. Dar nu s-a mâniat pe mine. S-a uitat doar la ascuțişul ştirbit şi mi-a zis:

— Încă n-ai învățat să ții bine coasa. Dar nu-i nimic, într-un an, doi, ai să înveți şi tu. Şi eu am tras mult la coasă, până când am învățat să cosesc ca lumea.

Şi chiar atunci când coseam, de-acuma, destul de bine, şi coseam în doi, el în față, eu după el, tot timpul se uita cu băgare de seamă la mine, ca nu cumva să mi se urască de coasă.

— Ce vrei, să coseşti toată secara într-o zi? Dacă ai vrea să trăieşti, după cum coseşti, ai rămâne fără puteri la jumătatea vieții. Iar fără chef, şi mai devreme. Las-o mai moale, ăsta-i de-abia începutul.

Căci pentru mine prima coasă era neîndurătoare, mă mânia. Dădeam cu coasa de trosnea pământul. Şi lungeam mâinile cât puteam. Dar, deşi eram puternic ca un cal, la a doua coasă mi se înmuia mânia, la a treia nu mai puteam nici să mai deschid ochii de sudoare, aşa că la următoarea trebuia să mă opresc, să ascut coasa cu cute şi să mă odihnesc oleacă. Căci nu ține să tragi prea mult mânios cu coasa. Ca să coseşti bine trebuie să începi ca şi cum ai fi la jumătatea lanului şi să sfârşeşti, ca şi cum atunci ai începe. Aşa cosea tata. Nu era înalt de statură, în anii mănoşi, când tot ce creştea pe câmp se ridica foarte sus, nu trecea cu mult de înălțimea secarei sau a grâului, dar când cosea, parcă însuşi pământul îl împingea de la spate, pas cu pas, măsurat. Şi aşa trecea prin tot lanul, pas cu pas, măsurat. Şi aşa, toată vremea secerişului, pas cu pas, măsurat. Şi parcă nu ducea el coasa spre secară sau grâu, ci coasa îi ducea mâinile. El doar se lăsa dus.

Uneori, când cosesc, şi acum mi se pare că îl am în fața mea. Şi chiar mă străduiesc să cosesc cum cosea el, când trăia. Mă tot gândesc dacă şi pe mine mă împinge pământul, dacă merg pas cu pas, măsurat, cum mergea el. Dacă şi pe mine mă duce coasa, sau eu mă las dus de ea. Dar nu cred să ajung vreodată să cosesc ca tata. Ca să coseşti ca el, trebuie să te naşti pentru asta. Nu ştiu dacă Michał, Antek sau Stasiek ar fi cosit ca el, deşi erau mai buni decât mine la coasă. Dar e greu să ştii, cum ar fi fost.

Michał, care, dintre noi toți frații, era cel mai înzestrat şi

trebuia să se facă preot, a cosit puțin, căci a plecat devreme în lume. Deşi, înainte de război, venea de fiecare dată la seceriş, ca să ne ajute. Numai că tata nu-l prea lăsa să cosească, îl punea mai mult să grebleze sau să strângă spicele. Lasă, Michaś, nu eşti tu pentru coasă, îți faci doar bătături. Szymek da, e voinic ca un cal, cu o mână ar putea să cosească, dacă ar vrea. Aşa că nici n-a avut unde să învețe să cosească.

Antek cosea destul de bine, încă nu avea pasul măsurat al tatei, dar dădea mai repede cu coasa şi o întorcea mai scurt. Numai că se mânia pentru orice. Se înfuria, când vedea secara puțin culcată la pământ sau năpădită de pir. Se oprea, se uita peste câmp, la cer, sau se ducea să bea apă din butoi, zicea că i-e sete. Dar tata nu i-a spus niciodată vreo vorbă de ocară.

— Nu bea atâta apă, că te lasă puterile! doar atâta striga după el. Sau dacă îşi dădea seama, după cum pârâia secara atinsă de coasa lui Antek, că i s-a ştirbit coasa, îi zicea: Antek, ascute-o puțin.

Iar Antek doar atâta aştepta. Căci, deşi nu ştia niciodată când trebuie ascuțită coasa, îi plăcea, în schimb, s-o ascută, tot aşa cum îi plăcea să se ducă să bea apă sau să se uite peste câmpuri, la cer. Ascuțea mai bine decât cosea. Cutele îi mergeau în mână de parcă s-ar fi jucat cu ele, de săreau scânteile din coasă. Se lumina tata la față, când îl vedea pe Antek cum îşi ascute coasa. Şi cu blândețe îi spunea:

— Bagă de seamă, Antek, să nu zboare vreo scânteie în secară. Se aprinde foarte repede. Şi de la noi ar trece în alte lanuri. Că focul nu ştie de haturi, nici de ce-i al meu sau al tău.

Poate aşa îl înşela Antek pe tata. Sau poate că tata aştepta ca Antek să mai prindă puteri şi de abia atunci să-i spună dacă coseşte mai bine decât mine şi dacă o să iasă un cosaş bun.

Ştiam însă că cel mai bun cosaş o să fie Stasiek, când o creşte. Căci Stasiek cum a luat coasa în mâini şi-a desfăcut picioarele ca şi tata. Ca şi tata şi-a scuipat în mâini. Şi, tot ca şi tata, mergea măsurat, pas cu pas. Şi nici n-a lăsat coasa din mâini până n-a ajuns la marginea cealaltă a lanului. Şi nu era mai înalt decât secara.

Dar cine ar putea să spună care dintre noi ar fi cosit cel mai bine. Asta putea să ne-o spună doar viața. Dar noi niciodată nu ne-am întâlnit toți patru la coasă. Nu ştiu cum am fi cosit, dacă am fi mers toți patru, unul după altul, cu coasa. Michał, Antek, Stasiek şi eu, cosind în acelaşi lan, în aceeaşi zi, sub acelaşi soare,

şi cu tata să ne judece.

— De ce oi fi trăit? se tânguia câteodată tata. Am patru feciori, ziceam că, dacă o fi să vină ceasul din urmă, am să vă cer să mă scoateţi pe câmp, ca să vă văd pe toţi patru înşiraţi cu coasele în lan. Atunci aş fi putut să zic, am avut noroc în viaţă. Îţi mulţumesc, Doamne.

Dar într-o duminică s-a întors Stasiek din sat şi a zis, ca şi Antek cu ani în urmă, că pleacă.

— Unde? l-a întrebat tata, crezând că Stasiek se duce la vreo petrecere la Bartoszyce sau la Przewłoka. Poate că are o fată şi nu ştie cum să înceapă.

— În lume, a răspuns.

— Şi tu vrei să pleci în lume? s-a mirat tata, dar parcă tot nu-i venea să creadă. Şi unde, în lume?

— E mare Polonia – s-a răstit Stasiek, deşi până acuma niciodată nu s-a răstit la tata.

Îi plăcea să stea totdeauna cu tata, să meargă cu tata, să vorbească cu tata.

— Polonia, a repetat tata, de parcă n-ar prea înţelege cam pe unde ar fi asta. Oho, e mare şi întinsă lumea asta. Dar te poţi rătăci lesne, dacă n-ai mai fost pe acolo. Şi cum te mai întorci?

— Nu mă mai întorc niciodată.

— Nu te mai întorci? l-a întrebat, tot liniştit, tata. Şi ce-ai să faci tu, în Polonia?

— Zidim Polonia nouă, a zis Stasiek cu mândrie.

— Noi ziceam că trebuie să zidim un grajd nou – spuse tata, căutând să-l domolească. Materialul e aproape adunat. Am vorbit şi cu zidarul.

— Lasă-mă cu grajdul. Acuma Polonia e mai importantă. Du-te şi dumneata şi citeşte. Apelul e afişat la primărie. Au vorbit şi la radio. Ne-am înscris mai mulţi, Antek Tomalak, Bronek Duda, eu...

Dar nu l-a mai lăsat tata să termine. A sărit de pe scaun, s-a dus la uşă, s-a aşezat în prag, şi-a desfăcut mâinile şi, cu un glas tremurat, a strigat:

— Nu te duci nicăieri! Nu te las! Te omor, dar nu te las! De-aş şti că mă duc în iad! Mai bine crăp, dar nu te las! Pentru ce, Doamne, mă pedepseşti?!

Stasiek a început să plângă. Mama, care se culcase deja, a început şi ea să geamă. Iar tata, înnebunit, cu părul vâlvoi, faţa încruntată, stătea crăcănat în uşă şi striga:

— Nu te las! Nu pleci! Tu trebuie să te faci gospodar! Ziceam să mai cumpărăm pământ! Dumnezeu a lăsat ca tu să rămâi aici! Aici e Polonia ta. Şi nicăieri în altă parte! Nicăieri!

Apoi mâinile au început să-i alunece pe tocul uşii, deşi credeam că în furia lui o să-l scoată din zid. La mânie ar fi fost în stare să prăvălească toată casa, ca să-şi îngroape sub ea tot necazul. Apoi glasul a început să i se înmoaie, cuvintele îi ieşeau din gâtlej tot mai greu. Începea să-şi dea seama că nu mai poate face nimic, nu mai striga, ci mai mult se tânguia. Până la urmă s-a aşezat pe prag, şi-a pus capul cărunt în piept şi a început să plângă.

S-a dat jos şi mama din pat, şi-a băgat picioarele slabe în papuci, şi-a pus şorțul şi a început să se învârtească prin odaie.

— Să-ți iei vreo două cămăşi. Să nu porți o cămaşă mai mult de o săptămână, că după aia nu mai poți s-o speli. Ar trebui să iei cojocelul tatei. O să-ți fie frig acolo. Ar fi fost mai bun flanelul, dar ai crescut şi e rupt la coate. Poate o să-ți cumpărăm ceva şi-ți trimitem acolo. Numai să ne scrii unde te duci. Ai, de la Antek, nişte ciorapi de lână. Mai sunt buni, să-i țes numai la călcâie. Căci cu obielele poate că ar râde de tine. Îți dau şi o perniță, să ai pe ce pune capul. Nu vrei să iei şi o jumătate de pâine? Totdeauna pâinea ta e mai bună. Şi-ți mai dau câteva căpățâni de usturoi. Dacă răceşti cumva, îl tai mărunțel şi-l pui pe pâine. Ia şi nişte ceapă, ți se face foame, o mănânci cu slănină sau chiar şi aşa, goală. Mai e puțină slănină în cămară, s-o iei. Noi ne descurcăm. Ar fi trebuit să-ți dau şi o bucățică de unt, dar din ce să-l fac, o vacă fată, iar cealaltă e stearpă. Îți mai dau nişte salvie, dacă te dor dinții. Ține aici şi nişte barba-ursului, dacă îți curge nasul, cu barba-ursului se opreşte pe loc. Îți mai dau nişte flori de tei şi nişte romaniță pentru gât. Bani nu-ți dăm, că nici noi nu avem. Doar dacă ne-am împrumuta la cineva. Sau dă-i tu, Szymek, dacă ai, câțiva zloți. Ți-i dă înapoi. Şi să mai iei cărticica de rugăciuni. Să te mai rogi din când în când, când ți-o fi mai greu. O să mă rog şi eu pentru tine. Şi să ne scrii cum îți merge acolo unde te duci. Şi să vii, când am să mor.

N-a scris, cred, vreo jumătate de an. De-acuma credeam că i s-a întâmplat ceva. Mama, de inimă rea, slăbea văzând cu ochii. Tata umbla posomorât şi n-avea niciun chef de treabă. Iar când, într-un târziu, a scris, atunci a scris doar câteva rânduri, că-i merge bine, că munceşte şi învață, ce mai face mama şi că o să vină în curând, dar nu ştie când. Dar n-a venit. A trimis doar o poză. Slab, tras la față, cu şapcă pe cap. Nu mai semăna cu Stasiek de altădată.

Mama mi-a zis s-o pun în colţul icoanei Maicii Domnului, care era atârnată deasupra patului ei, şi privind la poză se topea cu zile.

Au venit amândoi, el şi cu Antek, de-abia la înmormântarea mamei. Dar, chiar în aceeaşi zi, au plecat, căci se grăbeau. Şi dacă au mai trecut pe acasă, tot în fugă au trecut. Venea câte unul, sau amândoi, şi n-apucai nici să vorbeşti cu ei, nici să-i întrebi ce-i pe acolo, cum e pe acolo, că se grăbeau. Şi se certau pentru orice fleac, că masa a rămas aceeaşi de la război, că odăile n-au podele, chiar şi pentru murdăria de la muşte de pe lampă, pentru aia, pentru ailaltă, de parcă stăteau pe jeratic în casa asta veche, şi doar casa asta era casa lor.

Tot aşa au venit şi când le-am scris despre mormânt. S-au sfădit, m-au ocărât, eu am tăcut din gură. Până la urmă am luat săculeţii pe care i-au adus pentru făină, m-am dus în cămară şi i-am umplut. N-aveam ce să le dau, în afară de făină. Şi au plecat.

Nu mai ştiam cum să mă duc la Chmiel ca să-i spun că fac un mormânt mai mic. M-am înţeles cu el să-l facă pentru opt locuri. Chmiel a măsurat, a socotit. I-am dat şi arvună. Şi pentru a fi sigur i-am spus să mai aştepte până îmi răspund ei la scrisoare. Căci nu voiam să fac fără consimţământul lor. Că doar făceam mormântul şi pentru ei. Dacă acolo îşi vor dormi somnul de veci, trebuie să-şi spună şi ei cuvântul. Rămăsese doar să mă duc la Chmiel şi să-i spun că şi-au dat consimţământul.

Vor, nu vor, mă gândeam, trebuie să-i întreb. Au fost băieţi buni. Poate că lumea i-a făcut să fie mai aspri. Au venit în costume, paltoane, pălării după ultima modă. Stasiek avea şi o umbrelă. Antek purta ochelari, şi o geantă de piele. Aşa că nu-i de mirare că nu se gândesc la moarte. Dar dacă nu se gândesc acuma, poate că s-or gândi mai târziu, la bătrâneţe. Căci nimeni nu ştie ce-l aşteaptă la bătrâneţe. În faţa morţii şi învăţatul e numai om, şi inginerul e numai om. Cum cad toamna frunzele de pe copaci aşa se dezgoleşte omul în faţa morţii de tot ce a adunat în viaţă, de rămâne golaş ca un trunchi de copac. Şi atunci, nu-ţi mai vine să pleci în lume, ci să te întorci la pământul în care te-ai născut, în care ai crescut, căci ăsta-i singurul pământ pe care-l avem pe lume. În pământul ăsta chiar şi mormântul îi ca o casă părintească.

Aşa că m-am dus la Chmiel şi i-am spus că şi fraţii şi-au dat consimţământul.

IV. Pământul

Câteodată stau şi mă gândesc, ce contez eu pentru pământul ăsta? Ce ştie el despre mine? Ştie, cel puțin, că exist? Ştie el cât l-am bătătorit cu picioarele? Poate că i-am făcut înconjurul, dacă aş fi socotit toți paşii pe care i-am făcut. Poate că aş fi putut trece şi în lumea cealaltă, cât am mers. Peste arături, peste brazde, pe mirişti, prin ploaie, în frig, în arşiță, în chinuri, primăvara, vara, toamna, cu coasa, după plug. Şi pentru ce?

Şi în afară de asta, ştie oare pământul cât s-a bătut omul pentru el, şi cu câtă ură. Singur mă uimesc câteodată, de unde atâta ură în om? Numai dacă n-a venit cumva cu ea pe lume.

În tot cazul, eu încă nu mă născusem şi tata începuse a se război cu Prażuch pentru hotar. Nu credea în nicio dreptate pământească, dar a venit odată mânios de pe câmp, şi a zis:

— O fi, n-o fi dreptate, dar pe tâlharul ăsta de Prażuch trebuie să-l dau în judecată, căci nici pământul nu-l mai poate răbda.

Pornise de la faptul că Prażuch arase hatul. Şi aşa a început. O dată îl dădea tata în judecată pe Prażuch, apoi Prażuch îl dădea în judecată pe tata, depinde al cui era pământul care nu-l mai putea răbda pe celălalt. Şi asta a durat cu anii, căci nici judecătoriile nu se îmbulzesc să termine cât mai repede procesele, la urma urmei, şi judecătorii trebuie să trăiască din ceva. Poate că nici nu puteau să stabilească de partea cui e vina. Poate că nici Domnul Dumnezeu n-ar fi putut să se descurce. Căci dacă-i vorba de pământ, aici nu sunt vinovați şi nevinovați, ci numai nedreptățiți. Dar judecătorii merg toți după acelaşi tipic, ei caută vinovați şi nevinovați, ori aici trebuie altă măsură. Aşa că judecătorii mergeau pe calea lor, iar tata şi cu Prażuch îşi făceau dreptatea lor, dacă Prażuch ara hotarul primăvara, tata îl ara toamna, şi mai ara încă o jumătate de brazdă pentru nedreptatea pe care i-o făcuse. Asta ca să nu creadă tâlharul că nu mai e pedeapsă pentru ce făcuse.

Într-o zi, după încă un proces care n-a rezolvat nimic, s-a întâlnit tata cu Prażuch pe câmp. Tata grăpa ogorul, Prażuch împrăştia gunoiul. Prażuch i-a strigat tatei că dacă îşi vinde pământul ca să plătească la procese, el e gata să-l cumpere. La care tata i-a răspuns că n-o să ajungă el să vadă asta, că mai este şi dreptate cerească, aşa că mai curând, nelegiuitule, ai să crăpi,

decât să mă vezi vânzând pământul. Şi s-a încins o ceartă între ei de credea lumea că se ceartă două sate între ele sau cerul cu pământul. Cei care erau pe câmp se opreau cu plugurile sau cu grapele şi îşi întindeau gâtlejurile ca să vadă de unde se aude cearta. Iar ei se tot certau înainte, că au fugit şi ciocârliile. Chiar şi cerul, senin până atunci, s-a înnorat şi de departe s-au văzut fulgere.

Până la urmă tata n-a mai rezistat, s-a repezit la Prażuch şi i-a ars una cu biciul. La care Prażuch, fără să stea prea mult pe gânduri, a dat cu furca în tata. Tata a căzut, plin de sânge, iar lotrul de Prażuch, sprijinindu-se pe furcă, hohotind i-a zis:

— Ei, cine o să crape mai devreme, nenorocitule? Cine are dreptate?

La care tata, aproape leşinat, l-a ameninţat:

— Aşteaptă tu, tâlharule, să crească Szymek al meu.

Când am crescut, n-am mai avut ce face. Odată aram în ogorul nostru, iar Prażuch semăna grâu pe al lui. S-au adunat ciorile şi în ogorul nostru, şi în al lui, şi, ca orice cioară, umblau şi ciuguleau sămânţa. La care moşul s-a aplecat, a luat un bulgăre de pământ şi l-a aruncat după ciorile care umblau pe pământul lui. Dar s-au ridicat în văzduh şi ciorile de pe ogorul nostru. M-am mâniat, fiindcă îmi plăcea să văd ciorile cum merg în urma mea când aram. Am oprit calul şi i-am strigat:

— Lasă ciorile, boşorogule! Alungă ciorile de pe pământul tău! Să nu te atingi de pământul meu!

Dar boşorogul nu numai că arunca mai departe cu bulgării după ciori dar a început să croncănească: Cra! Cra! Cra!

— Încetează, scârnăvie, că-ţi rup gura!

Iar el îi dădea mai departe: Cra! Cra! Cra!

M-am repezit la el, i-am ars un pumn între ochi, a căzut în brazde, grăunţele i s-au risipit, i-am mai dat şi un picior în fund.

— Acuma a cui e dreptatea, mai ţii minte? i-am zis.

Arasem jumătate din ogor, dar boşorogul încă nu se sculase, numai gemea şi blestema. Ziceau unii că a păţit ceva la şira spinării, că de-abia spre primăvară s-a sculat din pat.

Dar a venit iarăşi toamna; Antek păştea vacile printre vrejurile de cartofi, iar Prażuch îşi ara ogorul. Şi o vacă a trecut pe ogorul lui. Antek s-a repezit s-o aducă înapoi. Dar boşorogul şi-a lăsat plugul şi calul, a luat biciul şi l-a ajuns pe Antek. Şi l-a biciuit aşa de rău, că a venit acasă plin de vânătăi. Apoi s-a repezit cu biciul şi la vacă. Şi nu i-a ajuns vaca intrată pe ogorul lui, a trecut şi pe

pământul nostru şi a biciuit-o şi pe cealaltă, care nu-i făcuse niciun rău. S-a întors Antek plângând acasă, era înainte de prânz, cu vacile biciuite, de parcă le crescuseră nişte şerpi pe spate.

M-am mâniat de simţeam că-mi ies din minţi. Am pus mâna pe secure şi am fugit pe câmp, să-l omor, să se sfârşească odată. Chiar dacă aş putrezi în ocnă. Dar m-a văzut de departe, a dezlegat calul de la plug, plugul l-a lăsat pe câmp, a înhămat calul la căruţă, i-a dat câteva bice, şi luând-o pe după moară, a fugit acasă. Am alergat la casa lui dar era încuiată cu o sută de lacăte. Am început să dau cu pumnii în uşă.

— Deschide, nemernicule, că trebuie să te omor! Deschide, n-auzi?! N-avem loc amândoi pe pământ!

Dar nu se auzea niciun chiţcăit de şoarece de după uşă, de parcă n-ar fi fost nimeni în casă. Şi erau toţi acolo. M-am uitat pe fereastră, dar puseseră în fereastră un crucifix de cositor. M-am gândit să sparg geamul, dar tot nu puteam să intru peste crucifix. Le-am stricat doar colţarul de la casă.

De atunci, fugea de mine, ca de ciumă. Nici în sat nu l-am mai întâlnit. Nici la prăvălie. Şi pe câmp, când mă duceam, găseam pe ogorul lui totul terminat, de parcă i-ar fi lucrat diavolul noaptea. Ne-am întâlnit doar într-un târziu, la cârciumă. Cred că nu se aştepta să mă întâlnească, că era înainte de prânz, vremea era ca de sticlă, şi de-abia începuse secerişul. Venise după mahorcă, iar eu, puţin băut, stăteam lângă bufet.

— Ce pofteşti, boşorogule, mahorcă? l-am întrebat. Şi-a ciulit urechile şi n-a zis niciun cuvânt. Trifoi nu vrei să fumezi! Atunci taie nişte frunze de vişin! Şi, către ovrei: Toarnă-i, Haim, un păhărel de rachiu, să bea în sănătatea mea, dacă tot ne-am întâlnit.

Ovreiul i-a turnat, dar boşorogul a întors capul.

— Ce, nu vrei să bei în sănătatea mea? L-am prins cu o mână după ceafă, iar cu cealaltă am vrut să-i torn rachiul pe gât, dar se încruntă şi-mi trage un scuipat în faţă. De ăştia îmi eşti, ticălosule? Eu vin cu rachiul la tine, iar tu mă scuipi?!

L-am ridicat aproape de tavan şi, când l-am trântit la pământ, s-a zguduit cârciuma. A scos un geamăt de parcă ar fi fost ultimul. M-am speriat, credeam că l-am omorât, căci nu mai era tânăr, oasele lui bătrâne puteau să se sfarme, căzând de la înălţimea aceea. Dar a reuşit să se scoale. L-a mai ajutat şi ovreiul. Şi s-a cărat din cârciumă, aproape în patru labe, umil ca un iepure. De-abia afară, după ce s-a chircit în căruţă şi şi-a luat biciul şi

hățurile în mână, a început să mă ocărească cât îl ținea gura:

— Ticălosule! Lepădătură! Anticristule!

Am alergat după el, dar dăduse bice cailor. Şi, când s-a mai depărtat, s-a oprit şi a început să mă amenințe:

— Aşteaptă tu numai să crească băieții mei!

Avea trei băieți, Wojtek, Jędrek şi pe Bolek. Şi când au crescut, iar cel mai mare, Wojtek, se făcuse deja flăcău, m-au pândit odată. Mă întorceam noaptea de la petrecere, de la Boleszyce. Şi parcă aşa trebuia să se întâmple, am condus de la petrecere o fată, care trăia aproape afară din sat şi am rămas să mai vorbesc cu ea în fața casei. Dar nici sărutată nu s-a lăsat, era cam toantă, îşi strângea buzele şi îşi ascundea capul. Aşa că a trebuit să mă întorc singur, căci băieții plecaseră spre case. Noaptea era întunecoasă, să-ți scoți ochii, nicio stea pe cer, nicio bucățică de lună, doar câinii lătrau în depărtare. O mai luasem şi pe scurtătură, printre tufişuri de păducei, ienuperi, aluni, nici cărarea nu se vedea printre tufişuri. Dar nu mă întorceam pentru prima oară pe acolo, uneori veneam de mai departe, aşa că de ce m-aş fi temut. Şi tot mergeam aşa fluierând, când deodată sar din tufişuri cei trei Prażuch şi încep să dea în mine cu paru'. Nici n-am mai apucat să întind mâna după cuțit că eram deja căzut la pământ, aproape mort. Simțeam doar că dau în mine din toate părțile, dar asta numai o clipă, căci după aceea n-am mai ştiut dacă trăiesc sau sunt mort. De-abia spre dimineață a trecut pe acolo un țăran şi a dat de ştire în sat că pe cărare e un mort.

Vreo două săptămâni n-am putut să mă scol din pat. Şi culcat nu mai puteam de durere. Mama tot timpul îmi schimba oblojelile, plângând la capul meu:

— Hristoase, Szymek, de câte ori nu te-am rugat! Şi în biserică mă tot rog! Vrei să mă bagi în mormânt? Promite-mi că-i pentru ultima oară.

Dar cum să promit, fie şi mamei, dacă m-am jurat să nu-i iert. Am să le dau foc la casă, am să-i omor, dar nu-i iert. Numai că a venit războiul şi a trebuit să plec la război. Este adevărat că războiul l-am pierdut foarte repede şi nici nu s-a terminat scosul cartofilor că am fost acasă. Dar după războiul pierdut toată treaba asta cu Prażuch mi se părea aşa de veche, de parcă ar fi fost din altă lume. Căci mă durea mai mult că am pierdut războiul decât că m-au bătut alde Prażuch. Şi cred că aş fi uitat ce s-a întâmplat. Dar nu m-am întors bine că m-a şi luat tata, că Prażuch iarăşi a arat hotarul, cât am fost la război, gândea boşorogul că eu nu mă

mai întorc. Şi mereu, fă ceva, fă ceva, Szymek, că pământul nu-l mai rabdă. Nu puteam să-l fac să înțeleagă că n-are unde să-l mai dea în judecată. Polonia nu mai exista, aşa că nici judecătorii nu mai erau. Iar tata o ținea întruna:

— Ați pierdut războiul, acuma să pierdem şi hatul?

Aşa că într-o zi mi-am pus plugul în car şi, deşi pământul era semănat, şi la noi, şi la ei, iar grâul apucase de acuma să răsară, am arat ce ziceam că-i al nostru, ca să ştie boşorogul că m-am întors.

În anul următor era hram la Lisice de Sân Petru. Poate că nu m-aş fi dus, dar n-aveam unde să macin secara pentru pâine, căci la mori stăteau jandarmii ca nişte câini şi trebuia să le-arăți chitanța că ai predat cota. Deşi, uneori, chiar cu chitanța în mână, îți rechiziționau secara, şi mai luai şi peste bot. Iar la Lisice avea un oarecare Pasieńko o moară de vânt şi mai avea şi o fată de măritat. Era de acuma fată bătrână, o chema Zośka. Am cunoscut-o pe la petreceri şi de multe ori m-a poftit să trec pe la ei. Dar nu m-am dus la Lisice, una că-i cam departe, apoi fata era urâtă, îndesată, umerii îi erau una cu fundul, iar dinții ca de cal, încă mai şi râdea tot timpul. Dar ce nu face omul pentru pâine. M-am gândit, mă duc, o iau la praznic, iar bătrânul îmi macină pe ascuns, cel puțin o mierță de secară. Mă gândeam s-o iau la plimbare, să creadă că mă însor cu ea, poate că se sfârşeşte repede războiul. Îi cumpăr un câine, o pisică sau poate chiar şi nişte mărgele, ca să nu mă vorbească de rău.

Spre norocul meu, la toate tarabele era atâta lume, de parcă erau faguri de miere, aşa că nicicum n-am putut să ne apropiem. Lasă că nici eu nu mă prea înghesuiam, iar Zośka era mulțumită că o duc la braț. Căci, ca să se plimbe la braț în ochii lumii adunate la iarmaroc cu un flăcău ca mine, ar fi dat Zośka oricât, nu numai un câine, o pisică sau nişte mărgele. Iar iarmarocul, deşi era război, era cum puține văzusem chiar înainte: tarabele se întindeau până aproape de cimitir. Căruțe, ca la iarmaroc. Iar oameni, n-aveai loc de ei; mergeau parcă în alaiuri, încolo şi încoace, se înghesuiau cu toții unii în alții şi strigăte, țipete, chițcăieli, râsete, fluierături, trompete, cocoşei se auzeau peste tot, de parcă n-ar fi fost război şi iarmarocul ar fi cuprins toată lumea. Şi fiindcă i-am zis că-mi place cum râde, hohotea tot timpul.

Dintr-odată îi văd însă pe cei trei Prażuch ridicându-se în fața mea ca trei brazi. Şi se uitau la mine, pe sub ochi, ca nişte tâlhari. Am vrut să-i ocolesc, căci mă gândeam numai la secara pentru

pâine, şi nicidecum la încăierare. Numai că în dreapta era o tarabă cu o mulţime de oameni îngrămădiţi în faţa ei, în stânga o căruţă, la care se vindeau cireşe, iar înapoi nu puteam să dau. Am lăsat-o pe Zośka să meargă în faţă, că poate unul după altul am trece mai uşor printre ei. Pe Zośka au lăsat-o. Doar cel mai tânăr, Bolek, când a trecut pe lângă el, i-a zis batjocoritor la ureche:

— Te-ai înhăitat cu hăndrălăul!

Şi au început să hohotească. Credeam că cu asta se termină şi o să mă lase să trec. Dar cel mai mare dintre ei, Wojtek, mă opreşte cu umărul şi, unde, mă nenorocitule, de ce împingi? Nu vezi că stăm?

— Văd, cum să nu văd, am zis. Şi fără să mă gândesc prea mult i-am ars una peste gura deschisă de hohot, că nici n-a reuşit să se ferească. S-a aplecat puţin, dar l-am îndreptat cu celălalt pumn încât s-a dus cu spatele spre căruţa cu cireşe. A căzut cu capul în roată şi nu s-a mai sculat. Atunci a sărit Bolek, m-a apucat de ceafă şi ne-am rostogolit pe pământ. Lumea a început să strige. Unii fugeau, alţii se înghesuiau să vadă ce se întâmplă, vreo câţiva mai să sară şi ei la bătaie. Unul striga, de parcă îi chema pe toţi să-i vadă taraba:

— Se bat! Se bat!

Iar altul:

— Hristoase! Maică Precistă! Uite, haimanalele, nu le ajunge războiul?

Un aiurit a început şi el să ţipe:

— Chemaţi popa! Să-i aghesmuiască popa!

Zośka m-a apucat de haină:

— Szymek! Szymuś! Tu eşti mai înţelept! Lasă-i pe proşti!

Am întors capul spre ea şi în clipa aceea am simţit o lovitură puternică în moalele capului. Mi s-au muiat picioarele, în faţa ochilor am văzut numai negru. Dar n-am căzut jos şi am dat cu pumnul pe nimerite, că nu mai vedeam nimic. Pumnul s-a dus în gol. N-am nimerit şi, ca să nu cad, m-am dus după pumn ca un taur. Am intrat cu capul în burta cuiva, care a gemut. Am deschis ochii şi l-am văzut pe Bolek, că în burta lui am intrat, cum cade peste tarabă. A răsturnat taraba. Figurinele de gips de pe tarabă s-au risipit pe jos. Negustorul a început să înjure, l-a apucat pe Bolek de spate şi l-a aruncat spre mine. Am întins pumnul şi ăsta a intrat în pumnul meu cu nasul ca într-o oişte, de i se făcuseră ochii unsuroşi. Dar era voinic al dracului, deşi era cel mai tânăr dintre ei. Doar şi-a scuturat capul, de parcă i-ar fi vărsat cineva o

găleată de apă în cap. I-am mai dat un pumn, s-a bălăbănit, dar n-a căzut. Dacă i-aş mai fi dat unul, cred că-l terminam. Numai că Jędrek, cel mai înalt dintre ei, dându-i la o parte pe cei care îi stăteau în cale, îşi întindea mâinile de parcă ar fi vrut să mă strângă în labe şi să mă strivească. M-am aplecat şi m-am aruncat cu toată puterea între mâinile lui. I s-au desfăcut ca două aripi. Părea că pluteşte pe ele.

Deodată s-a apucat cu mâna stângă de ochi şi a urlat înfiorător:

— Hristoase! A stat o clipă cu mâna peste ochi de parcă nu ştia ce să facă, să cadă sau să nu cadă. L-am ajutat cu o lovitură nu prea puternică sub cot şi a alunecat la genunchii mei, gemând: Ochiul meu! Nu mai văd! Ochiul meu! Crucea mă-tii!

Nu ştiam, să mai dau în el, sau să-l calc în picioare. I-am smuls doar mâna de pe ochi, uită-te, scârnăvie, cu ochiul însângerat, ca să mă ții minte toată viața. Credea că-l mai lovesc şi a început să țipe:

— Nu mai da! Iartă-mă! Doar suntem din acelaşi sat!

Numai că în timp ce ăsta se ruga de iertare, Bolek a reuşit să se scoale şi venea spre spatele meu cu cuțitul scos. Poate că n-aş fi zărit cuțitul, dar, deodată, a lucit ceva, de parcă era o rază de soare ce s-a izbit de crucea aurită de pe turnul bisericii. În afară de asta, în ultima clipă s-a auzit un glas.

— Cuțitul! Cuțitul!

Dar era prea târziu ca să-i mai smulg cuțitul, că deja îl ridicase.

Am reuşit, nu ştiu cum, să mă feresc şi să-l izbesc cu toată puterea între picioare. S-a îndoit ca o troică rusească şi cuțitul i-a zburat din mâini ca o vrabie. L-am ridicat de jos şi ținându-l cu mâna stângă de gulerul hainei am început să dau în el pentru cuțit, dar tot mai greu, căci şi eu de-abia mă mai țineam pe picioare. Sau poate doar mi se părea că-l bat pentru cuțit, poate că-l băteam pentru hatul acela blestemat, pe care l-a arat de atâtea ori. Îl ridicam, când aluneca jos, şi dădeam în el. Iar el când se trezea, după ce îşi pierdea cunoştința, nici nu mai simțea că-l bat. Puterile mă lăsau, dar aveam atâta ură în mine, încât chiar dacă l-aş fi omorât, tot nu mi-aş fi astâmpărat setea de răzbunare. Până la urmă l-a podidit sângele pe gură.

— Lasă-l. Îi ajunge, am auzit parcă un glas de înger lângă mine. Şi l-am lăsat.

A căzut ca un buştean dar şi mie mi s-au îndoit picioarele şi era cât pe-aci să cad lângă el. Am rămas pentru o clipă ca beat,

temându-mă să mai fac vreun pas, nu mai vedeam decât scântei. Şi iarăşi am auzit parcă o voce îngerească:

— Vino să te aşezi puțin, şoimanul meu.

Am întors capul şi am văzut în față o tarabă, iar în spatele tarabei şedea tarabagioaica. Era bătrână, grasă, cu fața toată ciupită de vărsat. Al ei era glasul îngeresc. Zâmbea foarte ciudat, de parcă două zâmbete se încrucişau pe fața ei, poate din cauza vărsatului, sau poate vedeam eu dublu. Deodată mi-am adus aminte că trebuia să vorbesc cu Zośka pentru secară. Am început să mă uit primprejur, dar nici urmă de Zośka.

— N-ai la ce s-o mai cauți, am auzit-o pe tarabagioaică, cu acelaşi glas îngeresc. – A chițcăit, a chițcăit şi a fugit. Astea-s fetele de azi. Vino, odihneşte-te oleacă. Mi-a pus un scăunel în fața tarabei. Şi-a scos şi basmaua din cap şi a pus-o pe scăunel. Szymek te cheamă? Am auzit când te striga. Ai un nume frumos. Scoate haina, să-ți cos nasturii, că nu ți-a mai rămas niciunul.

S-a ridicat de la tarabă şi mi-a scos haina. S-a dus cu haina pe la tarabele vecine. După o clipă s-a întors cu un pumn de nasturi.

— Am găsit. Mai frumoşi decât ai avut.

S-a dus în spatele tarabei şi s-a apucat de cusut. Mă uitam la mâinile ei umflate, bătătorite, când o văd că apucă un pumn de covrigi de pe tarabă şi mi-i aruncă pe genunchi.

— Na, să prinzi puteri, şoimanul meu. Te-ai trudit. Da, te-ai trudit. Mai e putere în popor. Nu ne biruie ei aşa de uşor. Numai că ăluia, care a sărit primul la tine, nu i-ai dat destul, ăluia roata i-a spart capul. Dar ultimul a primit pentru toată viața. Aveai la ce să te uiți. Iar oamenii fugeau, de parcă venea furtuna. Vreo doi tarabagii şi-au strâns tarabele. Trebuie că aveau sufletele încărcate, că marfă mai aveau destulă, puteau să vândă până seara. Astăzi nu mai vând nimic. Dar bine că am venit. Am avut ce vedea. Altfel trec iarmaroacele astea şi nu rămâi cu nicio amintire. Câți covrigi am vândut? Dar ce, cu covrigi se face praznicul? Praznic e când vine episcopul sau când se bat flăcăii. Pe timpuri parcă se băteau mai mult. Într-un an la Radzików, de Sfântul Wincenty, au început să se bată înainte de a începe slujba la biserică, se sfârşise şi slujba şi ei încă se mai băteau. Se duceau de acuma oamenii la vecernie, şi ei tot se mai băteau. Unul a căzut peste taraba mea, avea fața tăiată de la ureche la ureche şi mi-a boit cu sânge toți covrigii. A trebuit să iau covrig cu covrig şi să-i spăl. Jumătate din ei i-am aruncat. Şi s-au încăierat pentru nimic. La început s-au încăierat doi. Apoi nu mai ştiai care cu care, căci

toți se băteau între ei. Nici nu se mai bătea o ceată cu alta, căci se amestecaseră între ei. Se ridica doar colbul. A ieşit popa cu aghiazmă şi sfeştocul, organistul, dascălul cu crucea, au început să tragă clopotele. Au venit până unde se ridica colbul şi s-au oprit. Organistul a cântat ceva, popa i-a aghesmuit cu apă sfințită, şi au plecat. Iar ei tot se mai băteau. Na. Şi mi-a mai aruncat nişte covrigi. Mănâncă. Tot nu mai vând azi nimic. O să-mi fie mai uşor la întoarcere. Uite, ăsta îi rupt cu stofă cu tot. Dar lasă, ți-l țes eu cumva. Aici lângă nasture nu se mai vede. Îți stă bine în costumul ăsta. Dar mai bine ți-ar sta într-un costum maro. Şi cu o cămaşă albastră. O cravată cu picățele. Dar să nu-ți pară rău de fata aia. Mai bine că a fugit, că nu-ți era sortită. Te ținea de haină, în loc ca să-ți dea curaj. Fata trebuie s-o simți ca şi cum ar fi ieşit din coasta ta, atunci, da, poți să-ți legi viața de a ei. Iar aia stătea şi chițcăia. Să-l fi muşcat pe vreunul de labă sau să-i fi dat un picior. N-ai fi avut, cu ea, nici nevastă, nici gospodină şi nici mamă la copii. După mers se vedea că nu e pentru tine. Şi ai fi avut numai certuri. După primul copil ai fi avut o zgripțuroaică în casă, iar la bătrânețe o sperietoare sau chiar pe talpa iadului. Te-ai fi gândit tot timpul unde să te duci, numai ca să nu stai în casă. Nici Dumnezeu nu te-ar trage spre el, căci Dumnezeu te trage la bătrânețe, dar pentru asta ți-ar fi trebuit altă nevastă, sau ai fi căzut în patima beției. La cârciumă găseşti câteodată alinare, dar asta nu te ține mult. Uneori drumul de la cârciumă duce numai la ştreang. Deşi pe un şoiman ca tine mai greu l-ar putea ține o femeie. Oricât de bogată, oricât de frumoasă ar fi. De-ar închide uşa, fereastra, cârligul de la sobă, de te-ar lega cu mătăniile, tot ai zbura. Şi chiar dacă a jurat în fața lui Dumnezeu, cu primul scuipat s-a dezlegat de jurământ. Căci unul ca ăsta nu-i făcut s-o fericească pe una, ci să le nefericească pe multe. La urma urmelor ce să te grăbeşti cu însurătoarea. Să nu crezi că dai de miere. Cât poți să te bucuri de viață, bucură-te de ea. Căci bucuria ține şi moartea departe. Eu mi-am trăit traiul, aşa că ştiu ce vorbesc. Căci am avut trei bărbați. Am dus-o şi bine, şi rău, cu ei, deşi cu fiecare a fost altfel. Dar mai mult țin minte că am îngropat trei bărbați decât că m-am măritat de trei ori. Noroc că am avut covrigii ăştia, aşa că de îndată ce îl îngropam pe unul, repede îmi găseam altul. Căci trăgeau spre mine, oh, cum mai trăgeau, de parcă lângă mine le-ar fi fost mai uşor să moară. Până la urmă am zis, destul. Ce sunt eu, mormânt? Am covrigii mei aşa că azi mă duc la un târg, mâine la altul, şi îmi ajunge când văd flăcăii că se

bat pentru mine. Căci se băteau pentru mine, o, şoimane, se băteau, că se înroşea uneori pământul sub ei de sânge, de parcă sângele ar fi ţâşnit din pământ. Şi cu cuţitele, şi cu bâtele. Cu ce avea fiecare în mâini. Odată unul i-a dat în cap celuilalt cu icoana Maicii Domnului. Ăla, cu capul spart de icoană, a fost după aceea primul meu bărbat. Deşi îmi plăcea mai mult celălalt, dar de ăsta mi s-a făcut milă. Vindea icoane, eu covrigi, şi aveam mereu tarabele alăturate. Dar n-a trăit prea mult. Pe al doilea tot de la o încăierare l-am luat. S-a bătut la hramul Sfintei Sabina de la Wojcieohów şi mi-a căzut cu tronc, aşa că am zis, vei fi al meu. Şi a fost. Până când l-a împuşcat un jandarm, pentru că s-a năpustit la el în timp ce-l ducea la puşcărie. Iar al treilea s-a oprit aici, uite, în locul acela, în faţa tarabei şi mi-a zis, îţi cumpăr toţi covrigii, şi încă pe atâţia, numai să fii a mea. Şi a lui am rămas. Numai că nu putea să îndure că am mai avut doi bărbaţi şi toată ziua umbla beat. Şi când se îmbăta, punea laba pe secure şi striga, goneşte-i, goneşte-i, căţea, că de nu-i goneşti îi omor, şi împreună cu ei şi pe tine. Şi se îmbăta şi mai rău. Până când m-am întors într-o zi de la târg şi l-am găsit atârnat de un copac. De atunci n-am mai vrut să mă mărit. Şi iarăşi a apucat cu mâna câţiva covrigi şi mi i-a aruncat pe genunchi. Mănâncă, mănâncă. Sunt din făină bună. Credeam că nu se mai întâmplă nimic. Slujba la biserică s-a terminat şi nu mai auzeam decât cum dai covrigii, cum dai covrigii. Şi toţi aşa de cuminţi, de parcă nu erau flăcăi, ci călugări mascaţi. Nu zic, mi-a mers vânzarea, dar unde era praznicul? Dar tu n-ai avut un cuţit? Trebuia să dai şi tu cu cuţitul în ăla care sărise cu cuţitul. Dumnezeu te-ar fi iertat, doar a văzut că tu erai singur şi ei trei.

Am mâncat vreo zece legături de covrigi, dar n-a vrut să-mi ia niciun ban. Numai să vin la hramul Maicii Domnului de la Milejów. I-am promis că am să vin. Iar pe fraţii Prażuch nu i-am mai văzut de atunci, de parcă s-ar fi ascuns în vizuini. Din când în când, îmi mai spunea câte cineva că vor să se răzbune, căci tot satul ştia de încăierarea noastră. La Bolek, cică, ar fi adus şi doctorul. Iar bătrânul ar fi zis că o să-i plătesc eu pentru doctor. Dar la scurtă vreme am plecat în pădure. Mă gândeam că am terminat pentru totdeauna cu Prażuch, iar hatul o să-l ar, dacă mă întorc, după război.

Odată, însă, mergeam noaptea ca să-mi văd părinţii. Peste tot era linişte, pustietate, nu se zărea niciun suflet viu, casele cufundate în somn, nici câinii nu se auzeau. Părea că era ca pe

vremuri, când mă întorceam, la ceas târziu, de la vreo fată. Parcă îți venea să întrebi – şi ăsta-i război?

Ajunsesem pe la jumătatea satului, trebuia să mai trec de casa lui Dereń, de a lui Maszczyk şi intram în casa noastră. Dar, deodată, pe întuneric, aud doar la câțiva paşi de mine: Halt! Lumina lanternei m-a orbit. În clipa aceea, fără să mă mai gândesc, am sărit într-o parte, în fundătura lui Oryszko, doar cunoaştem toate înfundăturile. Am auzit împuşcături şi duduit de cizme. Am sărit gardul şi am căzut în curtea lui Niezgódka. Câinele lui Niezgódka a început să latre cu furie. Şi iarăşi aud: Halt! Halt! Şi iarăşi împuşcăturile au spart întunericul. Din curtea lui Niezgódka am sărit în spatele şurii lui Kwiecień. Spre norocul meu, câinele lui Kwiecień, fie că n-a apucat să se trezească, fie că era prea leneş, nici n-a scheunat. Apoi, prin curtea lui Gawlik, pe după cârciumă, am ieşit la Barański. Mă gândeam dacă n-ar fi bine să intru în şopronul lui Barański şi să aştept acolo. E mai departe de drum, şi apoi Barański e bogătaş, n-o să mă caute la el. Mi-am adus aminte că la Irka lui Barański venea un locotenent neamț, s-ar putea să mai vină şi acum. Doar că am uitat că Barański avea un câine al dracului de rău. Şi câinele, de-abia ce m-am vârât printre tufişurile de liliac şi iasomie, care înconjurau curtea, s-a repezit nebuneşte, tocmai din capătul celălalt. Şi cum era legat cu lanțul de sârmă, a început şi lanțul, şi sârma, să zornăie, de parcă nu ajungea lătratul furios al dulăului. Şi dinspre drum se auzea iarăşi duduitul cizmelor. Halt! Halt! Iar dinspre grădini, din cealaltă parte, s-a auzit o rafală de automat.

Se încurcau treburile. M-am hotărât să fug spre râu, nu era departe şi poate că acolo n-au ajuns. Am luat-o, aplecându-mă, pe după garduri, şi am ajuns la fierăria lui Siudak.

Aici m-am odihnit oleacă ascultând dacă nu se apropie niscaiva glasuri suspecte, apoi m-am târât pe partea cealaltă a drumului. M-am băgat în fundătura dintre Żmuda şi Gabryś. Apoi, pe lângă gârlă, prin arinişte, am ieşit în spatele şurii lui Zdun. Ziceam, de acuma, că am scăpat, căci de la Zdun până la râu era o luncă, iar dincolo de râu începea pădurea, şi dacă ajungeam acolo puteau să mă pupe undeva. Şi chiar m-am aşezat, să mă odihnesc puțin. Cum stăteam aşa, aud un fâşâit prin tufişuri. Mi-am scos pistolul. Când colo un cățel, mic ca un spiriduş, se apropie de mine şi începe să mă miroasă. Mi s-a bucurat sufletul când l-am văzut, mi-am zis că şi câinii sunt de tot felul. Şi de bucurie am vrut să-l mângâi, dar ăsta, jap şi mă prinde de mână, mârâind ca toți dracii.

De ăsta-mi eşti, boală? I-am dat un picior, a scheunat şi a început să mârâie şi mai tare. M-am gândit, n-am ce face, trebuie să-l iau cu binişorul. Am început să-i vorbesc, că poate, cu mintea lui câinească, o pricepe şi s-o linişti:

— Căţeluşule, tu eşti un căţel bun. Şi nici aşa de prost ca alţi câini. Hai, încetează. N-ai auzit împuşcăturile? După mine au tras. Eşti mic, mai ai vreme să latri, să se sfârşească războiul. După război la toţi le va fi mai uşor, şi oamenilor, şi câinilor. Dar tu ce eşti, căţeluşă sau căţel? Mi se pare că eşti căţel. Căţeluşa n-ar fi lătrat atâta. Căţeluşa are căţei, aşa că ar sta pe lângă ei. Şi al cui eşti tu, al lui Zdun? Cel puţin te hrăneşte bine? Că ăsta-i un calic, ar mânca de sub el dar câinelui n-ar da. Ai duce-o mai bine la Jamróz sau la Stajuda. Stajuda face negoţ cu porcii. Iar Jamróz se tot roagă de Dumnezeu ca să-i dea un copil. Şi cum te-au poreclit? Nu cumva Brzęczek? Vino, Brzęczek, aici, te mângâi, numai încetează odată să mai mârâi. Zdun n-o să te mângâie, el nici pe copiii lui nu-i mângâie, ci doar îi trimite la muncă. Hai, vino.

Dar ce să înceteze, mârâia şi mai tare, de parcă vorbele mele mai rău îl înfuriau.

— Mă, eşti câine nemţesc sau polonez? Mă fugăresc, cum să-ţi spun, diavole, căci cu tine vorbesc? Doar vorbesc leşeşte. Vrei să mă trădezi? Ştii tu ce se întâmplă cu câinii trădători? Ce se întâmplă şi cu oamenii. Un glonte în ceafă. Un câine polonez n-ar lătra la un polonez. Dar trebuie că eşti o corcitură sau vreun câine de pripas. Mă duc, mă duc, javră fără minte.

M-am ridicat, dar câinele, ca şi cum ar fi simţit că aş fi vreun hoţ, a început să mă muşte de carâmbii cizmelor şi să mârâie tot mai furios. Deodată am auzit, printre mârâituri, că cineva aleargă pe câmp, şi că sunt mai mulţi. Iar dincolo de râu au început să lucească lanternele.

— Ai văzut, potaie, ce-ai făcut? Mă încercuiesc.

Acuma mai puteam să scap doar ieşind pe ogoarele din deal. Dar ca să ajung acolo trebuia să ocolesc satul, ca să nu ies în drum, căci acolo cu siguranţă că mă pândeau. Am luat-o pe cărarea de sub sălcii, care venea de la moară. Dar câinele se ţinea ca scaiul după mine şi tot mârâia. Fir-ai tu să fii de jigodie. Şi deşi n-aveam vreme de pierdut, m-am oprit şi l-am apucat de cap. Niciodată n-aş fi făcut asta unui câine, mai repede unui cotoi. Când eram copil mi se părea uneori că-i precum omul. Mă muşca, mă zgâria, scheuna. I-am pus capul pe pământ şi cu tocul de la cizmă i-am strivit căpăţâna. În clipa aceea, doar la vreo zece paşi

de mine, am auzit iarăşi: Halt! Halt! Şi o rafală de gloanțe a trecut pe deasupra capului meu.

M-am aruncat în livada lui Jamroz. Crengile mă loveau peste față, peste ochi. Gloanțele cădeau precum grindina peste frunze. Ici-colo cădea câte un măr. Mi-a căzut şapca din cap. M-am poticnit de o buturugă, am căzut peste ea. Până la urmă am ieşit în ogorul lui Mikus. Spre ghinionul meu, Mikus îl semănase cu lucernă. Şi se făcuse o lucernă frumoasă, îmi trecea de genunchi. De-abia puteam să merg chinuindu-mă să scot picioarele din lucernă. Mergeam ca prin somn, pământul parcă mă ținea de picioare, iar nemții mi se păreau că sunt la doi paşi de mine. Simțeam că nu mai am puteri. M-am poticnit şi am căzut iarăşi. Mă gândeam că nu mă mai scol. Să mă ia, să mă omoare, să se sfârşească visul ăsta urât. Dar m-am ridicat din nou şi, după câțiva paşi, am ieşit din lucernă. Din câteva sărituri am ajuns la râpă şi, ca să-i înşel pe nemți, am luat-o în sus pe povârniş. Apoi am ocolit pe departe curtea lui Karwacki, ca să nu mă audă câinele. Şi, de la troița sfântului Florian, am luat-o spre casa lui Prażuch, către care ducea drumul de care spre ogoarele din deal.

Am slăbit puțin pasul. M-am uitat la ferestrele lui Prażuch, dar fără ură, gândindu-mă că la ceasul ăsta toți ai casei sforăie de mult. Începea să mijească de zi, pe cer stelele începeau să dispară. De partea cealaltă se auzeau parcă nişte glasuri înfundate. M-am ascuns după casa lui Prażuch. Mi-am scos capul. Şi cum drumul mergea în jos, am văzut trei oameni ieşind din întuneric. Mergeau pas la pas şi, cum se îndreptau spre mine, se făceau tot mai mari, iar vorbele lor deveneau tot mai limpezi. Să fug înapoi, acum, când se lumina de zi, era prea târziu, m-ar fi avut ca în palmă. Şi nici să mă ascund n-aveam unde. N-avea Prażuch nici gard, şi nici copaci sau tufişuri în jurul casei. Casa, şura, grajdul erau aproape în câmp. Şi în orice clipă putea să mă miroasă câinele lui Prażuch. Chiar mi se părea ciudat că încă nu latră. Doar țineau un câine. Poate că s-a dus după vreo cățea? Dar în orice clipă se poate întoarce şi atunci s-a sfârşit cu mine.

M-am apropiat de uşă, am bătut uşor în geam. Mi-am lipit obrazul de geam încercând să văd prin întuneric dacă se mişcă vreunul prin casă. Dar geamul era acoperit cu nişte cârpe. Am bătut din nou, ceva mai tare. Glasurile nemților se apropiau de curte. În sfârşit a scârțâit, ca un chițcăit de şoarece, ceva la uşă. Am apăsat clanța. Niciun răspuns. Deşi simțeam că e cineva după uşă, căci părea că toată casa stă acuma după uşa aia. Am apăsat

din nou pe clanță: Şi de-abia atunci s-a auzit glasul gâtuit al bătrânului:

— Cine-i acolo?

— Din sat. Deschideți, mai mult am suflat decât am rostit. Şi fiindcă mai repede s-ar fi aşteptat să-l vadă pe unul ieşit din mormânt decât pe mine, nu m-a recunoscut. A tras zăvorul, a scos capul zburlit, ochii i s-au făcut ca de bou şi a dat să închidă repede uşa înapoi. Dar m-am aşteptat la asta şi am pus repede piciorul în prag.

— Ce vrei? a horcăit.

— Închide repede, i-am zis. Nemții-s lângă casă.

Am intrat în casă. M-a izbit o duhoare de varză acră. Pe masă era o lampă care de-abia licărea, se vede că de-abia au aprins-o, căci Wojtek, cel mai mare, încă îi mai potrivea sticla. S-a uitat la mine vrând, parcă, să întindă mâna după secure, dar n-a zis nimic. De sub plapumă Bolek şi cu Jędrek şi-au scos capul şi se uitau, neştiind ce să facă, să sară din pat sau să mai doarmă.

— Lăudat fie Domnul, am zis de-abia suflând.

Dar nu mi-a răspuns niciunul, se uitau doar cu ochi ca de lup pe sub sprâncene, parcă aşteptând ceva mai rău. În sfârşit, Wojtek a lăsat lampa, s-a aşezat la masă, dar tot încruntat, că şi-a pus mâinile pe masă, unde era pâinea şi cuțitul. În clipa aceea s-a dat jos din pat, din colțul cel mai întunecat al odăii, bătrâna, şi cu ură în glas, de parcă era cea mai setoasă de răzbunare, a zis:

— Cum de a intrat satana asta în casă?

— N-am vrut să-l las. Dar m-a împins, a încercat Prażuch să se dezvinovățească.

Şi cum stătea, desculț, numai în izmene şi cămaşă, s-a aşezat pe laviță lăsând, parcă neputincios, să-i cadă mâinile pe genunchi.

Atunci cei doi din pat, Jędrek şi Bolek, s-au înfuriat şi au sărit cu gura pe bătrân:

— N-ai putut să-l apuci pe ticălos şi să-i dai un picior în fund?! Trebuia să-l ții la uşă pe tâlhar!

— Trebuia, mama lui, să-l fi întrebat mai întâi, cine e, şi după aceea să deschizi!

— Mă hăituiesc, le-am zis. Dacă vreți, puteți să le spuneți că sunt aici.

Şi-au lăsat capetele în jos şi niciunul n-am mai scos nici o jumătate de cuvânt. Numai Wojtek a luat cuțitul şi şi-a tăiat o felie groasă de pâine. A început să rupă pâinea cu dinții, de parcă nu mâncase de o săptămână. Cei doi din pat făceau pe somnoroşii. S-

au afundat în saltea, şi-au tras plapuma până peste bărbi. Fitilul din lampă a căzut, a început să fâsâie, lumina, de unde şi până atunci era palidă, s-a făcut şi mai mică. Dar nimeni nu s-a ridicat să înşurubeze fitilul. De parcă toți ar fi aşteptat să se stingă lumina şi să se afunde în întuneric. Şi când se părea că acuma se stinge, s-a auzit glasul bătrânei din colțul ei:

— Vezi ce-i cu lampa, Wojtek.

Wojtek s-a ridicat, a înşurubat fitilul şi s-a aşezat din nou la masă, şi-a mai tăiat o felie de pâine, dar de data asta una mai subțire, puteai s-o bagi dintr-odată în gură. A început s-o ciupească cu degetele, de parcă ar fi mâncat semințe de floarea-soarelui. Iarăşi s-a auzit glasul bătrânei:

— Vezi că a mai rămas varză de la prânz. Mă duc să ți-o încălzesc. Şi-a lăsat picioarele din pat, şi-a pus papucii de paie şi punându-şi şorțul, a oftat: N-ar trebui să ne naştem dacă nu ştim să trăim.

Dar la scurtă vreme după aceea, toți trei, Wojtek, Jędrek şi Bolek au venit în detaşamentul meu. Şi toți trei au căzut în luptă. Jędrek a murit când am atacat trenul lângă Dębowa Góra. Pe Wojtek l-au prins rănit, când am încercat să ieşim din încercuire la Maruszew şi l-au spânzurat pe drumul ce duce la Kawęczyn. Iar Bolek ne-a acoperit retragerea din pădurile de la Olechów. A fost rănit la picioare, nu mai putea să fugă. A tras până la ultimul cartuş şi cum nu şi-a păstrat unul pentru el, s-a înfăşurat cu cureaua de la automat şi a strâns-o, a strâns-o până când s-a strangulat.

Mama lor a murit la scurtă vreme după război, când era de-acuma sigur că nu se mai întoarce niciunul. Ştia că nu mai trăiesc. Dar cât mai dura războiul n-a părăsit-o nădejdea că poate se întoarce vreunul. Când a murit primul, Jędrek, s-a îmbolnăvit de inimă şi nu mai putea să lucreze, aşa că toată gospodăria a rămas pe umerii bătrânului. Dar după ce a murit şi Wojtek, apoi şi Bolek, iar războiul s-a terminat şi ei nu s-au mai întors, inima bătrânei n-a mai rezistat.

În schimb Prażuch a trăit foarte mult. Şi nici nu s-a sălbăticit, nici gospodăria n-a lăsat-o de paragină, deşi ar fi putut, oricine l-ar fi înțeles. Ogorul lui era totdeauna arat la vreme, semănat la vreme, secerat la vreme. Şi în casa lui, oricând ai fi intrat, totdeauna era măturat, spălat, apa proaspătă în căldări, laptele se covăsea în oale, brânza se afuma. Iar pernele din paturi străluceau de albeață. În fiecare primăvară într-o cutie sub masă îi găseai

cloşca pe ouă. Iar când venea Paştele, văruia nu numai pridvorul şi odăile, ci şi toată casa pe din afară. Şi-a făcut şi un gard de lemn în jurul curții, deşi până atunci n-au avut niciodată gard. Iar când spăla, spăla tot ce găsea prin cămară, murdar, curat, ce mai găsea de pe la băieți, ce a mai rămas de la nevastă. Când le întindea în curte ziceai că a înflorit o grădină în curtea lui Prażuch. În afară de asta, a învățat să scrie şi să citească, căci după război umblau învățătorii pe la casele oamenilor şi îi învățau pe bătrâni să scrie şi să citească.

Câteodată mă duceam pe la el să-l mai văd, mă aşeza pe scaun ca să văd cum îi merge cu cititul sau mă ruga să mă uit peste cele ce a scris, doar cu socotelile nu se prea descurca. Dar la socoteli nici cei mai tineri nu se descurcă cu toții. Trebuie să te naşti cu darul de-a fi bun la socoteli. Şi nici calul, vaca, câinele, pisoiul sau altă vietate nu s-ar fi putut plânge că le merge rău la Prażuch sau că îi ține în gunoi. Şi nici pe el nu se vedea că l-ar fi chinuit ceva, în afară de bătrânețe. Deşi câteodată se întâmplă ca dorința asta puternică de viață să vină din disperare. Şi poate că de aceea omul uneori trăieşte mai mult decât l-ar fi lăsat vârsta sau decât singur ar fi vrut.

S-a ocupat şi de gospodăria mea, după nenorocirea care mi s-a întâmplat, când m-au dus la spital, şi s-a îngrijit de ea tot aşa de bine ca şi de a lui. Nu-mi făceam griji de ce se va întâmpla acasă. Şi vitele erau hrănite la vreme. Şi Michał era mâncat, îmbrăcat. Şi în casă mătura, din când în când, şi mai făcea focul. Dar mai important e că avea grijă de pământul meu. Nu făcea el singur totul, căci n-ar fi putut cu două mâini să țină două gospodării. Dar vorbea cu unii, cu alții, se uita ce făceau, le spunea ce să facă. Iar o dată pe lună, duminica sau în zi de târg, venea la mine la spital. Şi o dată n-a venit cu mâinile goale. Totdeauna avea ceva în coş, ba o bucățică de brânză, ba câteva mere, țigări sau un ou roşu de Paşti, sau un colăcel şi o bucată de cârnat de Crăciun. Iar când i-a sosit ceasul morții, a venit şi mi-a zis că nu mai poate să aibă grijă de gospodăria mea, că trebuie să moară, în fiecare noapte aude cum îl cheamă feciorii şi cum plânge nevasta după el.

Era într-o joi, iar sâmbăta s-a dus la popă ca să-l miruiască cu untdelemn sfințit, căci s-a hotărât să moară duminica, după prânz, şi n-ar fi vrut să-l obosească pe popă, să vină la el tocmai de la marginea cealaltă a satului. Apoi s-ar fi putut întâmpla ca popa să lipsească de-acasă. Şi-a pregătit din vreme un sicriu de stejar, haine negre, ghete, cămaşă, cravată. De dimineață s-a dus

şi a dat de mâncare la vite, la câine, la pisică, a măturat odaia, a gonit muştele, a turnat laptele în săculețul de brânză. Apoi s-a spălat, s-a bărbierit şi l-a chemat pe Strugała să-i aprindă lumânarea. Ultimele lui cuvinte au fost:

— Testamentul, Stasiu, este după icoana lui Hristos. Acolo am scris totul, ce şi cui, iar brânza, când s-o scurge, s-o iei pentru tine.

Aşa că şi gospodăria mea a rămas în voia şi nevoia sorții. Căci chiar şi vecinii cei mai apropiați, pe care i-am rugat după aceea să aibă grijă de ea, au făcut-o de mântuială, ca să profite cât mai mult. Când m-am întors era răvăşită ca după bătălie.

Nu ştiam de ce să mă apuc mai întâi. Inima carului crăpată, loitrele aruncate pe nu ştiu unde. De la câine a rămas numai cotețul, căci şi de lanț a avut nevoie cineva. Când am intrat în şură, lăzile de grâne erau aproape goale, în schimb, şura era plină de vrăbii. De parcă m-aş fi oprit lângă moara de pe râu şi toată apa s-ar fi prăvălit peste capul meu. Ciripeau, zbârnâiau, mai să asurzesc. Şi nici nu s-au speriat de mine, într-atâta erau de obişnuite acolo. Numai acelea care erau pe jos au zburat, deşi şi ele şi-au luat zborul doar în ultima clipă, neştiind dacă trebuie să se teamă de mine sau nu. Am dat cu bățul după ele, dar parcă poți să le atingi, au zburat până sub tavan. Bățul s-a lovit de scânduri, a căzut în ladă, aşa că de-abia l-am scos de acolo. Mă înfuriasem atât de tare încât mi-am ridicat capul şi am început să le înjur şi să le blestem, fire-ați voi ale dracului! trăsni-v-ar! Dar parcă puteau ele să mă audă? Mi-ar fi trebuit o trâmbiță ca să se audă prin ciripitul şi zbârnâiala lor. Apoi vrăbiile au limba lor, iar eu vorbeam pe limba mea, aşa că tot nu m-ar fi putut înțelege. Dar stați voi, că vă fac eu să zburați!

Am alergat să-mi caut biciul. Dar unde să-l găsesc, dacă doi ani am lipsit de-acasă. M-am dus la vecin.

— Franek, dă-mi pentru puțin biciul.

— Dar ce, te grăbeşti să ieşi pe câmp? De-abia ai venit de la spital.

— Nu mă duc pe câmp, vreau să scap de vrăbii.

— Şi vrei să le goneşti cu biciul?

Am închis uşa de la şură, m-am dus în mijlocul ei şi, sprijinindu-mă cu o mână în băț, am început să învârt cu cealaltă biciul, până pe sus, pe sub tavan, şi să strig, cât mă țineau bojocii, uaa! uaa! Vâjâia totul, praful se ridica până sus. Se iscase o furtună care le mătura de prin lăzi, de sub tavan, nu ştiu de mai

unde, că se îngrămădiseră toate într-un nor înnebunit de groază, fâlfâind din mii de aripioare. Se auzea un zgomot, de parcă ar trece furtuna prin livadă, răvăşind frunzele. Şi nu o furtună, ci o vijelie. Se zguduia şura. Iar eu îi dădeam înainte, uaa! uaa! şi învârteam mai tare biciul. Zburau în toate părțile, în sus, în jos, trebuia să mă feresc, ca să nu intre în mine. Se aruncau spre uşă, dar uşa era închisă, spre cer, acolo însă era tavanul, spre pereți. Pereții aveau găuri cât pumnul, căci era o şură veche, mai fusese ciupită de schije şi în timpul războiului, aşa că putea să treacă şi un porumbel, darmite o vrabie. Dar în zăpăceala aia, fiecare vrabie era de fapt un nor de vrăbii şi un nor de vrăbii nu poate să treacă printr-o gaură, fie ea şi cât pumnul. Se simțea un miros greu de aripi încinse în văzduh, ca mirosul paielor când se vântură grânele. Dar nu era miros de paie, de unde paie în şura mea? Vrăbiile îngrozite când se îngrămădesc, fugind de moarte, miros ca paiele.

Mi-a căzut şi bastonul din mână, dar nu ştiu prin ce minune picioarele mă țineau singure. Şi nici nu simțeam că m-ar fi durut, nici nu simțeam că aş fi avut picioare. Mergeam şontâc, şontâc prin şură şi le goneam. Gâtlejul mi s-a uscat ca fântâna pe vreme de secetă şi mâna a început să obosească de greutatea biciului. Dar şi vrăbiile se vede că obosiseră, căci au început să-şi caute câte un colțişor să se aşeze, cel puțin pentru o clipă. Se părea că nu le mai înfricoşează atâta nici biciul şi nici strigătele mele. Dar nu mă las, mi-am zis, să ştiu că aici cad lat. Am luat îmblăciul, care stătea într-un colț din şură, şi dă-i cu îmblăciul pe sus, pe jos, în stâlpi. Şi iarăşi s-a ridicat furtuna, vijelia. Acuma nu mai zburau îngrămădite ca într-un nor, se spărsese norul şi păreau mai multe vârtejuri. Zburau în toate părțile, unele peste altele. Ai fi zis că nu sunt nişte vrăbii, ci un praf de vrăbii s-a ridicat în şură. Şi în praful acela, în groaza aceea a morții se loveau de pereți, de căpriori şi picau pe jos ca nişte mere putrede din pom. Uneori părea că cineva scutură cu toată puterea şura şi atunci cădeau ca grindina. Dar celelalte zburau mai pe departe, poate că li se părea că au ieşit din şură, că au trecut ca duhurile prin acoperiş, prin pereți şi că de acuma se înalță în văzduh, tot mai sus, tot mai departe de îmblăciul meu. Căci în zăpăceala aceea şi vrăbiile s-ar fi putut să creadă în minuni. Câteva au căzut pe mine, dar ce-i o vrabie, chiar dacă a căzut ca moartă. Un ghemotoc de puf. Şi eram aşa de furios, şi m-am încins într-atâta, încât chiar dacă ar fi căzut pietre peste mine, tot n-aş fi simțit mai mult decât că a căzut o

vrabie.

Puterile au început să mă lase, îmblăciul mi-a căzut în cap. În clipa aceea parcă mi-ar fi luat cineva picioarele de sub mine şi a trebuit să mă țin de stâlp, ca să nu cad jos. M-am aplecat spre sacul cu tărâțe şi m-am aruncat pe el frânt de oboseală, ca un câine fugărit. Iar vrăbiile tot mai zburau pe sus şi se omorau între ele, dar nu mai erau aşa de multe, cădeau ca ultimele picături de ploaie. Şi chiar când au încetat să mai zboare tot se mai rupea câte una din grămadă şi cădea în ladă sau pe pământ.

Mânia îmi trecuse şi chiar am început să mă gândesc că, la urma urmelor, ce rău mi-au făcut vrăbiile? Dar ce să fac, dacă ele mi-au ieşit în cale? Puteam tot aşa de bine să întorc casa pe dos sau să pun mâna pe secure şi să tai pomii din grădină. Căci, se vede, trebuia să fac ceva ca să mă împac cu mine însumi. De fapt, ce eram eu? Nu numai că trebuia să învăț de la început să merg, dar trebuia să învăț de la început să trăiesc. Şi cum să trăieşti când găseşti totul în paragină. Vaca am găsit-o aşa de slabă, că ți-era milă s-o mulgi. Când o trăgeai de țâțe întorcea capul şi parcă te întreba, de ce o chinuieşti. Iar laptele, un blid dimineața, un blid seara, atâta. Calul, dacă n-aş fi ştiut că-i al meu, nici nu l-aş fi recunoscut. Coastele îi ieşeau prin piele. L-am luat de frâu şi de-abia s-a sculat. L-am înhămat la carul gol şi mergea legănându-se de parcă în orice clipă ar fi putut să se prăbuşească. Ar fi trebuit să-l țin o săptămână pe ovăz, ca să prindă ceva puteri. Dar de unde să iau ovăz, când podul era gol. I-am dat paie tocate, şi alea din paiele împrumutate. Iar pe câmp, începuse secerişul.

Am avut vreo douăzeci de găini, le-a luat să le îngrijească Makulina, apoi câte ouă a adunat, de am socoti că ar fi ouat doar o dată la două zile. În schimb trebuia să-mi ude florile din glastre. Din flori au rămas doar buruieni, iar peste găini, cică a dat o boală, şi numai găinile mele au murit. Mi-a dat două din ale ei pentru cele douăzeci şi mi-a promis că la primăvară o să-mi dea o cloşcă.

Din gardul dinspre drum, deşi când am plecat nu lipsea niciun uluc, a mai rămas doar jumătate.

Aveam o tocătoare de paie, mă gândeam să-i pun într-o zi un motor, n-am mai găsit-o, o fi împrumutat-o cineva în lipsa mea. M-am dus pe la toți vecinii, mai apropiați, mai îndepărtați şi am găsit-o de-abia lângă moară, la Przytuła, mai făcea şi pe tâmpitul, zicea că i-am împrumutat-o înainte de a pleca la spital. N-aveam chef să mă cert cu el. O fi fost aşa, n-o fi fost, l-am lăsat în plata

Domnului.

Stătea coasa în şură, nici urmă de coasă. Lângă coasă erau greblele, şi alea au dispărut.

M-am dus la Stajuda, căci el a fost ultimul care s-a îngrijit de gospodăria mea, să-l întreb, altceva nu mai voiam să ştiu, doar dacă a dus bălegarul pe câmp, căci în grajd nu mai era nici urmă de bălegar. Cum să nu, l-a dus, l-a împrăştiat pe câmp, l-a arat, se jura. Dar ochii îi fugeau aşa de ciudat, se uita doar pe pereți, niciodată nu i-a ridicat spre mine. Aşa că a trebuit să-l cred. Că doar nu era să mă duc pe câmp şi să întreb pământul, spune-mi, pământule, te-a gunoit nemernicul?

Iar în casă umblai prin murdăria de şoareci, de parcă era un terci împrăştiat pe jos. Am luat mătura, am început să mătur. Deodată aud că se mişcă ceva în găleată. Mă uit, un şoarece. De unde o fi apărut? M-am crucit, că doar găleata pentru un şoarece este ca o fântână pentru om. Fără scară nu poți nici să intri, nici să ieşi. Şi iarăşi a trebuit să cred că a apărut din apă. Apa s-a uscat, şoarecele a rămas. Dar i-am dat drumul, că doar nu era să omor un nenorocit de şoarece pentru tot ce am găsit în casă.

M-am uitat la icoana Maicii Domnului de deasupra patului, geamul era spart. Sub pat o grămadă de sticle goale de rachiu. Din tavan a scos cineva becul. Bine că am venit ziua, aşa că m-am dus şi mi-am cumpărat alt bec. Dar când să aprind lumina, am văzut că nu arde, căci n-a avut cine să plătească lumina şi mi-au întrerupt-o.

Aveam un ceas deşteptător, este adevărat, era stricat, se oprea totdeauna la ora nouă. Dar ştiam cel puțin când era ora nouă. Vedeam cât e ceasul şi-mi făceam socotelile ce am de făcut, unde trebuie să merg, ce să duc, ce să aduc, să dau hrană la vite, să mulg vacile, căci vremea o mai măsoară omul şi singur, nu trebuie să se uite mereu la ceas. Dar, şi aşa stricat, se vede că i-a plăcut cuiva.

Chiar şi pe calendar a pus cineva ochii, deşi era un calendar destul de vechi. Dar cum stătea atârnat de perete, m-am obişnuit cu el şi-mi venea greu să-l arunc. Apoi mai scriam câte ceva pe el, când murea cineva mai apropiat, când cădea grindina sau când duceam vaca la taur. Poate că celui care l-a luat îi plăceau zicătorile, căci în dreptul fiecărei zile era câte o zicătoare. Iar cine nu ştie cum să trăiască avea pe calendar zicători care ar fi putut să-l povățuiască.

Aveam o găleată, cu care duceam mâncare la porci, nu mai era.

Din două scăunele, a rămas doar unul.

Dar mai mult îmi părea rău după ustensilele de frizer. Mult l-am mai blestemat pe cel care mi le-a luat. Să n-aibă parte nici de moarte. Mă gândeam să mă apuc din nou să-i tund şi să-i bărbieresc pe ţărani, deşi acum era un frizer în sat, Żmuda Olek. Dar ar fi venit şi la mine, dacă nu cei tineri, cei mai bătrâni, şi poate că aş fi făcut rost de ceva bani.

Sau casca de pompier, o cască cum nu mai găseşti pe nicăieri în zilele noastre, cu creastă, cu cureluşă care se trecea pe sub bărbie, cu bumbi, toată aurită. Stătea agăţată într-un cui în cămară. Şi doar n-o să şi-o pună în cap, ticălosul, căci unde s-ar duce cu ea? Să stingă focul? S-ar fi uitat toţi la el, în loc să stingă focul. Iar parăzi nu se mai fac şi nici mormântul lui Hristos nu-l mai păzesc pompierii de Paşti.

Sau cărticica de rugăciuni, am primit-o de la mama, înainte de a muri. Avea mama patru cărţi de rugăciuni, câte una pentru fiecare băiat. Şi pentru fiecare se ruga din altă cărticică. Din una pentru Stasiek, din a doua pentru Antek, din a treia pentru Michał şi din asta pentru mine, căci pe asta o avea încă de la mama ei. Stătea în sertarul mesei. Şi cum s-o fi rugând păgânul dintr-o cărticică furată? Îl mai ascultă Dumnezeu?

Aveam un ferăstrău pentru lemne, stătea în pridvor, l-a umflat cineva.

Aveam o manta de ploaie, cam găurită, dar tot mai era bună ca să ieşi pe câmp când ploua sau să duci vitele la râu, la adăpat, a dispărut şi aia.

Îmi cumpărasem, în primăvara de dinaintea necazului, o săpăligă pentru plivitul buruienilor, am lăsat-o aproape nouă, n-am mai găsit nici coada ei.

Şi câte alte lucruri, de care mi-am adus aminte mai târziu, n-am mai găsit acasă.

De coşul, în care duceam totdeauna lucrurile sfinţite, mi-am adus aminte de-abia de Paşti, când am vrut să duc ouăle la sfinţit.

Sau pisălogul cu care terciuiam cartofii pentru porci. Stătea după uşă, în pridvor, ţin bine minte, căci de două ori pe zi îl luam de acolo şi-l puneam la loc. Şi nu vreme de un an sau doi, ci încă de pe timpul când trăiau mama şi tata. Pisăloagele se schimbau, dar locul rămânea acelaşi, după uşă în pridvor. Dar cu ce te poate ajuta ţinerea de minte? Câteodată e mai bine să nu mai ţii minte nimic, căci la ce-ţi foloseşte să ştii că ai avut un lucru, când tu nu-l mai ai.

M-am dus în pod, țin minte că aveam atârnate de o prăjină un sac cu pene, o haină veche a lui Michał, alte boarfe, opt funii de usturoi, hamul, două şleauri, doar prăjina mai rămăsese.

Aveam două bucăți de brânză afumată, atârnate de căprior, mă gândeam că o să am ce mânca, dacă n-am să mai pot mulge vaca înainte de-a făta, cineva a tăiat cu cuțitul funia de care erau atârnate şi le-a luat.

Mai aveam un sac aproape plin cu făină cernută, strălucea ca soarele, n-aveai nevoie nici de ouă când făceai găluşte, cineva mi-a luat făina, cu sac cu tot.

De fapt, unde îmi aruncam privirea, lipsea câte ceva. Aşa că nu mai voiam nici să mă mai uit. Coborând din pod, am văzut doar că nu mai e sita, care era atârnată de un cui lângă scară. Nu mai era nici secera, agățată lângă sită. Nu mai e aia, nu mai e ailaltă, iar din scară lipseau câțiva fuştei.

M-am trântit pe pat, încercând să-mi adun gândurile. Deşi e uşor de zis, să-ți aduni gândurile. Căci sunt clipe când omul şi-ar goni gândurile în cele patru zări. Şi s-ar schimba în masă sau scaun. Şi ar sta ca masa sau scaunul până când i-ar trece gândurile. Căci gândurile sunt ca nisipul când îl prefiri dintr-o mână în alta, fără sfârşit. Şi chiar dacă l-ai lăsa să curgă toată viața, tot nu poți să faci din el un bici. Şi chiar dacă l-ai face, la ce ți-ar sluji? Szymon, Szymon, mi se părea că mă cheamă cineva. Dar parcă nu voiam să văd cine mă cheamă. Mă uitam prin odaie sau poate că odaia se uita la mine şi privirea ei se răsfrângea şters în ochii mei. Atunci a venit cotoiul.

S-a oprit pentru o clipă în prag, a mieunat şi a sărit pe genunchii mei. Uitasem de el. Parcă de cotoi îmi ardea mie. La urma urmelor, ca să spun adevărul, nu mă prea omoram după el. Era un puturos, cum rar întâlneşti, până şi după şoareci trebuia să-l bați ca să meargă, altfel rareori se urnea. Se întorcea de la şoareci slăbit, prăpădit, de parcă şoarecii l-ar fi mâncat pe el, şi se uita spăsit, rugându-te cu ochii să-i dai cel puțin o coajă de pâine. Ar fi stat numai pe cuptor şi ar fi dormit mereu. Câteodată mă apucau toți dracii, când vedeam şoarecii făcându-şi de cap prin şură, iar ăsta doarme şi cine ştie ce visează. Dar cred că pisicile nu visează, căci, dacă pisicile ar visa, asta ar însemna că şi celelalte vietăți, caii, vacile, câinii, porcii, găinile, gâştele, iepurii visează, şi cu ce-i pisica mai presus decât celelalte vietăți? Şi dacă ar visa tot ce se mişcă prin curtea omului, apoi, pe lângă grija vietăților să mai ai şi grija viselor lor, înnebuneşti de-a binelea. Nu-i ajunge

omului cât visează el, şi aşa visează uneori prea mult.

Câteodată dormea toată ziua, toată noaptea, iar dimineața îi venea greu să se trezească, se scula de-abia când aprindeam cuptorul şi simțea că-l arde la labe. Dar nici atunci nu sărea dintr-odată. Se strângea, se lungea, ba îşi ridica coada, ba o băga sub el, până când mă scotea din sărite, îl apucam de după ceafă şi-l aruncam pe jos. Sau îl duceam în şură, închideam uşa şi, aici e locul tău, putoare, miroase, nu simți şoarecii? Prinde-i. Dar nu trecea nici jumătate de oră şi-l auzeam cum zgârie la uşă. Şi cum să nu-l laşi? Că-i leneş, n-ai ce-i face, dar fără pisică, parcă şi casa e pustie, după cum sunt pustii curtea fără câine, câmpul fără vaci, fără cai, iar cerul fără păsări. Când vine seara şi-l auzi torcând, parcă ți-e mai drag să stai în casă. Îl auzi cum toarce şi ți se pare că mai e cineva în casă, că doarme în celălalt pat, sau că e mama pitită într-un ungher, şoptindu-şi rugăciunile.

Credeam ca s-a prăpădit în cei doi ani cât am lipsit de acasă. Şi nici nu mi-ar fi părut prea rău după el. Când colo, a venit, parcă şi mai gras. Dacă n-ar fi fost cotoi, ci pisică, aş fi crezut că fată şi că puii l-au umflat. Şi parcă mieuna mai gros. Coada i s-a făcut mai stufoasă, ca la vulpi. Nu-mi venea să cred că ăsta-i cotoiul meu de altădată. Dar să nu-mi recunosc eu cotoiul? Negru-cenuşiu, cu ochii verzi, coada până la jumătate albă. Nu mai era în sat un cotoi ca ăsta. L-am mângâiat pe spate, aluneca mâna ca pe iarba arsă de soare.

Şedea pe genunchii mei, ca o pâine acuma scoasă din cuptor, şi puteai să auzi cum cântă şoarecii în burta lui. Cred că mâncase destui, căci simțeam sub mână cum se mişcă, se îngrămădesc. Iar burta lui mare se umfla şi pe dezumfla, se umfla şi se dezumfla. Şi torcea parcă din adâncul burții. Puteai să crezi că numai burta îi mai trăieşte, restul se întindea pe genunchii mei mort şi fericit. Iar palma mea, cu care-l mângâiam, părea că e cerul care acoperă fericirea lui.

Puțea cotoiul de atâția şoareci. Poate că pentru mine a mâncat atâția, ca să se răscumpere pentru toți anii de lenevie. Şi-mi părea rău că la spital, de câte ori mă întreba cineva dacă am pisică, spuneam că am avut dar că am gonit-o, căci era tare leneşă.

Deşi arareori vorbeam despre pisici, căci ce vietate mai e şi pisica, ca să vorbeşti de ea. Cenuşie sau neagră, harnică sau leneşă, tot aia e. Mai mult vorbeam despre cai. Numai să pomenească vreunul de cai, că toți se băgau în vorbă. Despre cai buni, despre cai răi, bătrâni, tineri, cei care trag şi nărăvaşi, negri,

murgi, suri, corbii, şargi, pagi, castanii, bălţaţi. Venea seara şi oamenii nu mai terminau să povestească despre cai. Căci fiecare putea să vorbească despre cai mai mult decât despre el, decât despre copii, nevastă, gospodărie, decât despre toată lumea asta. Lucruri adevărate, neadevărate, ce importanţă mai avea. Puteai să nu crezi, dar de ascultat ascultai împreună cu ceilalţi. Ferecaţi de pat, unii chiar la uşa lumii de apoi, oamenii nu mai făceau deosebire între a crede şi a asculta. Câteodată se stingea lumina, dar ei continuau să vorbească despre cai, ca şi cum caii ar sta printre paturi, fiecare lângă stăpânul său.

Era cu noi un avocat, căci restul toţi erau ţărani de prin satele din jur. Dar şi lui îi plăcea să asculte. Şi nu numai despre cai, dar despre toate vietăţile. Chiar dacă citea câte o carte şi începea vreunul să povestească, lăsa cartea de o parte şi asculta, de parcă era mai interesant decât ce citea el în carte. Avea patul lângă mine, în stânga mea. Avea ceva la şira spinării şi se stingea văzând cu ochii. Dar nu se plângea niciodată că l-ar fi durut ceva. Doar de dormit nu prea putea şi se trezea cu mult înainte de ivitul zorilor. Şi mă pândea când mă trezeam. Chiar dacă prin somn ridicam doar mâna, auzeam de îndată şoapta lui înăbuşită, de parcă vorbea de sub pământ:

— Nu dormi, Szymon?

Încă din anii de partizan mi-a rămas somnul de iepure, mai eram şi odihnit, aşa că aş fi auzit şi un şoarece. De fapt, şi eu mă trezeam devreme, când toţi încă dormeau duşi. Stăteam culcat cu ochii închişi, iar capul îmi vâjâia de gânduri. Mă gândeam şi la el, că respiră aşa de uşor, poate că era respiraţia morţii.

— Te-am trezit cumva?

— Da de unde. Acasă eram de mult în picioare.

— Şi ce făceai?

— O, acasă am ce face. Trebuie să dau de mâncare la vietăţi. De dimineaţă încep să grohăie, să mugească, să necheze, să cotcodăcească, încât nu ştii cui să-i dai mai întâi. Cei mai răi sunt porcii, că mănâncă numai fierturi şi sunt cei mai lacomi. La ţară, domnule Kazimierz, căci Kazimierz îl chema, ziua nu începe cu răsăritul soarelui, ci cu foamea dobitoacelor. De-abia după aceea răsare soarele, după ce toate au mâncat. Numai aici omul lenevește atâta. Nici nu trăieşte, nici nu moare. Nu se ştie de ce se culcă şi nici de ce se trezeşte.

Ştiam că-i place să-i vorbesc despre dobitoace, aşa că uneori singur începeam să-i povestesc, căci simţeam că-i uşurez durerea.

Dar şi el mă întreba:

— Şi ai mulți porci?

— O, am, am, domnule Kazimierz. Numai scroafe am două. Fată câteodată şi câte douăzeci de purcei fiecare. Nu-i vând, îi cresc pe toți. Când mă duc cu mâncarea la ei n-am loc nici picioarele unde să le pun. Şi sunt atât de albi de crezi că a înflorit liliacul în coteț. Iar când se lipesc de țâțele scroafei se aude doar suptul lor, de parcă ar cerne o ploaie măruntă pe pereți. Iar scroafa parcă ar sta răsturnată printre florile de liliac şi nu se mişcă, de-ai crede că a murit. Burta larg deschisă, ochii închişi pe jumătate şi aproape că nici nu suflă. Iar cei mici guiță, se urcă pe ea, trag de țâțe, se bat pentru ele. Mai înverşunați decât cățeii. Şi trebuie să ştiți că nici toate țâțele nu sunt la fel, deşi sunt de la aceeaşi scroafă. Una are mai mult lapte, alta mai puțin. Una e viguroasă, alta-i fleşcăită. Dar şi purceii nu se nasc la fel, unii sunt firavi, mofturoşi, alții foarte lacomi. Câte unul dintre ăştia lacomi reuşeşte câteodată să mulgă câte trei țâțe. Noroc că n-au gheare, căci dacă ar avea s-ar bate până la sânge. Iar scroafa stă răsturnată, ca o movilă de carne, şi numai blândețe. Doar din când în când mai dă cu piciorul, când vreunul o muşcă prea tare, şi stă aşa culcată până îi sug ultima picătură de lapte.

— Dar păsări ai multe?

— O, se adună, se adună. Găini, gâşte, rațe şi altele. O mulțime. Dar îmi plac păsările. Dimineața nici nu deschizi bine uşa de la coteț că şi auzi fâlfâitul dinăuntru. Iar când deschizi uşa, parcă ai da drumul zăgazului de la moară. Se năpustesc în tine, peste tine, pe sub tine. Un nor de pene. Se umple curtea, pământul, cerul, de pene. Câinele când dă să latre i se îneacă lătratul în norul de pene, de parcă ar lătra de undeva de dincolo de zid. Şi când încep toate să ciugulească, tremură pământul de parcă ar cădea grindina. Îşi scoate vițelul capul din grajd şi pe loc se dă înapoi. Vrei să înhami calul, apoi trebuie să tragi de el ca să treacă prin larma asta. Am curcani, am bibilici. Dar bibilicile sunt liniştite, sperioase, parcă-s pierdute printre atâtea păsări. Nu se bagă, stau de o parte. Găinile însă sunt tare păcătoase. Dar fac ouă. Vine iarna, ouăle se scumpesc, aşa că merită să le ții. Mai am şi doi păuni. Îi țin fiindcă oamenii din sat s-au obişnuit să zică, la casa cu doi păuni. Câteodată îşi desface câte unul coada, aşa că am curcubeul în curte. Ai la ce să te uiți. Şi ca să spun adevărul, nici nu ştiu câte păsări am în curte. Fiindcă nu le număr. Şi cum să le numeri, chiar dacă ai vrea? Se mişcă tot timpul, sar,

ciugulesc, se bat, ți-ar trebui o sută de ochi. Şi dacă mai bate puțin soarele peste curte, toate se schimbă la culoare. Am numărat, câteodată, dar numai până la o sută, mai mult n-am mai putut. Şi ce folos aş avea dacă le-aş număra, mi-am zis. Se înmulțesc, dacă le număr? Să trăiască şi nenumărate. Dacă aş şti câte am, m-aş amărî de câte ori se mai pierde câte o gâscă sau găină, sau rață. Şi du-te, atunci, şi umblă prin curți vecine, prin grădini, pe după şuri şi întreabă-i pe oameni dacă nu le-au văzut pe undeva. Iar în sat nu sunt prea multe locuri ca să le pierzi. Casă lângă casă, toate adunate una lângă alta. Ar trebui să-i bănuieşti pe vecini. Căci dacă dispare ceva, vecinii sunt cei mai apropiați. Iar dacă mai eşti şi certat cu ei, de-abia sunt şi mai apropiați. Sau să pui curse pentru dihori, în care să se nimerească câteodată şi ceva pentru vecin. Deşi, când ai păsări, trebuie să te gândeşti şi la dihori.

Era într-o luni, şi m-a rugat de dimineață să-l bărbieresc şi pe el. Căci lunea era zi de târg şi de dimineață se dichiseau toți din salon pentru vizite. De cum pătrundeau zorile prin geam, începeau cu toții să şoptească, să ofteze, să-şi spună rugăciunea. Iar unii se trezeau cu mult înaintea zorilor, de parcă s-ar fi grăbit să dea de mâncare la vite. Aşa că dacă voia câte unul să mai doarmă, lunea nu putea. Scârțâia pe undeva un pat, începeau imediat toate să scârțâie. Deşi, de obicei, cel care se deştepta primul îi trezea pe toți:

— Hei, treziți-vă, oameni buni! Azi e luni!

Şi începeau să se mişte, să vorbească. Şi chiar de era câte unul pe care boala sau schilodirea l-a ferecat de pat, şi acela începea să se mişte, crezând că vreo minune l-ar ridica din pat. Toți se spălau, se bărbiereau, se pieptănau, iar pe cei care nu puteau, îi pieptănau, îi bărbiereau, îi spălau ceilalți. Mai târziu, când am început să mă scol din pat, eu îi bărbieream pe toți. Aveam de lucru în fiecare luni. Căci nu era unul care să nu aibă nevoie de vreun ajutor oarecare. Unuia îi aranjam favoriții, altuia îi mai tundeam mustața, ca să se vadă că fiecare aşteaptă pe cineva. Şi deşi la unii nu venea niciodată nimeni, luni era o zi în care ar fi putut totuşi să vină. Putea să vină la târg, să-şi cumpere un cal sau să vândă nişte purcei şi cu acest prilej putea să treacă şi pe la spital.

De dimineață nu vorbeam decât despre asta, o să vină, n-o să vină. Ar fi putut să vină, au un vițel de vânzare, la ce să-l țină atâta. Suge mai mult de la vacă, iar lapte tot n-o să dea. Au arat,

au semănat, ce mai au de făcut. Nici mere nu mai sunt de cules, nu mai sunt ca anul trecut când se rupeau crengile. Le-am spus să mai stropească o dată merii. Ale dracului omizi au mâncat toată floarea. Aşa că mă gândesc că o să vină. Sfeclă şi morcovi n-am mai pus anul ăsta, mai erau doar cartofii de scos, cred că i-au şi scos. S-or fi dus la moară? Iarna se macină. Ies din spital şi mă duc eu la moară. La câmp o să-mi fie greu fără un picior, dar la moară pot să mă duc şi cu un picior, mâinile să fie sănătoase. I-am spus nevestii, ia un om, dacă nu poți singură. Aşa că cred că şi-a luat un om s-o ajute. Dar unde, crezi, că mai poți găsi un om ca să-ți muncească? Crezi că-i ca înainte de război? S-ar fi putut să nu găsească. Trebuia să vină după ziua recoltei. Dar n-a venit nici lunea trecută, nici ailaltă luni şi nici ailaltă, de când stai aici. Căci pământul n-o lasă să plece. Iarna ar fi venit. Că iarna ce mai ai de făcut? Le dai de mâncare la dobitoace şi te încălzeşti în bucătărie. Ce, parcă dumneata nu ştii ce-i pământul? Te apucă de picioare, de mâini şi te ține. Dacă i-ar trece prin capul ei aiurit să strângă câteva ouă, smântână, brânză, ar avea cu ce să vină la târg. Că banii nu ne dau niciodată afară din casă. Mereu trebuie să cumperi câte ceva, ba sare, ba zahăr sau oțet. Acuma avem autobuz, drumul l-au asfaltat, aşa că mergi uitându-te pe fereastră. Ar putea să vină, ca să spună dacă-i vițel sau vițică. Să ne sfătuim dacă să-l ținem sau să-l vindem. Popa n-o s-o sfătuiască, căci ce se pricepe popa la viței. Oh, ce rău e când pleci de acasă, ce rău. Şi de câte ori le-am spus că o să plângă după mine. Cine vă duce gâştele la apă, cine stă cu nepoțelul, cine vă încălzeşte apa, când vă întoarceți de pe câmp. Cine? Iar eu n-o să vă mai aud. O să plângeți, o să plângeți după mine. O să vină, o să vină. De ce să nu vină? A mea voia să-şi cumpere pantofi şi lui Jaś un palton. Se dichiseşte femeia, se dichiseşte. Am luat-o sărăntoacă, iar acuma s-a făcut cucoană. Vor să-şi facă o casă nouă, le mai lipseşte doar tabla, poate că vin după tablă. Mi-au promis că o să am o odaie în casa nouă, cu perdele la ferestre şi cu covor pe jos. Pereții vor să-i zugrăvească cu flori. Ce ziceți, o să fie frumos? Toată viața am trăit în odăi văruite, să nu mă îmbolnăvesc de astmă. Poate că vin după verighete. Mai e până la Crăciun, căci de Crăciun vor să se căsătorească. Dacă ar veni le-aş da şi eu binecuvântarea. Că nu ştiu dacă mă mai întorc acasă. Iar fără binecuvântare nu e fericire pe pământ. Le-am dat de ştire lunea trecută printr-un vecin, să vină cât mai repede, căci eu aş putea să-i mai aştept, dar nu ştiu dacă mai aşteaptă moartea. Ah,

moartea asta e ca o împărătească. Nu poți s-o rogi să te mai aştepte o săptămână, cel puțin până luni, căci oamenii n-au putut să vină la tine. Altfel, e un băiat bun, numai că bea, bea al dracului. Dacă nu s-a îmbătat aseară, vine astăzi. Vine după marfă pentru cooperativă. De trei ori l-au dat afară, dar n-au cu cine să-l înlocuiască. I-am spus, aici totul e al meu, şi pământul, şi casa, totul e al meu, şi câinele şi barza de pe casă. Dar tu, diavole, ce ai adus? Zece degete moleşite şi ochii ăia de sticlă, care tot ar dormi. Şi nici nu vrei să mă respecți? Nu-ți las nimic. Las pentru biserică, las pentru săraci, ție nu-ți las nicio palmă de pământ. Aşa că m-a bătut de scheuna câinele de milă. Boşorogule, îmi zicea, nu crăpi odată. Acolo-i pământul tău, casa ta, acolo totul e al tău. Iar fiica mea, Mieciu, nu da în tăticu. Tăticule! Tăticule! Dar mă gândesc că dacă ar veni, l-aş ierta. Şi de ce nu l-aş ierta. Că doar n-am să iau averea cu mine în mormânt. Aşa că poate o să vină. Poate că le face Dumnezeu un semn şi o să vină. N-am fost niciodată răzbunător. Totul pleacă de la pământ. Pământul a înnebunit. Nu mai e cel de altădată. Se vede că pământul o să moară odată cu noi, Wojciech. O să ai destul pământ în mâini, în picioare, în spinare, în ochi, în păr. Am visat anul trecut că m-am oprit pe hat, iar pământul mergea spre mine. Veneau holdele de ovăz, de orz, de grâu, de secară, veneau şi pârloagele. Veneau holdele țăranilor împreună cu holdele boierului. Ieşeau parcă de sub cer şi mergeau ca regimentele, armatele, companiile, batalioanele, mergeau holde lângă holde, când ajungeau la mine mă ocoleau şi mergeau mai departe, până când dispăreau. Mergeau holdele vecinilor, mergeau ale cumnatului meu, mergeau şi ale mele. Le-am recunoscut de departe, holdele mele să nu le recunosc, se învinețise văzduhul de atâtea albăstrele. Mi-am desfăcut mâinile. Încotro?! Înapoi! Opriți-vă! strigam. M-am apucat cu mâinile de spice, dar îmi alunecau din mâini ca nişte zvârluge. Am căzut în genunchi. Înapoi! Dar au trecut de mine şi s-au dus, iar eu de frică m-am trezit. De ce să nu vină. Le-am cumpărat maşină, doar să se urce în ea şi au şi sosit. Dacă ar da Cel de Sus o ploaie, cred că ar veni. Când plouă îți aduci uneori aminte de lucrurile uitate. Mai ales dacă plouă întruna, tot timpul îți mai aduci aminte de câte ceva. Când e noroi pe uliți, oamenii stau acasă şi pălăvrăgesc. Căci pe noroi nu poți nici vitele să ți le scoți, nici să te duci pe câmp la arat. Aşa că stai în casă cu geamurile aburite, iar afară plouă şi plouă, de parcă ar cădea apa din cer pe pământ şi apoi iarăşi s-ar întoarce în cer. Stai singur şi te gândeşti ce-ai putea face, să repari scaunul, că i s-a

rupt un picior, sau să te duci până la vecin. Dar şi la el plouă, căci plouă în tot satul. Plouă la Sąśnice, plouă la Walencice, plouă în toată lumea. Lasă ploaia, ce-ți veni acuma cu ploaia. Acuma oamenii sunt pe câmp, la scos cartofi, lăsați-i să-şi termine treaba. Cum să scoată cartofii pe ploaie, când plouă îți dârdâie şi măruntaiele, de-ți vine să te împaci şi cu duşmanii. O dată aşa m-am împăcat cu unul, pe ploaie. Douăzeci de ani ne-am bătut, ne-am duşmănit. Şi cum stăteam în casă, căci afară ploua şi ploua de nu puteam să-mi scot nici vârful nasului, m-am gândit ce ar fi să mă împac cu omul. Mă duc, mi-am zis, cât o să ne duşmănim? Intru în casă, iar el de pe laviță, cum de-ai pornit pe noroiul ăsta? Şi aşa aş fi venit, ca să ne împăcăm înainte de moarte. Acuma dacă ai venit, stai jos. O, ce ceață s-a lăsat. Uită-te, poate că ai ochi mai buni. Cu ai mei nu văd prea bine. În sat mă mai descurc. Poate că asta-i ultima luni? Doamne, dă ploaie.

Niciodată nu s-a întâmplat până atunci să moară cineva lunea. Mureau marțea, miercurea, joia, vinerea, sâmbăta, iar uneori chiar şi duminica, dar lunea trăiau toți. Trecuse prânzul, s-a spart târgul.

— Azi nu v-am mai văzut citind, domnule Kazimierz? am zis. Căci era o carte deschisă pe dulăpior şi m-a mirat puțin că nu citea, fiindcă nu era zi să nu citească. Avea dulăpiorul plin de cărți, iar câteva stăteau pe fereastră. Câteodată citea o carte întreagă într-o singură zi. Se afunda uneori în citit, încât nici nu mai auzea când îi vorbeai. Chiar ne miram că poate să citească atâta. Oare nu-i păcat de ochi? Oare nu-l doare capul de atâta citit? Şi la urma urmelor, la ce-i foloseşte? Citeşte omul, citeşte şi apoi tot ce a citit se duce cu el în pământ. Cu pământul e altceva. Munceşti pământul, dar pământul rămâne. Dar din citit nu rămâne nicio linie, niciun cuvânt.

Se lăsa amurgul. A venit sora, s-a uitat ciudat la el şi a ieşit repede. Peste o clipă a venit doctorul, i-a luat mâna şi tot aşa de repede a ieşit. Iarăşi a venit sora, i-a făcut o injecție. L-a întrebat dacă nu vrea să bea. I-a adus un compot. A dat unul să aprindă lumina, dar i-am spus să mai aştepte. Că nimeni nu citeşte şi nici nu-i aşa de întuneric.

Pe fața lui nu se vedea nimic. Deşi se zice că, cu două zile înainte, vezi pe fața omului dacă trage să moară. Dar, la urma urmelor, ce s-ar fi putut vedea? L-am găsit palid ca ceara, mai palid nici n-ar fi putut să fie. Slab era ca o aşchie, aşa că nici mai slab n-ar fi putut să fie. Iar ochii lui păreau aşa de stinşi în amurg,

că trebuia să te apleci spre el, ca să-ți dai seama dacă te vede. Şi numai cartea rămasă deschisă pe dulăpior, pe care el, se vede, n-a mai avut putere s-o închidă, putea să fie vreun semn că moare.

M-am aşezat lângă el pe marginea patului şi mi se părea cumva ciudat că nu se vede nimic şi totuşi omul moare. S-a făcut linişte în salon, deşi eram vreo doisprezece. Nimeni nu scotea niciun cuvânt, nu tuşea, nu ofta, şi chiar dacă pe vreunul îl durea ceva, îşi înăbuşea durerea în sine. Deşi mai erau printre noi oameni în pragul morții. Dar aşa se întâmpla, dacă murea cineva în salon, toți cei de față parcă mureau câte puțin împreună cu el, amânând prin aceasta propria moarte. Într-un ungher a început cineva să şoptească o rugăciune, dar în liniştea aceea cuvintele cădeau ca nişte mărgele pe parchet.

— Nu-l asculta, i-am zis. Aşa-i la țară, seara totdeauna oamenii se roagă.

Şi l-am luat de mână, cum iei copilul de mână când treci podețul peste râu. Avea o mână ca de copil, slabă, amândouă mâinile lui ar fi încăput în laba mea. M-a apucat de mână, dar cu atâta putere de parcă ar fi căzut într-o prăpastie, încât şi eu am simțit până la cot că mor împreună cu el.

— Szymon, mi-a şoptit el tremurând, dumneata ai fost pe lumea cealaltă. Cum e acolo?

— Asta a fost demult, domnule Kazimierz. Era în vremea războiului. Iar în vreme de război poate că şi pe lumea cealaltă e altfel. De fapt, când e război nici nu mai ştii care-i lumea asta şi care-i cealaltă. Sau poate că doar mi s-a părut. N-ați vrea să vă povestesc, mai bine, despre iepurii de casă? Care vă plac, de angora sau clăpăugi? Mie îmi plac mai mult cei de angora. Clăpăugii sunt iepuri mari, îi ține lumea pentru carne. Dar cei de angora sunt micuți, albi, le place curățenia şi le lucesc ochii ca nişte lumânărele roşii. Când le atingi părul, ți se pare că ai fi atins zorile, norii, cerul. Mă gândesc să mă apuc să cresc şi eu, când o să ies din spital. Pentru început mi-ar ajunge o pereche. Că după aceea se înmulțesc ei. Iepuroaica fată şi de câte trei ori pe an, şi de fiecare dată câte şase, şapte iepuraşi. Iar peste un an mai ai pe atâția, şi tot aşa. Că iepurii dacă apucă să se înmulțească, nu se mai opresc. Iar de mâncat mănâncă orice, iarbă şi lupin. O să veniți odată pe la mine şi o să-i vedeți. Iar când mănâncă îşi mişcă boturile de parcă ar vorbi între ei. Deşi când mănâncă iarbă se aude într-un fel, iar când mănâncă lupin, altfel. Când mănâncă iarbă se aude murmurul ploii de toamnă, iar când mănâncă lupin

parcă ar cădea picăturile mari şi calde ale ploii de mai. Când îi auzi mâncând, parcă ai tot sta să-i asculți. Şi dacă îți ciuleşti mai mult urechea, auzi susurul izvoarelor, albinele culegând mierea, cum se freacă norii de cer şi pământul cum se învârteşte, iar tu împreună cu el. Câteodată îți vine să te lungeşti pe fân sau undeva în luncă, pe malul râului, la umbra unui copac şi să te topeşti în susurul lor, în murmurul izvoarelor, al albinelor, al norilor, să te laşi dus împreună cu ei, în jurul pământului. Căci au ceva iepurii în ei ce aduce pace în tot ce-i primprejur şi în tine însuți. Poate că albeața lor. Ai văzut dumneata vreodată ceva mai alb decât albeața părului de iepure? Nici grădina, când e în floare, nu este aşa de albă, nici gâştele, când merg pe apă. Ai putea să crezi că e ceva nenăscut şi de aceea e aşa de alb, că încă nu s-a atins de lume. Iei câte un iepuraş, îl scoți dintre ceilalți ca să-l pui pe genunchi şi-l simți aşa de cald, de parcă atunci l-ai scos din sân. Tremură, se apără, uneori te zgârie, de parcă s-ar teme să vină în lumea asta. Şi chiar dacă îl mângâi, simți în mână groaza lui ca nu cumva să-i murdăreşti albeața pentru totdeauna. Numai că trebuie să-l ții cu cealaltă mână de urechi, căci îți fuge de pe genunchi şi simți că s-a făcut pustiu sub mâna ta, mai pustiu decât înainte, când nu-l aveai. Şi nu-l mai prinzi. Se amestecă cu ceilalți iepuraşi, se pierde în albeața lor. Iar alb cu alb se amestecă precum apa cu apă, ca nisipul cu nisip. Şi printre atâția albi, cum să-l deosebeşti pe unul alb? A deosebit vreodată cineva picătura în apă sau un grăunte printre grăunțe?

Am simțit o răceală ciudată în mâna cu care-i țineam palma. Nu era nici recele pământului proaspăt arat, nici recele mărului rupt pe rouă.

— Cred că a murit, am zis eu nesigur, de parcă aş fi vrut să-l întreb pe el dacă a murit.

Iar toți cei din salon şi-au oprit răsuflarea, lăsând impresia că pentru o clipă muriseră împreună cu el. Sau poate că aşteptau să zică ceva. În sfârşit, unul a spart tăcerea şi a zis parcă mirat:

— A murit?

Dar nu fiindcă n-a crezut, ci doar fiindcă aşa se cade să te uimeşti în fața morții, aşa-i obiceiul.

— Da, a murit, a zis cineva aproape cu uşurare.

— A murit, a oftat altcineva, dintr-un pat mai îndepărtat, şi tot oftând: Ce seară.

— Da, ce seară, a răspuns cineva, că doar ce puteai să zici altceva în fața morții. Da, a murit.

Am scos cu grijă mâna de sub palma lui şi m-am dus la patul meu.

— Poate că ar fi bine să aprindem lumina, a zis unul cu un glas speriat. Aprindeți lumina.

— De ce? N-o să mai citească.

— Să-i închidem cel puțin ochii.

— Dar poate că n-a murit? Poate n-a murit! s-a auzit, tocmai din celălalt capăt al salonului, glasul bătrânului Ambroży, cel care avea un picior tăiat de la genunchi, şi la care nu venea niciodată nimeni. Şi-a luat bastonul şi, şontâc, şontâc, aproape plângând, de parcă s-ar fi rugat de moarte să mai întârzie. Poate că n-a murit. Uitați-vă bine. Mâinile reci, încă nu înseamnă că a murit. Picioarele reci, iarăşi nu înseamnă că a murit. Moartea e, o ho, ho, încă departe. Nu-i destul să zică unul că a murit. Se spun multe şi-s neadevărate. Se zice că-i zi, dar afară e noapte. Şi despre Hristos s-a spus că a murit, dar el nu murise. Scuturați-l puțin! Cum îi plătesc eu acuma lui Stolarek pentru nedreptatea pe care mi-a făcut-o? Ei, Stolarek, Stolarek! Mi-ai luat jumătate din pământ. Şi ce-a rămas e ca o creangă uscată. Scuturați-l. Avocații nu mor aşa de uşor. Poate că a adormit puțin. Când îți vine moartea, trebuie să-ți moară şi limba, şi ce ai pe suflet, totul trebuie să moară. Nici nasul nu ți-l mai sufli, dacă ai murit. Mi-a promis că mă apără. Mi-a promis şi a murit. Numai că la omul sărac nici boii nu trag. Şi de ce eşti sărac? Fiindcă eşti prost. S-a umflat, tâlharul, de atâta pământ şi tot se mai întinde. Trage un bici şi caii se duc unde le spune, nu se gândesc dacă-i pământul lui sau al meu. Şi taică-su făcea la fel, pe când trăia tata. Dar ce putea să facă bietul tata, când taică-su avea atâția avocați. Iar al meu avea doar capul plin de mânie şi gura plină de rugăciuni. Aşa că doar se ruga şi blestema, se ruga şi blestema, iar celălalt de fiecare dată îi ara câte o brazdă din ogor. Avea şi mai mulți cai, pe când tata numai unul, aşa că cu greu putea să-i facă față. Şi tot văzând cum i se micşorează pământul, s-a înfuriat odată şi l-a biciuit pe Stolarek. Au sărit avocații lui Stolarek, ca nişte corbi, pe tata, aşa că la scurtă vreme a şi murit. La urma urmelor, decât să trăieşti şi să vezi cum ți se micşorează pământul mai bine să mori. Îți las totul, fiule, mi-a zis înainte de a muri, numai să pui mâna într-o zi pe secure. Că eu n-am avut puterea să-mi apăr ce-i al meu. Vezi, l-am bătut cu biciul pe Stolarek, nici nu l-am bătut prea tare, că era în cojoc, şi acum trebuie să mor. Tu să nu mai încerci să-l bați cu biciul, să pui mâna pe secure. Biciul e bun

numai când te înfurii, ca şi cureaua, nu faci cu el nimic în fața avocaților, e ca şi cum ai sări la taur cu o crenguță. Iar avocații nu numai că fac legea, dar mai sunt şi strâns legați de diavoli. Şi nu e putere mai mare decât legea întărită de diavoli. În fața ei te poți ridica numai cu securea în mână. Chiar de-ar fi să putrezeşti în ocnă. Dar mai bine în pământ decât călcat de lege şi diavoli. Dumnezeu te iartă, căci, când e vorba de pământ, Dumnezeu totdeauna te iartă. Pe pământul ăsta s-a născut, pe el a trăit şi pe el a murit, aşa că ştie ce-i pământul. Iar tatăl lui Dumnezeu nici el n-a fost domn, ci un dulgher. Dulgher cum e în satul nostru Kosiorek sau Bzdęga. Kosiorek ne-a făcut grajdul, iar Bzdęga roțile de la car. Şi, chiar dacă nu te-ar ierta Dumnezeu, te-ar ierta pământul. Căci uneori Dumnezeu nu le vede pe toate din înălțimea lui, dar pământul suferă pentru toate. Deşi, decât să dai cu securea, mai bine ar fi dacă ai avea ceva bani, ca să-i cumperi pe avocați. Vinde târşitoarea, calul, vaca, împrumută-te, dar cumpără-i. Ca să mergi cu avocați împotriva avocaților lui Stolarek. Căci pe unul ca ăsta chiar dacă-l trăsneşti cu securea, se ridică fiii lui, se ridică fiii fiilor lui, se ridică nepoții, strănepoții şi până la sfârşitul lumii vor căuta mereu să intre cu plugul în ogorul tău. Numai că trebuie să găseşti un avocat care să fie legat de diavoli mai puternici decât avocații lui Stolarek. Că şi diavolii, ca şi oamenii, unii sunt mai mari, alții mai mici. Să nu ții cu diavolii mici. Că diavolul mic e ca un vițel mai mic, ca nişte ghete mici, nu poate prea mult. Să ții totdeauna cu cei mari. Să nu te uiți cât cer, să le dai, chiar de-ar fi să-ți vinzi sufletul. Că, la ce-ți mai trebuie sufletul, dacă n-ai pământ. Sufletul singur, fără pământ, e ca şi cum trupul nu l-ar fi primit şi Dumnezeu l-a alungat. Ia icoanele de pe pereți, crucifixul să-l spargi cu ciocanul şi lasă-l să stea aşa, apa sfințită vars-o în găleată, iar tu îmbată-te şi pune-te pe blesteme, că diavolul vine singur. Îți tai degetul ca să-i dai din sângele tău, el îți dă din sângele lui, şi, atunci, ține-te, Stolarek. Ce păcat că mor, ne-am fi dus amândoi. I-ai fi bătut în geam. Ei, Stolarek, acuma am şi eu avocat! Acuma să ne măsurăm! Să vedem cine-i mai tare! Ca doi frați, că doar în spital am stat pat lângă pat! Şi-i legat de diavoli mai mari decât ai tăi! Îl cunoaşte pe Lucifer! Îl cunoaşte pe Belzebut! Pe Antihrist îl ştie! Pe toți diavolii mari îi ştie! Îi cunoaşte pe toți din iad! Iar diavolii tăi sunt nişte găinari scârboşi! Şi câte legi ştie! De o sută de ori mai multe decât toți ai tăi la un loc! Ştie toate legile! Ştie şi legea pentru tine, tâlharule! Mi-au tăiat piciorul, dar nu-mi pare rău. Şi pe ăstălalt l-

aş da să mi-l taie, numai ca să ți-o plătesc. Hai, Stolarek, ieşi în prag, că mai am multe să-ți spun.

Vine duminica! Să te uiți prin geam în casa mea! Să vezi cum beau cu el, ce cârnați mănânc cu el! Muierea fierbe o găină! Şi o să râdem! Ha! ha! ha! Hi! hi! hi! De tine o să râdem, nenorocitule! S-a terminat cu tine, Stolarek! Dumnezeu se mişcă greu, dar se mişcă! Ştii tu ce mi-a spus?! Să nu câştigi procesul cu jigodia de Stolarek?! Ambroży, nici de diavol n-avem nevoie. Fac eu dreptate. Aşa mi-a spus, neisprăvitule. Râdea când i-am zis de avocații tăi, nişte diavoli prăpădiți. Le face câte o cruce şi nici fumul nu mai rămâne după ei. Ha! Ha! ha! Uite aşa râdea. Hi! hi hi! Uite aşa râdea. Ce mai hohotea! Şi ochii îi sclipeau drăceşte. L-am întrebat dacă vrea bani, că-i dau, numai să nu mai râdă atâta. N-am bani, dar vând târşitoarea, calul, vaca, mă împrumut şi-i dau. A putut Stolarek să dea bani, de ce n-aş putea şi eu. Ei, Stolarek, ți-a rămas doar să te spânzuri. Alege-ți copacul, Stolarek. Încă m-a şi întrebat, cum te cheamă? Stolarek, i-am zis. Şi pe taică-su. Şi pe bunicul său. Mi-a promis. Zicea numai să ieşim din spital. Dar se vede că nu e lege pentru Stolarek, nu e Dumnezeu, nu e nici diavol. Of, nu e, nu e.

— Linişteşte-te, nu mai plânge.

În clipa aceea doi sanitari, voinici ca nişte tauri, au intrat cu un cărucior şi l-au luat pe avocat. Apoi a venit Jadzia şi a schimbat aşternutul. A zis şi ea, s-a dus, săracul. S-a uitat ici, colo, dacă n-a lăsat ceva. Erau câteva mărunțişuri, ca după fiecare mort, le-a strâns în şorț. Era compotul pe care avocatul n-a mai apucat să-l bea, a întrebat dacă-l vrea cineva. Dar cum nimeni nu l-a vrut, l-a vărsat în chiuvetă. Cu o cârpă a şters dulăpiorul. A luat graficul vechi de temperatură şi a pus altul. A vrut să ia şi cărțile, dar am rugat-o să le lase, că poate le citesc.

O dată m-am şi apucat să citesc cartea pe care a lăsat-o pe dulăpior. Era vorba acolo de unul care umbla şi tot întreba de un tâmplar. Dar parcă n-avea nevoie de tâmplar, ci numa’ fiindcă nu ştia ce să întrebe, întreba de tâmplar. Poate că era nebun, mai ştii? Că omul întreabă de tâmplar, dacă vrea să-şi facă o uşă, o masă, o ladă. Dacă ar fi venit în satul nostru fiecare copil i-ar fi spus unde şade tâmplarul. Kalembasa Józek stă pe drumul spre moară, a treia casă după troiță, cu un salcâm în curte.

Dar am apucat să citesc doar câteva pagini. Fiindcă în patul lui a venit un prăpădit, care de cum a venit voia să fim prieteni buni şi de dimineață până seară îmi obosea urechea. Avea capul tot

bandajat, picioarele amândouă rupte, căci s-a îmbătat şi a căzut cu motocicleta, şi încă se bucura că nu-l mai poate trimite taică-su la muncă. Fie că-l asculta cineva, fie că nu-l asculta nimeni, el nu-şi fereca gura. Mai mult îi plăcea să se laude cu logodnicele lui, deşi ce spunea erau numai porcării. Cu care, unde, când, cum. Că ți se făcea milă de amărâtele alea de logodnice.

O dată l-a vizitat una, era o fată drăguță, frumuşică. A adus un coş cu mere, ne-a dat la fiecare, mie mi-a spus chiar să iau două, iar un măr mi l-a lăsat pe dulăpior. Ai fi zis că a venit să-şi vadă tatăl, bunicul, unchiul şi nicidecum pe neghiobul ăla. Şi când umbla cu coşul de mere printre paturi, parcă se ruşina că e singură printre atâția bărbați. Deşi, ce bărbați mai erau şi ăştia, cu fețele zbârcite, cocoşați, cărunți, pleşuvi, în gură doar resturi de dinți, în ochi doar resturi de vedere, iar unii dintre ei cu un picior de acum în lumea cealaltă. Dar chiar şi aşa parcă se ruşinau de ea şi, chiar de luau mere, coborau privirea în jos, ca şi cum în loc de mere, şi-ar fi dat sânii, într-atâta dobitocul a dezbrăcat-o în fața tuturor.

Şi nu numai că le dezbrăca în fața tuturor, dar mai şi râdea de ele. Câteodată râdea aşa de tare că se bătea cu mâinile peste picioare, peste gips. Râdea ca tontul în fața bălții, râdea de unul singur. Şi, deşi nimeni nu-i dorea răul, toți se uitau la râsul lui de parcă ar fi râs la propria lui înmormântare. Cum poți să râzi într-un pat din care abia a fost dus mortul. Poate că nu ştia, că era prea prost, că cu râsul ăsta şi cu logodnicele lui goale, de-abia se grăbeşte ca să-l urmeze pe cel care a fost înaintea lui în pat. Dar țăranii cei bătrâni văd cu mintea lor departe şi ştiau.

Doar câteodată bătrânul Albin chițcăia de bucurie când măgarul povestea despre logodnicele lui. Dar bătrânul Albin avea şira spinării ruptă, aşa că stătea ca o buturugă, iar mâinile şi picioarele îi atârnau ca nişte crengi tăiate. Îşi blestema tot timpul viața, schilodeala, copiii, blestema totul. Jadziei, care avea grijă de salonul nostru, îi promitea un iugăr de pământ, dacă-l mângâie. Numai că Jadzia râdea de el zicând că moartea are o mână mai plăcută decât mâna ei muncită, crăpată şi, la urma urmelor, bătrână. Căci Jadzia ştia să râdă chiar de cele mai triste lucruri. Alta poate că l-ar fi repezit, dar ea râdea. Uneori eram cu toții trişti şi în salon domnea o tăcere de mormânt, dar venea Jadzia, zicea ceva şi începeau toți să râdă.

De ce să te miri? Atâția ani a văzut doar nenorociri, durere, moarte, a auzit atâtea gemete şi n-a făcut altceva decât ce i s-a

spus, să ducă şi să aducă, să măture şi să curețe, să aştearnă şi să strângă patul, aşa că s-a învățat să râdă de orice. Iar în afară de asta fiecare voia să se însoare cu ea, bătrâni şi tineri, văduvi şi însurați, deşi niciunul nu mai ştia dacă-i din lumea asta sau din cealaltă. Erau unii care nu se mai puteau ridica singuri din pat, alții nici vorbă să se întoarcă singuri în pat, alții fără mâini, fără picioare, făceau pe ei, aveau mutrele schilodite şi sufletele schilodite, se plângeau tot timpul de dureri, dar cum apărea Jadzia toți se repezeau s-o ceară de nevastă. Unii ai fi zis că vor să se însoare astăzi, căci mâine mor. Iar ea nu-l refuza pe niciunul, niciunuia nu-i spunea nu, ci doar râdea.

Îi făcea câte unul nişte propuneri pe care nu le-ar fi făcut nevestei sale, căci i-ar fi dat peste bot. Dar Jadzia îi lăsa pe toți să se însoare cu ea şi râdea cu fiecare de parcă ar fi râs cu bărbatul ei. Niciodată nu era tristă, niciodată nu s-a plâns de ceva. Numai că atunci când cineva îi propunea s-o ducă la biserică, îl întreba:

— Şi cu ce mă duci la biserică? Nu mă duc într-o căruță cu loitrele putrezite. Pe mine să mă duci cu o trăsură trasă de patru cai albi.

Iar dacă se găsea câte unul care-i promitea că o face doamnă, îi zicea:

— Mai întâi tu să te faci domn.

Iar dacă se jura câte unul că n-o să-i lipsească nici laptele de pasăre, zicea:

— Lapte de pasăre poate că da, dar în rest totul.

Câte unul o ispitea zicând că are ruble de aur, îngropate în şură, şi când o să iasă din spital le dezgroapă şi toate o să fie ale ei.

— Mai întâi du-te şi dezgroapă-le, că poate de mult ți le-au dezgropat feciorii.

Câte unul ofta zicând că, dacă Dumnezeu i-ar ajuta să se însoare cu ea, ar cumpăra un clopot pentru biserică.

— Cumpără mai întâi clopotul, să aud cum sună.

Altul se lăuda că deşi e bătrân, dacă s-ar mărita cu el, şi-ar aducea aminte de tinerețe.

— Mai întâi adu-ți aminte de tinerețe, că s-ar putea să fie prea târziu, şi ne-am face de râs.

Şi de murea câte unul, şedea lângă el şi-l mângâia:

— Ziceai că vrei să te însori cu mine şi acuma mori. Am râs, am râs, dar să ştii că m-aş fi dus cu tine şi cu o căruță cu loitrele putrezite.

Poate că din pricina asta nici nu s-a măritat, căci cei care au cerut-o de nevastă au murit, aşa că mereu era ca un fel de văduvă. Şi eu mă gândeam, uneori, în sinea mea, că dacă n-aş fi avut necazul cu picioarele sau aş fi cunoscut-o mai demult, poate că m-aş fi însurat cu ea. Mână spartă nu sunt, iar ea e femeie voinică, am fi fost o pereche bună. Dar timpul încă nu e pierdut, după ce mă întorc acasă, am să trec într-o zi pe la ea, am să-i duc o găină, ouă, brânză şi poate că atunci am să vorbesc cu ea. Casa ar avea o gospodină, eu nevastă, nu mai spun că şi fraţii mă bat la cap să mă însor. Acuma n-are rost să vorbesc cu ea, poate că n-am să mai pot umbla niciodată, iar Jadzia n-ar putea să mă ducă în braţe, deşi are braţe puternice.

Odată, când de abia fusesem adus la spital, mă îmbrăca şi, văzând urmele rănilor pe trupul meu, şi-a frânt mâinile de milă:

— Hristoase! De unde ai rănile astea?!

— De unde să le am, doamna Jadzia, câteva le am de pe la petreceri, altele sunt din timpul războiului.

— Cum de n-ai murit?! Dumnezeule milostivule!

Şi mă tot ruga să-i povestesc cum s-a întâmplat.

— Alegeţi-vă, doamna Jadzia, una, i-am zis aşa în glumă. Şi a ales una mai mică de pe umăr, numai că cicatricea s-a întins, în atâţia ani câţi s-au scurs de la război. Aşa că a trebuit să-i povestesc.

Mă ascundeam la un cunoscut din Jemielnice, într-o iarnă. Satul era departe de şosea. Dinspre miazăzi erau păduri. Era o iarnă foarte grea, peste tot numai troiene, numai cu sania mai puteai să ajungi acolo. Sălbăticiunile din pădure se apropiau până pe sub ferestrele caselor. Cum ieşeai din casă, te întâmpina câte o căprioară, căutând cu botul paiele din curte, sau câte un iepure, sărind din zăpadă, iar stolurile de potârnichi se ridicau în văzduh de credeai că se prăvăleşte zăpada de pe vreun acoperiş. Aşa că n-aveam de ce să mă tem. Chiar m-am mutat să dorm din pod în cămară. Dar într-o noapte numai că aud buf! buf! în uşă şi deschide! Dar până când să le deschidă cineva uşa au spart-o cu paturile de armă. Şi m-au luat aproape din pat. Am reuşit doar să-mi trag nădragii, că de cum m-au văzut au început să mă lovească cu armele peste spate, în cap şi, ieşi afară! De parcă i-ar fi grăbit cineva din spate.

Au venit cu două sănii. Trei inşi au rămas cu mine să mă ducă, iar ceilalţi s-au dus cu săniile mai departe. Nu m-au lăsat nici să mă încalţ, căci pentru ei eram deja un om mort. Desculţ, doar în

nădragi şi în cămaşă, mă goneau pe urmele celor care au plecat cu săniile.

Mi se lipeau tălpile de zăpadă, mai încercam din când în când să-mi frec talpă de talpă, dar mă izbeau cu armele din spate. Deşi şi aşa mă băteau, era frig şi dădeau în mine poate ca să mă încălzească. Sau poate ca să se încălzească ei, că şi lor le era frig şi mereu îşi frecau mâinile. Că deşi erau în mantale, în cizme, cu bonetele sub căşti, cu mănuşi, dar dacă omul nu-i obişnuit cu frigul, chiar dacă-i mai cald lui tot frig i se pare. Unde mai pui că îşi țineau armele în mâini, iar fierul te îngheață mai repede chiar decât pământul.

La început mergeam ca pe cărbuni încinşi şi simțeam că n-am să ajung departe. Voiam să ies din sat, şi acolo, mă gândeam, să mă arunc spre ei ca să mă omoare, dar unde vreau eu şi nu unde vor ei, şi încă cine ştie în ce loc. La urma urmelor de ce să mai merg, căci tot sfârşitul acela mă aşteaptă. Dar, când am ieşit din sat, parcă a început să-mi pară rău că a venit sfârşitul şi m-am gândit să mai merg puțin. De picioare nu-mi mai părea rău, erau de-acuma moarte, aşa că am mai mers o bucată de drum. Săniile cu ceilalți erau tot mai departe, se părea că intră tot mai mult în zăpadă şi peste puțin o să dispară cu totul. Iar cei din spate mă împungeau mereu cu armele că merg prea încet.

Până la urmă, ca să nu mai simt că merg pe zăpadă, am început să mă gândesc că merg pe mirişte. Căci şi pe mirişte te înțeapă şi te doare, doar că nu-ți îngheață tălpile.

Deşi dacă ştii să mergi pe mirişte, mergi ca pe apă. Trebuie doar să târăşti picioarele, nu să calci cu ele de sus. Atunci poți să alergi, să goneşti pe cineva sau să fugi, dacă te gonesc alții. Simțeam tot mai puțin că merg pe zăpadă, numai că miriştea o simțeam tot mai mult sub tălpi, simțeam pământul cum arde sub soare, îl simțeam ars aproape scrum. Mi se părea, de-acuma, că aud coasele cum sunt ascuțite cu cutea. Simțeam secara cum arde înăbuşindu-mi plămânii. Pentru o clipă mi s-a părut că aud ciocârlia în tăria cerului. Dar careva dintre câinii care mă împingeau din spate trebuie că a auzit-o căci a tras şi ciocârlia a amuțit.

Mi s-a uscat gâtlejul parcă de arşița care se ridica din secară şi din pământ, m-am aplecat să iau o mână de zăpadă. Dar unul dintre ei m-a izbit cu toată puterea în cap. Am căzut, şi m-am întins cât eram de lung crezând că nu mă mai scol. Şi chiar voiam să se termine cu mine. Dar cu ei nu merge aşa. Nu le place când

cineva îşi alege singur moartea. Ei trebuie să-l aducă acolo unde ei au stabilit. Deşi acolo te aşteaptă aceeaşi moarte. Au început să urle ca lupii, să mă bată cu armele, cu picioarele, până când m-am ridicat. Dar acum mergeam şi mai greu. Simțeam cum mi se frâng picioarele la glezne. Şi la fiecare pas simțeam de parcă aş călca pe cuie. Am început să mă gândesc că ogorul a fost plin de scaieți şi că scaieții mă înțeapă aşa de rău de nu mai pot de durere. Sau poate că holda a fost secerată cu secera. Căci după seceră mergi pe mirişte de parcă ai merge pe cuie. Şi mă gândeam că mă strigă tata din cealaltă parte a holdei, ca să-i aduc cuțile şi că mă duc spre el. Sau că vacile mele au intrat în sfecla boierului şi că alerg cât pot de iute peste mirişte ca să le scot de acolo. Şi cine se mai uită la ciulinii care-i intră în tălpi când îl strânge de gât groaza că vechilul poate să ajungă mai repede la ele şi să le ducă la curtea boierului. Sau că mă întrec cu băieții, cine ajunge mai repede, peste mirişti, la mejdină.

Iar ei, câinii, credeau că sunt de-acuma obosit, căci de unde să le treacă prin cap că eu merg pe mirişte, în mijlocul verii, în vremea secerişului, căci ei ştiau că mă gonesc prin zăpadă. Se vedea de acuma că şi ei au înghețat, căci tot mai des îşi frecau mâinile, îşi suflau în pumni, băteau din picioare, ca să se încălzească. În partea stângă, a apărut un povârniş pe care creşteau ienuperii, iar mai jos se vedea o râpă adâncă şi întortocheată. Nemții erau aşa de siguri că fără bătăi nu mai pot face un pas, încât unul dintre ei a scos o sticlă şi au început să sugă din ea. Altul a început să povestească, probabil, vreo porcărie, căci s-au pornit toți, ca la comandă, să hohotească. În clipa aceea, am sărit spre povârniş. Până să pornească gloanțele, alunecam deja printre ienuperi. Apoi, am căzut, ca un sac, în râpă. Povârnişul era prea abrupt pentru ei; aşa că s-au oprit la marginea lui şi au continuat să tragă. Dar numai un glonte m-a ajuns pe mine, cel care m-a rănit la umăr, restul s-au risipit prin zăpadă, printre ienuperi. De fapt, nu mai simțeam nimic: durerea am simțit-o mai târziu, când eram deja scăpat.

De atunci Jadzia îmi purta mereu de grijă. Ba îmi aducea o bucată mai mare de carne la prânz, ba mai mulți cartofi sau încă o farfurie de supă. Şi cum apărea în salon totdeauna mă întreba dacă nu mi-e foame, dacă nu vreau un compot, dacă am țigări, că se duce să-mi cumpere. Uneori se ducea şi-mi cumpăra pe banii ei. Iar câteodată îşi făcea de treabă prin salon, numai ca să vină, să vadă dacă nu mi-a alunecat pătura, sau ca să-mi ridice perna, ca

nu cumva să mă doară capul, stând culcat fără pernă. Şi totdeauna îmi vâra pe ascuns câte ceva de mâncare sub pernă.

— Numai să mănânci noaptea, când dorm toți, şoptea parcă spre pernă. Şi fii cu băgare de seamă la ăla de la fereastră, că doarme ca un iepure.

Uneori, aplecându-se sub pat după ploscă, îmi şoptea la ureche:

— Mâine o să fie pârjoale la masă. Una o s-o ai deasupra, ca toți ceilalți, iar cealaltă o să fie sub cartofi. Să nu amesteci cartofii, să nu se vadă. Căci bătrânul ăla din colț are ochi de uliu. I-au tăiat piciorul, dar de văzut vede totul. Mănâncă ce are în farfurie şi se uită apoi în farfuriile celorlalți. Dar degeaba se uită. Tu trebuie să trăieşti, aşa că trebuie să mănânci. Duminică fac o plăcintă cu prune, că-mi vine sora, şi-am să-ți aduc şi ție.

O dată mi-a adus portocale. Atunci am mâncat pentru prima oară portocale. Aşa că mi-au slujit la ceva rănile mele.

V. Mama

Se căuta un om care să oficieze căsătoriile la primărie. Cu toate că era un secretar însărcinat cu starea civilă, de când se terminase războiul dacă s-au căsătorit trei, patru perechi la primărie, ceilalți se căsătoreau mai departe la biserică. Deşi căsătoria la primărie era tot aşa de valabilă ca şi căsătoria la biserică, şi tot aşa putea să fie omul fericit sau nefericit după o căsătorie la primărie, ca şi după o căsătorie la biserică. În afară de asta, dacă se căsătorea omul la primărie, făcea rost mai uşor de un cal, din cei primiți ca ajutor, sau de materiale de construcție, sau de semințe de la stat. Apoi puteai să te desparți, chiar de a doua zi, dacă vedeai că nu merge. Nu ca după căsătoria de la biserică, că ce leagă Dumnezeu omul nu mai dezleagă, şi chinuieşte-te o viață întreagă cu zgripțuroaica alături. Se chinuiau unii, trăiau precum câinele cu pisica, unul trăgând într-o parte, celălalt în cealaltă, ducând-o aşa până la capăt, până când murea unul dintre ei. Deşi, după mine, o viață ca asta este împotriva voinței lui Dumnezeu, şi Dumnezeu singur ar trebui să-i despartă. Se putea întâmpla ca oamenii să se înşele, nimeni nu poate să ştie dinainte cine cui îi este sortit, căci şi soarta se înşală, că soarta e ca şi ziua, o lauzi după ce a apus soarele. Aşa că oamenii au început să se îndrepte tot mai mult spre primărie.

Primul care s-a căsătorit la primărie, imediat ce a trecut frontul, a fost Florek Denderys, care s-a însurat cu Bronka Makulanka. Le-a făcut primăria o nuntă, cum n-au avut alții mai înstăriți, care s-au căsătorit la biserică. Au scos steagul la primărie, pereții au fost împodobiți cu ramuri de brazi, le-au întins un covor de vreo zece metri la intrare, iar deasupra uşii era scris: Consiliul comunal urează fericire tinerei perechi. Apoi li s-au dat daruri scumpe: câteva mii de zloți, un cupon de costum pentru Florek, un cupon de fustă pentru Bronka, un cal, o vacă, un trusou pentru copil, că era de acum pe drum, un ceas deşteptător, să-i trezească dimineața, ca să nu întârzie la lucru. Numai că, după aceea, au fost nevoiți să plece în teritoriile redobândite din Apus, căci oamenii le făceau viața amară, pe Bronka din curvă n-o scoteau, deşi copilul se născuse după ce s-a măritat femeia. Aşa că multă vreme oamenii nu s-au mai încumetat să se căsătorească la

primărie.

Se duceau şi primarul, şi secretarul, când auzeau că cineva are de gând să se însoare şi îi îndemnau pe oameni să se căsătorească la primărie, că la primărie te poți însura fără să mai cheltuieşti cu logodna, n-ai nevoie de vornicei, nici de voaluri, doar te trece în registru, şi eşti gata însurat. În afară de asta capeți mai uşor un cal, materiale de construcție, dacă ai nevoie, şi în toate te ajută primăria. Iar la biserică popa nu mai ştie cât să ceară ca să te însoare. Zice că te însoară în fața lui Dumnezeu. Dar cine l-a văzut pe Dumnezeu? Doar în icoane, dar parcă poți fi sigur că e el? În sat erau oameni care şi înainte de război nu prea credeau în poveştile astea. De pildă, Kruk, nu s-a dus niciodată să se spovedească, decât înainte de moarte, silit de muiere şi de fetele lui. Iar răzmerițele se iscau mereu, mai ales pe la curțile boiereşti. Se iscau mai mult pe vremea secerişului, dar şi la strânsul cartofilor. Unul Chrzaszcz Wicek din Poddębice a stat o jumătate de an în puşcărie, ca răzvrătit. Se amețise la un praznic şi l-a amenințat pe primar că-l spânzură de prima cracă, când o veni dreptatea. Şi uite că a venit dreptatea. Întreabă cei de la raion, câți s-au căsătorit la primărie? Niciunul. Cum, adică, niciunul?! Ce, la voi oamenii nu se însoară?! Ba da, se însoară, se însoară, dar la biserică. Asta nu-i bună, poate că ar trebui să vă atingem pe undeva, dacă oamenii voştri nu prea înțeleg vremurile noi. Şi cei de la raion pot să te ardă la cote, pot să-ți taie repartiția la cărbuni. Şi dacă te arde raionul, te usturā.

Pe de altă parte, popa tuna şi fulgera în fiecare duminică la amvon împotriva căsătoriilor făcute la primărie, că acolo se duc numai necredincioşii, şi înfricoşa oamenii cu iadul, cu chinurile veşnice. Iar celor ce s-ar fi încumetat să se căsătorească la primărie le spunea să nu îndrăznească, că-i şterge din scriptele bisericii şi Dumnezeu îi va şterge din scriptele lui. Şi după ce ocăra primăria cu ce-i venea la gură, mai zicea că primăria e primărie, la care te duci să-ți plăteşti birurile, iar căsătoria este o taină, nu un bir, este una din cele şapte sfinte taine, aşezate de Dumnezeu, nu de puterea lumească, care vine de la satana. Şi că multe grajduri sunt mai curate decât primăria, căci pereții primăriei n-au fost văruiți de dinainte de război, podelele sunt atât de putrezite, că-ți scapă ghetele printre ele, iar cei de la primărie nu fac toată ziua nimic altceva decât să pufăie din țigări şi să pipăie femeile. Cum să te duci tu, mire, şi tu mireasă, să vă jurați credință în Sodoma şi Gomora aia? Cât o să țină credința jurată acolo?

Poate că şi tunetele şi fulgerele popii au făcut ca primăria să se gândească şi să găsească o cameră separată pentru căsătorii, pe care au văruit-o, au împodobit-o cu vaze cu flori, au reparat podelele, au adus o masă nouă, scaune, pe jos au întins un covor şi au început să caute un funcționar menit să se ocupe numai de căsătorii. Unii ziceau însă că a venit o dispoziție de sus.

Într-o zi, pe când aduceam varza de pe câmp, mă întâlnesc cu Rożek, care era primar pe atunci, şi ăsta nici una, nici alta, mă întreabă:

— N-ai vrea să te faci funcționar? Te-ai ocupa de căsătorii. Treabă n-ai avea cine ştie ce, că nimeni nu vrea să se însoare la primărie. Dar salariul ți-ar merge. Ai fost şi la miliție, aşa că eşti de-ai noştri.

M-am gândit, de ce nu, decât să car varza, mai bine mi-ar sta la un birou. În Dumnezeu nu prea credeam, dacă e sau nu e, aşa că nu-mi păsa de popă şi de amenințările lui. Dar cel puțin mă întolesc, căci şi aşa mi s-au ponosit hainele. Se întâmpla pe undeva câte o petrecere şi nu mai aveam cu ce să mă îmbrac. Nu mai spun că acolo îți trebuie parale ca să bei ceva, iar eu n-aveam, câteodată, nici banii de autobuz. Cizmele pe care le aveam din război mă mai țineau, dar cine mai umbla acuma în cizme? Vremea războiului se tot îndepărta, oamenii defilau tot mai mult în pantofi, în costume, unde mai pui că pantalonii la modă erau largi, ca fustele, iar hainele ca nişte saci, de parcă toți ar fi vrut să se simtă cât mai liberi, cât mai în largul lor. Aşa că eu în cizme şi în pantaloni de călărie păream ca picat din altă lume. Încă de pe când plecasem din miliție mă gândeam de ce să mă apuc. Căci tata strângea banii pentru grajd şi, dacă-mi dădea ceva mărunțiş pentru țigări, îmi scotea ochii că fumez ca un horn.

Iar de la miliție am plecat fiindcă trebuia să mă facă comandant, şi până la urmă l-au numit pe un mucos, care nici partizan n-a fost, atât numai că făcuse şcoală. Pe lângă asta i se mai părea că schimbă lumea într-o săptămână. Dar într-o săptămână mai repede faci o lume decât s-o schimbi. Şi încă o lume cum era a noastră după război. Aşa că în loc să caute arme, căci peste tot mai auzeai împuşcături, sau să vadă de vagoanele cu ciment, care, până să fie descărcate în gară, erau pe jumătate golite de hoți, s-a legat de Franek Gwiżdż, că de ce face rachiu în casă, şi l-a pus să sape prin toată curtea. Iar Gwiżdż când m-a văzut mi-a zis, mă, nenorocitule, de câte ori veneai la mine, beai cât voiai, un ban nu ți-am luat vreodată, ba la plecare îți mai

băgam şi o sticlă în buzunar, căci mi se părea că eşti de-ai noştri. Nu mai vezi tu rachiu de la mine, iar de făcut tot am să fac, că mă doare în fund de voi. M-a scotocit neamțul şi n-a găsit nimic, n-o să găsiți nici voi.

Din fericire a ascuns alambicul aşa de bine, de parcă ar fi fost sub pământ, căci oricât am căutat, n-am găsit decât urmele alambicului printre liliecii sălbatici din spatele şurii. Dar omul a zis că acolo mai fierbe din când în când cartofii pentru porci, când bate prea tare vântul în curte. Aşa că m-am pomenit că nu mai eram nici aici, nici acolo, mai bine zis nicăieri, şi m-am întors să trudesc din nou pe câmp, din zori şi până în noapte.

Mă gândeam, chiar, să mă apuc din nou de frizerie. Este adevărat, aveam acum un frizer în sat, pe cumnatul lui Jaskóła. Se mutase de curând din oraş, că nu i-a mers prea bine acolo, şi şi-a deschis frizeria în casele lui Nizgódka. Deşi când se însurase, înainte de război, cu Kryśka Jaskóła, zicea că-i căpitan de ulani. Dar nimeni nu mai ținea minte. S-au vânturat atâția oameni de atunci, aşa că cine să-şi mai amintească de un căpitan care s-a făcut frizer. Se plângeau oamenii că are o labă ca de măcelar, când ți-o pune în cap trebuie să-ți ții bine grumazul ca să nu ți-l scrântească. În afară de asta, avea o fire posomorâtă, tăcea tot timpul. Uneori termina de tuns şi nu scotea un cuvânt. Ce, ăsta-i frizer? La un frizer te duci nu numai să te tunzi şi să te bărbiereşti, ci să mai stai puțin de vorbă, să mai auzi ce spun oamenii.

Se mai vorbea că în curând o să înceapă să circule autobuzele prin sate, aşa că mă gândeam să mă angajez ca taxator. Munca nu e prea grea, călătoreşti tot timpul şi vinzi biletele, iar oamenii se urcă, coboară, cunoscuți, necunoscuți, dar oricum eşti mereu printre oameni. Iar printre oameni viața e mai veselă, mai ales când se umple autobuzul cu cei care vin de la târg, mai poți face o glumă, mai poți să strigi la ei; printre oameni vremea trece totdeauna mai repede. Dar pe câmp ce poți să vezi? Că mai sare un iepure, cântă ciocârlia sau că vin norii şi începe să plouă?

Deşi, în adâncul sufletului, mă gândeam că poate vine Michał şi că poate m-ar sfătui sau poate mi-ar găsi de lucru la oraş, căci nici munca de frizer sau de taxator nu mă atrăgea prea mult. Deoarece la țară fiecare clipă care îți rămâne o foloseşti tot la munca câmpului, căci sunt atâtea de făcut. Şi nu te lasă sufletul să stai şi să te odihneşti când pământul tău te aşteaptă cu plugul. Apoi, pe vremea aceea, Stasiek încă nu plecase de acasă şi ştiam cu toții că el va rămâne cu gospodăria. Numai că Michał nu venea şi nici

vreun semn de viață nu dădea, deşi promisese, când a fost ultima dată acasă. Zicea că o să vină pentru mai multe zile, că trebuie să-şi ia concediul. Că ultima dată trecuse în fugă, pe acasă. N-a stat nici o jumătate de zi.

Mâncaserăm de prânz şi stăteam la masă, fumând cu tata, în timp ce mama spăla vasele. Era într-o duminică. Vedem dintr-odată cum se opreşte în fața porții o limuzină neagră. Mama s-a speriat. La cine o fi venit? La noi, Maica Domnului, e Michał! Dumnezeule milostivule, e Michał al nostru! Băiatul meu! Credeam, de acuma, că ți s-a întâmplat ceva. De atâția ani… n-ai mai dat un semn de viață, n-ai mai scris nimic. S-a terminat şi războiul. A pierit atâta lume. Uite şi acuma, deşi s-a terminat războiul, oamenii mor mereu. Ce bine că ai venit. Elegant, în palton, cu pălărie, cu mănuşi de piele, cu fular vişiniu la gât, cu două valize pe care şoferul de-abia le-a scos din maşină. Tatei nu-i venea să creadă că venise Michał, iar mama a început să plângă. Şoferul cu greu a trecut peste prag cu cele două valize şi le-a lăsat în mijlocul odăii. Dar Michał i-a spus să se ducă la maşină că trebuie să plece repede înapoi.

În jurul maşinii s-au adunat o grămadă de copii care pipăiau, o mângâiau, se uitau înăuntru. Şoferul nu zicea nimic, şedea ca o stană de piatră. A trebuit să iasă tata şi să-i gonească:

— Ia plecați de acolo. Nu e vacă să o mângâiați. Să n-o zgâriați.

Se opreau chiar şi oameni mai în vârstă să vadă cine a venit la Pietruszka. Şi nimeni nu voia să creadă că venise Michał. Aşa că l-a trimis tata pe Stasiek să stea în fața casei şi să le spună la oameni că a venit Michał. Că în sat, până atunci, nimeni n-a mai văzut o limuzină ca asta. Înainte de război avea moşierul o limuzină, dar era pe jumătate ca asta şi era descoperită, pe când asta era toată acoperită, iar geamurile erau ca la o casă. A mai venit episcopul odată pentru miruire într-o limuzină, dar era departe de limuzina cu care venise Michał, deşi era toată împodobită cu ramuri verzi şi episcopul era îmbrăcat în purpură.

Michał, cum a venit, a luat-o mai întâi pe mama şi a îmbrățişat-o rugând-o să nu mai plângă. Pe noi, ceilalți, doar ne-a sărutat pe amândoi obrajii. Şi imediat s-a apucat să desfacă valizele. A adus multe lucruri pentru mama, pentru tata, dar şi nouă, fraților, ne-a adus destule. Mie mi-a adus ciorapi, o cravată, un şal şi săpun de bărbierit. Mamei i-a adus material pentru fustă, o basma, ace, ață, scorțişoară, piper, tatei mahorcă, foiță de țigară, mănuşi pentru iarnă, lui Antek un briceag cu două tăişuri şi cu tirbuşon, lui

Stasiek o muzicuță, şi la amândoi câte o cămaşă. Iar în afară de asta a mai adus o mulțime de alte lucruri mărunte.

Zicea că-i pare rău că trebuie să plece aşa de repede, dar promitea că atunci când o să vină a doua oară o să rămână mai mult, poate că o să vină pe vremea secerişului, că de multă vreme n-a mai simțit coasa în mâini şi că ar fi vrut să vadă dacă n-a uitat să cosească. Acuma venise numai în trecere, doar ca să afle dacă suntem sănătoşi, dacă am scăpat din război. Că de când s-a terminat războiul voia tare mult să vină ca să ne vadă, dar mereu apăreau probleme foarte importante. Aşa că până acuma nu apucase să ia concediu, dar cum şi-l ia, vine cu siguranță acasă.

Rămăseseră nişte găluşte de la supa de la prânz, mama a vrut să i le încălzească, dar n-a vrut, zicea că nu e flămând, că a mâncat pe drum. A băut doar nişte lapte, căci tocmai atunci mama mulsese vaca, de prânz, aşa că era cald. A băut dintr-o răsuflare o cană întreagă, cam de un sfert de litru, zicând că de multă vreme n-a mai băut lapte ca ăsta, adevărat, muls atunci de la vacă. Şi parcă s-a întristat zicând acestea, căci l-am văzut căzând, pentru o clipă, pe gânduri. Atunci mama i-a spus să mai bea puțin lapte, sau să-i pună într-o sticlă, ca să-l bea pe drum.

A zâmbit, când i-a zis de sticlă, deşi mama n-avea altceva în ce să-i pună. Când învăța croitoria la oraş şi venea duminicile pe acasă mama îi punea totdeauna laptele într-o sticlă, pe care o lua cu el. Şi după ce a zâmbit, a îmbrățişat-o pe mama, a sărutat-o pe frunte, de parcă i-ar fi cerut iertare pentru că a râs când i-a zis de sticlă.

Îmi venea greu să mă obişnuiesc cu gândul că ăsta-i Michał. Poate fiindcă a venit aşa, pe neaşteptate, şi voia să fugă cât mai repede. Unde mai pui că nu ne-am văzut de atâția ani, de dinainte de război. Şi atunci a picat pe neaşteptate, fiindcă n-a venit într-o duminică, ca de obicei, ci pe la mijlocul săptămânii, într-o miercuri sau într-o joi. Şi era parcă amărât, trist. L-a întrebat tata, l-a întrebat mama, ce-i cu tine, Michaś? Spune. Dar parcă era mut, era tare îngândurat, şi de-abia înainte de a pleca a zis că va fi război şi să nu-şi facă gânduri dacă el n-o să mai vină. Apoi, după ce începuse războiul, a picat odată acasă, a vrut să se vadă cu mine, zicea că are o treabă importantă, dar n-am reuşit să aflu niciodată despre ce treabă era vorba.

Aş fi vrut să-l întreb pentru ce m-a căutat în timpul războiului. Dar m-am gândit că războiul s-a terminat şi ce rost mai are să ne întoarcem la timpurile acelea. Totuşi aş fi vrut să mai vorbesc cu

el. Dar s-a uitat la ceas, s-a ridicat şi a zis că trebuie să plece. Aşa că am reuşit doar să-i spun:

— Mă gândeam să vorbesc cu tine. Dar văd că fugi.

— Mai avem timp să vorbim, mi-a zis. Vin odată şi o să stăm mai mult de vorbă. Poate că am să vin în concediu. O să văd.

Pe vremea războiului n-am reuşit să dăm unul de altul, eu eram la partizani, prin păduri, iar el, de asemenea, trebuie că a fost pe undeva, căci noaptea a venit şi noaptea a plecat. O săptămână a aşteptat că poate o să apar. N-a vrut să doarmă în casă, şi-a făcut un loc în snopii din şură. Nu ieşea niciodată în curte, mâncarea i-o aduceau în şură după ce se întuneca. Iar dacă se întâmpla ceva, tata, mama sau Antek trebuiau să iasă în curte şi să strige de trei ori după câine, Burek! Burek! Burek! De abia atunci ar fi ieşit din ascunzătoare. Aşa că, după atâția ani, te dezobişnuieşti, chiar dacă ți-e frate.

Cu toate că dacă ți-e frate, apoi ți-e frate până la moarte. Şi orice s-ar întâmpla cu el, tot frate îți rămâne. Iar dintre frați, el îmi era cel mai apropiat, mai apropiat decât Antek sau Stasiek. Câte ştrengării n-am făcut împreună, de câte ori n-am dormit în acelaşi pat. Şi totdeauna săream în apărarea lui, dacă se lega vreunul de el, chiar de ar fi fost să mă bat cu mai mulți. Căci, deşi era mai mare decât mine cu trei ani, eu eram mai bătăios decât el. Aşa că, de multe ori, eu păream mai mare decât el, căci eram şi mai tare.

Ca înfățişare nu s-a schimbat prea mult. Doar ochii parcă i s-au făcut mai tăioşi, cu greu te puteai uita în ochii lui, parcă te tăiau, de unde înainte avea nişte ochi blânzi, albaştri. Dar războiul la toți le-a schimbat ochii, unora li s-au schimbat de groază, altora de nedormit, la cei mai mulți din pricina lacrimilor. În afară de asta i se mişcau tot timpul, de parcă ar fi fost nişte şoareci fugăriți. Chiar şi la mama nu s-a uitat prea mult, deşi mama era tot timpul cu ochii la el. Doar o dată s-a uitat parcă ceva mai cald la puişorii care tocmai atunci ieşiseră de sub cloşca din covată. Pe unul chiar l-a luat în mână, dar l-a pus repede jos, parcă l-ar fi fript. Iar când a dat cu ochii de *Cina cea de taină* a căzut pe gânduri, poate că şi-a amintit că mama voia să-l facă popă.

Mi s-a părut foarte ciudat, parcă se închisese în sine. Dacă n-aş fi ştiut că-i Michał, fratele meu, poate că nici n-aş fi simțit că mi-e frate. Aş fi putut să cred că-i vreun văr îndepărtat, din partea tatei sau a mamei, pe care până atunci nu l-am văzut niciodată în viața mea şi despre care doar auzisem că există undeva pe lume, dar că nu se ştie ce face pe acolo, se ştie doar că trăieşte. În afară de asta

a picat pe neaşteptate, într-o duminică după-amiază, ca un trăsnet din cerul senin, că au rămas toți înmărmuriți, şi nici n-a vrut să se aşeze cu noi la masă, că poate mâncarea ne-ar fi apropiat puțin. Cum a intrat a şi zis că trebuie să plece, de ai fi crezut că vântul l-a aruncat întâmplător în casă.

Aşa că n-am avut vreme să-l întreb ce face, cum îi merge pe acolo. Că decât să-l întrebi la repezeală, după ce atâția ani nu l-ai văzut, mai bine să nu afli nimic. Şi, drept vorbind, nici nu se face ca din primul cuvânt să te bagi în viața cuiva, chiar de ți-e frate sau fiu. De unde să ştii dacă întrebarea ta nu zgândăreşte o rană care-l doare? Sau de unde să ştii dacă mai e acelaşi frate sau fiu? Mai întâi trebuie să te aşezi în linişte, să stai cu el cel puțin până când se ascunde soarele după fereastră, ca să te apropii peste prăpastia anilor despărțirii. Altfel ar fi ca şi cum ai intra cu plugul într-un ogor nedesțelenit de multă vreme. Apoi trebuie să te gândeşti de unde să începi, căci trebuie să începi de la început, aşa cum a început Dumnezeu când a făcut lumea.

Doar tata l-a întrebat dacă o să fie colhozuri. Dar nici la asta n-a răspuns, căci cum a desfăcut valizele şi i-a dat fiecăruia ce i-a adus, a început să ne întrebe ce facem şi ce-i pe la noi, şi tot ne-a întrebat şi ne-a întrebat până când a plecat. Aşa că n-a fost chip să scoatem un cuvânt de la el. Că părea atât de însetat să afle ce-i pe la noi. De parcă nu venise să ne vadă, după atâția ani de despărțire, ci ca să scoată cât mai mult de la noi şi să plece cu cât mai mult. Nu stătea o clipă pe loc, se scula, umbla, se aşeza şi nu era lucru care să nu-l intereseze. Îşi amintea de tot felul de lucruri şi întreba despre tot ce-i trecea prin cap. Uneori nici nu aştepta răspunsul până la capăt că şi punea o nouă întrebare.

Dacă suntem cu toții sănătoşi, mama, tata, noi, frații, doar mama a reuşit să-i spună că o doare tot mai mult ceva în piept. A dat din cap şi, iarăşi, câte hectare am primit la împroprietărire, în ce loc, dacă nu ne-a amenințat nimeni să nu luăm pământul, şi iarăşi se întorcea la război, ce s-a mai întâmplat de când n-a mai fost în sat, cine a murit în timpul războiului, de ce a luat foc grajdul nostru şi dacă avem de gând să construim alt grajd, dacă-l facem din scânduri sau zidit, dacă-l acoperim cu țiglă sau cu stuf, câte vaci avem, două sau mai multe, dacă au fătat şi ce vrem să facem cu viței, dacă avem tot calul acela sau altul, dacă oamenii din sat nu se gândesc să introducă lumina electrică, de ce sticla de la lampă e aşa de afumată, dacă folosim gaz lampant sau altă porcărie, dacă diacul Franciszek mai trăieşte şi dacă popa e tot

acelaşi, sau a venit altul, şi dacă la predici nu-l amestecă pe Dumnezeu în politică şi care dintre gospodari poartă acuma baldachinul la procesiuni, şi de ce numai cei mai bogați din sat, dacă iarna a fost grea, dacă a fost multă zăpadă, dacă râul nu s-a revărsat şi de la cine am luat apă, când n-am mai putut aduce apă de la râu, dacă nu ne gândim să ne facem o fântână, iar, în grădină, dacă mai e prunul de după şură şi ce s-a întâmplat cu el, dacă n-a sădit tata un prun tânăr, dacă bătrânul Spodzieja mai repară încălțămintea şi cine mai repară acuma, dacă a murit, dacă îl mai avem pe dulăul Burek şi cum de l-am botezat pe cel nou, Strucel, şi a început să râdă că de ce i-am dat un nume aşa de ciudat, şi dacă mama mai creşte găini, gâşte, dacă mai vine noaptea dihorul sau uliul ziua, dacă nu se repede la găini, dacă mai e salcia bătrână de pe malul râului şi dacă îşi mai fac pițigoii cuibul în salcie, unde se mai scaldă băieții, fetele, dacă tot la Blach, dacă apa mai e adâncă, unde e crucifixul cu brațul rupt, doar stătea totdeauna pe masă, şi de unde avem masa asta boierească, şi de ce la ferestre nu mai avem flori, dacă am pus în anul ăsta usturoi, şi cum s-a făcut usturoiul, cum s-au făcut ceapa, varza, morcovii, sfecla, că mama trebuie că a văruit de curând, căci mai miroase a var, şi dacă mai face plăcinte cu brânză şi cu smântână, dacă treierăm cu caii sau tot cu îmblăciul, ca pe vremuri, dacă bătrâna Waliszka mai trăieşte şi dacă fiul ei, Mietek, tot mai bea ca altădată, dacă mai vin berzele pe şura noastră şi de ce tata suflă aşa de greu, de ce trebuie să fumeze atâta, dacă mama mai face pâine la cuptor sau mâncăm pâine cumpărată, dacă pe holda noastră au fost mine, dar grâul şi secara, cum s-au făcut, dar orzul, ovăzul, unde, cât şi de ce n-am semănat mei, nu se mai mănâncă crupe de mei, şi ce s-a făcut cu treptele, căci au rămas numai pietre, iar eu ce fac acum, dacă ne-am cumpărat o motopompă sau lucrăm cu pompa veche, unde se mai fac petrecerile, tot la cârciuma din sat, dacă se mai bat flăcăii, cum se băteau pe vremuri, sau poate mai puțin, în ce clasă e acuma Stasiek şi cum învață, dacă are cărți, caiete, dacă mai sunt potârnichi pe câmp, dacă mai sunt iepuri, vulpi şi de ce uşa de la intrare scârțâie aşa de tare, a intrat şi credea că nu vrem să-l primim, cine mai este primar şi dacă ne-au pus cote mari, dacă tata nu se gândeşte la o prisacă, cel puțin vreo doi stupi pentru noi, poate că ar veni cu soția vreodată să mănânce miere. Dar ce, te-ai însurat? A dat numai din cap şi imediat a întrebat ce mai face Stefka Magierzanka, dacă s-a măritat şi cu cine, dacă este fericită,

şi cine din sat s-a dus să învețe mai departe, cine a plecat din sat şi cine a venit, dacă mai trăieşte Kasperkowa, care preda limba polonă, şi cine mai predă aritmetica, cine muzica, şi dacă în plopii de după moară mai sunt atâtea ciori, dacă băieții le mai strică cuiburile şi care dintre ei se urcă mai repede în copac, pe vremuri era Szymek, dacă ne mai certăm cu Prażuch pentru hat şi cum se întâmplă de nu ne mai certăm, dar n-a vrut să asculte nimic, ci tot îi dădea înainte cu întrebările, dacă se mai dau copiii cu săniuța iarna de pe dealul lui Pociej, şi dacă Pociej nu-i goneşte, dacă mai merg băieții cu colinda şi cine mai face pe Irod, cine pe diavol, cine pe moartea şi dacă mai povestesc oamenii că în salcia de lângă pod sălăşluieşte diavolul, dacă mai trăieşte naşul Skubida şi pentru ce l-au omorât, dar naşa Kaliszyna, dacă mai vin rândunicile sub streaşină, câte cuiburi au, şi dacă la căratul snopilor ne întovărăşim cu cineva, sau îi cărăm singuri, de ce nu ne cumpărăm un ceas, de ce mama este aşa de slabă şi de ce a încărunțit tata aşa de mult, de ce Antek, de ce Stasiek, de ce aia, de ce ailaltă, de ce, de ce?

Până când tata n-a mai putut şi l-a întrerupt la mijlocul întrebării:

— Ți-am spus totul, ce mai vrei de la noi?

La care mama a zis blând:

— Poate că te-ai aşeza, în sfârşit, şi ne-ai spune ce-i pe la tine?

În clipa aceea, parcă s-a trezit, s-a uitat la ceas şi a zis că trebuie să plece. A întins mâna mai întâi spre mine, căci eram mai aproape de el, apoi i-a întins-o tatei, lui Antek, lui Stasiek şi tot cu mâna aceea ne-a făcut semn că pleacă, ca şi cum ar fi zis pe mâine, pe poimâine, ca şi cum ar fi fost o cunoştință oarecare şi nu fiu sau frate. Şi nu numai că ne-a făcut semn de rămas-bun cu mâna, dar se uita în altă parte, de parcă gândurile lui nu erau la despărțirea noastră, ci cu totul în altă parte. Şi doar când şi-a luat rămas-bun de la mama, iar mama iarăşi a început să plângă, i-a luat capul în mâini, s-a uitat în ochii ei şi i-a spus:

— Nu mai plânge, mamă. Am să vin din nou, îți spun că am să vin. Poate că am să vin şi cu ea. Trebuie s-o cunoaşteți.

Şi de atunci n-a mai dat niciun semn de viață.

Cam la un an după aceea i-a scris mama o scrisoare, dar n-a primit niciun răspuns. A mai scris o scrisoare, dar nici la asta n-a răspuns. A mai vrut după o vreme să-i mai scrie, dar tata s-a mâniat, de ce să scrie atâta de pomană, mai întâi să răspundă la celelalte. Poate că are foarte mult de lucru şi nu-i stă capul la

scrisorile ei. Iar treabă, se ştie, e multă peste tot. Uite, la noi când vine secerişul, n-ai vreme nici să te scarpini în fund, aşa o fi şi la el. Îşi termină treaba, vine fără să-i mai scrii. N-am ştiut de el atâția ani, şi totuşi a venit. Poate că vine de sărbătorile Crăciunului, că-i timp mai mult, poate că vin amândoi, că aşa zicea, că vin amândoi, aşa că, mamă, nu te mai gândi la asta; mai bine pregăteşte nişte plăcinte, căci cu scrisorile nu faci nimic.

Dar nu s-au adeverit cuvintele de mângâiere ale tatei, căci n-a venit de Crăciun şi nici la Crăciunul următor. Iar mama scria mai departe, doar că pe ascuns. M-am dus odată în şură, să iau nişte fân pentru cal, şi când colo o văd pe mama, îngenuncheată în fața unui scăunel, cu ochelarii pe nas, scriind ceva. Se speriase, şi-a dus mâna cu tocul sub şorț şi de-abia după aceea a întors capul spre mine:

— Tu erai, a zis cu uşurare. Am venit aici să mă rog, în casă nu pot să-mi adun gândurile, aici e mai multă linişte.

— Şi nu puteai să te duci în grădină, căci şi acolo e linişte şi e mai multă lumină, i-am zis aruncându-mi privirea asupra călimării pe care n-a apucat s-o ascundă.

— Şi aici, lângă crăpături, se vede bine, mi-a răspuns.

Altă dată am vrut să mă urc să caut ceva în pod, dar, cum am ridicat capul prin chepeng, am văzut-o pe mama scriind pe o scândurică pe care o ținea în poală. Aşa că am rămas pe loc şi apoi am coborât pe scară, uşurel, ca să nu scârțâie vreo treaptă. Tot aşa când era de acuma bolnavă şi zăcea mai mult în pat, de multe ori am găsit-o scriind, aplecată peste scăunelul pe care avea medicamentele. Mă străduiam să mă fac că nu văd sau ieşeam repede din odaie, zicând că mi-am adus aminte că trebuie să fac ceva în curte. Nu ştiu însă cine îi ducea scrisorile la poştă. Acasă nu mai erau nici Antek şi nici Stasiek. Iar dintre străinii care veneau la noi în casă nu ştiu care ar fi putut să i le ducă. Poate că le ducea chiar tata. Deşi mai demult se împotrivise, poate că acuma îi era ruşine şi ducea scrisorile pe ascuns, când nu eram acasă. Căci tata, de când au rămas părinții numai cu mine, se lipea ca un copil de mama. Tot timpul ar fi stat lângă patul ei şi i-ar fi povestit din amintirile de demult. Iar câteodată stătea dus lângă patul ei, fără să scoată o vorbă, de parcă era adormit. Şi aşa, după cum pe vremuri el ne gonea pe toți la muncă, acuma mama trebuia mereu să-i aducă aminte de câte ceva. Chiar de treburile cele mai obişnuite. Să dea apă la vaci, să le toace paie, chiar şi câinelui să-i ducă blidul cu mâncare.

— Hai, du-te, du-te odată, îl certa mama câteodată.

Iar el şedea ferindu-se de cuvintele ei, de parcă s-ar fi ferit de muşte.

— Ce-ţi veni? Lasă că mai am timp să le dau apă, să le toc paie, să-i duc de mâncare. Stai cuminte în pat, că eşti bolnavă. Şi rămânea dus pe gânduri mai departe.

Venea vremea secerişului, iar el şedea, de parcă aştepta iarna.

— Cred că secara e coaptă de acuma, îi amintea mama. Poate te duci pe câmp să vezi dacă n-ar trebui cosită.

— De unde? Anul trecut pe vremea asta era încă verde. Numai când stai în pat ţi se pare că a venit vremea. Dar pe câmp vremea e alta decât cea din casă.

Iar când, în sfârşit, a trebuit să se scoale şi să se ducă, pentru că nicicum nu-i dădea pace, a bolborosit ceva sub nas, mânios, l-a apucat pe cotoi de pe cuptor şi l-a aruncat în curte.

— La şoareci, puturosule, nu să-mi dormi toată ziua în casă.

Mamei îi venea tot mai greu să se scoale din pat. Se scula doar din când în când, să ne facă de mâncare sau să le dea ceva grăunţe la găini, când tata uita. Iar când spăla rufe îşi punea un scăunel lângă albie şi spăla şezând, iar tata încălzea apa, o turna, o vărsa, se ducea la râu să le limpezească, le atârna în curte sau le ducea în pod. Şi numai când veneau Antek sau Stasiek se mai însănătoşea puţin. Tăia o găină, făcea o supă, găluşte, le spăla rufele murdare pe care le aduceau. Dar, după ce plecau, cădea mai rău bolnavă la pat şi câte o săptămână, sau mai mult, nu se mai ridica, iar inima o durea tot mai tare.

— Văd că moartea vine spre mine, se plângea tatei.

Iar tata o mângâia zicând că dacă ar veni, atunci ar veni mai întâi la el, dar el încă n-o vede venind. Şi îi dădea cărticica de rugăciuni să se roage şi parcă se simţea mai bine. Lua şi el cărticica, se aşeza lângă ea, dar cum nu prea ştia să citească, mai mult se uita la ea.

— Ia tu mai bine cărticica şi citeşte ce scrie aici. Cu ochii mei nu prea văd bine literele.

Şi mama îi citea:

— Fecioară fără de prihană...

— Fecioară scrie aici? se mira.

Mama se înfuria uneori că tot o întrerupe şi îi spunea să zică, dacă vrea să se roage, în gând rugăciunile pe care le ştie pe de rost, căci ce rugăciune e asta, dacă nu ştii ce scrie. Iar el se apăra zicând că rugăciunile i se amestecă în cap cu alte gânduri şi

Dumnezeu se pierde în aceste gânduri că nu mai poate să-l găsească. Şi nu băga în seamă mânia mamei, căci şi mânia ei nu era o mânie adevărată. Poate că doar se făceau că se ceartă în loc să ofteze şi să se jeluiască că au rămas singuri. Sau poate că nu mai aveau despre ce să mai vorbească, căci ce să mai vorbească când şi-au spus de-acuma totul. Şi încă să mai vorbeşti cu aceleaşi cuvinte pe care de mii de ori le-ai spus într-o viață, care şi aşa s-a întors împotriva cuvintelor pe care le-ai spus?

Câteodată mi-era milă de ei. Numai că rareori mă întorceam de la muncă acasă. De obicei plecam undeva, să beau cu băieții, sau la fete. De multe ori mă întorceam pe la miezul nopții, când ei dormeau de mult. Uneori veneam în zori, când ei se sculau, iar eu mă duceam la culcare. Sau când mă duceam la câte un chef, mă întorceam beat, că de-abia mai nimeream uşa, şi omul beat, nu numai că e beat, dar mai e şi străin, chiar şi față de cei mai apropiați. Îmi ziceau ei ceva, dar cu capul vâjâind de-abia dacă mai auzeam ce-mi ziceau. De-abia dacă îmi dădeam seama că sunt tatăl şi mama mea, şi că pe mine mă ocărăsc. Încă mama, ca orice mamă, ofta, plângea, mă ruga:

— Of, Szymek, Szymek, nu mai bea, schimbă-te. Schimbă-te, fiule, nu mai bea.

Dar tata, care nu putea să-mi ierte că m-am făcut funcționar la Oficiul de Stare civilă, numai cum vedea că trec pragul mai greu, sărea pe mine, ca pe un copac aplecat, strigând că fac neamul de râs, că din moşi-strămoşi toți s-au născut cu Dumnezeu, cu Dumnezeu au trăit, cu Dumnezeu au murit, că nu ştiu cine a vrut să meargă chiar în Țara Sfântă, altul a cumpărat o icoană pentru biserică, altul a dus baldachinul episcopului, când acesta a venit în sat, că Michał s-ar fi făcut popă, dacă am fi avut bani, numai eu îi fac de ruşine. Fără şcoală, fără hirotonosire, fără Dumnezeu îi cunun pe oameni cu păcat.

— N-am putut să murim ca să nu vedem nenorocirea asta. Se vede că diavolul ți-a luat mințile, bolundule.

— Ei, ce să fac, dacă nu mi-a mers cu Dumnezeu, m-am dat cu diavolul, cu cineva trebuie să mă dau, tată, îi răspundeam cu mânie. Şi, la urma urmelor, ce ştim noi despre diavol? Atâta cât ştim şi despre Dumnezeu. Poate că Dumnezeu n-a putut să cuprindă singur toată lumea şi a împărțit-o cu diavolul. Ce ştim noi, tată? Arăm, semănăm, cosim, apoi iarăşi o luăm de la capăt, aşa că nici Dumnezeu nu-i aproape de noi, iar diavolul e departe.

— Dar oamenii râd de noi, ciumă! Ați vrut să aveți popă în

neam, zic, uite că-l aveți. A rămas sutană să-i mai cumpărați.

— N-am nevoie de sutană, iar de oameni puțin îmi pasă. Mă invidiază că m-am făcut funcționar?

— Funcționar… Pfui… Poate că te apuci să şi spovedeşti? Să botezi copiii? Să-i îngropi pe morți? Să-ți faci rost de un sfeştoc. Dar să stropeşti cu rachiu, căci apa sfințită te-ar arde pe mâini. Ne-a pedepsit Dumnezeu. De ce, Doamne? Pentru ce?

— Lasă-te de asta, fiule, îl susținea mama. Vrei să ne bagi în mormânt? Şi aşa nu ne-a mai rămas prea mult. Poate că o să-ți vină mintea la cap. Vino-ți în fire. Însoară-te.

— Cum vrei să se însoare? îi răspundea tata cu răutate. Doar popa nu se poate însura. Popa îi însoară pe alții. Şi care fată s-ar mărita cu un nerod ca ăsta? Uite, la ce s-a gândit, numai ca să nu lucreze pământul. Dar te întorci, nenorocitule, te întorci tu la pământ, te întorci.

Dădeam din mână la prorocirile tatei, la o adică, mă gândeam, de ce m-aş mai întoarce. Doar nu m-am însurat cu pământul, aşa că nu-i eram dator cu nimic, iar la primărie nu lucram nici pe un sfert cât aş fi lucrat pe câmp, căci, aşa cum zicea primarul Rożek, la primărie nu prea aveam ce face. Nici după numirea mea la starea civilă oamenii nu se înghesuiau să se însoare la primărie, aşa că stăteam la birou şi mă uitam mai mult în tavan, sau pe fereastră, mai vorbeam cu cei care veneau cu treburi pe la primărie, sau citeam ziarele. Dar cu ziarele nu puteai să-ți umpli ziua, chiar aşa mai scurtă, cum e la primărie. Aşa că uneori mă plictiseam. Terminam de citit ziarele şi nu mai ştiam ce să fac mai departe. Aşteptam să se facă ceasul patru. Mai ales că la început nimeni din camerele alăturate nu-şi băga nasul să vadă ce fac, poate că se temeau, poate că intenționat nu mă băgau în seamă. Doar uneori mai intra secretarul în camera mea, mă scruta prin ochelari şi mă întreba:

— Cum merge, colega, n-a venit nimeni? Străduieşte-te, străduieşte-te. Şi imediat dispărea.

Câteodată primarul Rożek mă chema la el, când trebuia să țină vreo cuvântare la vreo adunare sau să vorbească la şcoală.

— Ia citeşte, Pietruszka. Şi dacă îți vine ceva în cap, adaugă acolo. Ai lucrat la miliție, aşa că te pricepi, cum şi ce. Doar în oamenii bisericii să nu dai prea tare, că mă alungă muierea din casă, dacă află. Apoi s-ar putea ca unii să se simtă jigniți. Ei, şi dacă vezi vreo greşeală, îndreapt-o.

Mă mai ruga să-i scriu pe curat ce însăilase el, şi cât mai citeț.

Căci de citit mai citea el, cum apuca, dar când era vorba de scris, parcă râcâia găina pe nisip. Nu reuşea săracul, nici să se iscălească ca lumea. Îi arăta, uneori, secretarul, cum trebuie să se iscălească, să nu se oprească din scris şi să termine cu o codiță, nu aşa, literă cu literă, precum copiii la şcoală, căci nimeni n-o să privească cu respect o asemenea iscălitură. Aşa că de câte ori intram la el vedeam pe birou hârtii pe care tot îşi încerca iscălitura.

— Învăț, nu vezi. Dar cred că n-am să reuşesc niciodată. Poate doar dacă m-aş naşte din nou. Acuma nu mai e ca înainte de război. Pe vremuri, Kurzeja sau Zadruś, când au fost primari, puneau trei cruciulițe şi erau semnați. Acuma nu te lasă. Cică oamenii s-au luminat. Şi ce griji aveau pe vremuri primarii? Să aducă câte un car de nisip pe drum, dacă se desfunda. Dar acuma trebuie să faci politică.

Şi n-aveai de ce să te miri. Toată viața a lucrat la curtea boierului ca surugiu şi dintr-odată a fost ales primar, aşa că mâna lui era obişnuită cu biciul, nu cu călimara. Dar dacă ieşea bine cu cuvântarea, totdeauna se întorcea cu o sticlă de rachiu. Dacă nu-i reuşea, tot venea cu sticla, dar de necaz.

— N-a mers, Pietruszka, n-a mers. Doar doi-trei dacă au bătut din palme, restul stăteau cu capetele plecate şi se uitau pe sub sprâncene ca lupii. Nu mai e ca pe vremuri, când lucram ca surugiu. Eu şedeam şi caii trăgeau. Apoi mai erau şi boierii, aşa că aveam împotriva cui să ne răsculăm. Dar acuma împotriva cui să te ridici? Doar dacă ai putea să te ridici mai sus, căci totdeauna acolo sus a fost mai uşor. Mai rău e când eşti mai jos, Pietruszka, iar cel mai rău e aici jos de tot, lângă pământ. Eh, e grea, o spun eu, viața de primar. Numai de departe ți se pare că e uşoară. Ce zici, n-aş putea să învăț să lucrez pe tractor? Cai n-o să mai fie. Care mai sunt prin sate o să moară şi se termină cu caii. Viitorul e al tractorului.

Dar n-a mai apucat să învețe. L-au împuşcat la scurtă vreme nu se ştie de ce. Se întorcea, ca de obicei, seara cu bicicleta acasă, că locuia tocmai la barăcile de la Bartoszyce, şi cum i s-a stricat bicicleta, o ducea cu mâna prin pădure. Dimineața l-au găsit oamenii pe drum, avea trei gloanțe în piept şi un bilet prins cu o agrafă de scurtă: moarte slugoilor roşii. Iar bicicleta era trântită peste el.

Primii pe care i-am cununat au fost Stach Magdziarz din Lisice şi Irka Bednarek din Kolonia. Irka era îmbrăcată într-un taior

verde, iar Stach într-un costum maro cu dungi.

Stach avea o mamă bătrână, iar Irka lucra la moară. Stach, de la terminarea războiului nu s-a mai dus la biserică fiindcă preotul n-a vrut să-l ierte de păcat. Iar păcatul şi l-a făcut Stach odată când se ducea popa cu trăsura la un bolnav să-l miruiască şi a trecut prin Kolonia tocmai când îi ardea casa lui Sapiela. Caii erau toţi duşi pe câmp şi nu era niciunul în sat ca să-l înhame la pompă. Stach, fără să se gândească prea mult, a oprit trăsura preotului, i-a luat caii şi i-a înhămat la pompă. Păcatul nu era chiar aşa de mare căci bolnavul trăia la marginea satului şi popa s-ar fi putut duce şi pe jos.

Au venit primarul, secretarul şi încă vreo doi funcţionari de la primărie ca să vadă cum o să oficiez eu prima căsătorie. Nu mă simţeam în apele mele, mi s-a împleticit limba de câteva ori în gură, dar a mers. Am băut după aceea cu Stach la cârciumă de ne-am făcut criţă, că Irka, dacă a luat un păhărel, mai mult n-a fost chip s-o facem să bea. Stătea parcă amărâtă şi se tot întreba dacă o să fie fericiţi după cununia asta. De vreo trei ori m-am jurat că o să fie fericiţi. Am plătit şi eu, din buzunarul meu, un kil pentru fericirea lor. Şi au fost fericiţi până când Stach s-a îmbolnăvit de stomac şi a murit.

Am învăţat foarte repede să oficiez căsătoriile, aşa că treaba asta o făceam cât ai zice peşte. De parcă nici n-aş mai fi făcut nimic altceva în viaţă. La urma urmelor, ce-i aşa de greu? La început zici cele câteva cuvinte oficiale. O iei tu, Piotr, Jan, Władysław, Kazimierz pe Helena, Wanda, Bronisława, sau altă soţie, şi îi juri dragoste, credinţă şi n-ai s-o laşi până la moarte? Jur. Şi tu, Helena, Wanda, Bronisława, sau alta? Jur. Apoi le puneam verighetele pe degete, dacă aveau verighete, şi le spuneam că de acuma sunt căsătoriţi după lege. Apoi le mai ziceam câte ceva de la mine. Să vă fie viaţa presărată cu roze şi să vă respectaţi, căci din clipa asta sunteţi cei mai apropiaţi dintre apropiaţi.

Şi cum le vorbeam totdeauna din inimă, iar cuvintele parcă îmi curgeau singure din gură, de câte ori oficiam câte o căsătorie toţi cei de la primărie îşi lăsau treburile şi veneau să audă, chiar dacă nu încăpeau în cameră şi rămâneau dincolo de uşa deschisă. Uneori, când era cald, lăsam fereastra deschisă şi îi vedeam pe unii cum se uită şi ascultă din curte. Erau cei care veneau cu câte o treabă la primărie şi voiau să vadă şi să mă audă. Căci le vorbeam frumos tinerilor însurăţei, să se ajute la necaz sau la

nenorocire. Să nu se mânie unul pe altul, ci să trăiască în bună pace, precum cerul şi pământul. Să nu-şi facă supărări, că şi aşa viaţa o să le aducă destule. Să nu se blesteme, să nu se înjure, şi niciodată să nu ridice mâna unul asupra celuilalt. Iar dacă o ridică, să i se usuce. Şi nu fiindcă aşa se spune, ci fiindcă tu, bărbat, şi tu, nevastă, sunteţi ca două mâini ale aceluiaşi trup, ea e mâna stângă, tu, mâna dreaptă. Iar trupul vostru e de acuma unul singur. Dacă pe unul îl atinge boala, dacă are vreo durere, dacă-i curg lacrimile, toate sunt ale aceluiaşi trup. Nici tu n-ai să poţi să zici că nu te doare, şi nici tu n-ai să poţi să zici că nu-ţi curg lacrimile. Şi să mai ţineţi minte că n-o să fiţi veşnic tineri. Căci ce este tinereţea în viaţa unui om? E aşa de scurtă, mai scurtă decât primăvara într-un an. Pe faţa ei o să apară zbârciturile, tu ai să fii moş, ai să cheleşti sau ai să încărunţeşti, şi atunci veţi vedea ce greu e să fii bărbat sau nevastă. Dar ţineţi minte că vrajba nu i-a uşurat până acuma nimănui viaţa, dar de trăit trebuie să trăim până când ni se încheie firul vieţii. Aşa că e mai bine să trăim în bună înţelegere. Căci nu v-aţi căsătorit doar pentru anii tinereţii voastre, dar şi pentru anii bătrâneţii. Sunteţi de acuma precum copacul care se vede pe geam.

Era în faţa primăriei un arţar foarte înalt, care îşi mai amintea de vremurile când pe locul primăriei erau nişte barăci vechi în care erau adunaţi bolnavii de holeră. Vara la umbra lui se ascundeau de arşiţa soarelui oamenii veniţi cu treburi pe la primărie, aşa că uneori mai strigam la ei să vorbească mai încet, că făceau o zarvă ca la târg. Mai încet! Aici se lucrează! Apoi, întorcându-mă spre tinerii care se căsătoreau, le spuneam, tu, bărbate, eşti ca tulpina acestui arţar, iar tu, nevastă, eşti ramurile lui. Tai ramurile, se usucă tulpina, tai tulpina, se usucă ramurile. Vă urez fericire, sănătate şi copii frumoşi. Iar acum sărutaţi-vă. Apoi mergeam la cârciumă cu tinerii, căci deşi mai mult săracii se căsătoreau la primărie, pentru un păhărel totdeauna se găseau bani.

Dintre toate căsătoriile pe care le-am oficiat la primărie, o singură dată am fost la o nuntă adevărată. Se însurase Józek Kowalik cu Zośka Siekierzanka. Bătrânii au tăiat un purcel, au adus muzica, i-au chemat la nuntă pe câţiva din familie, pe câţiva vecini, şi, bineînţeles, şi pe mine. Dar nu m-au chemat atâta la nunta fiului lor cât mai ales pentru faptul că bătrânul Kowalik avea prea mult pământ şi mereu i se scoteau ochii că e chiabur şi lipitoare, mai ales că ţinea şi un argat. Deşi argatul nu se plângea de nimic, iar când îl întrebau zicea că se simte mai bine la

Kowalik, decât dacă ar fi lucrat pe pământul lui. La urma urmelor, Kowalik ar fi putut să nu pună la inimă că-l făceau chiabur şi lipitoare, dar de la an la an i se măreau cotele, aşa că într-o zi a venit la primărie şi a început să strige să i se ia pământul, că altfel se spânzură.

— Mă lepăd de pământ! Dădea din mâini. Nu-l mai vreau, căci am atâtea belele cu el! Luați-l! Arați-l, semănați-l, secerați-l, cât vreți! Oho, scria în cartea reginei din Saba că va veni vremea când țăranii singuri se vor lepăda de pământ! Se vede că a venit vremea aceea!

Şi atunci primarul Rożek l-a sfătuit că nu e bine nici să dea pământul şi nici să se spânzure. Doar are un fiu, pe Józek, să-l însoare, treaba se poate face foarte repede, iar gospodăria se împarte în două. Cu cine? Cu oricine, sunt atâtea fete care de-abia aşteaptă. Dacă n-o să meargă căsătoria, sunt tineri, se pot despărți. Că doar nu se cunună religios, primăria nu-i biserică, iar Szymek Pietruszka nu-i popă. În registre va rămâne pentru totdeauna că sunt două gospodării de mijlocaşi, iar de mijlocaşi nu se leagă nimeni. Căci e mai uşor să te însori de trei ori şi de trei ori să te desparți decât să micşorezi planul de achiziții cu un metru de grâu.

Aşa că pentru treaba asta au ales-o ca nevastă pentru Jósek pe Zośka Siekierzanka, căci le era vecină şi mai era şi săracă ca un şoarece de biserică. Iar Zośka n-ar fi visat niciodată să se mărite cu un bogătan ca Józek. Aşa că ei îi era totuna dacă se mărită la biserică sau la primărie, pentru toată viața sau numai pentru cât dura împărțirea gospodăriei, cu logodnă sau fără, cu voaluri sau într-o rochiță de stambă, să jure credință în fața popii sau în fața mea, că ea s-ar fi dus şi în fața diavolului numai ca să se mărite cu Józek.

Mi-a băgat Kowalik cinci sute de zloți în buzunar, ca să nu le țin nicio cuvântare, ci doar să-i căsătoresc şi gata. Şi n-au trecut nici trei luni că a şi început să umble să-i despartă. Numai că Józek s-a ridicat ca stejarul şi a zis nu. Că nu s-a însurat ca să se despartă. A luat-o pe Zośka de nevastă şi nu ca slujnică şi nu va lăsa pe nimeni s-o obidească. Iar pământul e trecut pe numele lui aşa că bătrânul poate doar să-l pupe undeva. Dacă îl mai supără, se mută pe pământul său şi să-şi lucreze singur bătrânul partea lui de pământ.

Dar cât timp a trăit bătrânul, şi a trăit mult, n-a avut parte Zośka de o viață uşoară. Niciodată n-a scos-o din sărăntoacă,

netrebnică şi stârpitură. Iar uneori o alunga din casă, strigând că nu asta-i casa ei, ci să meargă de unde a venit. Nici când s-a născut copilul inima bătrânului nu s-a înmuiat. O dată n-a stat lângă el, să se joace cu el, cum fac alţi bătrâni, să-i povestească de câte minuni sunt în lumea asta. Dimpotrivă, mai şi clevetea:

— Cred că nu-i al tău, Józek, căci parcă n-are nimic din tine. Şi ochii îi are sfredelitori, de parcă ar fi ai lui Heniek Skobel.

Dar Zośka nu-i răspundea niciodată, nu i-a zis niciodată nici cel puţin că n-are suflet. Cel mult se ducea în cămară sau în grădină, ca să plângă, iar Józek fugea după ea, ca să-i aline durerea. Ce putea să facă mai mult, doar nu era să-şi bată tatăl?

De abia când bătrânului i-a sosit ceasul din urmă, iar Zośka îl îngrijea ca pe tatăl ei, a luat-o de mână, când îi îndrepta perna, şi i-a zis:

— Am fost un om rău, Zośka. Iar tu ai fost o sfântă. Dumnezeu să nu mi-o ierte, dar tu să mă ierţi.

Şi Zośka, ca şi cum ar fi fost tatăl ei, l-a spălat după moarte. Iar la înmormântare a plâns ca după propriul ei tată.

Mă duc câteodată pe la ei să mă uit la televizor, amândoi parcă ar fi doi porumbei, deşi au încărunţit de acuma. Zosieńko, Józieńku. Şi fiecare ar sări pentru celălalt şi în foc, deşi au şi nepoţi. Stai jos, mai odihneşte-te, lasă că fac eu. Ai trudit destul. Lasă că nu mi se întâmplă nimic. Nu-i vorba de asta. Dar şi tu ai trudit destul. Uite, ţi-am adus nişte lapte covăsit. Şi chiar la seceriş, când munca scoate din oameni numai sudoare şi sudălmi, pe ei nu-i auzeai decât Zosieńko, Józieńku. Şi când se chemau parcă-şi cântau, să-şi facă viaţa mai frumoasă. La bătrâneţe s-au căsătorit şi la biserică, căci popa venea tot timpul peste ei şi îi bodogănea, că ce le-ar strica, dacă şi Dumnezeu s-ar alătura fericirii lor.

Trei ani am stat la starea civilă, apoi m-au mutat la cotele planificate, unde era de lucru până peste cap, căci se achiziţionau nu numai cerealele, dar şi carnea, laptele, iar cotele se măreau de la an la an. Iar la căsătorii venea, doar din când în când, câte unul şi cu asta treaba se termina. Câteodată, se înţelege, îmi mai dădeau să mai fac ceva, ca să nu mă plictisesc. Să verific nişte liste, să copiez câte ceva, să mai număr o dată. Când au venit cărţile, cumpărate de primărie, bibliotecara tocmai îşi luase concediul de naştere, aşa că secretarul m-a pus pe mine să fac inventarul, să lipesc numerele, să pun ştampila, ca să se vadă că sunt ale primăriei, să le aşez pe poliţe. Altă dată m-au trimis să

văd cum repară țăranii drumul care duce la moară. Veneau ploile de toamnă sau se topea zăpada primăvara şi se desfunda drumul încât nu puteai să ajungi la moară nici cu doi cai, că noroiul trecea de osie. Şi cine să meargă să vadă cum se repară? Se ştie, toți cei de la primărie aveau treabă până peste cap, popa stă în biroul lui şi îi ocupat privindu-şi tavanul, aşa că, domnule Szymek, te duci dumneata să vezi ce-i pe acolo. Tot nu mai vine nimeni să se însoare azi. Şi cu toate că supravegherea nu era o treabă prea grea deoarece puteai să te întinzi la umbra unui copac, căci țăranii lucrau şi fără să fie supravegheați, totuşi cum mă obişnuisem cu biroul, că puteam să stau toată ziua şi să mă uit în tavan şi să nu mi se pară că nu fac nimic, de-abia m-am urnit ca să mă duc acolo. De, era mai plăcut la birou, mai ales când te atingea puțin soarele şi te lăsai purtat de visuri sau de-a dreptul ațipeai, după o noapte de chef. Uneori mai venea câte cineva în birou, mai vorbeam de una, de alta. Sau singur mă duceam prin birourile vecine, să mai văd ce mai fac alții, să mai schimb câte o vorbă cu fetele.

Şi erau pe atunci fete la primărie, ca albinele în stup. Erau multe care veneau să lucreze la primărie doar ca să se mărite mai repede şi, dacă se poate, cu un funcționar. Aşa că dacă aş fi vrut, puteam să mă însor, şi încă de mai multe ori. Dar de ce să mă însor, dacă aveam acelaşi lucru şi fără ca să mă însor. Pe atunci fetele se prăpădeau după ciorapii de nailon, aşa că pentru o pereche de ciorapi niciuna nu te-ar fi refuzat. Îi scoteai, îi arătai, şi, vrei Agnisiu, Józiu, Róziu să fie ai tăi? Atunci vino pe înserate acolo şi acolo. Era ceva în ciorapii de nailon, căci fetele cum îi vedeau, ochii li se umezeau, glăsciorul li se înmuia. Este adevărat că dacă vreuna avea picioare strâmbe, ciorapii de nailon parcă le îndreptau, iar dacă le avea groase, parcă se făceau mai subțiri. Iar dacă era în ciorapi de nailon, privirea nu se mai îndrepta spre față, să vezi dacă e frumoasă, ci te uitai la picioarele ei. Venea câte una la biserică în ciorapi de nailon şi, din clipa în care intra, toată lumea, în loc ca să privească în sus, îşi cobora privirea în jos, babele bodogăneau până la terminarea slujbei şi mulți bărbați îşi luau gândul de la Dumnezeu.

Cumpăram ciorapii de la o negustoreasă care venea din când în când în sat cu tot felul de lucruri. O cunoşteam încă de pe vremea când lucram la miliție, o dată chiar am oprit-o în gară, căci era suspectată că face negoț cu drojdie pentru fiertul rachiului în casă. Am căutat-o în catrafuse şi am dat peste o pereche de ciorapi

dintre aceştia, îi ducea nu ştiu cui.

— Să-mi aduci şi mie, îți cumpăr. Poți să-mi aduci chiar mai multe perechi, i-am zis. Şi de-atunci îmi aducea.

O dată i-am cumpărat toți ciorapii pe care îi avea, vreo douăsprezece perechi, şi de diferite mărimi, mari, mici, mijlocii, şi în culori diferite, şi toți subțiri, ca vara sfinților arhangheli.

— Îi cumpăr pe toți, i-am zis.

— Oho, trebuie să fie o cucoană. Atâtea perechi, a zis. Sunt unele fericite pe lumea asta. Ce picior are?

— Adică, cine?

— Ei, aia pentru care cumperi, logodnica sau soția, nu ştiu.

— Asta se va vedea.

— Sunt mărimi diferite şi s-ar putea să nu i se potrivească. Şi sunt aşa de subțiri că doar îi atingi cu unghia şi se duce ochiul. Trebuie să aibă mâini foarte fine. Trebuie să-i mai iei şi o cremă. Am şi creme. Să nu vii după aceea, că nu-i iau înapoi cu găuri. Atâta drum am făcut şi să ies în pierdere.

— O să fie buni. Dacă nu pentru una, o să fie buni pentru alta. De ce să ne necăjim dinainte.

— Bine, nu e treaba mea. Să-ți mai aduc?

— Să-mi aduci, să-mi aduci.

Ciorapii i-am ascuns în pod, în secară. I-am vârât adânc de tot, ca nu cumva să-i găsească tata, dacă i-ar trece prin cap să urce în pod, ca să vadă dacă nu s-a umezit secara. Deşi, ca să vadă dacă nu s-a umezit, nu trebuie să bage mâna prea adânc, căci pentru asta ajunge să iei grăunțele în palmă şi îți dai seama imediat dacă s-au umezit. Eram sigur că mai bine nici că puteam să-i ascund. Pe vremuri oamenii ascundeau în grăunțe averi întregi, dolari, ruble, iar în timpul războiului arme. Fiindcă grânele mai greu trezesc bănuieli. Ce poate fi mai nevinovat decât grânele? Şi cine ar fi avut cheful să scormonească până la fund.

Dar vin într-o zi de la lucru acasă şi îmi văd ciorapii întinşi pe masă, ca pe o tarabă la iarmaroc.

— De unde sunt ciorapii ăştia? zic înghițind în sec.

Iar tata, care stătea lângă patul mamei, zice liniştit, de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic:

— Au crescut în secara din pod. M-am dus să văd dacă nu s-a umezit secara şi i-am rupt din rădăcini, ca să-i arăt mamei. Dar mama nu mă crede. Poate că o să te creadă pe tine. Spune-i că sunt ciorapi, căci ce ar putea să fie? De nailon. Căci acuma ăştia se poartă. Aş fi curios să ştiu cam cât ar putea să coste o pereche?

Cred că un chintal de secară. Şi, uite, câte perechi au crescut. N-au fost semănate, n-au fost udate. Se pare că nu mai merită să semeni secară. Trebuie să trecem pe ciorapi, odată ce Dumnezeu ne-a fericit cu ei. Căci de când lumea din secară răsărea tot secară, dar la noi s-a întâmplat o minune.

Am vrut să iau ciorapii, să trântesc uşa şi să mă duc unde îmi vedeau ochii. Dar m-am uitat la mama, era culcată cu ochii spre perete, de parcă i-ar fi fost ruşine, şi mi s-a făcut milă de ea. Mi-am zis să-i las dracului pe masă. Am luat o farfurie, mi-am pus ciorbă de cartofi din oală, m-am aşezat pe măsuța din bucătărie, căci masa era toată acoperită de ciorapi, şi m-am apucat să mănânc. Tata tot îi dădea mai departe: *ce* din *ce* răsare şi, uite, ce minune dumnezeiască ni s-a întâmplat, că până la urmă le-a încurcat pe toate, de nu mai ştia dacă ciorapii răsar din secară sau secara din ciorapi. Dar eu mâncam şi tăceam din gură. Căci ce i-aş fi putut spune? El le ştia pe ale lui, eu pe ale mele.

Nu mai era om tânăr, aşa că nu după ochii frumoşi măsura oamenii. Dar nici fetele nu mai erau aşa de proaste, ca înainte de război. Rar mai găseai câte una să se repeadă după iugăre. Căci ce fericire îți aduc iugărele? Trudeşti cât e ziua de lungă, şi zi de zi, iar fericirea îți surâde abia pe lumea cealaltă. Şi nici aia nu-i chiar aşa de sigură. Iar oamenii, cum te văd, aşa te prețuiesc. Aşa că umblau mai mult ca să se îmbrace frumos decât să-şi păzească fecioria. Unde mai pui că se tot vorbea că o să se ia pământul, aşa că toate se gândeau doar cum să-şi trăiască mai bine viața.

Am dat atâtea perechi de ciorapi că dacă le-aş fi dat numai uneia ar fi avut ce purta până la capătul zilelor, şi nu numai ca să le poarte doar duminica. Şi mereu ar fi văzut-o lumea cu ciorapi noi. Uneori, când venea negustoreasa, dădeam tot salariul pe ciorapi, îmi opream doar pentru țigări. Este adevărat că salariile erau mici şi dacă omul n-ar fi avut mâncarea în casă, n-ar fi putut trăi numai din salariu. Şi dintre atâtea perechi câte am dat, doar una m-a păcălit.

Încă de pe vremea când lucram la oficiul stării civile a fost angajată o fată din Łanów, un sat la patru kilometri de-al nostru, dincolo de pădure, dar care ținea de comuna Żabczyce. Lucra la impozite, o chema Małgorzata. La început nu-mi păsa prea mult de ea. Bineînțeles, ne vedeam în fiecare zi, căci era greu să nu te vezi când lucrezi la primărie, aceeaşi intrare, un singur coridor şi toți veneau şi plecau la aceeaşi oră. Treceam pe lângă ea, ca un coleg de serviciu. Bună ziua. Bună ziua. Nimic mai mult. Mi se părea

cam fudulă şi înțepată. Cu celelalte mai puteai să glumeşti, să le mai strângi în brațe, să te înghesui printre ele la ieşire, şi ştiai că nu se supără. Dar de asta mă temeam să nu-mi dea peste bot. Poate pentru faptul că avea patru clase de liceu. Iar patru clase de liceu, pe atunci, însemnau mai mult decât universitatea astăzi. Uite, acum avem mai mulți din sat care învață la universitate, ei şi? Nici şapca nu şi-o scot când te văd, ci aşteaptă ca mai întâi să-l saluți, că, vezi, e învățat. Doar unul, Jasiu Kułaga este binecrescut, îți face plăcere să-l vezi, totdeauna se opreşte, îți întinde mâna, te mai întreabă ce mai faci. Din ăsta o să iasă ceva.

Îmi plăcea, nu zic, era totdeauna frumos îmbrăcată, totdeauna cu o bluziță, fustiță sau cu o jachetă nouă. Iar în afară de asta venea totdeauna în zilele ploioase cu umbrela, căci din toate fetele care lucrau la primărie numai ea avea umbrelă. Cred că de aici au pornit şi bârfele că trăieşte cu preşedintele, că de unde ar avea atâția bani. Tocmai atunci, pe primari i-au făcut preşedinți, iar la noi, după Rożek, a fost o scurtă vreme primar Guz, după care a fost ales preşedinte un oarecare Leon Maślanka. Nu era din satul nostru, doar nevastă-sa era de la noi, Józka Stajudzianka, iar el nu ştiu de unde era. Dacă-l întrebai ce-a făcut în timpul războiului dădea din coadă ca un pisoi. Ni l-au trimis de la raion, ca să-l alegem preşedinte.

Nu puteam să cred că s-ar fi încurcat cu Maślanka. Nu părea să fie dintre acelea. Iar, în ce mă priveşte, pot să spun că mă pricep la oameni, viața m-a învățat în cine să am şi în cine să n-am încredere. Când eram partizan nu credeam pe nimeni, iar treaba asta era mai importantă decât un ochi bun de țintaş, decât sângele rece sau inima de piatră. Şi poate că numai din cauza asta n-am murit. Căci, într-adevăr, poți să-i crezi numai pe morți. Şi nici pe ăia pe toți, căci se nimeresc unii care, parcă, şi murind te înşală.

Pe de altă parte, nici în ea n-aveam de ce să am încredere. Nu o cunoşteam, iar în bârfă este totdeauna şi ceva adevărat. Poate că ştia să se prefacă. Erau multe în sat care îşi dădeau ochii peste cap când îl vedeau pe preşedinte, căci, la urma urmelor, era preşedinte, şi putea oricând să-ți facă un rău. Altfel, ce să fi văzut la el? Înalt, să zici, nu prea era, dar era gras şi totdeauna umbla asudat. Este adevărat, ştia să vorbească foarte frumos. Dimineața, când trecea prin camere, fiecăreia ştia să-i spună câteva cuvinte plăcute, le zâmbea la toate, unora le săruta mâna, pe altele le mângâia pe păr, părinteşte. Avea şi un inel mare pe deget, cu o piatră roşie, zicea că-i o amintire de la tatăl lui, aşa că fiecăreia îi

străluceau ochii când îi întindea mâna. Numai că atunci când venea cineva de la raion, îşi scotea inelul şi-l ascundea în birou. Unii ziceau că inelul nu-i nicio amintire, că în timpul războiului a făcut negoț cu porcii şi s-a îmbogățit. Dar oricum ar fi fost, după unul ca Rożek, la care tot al doilea cuvânt era curvă, căci ce avea în guşă, avea şi în căpuşă, acesta ar fi putut să treacă drept moşier. Aşa că s-ar fi putut ca şi Małgorzata să-i fi căzut în mreje.

M-am gândit, ce-ar fi să încerc, ce-aş pierde. Dacă e aşa cum se spune, n-o să fie greu. Poate el, de ce n-aş putea şi eu? Să vedem, cine-i mai bun, chiar dacă eşti preşedinte. Dacă îmi pun hainele de sărbătoare, apoi tu, cu două rânduri de haine, n-ai să arăți ca mine. Şi, încă, de m-ar vedea în cizme ofițereşti. Tu n-ai purtat niciodată cizme ofițereşti, nici nu ştiu cum ți-ar sta, dar despre mine se spunea că arătam ca un ofițer de ulani. Şi puteam să rămân ofițer, dacă eram mai hotărât. Şi ce dacă eşti preşedinte? Dacă ar fi să te aleagă țăranii, aşa cum îi alegeau pe vremuri pe primari, cel mult te alegeau vardist. Iar dacă-i vorba de inel, apoi să ştii că şi eu am avut unul, şi încă mai mare decât al tău, avea o piatră cât ochiul unui crap de zece kile. Şi nu-l aveam din vânzarea porcilor, ci din moşi-strămoşi.

Îmi aduc aminte că odată, când am atacat vagonul de poştă la Lipienniki, mă nimerise un glonte în şold. M-au dus cu o căruță la curtea boierească, zicând că acolo mai greu să mă găsească. M-au dus într-o mansardă, chiar sub acoperiş, că acolo, oricum ar fi, eram mai în siguranță. Toată viața mi-aş fi dorit să trăiesc într-o mansardă ca asta. Ziceau mansardă, dar era mai mare decât casa mea. Pe jos covoare, în tavan un candelabru, pe pereți coarne de cerbi, elani. Iar pe canapeaua pe care dormeam încăpea o familie întreagă. La cap aveam fereastra care dădea în parc, aşa că şi păsările îmi ciripeau de dimineață până seara. Nici nu simțeai că pe afară, undeva, e război.

În caz de ceva, trebuia să zic că sunt vărul moşierului şi că sunt bolnav de oftică. La urma urmelor, puteam să fiu şi văr. Am fost o dată coşar, când am primit misiunea să-l execut pe primarul din Niegolew. Altă dată am fost călugăr, când a trebuit să fug dintr-un oraş şi toate drumurile erau păzite. O dată am făcut chiar şi pe mortul, când m-au scos din sat în sicriu zicând că mă duc la cimitir să mă îngroape în cripta familiei. Aşa că nu-mi venea deloc greu să fac pe vărul moşierului. Mai ales că stăteam culcat doar cu fața şi cu mâinile afară din pătură. Fața o aveam foarte slăbită, aşa că arătam ca un ofticos. Mi-au dat şi nişte ochelari la o adică să

mi-i pun şi să mă fac că citesc. Doar că vedeam prin ei ca prin ceață, căci ochii i-am avut totdeauna ca de vultur. Iar de cărți nici nu m-am atins, deşi erau destule pe dulăpior. Cum m-au dus sus, a venit camerista, cu săpun şi prosop. Mai întâi mi-a înmuiat degetele de la mâini în apă, apoi mi-a tăiat pielițele de lângă unghii, unde s-a pornit şi sângele. Am întrebat-o, pentru ce? Cică aşa i-a spus cucoana. Mi-a tăiat şi unghiile până în carne, că dacă voiam să mă scarpin nu mai aveam cu ce. Iar degetul acesta, din mijloc, mi l-au vârât într-un inel mare, de aur, cu o piatră, cum ziceam, cât ochiul unui crap de zece kile. Era aşa de greu că şi mâna mi se părea străină, mi-era frică s-o mişc şi tot timpul o țineam nemişcată pe pătură. M-au îmbrăcat apoi în cămaşa boierului, că toată noaptea n-am închis un ochi. Cum să dormi într-o cămaşă care arăta mai mult ca un stihar? Danteluțe, volănaşe, şi era aşa de mare de parcă ar fi fost pentru doi. Iar alături, pe noptieră, mi-au pus ceasornicul de aur al moşierului. Iubitului Maurycy din partea Iuliei iubitoare, scria pe capacul ceasornicului.

La început mi se părea că visez. Dar m-am obişnuit repede şi mă gândeam cu jale că va trebui să mă întorc în pădure. Şi mă gândeam că n-o să-mi fie uşor după ce mă obişnuisem să fac pe vărul boierului şi să mi se aducă mâncarea la pat. Mă supăra doar că trebuia să fac pe ofticosul. Căci ce e oftica? Înainte de război, îmi aduceam aminte, de oftică bolea Franek Marciniak. Îl hrăneau părinții numai cu pâine unsă gros cu unt, cu grăsime de câine, dar câte ouă, câtă smântână n-a mâncat, îşi luau oamenii de la gură numai ca să-i dea lui, încât ceilalți frați mai mici ziceau că ar vrea şi ei să se îmbolnăvească de oftică. Căci, într-adevăr, arăta Franek ca o gogoaşă în unt.

Câteodată îmi trecea prin cap că sunt, într-adevăr, vărul boierului, de ce n-aş fi? Chiar, Maurycy, al cărui nume îi scris pe ceasornic. Numai că cine e Iulia? Căci nici pe moşier, nici pe moşiereasă nu-i chemau nici Maurycy şi nici Iulia. Şi mă tot gândeam cam ce viață or fi dus, în orice caz fericită. Altfel, dacă ar fi fost nefericiți, nu şi-ar fi dăruit ceasuri de aur. Şi chiar dacă de mult s-or fi prefăcut în pulbere, fericirea lor tot mai dăinuieşte pe ceasornic. Iar ceasornicul ticăia aşa de plăcut, de parcă ar fi fost nişte clopote depărtate, dăngănitul cărora s-ar pierde în roua dimineții. Mă şi gândeam câteodată că poate timpul nu merge înainte, ci doar se învârteşte după acele ceasornicului şi toate rămân pe loc.

Tot stând în pat am început să mă îngraş, aşa că cei de la curte au început să-şi facă gânduri că nu mai arăt ca un bolnav de oftică. Poate că ar fi fost mai bine să-mi găsească altă boală. Numai că nu era o altă boală atât de înfricoşătoare ca oftica, poate doar tifosul. Dar ar fi fost de ajuns numai să pomeneşti de tifos şi pe loc s-ar fi răspândit vestea prin împrejurimi, pe toți i-ar fi dus la spital, iar conacul l-ar fi închis cu patru lacăte. În schimb semănăm tot mai mult cu un văr de moşier.

Camerista, care la început privea la mine ca la o belea care-i căzuse pe cap, acuma nu mai bodogănea, când îmi aducea mâncarea, ci îşi înmuia glăsciorul:

— V-am adus masa, boierule. V-am adus micul dejun. V-am adus cina, uitați-vă ce lucruri gustoase. Oh, ce bine arătați, boierule. Astăzi la cină vă aduc cornulețe cu unt, ceai, şuncă, brânză de vaci, prăjituri cu prune.

Şi parcă se oprea tot mai mult ca să se uite la mine. Că mă şi gândeam că poate într-adevăr sunt boier, poate că trebuie doar să mă conving. Aşa că într-o zi, când punea tava cu mâncarea pe noptieră, i-am băgat mâna sub rochie, şi trecând peste şolduri am ajuns până sus, de începuseră să se bălăngăne farfuriile de pe tavă.

— Ah, a oftat cu un glăscior de păsărică, de ce sunteți, boierule, aşa de grăbit. Să pun, mai întâi, tava pe noptieră. Şi ca un puişor, care iese pentru prima oară din cuib şi tremură pe ramură, ca să nu cadă, căci încă nu ştie să zboare, s-a lipit de mâna mea.

Am plecat, după aceea, în pădure, dar nu mai aveam niciun chef de luptă, mă tot gândeam de ce, oare, trebuie să lupt? Nu era mai bine să fi rămas în mansarda aceea? De-abia după un post mai lung, când slăbisem ca un ogar, mi-a revenit voința de a lupta.

Aşa că într-o zi mi-am luat inima în dinți şi când am văzut-o nu i-am mai zis doar bună ziua, ci bună ziua, domnişoară Małgorzata. Iar peste câteva zile am mai adăugat:

— Ce bine arătați azi, domnişoară Małgorzata.

— Ah, mulțumesc, a răspuns. Sunteți drăguț, domnule Szymon. Şi cu toate că părea tot serioasă, privind în jur parcă de sus, se vedea că vorbele mele au tulburat-o.

Tot aşa într-o zi, fiindcă afară ploua, ne-am oprit pe verandă, să aşteptăm ca să treacă ploaia, căci ploua cu găleata, şi am început să vorbim despre ploaie, că de o săptămână plouă întruna, că dacă mai plouă aşa putrezeşte totul pe câmp. Şi cum ploaia nu se oprea, am rugat-o, dacă are puțin timp, să treacă odată să vadă

cum oficiez căsătoriile.

La câteva zile după aceea au venit la primărie să se căsătorească Lis Wojtek şi Kryśka Sobieszczanka. Ca de obicei se adunaseră toate funcționarele de la primărie, mai veniseră şi câțiva funcționari. A venit şi secretarul. Iar la fereastra deschisă, care dădea spre curte, se îngrămădiseră atâtea capete de credeai că toate erau crescute din acelaşi trup. Nu credeam că o să vină şi ea. Când, deodată, am văzut-o stând în picioare în spatele altor fete care stăteau în uşă şi a început să-mi bată inima. Le-am rugat pe toate să vină înăuntru, ca să fie cel puțin lume străină la căsătoria lui Wojtek cu Kryśka, dacă n-au venit părinții şi nimeni din neamurile lor. De fapt țineam mult la Wojtek, deşi era mult mai în vârstă decât mine, iar Kryśka era de acuma cred că în luna şasea, fiindcă avea burta ca o tobă şi se cam ruşina de burta ei. I-am zis:

— Nu te ruşina, Krysiu, doar duci un om în tine, nu un şarpe. Şi le-am vorbit aşa de frumos, că aproape toți aveau ochii înlăcrimați. Nu mai zic de fete, dar şi unii dintre bărbați aveau ochii de parcă s-ar fi uitat mult la soare. Plângea Kryśka, plângea şi Wojtek. Şi la fereastră se plângea. Deşi nu vorbeam despre lucruri triste. Le vorbeam despre fericire. Că fericirea trebuie s-o cauți în tine şi nu în jurul tău. Că nimeni nu ți-o dă, dacă tu singur nu ți-o dai. Că fericirea este uneori foarte aproape, poate chiar în căsuța ta sărăcăcioasă, în care ți-ai trăit toată viața, iar omul o caută Dumnezeu ştie unde. Că unii o caută în slavă şi bogăție, dar nu fiecare poate să se bucure de slavă sau de bogăție, pe când fericirea este ca apa şi fiecare vrea să bea. Că uneori este mai multă fericire într-un cuvânt bun decât într-o viață de om. De Kryśka s-au lepădat părinții şi au alungat-o de acasă, iar Wojtek n-a avut tată, iar mama i-a murit de un an. Că poți fi slăvit şi bogat, dar să nu fii fericit.

Şi le-am povestit despre un împărat, care avea tot ce-i trecea prin cap, dar niciodată nu visa nimic. De aceea se temea să se culce, căci i se părea că patul e un coşciug. Cu toate că patul era din aur curat, plapuma era de puf, ca şi perna pe care şi-o punea sub cap. I-au fost aduşi cei mai buni doctori, de care se ştia pe vremea aceea, i-au făcut tot felul de farmece, i-au dat să bea tot felul de leacuri, îl împodobeau cu flori, îl înmiresmau, muzica îi cânta tot timpul, iar şase fete goale dansau în jurul lui, doar o visa măcar o margaretă din luncă. Dar nu putea să viseze nimic. Fiecare noapte i se părea o gaură în viața lui. Se aşeza în cruce, cu fața în jos, umbla în sac, chiar şi coroana de aur de pe cap bătută

cu briliante a lăsat-o deoparte şi şi-a pus una de spini. Şi se ruga tot timpul, la toți dumnezeii de care auzise. Căci unii îl sfătuiau ba se roage la un dumnezeu, că-i mai milos decât alții şi e şi el împărat, alții îi ziceau să se roage la alt dumnezeu, a cărui credință era un vis şi mai mare, aşa că i-ar putea da ceva din visul acela, fie şi pentru o noapte. A ridicat biserici, adăposturi pentru săraci, le spăla picioarele la cei nevoiaşi şi fiecare intra în palatul lui ca în coliba sa şi niciodată nu pleca de la el cu mâinile goale. Slăbise într-atâta că-l îndoia vântul şi de acuma fratele lui se pregătea, pe ascuns, să-i ia locul, căci împărăția se micşorase mult şi continua să se împuțineze. Căci aşa cum se lăcomeşte țăranul la pământul vecinului, tot aşa şi împărații vecini smulgeau cât puteau din împărăția lui, şi nu numai primăvara sau toamna, ci tot timpul. Îi mergea tot mai rău, iar slujitorii vorbeau că îl aud cum vorbeşte singur, cum râde, strigă, se bate în piept, dă din picioare. Zicea că se aruncă în prăpastie, căci ce viață mai e asta, când omul nu poate să aibă niciun vis, deşi e împărat. E ca şi cum ai trăi doar jumătate din viață, căci ziua trăieşti, iar noaptea mori. Şi încă să mori noapte de noapte, când şi o dată e aşa de greu să mori.

A aflat, însă, de nefericirea împăratului un țăran. Nu era vraci sau vreun tămăduitor, ci un țăran care venise cu capra s-o vândă la iarmaroc. S-a dus în fața împăratului şi i-a zis:

— Preaslăvite împărate, este un leac care te face să visezi. Mută-te în coliba mea şi ai să visezi visele mele, iar eu în timpul ăsta am să dorm în palatul tău fără vise.

Am încheiat zicându-le că lângă bărbat sau nevastă îți afli mai repede fericirea, decât de unul singur, şi i-am urat Kryśkăi să facă un băiat.

De unde le luam pe toate astea nici eu nu ştiu, căci, la urma urmelor, ce ştiam eu despre fericire, iar acum ştiu şi mai puțin. Sau poate că fericirea este ceva despre care mai mult se vorbeşte, căci de ştiut ce-i aia niciodată nu se va şti. În tot cazul se pare că nimeream când vorbeam de fericire, căci toți cei de la primărie mă felicitau. Iar un țăran, care m-a ascultat de la fereastră vorbind despre fericire, căci venise să ceară un ajutor de la primărie, când m-a văzut, după aceea, m-a întrebat dacă l-am văzut pe împăratul acela şi tare s-a mai mirat:

— Oh, ce frumos vorbeşti, fiule, ce frumos. Ce bine ar fi să fie aşa cum vorbeşti. Şi chiar de nu-i aşa, vorbele tale tot mi-au mers la inimă.

Aşa că eram sigur că şi ei i-au plăcut vorbele mele. Dar a dispărut după ce am terminat de vorbit. Am întâlnit-o de-abia a doua zi, pe coridor.

— Ah, săracul împărat, mi-a zis când m-a văzut. Într-adevăr nu visa nimic?

Nu ştiam dacă îşi bate joc sau a zis într-o doară, că n-avea altceva să-mi spună. M-au durut puțin cuvintele ei, dar m-am făcut că n-am auzit.

— Am ceva pentru tine, i-am zis, fiindcă voiam să mă folosesc de acest prilej ca să-i dau ciorapii.

— Ce? a răspuns curioasă.

— Vino în biroul meu.

A intrat, îmbujorată puțin de curiozitate. Am scos ciorapii din birou, împachetați într-o hârtie colorată.

— Ce-i acolo?

— Ciorapi. De nailon.

A desfăcut pachetul.

— Ce frumoşi. Îți mulțumesc. Cât trebuie să-ți dau pentru ei?

— Nimic. Vreau să ți-i fac cadou.

Se tulburase.

— Dar, domnule Szymek. Nu pot să-i primesc. Te rog să-mi spui cât costă. Zău, nu pot să-i primesc. Nu, nu. Nu-i iau.

Şi nu i-a luat.

Asta m-a înfuriat într-atâta încât după slujbă m-am dus la vânzătoarea Kaśka şi i-am dat ciorapii. Cu toate că ea era una din alea care te primeau şi fără să-i duci ceva. Era destul să-i deschizi uşa că ea ştia de ce ai venit. Căci, uneori, când n-aveam unde să merg, mă duceam la ea. Sau când îmi venea să mă duc unde-mi văd ochii, cât mai departe, la ea nimeream. Şi iarăşi, când mi se ura de toate şi n-aveam chef să merg nicăieri, tot la ea mă duceam. Când n-aveam nici putere, nici poftă să mă duc la alta, mă duceam la ea şi tot aia era. Căci cu altele trebuia să te îmbraci frumos, să te sclifoseşti, să le conduci, să le promiți şi, uneori, chiar să ştii să pierzi. Dar la Kaśka te duceai după un pachet de țigări sau după chibrituri, te aplecai peste tarabă şi doar îi şopteai:

— Să nu pleci după program din prăvălie, Kaśka.

Iar inima Kaśkăi parcă se revărsa în afară.

— Ia țigările sau chibriturile. Lasă banii, că plătesc eu. Iarăşi te-a lăsat vreuna din târfele tale. Sunt cu nasul pe sus, funcționarele... De parcă n-ar şti ce au. Au şi ele ce are toată lumea. Aceiaşi viermi o să le mănânce şi pe ele. Şi de ce s-or teme

atâta, nenorocitele? Că nu le iartă popa de păcat? Să nu-i spună. Căci ce nu-i spus, nici n-a fost. Iar eu în locul tău, Szymuś, mi-aş căuta o fată de treabă. Nu-ţi căuta una prea deşteaptă, ci una care să stea ca o stâncă pentru tine. Tu eşti băiat deştept, aşa că oricare ar fi proastă pe lângă tine. Cu ce te alegi dacă-i funcţionară? Nici peste bot nu poţi să-i dai, căci îţi face un tărăboi de n-ai să ştii cum să scapi de el. Astea au gura mare. Am văzut o dată şi la cinema. Nici n-o pocnise ca lumea, că a şi început să ţipe de mi-am astupat urechile. Sau o porneşte prin vecini, şi ce-ai să faci, ai s-o legi de picioare? Stau câte opt ore pe fund, aşa că şi fundul o ia razna. Iar când fundul o ia razna e mai rău decât dacă ar lua-o capul. Capul o ia razna şi se potoleşte, dar fundul e ca o vijelie. Ah, îmbătrâneşti, Szymuś. Deşi pentru mine totdeauna ai să fii cavalerul cel mai frumos. Spune-mi, care-i aia, că dacă vine la prăvălie nu-i vând nenorocitei nimic. Afară, boarfă! Du-te la oraş să-ţi cumperi! Uită-te la ea, funcţionara!

Era tare ca o stâncă, deşi era o simplă vânzătoare. Şi chiar dacă uneori părea proastă de dădea în gropi, avea mai multă minte decât o sută de înţelepţi. Iar şoldurile, ce să mai zic, ar mai fi putut să-i mai dea uneia, şi amândouă ar fi avut ce duce. Când se dezbrăca n-ai fi zis că-i vânzătoare. Sânii îi avea aşa de mari de ziceai că sunt doi pepeni culcaţi în bostănărie.

— Aşteaptă şi tu să mă dezbrac. Că doar n-o să-mi şifonez rochia. Şi se dezbrăca de parcă ar fi fost în noaptea nunţii. Mângâie-mă mai întâi, îmi place să mă înfiorez. Vreau să stai mai mult cu mine. Prăvălia tot n-o mai deschid, puteau să vină până acum dacă aveau de cumpărat. Te grăbeşti, te grăbeşti, şi după aceea îţi pare rău că s-a terminat. Iar tu iarăşi îmi vii peste o lună, două, poate că nici nu mai vii. Zic că m-am îngrăşat. Da de unde? Nu-i adevărat. Ce zici? Spune, m-am îngrăşat?

Câteodată însă cădea pe gânduri şi, nici una, nici alta, mă întreba:

— Ce crezi, Szymuś, este viaţă dincolo de mormânt?

— Ah, Kaśka, Kaśka. Lucrezi în comerţ şi crezi în prostiile acestea. Dacă ar fi, apoi ar fi ca aici, pe pământ.

— Eşti deştept, Szymuś. Eşti omul zilelor noi. Ha! Ha! Ha! Numai să nu mă laşi cu vreun plod, să nu mă faci să plâng din pricina ta. La urma urmelor, cum vrei tu. Ah, Szymuś, Szymuś.

— Am ceva pentru tine, Kasiu, i-am zis. Închide prăvălia.

— Te-ai tâmpit?! a sărit ca o viespe. La ora asta! Uită-te câtă pâine mai am de vânzare. Aproape două poliţe. Până mâine e rece

şi ce fac cu ea?

— N-o să fie alta, o cumpără şi pe asta. Închide.

— Ce te arde că eşti aşa de grăbit? Nu poți să aştepți până diseară? Nu mai e mult. Vrei ca mâine din curvă să nu mă scoată. O să vină mâine zgripțuroaica de Karaska şi o să înceapă, curvă, iarăşi ai închis prăvălia şi n-am avut pâine să-i dau bărbatului la varză! O să scriu, o să scriu, că-ți faci de cap! Cum te mănâncă ceva în fund, închizi prăvălia, de parcă n-ar fi ore afişate. Scrieți, mă, scrieți! Mă doare în fund de voi. Vino tu şi vinde în locul meu, vrăjitoare bătrână. Să stai şi tu toată ziua în picioare, să vezi cum te mănâncă şi pe tine în fund. Şi nu mai crapă odată, blestemata. Iar de bărbatul ei nici atâta nu-mi pasă. Al dracului, nu vrea să mănânce varza fără pâine, dar când vine la prăvălie nu ştie decât, dă-mi şi mie, Kasiu, dă-mi şi mie. Ce să-ți dau, zi odată! Ce ai sub fustă. O, fir-ai tu să fii, ia mai bine un pachet de țigări şi mulțumeşte-te cu atât. Ce crezi, câte nu aud aici. Câteodată mi se pare că am fusta toată găurită. Iar muierile sunt şi mai rele decât bărbații. Ai început să te îngraşi, Kaśka. Ei şi, mi-am făcut de cap şi încep să mă îngraş, dar voi ce treabă aveți cu asta? Ce vreți? Ziceți. Ce-ați vrea să aştept, că doar aici nu-i sală de aşteptare la spovedanie. Încă mai sunt aşa de obraznice şi strigă că nu sunt bună de vânzătoare. Iar dacă nu găsesc ce caută în prăvălie strigă că eu sunt vinovată, că în ziare scrie că sunt mărfuri destule. Că mă țin de bărbați, în loc să mă duc după marfă. Auzi, oțet să nu fie? Că de ce nu-i aia, că de ce nu-i ailaltă. Câteodată îmi vine să apuc mătura şi să-i vântur pe toți din prăvălie. Dar înghit şi tac, mă fac că n-aud, îi servesc, le cântăresc, le împachetez marfa. Mai sunt unii care vin şi încep să aleagă, şi tot aleg, iar tu stai şi te uiți la ei. Asta nu-i place, aia nu-i place, simt câteodată că plesnesc de ciudă. De-ar fi prăvălia mea i-aş lua de ceafă şi i-aş trimite la toți dracii. Şi încă te mai roagă să-i sfătuieşti. Ce să-i sfătuiesc? Ce, pe mine pentru sfaturi mă plătesc? Şi ce e de ales? Luați ce găsiți, că mâine nu mai găsiți nici asta. Când vin după pâine, unul vrea mai prăjită, altul zice să-i cauți mai neprăjită. Şi te pune să răstorni toate pâinile, căci mi le aduc ori toate prăjite, ori toate neprăjite. Iar dacă n-am să le dau rest cinci groşi, se aşază ca momâile lângă mine, cu ochii pironiți pe tarabă, să vadă dacă n-am primit mărunți cinci groşi. Hai, Kaśka, dă-mi groşii, până când o să stau după ei. Dar ce, eu vă țin aici? O să mă îmbogățesc cu cinci groşi? Sau vreți să vă dau de la mine? Dacă ar fi să-i dau fiecăruia de la mine, de mult aş fi ajuns cerşetoare. Şi crezi că nu mă bârfesc că

m-am încurcat cu tine? Că dacă nu te încurcai cu mine, de mult te-ai fi însurat? Aşa vii la mine, îţi faci treaba, şi la ce-ţi mai trebuie nevastă. Bine, du-te acuma şi bea un păhărel la cârciumă şi-ţi mai trece necazul. Iar eu cum vând pâinea, închid prăvălia. Un păhărel te face şi mai bărbat. Ha! Ha! Ha! Nu te mai grăbi atâta.

— Nu te mai înfuria, i-am zis. Ţi-am adus ceva.

— Mie? Ce vorbeşti? Trebuie că te-a prăjit rău de tot. Sau mă ispiteşti?

— Nu te ispitesc. Uite aici. Ciorapi de nailon.

— Ce vorbeşti? nu-i venea să creadă. Dumnezeule! Ce minunăţie!

— A fost pe aici negustoreasa şi ţi-am cumpărat şi ţie. Să ai cu ce să mergi la biserică.

A desfăcut pachetul şi a început să-i măsoare, să-i mângâie cu mâinile.

— Sunt de-acuma unele care merg la biserică cu ciorapi de nailon, a zis. Dar la biserică e înghesuială, n-ai cum să te uiţi la picioare. Aici, în prăvălie, am să-i port. O să caşte nişte ochi, nenorocitele. O să mă întrebe, de unde ai, Kaśka, ciorapii ăştia? De la logodnic. Ce, ai şi tu logodnic? Uite că am. Şi nu-ţi pare rău să-i porţi în prăvălie? De ce să-mi pară rău? Dacă se rup, îmi cumpără alţii. Dar ce, e aşa de bogat? Da, e bogat. Mă ia de nevastă şi mă las de prăvălie. Bogătanele din sat nu-i poartă în fiecare zi, dar eu am să-i port. Să le ia dracul pe toate.

— Numai că cine o să vadă după tarabă ce ai în picioare?

— N-o să vadă? Da, uite că sunt proastă, nu m-am gândit. Nu-i nimic, am să ies după fiecare să închid uşa, căci rar să închidă vreunul uşa. Cât e ziua de lungă strig după ei să închidă uşa. Că mă doare şi gâtul. Sau mă fac că gonesc muştele. Deşi am lipit nişte panglici, dar se vede că sunt unse cu rahat. Cum se aşază câte una, o şi vezi cum se dezlipeşte şi zboară. Cred că am să închid totuşi prăvălia. O meriţi. Ah, tu, tu, ce n-aş face pentru tine. Numai că ce aş putea să scriu pe uşă? Primesc marfă nu merge, căci mi se adună toţi mâine dimineaţa la uşă, să vadă ce s-a adus. Scriu că am plecat la birou.

Iar pe lângă cealaltă treceam ca un coleg pe lângă o colegă. Bună ziua. Bună ziua. Nimic mai mult. Într-o zi ies de la primărie şi o văd cum merge încet, se opreşte, de parcă ar aştepta pe cineva. Am vrut să trec de ea, când o văd că se opreşte şi se întoarce spre mine:

— Ce, te-ai supărat pe mine, domnule Szymek? m-a întrebat cu o voce catifelată.

— Supărat? De unde. Pe dumneata? i-am zis puțin răspicat.

— Parcă m-ai evita. Te rog să mă scuzi, poate că te-am necăjit. Dar împăratul acela zău că m-a făcut să râd.

— Las-o baltă. Eu am uitat de mult. Şi am condus-o până la podul de la marginea satului. Şi cum duminica pompierii din sat organizau o petrecere în poiana din pădure, am întrebat-o dacă ar veni cu mine. Că-i în pădure, aproape de Łanów. Că aş veni s-o iau de acasă, şi după petrecere, se înțelege, aş conduce-o acasă. A zis că vine, numai să nu vin după ea, că vine singură, şi ne întâlnim la petrecere.

Simțeam cum reînvie speranța în mine. Eram un dansator foarte bun şi multe fete am zăpăcit la dans. Iar polca şi oberecul nu le dansa nimeni ca mine. Deşi după război apăruseră mulți dansatori mai tineri pe la petreceri, dar ăştia dansau mai mult foxtroturi şi alte minuni, nu se prea încumetau când începea vreo polcă sau oberec. Dansam bine şi tangourile, valsurile. Mai mult îmi plăceau *Valurile Dunării.* Numai că dacă voiai să ajungi repede la înțelegere cu fata, trebuia s-o inviți la o polcă sau la un oberec. Când dansai un tangou sau un vals trebuia să vorbeşti mult, să scorneşti tot felul de lucruri, când doar se ştia ce voiai. Iar dacă nu vorbeai, fata putea să creadă că eşti o găgăuță.

Dar la petrecere mi-a zis că nu-i place nici polca şi nici oberecul, aşa că am trecut pe dansuri lente. În schimb simțeam cum se lipeşte de mine. Dar degeaba, căci o putere tainică nu mă lăsa nici s-o ating cu mâna pe spate. Avea o tăietură la rochie în spate şi aş fi putut, ca din întâmplare, s-o mângâi pe pielea goală, poate că s-ar fi lipit şi mai tare de mine, căci nu-i acelaşi lucru s-o mângâi pe piele, sau pe rochie. Dar mâna mea a stat ca lipită pe umărul ei, în acelaşi loc tot timpul. Iar în cealaltă mână, cu care îi țineam palma, mi se părea c-aş avea un puişor şi mă temeam să nu-l strivesc.

M-am gândit că trebuie să beau ceva, căci altfel nu iese nimic. Am mai greşit şi de câteva ori pasul, ceea ce nu mi s-a întâmplat niciodată. Este adevărat, mi-a zis că n-a bănuit că sunt un dansator aşa de bun. Şi ea dansa destul de bine. Dar parcă la asta mă gândeam eu. Am adus de la bufet o jumătate de litru de vodcă şi o farfurie cu tartine. Ziceam că o să bea şi ea vreo două, trei păhărele. Nici prea mult, nici prea puțin, atâta cât trebuia, după câte o cunoşteam. Eu aş fi băut restul, adică vreo trei sferturi, aşa

că am fi fost egali. Dar fata mi-a zis că nu bea vodcă.

— O jumătate de păhărel, domnişoară Małgorzata, am încercat eu s-o conving. Îți face bine. Ce petrecere mai e asta, dacă nu se bea? Că doar n-am venit la liturghie. Uită-te şi dumneata, toți beau. Beau şi fetele. Unii beau de necaz, alții de sănătate, şi în afară de asta fiecare bea pentru treburi pe care numai el le ştie. Vodca îi ține pe oameni. Ea îi face pe oameni să dorească mai mult ca să petreacă, iar de ar fi să moară, tot ea i-ar face să-şi dorească mai mult moartea. După ce bei, moartea şi petrecerea ți se par că s-ar asemăna foarte mult. Când eram partizan, dacă n-aş fi băut, nu ştiu dacă mai dansam astăzi cu dumneata. Când beam, treceam printre gloanțe ca prin tufişuri. La trezie poate că ți-ar tremura mâna câteodată. Dar după ce ai băut, mintea îți merge într-o parte, mâna în altă parte. Uită-te, ai uitat să-ți iei un pulover, iar serile au început să fie reci. Te-ai încălzi puțin. Şi nu-ți strică să te înveseleşti puțin. Nu-i nicio ruşine să bei un păhărel. Mai mare ruşine e să nu poți bea. Hai, Małgorzata.

Dar s-a încăpățânat şi n-a vrut. Şi că trebuie să meargă acasă, căci s-a făcut târziu, şi dacă nu vreau, nu trebuie s-o conduc, se duce şi singură. Nu vrei, bine, ce crezi că am să te rog. Sunt curios dacă şi Maślanka te-ar ruga. Dar de condus, te conduc, îmi cunosc datoria. Am ridicat sticla şi am băut tot, până la fund. Iar după aceea sticla, păhărelele şi tartinele le-am aruncat în tufiş. Adică ce era o jumătate de litru pentru mine. De obicei, când ne întindeam la câte o petrecere, beam câte un litru de om, de-abia după aceea sufletul se deschidea larg ca poarta şurii, ca un izvor, că puteai să-ți aduni toată viața într-un pumn.

Odată, după un litru, am pariat pe încă unul că mă bărbieresc fără să mă tai. Eram la Kudła Wicek. Aranjasem să i se reducă cota la grâu, că de acuma lucram la cote. N-avea nici oglindă ca lumea, doar o bucată dezlipită nu ştiu de unde. Niciunul nu voia să-mi țină oglinda, căci toți erau beți şi se temeau să nu fie cumva părtaşi la vreo nenorocire. Au încercat să mă lămurească să mă las de prostia asta, dar eu mi-am ascuțit briciul pe curea, apoi m-am săpunit şi m-am apucat de bărbierit. Nu fi nebun, Szymek, strigau, după o jumătate de litru omul nu mai e în stare să se bărbierească, darmite după un litru, îți umpli doar mutra de sânge, cu briciul nu-i de glumit. Cu briciul, cu coasa, cu Dumnezeu. Dumnezeu te mai iartă câteodată, dar briciul nu. Mai ales că îți tremură mâna şi ochii îți sunt tulburi. Te faci ca dracul. Şi aşa ai o tăietură mare în barbă, iar falca de jos îți iese afară.

Aduceți, măi, litrul acela, numai să lase briciul, mai bine să-l bem acuma decât să ne uităm cum curge sângele, la sânge ai poftă să te uiți numai când tai porcul, dar la om e păcat de fiecare picătură. Mă aplecam în fel şi chip căci nu vedeam nimic desluşit în bucata aceea de oglindă, vedeam doar briciul cum tremură, de parcă şi lui îi era frică. Dar m-am bărbierit şi nu m-am tăiat deloc. Aşa că, fraților, aduceți încoace litrul acela.

De data asta, însă, doar o jumătate de litru m-a amețit aşa de rău că mergeam de parcă săream peste gropi şi mereu mi se părea că cineva zgâlțâie pământul sub mine. O dată mi s-a părut că l-a zgâlțâit aşa de tare, că m-am împiedicat, şi de nu era Małgorzata să mă țină, m-aş fi prăvălit jos ca un buştean.

— Te-ai îmbătat, mi-a zis. Nu mai veni cu mine, mă duc şi singură.

— Numai picioarele, domnişoară Małgorzata, i-am zis. Capul mi-e limpede, mi-e limpede ca luna de pe cer.

Iar luna era ca un uger de vacă, că dacă ai fi tras-o de țâțe, ar fi revărsat peste tot dâre de lumină albăstruie.

— Aş putea să merg cu dumneata până la capătul pământului şi nu m-aş rătăci. Şi aş merge unde ai spune, mai aproape, mai departe, mi-e totuna, pot să merg şi în pădure, chiar şi în veşnicie.

Apoi am început să-i povestesc despre luptele de partizani, că am şapte răni. Vindecate, bineînțeles, de multă vreme. Doar câteodată, uite ca acuma, simt că parcă mi-ar curge sânge din ele. Dacă ar vrea, aş putea să i le arăt şi să-i povestesc despre fiecare. După aceea am încercat să număr câți nemți am omorât. Dar nicicum n-am putut să-mi amintesc mai mult decât de cinci. Îi strângeam pe degetele mâinii stângi, dar cum ajungeam la al cincilea deget, dispăreau de parcă se afundau într-o fântână. Că mi se părea foarte curios. Doar am tras atâta, şi să fi omorât numai cinci? Să fi înviat ceilalți?

Iar în afară de asta simțeam că mânia începe să mă mistuie, căci mergeam, mergeam şi-mi dădeam seama că merg de pomană. Căci ea nu scotea niciun cuvânt. Şi mânia mă făcea să mă gândesc că probabil cu Maślanka se purta altfel. Şi cu ce o fi mai bun el decât mine? Nici partizan n-a fost, golanul, s-a ocupat cu negoțul de porci în timp ce alții îşi vărsau sângele pentru el. De unde ştiu? Se vorbea la primărie, iar la primărie se ştie totul. Acuma face pe sfânta cu mine. Şi pentru ce? O să îmbătrânească şi o să-i pară rău. Şi ce plăcere o mai fi şi asta să faci pe sfânta? Că-ți atârnă după aceea icoana prin biserici sau îți trec numele în calendar? Şi

asta doar dacă l-ar scoate pe vreunul, căci şi aşa sunt câte patru, cinci sfinţi într-o zi. În curând n-o să mai fie loc nici pentru cei mai sfinţi dintre sfinţi. Aşa că nu merită. Şi ce poţi să ştii, poate că cei care trec drept sfinţi aici pe pământ, dincolo se perpelesc în iad. Căci de unde putem să ştim ce-i acolo? Aşa că, domnişoară Małgorzata, cât o să mai mergem? În curând ieşim din pădure. Dar pot să merg şi mai departe, dacă vrei. Dacă vrei, pot chiar şi să mă însor cu tine. Că mi-a venit de mult vremea. Oamenii mereu îmi spun că ar trebui să mă însor. Numai să-mi spui dacă ai vrea să fii nevasta mea. Fericire nu-ţi promit, căci n-o am în mine. Dar om trăi cumva. Chiar şi mâine aş putea să mă însor. Căci doar eu însor oamenii. Am să ţin şi o cuvântare, de o să ne pomenească lumea şi după moarte. La înmormântarea primarului Rożek, ăla care a fost împuşcat, am ţinut o cuvântare de plângeau toţi. Venise unul şi de la raion, dar s-a bâlbâit, a bolborosit şi el ceva, nimic însă despre Rożek, ci numai despre duşmani. Până când s-a sculat Rożek din sicriu şi i-a spus, pleacă, mă, de aici, lasă-l pe Pietruszka să vorbească. Şi nu mai plângeţi, că vreau să-l ascult. Ăsta era Rożek, avea o gură spurcată, dar o inimă de aur. Dar dacă vrei, pot să mă însor şi la biserică. Nu ştiu dacă este Dumnezeu. Dar dacă-i pentru tine, o să fie şi pentru mine. M-aş duce la croitor să-mi facă un costum, ţie ţi-ar coase croitoreasa o rochie. Ce zici, domnişoară Małgorzata?

Mergea ca o umbră şi tăcea tot timpul. Mi se părea, chiar, că nu-i ea cea care merge, ci pădurea şi că eu vorbesc cu pădurea, ei îi spun tot ce-mi vine pe limbă. Şi poate ca să mă conving, dacă e ea sau nu, am cuprins-o cu amândouă mâinile de mijloc şi i-am şoptit:

— Małgosia.

Mi-a ars o palmă peste gură, s-a smuls din îmbrăţişarea mea şi a început să fugă.

— Małgośka, nu fugi! Nu vreau să-ţi fac niciun rău! Nu fugi! am început să strig. Şi am pornit-o după ea. Dar fugea ca o căprioară. Iar sub mine pământul se legăna, apoi a început să se bălăngănească de-a binelea. Nu mai simţeam picioarele sub mine. Fugeam parcă după ea, dar simţeam că sunt tras în toate părţile. M-am împiedicat de câteva ori, până la urmă drumul m-a aruncat în lături. Fir-ar să fie!

— Małgośka! Stai! Opreşte-te! Niciodată n-am să mai pun mâna pe tine! Credeam că şi tu vrei! Stai! Mi se părea că nu numai eu, dar toată pădurea o cheamă, că o cheamă şi luna de deasupra

pădurii, şi noaptea. Małgośka!

Umbra ei se depărta tot mai mult, de-abia o mai desluşeam, până când a dispărut de tot. M-am oprit pentru o clipă, m-am gândit că poate mi se limpezesc puţin ochii şi am s-o văd, am s-o strig şi până la urmă se va opri. Poate că fuga o s-o obosească sau poate că teama o va face să se oprească. Sub clar de lună, vedeam acuma drumul mai desluşit, dar parcă era şi mai pustiu. Nu ştiam, să mai merg sau să stau locului. Până la urmă am pornit iarăşi după ea. Ah, ce bou pot să fiu, să cred că pot să fac cu ea ce fac cu Kaśka vânzătoarea. Kaśkăi poţi să-i pălăvrăgeşti cât vrei, încă îţi mai spune, ce deştept eşti. Ce deştept eşti, Szymuś, dacă aş fi avut pe sfert deşteptăciunea ta, aş fi avut de mult prăvălia mea. Şi aduceam marfa pe care o voiam, în niciun caz pâine sau sare. Pâine să-şi facă singuri. Iar după sare să meargă la oraş.

— Małgośka! am început din nou să urlu prin pădure. Nu te teme de mine! M-am trezit!

În clipa aceea am auzit din dreapta un scâncet ca din copac. Nu ştiu dacă era stejar sau fag. Am întins mâna şi atunci am văzut-o lipită de copac.

— Ah, tu erai, i-am zis. Ei, nu mai plânge. N-ai de ce. Se vede că nu ne-am potrivit, asta-i tot. Vino, te conduc până acasă şi plec după aceea.

— Nu vreau să mă conduci! Nu vreau! mi-a strigat printre lacrimi. Credeam că cel puţin tu eşti altfel. Credeam că numai faci pe nebunul. Am avut atâta încredere în tine. Apoi s-a smuls de lângă copac şi a început iarăşi să fugă.

Dar n-am mai fugit după ea. Fugi, scârbă, nici nu mă gândesc să mai fug după tine. Fiecare aţi vrea ca omul să fie altfel decât este. Dar cum să fie altfel? Oare poate să fie altfel decât este? Este aşa cum este şi aşa trebuie să fie. Şi m-am întors la petrecere.

De-abia acuma am început să petrec. Cum se nimerea câte unul lângă mine, îl chemam să bem împreună, fie că era de-al meu, fie că era străin, cunoscut sau necunoscut. Voia sau nu voia, trebuia să bea. Nu bei cu Szymek? Nici orchestra n-am lăsat-o să meargă la masă, ci i-am adus vodcă, tartine şi… cântaţi. Cântau numai polci şi oberecuri, că de astea le-am cerut. Urlau unii că mai vor şi tangouri, valsuri, că nu mai aveau putere. Dar eu nu, vreau polcă şi oberec, oberec şi polcă. Muzicanţi, ascultaţi la mine, uite încă cinci sute! A venit strigând la mine vornicelul, că, ce, comand eu, ce, e petrecerea mea? I-am smuls panglicele de pe umăr şi mi le-am pus mie. Eu sunt de-acuma vornicel, valea de

aici! Şi bucură-te că sunt vesel, căci să te ferească Dumnezeu să mă necăjeşti. Vă fac să vă mutați cu petrecerea acolo, în pădure.

Nicio fată nu mai voia să danseze cu mine, că sunt obosite, că nu mai pot răsufla după polcile şi oberecurile acestea. Şi de ce or cânta numai polci şi oberecuri? Nu pot să cânte şi altceva? Polcile şi oberecurile nu mai sunt la modă. Iar eu mă încăpățânam, nu vreți să dansați polci şi oberecuri, treaba voastră, stați de o parte şi uitați-vă la mine.

— Vino, Ignaś. Am început să trag de Ignaś Magdziarz, care stătea beat pe o buturugă, gata-gata să cadă jos. Vino, să le arătăm neisprăviților ăstora dacă polcile şi oberecurile mai sunt la modă. Tu faci pe fata, iar eu pe cavalerul. Vino. Iar dacă te plictiseşti, ne schimbăm, faci tu pe cavalerul şi eu pe fata. Numai să nu mă calci pe bătături şi să mă ridici, cel puțin o dată, în sus.

Dar Ignaś doar dădea din cap şi repeta plângând:

— Nu mai pot, Szymuś, nu mai pot. Nu mai pot să joc nici pe fata, nici pe cavalerul, îmi vine numai să vărs. Am uitat să mai petrec, cum petreceam pe timpuri, Szymuś. Ah, vremurile de altădată.

L-am lăsat şi m-am apucat să joc singur. Strigau, las-o baltă, şezi cuminte! Nebunule! S-a îmbătat ca un porc. Iar eu ridicam mâinile în sus, ca nişte ramuri de măr, ca aripi de vultur şi, uhaha! Hei! Uhaha! Mă împingeau, trăgeau de mine, încercau să mă dea la o parte. Dar m-am rotit cu aripile mele şi s-a făcut gol în jurul meu, un gol lat cât toată petrecerea şi adânc, de nu i se mai vedea fundul. Doar undeva pe margini, se auzeau țipete, chițăituri.

Nici nu ştiu cum s-a golit poiana şi când a plecat orchestra. Dar eu nu mai aveam nevoie de orchestră, căci de-acuma o aveam în mine, viorile le auzeam undeva sub barbă, acordeonul mă trăgea când într-o parte, când în cealaltă, toba o auzeam în burtă, trombonul îmi vuia în urechi, iar clarinetul parcă îmi pilea inima. Mijea de acuma de zi, roua se aşternuse peste iarbă, s-au trezit păsărelele de răsuna în toată poiana, de trilurile lor, iar eu tot mai jucam, singur în toată poiana, singur pe lume, ca pe un câmp de luptă. Căci dintre toți doar Ignaś Magdziarz a rămas, culcat lângă buturuga lui, în rest doar sticle goale, scândurele de la lăzi, pahare şi farfurii sparte, hârtii.

M-a făcut după aceea Maślanka cu ou şi cu oțet, cică am făcut de ruşine primăria. Şi cred că din pricina asta m-a mutat de la căsătorii la cotele de stat. Dar mai furioşi erau pe mine pompierii, pentru că adunau banii pentru o motopompă şi organizaseră

petrecerea ca să facă rost de banii care mai lipseau. Iar din pricina mea oamenii au fugit şi le-a rămas mai mult de jumătate din băuturi nevândute, ca şi multă mâncare. Deşi nu înțelegeam cât ar fi putut să piardă, odată ce eu am lăsat acolo tot salariul meu? În afară de asta se răspândise zvonul că mă însor. Ce oameni?! M-au văzut la petrecere cu fata şi m-au şi însurat cu ea. Bine, mă însor, mă însor, vorbiți ce vreți. Dacă aş încerca să zic că nu-i adevărat, mai rău aş intra în gura lumii.

Trebuie să spun că asta m-a făcut mai cuminte, mai liniştit. Făceau glume pe socoteala mea, dar nu răspundeam. Nici prin alte camere nu mai mergeam, şedeam mai mult în biroul meu. Nu voiam să mă întâlnesc cu ea, căci eram sigur că i s-a povestit ce minuni am făcut la petrecere. Dar nici nu mă gândeam s-o iau de la început. Ce să fac, n-a mers, nu-i nimic, mergem mai departe fiecare pe drumul lui. Bună ziua. Bună ziua. Nimic mai mult. Cu toate astea parcă se întețiseră vorbele că mă însor. Care cum mă întâlnea, mă întreba. Şi nu uita să-mi spună că parcă m-am schimbat, că-i ocolesc pe toți, că nu mai trec pe la nimeni. Mai rău mă bârfeau fetele, de parcă ar fi avut limbă de şarpe.

Cu ce-i mai bună asta, că are mai mult de şapte clase? E la fel ca şi celelalte. Ziceai că-ți plac alea cu fundul mai mare. Se vede că ți-ai schimbat părerile. N-ai văzut că n-are nici piept? Parcă i l-ar fi supt copiii. Doar nu te-ai îndrăgostit? Tu să te îndrăgosteşti?! Şi cine te-ar crede? Tu, nici când zici bună ziua, nu te poate crede nimeni, căci altfel i-ar merge rău toată ziua. Mincinosule. E proastă că te crede. O să plângă ea. Părea fată cu şcoală, dar se lasă dusă de nas de primul venit. O ademeneşti cu cuvinte frumoase, iar ea, proasta, crede că te însori cu ea. Te însori cu ea pentru o noapte, iar apoi zbori după alta. Şi chiar şi aşa, ce viață ar avea cu tine? Nu eşti nici gospodar, nici funcționar.

Au aflat, şi tata, şi mama, că mă însor. Îi vedeam că se uită ciudat la mine. Dar credeam că din pricină că de la slujbă veneam acasă, nu mai beam şi îi ajutam cu plăcere la muncile câmpului. Într-o zi, cum stăteam la masă şi mâncam ciorba de varză, căci mă grăbeam să merg să ar, o aud pe mama zicând din pat că oamenii vorbesc cum că m-aş însura. Şi că deşi nu le-am spus nimic, ea se bucură, se bucură foarte mult. Se vede că totuşi Dumnezeu a ascultat-o. Şi cine-i fata? Dacă-i fată de țărani? Ce fel de om e? Şi când avem de gând să ne luăm, căci ar vrea să nu moară până când nu mă însor, ca să nu se chinuiască pe lumea cealaltă, gândindu-se la mine. Şi că o să se roage pentru noi amândoi, ca

pentru copiii ei. Şi că medalionul de aur, pe care-l poartă, îl ține pentru ea. Că şi moartea i se pare acum ca şi cum ar trebui doar să adoarmă, ca moare fără să-i pară rău. Aşa că nu puteam să-i spun că toate acestea nu sunt adevărate. I-am spus doar:

— Nu putem să ne grăbim. Trebuie să mai aşteptăm.

— Ad-o cel puțin o dată, ca s-o văd. Poate că reuşesc să mă scol, să văruiesc puțin casa.

Tata nici nu mai întreba cum e ea, ci câte iugăre au. Asta m-a înfuriat într-atâta că am vrut să-i spun că n-au nimic, că lucrează cu ziua pe la oameni şi că locuiesc nu ştiu la cine. Dar l-am văzut aşa de ahtiat după iugărele acestea, încât i-am zis:

— Patruzeci.

— Patruzeci? S-a făcut alb la față. Oho! Sunt bogați.

— Bogați, i-am zis.

— Şi te vor?

— De ce să nu mă vrea? Fiul tău n-o merită?

— Nu, nimeni nu zice că n-o meriți. Numai că bogații trag totdeauna la bogați, se uită de sus la cei săraci. Gloată, gloată, de multe ori îi auzi. Dar la patruzeci de iugăre nici nu m-am gândit. Şi câți sunt acolo?

— Adică unde?

— Câți sunt pe iugărele astea?

— E singură.

— E singurul copil?

— Nu, mai are un frate, dar e bolnav de oftică.

— O, dacă-i bolnav de oftică, nu se mai face bine. Dar cu cine lucrează, au argați?

— La ce le trebuie argați? Au maşini.

— Da, azi chiar dacă ai vrea, n-ai de unde să iei argați. S-au dus, diavolii, la fabrici, la oraşe, şi-au luat servicii. Te duci, îl vezi că nu ştie cât fac doi ori doi, dar e funcționar. Pe vremuri te ruga el să-i dai de lucru. Acuma nici la coasă, pentru o zi, două, nu mai găseşti pe nimeni. Iar dacă mai găseşti câte unul, nici nu mai ştie cât să ceară pentru o zi de coasă. Şi să-i dai şi de mâncare. Iar de găluşte sau terci nici nu vrea să audă, cere carne. Aşa că maşinile sunt mai bune. Dar vaci au?

— Vreo cinci, şase. N-am intrat în grajd. S-ar fi gândit că mă însor pentru avere.

— Asta-i adevărat. Dar e mai bine să ştii din capul locului. Cu atâta pământ ai putea să creşti cel puțin vreo zece vaci. Să nu creşti d-alea bălțate, astea, cică, dau mai mult lapte, dar e foarte

apos. Să creşti d-alea roşcate. Sunt văcuțe mai mici, aşa că şi mănâncă mai puțin, dar laptele e pe jumătate smântână. Şi ar fi bine să ai şi un taur. Cu taurul se pot face bani frumoşi. Maziarski avea înainte de război un taur şi lua câte cinci zloți pentru montă, sau patru zile de clacă. Dacă ai un taur în gospodărie înseamnă că eşti bogat. Săracul n-o să țină un taur. Şi ar fi bine să creşti mulți porci. Cu porcii se câştigă foarte bine. Numai să ai scroafa ta. Purceii sunt acuma foarte scumpi. Şi la urma urmelor, de ce să umbli pe la iarmaroace după purcei. Pierzi mult timp. Apoi e mai bine să ai purceii tăi. La târg nu se ştie ce cumperi. Când te uiți la ei, parcă ar fi purcei, dar după aceea vezi că ai cumpărat nişte jigodii. În loc să crească, se chircesc. Şi să fii cu băgare de seamă să nu-ți aducă cineva vreo boală în cocină. Să nu laşi pe nimeni străin. Niciodată nu se ştie cine e. Chiar dacă e vecin, parcă poți să ştii? Chiar dacă ochii îi sunt binevoitori, n-ai cum să ştii că nu-ți aduce moartea. Moartea poți s-o aduci şi cu ochii frumoşi, şi cu mâinile, cu ghetele, chiar şi în buzunare, dacă le scuturi de murdării. De-ți moare un porc, ce nenorocire e, dar să cadă molima peste toți. Îți zice câte unul, o, ce porci frumoşi ai. Dar dacă ți-a zis-o din invidie, poți după aceea să le dai mâncare câtă vrei, tot nu se fac mai mari decât nişte pisoi. Că o să te invidieze, cum de nu. Bogații sunt totdeauna invidiați. Fiindcă oamenii se împart în cei care invidiază şi cei care sunt invidiați. Din invidie Cain l-a omorât pe Abel, iar Wojtek Denderys, înainte de război, ții minte, i-a dat foc casei cumnatului său. Din invidie izvorăsc toate relele de pe pământ. Împărații se invidiază între ei, generalii între ei şi aşa mai departe, până jos. Iar dacă te uiți mai bine, ai să vezi că munții se invidiază şi ei între ei, râurile între ele, cel mic pe cel mare, chiar şi merele între ele, când stau pe ramuri. Aşa că n-au cum să nu te invidieze şi pe tine. Şi nu trebuie s-o iei în nume de rău. Cineva tot trebuie să te invidieze. Ar fi bine să ai şi nişte stupi cu albine, că ai avea miere. Iar dacă ai miere, ai totul. Doar se spune, se scaldă în lapte şi miere. Dacă ai stupi printre pomi, parcă şi livada este mai veselă. Intri mai des în ea, decât dacă ar fi numai pomi. Câteodată n-ai chef să te întâlneşti cu oamenii, te duci la albine. Cu albinele poți să vorbeşti, poți să le asculți. Pruni să nu pui, se fac câteodată atâtea prune că n-are cine să le culeagă. Cad pe jos, de n-ai pe unde să treci prin livadă. Singur n-ai să poți să le aduni, chiar de ați fi amândoi. Încă mai zici că e funcționară, aşa că n-o să se urce ea în pom. Culegi, culegi, şi nu le dai de capăt. Pune numai meri. Peri, poate, aşa, doi, trei, pentru

tine. Sau când îți calcă pragul popa, să-i dai vreo două. Popilor le plac perele. Sau doar aşa, ca să te duci în livadă şi să vezi printre frunze, dacă nu s-a copt vreuna. Te bucuri când culegi prima pară coaptă şi i-o dai unui copil sau nevestii. Mănâncă, vezi ce coaptă e? Ovăz să nu semeni. Poate doar pentru cai. Că o pereche totuşi ar trebui să ții. Maşinile sunt bune, dar de o pereche de cai tot ai nevoie. La patruzeci de iugăre merge şi o pereche de cai. Ce gospodar ai fi dacă n-ai avea cai? Chiar numai aşa ca să te duci la grajd, să vezi ce-i acolo. Auzi calul nechezând, îl bați cu palma peste crupă şi deodată parcă te simți alt om. Va trebui să-ți cumperi o trăsură, aşa că o să ai nevoie de cai. Duminica la biserică, cu atâtea iugăre, n-o să mergi pe jos. Sau dacă te cheamă la vreun botez sau la vreo nuntă. Că o să te cheme. Mai ales la botez, când pe nevasta ta, când pe tine. Iar la trăsură trebuie doi cai. La car înhami şi un cal, caru-i car. Dar la trăsură îți trebuie o pereche. Şi-ți trebuie o pereche potrivită. Căci nu totdeauna doi cai sunt o pereche. Pereche fac doi murgi sau doi pagi. O pereche frumoasă face un cal corbiu cu unul sur. Da, unul corbiu cu unul sur sunt o pereche adevărată. E o pereche de nuntă. Surul e ca o mireasă, iar corbiul ca mirele. E ca şi cum ar merge ziua şi noaptea alături, trăgând la aceeaşi oişte. Să nu le tai cozile, să le laşi să crească până la pământ. Şi să le laşi coamele. Calul fără coamă e ca un recrut. Iar în coamă e toată puterea calului. Şi şleauri să le faci, cu bumbi! Şi un bici mai mlădios ți-ar prinde bine. În sfârşit, să te laşi de primărie! La ce-ți mai trebuie să fii funcționar, dacă o să fii bogat?

— Mai lasă-l în pace! se bagă mama în vorbă. Încă nu s-a însurat. O să ştie singur ce are de făcut. Numai să te laşi de băutură, fiule. Şi să fii bun cu ea.

Tata s-a simțit prost, şi-a plecat capul şi stătea aşa, de nu ştiai, dacă se gândeşte la ceva, sau doar se uită în pământ.

— Mă duc să-i dau de mâncare câinelui, a zis el, în sfârşit.

— Doar nu i-ai dus de mult! s-a răstit iarăşi mama.

Atunci, tata şi-a băgat mâna în buzunar, a scos tutunul şi a început să-şi răsucească o țigară. După o clipă şi-a ridicat capul şi a zis:

— Doar nu-i cer nimic. Vreau doar să-i dau nişte sfaturi. Pământul nu l-a atras niciodată şi dintr-odată se vede cu patruzeci de iugăre. Patruzeci de iugăre, ştii tu ce înseamnă asta? E ca şi cum i-ai lua pe Socha, Maszczyk, Dereń, Sobieraj şi pe noi la un loc. Cinci gospodării. Cu un singur gospodar. Cine să-l sfătuiască?

Numai că ăsta nu te ascultă. O să facă cum îi trece prin cap. Căci ăsta ştie mai bine decât tata, decât mama. Tu îi zici una, el face alta. Tu vrei să fie cât mai bine dar pe el îl doare în fund. Sau se apucă, vinde totul şi se ține numai de petreceri. Ce simte el pentru pământ? De mic a fost neascultător. La urma urmelor, facă ce-o vrea. Noi şi aşa o să murim, s-a înfuriat, de parcă ne certam.

N-am scos niciun cuvânt. Stăteam şi-l ascultam. Îmi părea doar rău că i-am spus că are patruzeci de iugăre. De unde oi fi scos-o? Doar nimeni în sat n-avea atâta pământ. Trebuia să-i fi zis zece sau, hai, douăsprezece, şi să nu-i fi vorbit de fratele ofticos. Sau să-i fi spus că are un frate, dar că-i schilod, şi că trebuie să-l îngrijim toată viața. Mama ar fi zis ce-a zis, iar el poate că ar fi spus doar atâta:

— Păi atâtea are Wrona. Şi te vor de ginere. Ai rămâne în sat. Ce trebuie să te duci tocmai la Łanów. Omul unde se naşte, acolo trebuie să moară. Căci nicăieri nu se mai poate obişnui. Iar Jagna lor este o fată muncitoare. O să-ți dea şi o vacă, că doar au două.

M-am gândit însă că poate n-o să creadă că cineva are atâtea iugăre.

— Atâtea iugăre, credeam că o să zică, s-ar fi auzit prin sate. Winiarski din Boleszyce are treizeci şi toată lumea ştie. A fost asesor înainte de război. Popa, boierul se duceau des pe la el. La sărbătoarea recoltei totdeauna vorbea numai Winiarski. Pe fiu-său l-a făcut doctor, iar pe fie-sa profesoară. Cine, cu atâtea iugăre, te-ar vrea pe tine? Din pricina bețiilor ai început să ai vedenii. Bea, bea, că ai să termini ca Pietrek Jamrozki. Pe mumă-sa o face curvă, dacă nu-i dă bani pentru băutură. Iar mâinile îi tremură, ca frunzele în vânt. Popa mereu îl blestemă de la amvon. Şi de câte ori l-au dus la el, de atâtea ori s-a întors, dar de băutură nu se lasă.

S-ar putea însă să nu mă fi crezut pe mine, ci pe sine. Şi când m-a întrebat câte iugăre are, a vrut doar să-i spun că e aşa cum gândeşte el. Şi i-am spus că are patruzeci, să aibă, dacă atâtea voia el, să se sature odată de pământ, să simtă cel puțin o dată beția pământului cum îi înfierbântă capul. Am vrut să-mi bat joc de el, dar a ieşit, de parcă, în sfârşit, l-a ascultat Dumnezeu şi pe el.

Dar, până la urmă, a aflat că tot ce i-am spus nu este adevărat, şi de atunci nu m-a mai întrebat niciodată de iugăre. Nici dacă mă mai însor, nu m-a mai întrebat niciodată. De fapt, a început să i se întunece mintea, iar după moartea mamei aproape că nu mai vorbea deloc, arareori mai răspundea la câte o întrebare. Nici

pământul nu-l mai interesa, cu atât mai puțin însurătoarea mea. Doar o dată, când nu mai lucram la primărie, am venit de la coasă şi, frânt de oboseală, m-am aşezat pe laviță, m-a întrebat:

— A început secerişul?

— Da, a început.

— Copiii te ajută? Poate că-i aduci o dată să-i văd şi eu. Am uitat că sunt nepoții mei.

Şi, ca şi atunci, am dat din cap şi i-am zis:

— Am să-i aduc.

VI. Plânsetul

Mereu mă întreabă oamenii, când ai să-ți termini, odată, de zidit cripta? Acoper-o, cel puțin, cu carton gudronat, să nu intre apa în ea. Ei, aş fi terminat-o eu de mult, dacă aş fi avut numai mormântul pe capul meu. Dar uite, de parcă n-aş avea destule necazuri, mi s-a îmbolnăvit şi porcul. Era, de acuma, aproape bun de tăiat, se apropia de o sută cincizeci-şaizeci de kile. Mă gândeam să-l vând şi cu banii să mai fac câte ceva la criptă. Pereții îi am de mult, am făcut şi împărțirea locurilor, numai s-o acopăr şi, la o adică, se poate folosi şi aşa netencuită.

Chmiel m-a aşteptat răbdător, deşi umbla tot mai încovoiat, tot mai bătrân. Doar o dată a trimis-o pe nevastă-sa să-mi spună că nu se mai simte prea bine, şi ce gânduri mai am cu mormântul, că ar vrea să-l termine, dacă s-a apucat să-l înceapă. Îl întâlneam câteodată prin sat, dar dădea numai din cap şi se ducea mai departe, cel mult mă întreba, când? Dar şi asta, de parcă nu despre mormânt era vorba, ci aşa, numai ca să întrebe. Îi spuneam şi eu să mai aştepte, că acuma cresc porcii. Căci se ştie, cu porcii se fac banii mai repede. Numai să n-ai parte de o mortăciune, că trec cele opt luni şi hai, la achiziții. Bine, bine, numai creşte-i mai repede, să apuc să-ți termin mormântul. Numai că, cum creşteau, se iveau alte treburi mai urgente, ba impozite, ba cearşafuri pentru plăpumi, ba haine de iarnă pentru Michał sau altele, ba trebuia să cumpăr cărbuni pentru iarnă, aşa că mormântul mai putea să aştepte, că, din fericire, încă nimeni nu se gândea să moară. De fapt, nici nu creşteam prea mulți porci, unul, doi, ca să creşti mai mulți îți trebuie nevastă în gospodărie, bărbatul singur nu se descurcă. Deşi, câteodată, mă gândeam să iau un împrumut şi să-mi fac nişte cocine cam pentru o sută de porci şi să mă apuc să-i cresc, cum fac unii de la noi. Dacă nu porci, altceva, dar numai ca să-i vând. Uite, unul ca Ciamciaga, nu ştie cât fac trei şi cu trei, dar s-a apucat să crească oi. Până la el, nimeni n-a avut oi în satul nostru. Au fost pe vremuri oi, dar la curtea boierească, înainte de război. A învățat şi cum să le tundă. Deşi la început le schilodea aşa de rău, încât umblau bietele oi de parcă ar fi fost muşcate de lupi. Dar acum le tunde, muierea lui toarce lâna, iar fetele împletesc pulovere, şi-i vezi pe toți din casa lui Ciamciaga umblând

numai în pulovere. Sau Franek Kukla, şi-a făcut o livadă de meri şi vinde cu tonele. Stau merii la rând, de parcă ar sta vacile în obor. Unde mai pui că fiecare rând e alt soi. Fiecare pom stă pe rândul lui, nu se întinde spre alt rând. Şi totul e aşa de curat, de parcă ar fi fost ţesălat în fiecare zi. Şi în fiecare pom vezi numai mere, ca şi cum ar creşte fără frunze, fără ramuri, fără tulpină şi chiar fără pământ. Numai că e prea multă linişte în livada lui, nu auzi un bâzâit de albină, un ciripit de pasăre, numai mere, mere şi iar mere. I-am zis odată:

— Da, ai livadă frumoasă. Numai că pare tare tristă.

A râs:

— He! he! he! Şi de ce ar fi veselă? Banii să iasă.

Poate că aşa trebuie să fie. Câteodată mi se părea că mă văd intrând într-o cocină cu vreo sută de porci, mi se umezeau ochii de albeaţa lor. Mă şi gândeam – toţi sunt ai mei. Dar îmi trecea repede, la ce-mi trebuie atâţia bani. Să mai construiesc ceva, n-aveam de gând. N-am cui să las. Aşa că un porc, doi, îmi ajung. Porcii trebuie îngrijiţi. Tu poţi să rămâi flămând, dar porcilor trebuie să le dai. Tu poţi să te mulţumeşti cu o bucată de pâine şi o cană de lapte sau o bucăţică de slănină, dar porcilor trebuie să le dai, şi încă de două ori pe zi. Poate că nici pe ăştia nu i-aş fi crescut, dar se întâmplă să-i fete cuiva scroafa, vine şi-ţi zice, ia şi tu, sunt frumuşei, să vezi ce grăsani se fac. Sau mă duceam la târg şi nu-mi venea să mă întorc cu carul gol, aşa că mă întorceam cu câte un purcel, să nu mă simt chiar aşa de singur.

Aşa m-a convins odată Felek Midura, nici banii nu mi i-a cerut pe loc, ci când o să am. Lasă că ne socotim noi în vreun fel, a zis. Poate că-i dau calul să-l ajute la primăvară, la arat, că lui îi e greu cu un singur cal, pe costişa lui. Sau poate că-i dau nişte fân, la iarnă, căci am o bucată de luncă, şi el a vândut-o pe a lui. Iar dacă nu-i dau fân, o să-i dau nişte cartofi. Ia, ia, îmi zicea, au boturi mici, urechile nu prea mari, o să mănânce bine, de pe-acuma nu-i mai pot alunga de la ţâţele scroafei. Şi am luat unul.

Dar s-a nimerit o mortăciune, de mâncat, mânca pentru doi, dar la greutate nu adăuga nimic. Toată vara l-am păscut, dar nu s-a făcut mai mare decât un motan. Şi, cu unul ca ăsta, nici nu ştii ce să faci, de tăiat ţi-e milă, să-l mai ţii, n-are rost. Şi apoi nici n-ai ce să tai, îl iei în braţe, ca pe un copil? Unde mai pui că mă obişnuisem cu el vreme de un an. L-am poreclit Guiţă. I se potrivea. Mereu îi spuneam, nu mai guiţa, nu mai guiţa, aşa că până la urmă l-am poreclit Guiţă. De fapt simţeam nevoia să-i zic

într-un fel, că doar nu era să-i zic, de fiecare dată, numai uite, mănâncă, că tot nu iese nimic din tine. Dacă aş fi avut mai mulți, nu stăteam să le dau un nume la fiecare. Dar dacă-i unul, şi ăla ca un degețel, între cal şi vaci, trebuie să aibă şi el un nume. Câteodată stăteam aşa şi mă uitam la el cum mănâncă. Şi chiar dacă eram mânios că nu mai creşte, îl iertam, că-mi făcea plăcere să mă uit la el cu câtă poftă mănâncă. Deşi o dată mă înfuriasem aşa de rău, că l-am smuls de la covată, l-am luat în brațe şi i l-am dus lui Midura.

— Ia-l, drace, ți-am adus înapoi mortăciunea. Ştiai de ce nu-mi ceri banii. Pe ai tăi i-ai vândut deja, dar ăsta uită-te cum a rămas.

Dar a doua zi dimineața, cum ies din casă îl văd pe Guiță al meu alergând prin curte şi râmând după mâncare. Mi s-a înmuiat inima când l-am văzut.

— Guiță! l-am strigat, iar el fuga la mine. Am rămas locului. Uite, ai zice că-i doar un purcel, dar şi el reuşeşte să se lege de om, trebuie că simte şi el ceva. Deşi s-ar fi putut ca noaptea Midura să-l fi aruncat în curtea mea, uite, mă, cât s-a legat de tine. Dar, a doua oară, nu l-am mai dus. Poate că ar fi venit iarăşi, să mi-l arunce în curte? Din fericire, niciodată nu m-am gândit ce să fac cu el, când o să crească, aşa că paguba nu era prea mare.

În schimb, porcul ăsta care s-a îmbolnăvit, din capul locului l-am sortit să-l vând, şi cu banii să termin mormântul.

De cum l-am adus de la târg, i-am dat drumul în cocină, i-am dat de mâncare în covată şi i-am spus:

— Mănâncă şi îngraşă-te, cu tine am să zidesc bolta mormântului.

Şi, de fiecare dată când îi duceam de mâncare, repetam în gând, că ăsta-i pentru mormânt, ca nu cumva ceva mai urgent să mă facă să-mi schimb hotărârea. Şi porcul parcă pricepea, căci se îngrăşa văzând cu ochii. Adevărat e că nu mă scumpeam nici la cartofi, nici la tărâțe. Zerul era numai pentru el. Iar de lipsea zerul, îi mai dădeam şi lapte. Uneori mă duceam şi după urzici, numai să-l văd că se îngraşă mai repede.

Nu trecuseră nici opt luni şi deja puteam să-l duc la achiziții. Dar mi-am zis să-l mai țin puțin, e mâncăcios ca toți dracii, aşa că fiecare zi e un plus la greutate, iar fiecare kil înseamnă bani. De fapt, porcul trebuie să aibă cam o sută cincizeci, o sută şaizeci de kile, aşa zicea mama, că de-abia atunci e un porc de tăiat. Şi când îl tai pierde mai puțin, altfel, uneori se pierde până la o treime. Nu mai zic că atunci când îl duci la achiziții fiecare vrea să ghicească

cam cât are, fiecare îl pipăie pe ceafă să vadă câtă slănină are, ba uneori se mai şi ceartă ţăranii între ei, că unul zice că are slănină de trei degete, altul de patru, aşa că-ţi creşte sufletul văzând ce porc ai crescut.

Îi mai trebuia puţin. I-am şi zis lui Chmiel, într-o zi când l-am întâlnit la cooperativă:

— Mai aşteaptă puţin, Chmiel. În două, trei săptămâni duc porcul la achiziţii şi pornim treaba.

— Ei, dă-i bice, dă-i bice, să nu fie prea târziu.

Dar, într-o zi, intru în cocină şi văd mâncarea în covată, iar porcul meu culcat şi parcă somnoros. L-am împins cu piciorul, să se scoale. S-a sculat, dar parcă fără nicio vlagă. L-am apucat de coadă, dar nici n-a încercat să se smucească, nici să guiţe. Am tras covata, i-am băgat râtul, mănâncă, i-am zis. Dar parcă n-avea putere nici să-şi deschidă gura. Mi-am zis că poate o fi mâncat un şobolan. Uneori porcul, dacă mănâncă un şobolan, nu mai are poftă de mâncare. Ar fi băut atunci multă apă, căci şobolanul arde ca focul. I-am adus zer, dar nici nu s-a uitat la el. Am fugit după veterinar, şi acesta, când a venit, a apucat doar atâta să-mi spună, taie-l şi îngroapă-l în pământ.

A doua zi au venit şi mi-au stropit cu ceva puturos cocina şi grajdul. A trebuit să duc vacile, viţelul, calul în şură. Căci le picurau lacrimile din ochi. Chiar şi găinile, care s-au învârtit pe lângă cocină, aveau ochii umezi. Nu mai zic de câine, credeam că turbează. Strănuta, balele îi curgeau din bot şi se ţinea de picioarele mele, că nu mă puteam dezlipi de el. Latră, i-am zis, latră şi o să-ţi treacă, latră ca la hoţi.

Aranjasem de-acuma să-mi facă cineva rost şi de şine pentru acoperişul criptei, trebuia doar să mă duc să-i dau banii şi să le aduc cu carul. Căci o şină, se ştie, n-ai de unde s-o cumperi, trebuie să găseşti o ocazie. Iar ocazia nu te aşteaptă, trebuie tu s-o cauţi. Aveam nevoie de vreo trei şine, cam de trei metri lungime. Cât am umblat, am întrebat, degeaba. Dar odată, trecând pe lângă linia ferată, i-am văzut că schimbă şinele. Am intrat în vorbă cu muncitorii, i-am întrebat dacă le schimbă fiindcă s-au tocit sau fiindcă mută calea ferată. Nici una, nici alta, le schimbă fiindcă o să treacă pe aici acceleratul şi are nevoie de alte şine. Şi cu alea vechi ce o să faceţi? La fier vechi. Aş cumpăra una, zic, căci am nevoie pentru bolta mormântului. Am tăia-o în trei bucăţi, ar mai şi rămâne. Mi-au zis să merg la şeful staţiei, căci ei nu ştiu nimic. M-am dus la şeful staţiei, de fapt un bun prieten, şi îi zic:

— Vinde-mi, Władysław, o şină din alea pe care le schimbaţi, am nevoie pentru mormânt. Am auzit că o să treacă pe aici acceleratul. Poate să fie cât de tocită.

A zis că nu poate. De ce, doar şi aşa merge la fier vechi, mi-au zis muncitorii, iar eu plătesc, cât o trebui. Nu poate, că-i a statului, iar ce-i al statului nu se vinde. Dacă ar fi a lui, mi-ar da de pomană. Dar la calea ferată totul este al statului. Uite, chiar şi şapca asta roşie pe care o am pe cap, nici asta nu-i a mea, este a statului.

— Ei, zi ce să fac? Bolta fără şine nu ţine. Dă-mi un sfat, Władysław!

— Aşteaptă să treacă mărfarul ăsta. Zici că pentru mormânt?

— Pentru mormânt. Pereţii i-am ridicat de mult, am împărţit şi locurile, mi-a rămas doar bolta.

Şi-a luat şapca roşie din cap, s-a scărpinat după ureche.

— Da, fiecare trebuie să moară, n-ai ce face. Şi undeva trebuie să-l înmormântezi. Uite, vorbeşte cu unul dintre acari, dă-i ceva pe sub mână, o să închidă ochii, iar tu vii noaptea cu carul şi ţi-o iei. Dar ţine minte, cu mine n-ai vorbit.

Şi aşa cu toate. Nimic n-a căzut din cer. Când a trebuit să sap groapa, ca să poată intra Chmiel ca să zidească, trei metri lăţime şi un metru jumătate adâncime, am pierdut câteva luni. Altădată nu m-aş fi rugat de nimeni, singur mi-aş fi săpat-o. Dar cum să sap cu picioarele mele, că de-abia mă întorsesem de la spital. Aşa că a trebuit să caut pe cineva. Şi l-am găsit pe mincinosul de Poştaşu, căci de unde să găsesc un om cumsecade. De fapt îl chema Kurtyka, dar toţi îi ziceau Poştaşu. Locuieşte împreună cu soră-sa, o fată bătrână, pământ au, doar vreo două iugăre, pe care le lucrează soră-sa, iar el, de dimineaţă până seară, umblă prin sat, din când în când mai munceşte, la unul sau la altul, dacă nu munceşte, fură, unii îi mai dau de băut, aşa că mai tot timpul e beat. Şi chiar de nu e beat, face pe beatul. Şi o face aşa de bine, că dacă nu l-ai cunoaşte, ai zice că într-adevăr e beat. Se vede că-i place lui mai mult să fie beat decât treaz. Sau poate că nu mai e în stare să fie treaz. De fapt toţi s-au obişnuit să-l vadă numai beat, aşa că n-ar mai fi el dacă ar fi treaz. Căci ce să facă bietul Jasiek cu două iugăre, şi alea pe jumătate ale soră-sii. Aşa că au oamenii de cine să mai râdă, muierile pe cine să căineze, iar copiii cum îl văd, fug după el. Poştaşu'! Poştaşu'! Poştaşu'!

L-am întâlnit de dimineaţă lângă biserică. Mergeam la câmp după cartofi. Stătea cu mâinile în buzunare. Se uita după soare, de

parcă ar fi fost gata beat sau poate doar aşa, cu gândul că poate îi dă cineva de băut. Am oprit calul:

— Nu vrei să-mi sapi groapa pentru mormânt, ce zici, Jasiu?

S-a uitat la mine, de, a simțit că-i rost de o litră.

— Ce, vrei să mori?

— Ei, odată tot trebuie să mor.

— Am să ți-o sap când ai să mori, nu-ți face griji de pe acum.

— Vreau să-mi fac o criptă, aşa că trebuie să o fac din vreme.

— Dar ce, crezi că în criptă n-ai să putrezeşti? Ai să putrezeşti, ai să putrezeşti.

— Ei, ce zici, îmi faci groapa?

— Pot să ți-o fac, şi pentru mormânt, şi pentru cartofi, şi pentru var, dacă ai nevoie. Mie mi-e totuna, groapa-i groapă. Numai că trebuie să faci cinste.

— Fac, şi-ți mai şi plătesc.

— Vreau acuma. Dimineața mă chinuie rău setea.

I-am dat de o litră şi ne-am înțeles ca a doua zi să mergem de dimineață la cimitir, ca să-i arăt unde să sape. Dar a trecut mâine, a trecut şi poimâine, şi încă vreo trei zile, dar nici urmă de Jasiek. M-am dus prin sat să-l caut. M-am dus la soră-sa, unde-i Jasiek? De dimineață a fost, dar apoi a plecat. Poate că e la cârciumă? M-am dus la cârciumă. Da, a fost, dar a băut numai o bere, căci nimeni n-a vrut să-i facă cinste, şi a plecat. Zicea că a vorbit cu Boduła să-i culeagă merele, caută-l acolo. Şontâc, şontâc m-am dus la Boduła. Da, a fost la cules de mere, dar săptămâna trecută, şi a cules mai mult de o grămadă, a cules doar un coş şi a zis că fără o litră nu mai culege.

În sfârşit, l-am întâlnit, venea pe drum din cealaltă parte, dar cum m-a văzut, a început să se dea înapoi, prefăcându-se că-i beat.

— Tu, tâlharule, ziceai că vii mâine! Acuma faci pe beatul?

— O să vin, ce urli aşa? Am zis că vin mâine, vin mâine.

Şi-mi aruncă o privire năclăită de om beat.

— Că îți ard una cu cârja! Ia acum hârlețul şi vino cu mine!

N-a mai zis nimic şi s-a oprit. I-am dat un hârleț şi ne-am dus. I-am arătat locul, i-am însemnat de unde până unde şi cât de adânc.

— Ei, ce, asta-i groapă. Credeam că-i de vreo trei ori mai mare. Până diseară o ai gata. Numai fă-mi rost de o litră şi de vreo doi castraveți murați.

Chiar în fața mea şi-a scos scurta, şi-a suflecat mânecile de la

cămaşă, iar când plecam şi-a scuipat în palme.

— Să vii pe la mine, când termini.

I-am cumpărat nu o litră, ci o jumătate de rachiu, şi mă gândeam să-i dau toată sticla, că poate mai am nevoie de el. Nu aveam castraveți, aşa că m-am dus la Waliszka, care mi-a dat o oală aproape plină. Dar degeaba l-am aşteptat seara, că n-a mai venit şi n-a mai apărut nici în serile următoare. A venit de-abia după o săptămână şi încă de dimineață, îl văd că nu-i în apele lui, părea nedormit.

— Ei, ai terminat groapa?

— Cam aşa ceva.

— Cum adică, cam aşa ceva.

— Adică mai e câte ceva.

— Doar ziceai că până seara o termini?

— O terminam, dar am dat peste rădăcini. Trebuie să fie de la ulmul de lângă mormântul lui Kosiorek. O rădăcină groasă cât şalele mele. Pe alea mici nici nu poți să le numeri. Am nevoie de o secure. Aş fi luat-o pe a mea, dar n-o mai găsesc. N-ai ceva de băut?

Mă gândeam, mormântul lui Kosiorek e la vreo treizeci de metri de-al meu şi nu-mi aduceam aminte de vreun ulm pe aproape. Ulmul e tocmai în colțul cimitirului. Ce rădăcini poate să aibă ca să ajungă până la mormântul meu? Mă minte, ticălosul. Dar dacă nu-i dau de băut, nu-mi termină groapa.

— Uite, bea un păhărel. Restul, diseară, când vii de la lucru.

Fața i s-a luminat ca la soare.

— O să ai groapa. Îți spun că pe nimeni în satul ăsta nu-l respect ca pe tine. În sănătatea ta.

A băut, s-a strâmbat şi a întins paharul.

— Hai du-te, i-am zis.

— Ce te grăbeşti aşa? La mine cuvântul e cuvânt. Mai pune unul. După muncă pot să nu beau. Îți spun, nici nu-mi place să beau după muncă. După muncă îmi vine să dorm.

I-am mai pus unul. L-a băut. I-am mai pus încă unul. Şi n-a plecat până când n-a văzut fundul sticlei.

— Da, acuma am s-o sap. Dă-mi numai securea ta.

Şi iarăşi n-a mai apărut câteva zile. Mă pregăteam să mă duc să-l caut. Mă gândeam, îi rup gâtul, dacă-l întâlnesc, căci simțeam că n-a terminat, căci dacă ar fi terminat ar fi venit după bani, şi, bineînțeles, după litră. Dar într-o dimineață, cum stăteam la masă cu Michał, îl văd că intră.

— Cât, fir-ai tu al dracului, mă mai duci cu vorba? Ai terminat sau nu?

— Aproape.

— Cum adică, aproape?!

— Mi-a mai rămas cam de o palmă. Mă gândeam că o să meargă repede. Dar deasupra e lut, şi cum mergi mai jos e nămol. Trei gropi făceam de atunci. Rău loc ți-ai ales. O să-ți fie umed acolo. Dă-mi cel puțin de o bere. Sunt tare trudit.

— Dar unde ai trudit atâta?

— Mai şi întrebi? La mormântul tău.

Ştiam că mă minte, dar i-am zis, uite, ține de o bere, numai să mi-l termini, altfel să nu dai ochii cu mine. Şi nici n-a mai dat. Trecuse aproape o lună. M-am gândit, poate că ar fi bine să mă duc la cimitir să văd cât i-a mai rămas, poate că reuşesc să-l termin şi singur. Mă duc la cimitir, când colo, mormântul meu nu-i nici început. Nicio palmă de pământ urnită. Atâta doar cât am însemnat eu. Simțeam cum mi se urcă sângele la cap. Ah, nemernicule, ticălosule, blestematule, l-am înjurat cu ce mi-a venit la gură. Eu îți dau o litră şi bani pentru altă litră, şi pentru bere, iar tu mă minți cu rădăcini, cu nămol?!

Vreo săptămână am umblat prin sat, dar n-am putut nicicum să dau de el, de parcă ar fi plecat cu totul din sat. Uneori, aflam că ar fi fost văzut pe undeva, dar poate că aflase că umblu furios după el şi că vreau să-i rup gâtul, aşa că ziua se putea ascunde cine ştie pe unde să doarmă, iar noaptea să iasă ca liliecii. Sau poate că nu eu, ci el umbla după mine şi mă urmărea? Nu degeaba i se spunea Poştaşu. Iar eu, cu cârjele mele, şontâc, şontâc, mă târam cel mult până la cârciumă şi până la capelă.

Aşa că a trebuit să mă apuc singur să sap groapa, căci puteam să mai umblu multe săptămâni după el şi tot de pomană. M-a lăsat şi fără hârleț, şi fără secure. M-am împrumutat de hârleț de la Stach Sobieraj. Din fericire n-am dat nici de rădăcini, nici de nămol.

Săpam mai mult cu mâinile, mă ajutam şi cu burta, căci cum încercam să pun piciorul pe hârleț simțeam o durere până în rărunchi. Deşi uneori, când nu mai puteam să mai fac nimic cu mâinile, iar burta mă durea de atâta apăsare, trebuia să mă ajut şi cu piciorul. Curgea sudoarea pe mine, îmi intra în ochi, de vedeam numai negru, şi uneori nici să mă scol nu mai puteam, dar săpam înainte, căci cine să sape pentru mine? Şi aşa, zi de zi, de parcă mă pedepsise cineva să sap un munte.

Uneori nu mai aveam nici putere să mă mai întorc acasă. Coboram pe drumul din josul cimitirului, mă aşezam la marginea lui şi aşteptam că poate se întoarce cineva de la câmp şi mă duce până acasă. Şi dacă nu venea nimeni, mă odihneam puțin, luam cârjele în mâini, hârlețul peste umăr ca o armă, căci i-am făcut un şnur ca la puşcă şi, şontâc, şontâc. Mai glumea câte unul, ce, te întorci de la război?

Câteodată mi se ura de mormânt. Îl dau dracului, mă gândeam, pentru ce să fiu pedepsit să mă chinuiesc atâta? Tata, mama, sunt de mult îngropați, iar frații, dacă vor, să-şi facă singuri mormintele. Pe Michał am să-l îngrop într-un mormânt obişnuit, în pământ, iar pe mine, când o să mor, o să mă îngroape primăria. Cel puțin atâta să facă pentru mine, pentru cât am lucrat acolo. Şi săpam mai departe. Îl blestemam pe Poştaşu, pe Dumnezeu, că m-a pedepsit să fac mormântul, mă blestemam pe mine, dar săpam mai departe.

Câteodată îmi părea rău că nu sunt de mult în mormânt, căci mi-am mai săpat o dată mormântul, când ne-au dus nemții în pădure ca să ne execute şi ne-au spus să săpăm gropi. Aveam de atunci pacea veşnică, eram numai pulbere şi nu mai trebuia să-l mai sap o dată. Aş fi dormit acolo neştiind de nimic, nu mai simțeam, nu mă mai gândeam la nimic, nu mă frământam atât. Încă şi numele mi-ar fi fost scris pe monument, Pietruszka Szymon, 23 de ani, că atâția aveam atunci. Puțini îşi mai aduc aminte de război, dar dacă te duci la monument găseşti totdeauna curat şi măturat, flori proaspete în ghivece, nici nu se ştie cine le pune, dar fie vremea secerişului, a strânsului fânului, a culesului cartofilor, primăvara, vara, toamna, totdeauna găseşti flori. Iar de Ziua Morților vezi şi coroane de flori cu panglici, ard lumânările, şi totdeauna stau câțiva lângă monument şi plâng. Dar după mine cine o să plângă?

Când s-a ridicat monumentul au venit la mine tocmai din comuna Borowice, căci nemții ne-au dus atunci în pădurea de la Borowice. Erau trei: şeful, sau preşedintele de atunci, secretarul şi încă unul, al treilea. Îmbrăcați bine, cu cravate şi genți, deşi era o zi de lucru, era într-o marți. Eu de-abia mă întorsesem de la cositul fânului din luncă, frânt de oboseală ca o vită, asudat, murdar, şi stăteam pe laviță, cu nişte nădragi vechi de-ai lui Antek, scurți până la pulpă şi găuriți la genunchi. Mă şi descălțasem şi stăteam cu picioarele pe bocanci. M-au întrebat, tu eşti Pietruszka Szymon. Ce era să spun, da, eu sunt Pietruszka

Szymon. Eram mirat, ce or fi vrut ăştia că au venit tocmai de la Borowice? E departe de noi. Nici cu fetele din Borowice n-am umblat niciodată. Iar ei, de cum au intrat au zis că sunt de la primăria din Borowice şi au început să zâmbească foarte ciudat. Stați jos, le-am spus.

— N-ai nişte pahare? zice unul din ei.

— Pahare? Pentru ce, pahare?

La care, cel ce a întrebat de pahare îi spune celuilalt:

— Scoate, Zenek. Şi cel căruia i-a zis Zenek a început să deschidă gențile şi dintr-una a scos un kil şi un cârnat, din cealaltă alt kil şi o grămadă de ouă fierte, din a treia încă un kil şi o pâine de casă.

Şi de-abia atunci au început să povestească că au venit fiindcă vor să ridice în pădure un monument, acolo unde am fost împuşcați, dar că au auzit că unul a fugit şi ar vrea ca nimeni să nu fi fugit, ca toți să fi fost împuşcați. Fiindcă dacă unul a fugit, apoi despre ăsta trebuie să scrii mai mult decât despre cei care au murit. Iar aşa, nimeni n-a fugit, câți au fost aduşi, toți au fost împuşcați. Uite, aşa scrie pe monument. Simplu, ca de-aici până-aici. Dacă au fost împuşcați toți, treaba îi curată, ca un dangăt de clopot, dar dacă a fugit unul, e ca şi cum ai vedea o cruce strâmbată de vreme.

— Dar eu trăiesc, cum vine asta?

Dar groapa ți-ai făcut-o? Ți-ai făcut-o. Pentru tine? Pentru tine. Şi de tras, au tras în tine, doar ai fost rănit. Aşa că pe jumătate e ca şi cum ai fi murit. Dacă glontele mergea ca lumea, erai chiar mort. La urma urmelor, cine, după atâta amar de vreme, mai ține minte că tu ai fugit? Vor fi ținuți minte aceia numai care îşi dorm somnul de veci acolo, căci fiecare îşi va avea numele şi prenumele dăltuit pe monument. Aşa că vor să treacă şi numele tău pe lista morților. Ce te deranjează?

— Hai să bem. În sănătatea ta!

Dar oamenii mă văd, mă cunosc, cum ar fi asta, aici umblu viu, iar dincolo scrie că am murit. Cine ştie, poate că ar fi fost mai bine să fi fost omorât odată cu ceilalți. Dar am fugit, cum să spun că am murit ca un erou?

Dar ce te deranjează? N-o să trăieşti veşnic, căci fiecare trebuie, mai devreme sau mai târziu, să moară, aşa că treaba se aranjează. Doar monumentele nu se ridică pentru ziua de azi. Acum mai trăiesc cei care țin minte. Dar şi ei o să moară şi atunci monumentele trebuie să aducă aminte. Iar monumentelor nu le

place ca cineva să dea înapoi. Ce te deranjează? Şi celor care zac acolo, morților, le va fi mai uşor că mai e unul cu ei. Tuturora, de fapt. Că n-ai fugit. În sănătatea ta!

— Hai, ia nişte cârnați. Nu sunt de la alimentară. Sunt de casă. Şi pâinea e de casă. Ce contează că unul a fugit. A văzut cineva? Cei care au văzut zac acolo, cu gurile astupate de pământ. Aşa că ai fi putut să nu fugi. S-ar fi putut ca lumea doar să vorbească. Căci despre ce nu vorbeşte lumea. A mai fugit cineva vreodată din iadul acela? Oamenilor le place să spună că a fugit măcar unul, şi chiar dacă n-a fugit, oamenii tot povestesc cum a fugit. Şi cum ar fi putut să fugă? V-au adus, v-au înconjurat, fiecare era cu câte un automat şi cu câini.

— Câini n-au fost, am zis.

Şi ce dacă n-au fost? Dar puteau să fie. La urma urmelor, omul când se uită în ochii morții, vede moartea, vede groaza, iar câinii, chiar dacă ar fi, tot nu-i vede. Au venit odată după unul la Bolechow, apoi au venit cu câinii, şi fiecare drac era aşa de dresat că nu-l lăsa pe om nici să se mişte. Prin urmare chiar dacă ar fi fugit, câinii tot l-ar fi ajuns. Ăştia nu sunt dulăi de curte. Unde mai pui că ai fost şi rănit? Nici n-ai fi putut să treci de doi, trei brazi. Iar câinii ăştia, dacă mai simt şi sânge omenesc, te muşcă de moarte. Aşa că mai bine să mori de glonte decât mâncat de câini. Ei, ce zici, eşti de acord?

M-au zăpăcit într-atâta că nu mai ştiam dacă am murit sau nu. Vodca m-a înmuiat aşa de plăcut încât puteam să mor şi tot n-aş mai fi simțit nimic. Aşa că nu-mi venea, după ce am băut, am mâncat, să spun nu. Dar, deodată, o aud pe mama strigând de la bucătărie:

— Ei, plecați şi nu-l băgați în păcat. N-are el nevoie să fie scris pe monument, este acasă, şi să-i mulțumească lui Dumnezeu că trăieşte. Cât am plâns atunci după el, să plâng iarăşi?

Şi întorcându-se spre tata zise:

— Spune şi tu ceva, că eşti tată!

Dar tata a băut tot timpul cu noi, a mâncat cârnați, ouă, aşa că nu-i prea venea la îndemână să zică nu, pe de altă parte se pare că i se urcase vodca la cap, căci a reuşit doar să-i întrebe:

— Cum e vremea pe la Borowice?

— Tată eşti tu?! a dat mama cu pumnul în masă. Au venit să-ți smintească copilul că a fost omorât, iar tu îi întrebi cum e vremea?!

Atunci de frica mamei a zis, deşi fără tragere de inimă:

— Asta-i, o să zică că e mort şi n-o să mai vrea să iasă la muncă. Iar de lucru avem, slavă Domnului. Vine secerişul. Numai secară am pus două iugăre. Apoi trebuie să scoatem cartofii. Iarăşi o să fie mult de lucru, da, mult. Ați nimerit-o prost. Trebuia să fi venit după seceriş, după ce strângem cartofii. Veniți mai bine la iarnă.

Douăzeci şi cinci am fost când ne-au dus la execuție. Au ordonat o adunare în fața primăriei. Şi fiindcă nimeni nu ştia despre ce era vorba, nemții veniseră doar de un an, au venit țăranii ca la târg, din satul nostru şi din alte sate. De fapt, nici n-aveai de ce să te temi, căci, dacă umbla vătăşelul prin sat şi bătea toba pentru adunare, puteai cel mult să te gândeşti că vor carne, lapte, cereale, ce altceva puteai să le ceri țăranilor. La drept vorbind trebuia să meargă tata, dar în ultima clipă a zis să mă duc eu, pentru că el trebuie să meargă să cosească nişte trifoi.

Se adunaseră în fața primăriei o grămadă de oameni. Iar pe masa scoasă din primărie s-a urcat un ofițer şi a început să vorbească. Mai mult urla, sărea pe masă, cu mâna dreaptă tot arăta ceva, parcă amenința, căci pe cea stângă o ținea nemişcată, de parcă era uscată şi de parcă nu era perechea celeilalte. Lângă el se urcase pe masă un civil, care zicea că traduce. Dar nu apuca să zică nici pe jumătate ce urla ofițerul, căci ăsta nu se oprea cu zbieretele lui. Şi nici nu puteai să pricepi bine ce zicea, că se bâlbâia, mormăia printre dinți, şi avea un glas subțire că îi sufla vântul cuvintele. Parcă se temea sau poate că n-avea voie să aibă un glas tot aşa de puternic, ca al ofițerului. Aşa că n-am auzit mare lucru. Mai mormăiau şi țăranii pe sub nas:

— Mama lui, ce zbiară.

— Nu mai urla aşa, că rămâi fără glas.

— Câinele, oricât de tare ar lătra, tot nu poate vorbi ca oamenii.

— Ei, ca să vorbeşti ca oamenii trebuie să te naşti om, asta nu se învață, Wincenty.

În tot cazul, am priceput că trebuie să dăm, şi iar să dăm, căci soldatul german luptă şi pentru noi. La sfârşit a strigat ceva că era aproape să cadă de pe masă. Şi în clipa aceea de după primărie au năvălit soldații. De unde or fi apărut dintr-odată atâția? De fapt Socha din Malencice mi-a spus că două camioane stăteau după primărie. Şi au început să ne împingă cu armele spre gard. Translatorul a spus să ne aşezăm pe rânduri, căci domnul ofițer o să treacă şi vrea să vorbească cu unii dintre noi.

Aşa că ne-am aşezat în rânduri, iar ofițerul a început să umble.

Dar se vede că nu mai avea ce zice, căci numai arăta cu degetul la câte un ţăran, iar soldaţii îl scoteau din rând şi-l duceau în mijlocul pieţii din faţa primăriei. A ajuns şi în dreptul meu şi poate că nu m-ar fi observat, dar a văzut chipiul din capul meu şi i s-a făcut spumă la gură. Umblam cu chipiul, cu care venisem din război, îi smulsesem stema, aşa că părea o şapcă obişnuită şi n-aveam de ce să mă tem. M-a întrebat prin translator dacă am fost în război. Am fost. Dacă am luptat împotriva lor. Am luptat. Şi dintr-odată am simţit un pumn în gură. Şi era tare ca un taur, cu ceafa scurtă şi fălcos. M-a podidit sângele. Până să mă dezmeticesc, mi-a mai dat un pumn în gură. Şi, ca să termine, mi-a mai dat unul şi în burtă.

Deşi cât am luptat eu, trei săptămâni şi nici alea până la capăt. Mai mult am mărşăluit, am pornit într-o direcţie, apoi am luat-o înapoi, apoi nu mai ştiu unde, că nu mai ştiam nici pe unde ne aflam. O dată am început să luptăm, dar imediat a venit ordinul să nu ne mai batem, ci să ne retragem. Dacă am tras de vreo cinci ori, de omorât n-am omorât pe nimeni, doar dacă vreun glonţişor o fi nimerit din întâmplare pe cineva. Dar nu cred. Încă mă mai îmbolnăvisem şi de dizenterie, de aceea, cum făceam câte o haltă, fugeam în tufişuri. Slăbisem, îmi crescuse barba, păduchii mă mâncau, ăsta-i tot războiul meu. Dar nu era să-i spun adevărul unui tâlhar ca ăsta, când mă întreabă dacă am luptat. Am luptat.

Şi nu numai că m-a bătut, dar mi-a smuls chipiul din cap şi l-a călcat mânios în picioare. Şi n-a mai arătat spre mine cu degetul, ci cu toată laba. Soldaţii m-au apucat şi m-au târât în mijlocul pieţii, unde erau ceilalţi, adunaţi înaintea mea. Apoi a venit camionul şi ne-au zis să ne urcăm.

La început, nimănui nu-i trecea prin cap că ne duc la moarte. Cum să te ia de la adunare şi să te ducă imediat la moarte? Nu suntem tâlhari sau alţi bandiţi, de ce să ne ducă la moarte? Ne-au înşelat şi cu hârleţele care erau în camion. Că dacă sunt şi hârleţe, înseamnă că ne duc la muncă undeva. Poate ne duc să săpăm sau să astupăm nişte şanţuri. Cel puţin dacă ne-am fi dat seama unde ne duc, căci nu numai că eram bine acoperiţi cu prelate, dar şi cerul în ziua aceea era întunecat, iar soarele apărea când dintr-o parte, când din cealaltă, când din faţă, când din spate, iar mai mult nu apărea deloc. Pentru soarele ăsta s-au certat Stelmaszczyk din Obrębów cu Wrona din Lisice, căci unul zicea că cunoaşte soarele ca tavanul din casa lui, iar celălalt că şi el îl cunoaşte tot aşa de bine. Unul că are soarele în sânge şi nici nu

trebuie să ridice capul către cer, ca să-l vadă unde e, celălalt, la fel, că-l are în sânge, mai mult, orb de-ar fi şi tot ar şti unde e soarele. Bine că s-a amestecat în vorbă unul zicând că poate la Obrębów e alt soare decât la Lisice, poate că în fiecare sat e alt soare, aşa că şi deasupra camionului e alt soare, şi cu asta i-a împăcat.

Simțeam hârtoapele, cotiturile, dar nici după hârtoape sau cotituri nu poți să-ți dai seama că te duc la moarte. Erau patru în căşti şi cu armele întoarse spre noi, dar nu se mira nimeni, ne duc, aşa că trebuie să ne păzească. Chiar dacă i-ai întreba unde ne duc, cu siguranță că n-ar şti, fiindcă asta hotărăsc gradele mai mari. Şi cum să-i întrebi, dacă tac şi nu scot o vorbă. Până la urmă Smoła a îndrăznit şi i-a întrebat:

— Unde ne duceți, domnilor soldați? La muncă? Zic bine? O s-o facem, de ce n-am face-o? Printre noi sunt şi unii care au fost soldați în războaiele trecute, aşa că ştim să facem şi tranşee, dacă va fi nevoie. Păcat numai că n-am spus acasă că plecăm pentru mai mult timp. Că doar n-am greşit cu nimic.

Dar soldații tăceau ca peştii. Şedeau ca nişte stane de piatră şi doar ochii le sclipeau pe sub căşti, ca la cotoi.

— Cu ce să le fi greşit noi? Ce-i mai întrebi, ştim şi noi, s-a răstit la el Antos din Górki, care era cunoscut că le spunea la toți ce avea de spus, fără să țină seama că-i domn sau popă. Înainte de război, tot timpul umbla pe la adunări.

— Ei, poate că nu trebuia să-i întrebi pe domnii soldați, s-a băgat Sitek în vorbă, ca şi cum ar fi vrut să nu se simtă prost soldații că nu ştiu unde ne duc. Domnii soldați or fi şi ei țărani ca şi noi, aşa că ştiu şi ei cât ştim şi noi. De ce să ne facă necazuri, zău, aşa.

— O să vedeți, diseară ne întoarcem, l-a susținut, plin de nădejde, Jagiła. Suntem douăzeci şi cinci, aşa că una-două, şi facem ce ne spun. Ne-ar fi spus, dacă ar fi fost vorba de altceva.

— Adică ce altceva? l-a întrebat cineva pe Jagiła cu o voce tremurată şi s-a aplecat spre el.

— Ne-ar fi spus sau nu ne-ar fi spus.

— Adică ce ne-ar fi spus? Ce au să ne spună?

— Ei, de ce să ne necăjim de pe acuma, o să ajungem şi o să ne spună.

— Nu mă dumiresc nicicum. Of, nu mă dumiresc. Tot mergem şi nu ştim unde. Cum vine asta?

— Poate că la moarte? a sărit dintr-odată Strąk şi toți au

încremenit.

Strąk era cel mai bătrân din camion, cu mult mai bătrân decât Antos sau Wrona, de-abia îşi mai târa picioarele pe lumea asta şi în camion l-au urcat alţii, că singur nu s-ar fi putut urca. Ginerele l-a trimis la adunare, cum m-a trimis pe mine tata, aşa că nu pe Strąk trebuiau să-l ia la muncă, când atâţia mai tineri şi mai voinici au rămas pe loc. Dacă vreunul dintre noi s-ar fi gândit la Strąk poate că din capul locului ne-am fi dat seama unde ne duc.

— Blestematule! s-a înfuriat Kujda, de parcă Strąk era de vină că s-ar putea să ne ducă la moarte. Trebuia să-ţi ţii fundul acasă, nu să-l cari pe la adunări.

— Parcă ştiam de ce ne cheamă? a încercat Strąk să se tălmăcească. Doar de aia a bătut toba vătăşelul, ca să venim la adunare.

Şi dintr-odată au sărit mai mulţi pe Strąk, ca pe un copac prăvălit de vânt.

— Ginerele trebuia să vină. Ginerele e gospodarul, nu dumneata. Ai transcris pământul pe numele lui, acuma trebuie să te ţii de rugăciuni, nu să umbli pe la adunări.

— Căci dacă ne spun să săpăm, şi o să spună, că de aia sunt hârleţele, o să trebuiască să săpăm şi pentru dumneata. Şi nimeni dintre noi nu are patru mâini.

— A ajuns în pragul morţii, nenorocitul, şi acum vede peste tot moartea.

— Ziceţi, la moarte? Dar pentru ce ne-ar duce la moarte? Adică pentru ce?

— La moarte nu te-ar fi luat pe dumneata. Îi doare în fund de moartea dumitale. E păcat de glonte. Singură te ia.

Strąk s-a făcut mic, s-a pitulat, de parcă ar fi intrat în pământ. Poate că-i părea rău că a pomenit în gura mare de moarte, de parcă moartea îi aştepta pe toţi, nu numai pe el.

— Şi dacă ne duc la moarte, oameni buni? Dacă ne duc la moarte? Poate că ne spun să ne săpăm groapa şi de aia au luat hârleţe? Dumnezeule milostivule!

— I-ar fi luat pe unii ca să astupe gropile. Doar n-o să le astupe ei. Şi n-au luat.

— Una-două, şi vă gândiţi la moarte. Poate că s-a rupt stăvilarul pe undeva, că doar a plouat, poate că l-a luat apa.

— Oh, auziţi? Linişte. Parcă mai vine un camion după noi. Îl aud, îl aud bine. Auzul îl mai am bun, deşi sunt bătrân.

— Dar ce, era să rămână la primărie?

— Poate că vântul bate peste prelată, sau poate că e vreo moară pe aproape.

— Fă ceva, Doamne. Fă să plesnească osia.

— Ce-ți veni cu osia. Mi-a plesnit odată, când duceam secara la moară, şi în loc să ajung la moară, am ajuns la fierar. Mai bună ar fi o minune.

— Şi dumneata cu minunea, îți arde de minuni.

— S-a întâmplat o minune la Leoncin, în celălalt război, numai că atunci nu ne duceau.

— Mâine trebuia să merg la arat, vorbisem cu Stanuch să mă ajute. Acolo pe costişă, ştiți unde.

— Țiganca mi-a dat în ghioc şi mi-a zis că o să trăiesc mult. De-aş da acum de baragladină.

— Nu mai blestema, nu mai blestema, că doar nu ne duc la moarte?

— Şi ce-ai face? Ai fugi? N-ai cum să fugi. Iar de murit tot trebuie să mori odată.

— Isuse Hristoase, rămâne muierea cu patru copii! Dar ce-l doare pe Dumnezeu?!

— Nici acasă nu le-am spus nimic, ce să facă, dacă nu mă întorc.

— O să te întorci, o să te întorci, de ce nu te-ai întoarce. Blażek Oko s-a întors douăzeci de ani după război, deşi toți credeau că nu se mai întoarce. Chel, bătrân, muierea de mult în mormânt, dar el s-a întors. Câți nu s-au întors de dincolo de mare?

— Anul ăsta s-au întors şi berzele, deşi mă gândeam să le stric cuibul, că stătea gol.

— Cum mă întorc, mă îmbăt, pe legea mea. Trei zile am să beau. O să mă doară în fund de cal, de vaci, de porci, de ogor. Trei zile o să rămână casa fără gospodar. Trei zile o să mă giugiulesc cu muierea, am şase copii, lasă să vină şi al şaptelea.

— Sfântă Fecioară, ai milă…

— Încetați odată, se uită la noi. Să nu creadă că ne temem de moarte.

— Ne temem, Bolesław, ne temem. Dar dacă trebuie, n-o să ne încovoiem.

— Eu zic că mergem să sădim vreo pădure. Înainte de război, pădurarul Oleś plătea câte un groş de fiecare brăduț. Să vedem ei cum o să ne plătească.

— De-ar da Domnul, să fie pădure.

— Pădure, zic, oameni buni, pădure, ce nu recunosc eu o

pădure? Nu auziți crengile cum fâşâie pe prelată.

— Am un ogor cu lupin, nu ştiți când e mai bine să-l ar, când înfloreşte sau după ce a înflorit?

— Mai bine să ne spovedim.

— Fără popă?

— Fără, fiecare în inima lui.

— Dar cum să-ți recunoşti singur toate păcatele? Nu tu biserică, nu tu nimic? Păcatul să se spovedească la păcat? Şi cum să afli dacă ai fost iertat de păcate?

În clipa aceea s-a oprit camionul şi ne-am prăbuşit unul peste altul. Cei patru, care ne păzeau, s-au sculat şi au ridicat prelata, apoi au sărit din camion şi au început să urle la noi să coborâm. Repede! Repede! *Schnell! Schnell!*

În prima clipă nu se vedea nimic, lumina ne orbise de parcă ieşiserăm dintr-un bârlog. M-am gândit că poate aşa arată lumina veşnică, numai că nu poți să ştii niciodată pentru totdeauna. Dar imediat din lumina aceea a ieşit pădurea, iar Garus din Borzęcin a recunoscut pădurea din Borowice, căci aici venea după ciuperci.

Ne-am sculat cu toții, se făcuse o îngrămădeală ca şi cum mai eram pe atâția în camion, dar parcă nimeni nu se grăbea să coboare, arătau spre hârlețe neştiind ce să facă, să le ia sau să nu le ia cu ei. Deşi treaba era de-acuma limpede, puteai să nu ştii despre ce-i vorba cât timp ai mers, dar acum, aşa că am apucat primul hârleț de la margine şi am sărit pe pământ. Dacă o lungesc aşa, de-abia mă iau la ochi că uneltesc ceva. De fapt, tot drumul m-am gândit să fug, dar n-am avut cum. Dar aici, mi-am zis, trebuie să fug. Chiar dacă nu reuşesc, tot moartea mă aşteaptă şi poate că nu mai simt moartea, dacă mă împuşcă în timp ce fug.

Poiana nu era prea mare. În jur, pădure deasă. Stejari, fagi, brazi, ienuperi, alunişuri. Iarba era deasă, ca un covor, şi peste tot multă iarbă-neagră. Ah, ce s-ar mai întinde omul în poiana asta, trăgând puternic aerul în piept, ascultând păsărelele sau numai uitându-se cum se desenează copacii pe cer. Şi încă dacă ai mai veni şi cu o fată, apoi n-ai zice că e o poiană, ci o bucată din rai. Şi uite că aici trebuie să mor.

— Ce hribi erau aici, Doamne, ce hribi, se tânguia Garus, care sărise după mine. Iar acolo, între stejari, numai pitărci. Puteai să le coseşti, că puțini ştiau de locul acesta. Şi chiar a început să se uite după ciuperci, dar i-a dat un soldat cu patul de armă peste spinare şi l-a împins în mijloc.

Ne-au înconjurat ca un zid şi ofițerul care urlase atâta înainte

în fața primăriei a început şi aici să urle şi să arate cu mâna la aceia care coborau din camion. *Schnell! Schnell!* Care a fost mai tânăr, a sărit şi fără ca să-l împingă cineva, dar au rămas cei bătrâni. Pentru ei, ca să sară din camion, era ca şi cum ar fi trebuit să sară de pe snopi. Apoi n-aveau nici de ce să se țină, nici de ce să se sprijine, aşa că nu era de mirare că se dădeau jos temători, anevoie. Şi unde să se grăbească? La moarte? La moarte nici nu se cade să vii fugind.

Până la urmă s-au dat jos, a rămas numai Strąk. Stătea sprijinit în băț la marginea camionului şi se uita neputincios când spre noi, când în jos, de parcă în fața lui s-ar întinde o prăpastie. Şi văzând că nimeni nu se înghesuie să-l ajute, a strigat:

— Ajutați-mă!

Guz a sărit, dar un soldat i-a pus țeava puştii în burtă şi l-a țintuit pe loc. În clipa aceea ofițerul a strigat: *Schiessen!* Şi din celălalt camion a descărcat cineva automatul în Strąk, ca într-un copac. Strąk a slobozit bățul din mână şi a rămas în aer. De abia după o clipă s-a prăbuşit de s-a zguduit pământul.

Imediat au început să ne împingă cu țevile de la puşti spre mijlocul poienii. Ne-au pus să săpăm un şanț lung cam de vreo zece metri şi lat cam de doi metri. Pe unii ne-au rânduit de o parte a şanțului, pe alții de cealaltă parte.

Mai mult mă făceam că sap, căci tot timpul mă gândeam cum să fug, cu fiecare clipă moartea se apropia tot mai mult. În fața mea săpa Zioło din Bartoszyce, vedeam cum îi curg lacrimile pe față şi scâncea ca un copil. Mă gândeam să mă arunc spre pădure, dar până la primul copac m-ar fi retezat cu automatele. Deşi până la primul copac nu erau mai mult de zece, cincisprezece paşi. Dar stăteau în spate câinii de nemți, unul lângă altul, cu țevile ațintite spre cefile noastre.

Începusem să-mi pierd nădejdea, văzând cum se adânceşte groapa. Oamenii săpau şi mormăiau rugăciuni, se vedea după buzele lor, uneori îmi ajungea până la ureche câte un cuvânt adus de vânt.

— Ce faci? Sapă ca lumea, l-am auzit, dintr-odată, pe Antos, care săpa în stânga mea. M-am uitat la el, ce dracu o fi vrând de la mine? Îl ştiam băiat isteț, se vede că-l tâmpise groaza. Şi m-am uitat la Kuraś, care săpa în dreapta mea. M-am mirat, de parcă acuma îl vedeam pentru prima dată, cât de mic e. Deşi îl cunoşteam de ani de zile şi ştiam că e mic de statură. Dar cum e în sat, nu prea bagi de seamă că unul creşte înalt, iar altul mai mic,

de vreme ce aşa a hotărât Dumnezeu. De fapt, de multe ori oamenii mai mici de statură au mai multă putere în brațe şi mai multă minte în cap. M-am gândit că poate chiar bunul Dumnezeu mi l-a trimis şi l-a aşezat în dreapta mea. Căci dacă era unul înalt, ca Antos, nici n-avea rost să mai încerc. Mi s-a făcut milă de bietul Kuraś, dar tot urmau să-l omoare, aşa că n-ar avea de ce să se răzbune pe mine, iar eu poate că totuşi reuşesc să scap.

M-am gândit că ar fi bine să mă rog pentru sufletul lui. Aşa că am început să mă rog, dar aşa, ca să nu mă observe, mai mult în gând decât cu buzele. Iartă-mă, Antoni, fie-ți țărâna uşoară. Să dea Domnul să te urci din groapa asta direct în cer. Şi să uiți că de moartea ta m-am folosit ca să fug. Dar gândeşte-te, câți oameni vor cădea peste câteva clipe, şi toți vor muri degeaba. Numai moartea ta, Antoni, va sluji la ceva. Iar dacă scap, îți jur că am să te răzbun. Să te uiți din cer şi să numeri câți tâlhari am să trimit în iad. Şi să ştii că fiecare neamț ucis de mine va muri şi pentru tine. Ți-o jur, Antoni. Isuse Hristoase, care eşti în ceruri, primeşte-l pe Antoni Kuraś, şi nu numai sufletul, dar dacă se poate, şi trupul. Căci deşi n-a murit pe cruce, ci în pădure, e aceeaşi răstignire, ca şi a ta. Şi iartă-l de toate păcatele sau trece-le în socoteala mea, şi să fie ale mele până la capătul vieții mele şi până la sfârşitul lumii. Şi pe mine să mă pedepseşti pentru ele, iar pe el să-l mântuieşti. Îl cheamă Antoni Kuraś. Să nu uiți, Isuse Doamne. Şi să nu-l încurci cu alții. Ca să nu rătăcească mult prin pădure, după ce o să fie omorât. Rămâi cu bine, Antoni.

L-am apucat de subțiori, era uşor ca o pană, şi l-am aruncat în neamțul care stătea în spatele meu. Neamțul a reuşit doar să scuipe o rafală din automat şi amândoi au căzut la pământ. El dedesubt, iar Kuraś, mort, peste el. Pe moment au crezut că Kuraś voia să fugă, aşa că până s-au uitat la el, eu eram deja după primul stejar, şi de-abia atunci au început să tragă în mine. Numai că după primul stejar erau alți stejari, fagi, brazi, toată pădurea. Iar moartea mă gonea aşa de năprasnic, că fugeam ca un cerb printre copaci, până când ramurile m-au făcut nevăzut. Deşi mereu mi se părea că nemții zboară, undeva în urma mea, auzeam paşii lor, alergând prin pădure, strigătele lor, iar din când în când vâjâitul gloanțelor, pe lângă mine.

Cred că am fugit groaznic de mult, căci nici aerul nu mai voia să-mi intre în gură, îmi ardea pieptul, iar copacii îi ocoleam tot mai greu. M-am poticnit de câteva ori, am căzut, m-am ridicat, dar simțeam că de-abia mai pot să merg. Iarăşi m-am poticnit de o

buturugă, am căzut şi n-am mai avut putere să mă scol. Din fericire nu se mai auzeau nici paşi, nici împuşcături, se auzea doar liniştea care a cuprins toată pădurea. Dar nici eu nu mai doream atâta să mai trăiesc, ci numai să dorm, să dorm.

Am simțit un junghi în coasta stângă, am dus mâna şi când am ridicat-o era plină de sânge. Somnul mi-a trecut pe loc. Am ridicat haina şi am văzut că o bucată din coastă era aproape ruptă, iar cămaşa zdrențuită, plină de sânge, sângele trecuse de curea, iar nădragul, până la gleznă, ud de sânge. Deşi n-am simțit să mă fi nimerit. Am încercat să opresc sângele cu mâna, dar curgea peste mână. M-am ridicat, cu greu, şi am pornit iarăşi. Numai că încotro s-o iau ca să dau de oameni. Deodată, am simțit cum mi se vârtejeşte pădurea în cap, am văzut în fața ochilor numai negru, şi a trebuit să mă sprijin de un copac. De undeva se auzea cântatul unui cocoş. M-am gândit că ăsta-i un semn că vine moartea. Dar s-a auzit din nou. Şi încă foarte aproape, de parcă era de după copaci. Mai sprijinindu-mă de copaci, mai târându-mă în patru labe, am început să mă apropii de locul de unde se auzea cocoşul. După câțiva paşi am văzut printre copaci o casă acoperită cu şindrilă şi fumul care ieşea din horn. În clipa aceea mi-am pierdut cunoştința.

Când mi-am revenit un câine stătea deasupra mea şi scheuna cu jale, de parcă eram mort. Iar de după copaci se apropia un țăran cu furca în mâini, de parcă ar fi vrut să o înfigă în mine, şi tot îl întreba pe câine:

— Ei, Mikus, ai găsit ceva?

Când mi-a văzut rana pe loc a zis că înhamă calul să mă ducă la felcer, la oraş, căci nici el şi nici nevastă-sa nu credeau că am să mai trăiesc, atâta sânge pierdusem. Dar n-am vrut, fie ce o fi, felcerul s-ar putea să fie vreun agent al nemților, şi atunci degeaba am fugit. Din fericire glontele n-a rămas în trup. Mi-au spălat rana cu rachiu, apoi mi-au pus pe rană când barba-ursului, când podbal, aşa că, după câteva zile, sângele s-a oprit să mai curgă. După aceea mă ungeau numai cu grăsime de bursuc. Încet, încet, rana a început să se vindece. Mai mult mi-au ajutat morcovii, că-i mâncam ca un iepure, pentru sânge. Mâncam, câteodată, câte o jumătate de lădiță pe zi. În afară de asta, nevasta omului îmi făcea suc de morcovi, iar la prânz fierbea numai morcovi. De atâția morcovi mă făcusem galben ca ceara. Şi nu numai la față, dar şi la mâini, la picioare chiar şi unghiile mi se îngălbeniseră, de parcă le-aş fi dat cu ceară. Aşa că, după câteva luni, când mă hotărâsem să

mă arăt într-o noapte tatei şi mamei, să vadă că trăiesc, primele cuvinte ale tatei au fost:

— De ce eşti aşa de galben? Tu trăieşti? Sau e doar duhul tău? Noi de-acuma am plâns pentru moartea ta. Am încărunțit, aflând că ai murit. Da. Dar de ce eşti aşa de galben?

Mama s-a ridicat din pat şi a izbucnit în plâns, nu putea să scoată niciun cuvânt, de-abia plânsetul a făcut-o să-şi revină puțin şi mi-a luat apărarea în fața tatei:

— Unde-l vezi galben? E sfrijit, palid. Dumnezeule milostivule. Parcă-i coborât de pe cruce, nu e galben. Eşti flămând, fiule? Uite, mă duc să-ți încălzesc ceva. Au rămas câteva găluşte de la prânz. Atâta m-am rugat pentru tine mort. Şi iarăşi a izbucnit în plâns.

Dar tata îi dădea mai departe:

— Cum nu e galben? Ce, nu văd? Uite, ce galben e.

— De la morcovi, am zis.

Atunci m-a privit de parcă l-aş fi luat peste picior şi a tăcut. S-a aşezat pe laviță, şi-a lăsat capul în jos şi, dând din cap, se uita undeva la picioarele sale desculțe. M-am mirat, de unde putea să vadă că sunt galben, în odaie era întuneric, lumina se strecura de la lampa de gaz, care de-abia pâlpâia, nu mai mult ca lumina zilei printr-o gaură, iar, în afară de asta, nici nu mai eram chiar aşa de galben. Poate că nu credea că sunt eu şi nu se făcea să întrebe, tu eşti, fiul meu Szymon, pe care l-au omorât, şi de aceea m-a întrebat doar, de ce sunt aşa de galben.

Căci mama nu trebuia să întrebe nimic, pe ea a năpădit-o plânsul şi plânsul i-a spus tot. Dar aşa e pe lumea asta, femeii, când mintea nu mai poate să priceapă, îi vine în ajutor plânsul. Iar plânsetul ştie totul, cuvintele nu ştiu, gândurile nu ştiu, nu ştiu visele şi nici chiar Dumnezeu nu ştie câteodată, dar plânsetul omenesc ştie. Căci plânsetul este plânsul, şi ceea ce se plânge.

Aşa că mama, după ce a plâns, nu m-a mai întrebat nimic, ci doar a început să vorbească despre ea. Că găinile nu ştiu de ce nu mai ouă. Ieri a strâns doar trei ouă. Dar cum să ouă? Dacă le-ai da grâu, ar oua. Dar nu au decât cartofi cu pleavă, şi ce mai scormonesc prin pământ. Acum o lună, dihorul i-a mâncat o găină. Şi încă pe cea mai frumoasă. Voia s-o facă cloşcă. Aia, moțată, o ții minte? Şi deşi erau mai multe moțate, pe asta mi-o aminteam. Ții minte, ce găină deşteaptă era? Cum mă vedea în prag fugea din fundul curții spre mine, că poate îi dau ceva grăunțe sau tărâțe. Dacă găsea ceva scormonind prin curte, mai bine le lăsa celorlalte găini, decât să se bată cu ele. Şi niciodată nu

se ducea prin gard pe la vecini sau în drum. Cum se lăsa amurgul se ducea singură în poiată, nu trebuia s-o goneşti ca pe celelalte. Ar fi fost o cloşcă bună. Mă bucuram mult când o vedeam, mă bucuram. Dar într-o dimineață intru în poiată şi văd numai pene şi sânge. Şi atâta sânge, cum n-am văzut niciodată de la o găină.

— Lasă-l în pace cu găinile tale! s-a răstit tata. Nu ştii să vorbeşti altceva decât despre găini! De parcă pe lume n-ar mai fi nimic decât găini. De le-ar mânca dihorul odată pe toate.

Mama a început din nou să plângă. Doar că plânsul ăsta parcă l-a trezit pe tata. Căci s-a aşezat lângă ea şi, de ce plângi, proasto, de ce plângi?

— Cel puțin dacă ai avea pentru ce. Dar n-ai pentru ce. Ți-a făcut cineva vreo crivdă? Nu ți-a făcut, atunci de ce plângi? Te-ai învățat să plângi, fie de ai, fie de n-ai vreo pricină, că de-acuma îți curg lacrimile singure din ochi. Pentru ce? O să-ți curgă toate lacrimile şi, când o să-ți vină să plângi de vreo durere, n-o să mai ai lacrimi. O să plângi cu ochii uscați? Cu ochii uscați nu poți nici să râzi, dar să plângi. Cu plânsul e ca şi cu banii, trebuie să păstrezi ceva şi pentru zile negre. Căci n-are omul prea multe lacrimi, ah, n-are. Atâtea câte sunt, asta-i tot. Dacă aş fi plâns ca tine, cu, sau fără pricină, nici pentru un sfert de viață nu mi-ar fi ajuns lacrimile. Iar ele trebuie să-mi ajungă pentru toată viața. A venit executorul, tot aşa ai plâns. Dar el voia maşina ta de cusut, iar pe lacrimile tale păşea ca pe mazăre, tâlharul. Acuma de ce mai plângi? Când nu trăia, plângeai, acuma că trăieşte, iarăşi plângi. Ce folos îți aduce plânsul? De-aia are omul pleoape, să le strângă, şi lacrimile dau înapoi. Altfel numai dacă s-ar uita la soare, şi ar începe să plângă. Vântul dacă i-ar bate peste ochi, tot aşa ar trebui să plângă. Dar încetează odată! Ai plâns atâta că din ochi ți-au rămas doar nişte crăpături. O să vii după aceea să-ți pun ața în ac, că tu nu vezi. Şi să ştii că n-am să ți-o pun, să ți-o pui singură! Chioaro!

S-a înfuriat, s-a dus spre pat şi a început să întindă plapuma.

— Ajunge, gata. O să-ți mănânce dihorul încă multe găini. Şi aia pestriță îi tot aşa de bună de cloşcă, ca şi aia moțată. Crezi că găinile sunt aşa de deştepte. Ce mare deşteptăciune e să faci ouă. Şi vrăbiile fac ouă, şi ciorile fac ouă, toate ouă. Le-a spus Dumnezeu, aşa să ouă. Crezi că e de la ele? Sunt deştepte dacă le dai grăunțe. Dă-le lacrimile tale, să vezi dacă mai vin la tine. Mai bine sting lampa, poate că nu mai plângi. Lacrimilor le place lumina. Dacă vrei să mai plângi, plângi pe întuneric. O să fete vaca

noaptea şi n-o să mai avem gaz de lampă, căci tot gazul s-a dus pe lacrimile tale. Sau, mai vede cineva din drum lumina şi vine în fugă, ce s-a întâmplat? Ce să se întâmple? Nu s-a întâmplat nimic. Szymek s-a întors.

Se vede că i se făcuse frig, era numai în izmene şi în cămaşă, desculț, aşa cum s-a sculat din pat ca să-mi deschidă, iar noaptea era friguroasă şi trăgea de la podeaua de ceamur, că a tras de plapuma cu care se acoperise mama.

— Scoală-te şi încălzeşte-i ceva de mâncare, dacă tot zici că vrei să-i încălzeşti găluştele.

Şi cum s-a sculat mama, s-a băgat în pat pe locul pe care-l încălzise ea sub plapumă. Doar a întrebat-o:

— Nu ții minte, am zis rugăciunea de seară?

— Cum să zici, dacă eu nu ți-am amintit?

— Atunci am zis-o ieri. Şi s-a băgat sub plapumă cu cap, cu tot.

Nu putea răbda s-o vadă pe mama plângând. Şi dacă nu-l mai ajutau niciun fel de vorbe, ca s-o facă să înceteze, că n-are pentru ce, se apuca să facă tot felul de ciudățenii. Bătea cu reteveiul în căldare, deschidea şi închidea uşa, țopăia pe podea. Sau lua mătura, zicând că-i puşcă, şi făcea instrucție militară, strigându-şi singur comenzile de duduiau geamurile din casă. Sau mărşăluia prin casă cântând cântece ostăşeşti, pe care le mai ținea minte din vremurile de demult, dar cum nu-şi mai amintea decât refrenurile, mai mult mieuna şi fluiera, căci nici voce nu avea. Iar când nici asta nu-l mai ajuta, începea să plângă împreună cu mama, dar mai tare, mai cu durere, decât mama. Uneori, se ridica, îşi acoperea fața cu palmele şi dădea din cap, jeluindu-se şi strigând, Hristoase, Hristoase.

Câteodată râdeam de tata că ne dureau burțile. Mie, de fapt, nu-mi trebuia mult, căci îmi plăcea să râd de orice. De parcă nişte mâini nevăzute m-ar fi gâdilat pe la subțiori şi dintr-odată, când nimeni nu se gândea să râdă, începeam să râd fără nicio pricină. Se întâmpla ca, stând la masă şi mâncând, când se auzeau doar lingurile şi plescăiturile, să mă apuce râsul. Mă apuca râsul şi când stăteam, seara, în genunchi lângă pat şi repetam rugăciunea după mama. Chiar şi atunci când tata îşi ascuțea briciul şi-mi spunea să țin de curea. Iar dacă se răstea tata la mine, de ce râzi, prostule, mă apuca râsul şi mai tare, râdeam cu capul, cu burta, cu picioarele, cu mâinile. Mai rău era la masă, căci se oprea tata şi aştepta mânios să termin, iar pe mine râsul mă rupea în bucăți.

— Mănâncă, mănâncă, cât e caldă mâncarea, îl îmbuna mama.

Râde, râde şi se opreşte. Fiecare trebuie să treacă prin anii de prostie. Tu nu râdeai când erai ca el? E încă un copil.

Uneori nu reuşea să-l îmbuneze, când mânia îi tulbura ochii, aşa că se scula de la masă, mă lua de ceafă şi mă azvârlea în curte, acolo să râzi, blestematule!

Dar niciodată nu râdeam atâta ca atunci când tata îşi bătea joc de plânsetele mamei, căci atunci ne lăsa să râdem, mai mult, ne zicea râdeți, râdeți, că poate încetează cu plânsul. Chiar şi Michał râdea, deşi de mic a fost posomorât, şi arareori râdea. De aceea nici nu doream să dorm cu el, căci nu-i plăcea să se țină de drăcii înainte de culcare. Totdeauna zicea ba că-l doare capul, ba burta, ba să nu rupem plapuma, că ne-am zis rugăciunea, şi s-ar putea să se mânie Dumnezeu. Dacă-l gâdilam, începea să plângă. Uneori chiar mama îi spunea:

— Zâmbeşte, Michaś, de ce eşti aşa de posomorât, copilul meu. Uită-te, toți râd.

Şi cum era să nu râzi, când în săptămâna brânzei au venit colindătorii, iar Stach Szczypa, smolit ca un drac, cu cojocelul întors pe dos, cu coadă la spate şi cu coarne pe frunte, alerga ca nărodul prin odaie şi-l împungea pe fiecare cu furca, zicând că-l împinge în iad. Toți râdeam. Numai Michał tremura, îngălbenea, se lipea de mama şi nicicum nu se lăsa convins că-i Stach Szczypa.

— Este Stach Szczypa, Stach Szczypa, nu te teme, copilul meu. Spune, drace, că eşti Stach Szczypa.

La fel şi Antek, deşi se mai târa prin odaie în patru labe, dar piuia de bucurie când îl vedea pe tata cum îşi bate joc de plânsetele mamei. Şi Stasiek în leagăn, deşi încă nu putea să râdă, încerca şi el să ciripească pe limba lui. Chiar şi mama, deşi plângea, cred că, în sufletul ei, râdea de tata împreună cu noi.

De-abia mai târziu, mult mai târziu, când de acuma uitasem de râsetele din copilărie, am înțeles de ce nu putea tata să rabde plânsetele mamei, de ce mărşăluia prin casă şi cânta cântece ostăşeşti, de ce bătea în căldări şi trântea uşa, de ce făcea atâtea ciudățenii. Fiindcă nu puteam nici eu să suport plânsetele mamei. Mai bine m-aş fi dus să arunc bălegarul din zori până în noapte, să cosesc din zori până în noapte sau să învârtesc pe degete toate mătăniile, aşa cum făcea mama pentru noi, decât să mă uit la ea cum plânge. Ai zice că aş fi putut s-o las să plângă, că asta-i datoria unei mame. Dar nu puteam. Uneori, mă apuca furia că nu sunt undeva pe câmp, la cârciumă, la fete, sau undeva cu băieții prin sat, sunt, doar, atâtea locuri unde nimeni nu plânge, iar eu

stau aici, în casă, lăsând-o să plângă ca un copil. Şi fiecare lacrimă pe care o vărsa mă înfiora. Aş fi putut să ridic un cal, aş fi putut să ridic un car, atâta putere era în mine, dar nu puteam să ridic capul ca să-i văd fața înlăcrimată, stăteam nemişcat privindu-mi tălpile. Şi nici n-aveam îndrăzneala să-i spun să nu plângă. Mă simțeam aproape vinovat de plânsetul ei, rănit de plânsetul ei, deşi cu greu puteam să fiu rănit.

Câteodată, stând şi ascultând cum plânge, mi se părea că mai sunt în pântecele ei, şi că în pântecele ei duceam împreună cu ea poverile, legam snopii pe vremea secerişului, şi că soarele ne ardea pe acelaşi spate. Şi, aplecat împreună cu ea, stăteam pe marginea râului, în care spăla rufele cu maiul, de răsuna departe, pe apă, într-o parte până la izvoare, iar în cealaltă parte, până la vărsare. Iar când ne duceam la prăvălie după sare, petrol, chibrituri, auzeam cumetrele întrebând-o, mai ai mult, Magda? O, nu mai ai mult. La care ea răspundea că mai avea mult, mult de tot, poate că nu termin niciodată. Şi cu mâinile mele în mâinile ei adunam cimbrişorul, barba-ursului, romanița şi câte alte ierburi de pe mejdine. Iar când mesteca aluatul, în albie, pentru pâine, eu eram, în pântecele ei, pâinea pe care o pregătea. Şi după o zi de muncă, obosiți amândoi, îngenuncheam pentru rugăciune, ca o singură cruce, eu aflându-mă în genunchii ei.

Şi chiar într-o clipă ca aceea, când plângea de fericire că trăiesc, simțeam în plânsetul ei vina mea, deşi nu ştiam care-i aceea. Dar poate că vinile noastre le ştiu numai mamele, cu toate că se spune că numai Dumnezeu le ştie. Aşa că şi ea ştia despre mine, ceea ce eu nu ştiam.

Dintre toți frații mei, cred că eu am făcut-o să plângă mai mult. Apoi Michał. Dar, Michał, se ştie, nu va înțelege asta niciodată. Deşi cred că aici nici nu trebuie să înțelegi ceva. Căci nici plânsetul nu slujeşte la nimic. Poți să plângi cât ai plânge. Deşi, uneori, lacrimile te fac să înțelegi mai bine decât mintea. În tot cazul e mult mai uşor când plângi, decât atunci când înțelegi. Căci numai prin lacrimi poți să stai lângă cineva, atunci când ți-e dat să stai cu el în veci.

A plâns şi după Stasiek şi Antek, căci aşa-i lăsat, să plângi după cei pe care nu-i ai lângă tine. Dar eu am fost, în afară de anii războiului, tot timpul în casă, din copilărie şi cât a trăit ea, aşa că de ce să fi plâns? Poate că plângându-mă pe mine îi plângea pe toți. Iar că de trăit am trăit aşa cum mi-a fost dat sau lăsat, asta-i fiindcă altfel n-am putut, că nimeni nu trăieşte aşa cum ar fi vrut.

Şi, la urma urmelor, dacă omul ar trăi aşa cum ar voi, i-ar fi mai bine? Cine ar putea să spună că dacă omul ar trăi după vrerea lui, nu ar duce-o mai prost. Poate că fiecare duce viaţa pe care o duce, şi aceasta-i viaţa cea mai bună dintre câte ar fi putut să aibă. Când eram mic, mama mă plângea, că aşa sunt toate mamele, îşi plâng puii. Şi nu numai oamenii plâng. Plâng şi vaca, iapa, căţeaua, pisica.

Am avut odată o pisică, i-am înecat puii. Avea cinci. Tocmai plecase undeva pe acoperiş sau în şură. De fapt nici nu era o mamă bună. Câteodată pleca toată ziua de lângă pui, iar ăştia mieunau după ea, degeaba le puneam lapte în blid. De atâţia pui câţi a făcut nu-şi mai amintea dacă pe ăştia i-a făcut acum sau mai demult. Seara când a venit şi a văzut că nu mai sunt acolo unde-i lăsase, a început să alerge ca nebuna prin casă. S-a băgat sub pat, s-a dus prin bucătărie până şi în leagănul lui Stasiek şi-a băgat nasul. Stasiek a început să plângă. Tata a apucat-o de ceafă şi a aruncat-o în curte. Dar zgârâia aşa de tare la uşă şi mieuna atât de jalnic încât a trebuit s-o las să intre în casă. Mama s-a năpustit la tata, la mine, că suntem fără inimă, a luat-o în poală, a mângâiat-o şi i-a vorbit ca între mame. Pisica s-a smucit din mâinile ei şi a fugit la locul unde şi-a lăsat pisoiaşii. Acolo s-a făcut ghem, credeam că i-a trecut. Tata chiar a zis că la pisici durerea este scurtă, iar plânsul şi mai scurt, dar dimineaţa am găsit-o moartă. Numai că pisicile, când cresc mari, nu se mai cunosc, nici mama nu-şi mai cunoaşte puii, ca şi cum ar fi pisici străine. Dar eu eram deja flăcău şi mamei tot îi plăcea să mă plângă. Ca şi cum plânsetul ei ar fi rămas din vremurile când eram copil. Şi chiar mai târziu când era pe moarte, în loc să se gândească cel puţin acuma la ea, mi-a luat capul în mâinile ei subţiri şi a început să mă plângă. Şi aşa a murit.

Iar mie parcă mi s-a aşezat ceva în gât că n-am putut să plâng. Îmi ziceau babele, care veniseră la căpătâiul mamei:

— Plânge, Szymek, plânge. Trebuie să plângi după mamă. Chiar dacă nu poţi. Şi încă după o mamă ca a ta.

Dar n-am putut. Plângea tata, şi cine a mai venit, chiar şi Michał se uita într-un fel ciudat la mama, de parcă nu ştia ce să facă, să plângă sau să nu creadă că a murit. Dar mie mi s-a strâns gâtul şi n-am putut.

Căutam să-mi aduc aminte când am plâns pentru ultima oară. Cred că atunci când a fătat vaca lui Kubik pe păşune. Să fi avut vreo zece ani. După aceea n-am mai plâns niciodată. Aş putea să

zic despre mine că mi-am trăit viața fără să fi plâns.

Păşteam pe atunci vacile pe păşunea de lângă cărămidărie. Eram destui băieți, iar vaci încă de trei ori pe atâta, căci erau aproape din tot satul. Aşa că între atâtea vaci se găseau destule care să fete, că oamenii doar cu o săptămână înainte de fătare le țineau acasă. Dar nimeni nu se uita la ele, dacă sunt cu vițel sau nu. Îți spuneau s-o scoți la păşune, o scoteai. Atâta doar că aveai grijă să n-o loveşti prea tare, dar pentru asta trebuia să se vadă. Iar la vaca lui Kubik nu se vedea că ar fi avut vițel. Poate că era ceva mai lată, dacă te uitai la ea de la cap, dar s-ar fi putut să fie şi din pricină că mâncase mai mult. Nici Wacek Kubik n-a zis nimic, iar fiindcă se bâlbâia şi urla cel mai tare în jocurile noastre, habar n-avea ce-i face vaca.

Ne jucam de-a muntele. Strigam, tu, Fredek! Sau tu, Kazek! Sau tu, Jędrek! Şi Fredek, sau Kazek, sau Jędrek trebuia să fugă. Şi primul care-l ajungea se prăvălea peste el, iar peste ei ne prăvăleam noi toți şi astfel făceam muntele.

Trebuia să fugă Władek Koziej, care era cel mai mic de pe păşune. N-a vrut, s-a rugat, a plâns, a promis că aduce pere, că-i fură lui taică-su tutunul şi ni-l aduce. Iar când ne-am prăvălit peste el urla cât putea să nu-l sufocăm. Nu mă sufocați!

Mai târziu, când eram de-acum flăcăi, am făcut parte împreună cu Władek din straja satului. S-a întâmplat într-o primăvară că s-au umflat mult apele. De fapt, încă nici nu sosise bine primăvara, soarele a strălucit câteva zile şi s-au pornit gheţurile, rupând stăvilarul de la Mikulczyce. Apa a potopit satele Mikulczyce, Borek, Walentynów. Cât priveai cu ochii vedeai numai apă. Durerea omenească se ridica până la Dumnezeu, strigând, unde eşti, Doamne? Culegeam oamenii de pe acoperişuri, din poduri, din copaci, uzi până la piele, plânşi, pe jumătate morți, căci unii îşi pierduseră orice nădejde. Mergeam cu pluta, dar nu reuşeam să pătrundem peste tot, fiindcă ori dădeam de garduri pe sub apă, ori ne împiedicau gheţurile, că nu puteai nicicum să treci şi trebuia să înotăm prin apă, uneori împingând într-o parte gheţurile cu mâinile goale.

Eu n-am pățit nimic, am tras pe gât dintr-un foc o jumătate de litru şi am şi uitat de inundație. Şi Władek a băut, cu toate acestea a căzut imediat la pat, căci s-a făcut galben ca lămâia şi tremura tot. I-au pus ventuze, rămânea carnea toată neagră în urma lor. Apoi a început să tuşească şi să se simtă tot mai rău.

— O să-ți treacă, Władzio, îl linişteam eu. Ai văzut cum ți-au

scos ventuzele tot sângele negru.

I-au pus lipitori, i-au dat să bea zeamă de tot felul de ierburi, dar se făcea tot mai slab şi se stingea văzând cu ochii. Într-o zi m-au chemat, că moare.

— N-am aer, Szymek, n-am, a şoptit parcă cu o sforțare din glas. Ca atunci, pe păşune, ții minte? Parcă v-ați prăvălit cu toții peste mine. Nu mă sufocați, nu mă sufocați.

Şi dintr-odată aud cum strigă cineva că vaca lui Kubik a căzut la pământ şi geme. Cei care eram deasupra ne-am aruncat să fugim, să vedem ce-i cu ea, eu eram primul, pentru că nimeni nu mă ajungea la fugă. După mine alergau Kazek Sroka şi Stach Sobieraj, şi pe urma lor fugeau şi alții. Vaca era culcată la pământ, parcă lipită de păşune şi-şi freca botul de iarbă, gemând ca oamenii când se chircesc de durere.

— Moare! a strigat Kazek şi a fugit. După el s-au pus pe fugă şi alții, ca nişte vrăbii speriate, fugeau de parcă se întreceau să vadă care fuge mai repede. Chiar şi Wacek Kubik a început să zbiere şi a fugit după ei.

Am strigat că poate nu moare, că poate doar a mâncat ceva, dar între timp toți au fugit. Aş fi putut să mă iau după ei şi i-aş fi ajuns, lăsând vaca să moară. Doar nu era vaca mea. Dar nu era să fug ultimul. Să fugi ultimul e ca şi cum ai fi cel mai fricos dintre toți. Chiar şi mai rău, căci atunci nu mai fugi că ți-a fost ție frică, ci fiindcă li s-a făcut altora frică. Şi cum să părăsesc vaca, chiar dacă nu e a mea, totuşi e o vacă. Aşa că am rămas. Le-am făcut doar semn cu pumnul:

— Fricoşilor! Fricoşilor!

În clipa aceea vaca a ridicat capul, burta ei s-a răsturnat într-o parte ca un munte, iar în muntele acela a început să se mişte ceva, de parcă ar fi vrut să iasă, dar n-avea pe unde. M-am gândit că trebuie să fete şi m-au trecut sudorile pe spinare. Niciodată n-am văzut de aproape cum fată o vacă. Ne-a fătat de multe ori vaca, dar tata nu mă lăsa să intru în grajd, zicând că sunt un mucos. Numai mama îi ducea apă fierbinte, iar el făcea ceva în grajd, cu uşa închisă. Şi de-abia după aceea, când vițelul ieşea la lumină, mă chema să-l văd. O dată, mânios, i-am spus că de-acuma ştiu totul, am văzut totul, cum se urcă taurul pe vacă, armăsarul pe iapă, câinele pe cățea, chiar şi pe Stefek Kulawik cum s-a urcat pe Bronka Siejek goală, în tufişurile de lângă râu. Dar mi-a răspuns că alea sunt porcării, pe când aici e vorba de chinuri, şi că trebuie să mai cresc.

M-am uitat peste păşune după vreun ajutor, dar nu era pe nicăieri niciun suflet viu. Băieții au dispărut, s-or fi ascuns după sălcii sau prin râpi. Doar barza umbla ceva mai încolo, căutând nu ştiu ce cu ciocul prin iarbă. Mi-am dorit în clipa aceea să fiu barză, chit că trebuia să mănânc broaşte. De departe se vedea că merge cineva pe drum, dar era prea departe şi nu-mi dădeam seama dacă e bărbat sau femeie, aşa că n-ar fi putut să audă strigătele mele. Iar în afară de asta s-ar fi putut să nu se priceapă la vaci. Putea să fie cizmarul, croitorul, vreunul de la drumuri. Până şi vacii i se făcuse milă de mine, că şi-a întors capul spre mine şi cu toate că avea ochii umflați de durere, parcă voia să mă mângâie cu ei. A încercat, chiar, să se mişte. A reuşit doar să se ridice în picioarele din față, dar s-a prăbuşit parcă de la cine ştie ce înălțime, că s-a zguduit păşunea. Trebuie că se chinuia rău de tot căci de-abia sufla, iar foalele i se umflau ca la fierărie. Puteai să te gândeşti că vreun nemernic a gonit-o până când a căzut jos. O dată vechilul a gonit vaca lui Karwacki fiindcă a intrat în sfecla de pe moşia boierului. A gonit-o până când a căzut jos, moartă. A scos-o din sfeclă, apoi a gonit-o prin cartofi, prin trifoi, prin lucernă. Iar pământurile boiereşti nu sunt holde țărăneşti, astea țineau cât vedeai cu ochii, şi doar vaca asta o avea Karwacki. Din fericire i-a dat după aceea boierul un vițel, căci boieroaica a sărit pentru Karwacki, iar pe vechil l-a omorât cineva în război.

Dintr-odată a apucat-o o durere îngrozitoare, căci a întors capul în partea cealaltă a păşunii şi îi tremura toată ceafa. Ochii i-au ieşit afară, iar pe mine parcă m-a strâns cineva de gât şi m-au pornit lacrimile. M-am aşezat lângă botul ei şi am început s-o mângâi. Ardea toată, mâna mi se lipea de pielea ei.

— Văcuță, văcuță, nu mai plânge, i-am şoptit eu în ureche. Deşi nici nu ştiam dacă plânge. Pe mine mă podideau lacrimile, aşa că, poate, am zis asta mai mult ca să mă liniştesc pe mine. Şi ce să-i fi spus altceva, să fi zis să n-o mai doară nu puteam, că tot n-ar fi încetat durerile, doar dacă aceasta ar fi zis-o Dumnezeu.

A târât botul ca pe un bolovan pe iarbă, îndreptându-l spre mine. Ochiul de dedesubt era plin de pământ, dar cred că nu mă vedea nici cu celălalt, căci era foarte tulbure. Se mai aşezaseră şi muştele pe ochiul ăsta, una lângă alta, aşa că îi astupaseră cu totul vederea. Am dat cu şapca, dar nu s-au mişcat decât câteva, restul stăteau lipite de ochiul ei, se vede că muştelor puțin le pasă de durerea cuiva. M-am înfuriat şi am dat cu şapca peste ochiul vacii şi dintr-odată parcă s-a luminat. Numai că şi vaca a dat cu

capul, de parcă ar fi vrut să mă arunce şi pe mine. Spre norocul meu am reuşit să sar, altfel m-ar fi prăvălit la pământ. Şi a dat să se ridice în copitele din față. Părea că acuma va scoate durerea din foalele ei. Dar iarăşi s-a văzut că era peste puterile ei, şi iarăşi a căzut pe păşune. A scos un muget prelung, dar aşa de jalnic că toate vacile şi-au ridicat boturile, privind cu îngrijorare în partea ei. Iar foalele ei se ridicau tot mai mult, când mi-am adus aminte că dacă o vacă este umflată şi nu mai are scăpare, i se străpunge coasta.

Aveam un briceag la mine. Să ieşi la păşune fără briceag, e ca şi cum ai ieşi cu mâinile goale. Şi nu orice fel de briceag, ci unul că dacă-l vârai în lemn, suna, iar dacă îl aruncai în pământ, intra până la plăsele. Briceagul ăsta făcea să fiu recunoscut de tovarăş de băieți mult mai mari decât mine. Cu toate că unii erau cu patru, cinci ani mai mari decât mine, aproape flăcăi. Şi ştiau tot ce ştiu şi oamenii mari. Câteodată rămâneai cu gura căscată, când îi auzeai, dar pentru asta te puneau să mâni vacile pentru ei. Pe cei mai mici îi repezeau sau le cereau să aducă tutun de la părinții lor. Mie, însă, nu-mi cereau niciodată nimic.

L-am scos din buzunar, l-am desfăcut şi stăteam cu mâna ridicată deasupra vacii. Ştiam unde se face gaura, jos lângă spată. Dar nu mă puteam hotărî să lovesc. Îmi tremura mâna, iar inima mi se făcuse cât un purice. Strângeam briceagul tot mai tare în pumn. Atunci vaca iarăşi a scos un muget prelung, şi tot aşa de jalnic, că m-am cutremurat de groază. Şi cum stăteam cu briceagul în mână, am căzut în genunchi lângă foalele ei umflate şi am început să mă rog cu glas tare. Doar lacrimile îmi întrerupeau rugăciunea. Mi-am lipit capul de burta ei şi simțeam cum îmi curg lacrimile nu numai din ochi ci, parcă, din tot obrazul. Şi cred că pătrundeam până în adâncul burții ei, căci atunci când plânge un copil, plânge toată lumea. Şi cine ştie dacă nu plânsul acesta m-a făcut matur. Cred că Dumnezeu i-a dat omului un singur plânset, cum i-a dat o singură inimă, un singur ficat, o singură splină şi o singură băşică. Şi omul trebuie să-şi plângă plânsetul acesta, ca să ştie clipa în care încetează să mai fie copil şi în care devine om matur. Altfel l-ar urma până la capătul zilelor, şi până la capătul zilelor i s-ar părea omului că tot e copil. Unora chiar li se pare.

Deşi n-am fost plângăcios. Chiar dacă plângeam, plângeam mai mult în mine, pe din afară nimeni n-ar fi ştiut că plâng. Numai atunci, lângă vaca lui Kubik, parcă s-a revărsat ceva larg din mine, că se mira şi vaca, văzând pe cineva că plânge lângă ea, căci cine

ar plânge pentru o vacă. Cu atât mai mult cu cât nici Kubik nu avea grijă de ea, veşnic umbla murdară de bălegar, că nu se găsea nimeni să dea cu ţesala pe spatele ei. Că bătrânul Kubik, dacă nu era la cârciumă, era la vreo adunare, iar Wacek nu ştia decât să dea cu biciul în ea.

În clipa aceea parcă s-a mişcat ceva în foalele ei şi coasta pe care mi-am aplecat capul în plânsetul meu a început să coboare. M-am aruncat în picioare, vaca şi-a ridicat capul drept în sus şi parcă a început să se târască înapoi pe iarbă. Şi nu mai gemea, ci mai mult horcăia. Am sărit spre spatele ei şi acolo am văzut cum ieşea, ca dintr-o scorbură mare, un botişor, iar peste o clipă tot capul. Nu ştiam ce trebuie să fac aşa că am apucat cu amândouă mâinile capul şi am început să trag cât mă ţineau puterile. Şi aşa s-a născut un viţel. Era de aceeaşi culoare ca şi mama lui, doar că strălucea.

Mă strigau, după aceea, pe păşune, Naşule, Naşule, Naşule. Şi cu porecla asta am rămas. Nu mă supăram, de ce m-aş fi supărat? Şi aşa s-a întâmplat că de atunci n-am mai fost niciodată naş. Nu că nu m-ar fi rugat niciodată. De multe ori m-au rugat. Puteam să am fini câţi voiam. Numai că ce ar fi avut de la mine, dacă le-aş fi fost naş? După cum nici viţelul lui Kubik n-a avut nimic de la mine. Nici nu ştiu ce s-a întâmplat mai departe cu el, dacă l-a crescut Kubik, sau l-a vândut, sau l-a tăiat. Cu toate că nu se face să refuzi când te roagă să fii naş, niciodată n-am primit să fac pe naşul. Şi dacă ar fi după mine, aş desfiinţa pentru totdeauna năşitul. Are omul un tată adevărat şi o mamă adevărată, la ce-i mai trebuie nişte părinţi făcuţi. Te duce până la altar, dar după aceea o bomboană nu-ţi dă, sau cel puţin să te mângâie pe cap. Sau să-ţi dea de băut, când creşti mare. Îi strigi, năşico, naşule, iar ei se uită ca nişte străini la tine.

Naşa mea a murit de tânără, când încă eram în leagăn, aşa că n-am să vorbesc despre ea. Dar pe naşul meu l-am văzut de două ori în viaţă, dacă nu mai pun la socoteală că l-am văzut când m-a botezat. Prima dată l-am văzut când eram de-acuma flăcău. Venise într-o duminică pe la prânz un ţăran la noi, tocmai mă pregăteam să plec la o petrecere, iar mama şi cu tata, o, Franek, a venit Franek! Şi Franek ăsta le-a întins mâna lor, apoi mi-a întins-o şi mie, i-am strâns mâna, dar mama şi cu tata au sărit pe mine, e naşul tău, sărută-i mâna. M-am răstit la ei că n-am să sărut mâna unui bărbat. Şi atunci l-am auzit pentru prima oară pe naşul meu:

— Ăsta-i finul meu? Ce-a crescut, oho. De-acuma îi flăcău.

Era de pe la Zbąszyn sau Suchowola, nici nu ştiu precis. L-a cunoscut tata pe când căuta un sobar. Ieşea fum din soba de la bucătărie şi niciunul din sobarii pe care îi cunoştea n-a reuşit să facă ceva. Veneau, desfăceau cărămizile, le puneau la loc, dar tot scotea fum. Cineva i-a spus tatei că e un sobar bun la Zbąszyn sau la Suchowola, unul care ştie leacul la orice sobă. S-a dus tata, l-a căutat şi s-a înțeles cu el. Şi ăsta a venit într-o zi, s-a uitat bine la ea, a scormonit prin sobă şi de atunci trage fumul ca vijelia. De bucurie s-au îmbătat amândoi şi tata l-a rugat să-mi fie naş, căci tocmai era timpul să mă boteze.

A doua oară l-am întâlnit în timpul războiului, la târg, la Płocice. Ne-am dus acolo ca să-l lichidăm pe un ticălos, înainte de război fusese aprod la judecătorie, iar în timpul războiului s-a făcut neamț. Şi în fiecare zi de târg umbla prin piață în uniformă germană, cu pistolul la brâu şi le lua muierilor ouă, unt, brânză, găini, mac. Când era binedispus le plătea, bineînțeles după mercurial. Deşi se ştie cam cât se plătea după mercurial pentru o găină sau pentru ouă. Dar rareori era binedispus, aşa că mai mult nu le plătea nimic, le lua, nemernicul, cu coşuri cu tot. Şi de încerca câte o babă să nu-i dea, călca cu bocancii tot ce era înaintea lui, ce avea de vânzare baba, ouăle, brânza, untul, smântâna, răsturna totul, babei îi dădea un picior în fund şi o mai făcea şi curvă în poloneză. Se întorceau uneori muierile de la târg, şi în loc să vină cu niscaiva groşi pentru sare, ață, gaz, chibrituri, veneau cu lacrimi în ochi. A fost avertizat de câteva ori, odată i-a dat unul cu halba peste gură, în cârciumă, de l-a pornit sângele, dar n-a înțeles nimic. Aşa că trebuia lichidat.

Ne-am dus în trei, eu, Mesteacănul şi Tristul. Nu, Tristul nu mai trăia pe atunci. Trebuie că a fost Sorbul. Sorbului îi plăcea să meargă la execuții. Nu mai sunt petreceri, zicea, aşa că ne mai distrăm, lichidând pe câte un ticălos. Şi avea un ochi de uliu. Că era om, pasăre sau iepure, dacă îl ochea o dată, putea să-şi ia adio de la viață. Doar că nu-i plăceau ordinele şi nu recunoştea gradele sau ofițerii.

Odată, după o bătălie, dispăruse. S-au dus băieții să-i caute trupul, că poate a căzut în luptă şi se cuvenea să-l îngropăm. Dar nu l-au găsit. Ne-am gândit că poate l-au prins. Dar ar fi văzut careva dintre noi. Şi nu era Sorbul dintre cei care se lasă prinşi. Purta totdeauna un glonte în buzunarul de la piept, şi, de câte ori avea o clipă de răgaz, îl scotea şi-l şlefuia cu degetele de strălucea ca aurul. Şi râdea, zicând că îl ține pentru el, că nu se va lăsa

niciodată prins. Aşa că am început să ne gândim că poate era iscoadă. Sorbul iscoadă? Greu de crezut. Până la urmă s-au dus doi băieți pe biciclete la el acasă, îi rămăsese nevasta cu trei copii, ca să-i spună că a căzut pe câmpul de onoare. Au găsit-o lângă fântână, scotea apă. Până să-i spună că a murit s-au gândit, ca să intre în vorbă, s-o întrebe dacă nu ştie unde e. Femeia s-a uitat la ei tulburată, nu ştia cine sunt, şi a început să bălmăjească, că s-a dus la câmp şi încă nu ştiu unde, că a lăsat-o cu copiii şi cu gospodăria. Că nu se mai poate descurca şi a început să plângă.

Băieții s-au simțit prost, dar tot uitându-se în dreapta şi în stânga, aud pe cineva îmblătind în şură, țup-țup, țup-țup. Au întrebat-o cine îmblăteşte, o rudă, a zis ea, şi i-a rugat să intre în casă să le dea nişte lapte covăsit. Băieții nu erau tâmpiți, aşa că i-au zis că vin cu plăcere, dar mai întâi să întrebe ruda din şură, dacă nu ştie ceva de Sorbul. Deschid uşa şi când colo, era chiar Sorbul care îmblătea.

— Îmblăteşti, Sorbule? zic ei.

— Aha, cum vedeți, îmblătesc, zice.

— Credeam că ai murit, Sorbule, zic ei.

— Dacă aş fi murit, n-aş fi îmblătit, zice.

— Nu-i frumos, Sorbule, ai fugit din detaşament, zic ei.

— N-am fugit, zice. Am trecut doar pe acasă, ca să-i îmblătesc muierii, că n-are cine să-i îmblătească.

— N-oi fi, cumva, vreo iscoadă, Sorbule? zic ei.

— Dacă eram iscoadă aş fi avut un argat. Argatul mi-ar îmblăti, iar eu v-aş fi dus la nemți, zice.

— Hai să mergem, Sorbule, zic ei.

— Merg după ce termin de îmblătit, zice. Mi-a mai rămas cam o jumătate de căpiță de grâu. A, şi ovăzul pentru cal.

Băieții duc mâinile la pistoale, dar până să le scoată, Sorbul i-a şi răsturnat cu îmblăciul. Apoi le-a întors mâinile, le-a luat pistoalele.

— Ziceți-le acolo că sunt viu. Şi că nu sunt iscoadă. Iar acum duceți-vă în casă să vă dea muierea nişte lapte. Şi valea de aici. Vin eu de bună voie, de silit nu mă sileşte nimeni.

Am intrat în cârciumă, să bem câte un păhărel. Sorbul avea un bici în mână şi căciulă de oaie în cap, ca să nu-l recunoască nimeni, zicând că-i vizitiu. Iar Mesteacănul a rămas în piață, ca să ne dea de ştire când apare netrebnicul acela. N-am vrut să rămânem toți trei, ca să nu bată la ochi. În afară de asta, Sorbul totdeauna simțea nevoia să bea ceva înainte de a merge să omoare.

Zicea că dacă bea, are mâna mai iute şi ochiul mai ager, dar poate că nu spunea totul. De fapt, şi dacă nu trebuia să omoare, nu vărsa paharul pe de lături. Doar că nu-i plăcea să bea de unul singur, ci totdeauna găsea pe câte unul, peste care a dat un necaz, şi pe care îl mângâia, ca un popă, cu cuvintele lui. Căci dacă ai dat de un necaz, trebuie să bei, şi cuvintele de mângâiere sunt binevenite.

Tot aşa s-a întâmplat şi când a venit Tristul în detaşamentul nostru. S-a lipit de el Sorbul ca de frate-său. Căci Tristul de-abia se însurase când a trebuit să fugă în pădure, lăsând nevestica singură în casă. De aia i se spunea Tristul. Era un bărbat bine făcut, înalt, cu păr negru, ondulat, sprâncene stufoase, aşa că şi nevasta trebuie că era frumoasă. Unii îl invidiau pentru nevastă, deşi n-a vorbit niciodată despre ea, dar Sorbul de cum l-a cunoscut a şi început să-l aline:

— O să te mai bucuri, frate, de ea. Şi eu eram tot aşa de furtunos. Câteodată nu mai puteam să aştept căderea nopții. Se întâmpla că tăbăram pe ea pe câmp, în holdă, nici nu mă uitam dacă trece sau nu pe acolo cineva. Iar acuma când mă duc pe acasă, îi tai lemne, mă uit la copitele calului, dacă nu şi-a pierdut vreo potcoavă, îi spun ce şi unde să semene, iar dacă trage de mine îi zic, e război, Valerio, trebuie să-l batem pe duşman, să lăsăm dragostea pe altă dată. Cu alta poate că m-aş fi dus. Căci, deşi s-ar părea că-i acelaşi lucru, totdeauna e fie mai grasă, fie mai slabă, şi geme altfel. Iar de nevastă te leagă numai grijile şi necazurile. Ce noroc că ni le dă Dumnezeu, căci, altfel, ce ne-am face? Chiar dacă nu te iei de păr cu ea, noaptea tot îi întorci spatele, mai pui şi perna la mijloc, ca să nu te încălzească prea tare. Cu nevastă-ta, frate, e ca şi cum ai face cu tine singur, căci tu şi cu ea sunteți acelaşi trup, când e frânt de oboseală unul, obosit e şi celălalt, când e bolnav unul, betejeşte şi celălalt. În afară de asta, am făcut trei copii, să-l mai fac şi pe al patrulea? Cine ştie ce soartă îl aşteaptă? Crezi că, altfel, m-aş fi făcut partizan? Asta îmi trebuia? Păduchii mă mănâncă, sunt tot timpul nedormit, poate că am să cad în luptă. De-acasă nimeni nu mă gonea, nimeni nu venea după mine, cotele le predam, porci, vaci. Geamurile le astupam peste noapte. Ce ziceau, făceam. Chiar şi jandarmul îmi spunea, Herr Sadziak, gut, gut. Dar n-am mai putut răbda.

Sorbul a căzut în atacul asupra închisorii de la Oleszyce. Nici Tristul n-a avut mai mult noroc. Într-o noapte s-a hotărât să

meargă să vadă ce-i mai face nevestica, rămasă singură acasă. L-au sfătuit băieții, Tristule, nu te duce, vrei să ştii prea multe, frate, poate că afli ce nu trebuie. Mai bine îmbată-te.

Noaptea era înstelată, câinii din sat îl cunoşteau, aşa că doar câte unul mai lătra trezit din somn. Iar pe câinele lui l-a împuşcat jandarmul, când i-au făcut percheziția, aşa că putea să vină şi un hoț, şi tot n-ar fi avut cine să latre. A bătut în geam şi a aşteptat s-o vadă cum se apropie în semiîntuneric, de după geam, în cămaşă albă, să facă ochii mari văzându-l pe el. Apoi cum se repede la uşă, ca să-i deschidă, şi să-i cadă în brațe. Văzduhul era înmiresmat de liliac, căci în jurul casei creşteau unul lângă altul.

A mai bătut o dată în geam, ceva mai tare, dar nu se simțea nicio mişcare în casă şi nici la geam nu apărea nimeni. A mai stat puțin, a ascultat, s-a uitat în jur şi s-a îndreptat spre uşă. Uşa nu era închisă. A intrat, a zis pe întuneric binecuvântat fie Domnul, a zis, sunt eu, unde eşti, Wanda? A auzit doar cotcodăcitul cloştii de sub masă, care, pesemne, a crezut că a venit cineva să-i ia puii.

A nimerit lampa, a aprins-o, s-a uitat în jur şi a văzut-o pe Wanda lui cum doarme cu cineva în pat. Dormeau aşa de adânc că, deşi a îndreptat lumina lămpii spre ei, niciunuia nu i-a clipit vreun ochi. Plapuma dată la o parte, iar ei, goi, cum i-a făcut Dumnezeu. Bărbatul cel puțin avea atâta ruşine că dormea pe o rână şi chircit, pesemne i-o fi fost frig, sau poate fiindcă nu se simțea în patul lui. L-a recunoscut pe Felek, cavalerul de onoare de la nunta lui. Iar ea, cu burta în sus, cu picioarele desfăcute, mototolită, boțită, cu un sân într-o parte, cu celălalt, în cealaltă parte, acoperită doar cu mărgelele roşii de la gât, pe care i le-a cumpărat la praznicul de dinaintea nunții.

Pe masă erau două sticle de rachiu, una golită până la fund, cealaltă pe jumătate, cârnați, castraveți murați şi pâine tăiată, ca pentru o masă de logodnă. Îşi mai prăjiseră şi nişte ouă şi se vedea că mâncaseră din aceeaşi tigaie, că erau în tigaie două furculițe. Hainele le erau aruncate prin odaie. Fusta ei era tocmai în bucătărie, aşa că s-ar fi putut ca ea să-i fi prăjit ouăle fără fustă.

Le-a făcut câte o cruce, a scos pistolul, a împuşcat-o pe ea, apoi pe el, aşa cum dormeau. A mieunat cotoiul pe cuptor, l-a împuşcat şi pe cotoi. Era icoana lui Hristos deasupra patului, cu inima deasupra, a tras în inimă. Ieşeau puii de sub cloşcă, a călcat puii, iar cloşca a împuşcat-o. A tras cu pistolul în toate geamurile, în toate farfuriile. A tras şi în găleata cu apă. Iar când s-a săturat, s-a aşezat la masă, a băut ce mai rămăsese în sticlă, apoi s-a pus pe

cântat. Nunta mea a ținut până dimineața, of, mi-a fost dată moartea, moartea până peste urechi, iar gura mea râde ca focul, of, Dumnezeule, ia tu şi moartea mea. Apoi l-a aruncat pe Felek din pat, s-a aşezat în locul lui lângă nevasta ucisă şi s-a împuşcat.

Sorbul s-a ridicat de la masă ca să aducă încă un rând, căci Mesteacănul nu dădea niciun semn, iar cu paharele goale s-ar fi putut să dăm de bănuit. Cârciuma era plină de oameni, toți beau, aşa că trebuiau să fie printre ei şi iscoade. În clipa aceea cineva mă loveşte în cot:

— Nu eşti tu al lui Pietruszka?

N-am întors capul, dar vocea mi s-a părut cunoscută.

— Cum, nici pe naşul tău nu-l mai recunoşti? şi se aşază pe scaunul pe care şezuse Sorbul, beat ca un porc. Tu eşti măi, al lui Pietruszka, ăla cu casa în spatele cooperativei. Aveați berze pe şură. Eu v-am făcut soba, cu ani în urmă.

— Pleacă de aici, pleacă, nu sunt eu ăla pe care l-ai pierdut. Şi tot timpul mă uitam în altă parte. Iar ăsta se scoală şi strigând în gura mare, se bate cu pumnul în piept:

— Finul meu! – Iar pe mine mă bate pe umăr. – Numai că nu vrea să-şi recunoască naşul?!

La auzul acestor cuvinte gălăgia din cârciumă se mai potoleşte şi simt cum se uită toți la mine cu dispreț; ce fel de om sunt eu, dacă nu-mi recunosc naşul!

S-a întors Sorbul cu încă un rând şi mă întreabă, cine e? Eu, că nu ştiu, că s-a lipit de mine şi zice că mi-e naş.

— Nu m-am lipit, nu m-am lipit, sunt naşul tău! Iar tu eşti finul meu, că eşti al lui Pietruszka. Ia, adu un pahar şi pentru naş.

Simțeam măruntaiele cum ies din mine, nu ştiam ce să fac, în sfârşit, m-am aplecat şi l-am luat cu binişorul:

— Tacă-ți gura. Eu nu sunt Pietruszka, sunt Vulturul.

La care ăsta strigă şi mai tare;

— Ce Vultur? Eşti al lui Pietruszka, uite, cu mâinile astea te-am dus la altar. Te-ai lepădat de mumă-ta, de tat-tu?

— Nu m-am lepădat, dar aşa sunt vremurile, înțelege.

A dat cu pumnul în masă de s-a cutremurat masa:

— Lasă vremurile, tu eşti al lui Pietruszka şi gata! Iar eu sunt naşul tău.

— Dacă-i naşul tău, întreabă-l dacă ți-a cumpărat vreodată ceva – s-a enervat Sorbul. Ți-a cumpărat un rahat! Ca şi al meu! Nici ăla nu mi-a luat niciodată nimic! Toți naşii ăştia sunt la fel! Vrei să-i ard una?

— Lasă-l în pace. Lasă-l să zică că mi-e naş. Şi chiar i-am turnat în paharul meu, că poate se linişteşte. Dar a început să zbiere şi mai tare, că sunt al lui Pietruszka. N-am mai putut răbda, l-am apucat ca pe un gâscan de gât şi i-am strigat în faţă:

— Vulturul!

Şi l-am strâns de gât de-i ieşiseră ochii afară.

Câţiva s-au ridicat de la mese, dar Sorbul i-a oprit, staţi acolo, şi-a băgat mâna sub scurtă şi i-am văzut cum se aşază la loc.

— Pietruszka, tu, netrebnicule, a mai zis aproape sufocat şi m-a apucat de scurtă ca să nu cadă jos.

— Vulturul.

Mânia îmi luase minţile şi-l strângeam tot mai tare de gât. Chelneriţa a început să strige că-i cheamă pe jandarmi.

— Arde-l. Nu-ţi fie milă de naş, mă aţâţa Sorbul.

În clipa aceea a intrat Mesteacănul în cârciumă şi a făcut un semn că ticălosul pe care-l urmăream s-a dus în piaţă.

— Lasă-mă, naşule! am strigat. Dar mă ţinea de scurtă şi nu mă lăsa. Fără să mai stau pe gânduri i-am ars un pumn între ochi de i-a pornit sângele din nas, iar ochii i s-au tulburat.

— Pietruszka, a horcăit.

— Vulturul.

Şi i-am mai dat un pumn.

— Nu mai da. Nu mai da. N-ai decât să fii Vulturul.

VII. Aleluia

Nu ştiu dacă Dumnezeu a murit sau a înviat, dacă toate acestea sunt adevărate, dar ouăle sfinţite au alt gust decât cele nesfinţite. Şi să nu-mi spună nimeni că doar mi se pare. Sunt zile la rând când nici nu pun gura pe ouă, dar din cele sfinţite pot să mănânc şi zece, şi nu mi se opresc în gât. N-am nevoie nici de pâine, doar de puţină sare, bineînţeles, şi aia sfinţită. Dar mai mult îmi plac cu hrean, iar hreanul să fie nu numai sfinţit dar şi tare, ca să simţi cum îţi înţeapă nasul.

De Paşti mama făcea cozonaci, nişte cozonaci grozavi. Se întâmpla ca spre primăvară să nu mai fie făină în casă, nu mai aveam făină nici pentru găluşte la ciorbă, dar pentru cozonaci mama oprea imediat după treieriş, din grâul nou, iar restul îl folosea cât ne ajungea. Când aducea din pod câte un cozonac, căci în pod îi ţinea după ce îi cocea, tata, Michał, Antek, Stasiek făceau roată în jurul mesei şi îi vedeai cum le lăsa gura apă când tăia mama cozonacul. Mie însă, chiar mai mult decât cozonacul, îmi plăceau ouăle sfinţite. Şi de obicei făceam schimb cu unul dintre ei, eu le dădeam felia mea de cozonac, iar ei oul sfinţit.

Dacă n-ar fi fost ouăle sfinţite, din partea mea, putea nici să nu fie Paşte. Căci, la urma urmelor, ce sărbătoare mai e şi asta? Nu e nici iarna, nici primăvara. Iar, în afară de asta, niciodată nu ştii când pică Paştele. De fiecare dată trebuie să te uiţi în calendar, ca să vezi când cade. Şi în fiecare an trebuie să cumperi alt calendar dacă vrei să afli când cade Paştele, parcă anume ca să nu te poţi niciodată obişnui cu ziua de Paşte. M-am născut în Vinerea Mare, dar nu pot să spun că m-am născut în Vinerea Mare deoarece în fiecare an Vinerea Mare cade în altă lună. Aşa că poate că nici Domnul Isus n-a murit şi n-a înviat, dacă în fiecare an trebuie să cauţi Paştele în altă parte?

Îmi place Crăciunul. De fiecare dată este la timpul său. Nu trebuie să-l cauţi prin calendare. În afară de asta, atunci se încheie anul, şi nu cunosc un an aşa de bun ca oamenii să dorească să-l oprească pe loc. Apoi îmi plac colindele. Pe vremuri, când cântam cu toţii în casă, se zguduiau pereţii. Iar când ieşeam pe uliţă, ca să auzim cum se cântă pe la alţii, ni se părea că steaua de la Betleem, care a apărut deasupra staulului, acuma o să cadă din cer. Căci

aici se cânta, dincolo se cânta, la toți vecinii se cânta, se cânta până la marginea satului, şi chiar dincolo de sat, departe, departe.

Chiar şi acuma, când vine Ajunul, îmi place să cânt. Căci colindele le poți cânta şi singur, uneori chiar ți se pare că eşti mic şi le auzi, ca şi cum ar fi cântate de toți ai casei. Mai mult îmi place să cânt „Naşterea Ta, Hristoase". Mi-a mai rămas puțin glas din anii de demult, aşa că uneori fac să se zguduie pereții. Până şi vecinii se opresc din cântat, numai ca să mă audă pe mine. Ia auzi, cântă Szymek, tăceți. Chiar şi Michał ascultă la cântatul meu de parcă m-ar ruga să nu-l termin niciodată.

Îi spuneam câteodată, vrei, te învăț şi o să cântăm în doi. Repetă după mine, Naşterea Ta, Hristoase. Mai întâi cuvintele, iar melodia, după aceea. Nu e greu. Dumnezeu e Dumnezeu, asta o ştii. Iar că se naşte, asta iarăşi o ştii. Eu m-am născut, tu te-ai născut. Câinele se naşte, pisica, mânzul. Oricine trebuie să se nască, dacă vrea să trăiască. Ții minte, astă primăvară am avut pui, şi ei s-au născut, numai că s-au născut din ouă. Cântam de fiecare dată când venea Crăciunul. Ne aşezam în jurul mesei, doar că masa era alta, eu, tu, tata, mama, Antek, iar Stasiek în brațele mamei. Când întindea masa, ție ți-l punea pe Stasiek în brațe, ca să-l ții, căci în brațele tale nu plângea niciodată. O dată ți-a făcut pipi în poală. Hristos se naşte, e un cântec, nu te teme.

Deşi în anii tinereții îmi plăcea şi Paştele. Eram în grupul de pompieri şi, în Vinerea Mare, făceam de veghe la mormântul lui Hristos. În uniforme, cu centuri, cu toporaşele prinse de centuri, încă ne mai şi întreceam să vedem cui îi stă mai bine în uniformă. Cu o săptămână înainte, ne lustruiam căştile şi cizmele. Casca o curățam mai întâi cu cenuşă, apoi cu scuipat, după aceea o frecam cu o bucată de postav, aşa că strălucea ca o monstranță, de ziceai că sunt Sfântul Gheorghe, sau alt sfânt, care umbla cu casca în cap. Iar cizmele le dădeam cu funingine amestecată cu smântână şi le frecam cu pielicică de iepure. Doar că trebuia să umbli destul de mult, până să găseşti pe cineva care să-ți împrumute nişte cizme. Nimeni dintre băieți n-avea cizme ca lumea, doar gospodarii mai bogați purtau aşa ceva. Şi cum stăteam de strajă câte patru, şi ca să ne schimbăm, era nevoie de opt perechi, uneori trebuia să mai mergem şi prin alte sate, ca să găsim cizme, şi unde mai pui că nu li se potriveau la toți. Unii aveau picioare mari, cizmele le erau mici, îi ardeau, le amorțeau picioarele până la genunchi, dar trebuiau să stea drepți, căci veneau oamenii să privească mormântul, ne priveau şi pe noi, aşa că auzeai după aceea vorbe

prin sat că ăla a stat strâmb, că ălălalt dădea mereu din cap. Despre mine, însă, toți ziceau că stăteam drept, ca o stană de piatră.

Iar a doua zi de Paşti o luam de dimineață prin sat, pe la casele unde erau fete mai frumoase. Îi stropeam mai întâi, puțin, pe părinți, că aşa era obiceiul, mai mult pe fată, dar nici prea mult, ca să nu udăm pereții proaspăt văruiți. Căci puteau să nu-ți dea nimic, dacă se mâniau. De-abia după ce treceam pe la mai multe case şi ni se înfierbântau capetele, începeam bairamul. Le udam cu stropitorile, cu găleţile. Mergea sau venea de la biserică câte una, nu ne uitam că-i fată sau nevastă, o udam toată. Pe câte una o trăgeam la fântână, şi unii o țineau, iar alții scoteau apa, fata chițăia cât putea, iar gloata se prăpădea de râs.

O dată Zośka Niezgódkówna s-a smuls din mâinile noastre şi a dat să fugă spre râu. Spre nenorocul ei am prins-o tocmai la râu. S-a rugat, a plâns, că este în rochie nouă, că are pantofi noi, că şi cămaşa e nouă şi toate sunt noi, că i le-a trimis o mătuşă din America, şi că cum o să se mai întoarcă acasă. Aşa că am dezbrăcat-o la pielea goală. A început să plângă şi mai rău, să ne roage cu lacrimi în ochi, se smulgea cât putea din mâinile noastre, că-i tremurau țâțişoarele. Nu te mai smulge atâta, îi strigam, că-ți plesneşte fecioria, şi nimeni dintre noi n-o să te mai ia de nevastă. Apoi am apucat-o de mâini şi de picioare şi zdup cu Zośka în râu.

Ouă se sfințeau totdeauna, la noi în casă, câte şaizeci. Le vopseam jumătate roşii, în coajă de ceapă, şi jumătate verzi, în secară tânără. Şi totdeauna eu mă duceam la biserică, ca să le sfințească popa. Mă băgăm mai în față, când începea popa să sfințească ouăle, ca să cadă cât mai multe picături din sfeştoc, căci după aceea popa doar îi dădea din sfeştoc, dar nu mai picura nimic din el. Eram de-acuma flăcău şi tot mă duceam cu ouăle la sfințit. De-abia în timpul războiului, după ce am plecat la partizani, se ducea Antek, iar după el Stasiek. Dar ei nu s-au dus de prea multe ori, că după ce a plecat Antek în lume, a plecat şi Stasiek, aşa că iarăşi pe mine mă trimiteau să duc ouăle la sfințit, căci ce Paşte e acela fără ouă sfințite. Poate să lipsească cozonacul, pot să lipsească cârnații, dar ouă sfințite trebuie să fie. Mănânci un ou sfințit, şi chiar dacă n-ai alte bucurii, tot cânți aleluia.

Doar în cei doi ani de spital n-am avut ouă sfințite. Dar cum m-am întors, la primul Paşte, am vopsit cele şaizeci de ouă. Deşi n-am avut ouă în casă şi a trebuit să cumpăr de la cooperativă dintre acelea ştampilate, fiindcă găinile mele încă nu începuseră să ouă.

De fapt, ce găini mi-au rămas, doar două şi un cocoş. Şi încă pe una am pus-o pe ouă, ca să scoată pui. Le-am făcut pe toate roşii, cu coajă de ceapă, căci nu puteam să mă duc pe picioarele mele în câmp după secară tânără. Şi aşa, de-abia m-am dus până la biserică. Deşi am pornit foarte devreme, şi cu nişte picioare sănătoase, aş fi făcut drumul ăsta dus şi întors de cinci ori. Mă gândeam să am vreme să mă odihnesc puțin la biserică, până începe popa să sfințească, dar când am ajuns, popa de-acuma umbla şi sfințea. Spre norocul meu, a luat-o de la altarul mic, iar lume era foarte multă, strânsă pe câteva rânduri, căci cinci sate țin de parohia noastră, aşa că, până să ajungă la rândul în care eram eu, am reuşit să-mi fac loc între Sekulina şi o babă pe care n-o cunoşteam.

Numai că atunci când m-am aplecat să desfac basmaua, căci aveam coşul legat cu basmaua mamei, mi-a căzut cârja din mâini şi a bufnit atât de puternic de ai fi crezut că a tunat în biserică. Dintr-odată toate capetele s-au întors spre mine, privindu-mă cu groază. Popa a rămas cu sfeştocul ridicat în sus şi s-a uitat spre oameni. Mi s-a făcut ruşine şi pentru o clipă mi-a părut rău că am venit cu ouăle la sfințit, că n-am putut să aştept Paştele de la anul viitor, când poate că aş fi mers mai bine cu picioarele mele.

Şi de parcă asta n-ar fi fost de ajuns, n-am putut nici basmaua s-o dezleg, căci am strâns nodurile cu toată puterea, ca să nu mi se dezlege pe drum, iar popa era, de-acuma, foarte aproape. Ar fi trebuit să mă aşez în genunchi. Dar cum să mă aşez în genunchi cu un picior țeapăn şi cu celălalt care de-abia se îndoia. Aşa că degeaba m-am chinuit, pentru că popa a trecut ca o furtună. Şi, deşi m-au ajutat şi Sekulina, şi baba aceea străină, n-am reuşit să dezlegăm nodurile la timp, încât numai câteva picături din apa sfințită mi-au căzut pe mâini, iar pe ouă n-a căzut niciuna şi au rămas nesfințite. Şi dintr-odată am simțit că au alt gust. Ca şi cum le-aş fi luat de sub găină, le-aş fi fiert şi le-aş fi mâncat. Doar atâta că mă simțeam împăcat cu gândul că am vrut să le sfințesc. Căci au fost vremuri mai grele şi tot mă duceam să le sfințesc, aşa că nu în picioare stă totul.

Chiar când lucram la primărie, adică aveam o slujbă la stat, şi nu se făcea să mă duc să sfințesc ouă, şi tot când venea Sâmbăta Mare plecam de la primărie zicând că trebuie să sfințesc ouăle. Nu făceam nicio taină din asta. Şi când m-au trecut la cotele planificate, tot aşa, le spuneam, când venea timpul, că trebuie să merg cu ouăle la sfințit. Deşi la cotele planificate nu putea oricine

să lucreze, mereu aveam consfătuiri, la care ni se cerea să tragem tot mai tare. Trebuia să fii tare ca stânca în fața oamenilor. Grânele nu erau încă strânse de pe câmp, cartofii mai erau în pământ, dar termenele de predare ne veneau tot mai scurte, să se ducă, să se predea, căci cine nu predă cotele va fi vai de el. Şi veneau de undeva de sus, unde cred că era unul care scornea termenele acestea. Bănuiesc că era unul care se credea mai vajnic decât pământul. Dar mai important decât pământul este doar Dumnezeu, pentru cine crede în el. Iar pentru cine nu crede, pământul este mai presus decât orice. Şi nici cu termenele, nici cu biciul nu-l faci să meargă mai repede. Cel mult poți să-l pupi în fund, că nu te ascultă. Dar ce puteam să facem?

Uneori, îmi amorțea mâna de atâta scris, căci scriam şi scriam, dispoziții, avertismente, pedepse. Ochii îi aveam roşii, ca la iepurii de casă. Deschideam ochii dimineața şi aproape că nu mai vedeam. Mama mă întreba, de unde ai ochii ăştia roşii? De la scris. Iar tata, ai vreme să-l crezi, auzi, cică de la scris? Dacă ar fi aşa, apoi nimeni n-ar mai merge la şcoală, căci acolo toată ziua se scrie. N-am avea nici popi, nici învățați. De la băutură. Aseară cum a trecut pragul, s-a şi aruncat, ca porcul, în pat. Dormeai, aşa că n-ai văzut. Cei de la primărie mă sfătuiau să merg la doctor, poate că am nevoie de ochelari. Erau unii la primărie care purtau ochelari. Ochelari purta Sąsiadek, mai purta unul de la asigurări, mai avea unul de la drumuri, câteodată vătăşelul îşi punea şi el ochelarii când îl trimiteau cu câte o hârtie şi nu putea să citească destinația. Mai purtau vreo trei funcționare, dar niciuna dintre ele nu-mi plăcea. Mi-am pus o dată ochelarii lui Sąsiadek, nu-mi stătea rău, dar vedeam prin ei ca prin ceață.

Unii ziceau că m-am dus la primărie ca să mănânc o pâine mai albă, dar ce pâine era asta? Veneau oamenii la tine şi blestemau cu ce le venea la gură. Aveam biroul plin de hârtii, dulapurile de pe coridor erau şi ele pline, că am mai scos şi în curte. Şi cum veneau, îmi trânteau hârtiile pe masă strigând în gura mare, du-te tu, de coseşte, du-te tu, de strânge, de treieră şi ia totul. Câte o babă nenorocită îți mai arăta şi fundul gol, zicând că asta-i tot ce are. Iar eu îmi desfăceam brațele, zicând că nu e de la mine. Atunci de la cine? Toți, diavolilor, sunteți la fel!

Uneori, se înțelege, îl mai ajutam pe câte unul. Ba îi prelungeam termenul de predare, ba îi mai reduceam din cotă, ba îl învățam cum să facă câte o cerere şi unde s-o ducă. Aşa că fiecare căuta, după aceea, să-ți mulțumească. Şi cum mulțumesc

țăranii între ei? Chemându-se la câte un rachiu. Rachiul nu-i mită. Aici nu-i unul care să dea şi altul care să primească, beau amândoi. Aşa că m-am obişnuit să beau. De fapt, într-o slujbă ca asta nici nu poți să nu bei. Unde mai pui că oamenii cred că la un rachiu se pot aranja toate treburile, şi încă mai bine decât dacă le-ar aranja chiar bunul Dumnezeu. Deşi cărările Domnului sunt tare ascunse. Uneori reuşeşti dacă bei, alteori nu te ajută nici rugăciunile. Dar dacă vrei să trăieşti în înțelegere cu oamenii, trebuie să bei. Doar atunci te iau drept unul de-al lor. Şi e mare lucru.

Unde mai pui că bufetul era peste drum de primărie, de cealaltă parte a drumului. Şi, cum se ştie, recunoştința nu e miloagă, eu îți dau atâta, tu îmi dai atâta, aşa că arareori se sfârşea cu o jumătate de litru. Fiindcă recunoştința n-o ții în buzunar, ci în inimă. Şi oricât de hâtru ar fi omul, tot după o jumătate de litru îşi dă drumul la inimă. Iar atunci inima face cinste, inima plăteşte şi prin inimă intri în sufletul omului.

În afară de asta totdeauna se mai găsea câte unul care se aşeza la masa noastră, chiar dacă n-avea pentru ce să-mi fie recunoscător, ci doar aşa, pentru orice eventualitate. Apoi se mai aşezau la masa noastră şi alții, uneori toți care se nimereau la ora aceea prin bufet. Că cine nu vrea să arate că are şi inimă, nu numai trup? Venea ora închiderii, responsabilul Jasiński închidea bufetul pe din afară, iar noi mai rămâneam să bem. Cel mult ne încărca cu câțiva zloți la plată, căci şi el trebuie să câştige ceva, nu numai salariul. Se culca pe scaunele de după tejghea, iar noi îi dădeam mai departe cu băutura. Ehei, beam de parcă sufletele noastre erau de mult în rai, uitam că eram în cârciumă. Zicea Jasiński, când vreți să plecați, să mă sculați şi pe mine. Ah, Jasiński, Jasiński, cine ar fi vrut să plece şi unde? De la înălțimea cerului să coborâm iarăşi pe pământ? Aşa că îl mai trezeam pe Jasiński, dar ca să ne mai dea câte o jumătate de litru. Căci mă simțeam iarăşi „Vulturul”. Ehei, tu ne-ai părăsit, Doamne, dar, din fericire, îl mai avem pe „Vulturul”. Ehei! Doar să apară „Vulturul” în sat, pentru fiecare lacrimă de-a noastră va cădea câte un neamț! Ehei! Uite că „Vulturul” a venit cu partizanii lui, beau la Maryśka Królówna, acuma o să defileze prin sat ca să strângă făină şi slănină! Deşi uneori defilarea asta se sfârşea dureros, cădeau oamenii în dreapta, cădeau în stânga. Ah, am fost „Vulturul”, şi ce am ajuns acuma, un nimic. Trezeşte-te, Jasiński, încă o jumătate de litru!

Iar a doua zi mă aşezam mai mult mort la birou, capul îmi crăpa de durere, mă chirceam de dureri de burtă şi de-abia îi mai vedeam pe oamenii care veneau la mine cu necazurile lor. Şi nu-i păsa nimănui că poate eu am necazuri mai mari, numai că n-am cui să mă plâng.

Uneori abia ajungeam acasă şi trebuia să pornesc din nou spre primărie, de-abia apucam să beau nişte lapte covăsit sau nişte zeamă de varză. Casa noastră nu era chiar aşa de departe, dar dacă îţi încurcă dracul minţile, mergi ba încolo, ba încoace, o iei chiar şi înapoi. Şi îţi întunecă într-atâta mintea, încât te rătăceşti în satul în care te-ai născut. Singura scăpare era să mă ţin de case. Spre norocul meu, casele erau pe vremea aceea aproape una de alta, doar gardurile le despărţeau, aşa că te ţineai de ele şi, târâş-grăpiş, ajungeai la casa ta. Căci acuma mai toţi şi-au făcut case noi, cu curţi mari, mai greu să te ţii de ele.

Iar când ajungeai acasă mai trebuia să nimereşti uşa, apoi să cauţi clanţa. Iar asta era, uneori, mai greu de găsit decât acul într-un car cu fân. Căutam clanţa, iar tata care stătea de partea cealaltă a uşii n-o deschidea.

— Tată, deschide, sunt eu, Szymek.

— Deschide-o singur, beţivule.

— Dar nu nimeresc clanţa.

— Auzi, mamă, nu nimereşte clanţa.

— Deschide-i uşa, Józuś, deschide-i, e doar fiul tău.

— Diavol, nu fiu. Îl auzi cum zgârie cu ghearele uşa? Iar pe diavol nu-l las în casă, cât mai e casa mea. Zgârie, zgârie, diavole, până ţi-oi zdreli labele.

— Deschide-i, Józuś, îl ruga mama.

— Scoală-te şi deschide-i tu, dacă vrei să-i deschizi.

— I-aş deschide, dar nu pot să mă scol. Deschide-i, Józuś. E fiul tău, chiar dacă e un fiu risipitor, tot e fiul tău.

— Am avut băieţi, dar au plecat în lume. Căci ce-i bun ori moare, ori se duce în lume, doar ce-i rău rămâne.

O dată, nu mi-a deschis şi, deşi am găsit cu greu clanţa, n-am putut să intru că pusese cârligul pe dinăuntru. Am început să bat în uşă cu pumnii, că ştiam că stătea după uşă, până la urmă am dat cu piciorul în uşă şi am strigat:

— Cum moare mama, nu mai rămân aici! Şi n-o să mă opreşti să plec!

Şi am plecat. M-am dus şi m-am aşezat pe o piatră în faţa casei. Trecuse de miezul nopţii. De-abia m-am aşezat, când simt că

se lipeşte cineva de mine.

— Dă-te mai încolo.

Mă uit, era bunicul Łukasz, acela care încă înainte de primul război mondial fugise în America. Luna strălucea ca un taler, stelele erau risipite pe cer ca grăunțele în curte, aşa că nu puteam să nu-l recunosc. Vederea lui m-a făcut să mă trezesc puțin din beție. Părea o vedenie. Mă gândeam ce-o fi vrând sufletul lui de la mine. Tu eşti, moşule, îl întreb. Da, binecuvântat fie Domnul. Parcă erai în America? Oamenii ziceau că ai făcut avere acolo, dar văd că te-ai întors. O fi adevărat ce se spune, că atunci când omul moare sufletul lui se întoarce acolo unde s-a născut. Numai că de ce a fost nevoie să-l mai duci în America? Ai plătit pentru el vaporul, iar el s-a întors acasă. Trebuia să-l fi lăsat acasă atunci când te-au căutat jandarmii, ce ar fi putut să-i facă sufletului? Şi nu te-ar mai fi tras să te mai întorci după moarte. Ți-a fost aşa de rău în America? Bucură-te că nici aici nu ți-ar fi fost mai bine. Aici e aceeaşi Americă, numai că-i pe partea cealaltă a lumii. Că America, moşule, e totdeauna acolo unde nu suntem noi. Ei, zi-mi cel puțin cum e pe lumea cealaltă. L-ai omorât pe vechil, aşa că ştii mai bine decât alții. Chiar dacă n-a fost un nemernic, bine i-ai făcut. Şi mie îmi vine să omor câteodată, dar nu mai sunt vechili. Acuma e altă orânduire. Cred că nu ştii ce-i aia orânduire? Adică guvernele. Tu l-ai omorât pe vechil şi a trebuit să fugi, iar nepotul tău a ajuns funcționar. Ai visat tu vreodată că ai să ai un funcționar în neam? Uite că-l ai, şade lângă tine pe piatră. A băut puțin, dar din pricina ta, bunicule. Căci vouă, bătrânilor, ce vă trecea prin cap, aia ați visat, iar nepoții trebuie acum din pricina asta să bea. Voi pe lumea cealaltă, nepoții pe lumea asta, dar toți ne învârtim pe aceeaşi roată. Iar roata nu poate fi îndreptată. Aşa că mai bine să te duci la cârciumă, decât în lume, că-i acelaşi lucru, numai că birtul e mai aproape. Câteodată când văd luna asta pe cer îmi vine să mă leg cu lanțul şi să urlu la lună. Oh, aş urla mai bine decât câinele nostru. I-aş mirosi şi pe hoți, şi sufletul tău bunicule. Ai văzut vreodată o lună aşa de frumoasă în America? Numai aici, deasupra satului nostru, luna apare aşa de clară. De-ai întinde năvodul în râu, l-ai umple de peşte. Nu ştii, peştii din cer sunt la fel ca peştii din râul nostru, bunicule?

Şi tot aşa, eu vorbindu-i de una, de alta, el ascultându-mă, ne-a apucat dimineața. De abia atunci a ieşit tata din casă, a făcut câțiva paşi şi a început să se uite pe cer.

— E vreme bună, foarte bună. Mă uit la cer şi nu pot să-mi dau

seama dacă este foarte înalt sau foarte adânc. Ah, de am avea pământ cât e cerul acesta. Şi să fie numai la şes. Ai sta doar şi te-ai ruga că grânele ar răsări, ar creşte singure. Uite, nici urmă de nor. Iar soarele parcă-i ochiul Domnului nostru Hristos. Poate că te-ai duce şi tu la câmp?

— Cum să mă duc, dacă n-am dormit? Mă duc mâine.

— Mâine, mâine. De când îmi tot zici de mâine. Toți şi-au arat deja pământul, l-au grăpat, unii au terminat şi cu semănatul, iar pământul nostru stă aşa cum l-am lăsat astă-toamnă. Că mă şi întreabă oamenii, vreți să vindeți pământul, de l-ați lăsat nearat, iar tu îmi dai mereu cu mâine. Mâine o să fim pe lumea cealaltă, dar pe lumea asta trebuie să arăm, să semănăm, atâta vreme cât pământul vrea să rodească. Că dacă n-o mai vrea, poți să-i cazi şi în genunchi, şi tot nu faci nimic. Da, pământul e bun până când e bun, dar când se mânie, se face ca piatra.

— Am stat cu bunicul aici toată noaptea, i-am zis, ca să schimb vorba. Adineauri a dispărut.

— A zis cumva unde a îngropat hârtiile acelea? s-a înviorat.

— Nu ăla. Łukasz din America.

A dat din mână.

— Rătăcitul. Şi ce voia?

— Ei, nimic, a venit numai ca să mai stea de vorbă.

— O fi venit să se căiască. Era cu picioarele goale?

— Nu m-am uitat la picioare.

— Era cu picioarele goale. Aşa merg oamenii să se căiască.

Tot aşa, odată, m-am întors beat acasă, amurgise deja bine. Ceva m-a făcut să mai iau o jumătate de litru în buzunar, când am plecat de la bufet. Poate că presimțisem ceva. Luasem salariul în ziua aceea, iar când luam salariul, de obicei, mai luam o jumătate de litru şi pentru acasă. Mă ajuta dimineața, când nu puteam să mă adun. M-am mirat când am văzut lumină în fereastra casei noastre. Dar m-am gândit că poate tata îşi înmoaie picioarele. Avea la picioare tot felul de bolfe şi bube şi când nu mai putea îndura durerile îşi fierbea tot felul de ierburi în care îşi înmuia picioarele. Se aşeza pe un scăunel, îşi băga picioarele în ciubăr, mai vorbea cu mama, se mai ruga. Iar cum adormea mama, adormea şi el, şi dormea câteodată cu picioarele în ciubăr până îl trezea frigul sau veneam eu.

Intru în casă şi nu pot să-mi dau seama, am vedenii sau e chiar Michał, aşezat pe lavița de sub fereastră. Doar că părea adormit, deoarece nici n-a ridicat capul, când am intrat. Mă uit mai bine, e

Michał. Poate că a călătorit mult şi e obosit? Niciodată n-a ținut la drum. Îmi aduc aminte că odată s-a întors cu tata de la târg, l-a zgâlțâit în căruță, şi cum a intrat în casă a început să verse. Iar dacă nu dormea vreo noapte, a doua zi era galben ca ceara, cu ochii învinețiți.

— Ah, Michał, ai venit am zis. Şi cu toate că simțeam cum mi se vârtejeşte capul, m-am bucurat. De atâția ani te aşteptăm. Hai să bem ceva, frate. Uite că parcă am presimțit şi am luat o jumătate de litru cu mine. Uite-o, vezi. Am scos sticla din buzunar şi am pus-o pe masă. Unde găsesc nişte pahare? întreb.

Tata stătea pe scăunel cu capul plecat, parcă dormita. Deodată îşi ridică capul şi se răsteşte:

— Ce vrei, ciumă, să-i dai, rachiu? Uită-te la el.

— De ce să mă uit? Doar văd, e Michał. Pe Michał să nu-l recunosc? Pe fratele meu? A îmbătrânit puțin, dar nici chiar aşa, dacă te gândeşti câți ani au trecut. Spune, Michał, nu suntem frați? Deşi tu ai fost plecat în lume, iar eu am rămas aici şi n-am ştiut unul de altul, dar chiar dacă n-am ştiut unul de altul tot frați am rămas. Pe Franek Maziejuka îl mai ții minte? Ați fost în aceeaşi clasă la şcoală. S-a spânzurat. I-au găsit lipsă în magazie vreo zece saci de zahăr. Ce-o fi îndulcit el cu atâta zahăr? Şi când te gândeşti că popa tot timpul zice să nu greşeşti. Să nu greşeşti, e uşor de zis. Iar eu, frate dragă, mai mult nu trăiesc decât trăiesc. Dar să lăsăm asta, bine că eşti aici, că ai venit, restul nu mai contează. Ei, mamă, unde sunt paharele?

Mama n-a zis nimic, stătea culcată cu ochii închişi, de parcă ar dormi, dar ştiam că nu doarme. Mă gândeam, poate e supărată că a venit Michał, iar eu m-am întors beat. Aşa că am lăsat-o în pace.

— Poate că ştii tu, tată, unde sunt?

Dar nici tata n-a răspuns. Poate că nici nu ştia să avem pahare în casă. La urma urmelor, la ce ne-ar fi slujit? În casa noastră s-a băut numai lapte, apă, uneori fierturi de ierburi, aşa că o cană era mai bună decât un pahar. Este mai mare, ai de ce s-o apuci, apoi ține mult mai mult decât un pahar. Mai am şi acum o cană de tinichea şi pot să spun că-mi place mai mult să beau cu cana asta. Bunicul a băut din cana asta şi zicea că şi bunicul lui tot din cana asta a băut, aşa că unde găseşti un pahar, cu o viață atât de lungă. Şi rachiul e mai plăcut la gust, când bei cu cana. Uneori nu mi-e sete, dar beau apă cu cana asta, căci parcă aş bea de la izvor. Sau când te întorci de pe câmp, de la coasă, cu mâinile muncite, paharul s-ar sfărâma în mâinile tale ca nişte ouă apucate cu

cleştele, de-aia îți trebuie o cană, s-o strângi în mâini, cum ai strânge coasa.

— Bine, hai să le căutăm am zis eu luând lampa de pe masă, ca să-mi fac lumină. Doar n-o să beau din sticlă când mi-a venit fratele. Ah, ce mă bucur, frate, că ai venit. În sfârşit, o să vorbim pentru toți anii în care n-am vorbit. Şi ai să-mi spui ce-ai vrut de la mine atunci, pe vremea războiului.

Am deschis dulapul. Farfurii, sticle, sticluțe, pungi, treceau toate prin fața ochilor mei, dar nu se arăta niciun pahar. Nici eu nu-mi aminteam prea bine, dacă aveam pahare în casă, dar aveam chef să beau din pahar.

— Le-a luat dracul pe toate, ce zici. Nu-i nimic, mă duc mâine şi cumpăr vreo douăsprezece, să stea aici la vedere. M-am întors spre pat, spre mama. Unde sunt paharele? am început să trag de plapuma ei. Am vrut să beau cu Michał. Atunci am văzut la lumina lămpii că de sub pleoapele închise curgeau lacrimi. Mamă, plângi? De ce, n-ai de ce. Uneori veneam şi mai beat. Azi n-am băut prea mult. Lui Fularaz Wicek i s-a născut un băiat. Eu l-am însurat cu Bronka. Uite, chiar mâine mi-a promis Machała că-mi împrumută secerătoarea şi într-o zi o să secer tot ogorul. I-am scris o cerere aşa că-mi dă secerătoarea. Să încerce numai ticălosul să nu mi-o dea. Stăteam deasupra ei cu lampa tremurândă, iar din ochii ei curgeau tot mai dese lacrimile. Nu mai plânge, mamă, i-am zis. Tată, ce-i cu mama? M-am întors spre tata şi era să scap lampa din mână. Se întunecase pentru o clipă, apoi iarăşi s-a făcut lumină.

— Pune lampa pe masă, nenorocitule, că dai foc la casă.

Tata a ridicat capul şi am văzut lucind lacrimile în ochii lui. Le-a şters cu palma.

— Plângeți că a venit Michał?

— O fi Michał sau n-o fi el, a zis. Doar Dumnezeu mai ştie.

— Cum, adică, să ştie, Dumnezeu, dacă e Michał sau nu e el? Eu ştiu că sunt Szymek, tu ştii că eşti tu, iar Michał ştie că e el. Fiecare ştie cine este mai bine decât Dumnezeu. Ce, Michał s-a născut acuma ca să ştie Dumnezeu pentru el, că el e Michał? Eu, chiar dacă aş vrea să nu fiu Szymek, tot n-aş putea. Chiar dacă sunt beat, tot ştiu cine sunt, fiindcă nimeni nu vrea să fie în locul meu. Trebuia însă să scrii, măi Michał, că vii. Vezi, acuma toată lumea plânge.

— N-a venit, l-a adus.

— Cine?

— Zicea că era nevasta lui.

— Eşti însurat, măi Michał? N-ai scris nimic. Dacă n-am fi putut să facem mai mult, cel puțin te felicitam. Ți-am fi scris şi noi că îți dorim mult noroc, fericire. Să nu se stingă niciodată soarele pe calea nouă pe care ai pornit. Şi să ai copii. Dar ce să mai vorbim, sunt atâtea felicitări gata tipărite la poştă. Jaśka, diriginta, doar te întreabă, pe care o alegi. N-am fi întrebat care-i mai ieftină, pe cea mai scumpă ți-am fi trimis-o. Dar poate că ne-ai scris, dar au trecut atâția ani, aşa că s-ar fi putut să uităm. Ei, trebuie să bem. Tata, mama, lasă-i să plângă, asta-i datoria lor. Iar datoria noastră e să ne cinstim. Şi nu mai pune la suflet. Eu stau aici cu ei, mă văd în fiecare zi, şi tot îi văd plângând din când în când după mine. Pe tata nu, dar mama plânge. Şi plâng şi după tine, cu atât mai mult, cu cât ai lipsit atâta vreme.

Chiar pe masă era cana de tinichea, aşa că i-am întins-o.

— Bea tu din cană. Eu pot să beau şi din sticlă. Iar mâine o să bem din pahare. Lui i-am turnat mai mult, mie mi-am lăsat mai puțin. Ei, în sănătatea ta, că ai venit şi nu ne-ai uitat.

Mi-am dus sticla la gură, când îl văd pe tata că sare şi acoperă cana cu mâna.

— Vrei să-l mai şi îmbeți, tu, păgânule, tu, blestematule, tu, om fără minte?! Nu vezi, bețivule, ce-i cu el?

— Ce-i cu el? E fratele meu! Am dat cu sticla în masă de a sărit rachiul pe gâtul sticlei. Zi, Michał, că eşti fratele meu. L-am apucat cu amândouă mâinile de cap şi l-am tras spre mine. M-a privit cu nişte ochi stinşi, aproape morți. Eşti fratele meu. Ai fost şi totdeauna ai să fii fratele meu.

Atunci s-a ridicat mama din pat şi a început să-l roage:

— Spune ceva, Michaś. Spune, fiule, ce te doare?

— Ce-l doare e treaba lui! m-am răstit la nevinovata de maica mea. E aici, a venit şi asta ajunge.

— Da, dar de când a venit stă uite acolo şi nu scoate niciun cuvânt. Tata s-a ridicat de pe scăunelul lui şi s-a îndreptat spre căldarea cu apă, dar la jumătatea drumului s-a oprit şi s-a îndreptat spre mama, apoi iarăşi s-a întors şi a pornit-o ca pe câmp, neştiind încotro. A zis ea ceva. Dar ce era să zică. Cică aici ar fi mai bine pentru el. Michał, Michaś, îl întrebam, dar parcă vorbeam cu pereții. Spune mamei, tatei, ce ai? Copacul îi spune copacului ce-l doare, vita – vitei. Iar omul, când n-are cui să-i spună ce-l doare, vorbeşte cu pământul. Cum să trăieşti şi să nu vorbeşti.

— Bea tu, tată. I-am băgat cana în mâinile pe care le bălăngănea neputincios, ca şi cum ar fi vrut să le pună undeva ca să se mai uşureze. Nu-i nevoie să vorbească. O să vorbim noi şi el o să ne asculte.

La scurtă vreme, a murit mama. Şi nu atâta din pricina bolii, cât mai mult de amărăciune, că plângea mereu şi repeta, Michaś, fiule, ce-i cu tine? Iar după moartea ei a început să se stingă şi tata. Uneori nici nu mai auzea ce-i vorbeam, de parcă era cu totul cufundat în ceea ce auzea din cealaltă lume, în care plecase mama. Aşa că toate treburile din casă au rămas pe umerii mei. Tata nu mai era în stare nici câinelui sau lui Michał să-i mai dea de mâncare. Stăteau, unul în bucătărie pe scăunel, celălalt pe laviță, şi mă aşteptau să mă întorc de la primărie.

Mă gândeam uneori să mă las de slujbă, că nu mai puteam să fac față. După moartea mamei totuşi mă mai ajutau vecinele. Mai venea câte una de ne mai făcea câte o ciorbă, alta de mai mătura prin casă, ne mai spăla câte o rufă, sau fie şi numai ca să vadă ce mai facem şi să ne mai plângă. Dar, cum s-a îndepărtat moartea mamei, şi ele au încetat să mai vină. Deşi, pe de altă parte, mi-ar fi părut rău să plec de la primărie, căci, de bine, de rău, tot mai luam nişte zloți, aşa că cel puțin aveam pentru sare, zahăr sau o bucată de salam.

Dar într-o zi, după Paşti, a venit cineva de la raion în control şi preşedintele Maślanka l-a dus să-i arate birourile. Aici stă cel de la drumuri, aici sunt impozitele, aici asigurările, cotele de stat, Mierzwa, Antos, Winiarski, domnişoara Krysia, domnişoara Jadzia. Eu tocmai mâncam ouă roşii. Era un obicei mai vechi la primărie ca slujbaşii să-şi aducă câte ceva de mâncare de acasă, ca să mănânce la prânz, iar Kopciowa, femeia de serviciu, le făcea câte un ceai, pe care îl dădea cu un zlot paharul. Aşa că şi eu, dacă aveam ceva pe acasă, luam cu mine la slujbă, ca să nu par mai sărac decât alții. Nu de foame, că la foame țineam, puteam să nu mănânc trei zile. Aşa că întinsesem ouăle roşii pe ziar, pe birou, şi le curățăm de coajă când au intrat în cameră.

— Ce, măi Pietruszka, mănânci ouă roşii? m-a întrebat cam batjocoritor Maślanka, iar cel de la raion a zâmbit ciudat.

— Roşii, am zis şi am dat mai departe să le decojesc.

— Şi ce, sunt mai bune vopsite decât cele luate de la găină? m-a luat în derâdere Maślanka.

— Pentru mine sunt mai bune, iar pentru cine nu sunt, poate să nu le mănânce.

— Ha! ha! Trebuie că ai vopsit multe ouă, dacă nu le poți mânca pe toate acasă şi trebuie să le mai aduci şi la primărie?

— Şaizeci.

— Dar să ştii că primăria nu-i biserică, Pietruszka! s-a răstit mânios.

— Nici eu nu le-am adus ca să le sfințesc, ci ca să le mănânc.

N-a mai zis nimic, dar simțeam că n-o să-mi ierte el ouăle astea, unde mai pui că mai era şi cel de la raion. Şi cred că l-am înfuriat rău, căci a început să-şi bage nasul şi în mâncarea celorlalți. Antos mânca pâine cu brânză, şi doar nici pâinea, nici brânza n-au nimic cu Dumnezeu, doar atâta că se spune, pâinea noastră cea de toate zilele, dar o mănâncă şi cel care crede, şi cel care nu crede. Dar s-a luat de Antos, că şi-a tăiat atâtea felii de pâine, că i-ar trebui o oră ca să le mănânce, iar regulamentul prevede o pauză doar de cincisprezece minute.

Peste câteva zile m-a chemat la el şi, deşi de multă vreme ne tutuiam, mi-a zis:

— Dumneavoastră beți cam mult. Trebuie să terminați cu asta.

Dacă aş fi avut ceva la îndemână, cred că i-aş fi crăpat capul, atâta m-a înfuriat. Dar era numai călimara şi tamponul pe birou, aşa că nu mi-ar fi slujit prea mult.

— Tu să nu mă iei cu dumneavoastră, nenorocitule. Szymek mă cheamă, dacă ai uitat. Iar dacă beau, beau pe banii mei. Crezi că nu ştiu ce te doare? Nu te doare că beau. Parcă tu nu bei? De câte ori nu te-am văzut beat, ca un porc. Îți dai importanță, că eşti preşedinte. Dar în anii ocupației ce-ai făcut? Făceai pe tine.

După o săptămână am fost concediat. Şi nu pentru beții, cum a încercat el să mă convingă, căci după moartea mamei beam mai puțin, ci ouăle alea roşii i-au rămas în gât. Deşi poate că şi lui îi plăceau tot aşa de mult ca şi mie, numai că le decojea sub plapumă, şi încă îşi mai trimitea şi copilul la poartă, în fața casei, cică să se joace, dar să se uite dacă nu vine cineva. Şi dintr-odată, când a văzut că la birou un funcționar de stat mănâncă ouă roşii netulburat, i s-a părut că nu erau ouă, ci grenade. De fapt nu numai de ouă roşii se temea. Se temea de orice. Să nu te fi pus sfântul să oftezi în fața lui, ah, Doamne. Se făcea roşu ca racul şi dacă ar fi putut ți-ar fi băgat oftatul înapoi pe gât.

— După slujbă, acasă la tine să oftezi! Aici e primărie şi să nu-mi veniți cu superstiții!

Şi doar oamenii mai oftează câteodată, amintindu-şi de câte ceva. Mai uşor te dezobişnuieşti de cuvinte, de gânduri, decât de

oftat. Dar ăsta era omul.

Trecuseră mulți ani, de când am început să-mi zidesc mormântul, şi mai aveam nevoie de ciment, iar preşedinte era tot el. Mi-a făcut Chmiel socoteala de cât ciment aveam nevoie, a zis chiar că ar trebui ceva mai mult, ca să facă şi vreo două trepte în criptă, ca să se poată coborî mai uşor coşciugul. Puteam să cumpăr cimentul de la cei care-l fură, şi pentru orice altceva l-aş fi cumpărat de la ei, dar nu pentru mormânt. Aşa că m-am dus la cooperativă. Da, avem ciment, dar vino cu repartiție de la primărie. M-am dus la primărie. Da, se dau repartiții, dar să faci o cerere. Aşa că am făcut-o.

— Şi pentru ce vă trebuie cimentul? m-a întrebat funcționara.

Avea vreo douăzeci de ani, ochii mari, albaştri, părea o fată drăguță, doar că nasul îl avea puțin cârn. Dar la vârsta ei şi cu nasul cârn e frumoasă.

— Vreau să-mi zidesc mormântul, i-am zis.

— Mormântul? Aproape s-o pufnească râsul şi şi-a întors capul, de parcă s-ar fi uitat în altă parte. Apoi a scos o hârtie din birou şi a început să-şi plimbe degetul pe hârtie, citindu-mi pentru ce se poate obține cimentul. Pentru casă, grajd, cocină, şură, siloz, pentru creşterea iepurilor de casă, a păsărilor, a vulpilor, a nutriilor, pentru sere de legume, de flori. Uite, scrie şi de crizanteme, s-a bucurat fata. Dar mormântul nu era trecut. L-a întrebat pe funcționarul care stătea în colț, lângă fereastră:

— Domnule Władzio, este vreo dispoziție cu privire la repartiția cimentului pentru morminte?

— Dar cine vrea să moară?

— Un cetățean.

Ăla s-a uitat uimit la mine şi a dat din umeri.

— Ce să fac? am întrebat.

Fata mi-a zâmbit şi şi-a desfăcut mâinile.

— Ar trebui să mergeți la preşedinte.

— E aici?

— Este, dar este ocupat.

— Am să aştept.

La care domnul Władzio zise:

— Dacă-i ocupat, o să fie ocupat toată ziua.

— Dar eu am lucrat aici cu ani în urmă, am zis. Aici, în camera asta, erau impozitele. Dumneavoastră nu erați pe atunci aici. Şi nici birourile acestea nu erau.

Domnul Władzio parcă s-a simțit puțin jenat. Fata a lăsat capul

în jos.

— Bine, mă duc să întreb.

S-a uitat la mine cu alți ochi, s-a ridicat de la birou şi a ieşit din cameră.

N-a trebuit să aştept prea mult, a venit el şi m-a luat de braț, deşi ziceau că este ocupat.

— Stai jos, mi-a zis. M-a mirat că nu m-a mai luat cu dumneavoastră. Se vede că şi-a amintit de mine, deşi trecuseră atâția ani. Îmbătrânise şi el şi parcă se mai îngrăşase şi mai mult, că de-abia mai încăpea între brațele fotoliului. Nasul parcă i se mai lățise, iar ochii parcă îi erau mai tulburi ca altădată, sau poate că se gândea la ceva înainte de-a mă vedea pe mine. Mai mult zâmbind decât strâmbându-se, mi-a zis:

— Ce-i, te pregăteşti pentru viața de apoi?

M-am aşezat, târşâind cârjele. Dar s-a făcut că nu vede cârjele.

— Şi de ce te grăbeşti?

— Nu mă grăbesc, am zis. Şi chiar dacă m-aş grăbi, dator față de stat n-am să rămân. Mulțumesc că mă lăsați să plătesc impozitele în rate. Dar până mor, le plătesc eu, nu-ți face griji.

— Nu-mi fac nicio grijă. Dacă vrei, poți să mori. Fiecare e liber să moară. Asta nu-i treaba primăriei. Dar tu vrei ciment, ei, asta-i de-acum treaba primăriei.

— Numai opt sute de kile.

— Opt sute de kile, opt sute de kile. Aici nu-i vorba de cât, ci pentru ce. Crezi tu că eu pot să dau repartiții pentru orice, după cum îi trece prin cap fiecăruia? Dispozițiile prevăd, fără tocmeală, pentru ce se poate da ciment. Pentru creşterea producției agricole, poftim, că-i vorba de dezvoltarea economică, pentru asta pot. Dar ce nu s-a prevăzut în dispoziții, nu s-a prevăzut, şi aici n-ai ce discuta. Şi ce-ți veni acuma cu mormântul? Mai ai timp. Până una, alta, te-ai putea gândi la viață. Nu vreau să te conving să te apuci de creşterea vacilor sau a porcilor, că pentru asta trebuie să umbli mult, iar tu, după câte văd, nu stai prea bine cu picioarele. Dar o fermă de găini sau de rațe. Astea le susținem. Ai avea şi tu un ban, ar avea şi statul un folos. Am putea să-ți dăm şi un împrumut. Poftim. Fă o cerere şi eu ți-o semnez. Dobânda e mică, ratele sunt lungi, o parte din ele le mai anulăm. Şi în loc să mori, te faci domn. Găinile îți cotcodăcesc, rațele îți măcăie. Te uiți doar după ele, ca să le dai de mâncare, şi miile îți curg. Iar dacă dă vreo boală în ele, eşti asigurat, statul îți restituie pierderile şi capeți un împrumut nou. Nu mai e ca pe vremuri, când plângeai după

fiecare cloşcă. Când crăpa câte una, plângeai de parcă ar fi crăpat Walek, Franek sau Bartek. Până şi ouăle le ştiai de la ce găină sunt. Acuma toate dacă sunt albe, sunt albe, dacă sunt roşii, sunt roşii, acuma e producție, fratele meu. Sau fă-ți o seră. Şi astea le sprijinim. Poftim. Castraveți, roşii, ceapă verde, salată, ridichi de o lună, cererea e mare. Nici nu trebuie să te gândeşti la transport. Vin ei singuri, îți iau orice cantitate. Au ambalajul lor. Iar mormântul este o construcție neeconomică, cu morminte nu creşte producția. Gândeşte-te cât ciment se duce în pământ.

— Opt sute de kile, ți-am mai zis.

— Chiar şi opt sute de kile. Şi ce-o să spun când m-or întreba de ce am dat cimentul pentru morminte, când am de făcut silozuri. O să zică, uite ce gospodărire proastă, ce lipsă de orientare. Sau pot să zică că sunt deja bătrân pentru preşedinte. Eh, sunt destui dintre aceia care ar vrea să scape de mine. Au şi început să pălăvrăgească că mi-ar fi venit vremea să ies la pensie. Iar eu mai am patru ani, mai am destul până la pensie. Alții iarăşi cârtesc că n-am şcoală, că am făcut numai cursuri. Trebuie să ştii că vin tot felul de tinerei cu diplome şi ridică nasul când se uită la tine. Pe ei nu-i interesează că aia e aşa şi ailaltă la fel, îi tot dau înainte cu ştiința. Vaca să aibă şase țâțe, grâul câte două spice, porcii câte patru jamboane. În curând o să-i vezi că vor să are şi să semene şi pe lumea de dincolo. Şi nici nu vor să audă că a fost şi un război. Iar pe vremea războiului ce şcoală puteai să faci? Doar şcoala pădurii. Tu ştii mai bine. Norocul nostru că avem capul pe umeri şi ne mai descurcăm cumva. Dar nu mai sunt timpurile, ah, nu mai sunt timpurile când lucrai tu aici. Acum nu mai merge ca pe vremuri. Acuma fiecare chintal de ciment trebuie să se regăsească în mai mult grâu, mai multă carne, lapte, ouă, legume. Toate sunt calculate. Şi ți se cere tot mai mult. Pe de altă parte vin țăranii, vrei producție, dă-ne ciment. Aş putea să cresc şi o sută, dacă vrei, dar îmi trebuie ciment să măresc cotețele. Aş putea aia, aş putea ailaltă, dar dă-mi ciment. Iar ciment ni se trimite un vagon, două, şi apoi stai şi aştepți cu lunile, până când ți se mai trimite. Simt câteodată că-mi crapă capul gândindu-mă cui să-i dau şi cui să nu-i dau. Când mă duc de Duminica Tomii la mormântul socrului, în loc să mă gândesc la socru, mă gândesc câte grajduri, cotețe, silozuri s-ar fi putut face cu cimentul care s-a dus în mormântul lui. Şi parcă mi se rupe inima. Şi e unul aici, la primărie, care de-abia aşteaptă să mă ia dracul. Pe unde poate, mă muşcă. Că am rămas de pe vremuri, că sunt prost, că nici ca membru de partid

nu mai fac două parale. Şi doar primăria l-a trimis la şcoală, i-a dat bursă. Acuma e licențiat, licheaua. De-i spun să facă ceva, sare cu gura până în cer. De vine câte o dispoziție, sare că nu-i bună, că e o prostie. Pentru ăştia toate sunt prostii. Iar dispozițiile nu sunt înțelepte sau prosteşti, ele trebuie executate. De ce crezi că am încărunțit? De bătrânețe? Nu. Simt puterea în mine ca în timpurile de altădată. Uneori îmi vine să prind câte un copac şi să-l scot cu rădăcini cu tot. Cu Józka mea aş putea să fac de cinci ori pe noapte. Numai că ea e sătulă de astea. Sunt bătrână de acuma, zice, pentru tine. Însoară-te cu una mai tânără, poate că te întinereşte şi pe tine. Ei, zic, când ne-am căsătorit erai tânără, acuma nu mai avem ce face. Deşi uneori mă gândesc, ce-ar fi să mă însor pentru a doua oară. De ce nu? La primărie sunt numai fete tinere. Te uiți în dreapta, te uiți în stânga, râd între ele, cu obrajii roşii de tinerețe, şi parcă ți se rupe ceva în tine. Dar numai să îndrăznesc să fac una ca asta. Imediat m-ar lua în răspăr. În funcția mea, trebuie să fiu curat ca lacrima. Aşa că mă mulțumesc cu Józka. Deşi mă doare sufletul. Iar tu, iartă-mă, te pregăteşti pentru lumea de-apoi. Uită-te la părul tău, dacă ai câteva fire cărunte. Iar eu sunt alb ca un porumbel. Şi de ce crezi? Fiindcă tot timpul mă gândesc. Căci trebuie să gândesc just, corect, conform instrucțiunilor, nu cum îmi trece prin cap. Şi gospodăreşte. Gândindu-mă la viitor. Fă şi tu socoteala, cât trebuie să mă gândesc. Aici, frate, nu-ți mai ajung orele de serviciu. Trebuie să te gândeşti şi acasă. Pe vremea ta era altă viață. Puteai să te repezi şi la bufet în orele de serviciu. Sau să nu vii la slujbă trei zile. Mai încearcă şi acum. Numai să mă vadă că beau. Deşi îți spun, uneori îmi vine să mă îmbăt până nu mai ştiu de mine. Să uit cel puțin o parte din gândurile care mă frământă. Vine noaptea, oamenii dorm. Iar eu mă întorc pe toate părțile şi mă gândesc, cum e şi cazul cimentului, cui să-i dau şi cui să nu-i dau, dar mai mult cui să nu-i dau, căci de dat aş putea să le dau la toți. Numai că de unde? Oamenii parcă au înnebunit cu construcțiile acestea. Se trezeşte Józka mea şi mă înghionteşte să nu mă mai foiesc în pat. Ce te tot gândeşti, ce te tot gândeşti, zice, tot n-o să scorneşti nimic. Mai bine te-ai ruga. Da, uneori poate că m-aş ruga, dar cum, în funcția mea? Roagă-te tu, Józka, şi pentru mine, că poate mai scap de gânduri. Vezi, nevasta bătrână e şi ea bună la ceva, când dai de greu. Uneia tinere i-ar sta capul la cu totul altceva. Dar să nu crezi că m-aş teme să semnez cererea ta. Semnez de atâția ani, şi, uite, mai merge. Uite, de pildă, dacă ai vrea să

cimentezi curtea. Acuma ți-o semnez. Sau ai vrea să faci nişte trepte la casă. Semnez, îmi iau răspunderea. Stai prost cu picioarele, îi ajutăm pe invalizi, am o explicație. Chiar şi pentru o budă. Semnez, fie voia ta. Că e o construcție economică sau neeconomică, asta e o treabă discutabilă. Dar mormântul e mormânt. Aici e vorba de moarte, de cealaltă lume şi chiar de Dumnezeu. Aşa că nu toți ar înțelege. Căci pentru unii ai fost şi nu mai eşti. Nici eu, ți-o spun, nu mai cred pe nimeni. Că omul, ca să zic aşa, e o făptură complicată, schimbătoare. Niciodată nu poți să ştii dacă nu-şi schimbă gândurile. Iar aici e vorba de viață. N-auzi şi tu ce se vorbeşte mereu la radio, ce se arată la televizor, ce se scrie prin gazete, ce se vorbeşte la adunări. Ai picat prost, frate, prost. Viața trebuie să ne-o înfrumusețăm. Şi pe bună dreptate. Căci oamenii merită să trăiască mai bine. Prea mult am trăit cu lumea de-apoi în gânduri, că acolo o să ne fie mai bine. Că acolo ne aşteaptă serafimii şi heruvimii cu cântecele lor. Aici trebuie să fie mai bine. Şi o să fie! Uite, la ultima adunare am hotărât să facem un drum nou până la Zarzecze, ca să meargă autobuzul. Şi dacă facem drumul, facem şi podul. N-o să mai treacă căruțele prin vad. Tineretul cere un stadion, o să le facem stadionul, mai bine să bată mingea, decât să se îmbete. Ne-ar trebui o casă de cultură. O să fie şi casa de cultură, nu dintr-odată, dar o s-o facem. Ştii că ne-am gândit şi la canalizare. Destul am umblat cu donițele după apă. Facem canalizarea şi doar îi dai drumul la robinet. Iar dacă ne merge bine, ne-am gândit să facem un stăvilar şi râul să-l transformăm într-un lac. Facem în jurul lui căsuțe de odihnă, vin turiştii. O să fie viață, ce zici! Poate că-l populăm cu peşte. Aşa că poate într-o zi am să te văd cu undița pe lac. Ne gândim să aducem fazani pe câmp. Ce zici, mergi la coasă şi vezi fazanii în holda ta. Coseşti mai cu drag. Iar în afară de asta fazanii distrug gândacii de Colorado. Unde e bufetul vrem să deschidem o librărie, iar pentru bufet facem o clădire nouă. Cât era drumul vechi, era bun bufetul ăsta, dar acuma e multă lume în trecere, aşa că trebuie să ne gândim şi la ei. Marzec ne-a şi spus că ne dă o rariță veche de lemn. Am atârna rarița deasupra uşii bufetului şi i-am zice „La rariță”. Ne-am mai gândit să formăm un cor în sat. De ce să cânte fiecare de unul singur prin casă. Apoi bătrânii mor, şi cu ei se duc şi cântecele. Iar la primăvară o să-i chemăm pe oameni ca să plantăm arbori de-a lungul şoselei. Chiar ne-am gândit la o lozincă: plantează un arbore şi o să ai umbră. O să vezi cum o să înverzească totul. Iar tu îmi vii cu mormântul. Ți-am mai

zis, mormântul înseamnă lumea de dincolo. Iar pe cine îl trage sfoara în lumea cealaltă, înseamnă că nu vrea să trăiască pe lumea asta. Iar asta-i mai rău chiar decât dacă n-ai vrea să plăteşti impozitele. Impozitul, în cel mai rău caz, poate fi anulat sau amânat în rate. Dar cine nu vrea să trăiască, înseamnă că e ceva ce-l trage înapoi, înseamnă că stă prost cu conştiinţa. Ah, Szymek, Szymek, frate, când o să începi să nu mai gândeşti ca un ţăran? De iobăgie am scăpat de peste o sută de ani, de regimurile burgheze puţini îşi mai aduc aminte, şi de anii de ocupaţie o să se uite, în curând. E ceasul al doisprezecelea. Prea mult am fost bătuţi la fund. Că nu mai ştiam unde e coada şi unde e capul. A venit timpul să ne mai gândim şi la viitor. Iar tu, cu mormântul, îi întorci spatele, nu-i aşa? Pe tine nu te priveşte, că tu şi aşa ai să mori? Dar eu ce am să spun la o adică, dacă dau ciment pentru lumea cealaltă? Înseamnă că şi eu cred că există o viaţă dincolo de mormânt, odată ce dau repartiţii şi pentru morminte. Iar tu ştii mai bine decât alţii că eu n-am crezut niciodată în Dumnezeu. N-am ţinut nici Crăciunul, nici Paştele. N-am primit niciodată colindători. Totdeauna am crezut numai într-o viaţă mai bună. Viaţa mai bună a fost steaua mea călăuzitoare.

Asudase, gâfâia, spuma i se întărise pe la colţurile gurii. Dar se vedea că era mulţumit de sine. Şi parcă nu ştia ce să facă, să râdă sau să-şi întindă braţele, în semn că discuţia s-a terminat. Sau poate că aştepta să zic şi eu ceva. Ah, Leon, Leon, ai cap. Nu degeaba eşti de atâţia ani preşedinte. Vremurile se schimbă, oamenii mor, dar tu ai rămas ca stejarul. Şi unde mai pui că ai salvat opt chintale de ciment, căci altfel s-ar fi dus în pământ.

Dar n-am zis nimic. Doar mi-am întins mâinile după cârje, ca să mă pot ridica de pe scaun. Atunci s-a ridicat brusc din fotoliu, a deschis uşa şi a strigat:

— Domnişoara Hania! Două păhărele şi două cafele! Şi astăzi nu mai primesc pe nimeni! Iar către mine: Mai stai, unde te grăbeşti? Să bem câte un păhărel. Nu ne-am văzut de atâţia ani. Şi parcă îi părea rău să se despartă, nu atâta de mine, cât de satisfacţia pe care o încerca. Căci şi-a frecat mâinile, a mutat ceva pe birou şi m-a bătut pe umeri. Bine că ai venit, mă bucur. Apoi a scos din dulap o sticlă pântecoasă. De obicei, nu beau. Doar câteodată, când am prilejul. Şi nu orice. Mi-a întins sticla sub ochi, învârtind-o în mâini.

— Ce rachiu mai e ăsta? am întrebat.

— Nu e rachiu. E coniac. Ai băut vreodată?

— Nu-mi aduc aminte. Dar cât am băut, poate că oi fi băut şi din ăsta.

— Ăsta se bea câte puțin, nu ca rachiul.

— Atunci cred că n-am băut.

Domnişoara Hania ne-a adus pe o tavă păhărele şi cafea.

S-a aplecat deasupra mea, că i-am simțit mirosul de parfum şi tinerețe. M-am gândit pentru o clipă că nu mai e primăria de pe vremea când lucram aici. Pe atunci mâncam pe ziare, acuma ți se aduc păhărele pe tavă. Fata avea mâinile lungi, iar pielea de pe mâini era aproape transparentă, unghiile vopsite în roşu. Se vedea că n-a lucrat niciodată pe câmp, că de mică a venit la primărie.

— Dumneavoastră, domnule preşedinte, v-am făcut-o mai slabă, a zis cu o voce îngerească, aşezând lingurițele pe farfurioarele pe care erau ceşcuțele.

— Foarte bine, foarte bine. Şi i-a dat cu palma peste fund de parcă era Józka lui. Fata parcă s-a ruşinat puțin, dar aceasta din pricina mea, şi, ca o căprioară, a zburat din cameră.

— Ha! ha! ha! a început să râdă. Faină fată, ce zici?

— Şi pe celelalte le atingi aşa, peste fund?

— Dacă ai fi în locul meu şi tu ai face la fel. Preşedintele trebuie s-o facă şi pe asta. Pe una o atingi, pe alta nu, şi aşa afli tot ce se petrece în primărie. De fapt le şi place. Uiți, câteodată, să-i dai peste fund, apoi toată ziua e bosumflată. Dar s-o vezi goală. Ehei, atunci să vezi ce rău îți pare că ai îmbătrânit. Ce vrei, hrănite ca lumea, au tot ce vrei, ca lumea. Nu mai e ca pe vremurile noastre. Ții minte câte fete aveau picioarele strâmbe? La mutră ziceai că-i Maica Domnului, iar picioarele erau ca două obezi. Acuma au vitamine. Iar pâinea, pâinea, frate, nimeni nu se mai omoară după ea, aşa că cresc fetele, una mai frumoasă decât alta. Dar ce folos, odată ce am fost osândit să trăiesc cu Józka. Osândit, aş putea să zic, de regimul burghezo-moşieresc. Uneori mai încerc câte ceva, dar cu foarte multă băgare de seamă. Îi face altul vreun copil şi te pomeneşti că zice că l-a făcut cu mine. Şi chiar dacă n-ar fi adevărat, mă zboară de aici. Hai mai bine să bem.

Şi-a ciocnit păhărelul de-al meu. A băut puțin, atâta am băut şi eu, căci m-am uitat cât bea, ca să nu par un prost, mai ales că era vorba de un rachiu aşa de ciudat, care se bea câte puțin. Era o băutură scârboasă, părea un fel de rachiu subțiat cu ceai şi îți lăsa un gust de săpun. Unde mai pui că am sorbit-o ca o păsărică. Nu era ca vodca noastră cea curată, care îți trece prin gâtlej țâşnind ca apa de izvor. Şi te zguduie de-ți strâmbă mutra, şi te arde de

simți din cap până în picioare că eşti tu. Şi că nimeni altul n-are dreptul să-ți ia locul.

— Ei, ce zici? S-a uitat la mine de sus.

— Nu e rău, am zis.

— Vezi, trebuie să înveți ce e bun. Te ajută şi la inimă. Vrei puțin zahăr? Că eu o beau fără zahăr. M-am învățat aşa. Şi mi-a întins zaharnița.

— Ai şi zaharniță, am zis.

— După cum vezi, aşa că dacă te gândeşti, viața nu-i chiar aşa de rea. Şi o să fie şi mai bună. O să avem şi ciment mai mult, de toate. N-o să mai fie nevoie de niciun fel de repartiții, anexe, semnături. Îți aduci aminte, la fel era cu ani în urmă şi cu gălețile. Voiai să-ți cumperi o găleată, trebuia să iei şi o carte. Iar acum ai la găleți câte vrei. Zincate, de plastic, galbene, roşii, albastre. Şi n-o să se mai intereseze primăria pentru ce-ți cumperi cimentul, dacă pentru siloz sau pentru mormânt. Trebuie doar să ai, ca să zic aşa, o atitudine corespunzătoare. Să nu ceri prea mult. Şi să nu cârteşti, că dăunezi. Dar cel mai important lucru este să priveşti cu curaj înainte. Nu pentru tine. Vremurile de azi se măsoară cu productivitate, planuri, zootehnie, investiții, indicatori. Nu se mai măsoară cu sânge şi răni. Viitorul n-a făcut până acum pe nimeni să piardă, în schimb trecutul i-a făcut pe mulți să-şi piardă capul. Bagă-ți asta în cap, şi o să-ți meargă bine. Să nu crezi cumva că vreau să te conving să intri în cooperativă. Chiar dacă aş vrea, este o etapă depăşită. Astăzi intră în cooperativă numai cine vrea. Bineînțeles că-i ajutăm pe aceia care vor să-şi lucreze pământul împreună, le mai anulăm câte o datorie, le dăm câte ceva cu prioritate. Dar şi pe țăranul individual îl prețuim. Poate să se îmbogățească. Nu suntem contra. Uite, unul ca Siniak şi-a făcut casă, şi-a luat o maşină mică, muierii i-a luat o blană, fetei tot o blană, la CEC are bani frumoşi. Şi din ce? Din in. Poftim. Are statul, are şi el. S-au dus vremurile când unii erau chiaburi, alții mijlocaşi sau săraci. Asta era dialectica de atunci. Trebuia zgâlțâit țăranul, ca să nu doarmă în timp ce afară era revoluție. Şi ca să creadă mai puțin în Dumnezeu şi mai mult în noi. Iar în afară de asta trebuia să ştie şi el cine a luat puterea. Dar asta a fost, s-au dus vremurile acelea. S-au dus şi nu mai contează. La suflet, frate, la suflet trebuie să te schimbi. Nu mai poți trăi în zilele noastre cu sufletul de țăran. Şi o să fie şi mai rău. Cu răfuielile de clasă am terminat de mult. Acuma iarăşi suntem toți de la o mamă. Nu mai sunt orfani, nu mai sunt copii vitregi şi

nimeni nu mai este al nimănui. Duşmani, se înțelege, mai sunt. Duşmani o să fie totdeauna. Că aşa e firea duşmanului. Dar nu mai e duşmanul care dădea foc la stoguri sau care l-a omorât pe Roźek. Cu duşmanul acela se mai putea trăi. Astăzi, însă, omul este propriul său duşman. Şi acesta este cel mai rău duşman, căci se ascunde în gândurile tale, în ce simți tu, în simțirile de care eşti legat ca un câine în lanț. Pe vremuri, dacă unul îl avea pe dracul în el, îl recunoşteai uşor. Dar cum să recunoşti acuma, când nu mai sunt draci? Eu, dacă m-aş fi încăpățânat să trăiesc cu sufletul de altădată, de mult aş fi zburat de aici. Au fost alții mai breji decât mine şi i-a dus vântul. Dar eu, frate, de departe simt, dacă e vorba de ceva. Eu n-am nevoie de rândunele, ca să-mi dau seama că vine primăvara. Trebuie numai să crezi în ceva, şi nu din an în paşti, ci zi de zi, în fiecare ceas. Iar în orele de serviciu trebuie să crezi dublu. Pot credințele să se schimbe, tu însă trebuie să crezi. Cel mai rău lucru e să te îndoieşti, căci atunci s-a terminat cu tine. Una, două, şi nu mai eşti. Adică trăieşti, dar nu mai eşti. Józka mea mereu îmi zice, tu, Leoś, parcă te-ai născut pentru a doua oară. Le ştii pe toate dinainte, pe toate le înțelegi. Iar eu mă rog toată ziua şi nimic nu înțeleg. Ei, vezi? Iar când te uiți la ea, ai zice că-i o proastă. Ei, mai bem câte un păhărel? Bine că ai venit. De dimineață voiam să beau ceva. Deşi n-am voie. Inima. Şi nici nu-ți dai seama cum rămâi în urmă. Şi dacă ai rămas în urmă, greu să-i mai ajungi pe cei din față. Că aşa-i sufletul țăranului, pe jos, cu căluțul, fără grabă, ca nu cumva, Doamne fereşte, să nu întreacă ziua. Pentru sufletul țăranului fiecare drum duce numai la moarte, fiecare viață e o cruce. Iar acum se zboară cu reactoarele, veacurile sunt depăşite, nu zilele. Ai zburat vreodată? Eu am fost cu avionul în Franța. I-am adus Józkăi o poşetă, mie o pipă. Poate că mă apuc de fumat. Acuma la modă e pipa. Copacii, câmpurile, râurile, casele se întindeau sub mine. Mărunțele, că puteai tot satul să-l strângi în pumn şi apoi să te uiți în palmă cum trăiesc omuleții. Ți se pare că eşti vreun înger, sau chiar Dumnezeu. Încă îți mai dau de mâncare, de băut. Eh, să poți conduce de la înălțimea aceea. Ai arăta doar cu degetul. Ăsta să facă asta, ălălalt aia. Iar dacă l-ai atinge pe vreunul cu degetul pe frunte, i s-ar părea că trăsnetul l-a lovit din înaltul cerului. Iar dacă ar lătra vreunul, doar l-ai strânge puțin şi ai vedea cum chițăie. Sau la acțiuni obşteşti, doar ai pune degetul pe sat, s-ar cutremura satul şi i-ai vedea pe toți cum ies la muncă. N-ar mai trebui să-i convingi, să te rogi de ei. Să nu-ți spun cât timp pierde omul cu treburile acestea. Crede-mă, vin

câteodată acasă şi îmi vine să mă prăvălesc în pat şi să nu mai ştiu de nimic. Noroc cu televizorul, că vorbeşte el pentru tine cu muierea, cu copiii, îi înveseleşte pentru tine, te scapă de o grijă. Doar apeşi pe buton şi te duci la culcare. Ar fi crezut vreodată cineva în minunile acestea? Oamenii n-au crezut în radio, n-au crezut în telefon. Iar acuma zboară imaginile prin casă de parcă ar fi nişte vise. Ale tale, ale altora. Te uiți la ele. Poate că în curând oamenii nici n-o să mai viseze? La urma urmelor, de ce ar mai visa? Numai ca să se chinuiască, să asude, să se întoarcă pe toate părțile, să fugă, să se teamă, şi nici nu ştii ce înseamnă fiecare vis. Pe vremea când lucrai la primărie socotelile se făceau cu abacul. Şi era un singur abac în toată primăria. Stătea pe masa lui Rożek, să se vadă că e primar. Iar acuma, du-te să vezi, pe fiecare birou e câte o maşină, care face socotelile singură. Sute, mii, milioane, într-o clipită, să le auzi cum țăcănesc. Le-au născocit domnii, ca să nu se mai răscoale țăranii. Dar domni nu mai sunt de mult. Nu mai sunt nici conace. A fost reforma agrară? A fost. Ai primit două hectare? Ai primit. Înseamnă că foamea ta de pământ a fost săturată. Iar dacă nu-ți ajunge, îți mai dăm două hectare. Uite, stă nearat pământul lui Walich, l-a cedat statului în schimbul pensiei. Numai că trebuie să ştii că cu sufletul de țăran, chiar dacă ai avea şi o sută de hectare, tot ciorbă de cartofi ai mânca şi ai dormi pe rogojină. Căci de toate ți-ar părea rău. De toate, în afară de tine. De rodea pământul, culegeai rodul, de nu rodea, nu-l culegeai, dar un cuvânt rău nu i-ai fi spus pământului, ca să nu te pedepsească şi în anul care venea. Cel mult îi dădeai popii ceva la biserică sau făceai o troiță sfântului de pământ, rugându-te de el ca să te aibă în grijă, pe tine, Pietruszka Szymon. Numai că acum nici pământul nu mai crede în Dumnezeu. Acuma, el are nevoie de superfosfați, de azot, de salpetru, de var, nu de superstiții. Şi cum să-ți zic, nu mai e legat nici de oameni, ca pe vremuri. Dacă te vede că eşti gospodar prost, te lasă şi se duce la altul, care ştie să-şi facă mai bine socotelile. Iar sufletului țărănesc nu-i place să socotească, lui îi place să sufere. Numai că de ce să suferi, când făcându-ți socotelile ieşi mai bine. S-a obişnuit țăranul cu gândul că i-a fost dat să sufere. Şi pământul era pentru el tot o suferință. Aşa că e păcat de pământ. Fiindcă pământul trebuie să rodească, frate. Lumea vrea tot mai multă mâncare. Munți de mâncare. Munți tot mai înalți. Iar pământul trebuie s-o dea. Trebuie! Sufletului țărănesc nu-i rămâne decât să se ducă la muzeu ca să se odihnească pentru toate veacurile trecute. I se cuvine. Să stea

mărturie că pe vremuri au fost țărani. O să vină tineretul, sau turiştii. Turismul, frate, e o problemă mondială. Tot mai mulți oameni merg încolo, încoace. Nu va trece multă vreme şi toți o să înceapă să călătorească. Nici moşii n-o să mai vrea să rămână prin case. O să bați la poarta casei, dar casa o să fie goală. Oamenii de parcă acuma au descoperit că pământul se învârteşte şi hai, şi ei să se învârtească. Rar mai vezi pe câte unul care să vrea să stea locului. Iar pe vremuri, frate, când pleca vreunul în lume, apoi fie că-l gonea sărăcia, fie că se ducea la armată. Astăzi fiecare vrea să fie turist, de parcă altceva n-ar mai putea să fie. Gândeşte-te de câte trenuri, vapoare, avioane e nevoie, de câte drumuri, adăposturi, hanuri şi, bineînțeles, de monumente. Iar monumente sunt, nu sunt, trebuie să le găseşti. Chiar ne-am gândit dacă n-am putea să facem din casa lui Bąk o casă fără horn. Casa lui Bąk este fără pivniță, acoperită cu stuf, ferestruicile sunt ca nişte scorburi, s-ar potrivi. Pe bătrânul Bąk l-am pune îngrijitor, pe bătrână, îngrijitoare. Le-am coase nişte sumane, am aduna prin sat nişte linguri, albii, bătrânii ar avea şi pensie. De stâlpii de la şosea am prinde nişte tăblițe, casă fără horn, cinci sute de metri. Numai că Bąk nu vrea, cere să-i facem în loc altă casă. Acolo s-ar duce numai ca să lucreze. Căci ce-ai putea să le arăți turiştilor în sat? Secară, grâu n-o să le arăți, cum creşte. Creşte, lasă-l să crească. Sau vaci, că dau lapte. Nici vițeii, că se îngraşă cu opt sute, o mie de grame pe zi. Că nu te întreabă altceva decât că de ce au ochii trişti? Şi ce ochi ar trebui să aibă?! Mănâncă cât îi ține burta, aşa că puțin le pasă dacă văd sau nu. Şi omul, când se îndoapă, nu mai vede cine ştie ce şi ai putea să zici că e nefericit. Dar uită-te în burta lui şi ai să-i vezi fericirea. Aşa că şi fericirea vițeilor nu stă în ochi. Sau poate de aia sunt trişti că-i văd pe ăia care o să-i mănânce. Numai că la asta nu se gândesc, filozofii, se gândesc numai la ochii vacilor. Sunt curios dacă nu le-am da carne, dacă ar mai întreba de ochii vacilor. Aşa că aici s-ar potrivi sufletul țărănesc, să se bucure în voie. Şi am avea un muzeu pe cinste. Amintind de viața grea de altădată. Ei, tu, frate, ai lucrat la miliție şi tot nu eşti lămurit. Şi doar nu eşti chiar aşa de bătrân. Oameni mai bătrâni decât tine iau viața de la început. Ia-l pe Boleń, om trecut de şaptezeci de ani, îşi face acum o fermă. Martyka s-a apucat să cultive in, Jańiszewski s-a profilat pe conopidă. Mai ai timp pentru mormânt! N-o să scapi de el. Poate că până mori tu oamenii n-o să mai fie îngropați în morminte. O să fie incinerați. Aşa că ai scăpa şi de cheltuieli. Pământul se tot

împuținează. Încă dacă îl iau pentru fabrici, nu-ți pare aşa de rău. Dar pentru cimitire? Iar oamenii se tot înmulțesc. Şi toți vor trebui cândva să moară. Aşa că fă şi tu o socoteală, cât pământ ar trebui ca să-i îngropi pe toți în morminte? Şi încă în cripte? În curând tot pământul o să-l ia morții. Iar noi unde să ne ducem, pe lună? De fapt, să-ți spun, că nici moartea nu mai este ce-a fost. Acuma ai fost şi nu mai eşti, că o sută se vâră în locul tău. Chiar şi amintirea ți-o iau. Dar pe vremuri, când mureai, rămânea o gaură în sat, ca şi cum ai fi scos o cărămidă din perete. Pe vremuri, ca să zic aşa, parcă şi moartea era legată de oameni. Toți trăiau toată viața într-un loc, aşa că moartea unuia era, parcă, moartea tuturor. Dar acum toți sunt în mişcare, aşa că şi moartea se mişcă. Iar în mişcare e ca şi pe front. Cad în stânga ta, în dreapta ta, dar tu îi dai mereu înainte. Mor oamenii nu se ştie de ce, nu se ştie când, aşa că nici nu ştii dacă asta se poate numi tot moarte. Nici nu se mai îmbolnăvesc, mor fără nicio pricină. Uite, ai obosit, şi nu mai eşti. Dar pe vremuri când oboseai, te aşezai pe hat, te odihneai şi trăiai mai departe. Murim, mă frate, şi nici nu vedem moartea. Câteodată nici nu-ți mai dai seama cine a murit, cine mai trăieşte. Şi nu mai ai nimic din aia că ai murit. Doar din viață mai ai câte ceva. Aşa că trăieşte, cât poți. Cât? Ei, mai ai câțiva ani, aşa că poate n-o să mai ai nevoie de mormânt. Una, două te aruncă în cuptor şi rămâne doar un pumn de cenuşă. N-o să te coste niciun ban. O facem pe cheltuiala primăriei. Doar ai lucrat aici câțiva ani, aşa că o meriți. Într-o oală intră toată cenuşa ta. Ce, ai prefera să te mănânce viermii? E scârbos, frate. O muscă dacă se aşază pe mâna ta şi tot o goneşti. Iar acolo e o viermăraie întreagă. Ai arat atâta, ştii ce-i în pământ. O să năvălească pe tine, iartă-mă, ca pe un rahat, şi n-ai să poți nici să te scarpini. Că de unde ştii că n-ai să-i simți? Poate că moartea este lungă, nu durează doar o clipită. Poate că n-are sfârşit. Dar după foc ce mai rămâne? Că focul este curat. Mai curat decât aerul, apa. Mai curat chiar decât conştiința. Şi ai fi primul din sat. Ce, primul din comună. Dar de ce mi-oi bate eu gura cu astea. Doar ştiu că n-ai să fii de acord. Sufletul tău țărănesc, care zace în tine, n-o să te lase. Apoi încă nu-i nicio grabă. Deşi la viitor trebuie să ne gândim de pe acum. Căci altfel ne rătăcim. Sau o luăm înapoi. Şi ce am realiza? Iarăşi s-o luăm de la început? Oh, nu, frate. Cunosc viața. La urma urmelor, m-am ocupat atâția ani de treburile astea. Şi în diferite sectoare. Aici, acolo. Şi, ca să spun aşa, totdeauna am fost ca un ostaş, în prima linie. Aşa că, dacă-i vorba de viață, aş putea

să spun că sunt specialist. Pe mulți, dintre cei care sunt pe sus, i-aş putea băga în cofă. Că am rămas la primărie? Dar ce, nu mi-e bine aici? Dacă o fi să cad, nu cad de sus. Apoi mai sunt cele trei hectare. Aşa că am cartofii mei, roşii, castraveți, ceapă, morcovi. O, frate, cunosc viața, n-o cunosc prea mulți ca mine. Şi nu din cărți. La şcoală, da, poți să înveți tabla înmulțirii, şi asta-i necesară, cum se zice, dar nu poți să înveți ce e viața. Poți să-ți umpli capul cu câte sunt pe lume, să le ştii aproape pe toate, dar nu să înveți cum să trăieşti. Căci viața nu înseamnă numai ce numim noi viață. Şi ea zboară, mai bună, mai rea, pe sus sau pe jos, dar zboară. Ne trânteşte sau ne ridică, cum vrea ea. Iar noi, cum vrea ea, aşa şi trăim. Ea e vântul, noi pana. Viața e o meserie ca oricare alta. Şi cine ştie dacă nu e cea mai grea meserie dintre toate. Căci un doctor sau un inginer cât trebuie să învețe? Cinci, zece ani, chiar şi douăzeci. Îşi ia diploma şi de acuma ştie. Dar la şcoala vieții câți ani trebuie să înveți? N-ai atâția ani. Şi nu capeți diplomă. Poți să ai barbă de proroc şi tot să nu ştii nimic. Căci aici totul depinde de om, dacă are har. Sunt unii care, chiar dacă ar trăi două vieți, tot nu învață nimic. Iar pentru unii nici veşnicia nu le-ar ajunge. Că doar se ştie, cine se naşte tâmpit, tâmpit moare. Doar că eu nu cred în nicio veşnicie. Dar aşa se zice, e şi asta un fel de măsură. După cum se spune că soarele răsare şi, doar, se ştie că el nu răsare, ci Pământul se învârteşte. Uite cu ce suntem obişnuiți. Dacă n-ar fi obişnuințele acestea pasul l-am avea mai lung, crede-mă. Şi n-am merge atâta pe pipăite. Deşi nu suntem orbi, mergem uneori orbeşte. De parcă am merge pe Calea Laptelui, frate, dar aici trebuie să mergem pe pământ. Şi să ştim cum mergem. Şi, bineînțeles, trebuie să ne lumineze ceva. Că nimeni n-are în el lumânare. Iar viața are hopurile ei, râpe, viroage, prăpăstii, hăuri şi câte altele. Şi, în afară de asta, curge, cum se zice. Numai că unora li se pare că curge mereu în aceeaşi direcție. Cică aşa curg râurile. Aşa curge vremea. Şi tot ce curge, aşa curge. Dar asta-i o prostie mai mare decât carul. Fiindcă viața curge o dată într-o parte, altă dată în altă parte, poate să curgă înapoi sau în lături, curge cum vrei. N-are o direcție proprie. Dacă nu ştii, faci un pas şi te-ai înecat. Dar eu mă duc şi cu ochii închişi. Dacă-i vorba de cifre, nu zic, sunt alții mai buni decât mine, nici nu țin la asta. Dar dacă-i vorba de viață, apoi toți sunt nişte neisprăviți. În viață trebuie să fii atent, când se cere prudență, iar când drumul e liber, îi dai înainte. Şi până să auzi, trebuie să asculți bine. Chiar dacă ai văzut, nu te grăbi, ci stai mai

întâi ca să te uiți bine. Dar să nu crezi că totdeauna este aşa. Viața nu-i şeptic sau pocher, ca să ştii cum să joci. Câteodată încă nu s-a spus nimic, dar tu trebuie să auzi. Încă nu se vede nimic, dar tu trebuie să vezi. Şi tot aşa, trebuie să ştii unde poate să te doară ceva şi când. Şi când trebuie să fii sănătos, ca un taur, chiar dacă te doare. Deşi nu poți spune că ai o sănătate de fier. Căci se ştie, cine este mereu în marş, acela nu poate avea o sănătate de invidiat. Eu am inima, nu ştiu, sănătoasă, bolnavă, dar mă slujeşte. Când trebuie, mă doare, când nu, nu mă doare. O sută de doctori, dacă ar asculta-o, fiecare ar zice altceva. E inimă. Şi încă a unui preşedinte. Comuna e mare. În tot cazul aş vrea să-ți mai spun ceva, şi ca să mori trebuie să ştii când. Iar tu nu ți-ai ales momentul potrivit. Uite, în timpul ocupației, da, era o vreme potrivită. Din punct de vedere istoric, ca să zic aşa. Mureai pentru ceva, chiar dacă mureai fiindcă se prăvălea un copac peste tine. Sau după război, tot era o vreme destul de potrivită. Bineînțeles, trebuia să vezi de partea cui. Dar acuma, oare te-ai gândit bine? Zic să stai unde stai, că stai bine. Nici gospodăria n-ai cui s-o laşi. Ar trebui s-o preia statul, adică primăria. Sunt şi aşa destui care cedează pământul statului pentru o pensie. Şi înmormântarea ar trebui s-o facem pe cheltuiala primăriei. Zici că ai frați, dar frații sunt la oraş, s-ar putea să nu vină. În tot cazul, o coroană de flori tot ar trebui să facem, căci ai lucrat la primărie, aşa că ți se cuvine. Dar de unde banii? Uite, bibliotecara mereu mi se plânge că oamenii citesc tot mai puțin, întrucât cărțile s-au cam învechit, iar tineretul cere cărți noi. Dar dacă n-avem bani. Chiar şi pentru benzină iau banii de la cultură. Crezi că pe mine nu mă apucă câteodată damblaua? Mă apucă, de-mi vine să urlu. Mă duc uneori pe câmp, să mă uit peste ogoare, şi parcă mă mai uşurez. Îmi vine să mă aşez undeva pe un hat, să ascult ciocârliile. Dar îmi zic, unde este conştiința ta, preşedinte? Trebuie să clădeşti o viață nouă, iar tu încă pe cea veche n-ai plivit-o. Aşază-te numai, că n-o să mai ai de ce să te scoli. Era, aici, dacă îți mai aminteşti, pe vremea lui Rożek, un tablou. Un țăran ara cu boii. A trebuit să-l schimb, căci cum venea cineva, numai la tabloul acela se holba. Aşa că am comandat unuia să-mi facă altul, mi-a luat zece mii. Uite, acuma ară tractorul. Numai, ca să-ți zic aşa între noi, nu pot să mă obişnuiesc. Toți îl laudă, dar eu de câte ori mă uit la el, parcă mă doare pământul. Parcă l-ar călca cineva. Uneori mi se pare că-l aud gemând, jelind, numai că tractorul e mai zgomotos, îi dă gaz şi nu se mai aude. Şi de atâția ani stau sub tabloul acesta.

A apucat, dintr-odată, sticla, şi-a turnat în păhărel, mi-a pus şi mie, şi-a ciocnit păhărelul de al meu şi l-a băut până la fund, de parcă ar fi uitat că se bea câte puțin. Ei, ne-am întins cu vorba. S-a uitat la ceas. E bine, câteodată, să-ți mai uşurezi sufletul. A luat o hârtie şi a început să scrie ceva. Îți ajung, oare, opt chintale? Îți dau nouă, pentru orice eventualitate. Ține. Şi mi-a întins hârtia. Numai să-i zici lui Borek să-ți dea din cimentul pentru fabrica de lapte. Spune-i că aşa am zis. Şi nu te mai gândi la moarte. Ha! ha! ha! a început să râdă şi s-a ridicat de pe scaun. Aşa că m-am ridicat şi eu. Deşi, până m-am ridicat în cârje, mi-a trebuit ceva vreme. Dar a rămas în spatele biroului până când m-am ridicat. Apoi m-a condus la uşă şi m-a bătut pe umeri. Aha – ca şi cum de-abia acum şi-a adus aminte. Îmi pare rău că te-am dat afară atunci. Poate că nu erai chiar aşa de bețiv.

N-am mai zis nimic, căci ce era să mai zic, după atâția ani. Iar eu ştiam pentru ce m-a dat afară. La urma urmelor, bine că s-a întâmplat aşa, că tot trebuia să plec, cât puteam să mai trag? De primărie nu mă lega ceva deosebit. Małgorzata plecase de mult la oraş, lucra la raion. Ziceau că s-ar fi măritat, nu ştiu ce s-a mai întâmplat cu ea. O dată, încă nu murise mama, a venit la noi în casă.

Intrase în odaie o domnişoară elegantă, în costum, cu pălărioară şi geantă, frumoasă, numai că era puțin tristă. Ea era. Eu dormeam beat în cealaltă odaie. Mama i-a spus să stea jos, când a auzit că întreabă de mine. Şi, ca mama:

— Da, este şi nu este, domnişoară. Doarme beat în cealaltă odaie. Chiar dacă l-aş trezi, tot nu te-ai înțelege cu el. De-abia s-a întors. Şi aşa aproape în fiecare zi. Că mă rog şi de Dumnezeu. Dar dumneavoastră cine sunteți? a întrebat cu ochii în lacrimi.

— O cunoştință. Pe vremuri am lucrat împreună la primărie. Şi i s-au umezit ochii. Şi-a scos batista din geantă şi s-a făcut că se şterge pe obraz. Acuma lucrez la oraş.

— Dar nu ne-a vorbit niciodată de dumneavoastră. Dar am să-i spun, când s-o trezi, că ați fost. Cum vă numiți?

— Małgorzata. Ştie el.

— Sunteți aşa de frumoasă şi păreți un om bun. Mai veniți pe la noi, poate că-l găsiți treaz. Nu bea totdeauna atâta.

Mi s-a părut că aud prin uşă vocea ei, ca şi vocea mamei, când vorbeau. Dar eram sigur că visam. Să mă fi sculat pentru un vis? Dar n-a mai venit. Şi cred că de-abia atunci s-a sfârşit povestea noastră de dragoste.

Căci eu ziceam că totul s-a sfârşit între noi după petrecerea aceea când am condus-o şi am vrut s-o sărut, dar ea s-a smuls din brațele mele şi a fugit. Îmi ziceam că n-am nevoie de una care vine la petrecere şi nici nu se lasă sărutată. Aşa că la petrecerea următoare am invitat-o pe Irka Ziętkówna de la administrativ. Asta nu fugea de mine. Şi nici la băutură nu se lăsa prea mult îmbiată. Ba mai şi ofta că se simte foarte bine după un păhărel. Ah, ce bine mă simt lângă tine.

Iar la dans se lipea ca o volbură. Şi cum a început să se întunece, ne-am dus să ne plimbăm. Ea trăgea de mine, hai, Szymek, să ne plimbăm puțin, că nu mai vreau să dansez. Vreau altceva. Hi! hi! hi!

Când am aflat, după aceea, de o petrecere la Bartoszyce, m-am dus cu două, amândouă de la drumuri. Małgorzata îmi ieşise din gânduri. Treceam unul pe lângă celălalt, ca două cunoştințe. Bună ziua. Bună ziua. Ca şi până atunci. Şi-mi pare rău că n-am rămas la asta.

Dar într-o zi, era spre sfârşitul zilei de lucru, de pe coridor se auzea cum îşi ziceau fetele la revedere, bate cineva în uşa camerei în care lucram. Poftim, intrați. Era ea. Părea puțin tulburată. Nu te deranjez? Nu, de ce? Şi m-a rugat, dacă nu pot să mai rămân puțin şi s-o ajut, căci are o lucrare urgentă, trebuie s-o predea mâine, şi singură nu-i dă de capăt. Le-a rugat pe colege, dar niciuna nu poate. Mi-am dat seama că nu-i vorba de niciun ajutor, că vrea să se împace cu mine. Atunci de ce, proasto, ai fugit de mine la petrecere? Rămân, bineînțeles. Puteam să nu rămân? Doar de atâtea ori am rămas, când avea vreunul dintre noi nevoie de ajutor.

Confruntam chitanțele de la impozite, eu şedeam de o parte a mesei, ea de cealaltă parte. Eu aşezam chitanțele pe litere, fiecare literă avea grămăjoara ei. Ea confrunta fiecare chitanță cu lista, să vadă dacă plățile corespundeau cu dispozițiile de plată. Toți plecaseră de la primărie. Amurgea. Era sfârşit de septembrie. A aprins lampa. Apoi chitanțele acestea trebuiau să fie trecute la rubricile lor. Cu număr de ordine, nume, sat, hectare, categoria de pământ, cât de plată, cât a plătit, cât a rămas. Kopciova, femeia de serviciu, a dat cu cârpa peste mese să le şteargă de praf, a aruncat mucurile de țigară din scrumiere, a măturat, a spus la revedere şi a plecat şi ea. Ne-am apucat să punem chitanțele în dosare, aşa că ne-a apucat seara. Se făcuse întuneric. M-am uitat în jur şi mi se părea că nimic nu mai e cum a fost. Birourile, care peste zi se

întindeau de nu aveai pe unde să treci, acum păreau nişte sicrie ale unor funcționari morți. Dulapurile, care până acum câteva ore erau dulapuri, acuma păreau nişte sălcii cărora cineva le-a tăiat coroanele. Iar noi, la lumina lămpii, apăream ca şi cum am fi stat într-un turn luminat. Deşi eram doar doi funcționari care se chinuiau cu nişte chitanțe. Nimic mai mult. De ne-ar fi văzut cineva prin fereastră, ar fi putut însă să spună că ne lipeam unul de altul, căci stăteam foarte aproape unul de altul, şi numai noi doi, în toată primăria. Uneori, se înțelege, mai schimbam câte o vorbă; dar numai privitor la chitanțele pe care le mânuiam.

— Dă-mi puțin chitanța aceea.

— Wojciech Jagła sau Jagło?

— Cinci hectare, categoria doua, aşa e?

— Cât ți-a ieşit, că mie mi-a ieşit atâta şi atâta?

— Aici nu iese. Hai să mai verificăm încă o dată.

Câteodată tristețea parcă îi umbrea fața, dar era tristețea chitanțelor. Şi pentru tristețea asta, cel mai bun leac este abacul. Şi începea să țăcăne la abac, ca la o mitralieră.

Se făcuse ceasul opt, poate că mai mult. Iar noi tot mai număram chitanțele. O dată măcar să se fi uitat mai cald la mine sau să i se fi tulburat ochii, când mă uitam la ea. Nimic. Mai mult, când mă uitam galeş la ea îmi zicea repede să verific, să scriu sau să socotesc ceva. Până la urmă m-am gândit că poate ar fi mai bine să scot ceasul, să mă uit la el şi să-i zic, uite că s-a făcut opt, nouă, ca s-o fac să-şi rupă ochii de la chitanțe. Mă gândeam să-i spun să ne odihnim puțin, în nădejdea că, poate, ea ar fi zis, nu vrei să-ți fac un ceai? Că aş fi băut cu plăcere. Aşa că am început să-mi pipăi pe ascuns buzunarul în care aveam ceasul. Era ceasul pe care l-am vândut, după aceea, pentru mormânt. Un ceas de argint, cu lănțişor. Îl dobândisem într-o luptă cu nemții. Deşi, ca să spun adevărul, băieții l-au găsit lângă un ofițer ucis. Îi ieşise din buzunar, de parcă ar fi vrut să fugă de cadavru, numai că lănțişorul l-a ținut pe loc. N-a fost o luptă cine ştie ce. Dacă a durat o jumătate de oră, de parcă ne-am fi bătut doar pentru ceasul ăsta. Dintre ai noştri a fost rănit doar „Munteanul”, în schimb nemții au pierit cu toții. De fapt nici n-am avut vreun motiv mai temeinic ca să intrăm în luptă. Dar ne-a suflat cineva că o motocicletă şi o maşină nemțească trec pe drum. Nici nu ştiam unde se duceau şi de ce. Deşi, degeaba nu mergeau ei. Aşa că am organizat o ambuscadă într-o râpă acoperită din amândouă părțile de aluni, păducei şi ienuperi. Le-am închis calea din spate, le-am

închis-o şi din faţă şi am deschis focul din toate părţile. Au rămas în drum câteva cadavre, ceva arme şi ceasul ăsta. Astăzi un ceas nu mai înseamnă nimic, la tot al doilea îl vezi pe mână, dar pe atunci era lucru mare, şi încă un ceas de argint. Şi de mers, a mers clasa-întâi, până l-am vândut. O dată nu l-am dus la reparat. Îl verificam după soare, arăta aceeaşi oră ca şi soarele. La noi soarele iese la douăsprezece chiar deasupra hornului lui Martyka, şi când mă uitam la ceas, ora douăsprezece o arăta. Dar mai mult m-am folosit de el la primărie. De parcă ofiţerul care s-a lăsat atunci omorât ar fi ştiut că într-o bună zi am să mă fac funcţionar.

Numai că mă ruşinam să-l scot şi să-i spun, uite cât s-a făcut ceasul. Poate că s-ar fi speriat şi ar fi început să se scuze:

— Vai, iartă-mă, că te-am ţinut atâta. Dar m-ai ajutat foarte mult. Îţi mulţumesc. Sau, poţi să mergi, dacă te grăbeşti, eu mai rămân. Trebuie să termin astăzi.

Mai erau o grămadă de chitanţe pe masă. Doar câteodată, când se apleca mai mult, făcându-mă că mă gândesc la ceva, mă uitam pe furiş la părul ei bălai, mult mai deschis la lumina lămpii decât a zilei, de parcă ar fi fost un lan de grâu, la marginea căruia m-aş fi oprit. Cred că era tare obosită. Că mă tot întreba, de una, de alta. Se înfuria pe chitanţe, că sunt scrise atât de prost. Deşi toate erau scrise la fel. Ba muta lampa, că nu vede.

Eram la chitanţa lui Bielak Jan, satul Zarzecze, zloţi trei mii cinci sute optzeci şi doi. Rata a doua. Mi-a zis cu o voce stinsă, aşezându-şi capul pe masă.

— Sărută-mă.

Am pus tocul pe masă. Mă gândeam că poate râde de mine. Aşa că tot în glumă, i-am zis:

— Poate că nu merit s-o sărut pe domnişoara Małgosia?

— Te rog, mi-a zis cu o voce şi mai stinsă.

Aşa că m-am sculat, i-am ridicat capul de pe masă şi am sărutat-o, dar ca pe o soră. Căci dorinţa ei parcă mi-a luat plăcerea pe care aş fi avut-o dacă i-aş fi spus că vreau eu sau dacă aş fi sărutat-o cu sila. În clipa aceea s-a smuls şi s-a ridicat.

— S-a făcut târziu, a zis cu o voce mai ridicată, de parcă ar fi vrut să spună nu s-a întâmplat nimic. Uite cât am stat cu chitanţele acestea. Nu credeam că o să ne ia atâta vreme.

— Te conduc, i-am zis.

— Nu, mulţumesc, mă duc singură. Nu mi se întâmplă nimic. De multe ori m-am întors acasă la ora asta. Şi de ce m-aş teme? Drumul de lângă pădure e mai întunecat, dar nu mă sperie. Îl

luminează luna. Şi imediat intri în sat, latră câinii. Nu, nu. Altă dată, dacă o să-ți facă plăcere. Astăzi însă, te rog, nu.

Ciudată, m-am gândit. Îmi zice s-o sărut, dar s-o conduc nu mă lasă. Mai înțelege ceva. Du-te, fato! Numai că ce bărbat aş fi, dacă aş lăsa o domnişoară să meargă singură noaptea acasă? Dar du-te, du-te! Ai să te sperii trecând pe lângă pădure şi ai să regreți. Bătrânul Pociej povestea mereu că, odată, întorcându-se noaptea de la o fată, i-a ieşit un soldat în drum cu o rană în cap şi i-a spus:

— Astupă-mi gaura asta, că uite au trecut atâția ani, dar sângele tot curge.

Şi nu s-a mai dus Pociej la fata aceea. S-a însurat cu alta, aici în sat, peste drum.

Am întâlnit-o a doua zi pe coridor, venea din partea cealaltă. M-am oprit, i-am zâmbit cu toată gura, i-am zis, bună ziua. A dat din cap şi a zâmbit şi ea. Dar a intrat imediat într-un birou, iar eu m-am simțit de parcă mi-ar fi dat peste gură. Poate că aseară chitanțele au zăpăcit-o într-atâta, m-am gândit, atâtea nume, sate, hectare, rate, sume şi de aceea mi-a zis s-o sărut. Iar acum s-a odihnit şi nu-şi mai aduce aminte. Aşa că trebuie să mi-o scot din cap.

Trecuseră câteva zile, era într-o marți şi norii amenințau cu ploaie. Ies de la primărie, când colo o văd că stă şi parcă se uită spre cer, dacă va ploua sau nu. Norii erau întunecoşi, aşa cum sunt de obicei toamna. M-am oprit lângă ea şi am început şi eu să mă uit după nori. Dar s-a pornit vântul şi a început să-i îngrămădească, să-i alunge, să-i împingă pe cer.

— Ei, cred că nu plouă, am zis.

S-a uitat mai întâi parcă mirată că mă vede lângă ea. Apoi mi-a zâmbit.

— N-ai vrea să mă conduci? Dacă îți face plăcere? Şi a desfăcut umbrela. La o adică n-avem de ce să ne temem de ploaie.

— Strânge umbrela, i-am zis. Uite, vântul a împrăştiat norii.

Spre norocul nostru n-a plouat, căci dacă ar fi plouat tot nu ne-ar fi servit prea mult umbrela ei, chiar dacă ne-am fi lipit unul de altul, am fi rămas cu spatele în ploaie. Şi care s-ar fi lipit primul de celălalt? Căci eu nu îndrăzneam nici la braț s-o iau, şi nici din partea ei nu vedeam această dorință. Aşa că am fi mers amândoi prin ploaie, iar umbrela ar fi mers între noi.

Tot drumul am mers ca două cunoştințe care s-au întâlnit întâmplător şi care mergeau în aceeaşi direcție. Iar de vorbit, vorbeam despre tot felul de nimicuri, despre primărie, despre

toamnă, ea mi-a povestit câte ceva despre colegele ei de şcoală, despre profesori, iar eu i-am povestit de anii de partizan, dar mai mult lucruri hazlii. Şi aşa, pe nesimțite, am ajuns la casa ei. În casă tocmai aprinsese cineva lampa, căci prin geam se vedea o lumină slabă.

I-am spus că au o casă frumoasă. Zidită pe fundații de piatră, acoperită cu eternit, cu ferestre mari, cu pridvor, se vedea că era construită de curând. Şi că şi eu mă gândesc să-mi fac o casă, numai că nu ştiu când. Ar trebui mai întâi să-mi adun materialul de construcție, să găsesc pe cineva să-mi facă proiectul, apoi să vorbesc cu zidarii, dar cum nu mai sunt zidari în sat, ar trebui să văd prin satele din jur. Şi cum nu mai aveam ce să-i mai spun, i-am întins mâna.

— Atunci, noapte bună. Ne vedem mâine la primărie.

— Noapte bună, mi-a zis, cu o voce puțin tremurată.

Am făcut vreo zece paşi, trecusem de gard, unde începea câmpul, când dintr-odată aud în spatele meu:

— Aşteaptă. S-a apropiat cu paşi repezi şi mici de mine. Nu mă săruți, să am vise plăcute?

Îmi venea s-o prind şi s-o strâng la piept, să mă lipesc de pieptul ei, şi poate chiar şi mai mult, să nu mă uit la nimic, chiar de ar fi s-o trag alături pe câmp, sau sub deal, căci, ce-i cu ea, e altfel decât altele, e din acelaşi sânge şi aceeaşi carne, numai că eu sunt prost. Dar parcă mă ținea cineva de mână. Nu, Szymek, parcă vorbea ea cu glasul meu. Poate dacă aş fi băut puțin, dar eram treaz, ca niciodată. Chiar mi-a părut rău că nu l-am ascultat pe Winiarski, când mă trăgea pe la prânz, să bem câte un păhărel. Şi am sărutat-o pe frunte, zicându-i încă o dată noapte bună.

Peste vreo două zile iarăşi am condus-o, apoi aproape în fiecare zi, şi asta cam vreo trei săptămâni. Şi de fiecare dată:

— Noapte bună.

— Noapte bună.

Uneori zicea s-o sărut, alteori nu. De parcă creştea între noi doi un tufiş prin care nu puteam să trecem, ca să ajungem unul la altul. Doar că eu mă gândeam la una, iar ea, Dumnezeu mai ştie la ce se gândea. Poate că tot la ce mă gândeam şi eu, numai că fetele au uneori un mod ciudat de a gândi. Când te uiți la ele, îşi ridică nasul, că, vezi Doamne, cine-s ele, dar înăuntrul lor tremură ca nişte iepuroaice. Când le asculți ai crede că vor să trăiască o veşnicie, dar în inima lor se gândesc numai la clipa aceea. Par nişte picături, dar în sufletul lor sunt mări adevărate. Ai zice că

sunt trandafiri, dar în adâncul lor sunt urcioare. Mă gândeam că alta, dacă aş fi condus-o de atâtea ori, de mult mi-ar fi căzut în brațe. Şi într-adevăr de multe ori. Căci şi drumul ducea chiar pe lângă pădure, iar pădurea te cheamă, şi toamna se făcea tot mai târzie, amurgea tot mai repede şi plecam, de la primărie, aproape pe întuneric. Iar când ajungeam la ea acasă era aproape noapte. Pe la toate casele vedeai lumini în geamuri. Arareori mai întâlneai pe drum vreo suflare omenească. Uneori doar mai trecea câte o căruță întârziată. Şi câinii, de acuma, lătrau ca de noapte, prelung, urlând.

Mă şi gândeam de ce o conduc atâta drum. Că doar erau vreo patru kilometri. Patru kilometri încoace, patru kilometri înapoi, fac opt. Şi de aş fi avut pentru ce. Doar ca să-i spun noapte bună la poarta casei? Şi s-o sărut, din când în când, pe frunte, ca pe o fetiță? Oamenii se sărută când se cunosc. Sau când se logodesc şi de acuma ştiu că o să meargă pe acelaşi drum. Dar drumul nostru ducea doar de la primărie la ea acasă. Nici la braț n-o luam, mă temeam că mi-ar lua mâna şi mi-ar zice, nu, Szymek. Dar într-o zi mi-a spus chiar ea:

— Poate că mă iei la braț? Dar imediat a adăugat: Sunt cu pantofii noi şi merg mai greu cu ei.

Nu mai ştiam ce să cred. M-am hotărât s-o mai conduc de câteva ori şi să-i dau pace. Că doar n-o fi numai ea pe lume. Numai la primărie câte sunt, cărora le ajunge să le conduci o dată, de două ori, dar în sat, dar în alte sate?

Numai că acele câteva ori se tot întindeau şi nicicum nu puteam să stabilesc când va fi ultima oară. Şi chiar dacă nu ne înțelegeam dinainte s-o conduc, când se făcea patru fără cinci mă uitam pe fereastră, ca să nu iasă înaintea mea, sau ieşeam mai devreme de la primărie şi o aşteptam pe drum, la pod, lângă biserică. Şi din nou făceam cei patru kilometri de la primărie până la casa ei.

Mă gândeam că poate la primăvară o să-mi fie mai uşor să termin cu asta. La primăvară va trebui să ies la arat, la semănat, aşa că n-o să mai fie vreme şi pentru condus fete. Îi spun, o dată, de două ori, că trebuie să ies la câmp şi cu asta se va sfârşi în vreun fel. Tata a şi început să-mi spună că ciocârliile au sosit, că rândunelele au sosit, că nu mai ştiu ce a sosit. A început să umble la brăzdar, dacă n-ar trebui întărit puțin. Într-o zi a adus grăunțele pe sită şi a început să le aleagă la lumină, ghicind care-s vii şi care-s moarte, care o să încolțească, şi care n-o să încolțească.

— N-ai vrea să vii pe la noi? m-a întrebat într-o zi, când am ajuns în dreptul casei. M-a uimit puțin întrebarea, dar am zis că da. La urma urmelor de ce nu m-aş duce?

În casă erau părinții ei. M-au primit cu toată inima, de parcă eram o cunoştință mai veche. Bătrânul chiar i-a reproşat Małgorzatei că nu-i primitoare, de parcă n-ar fi fiica lor, căci de multă vreme trebuia să mă cheme în casă, doar de atâta vreme umblăm împreună, că ne vedea prin geam. În afară de asta ştia că eu am fost „Vulturul”. A scos o sticlă de vodcă, i-a spus soției să taie nişte pâine, cârnați. Şi cum stăteam la masă, cu vodca, pâinea şi cârnații i-a spus Małgorzatei în față:

— Ştii, tu, fata mea, cine a fost „Vulturul”? Era cel mai cunoscut pe vremea nemților. Deşi au fost şi „Tătarul”, şi „Rotarul”. Dar nu erau partizani ca „Vulturul”. Într-o noapte a fost prădat Sokołowski, morarul, şi nu peste multă vreme a fost văzută la biserică muierea lui Gajowczyk din Kolonia îmbrăcată cu blana fetei lui Sokołowski. Iar Gajowczyk era din partizanii „Rotarului”. În schimb „Vulturul” era biciul lui Dumnezeu. Adevărat zic, domnule?

— Cred că da.

— Atunci în sănătatea dumitale, eroule. Şi ce-mi place la dumneata e că nu umbli cu nasul pe sus, ca alții, care nu se ştie dacă în timpul războiului au tras vreun glonte, iar acuma fac pe vitejii, de parcă ei i-ar fi împuşcat pe toți nemții. Acuma lucrezi la primărie?

— La primărie…

— Împreună cu Małgośka noastră.

— Împreună, numai că în alt serviciu.

— Ei, bine că cel puțin atâta ți-a dat țara, că te-a făcut funcționar.

Am vorbit toată seara, am intrat ceva şi în noapte. Dar cum mă ridicam să plec, îl auzeam, mai stai, mai stai, nu-i chiar aşa de târziu. Ar fi fost păcat să nu-l ascult pe un om ca ăsta. Mai ales că eu ascultam, iar el povestea. Uite, aici „Vulturul” i-a dezarmat, dincoace a atacat, acolo a făcut o ambuscadă, acolo l-au încercuit, dar le-a scăpat printre degete. Şi doar, din când în când, mă întreba dacă a fost aşa. Aşa a fost, domnule, adevărat grăiesc? Şi chiar dacă uneori a fost cu totul altfel, ziceam ca el, căci povestea mai adevărat chiar decât cum a fost.

— Atunci, în sănătatea dumitale.

Małgorzata şi bătrâna mai mult se învârteau prin casă, decât

ascultau. Doar, din când în când, bătrâna ofta:

— Dumnezeule, prin câte ai trecut.

Dar Małgorzata nu scotea niciun cuvânt, de parcă ar fi fost supărată pe tatăl ei, că se întinde atâta la vorbă.

La un moment dat bătrânul s-a sculat, s-a dus spre dulap, a mai scos o sticlă de o jumătate de litru, de data asta de rachiu făcut în casă, din miere, căci avea stupi. Iar după ce am băut şi rachiul ăsta, s-a încăpăţânat că trebuie să mă conducă, căci ce ar zice lumea să mă vadă plecând la ora asta pe jos. Şi-a pus căciula în cap şi s-a îndreptat spre uşă, ca să meargă să înhame calul, când nevastă-sa şi Małgorzata l-au oprit în prag şi l-au rugat să nu meargă. Căci pe mine nici nu voia să mă asculte. Trântise cu pumnul în masă, că aici el hotărăşte. E calul lui, căruţa lui şi plăcerea lui. Iar eu sunt oaspetele lui. Şi nu orice fel de oaspete. Căci pe un oarecare nu l-ar fi dus.

Małgorzatei i s-a făcut ruşine că s-a îmbătat bătrânul. Dar mie îmi plăcea. Un ţăran cu inima deschisă, ce-i în guşă şi în căpuşă, se vedea că era un om de treabă. Şi nevastă-sa mi s-a părut o femeie cumsecade. Peste câteva zile m-am dus din nou. Căci de atunci Małgorzata mă invita mereu să intru în casă. Deşi uneori mi se părea că n-ar fi dorit să intru, că mă invita doar din politeţe. Aşa că nu voiam să-i deranjez şi îi spuneam că vin altă dată, deşi în sufletul meu de-abia aşteptam să-mi zică, hai, te rog. Dar ea zicea doar, cum vrei. Sau cel mult, că i-ar face plăcere tatei.

Dar o dată am cumpărat o sticlă de vodcă şi i-am zis că am puţină vreme, aşa că intru. Asta nu trebuia să însemne nimic altceva decât că nu voiam să rămân dator. Căci de câte ori intram, mama Małgorzatei imediat sărea, întrebându-mă dacă nu mi-e foame. Şi tăia pâine, şuncă, prăjea nişte ouă. Bătrânul aducea din cămară miere, o dată de tei, altă dată de iarbă-neagră, de salcâm, aşa că-mi îndulceam sufletul şi ascultam tot felul de poveşti despre albine, cât sunt de inteligente, cu mult mai inteligente decât omul, doar că omului i se pare că el e cel mai inteligent. M-a convins, şi chiar aveam de gând, să-mi fac o prisacă. Cu vreo doi stupi la început.

Dar mai mult îmi plăcea să mă uit cum se învârteşte Małgorzata prin odaie, aranjând scaunele, masa, oalele, farfuriile, găleţile, cum face focul la bucătărie, aranjează perdelele de la ferestre, icoanele de pe pereţi. Şi nu-mi venea să cred că e aceeaşi funcţionară de la impozite, de la primărie. Parcă dispărea undeva distanţa pe care o păstra la primărie, care o făcea să-şi ducă capul

în vârful gâtului şi să se uite la fiecare de sus, să nu râdă prea mult şi să nu vorbească decât ce trebuie. Şi chiar când vorbea, alegea cuvintele cu grijă, de parcă n-ar fi fost cuvinte, ci nişte semne tainice. Iar când umbla, parcă mergea cu picioarele împiedicate, când trecea pe coridor spre alt birou, sau când pleca după serviciu acasă.

Aici însă, cum trecea pragul, îşi scotea pantofii şi îşi punea târlicii. Mama ei se răstea câteodată, că nu e frumos, are un oaspete în casă şi ea umblă în târlici. Sau îşi punea şorțul şi se apuca să spele, să mături, să şteargă, să taie sau să facă altceva, numai ca s-o ajute pe maică-sa, deşi aceasta o gonea, că se descurcă şi singură, ea să se ocupe de musafir. Şi chiar dacă nu strălucea, ca la primărie, îmi plăcea de o mie de ori mai mult cum arăta acasă. Şi niciodată nu mi-a părut rău că mă lăsa cu tatăl ei, iar când bătrânul lipsea, mă lăsa singur, căci şi singur mă simțeam foarte bine. Eram mulțumit s-o văd cum se învârteşte prin casă. Nu mă plictiseam niciodată. O zi întreagă aş fi stat uitându-mă la ea şi tot nu m-aş fi plictisit. Chiar şi o viață întreagă. Şi uitam că hotărâsem s-o mai conduc doar de câteva ori. Venise primăvara, se apropia vara, iar eu mă obişnuisem acuma cu ei într-atâta încât arareori o conduceam fără să intru în casă.

Deşi uneori mi se părea că fuge de mine şi de aceea se învârteşte atâta prin casă. Căci cum intra şi spunea din prag, bună ziua, iar bătrânii, ai venit, de ce aşa de târziu? A venit şi domnul Szymek, bine ați venit!, că se şi repezea la ferestre, să tragă perdelele, că-i prea întuneric. Sau se uita prin oale, că s-a ars ceva, căci se simte sfara. Deschidea uşa, aerisea. Sau dacă mieuna pe undeva cotoiul, se apleca pe sub masă, pe sub pat, pis, pis. Şi-l scotea, îl aşeza în poale, îl mângâia, ah, tu, motanul meu, frumosul meu, şi-l întreba, ca pe un copil, dacă a fost după şoareci, dacă a băut lăpticul, iar mie de-abia-mi zicea:

— Stai jos, Szymek.

Câteodată până şi bătrânul se mânia:

— Dar lasă-l, tu, mama cotoilor. A mâncat toată smântâna, cum să mai meargă după şoareci. Mai bine povesteşte ce a fost pe la primărie.

— Ce-a fost pe la primărie să-ți povestească Szymek. Până atunci să mătur puțin. Doamne, ce de muşte!

Uneori o auzeai de cum trecea pragul:

— Doamne, ce de muşte!

Şi, cum intram în casă, începea roiul muştelor. Deschidea

ferestrele, uşile. Ne dădea la fiecare câte o cârpă şi dansam împreună cu ea prin casă, aşa cum ne zicea ea. Tatăl şi mama la ferestre şi uşi, ca muştele să nu se întoarcă, iar eu şi cu ea dinăuntru, ea dinspre pereți, iar eu le goneam pe cele din tavan şi de peste tot de unde îmi zicea.

— Uite acolo, Szymek! Acolo! În colț! La icoană! La cruce! La lampă! Numai să n-o dai jos! Fii atent! Uite, acolo, acolo!

Luam singur cârpa din cuiul de la bucătărie când o auzeam, Doamne, ce de muşte! Aveam de-acuma cârpa mea, una cu dungi în roşu, cu care le goneam mai bine. Prima dată, însă, n-am ştiut ce să fac, m-am lipit de perete ca să nu-i împiedic. Dar după ce a dat de câteva ori cu cârpa, s-a uitat la mine şi mi-a strigat:

— Ia şi tu o cârpă, Szymek! Ce stai aşa?! Ajută-ne!

Bătrânei i s-a făcut ruşine şi mi-a luat apărarea:

— Ce-ți veni, fato? Domnul Szymek e musafir. Şi tu îl pui să-ți gonească muştele?

— Nu-i niciun musafir! a strigat, învârtind cârpa de mama focului, şi cred că din pricina asta a strigat, căci era roşie ca racul.

— Ei, asta n-o mai ştiu. Asta voi o ştiți mai bine, a zis bătrâna parcă descumpănită. Atunci cel puțin dă-i ştergarul cel nou. Şi mi-a adus un ştergar din cele atârnate deasupra ligheanului în care se spălau.

Îmi plăcea să gonesc muştele împreună cu ea. Cu obrajii rumeni, cu bluza larg descheiată, cu mânecile suflecate, cu părul desfăcut mi se părea mai apropiată chiar decât atunci când mergeam singuri, braț la braț, de la primărie spre casă. Şi îmi plăcea când vedeam că nici nu treceam bine pragul casei şi mâinile ei căutau treaba. Ai fi zis că toată casa era pe umerii ei, că toată treaba pe ea o aştepta, când se întoarce de la primărie, că-i hrăneşte pe toți, spală, mătură, că n-avea câteodată timp nici să se aşeze puțin pe scaun. Şi chiar când se aşeza, o făcea doar pentru o clipă, căci din nou se smulgea şi fugea să trebăluiască prin casă.

Tot uitându-mă la ea, cu greu mă recunoşteam. Deoarece când o vedeam mestecând în căldăruşe mâncare pentru porci cu mâinile ei albe, mânjite de pastă de cartofi până la coate, cu şorțul la brâu, cu nişte papuci vechi în picioare, încercam o neasemuită bucurie că o văd aşa, de parcă m-ar fi lăsat să pătrund în cele mai tainice unghere ale ei. Puteam să mă uit la ea la nesfârşit şi asta suplinea gândurile ei, cuvintele ei, şi nici nu mă împiedica să-l ascult sau să vorbesc cu tatăl ei.

Uneori mi se părea ca şi cum treaba ar trece-o din mâini în

mâini, că ea o plimbă prin toată casa. Un hârdău cu lături e doar destul de greu şi pentru un bărbat, dar până să-i spun că-l duc eu, l-a apucat de toarte şi l-a şi scos în pridvor. Sau când aprindea focul la bucătărie, lemnele parcă zburau singure din mâinile ei în foc. Sau când frământa făina pentru găluşte, de-abia punea făina pe scândurică, că se şi făceau cocoloşi, iar din cocoloşi apăreau lipii, iar din lipii bucăţele de soare. Iar când tăia găluştele, parcă fluturau pe sub mâinile ei, iar sânii de sub bluză păreau a galopa ca nişte căluţi veseli, acum-acum să sară pe scândurică de pe masă. Sau când curăţa morcovii pentru supă. Nişte morcovi, ar putea cineva să zică. Dar când îi curăţa ea toată odaia se înroşea, de parcă apunea soarele roşietic în bătaia vântului. Putea doar să intre în bucătărie şi să amestece cu lingura prin oale, că umplea toată casa, şi fiecare colţişor, iar noi, ceilalţi, parcă am fi fost ascunşi prin colţuri mai îndepărtate. De ieşea în curte, chiar de n-avea grăunţe, găinile toate se repezeau la ea. Şi câinele lătra bucuros, deşi nu-i ducea nimic. Vacile din grajd mugeau. Porcii grohăiau. Şi chiar şi arborii din grădină înfloreau.

S-ar părea că un nasture e un fleac. Nu mai zic că mi se părea că nasturele parcă trecea singur prin acul cu aţă. Dar îmi venea câteodată să-mi întind palma sub acul ei:

— Înţeap-o, să curgă sângele. Poate că sângele ne spune viitorul. Parcă voiam ca sângele să picure, să curgă ca un izvor, ca un râu, până la moarte.

Când se apuca să mături prin bucătărie, ne gonea pe toţi în cealaltă odaie. Dar parcă mă apuca teama că mă goneşte de lângă ea pentru totdeauna. Şi îi spuneam:

— Lasă-ne aici. Că doar n-o să ne mături. Aici în bucătărie stăm mai bine.

La care bătrâna, grijulie ca o nevăstuică:

— Domnul Szymek e ca Franiu al nostru. I-au spus doctorii să nu iasă la soare, să stea numai la umbră, apoi el stătea numai în bucătărie, aici se simţea mai bine. Cred că ar fi avut anii pe care îi are acuma domnul Szymek. Da, când se născuse Małgosia, Franiu mergea deja la şcoală.

Dar Małgorzatei nu-i plăcea când bătrâna pomenea de Franiu şi căuta imediat să schimbe vorba:

— Poate că facem nişte plăcinte cu mere? Szymek, îţi plac plăcintele cu mere? Cu zahăr, cu smântână, sunt foarte bune.

La care bătrânul, căruia nu-i plăceau plăcintele cu mere, sărea cu gura:

— Ce v-a apucat, auzi, plăcinte cu mere?! Bărbatul dacă nu mănâncă o bucată de şuncă sau de cârnat, parcă nici n-ar fi mâncat. Se înțelege, îmi pare rău după Franiu. Oricum, era fiul nostru. Deşi au trecut atâția ani, că ar trebui să ne mai revenim. Mamă, ia uită-te în cămară, că mai era o bucată de şuncă. Iar eu o să mă uit dacă a mai rămas ceva în sticlă. Barem câte un păhărel, înainte de masă. Iar tu, Małgosia, taie-ne nişte pâine.

Făceau pâinea în casă. Pâini mari, cât roata carului. O pâine ca asta putea să aibă şapte, opt kile. Dar cine să le cântărească şi pentru ce? Când împrumutai pâinea, n-o cântăreai, nici când o dădeai înapoi, de asemenea n-o cântăreai. Pâinea se făcea în sat, oamenii erau din sat, aşa că nu era nevoie s-o mai cântăreşti ca să ştii cât are. O pâine, jumătate, un sfert, o felie – astea erau măsurile cu care se obişnuiseră oamenii. Aşa că atunci când îşi punea pâinea pe burtă, cuprinzând-o cu mâna stângă şi aplecându-se puțin pe spate, iar cu mâna dreaptă ducea cuțitul în sus şi apoi venea cu el prin pâine, tot mai mult apropiindu-se de piept, mi se părea că pâinea se rostogoleşte în brațele ei, mare şi fericită. Deşi, uneori, mă înfioram gândindu-mă că poate nu simte unde se sfârşeşte pâinea şi unde începe trupul ei, căci parcă era una cu pâinea. Şi bătrânul, chiar de se aprindea vorbind despre război sau despre albine, tăcea şi se uita cum taie pâinea.

— Tai feliile prea subțiri, taie-le mai groase. Pâinea trebuie s-o simți în gură.

Iar mie îmi era de altceva, deşi tot la pâine mă gândeam.

— Nu tăia aşa, Małgosia, ziceam. Pune pâinea pe masă. Cuțitul este ascuțit, şi nu ştiu dacă se opreşte unde se sfârşeşte pâinea.

— I-am zis şi eu de atâtea ori, intervenea bătrânul. Dar astăzi, domnule dragă, copiii nu mai sunt ascultători. Mie îmi ajungea să-mi spună o dată, tata sau mama.

— Dă-o încoace, căci nu mai puteam să mă uit la ea.

— Nu mi se întâmplă nimic. Şi se strângea, speriată parcă, apărând pâinea şi cuțitul.

— Dă-o încoace, nu poți să ştii.

— Dă-o, dacă te roagă domnul Szymek, intervenea bătrâna. Totdeauna bărbatul e bărbat.

Îi luam pâinea de pe burtă şi cu cuțitul în mână o tăiam deasupra mesei, ținând pâinea într-o mână şi cuțitul în cealaltă.

— Ia firimiturile de pe masă.

— Eşti tare, se minuna bătrânul. N-am mai văzut ca cineva să taie pâinea deasupra mesei. Poate o pâine de la magazin, dar nu o

pâine de casă.

Era într-o sâmbătă. Bătrânii se duseseră la nunta unui fin din Zarzecze şi urmau să se întoarcă de abia a doua zi la prânz. Am condus-o şi ne-am oprit în faţa casei, ca şi cum n-am şti ce să facem, dacă bătrânii sunt plecaţi de-acasă. Dar nici ea nu mă invita să intru, nici eu nu-i întindeam mâna, să-mi iau rămas-bun. Bâiguiam câte ceva, uitându-ne în lături, numai ca să nu ne privim în ochi, şi fiecare clipă ni se părea tot mai grea. Soarele apunea, iar noi stăteam în razele lui, ca în faţa unui foc, că simţeam cum ne dogoreşte. Am vrut de acuma să-i întind mâna, ca să-i spun la revedere, dar ea, parcă a simţit, căci s-a uitat la soare de parcă ar fi vrut s-o orbească, şi m-a întrebat:

— Nu vrei să intri?

— Poate că altă dată, am zis. I-am promis tatei că mă duc să muşuroiesc cartofii.

— Cum vrei. Dar până ajungi acasă se face seară. Apoi azi e sâmbătă. Şi după o clipă, bătând din pleoape: Am fi singuri.

— Bine, dar nu stau mult, m-am lăsat convins. Cu toate că minţisem că i-aş fi promis tatei să mă duc la cartofi. Mă duc luni. Poate că nici nu mai trec pe la primărie, mă duc acolo de dimineaţă.

Dar cum am păşit peste prag, a şi strigat:

— Doamne, ce murdar e aici!

N-am observat să fi fost murdar. Era ca de-obicei. La bucătărie se uscau oalele, farfuriile. Pâinea de pe masă era acoperită cu o cârpă albă. Hârdăul cu resturi era scos în pridvor. Duşumeaua era măturată.

— Unde vezi tu murdărie? am întrebat-o.

Dar s-a încăpăţânat că e murdar.

— Fac puţină ordine. O să ne fie mai plăcut.

Şi-a pus repede şorţul, şi-a scos pantofii şi şi-a pus târlicii. Şi dintr-odată parcă se îngrozise la gândul că suntem numai noi doi. Totdeauna, de câte ori veneam cu ea, bătrânii erau în casă, sau cel puţin unul din ei, parcă ne aşteptau, se uitau la noi, din pricina noastră nu se duceau la muncă. Singuri, numai noi doi, n-am fost niciodată, doar atâta cât mergeam pe drum. Dar drumul nu e casă. Acolo sunt copaci, e cerul, apoi totdeauna te mai întâlneai cu cineva. Iar acum ne-am văzut singuri în casă. Iar casa parcă era adâncită într-un somn greu, căci nici cotoiul nu mieuna, l-or fi dat afară când au plecat.

— Nu-l văd pe motan, i-am zis. Şi m-am aplecat sub pat, pis,

pis, căci şi mie mi se părea ciudat că nu-i nimeni în casă, numai noi doi.

— Bine, dacă zici că-i murdar, fă puţină curăţenie, am zis eu ca să fie ca ea. Mama pesemne că se grăbea, aşa că n-a avut când. Aşa e când te duci la nuntă. Ai vrea să rămână totul în ordine, dar nu ştii ce să faci mai întâi. Nu numai că ai atâta treabă în casă, dar nici vietăţile nu poţi să le laşi flămânde. Găinile, gâştele trebuie băgate în coteţe. Trebuie să te uiţi în fiecare gaură. Să încui peste tot. Că nu poţi să ştii ce găseşti când te întorci. Kukała din satul nostru a plecat, tot aşa în grabă, la o nuntă, şi când s-a întors a doua zi n-a mai găsit decât cenuşă. I-a ars totul, casa, grajdul, şura. Noroc că s-au întors cu toţii beţi, aşa că n-au plâns cât ar fi plâns dacă ar fi venit treji.

— Szymek, ce-i cu tine? S-a uitat aproape speriată la mine.

— Nimic. Spun doar ce se poate întâmpla.

— Te superi pe mine că mătur?

— Dar de unde. Mătură. Eu mă aşez până atunci.

A dus oalele în pridvor. Pâinea a luat-o de pe masă şi a dus-o în dulap, a strâns firimiturile şi le-a dus în bucătărie. Deşi nu văzusem până atunci niciun fel de firimituri. Masa era lângă fereastră, iar prin geam intra soarele, aşa că orice firimitură se vede. A măturat duşumeaua. Apoi a deschis uşa, ferestrele. M-am gândit că acuma se apucă să gonească muştele, dar nu ştiu de ce le-a iertat, şi doar a aerisit. Apoi s-a apucat să şteargă farfuriile din bucătărie şi să le aşeze în dulap.

Stăteam şi mă uitam când la ea, când la fereastră, dar nu-i ziceam nimic nici de ce mătură, nici altceva, ca s-o grăbesc. Mi-a zis să pun scaunele la locul lor, m-am sculat şi le-am pus. Hristos din icoană i s-a părut că stă cam strâmb, aşa că l-am dat puţin spre stânga, cum mi-a zis. Deşi mi se părea că era bine atârnat. Mi-a zis, apoi, să mă uit dacă nu trebuie să mai pun nişte gaz în lampă. M-am uitat, nu trebuia. Şi fiindcă nu mai voia nimic de la mine, mi-am aprins ţigara şi am început să fac cercuri de fum prin casă, uitându-mă cum se duc, se învăluiesc, dispar. De parcă nici nu mai aşteptam să termine cu curăţenia. Ca şi cum aşa ar trebui să fie mereu. Eu stând la masă şi trimiţând rotocoale de fum prin odaie, ea, la bucătărie, ştergând farfuriile. Câteodată mai zicea câte ceva, mai întreba, că mă şi gândeam ce vorbăreaţă s-a făcut. Sau poate numai fiindcă era supărată că n-am împiedicat-o să se apuce de curăţenie, şi nici n-o întreb, când termină? De câteva ori a râs, şi râdea cu atâta poftă, că m-am şi mirat, căci n-am văzut-o

până acum să râdă cu atâta poftă. Poate că voia să râd şi eu cu ea. Numai că mie nu-mi ardea de râs şi nici nu prea credeam în râsul ei.

Pe peretele din fața ferestrei se mai reflectau gălbui razele soarelui, dar prin colțuri se făcea tot mai întuneric. Iar unde stătea găleata cu apă se simțea de acuma seara. Dintr-odată, buh, i-a zburat o farfurie din mâini, iar cioburile s-au răspândit pe toată duşumeaua.

— Ah, neîndemânatico, i-am zis, dar cu blândețe, căci nu trebuie să-ți pară rău după o farfurie.

S-a uitat la mine cu un reproş amar şi, acoperindu-şi fața cu mâinile, a început să plângă şi a ieşit din odaie.

— Małgośka, ce-i cu tine?! am strigat după ea. Să plângi pentru o farfurie? Strâng cioburile şi n-o să rămână nici urma! M-am aplecat, ca să le strâng. Le-am adunat pe toate, le-am pus în ciobul cel mai mare, le-am dus la bucătărie, apoi m-am dus la ea ca s-o întreb unde să le arunc.

— Uite că le-am strâns pe toate.

Stătea culcată în pat, cu capul în pernă şi plângea ca un copil pe care l-ai fi necăjit.

— N-ai de ce să plângi, i-am zis. S-a spart o farfurie. Şi ce-i cu asta. Fiecăruia i se poate întâmpla. Şi eu o dată, când îmi puneam ciorba de cartofi, am lovit farfuria de ceaun şi am spart-o. Iar o dată am acoperit varza cu o farfurie, a alunecat şi s-a spart. Dacă s-ar plânge după fiecare farfurie, n-ar mai avea oamenii lacrimi. M-am aşezat pe marginea patului, lângă capul ei şi am început s-o mângâi pe păr. Hai, nu mai plânge. Pe vremuri, când erau farfurii de tablă, te ținea câte o farfurie toată viața. Primeai, când te măritai, şase farfurii de tinichea şi, după ce te slujeai de ele toată viața, le mai lăsai şi moştenire pe patul de moarte. Unele erau cu floricele, altele n-aveau nimic pe ele. De cădea câte una, cel mult se îndoia pe la margini. Puteai să mănânci din ea pe mai departe. Puteai s-o pui şi pe plita încinsă, că tot nu i se întâmpla nimic. Iar dacă se găurea, o cositoreai. Şi o foloseai ca şi înainte. Iar dacă se învechea prea mult, dădeai de mâncare pisicii din ea, găinilor, câinelui. Sau o dădeai unui copil să se joace cu ea, cu ea nici nu se rănea... Hai, nu mai plânge.

A mai plâns ce-a mai plâns, apoi a început să se linişească. Deşi stătea tot cu capul în pernă. Mă gândeam că poate se ruşinează, că nu vrea s-o văd cu fața plânsă, că poate i se pare că plânsul o urâțeşte. Aşa că m-am sculat cu gândul să mă duc să

arunc cioburile.

— Hai, spune, unde să arunc cioburile.

Nu mi-a răspuns dintr-odată. Apoi, cu vocea încă înecată de lacrimi, mi-a zis:

— Lasă-le acolo.

— Mai bine le arunc şi să terminăm cu ele.

M-am oprit lângă ea şi aşteptam să-mi zică:

— Du-te, atunci, şi aruncă-le. Undeva lângă grajd găseşti o căldare pentru cioburi şi alte resturi. Sau lângă pridvor. Sau lângă gard. În grădină, lângă măr. Căci fiecare le aruncă undeva. Le îngroapă sau le aruncă în râu.

M-aş fi dus şi la râu, deşi prin satul lor nu trecea niciun râu. Căci mi se părea că altfel n-o să mai termine cu plânsul ăsta, cel mult îl ascunde.

— Nu te duce, a zis. Nu vreau să rămân singură.

— Dacă nu, nu să fie, am zis. Mă gândeam doar, ai măturat aşa de frumos, să arunc şi cioburile astea.

— Stai lângă mine. Aici, unde ai stat.

M-am aşezat. Amurgul, ca fumul unui foc, a pătruns de-a binelea în odaie. Pe jos nici nu-ți mai dădeai seama dacă e duşumea sau pământ. În curând şi tavanul, deşi era alb şi înalt, parcă îl acoperise mucegaiul. Aveau un uliu prins pe o creangă de perete, ziua părea că acuma se aruncă la găina din curte, că, uite, a şi apucat-o cu ghearele, parcă auzeai strigându-se, las-o, tâlharule! Acuma părea o mortăciune atârnată pe undeva, ca să sperie alți ulii. Tot aşa şi apostolii din Cina cea de Taină, deşi sunt bătrâni, dar acum, în amurg, păreau şi mai îmbătrâniți, de parcă obosiseră stând de două mii de ani la aceeaşi masă şi aşteptând să se scoale odată. S-au înnegrit şi părinții ei din tabloul de nuntă, de parcă nu mai erau după nuntă, ci după moarte, deşi mama tot mai era în vălul alb de la nuntă.

— Vreau să fiu a ta astăzi, mi-a zis ridicând dintr-odată capul de pe pernă. Şi asta ca şi cum mi-ar fi zis: Soarele răsare. Pădurea freamătă. Râul curge. Vrei şi tu?

M-am aplecat şi i-am sărutat părul, căci ce puteam să-i zic? E ca şi cum te-ar întreba cineva: Vrei să trăieşti? Iar tu ai răspunde: Vreau. Poate că s-ar cuveni să răspunzi: Nu, vreau să mor. Ca să simți cât mai dureros că vrei să trăieşti.

— Vreau să fac patul.

S-a sculat, a strâns cuvertura, a aşezat-o în patru, a pus-o pe scaun. A aşezat pernele, a întins plapuma. Nu-ți venea să crezi că

doar cu puțin înainte plângea. De parcă de ani de zile făcea, în fiecare seară, patul şi-l făcea şi acuma, ca în orice seară. Şi nu de duminică, ci ca de obicei, de parcă ar fi fost marți sau miercuri, şi era vremea să mergem la culcare după o zi de muncă. Mi se părea că acuma se va lăsa în genunchi lângă patul desfăcut ca să-şi spună rugăciunea, răstindu-se la mine ca să-mi fac cel puțin crucea, de parcă nici ea, nici eu nu mai simțeam nimic în afară de osteneala de peste zi. O zi obişnuită, nici mai grea, nici mai uşoară. Căci eu am cosit, ea a cules. Eu am arat, ea a spălat rufe.

Şi-a scos bluza, fusta. Nu mi-a zis nici să mă întorc, nici să nu mă uit, nu se ruşina de nimic. Dar ce să mă mire, după o zi de muncă nu mai ai nici putere şi nici chef să te mai ruşinezi. Când trupul ți-e dureros de ostenit şi ochii, care se uită la el, sunt orbi. Şi cred că nici prin cap nu-i trecea că după atâția ani aş putea să mă uit la ea altfel decât la pământ, la văzduh. Căci după atâția ani doar îi ştii trupul aşa cum ştii pământul, văzduhul, iar pământul, văzduhul, nu ştiu ce e aia ruşine. O ştii sănătoasă şi bolnavă, la bucurie şi mâhnire, când râde şi când plânge, şi în orice ceas de zi sau de noapte. Atunci de ce să te ruşinezi? De câte ori, când se spăla în albie, nu i-ai turnat apă din cană, ştergând săpunul de pe umerii ei şi i-ai văzut trupul gol aşa cum a făcut-o Cel de Sus. De câte ori, când avea fierbințeli, era asudată, nu-i scoteai cămaşa udă, că n-avea putere nici să se ridice, nicidecum să se mai ruşineze. Sau respirația ei de câte ori n-ai auzit-o noaptea, că ajungeai şi să visezi ce visa ea, căci dormind atâția ani unul lângă altul, şi visul este doar unul, căci la ce ar sluji visele deosebite? O ştii toată şi pe bucăți, îi ştii stomacul, şoldurile, genunchii şi coastele. Îi ştii mâinile şi picioarele şi toate degetele de la mâini şi de la picioare, fiecare în parte şi toate la un loc. Îi ştii toate vinele de pe piele, fiecare cusur şi aluniță. Ştii că de la naştere are buricul prost legat şi că parcă fiecare respirație ar fi un suspin. Uneori crezi că e toată viața ta, alteori că e doar paiul din ochi. Uneori ți se pare că vezi moartea în ea, alteori numai unghia ruptă. Aşa că nu-i de mirare că chiar dacă o mai doreşti, nu poate să înțeleagă de ce. Se uită aproape îngrozită la tine. Căci i-a trecut tinerețea, a uitat şi de ruşine, aşadar pentru ce? Numai în tinerețe trupurile se cheamă fără să ştie de ce. Dar când o doreşti după o zi de muncă, e ca şi cum ai dori-o după o viață. Somnul îi închide pleoapele, mâinile, picioarele îi tremură de osteneală, carnea de-abia se mai ține de şira spinării. Iar tu îi zici că o doreşti, aşa cum ai zice că pofteşti să bei apă după ce te-ai întors de la coasă.

— Descheie-mi sutienul la spate, mi-a zis.

Şi-a aplecat capul şi aştepta, parcă înfricoşată, s-o ating cu degetele mele. Avea doar un nasture la spate, şi ce-i un nasture, căci doar toată viaţa omul descheie şi încheie nasturii, şi totuşi nasturele acesta îmi scăpa printre degete ca o zvârlugă. Dar stătea cu capul aplecat şi nici cu vreun oftat nu răspundea la nepriceperea mea, doar că umerii i s-au acoperit parcă de labagâştii. Şi-a scos sutienul, l-a aruncat pe scaun şi întorcându-se spre mine mi-a zis:

— Vezi, nu mă ruşinez de tine. De nimic nu mi-e ruşine. Şi s-a lipit de mine. Ah, Szymek.

Am îmbrăţişat-o, dar s-a smuls din braţele mele şi a sărit ca o căprioară în pat, vârându-se cu cap cu tot sub plapumă.

— Ce faci? am auzit parcă şoptit.

În odaie se făcuse întuneric, doar pe geamuri se mai vedeau plutind ca într-o baltă ultimele răsuflări ale zilei, iar noi stăteam nemişcaţi unul lângă celălalt, acoperiţi de plapumă, căci a zis să stăm puţin aşa. Am luat-o de după gât, şi-a vârât capul în umerii mei ca într-o pernă. Îmi era cald, simţeam cum îmi asudă pielea, dar nu îndrăzneam nici să mă mişc, nici să zic ceva. Şi ea stătea ca un şoricel, nu îndrăznea nici să se mişte, nici să spună ceva. De parcă ne ardea goliciunea noastră sau de parcă în goliciunea asta am fi simţit toate durerile noastre, în loc de dorinţi.

Mai mirosea de plânsul de adineauri şi chiar am vrut să-i spun, că miroase a plâns. Dar se pare că a presimţit că vreau să spun ceva, căci mi-a pus degetul peste buze, ca să nu vorbesc. Mi-a zis să închid ochii, şi ea şi-a închis ochii. Iar când fără să vreau i-am deschis, doar pentru o clipită, căci n-am văzut nimic afară de întuneric, am auzit şoptitul ei necăjit:

— I-ai deschis?

— Fără să vreau. Dar i-am închis. Dar tu?

— Tot timpul îi ţin închişi.

Poate fiindcă se lipise cu atâta încredere de trupul meu, mi se părea firavă ca iarba de la marginea drumului, doar să te apleci, s-o rupi şi s-o arunci. Inima îi susura lângă coasta mea, şi sub mâna cu care o ţineam, susura atât de mărunt încât n-ai fi zis că-i inimă. Căci de aproape inima bate ca ciocanul, dar a ei se auzea de parcă curgeau grăunţele. Poate că de teamă nu se putea linişti. Am strâns-o şi mai tare lângă mine. S-a gândit, poate că nu mai vreau să mai stau, aşa, nemişcat, căci iarăşi am auzit-o şoptind:

— Să mai stăm aşa puţin. Te simţi bine?

— Bine, am răspuns.

Afară cred că ieşise luna căci au început să latre câinii, la început câte unul, apoi tot mai mulți, prelung, urlând, aşa cum latră câinii numai la lună sau la moartea cuiva. De departe se auzea o armonică, din când în când se mai auzeau nişte başi. Pe undeva trecea o căruță, că se auzeau scârțâind roțile. Iar noi stăteam culcați, ca şi cum am fi fost frânți de oboseala unei zile de muncă sau chiar a unei vieți întregi, pe care am fi trăit-o împreună şi din care nu ne-ar mai fi rămas nimic altceva decât ca să murim împreună. Numai că nu ştiam cum. Chiar încercam să-mi închipui că suntem după moarte, acoperiți de plapuma care, de atâta vreme de când stăm culcați, s-a făcut de piatră. Dar care a fost odată o plapumă adevărată. Şi că au fost gâşte adevărate care au mâncat, au crescut, mergeau la apă, aveau ciocurile roşii şi gâgâiau ca gâştele. Apoi au venit nişte femei şi le-au smuls penele. Şi femeile, ca şi gâştele, au trăit odată. Poate că au fost cele mai fericite clipe pe care le-au trăit, când se adunau la clacă în serile de iarnă şi smulgeau penele, căci la ce ar fi trăit? Dacă mi-aş ascuți bine auzul, poate că aş auzi încă fâşâitul mâinilor lor în plapumă, şi cântecele, pe care le cântau. Deşi s-ar fi putut ca una dintre ele să fi fost nefericită şi să fi blestemat tocmai plapuma asta. Şi poate că din blestemul acesta porneşte moartea goală şi neaşteptată, că ne-am lipit unul de altul, ca într-o ultimă încercare de scăpare.

— Doare? i-am auzit din nou şoptitul.

— Ce să doară?

— Când faci pentru prima oară.

— Orice te doare, când faci pentru prima oară, i-am zis, căci vedeam pe mai departe moartea noastră în fața ochilor.

În anul acela vremea secerişului venise mai devreme ca altădată. A fost o vreme secetoasă, nu cădea o picătură de ploaie. Părinții aproape că nu mă recunoşteau. Mama se gândea că, în sfârşit, a ascultat-o Dumnezeu, tata că mi-a venit mintea la cap, căci fiecăruia trebuie să-i vină odată. Mi-am ascuțit bine coasa, am măturat prin şură, mi-am pus scara la car. M-am dus pe câmp şi am luat câteva spice, tata le-a sfărâmat în palme, s-a uitat peste boabe, a luat un grăunte în gură, a mai luat încă unul, l-a sfărâmat cu dinții şi mi-a zis să mai aşteptăm vreo trei, patru zile, dar eu nu, că trebuie să începem.

Secara am cosit-o printre primii din sat, că se mirau oamenii, ce s-o fi întâmplat, poate că frații au venit să ne ajute? Şi pe Małgorzata au luat-o părinții ei la seceriş, căci de seceriş nu te

iartă nimeni, cum te iartă de păcatele lumeşti. Aşa că nu ne-am mai văzut o bucată de vreme. De-abia când duceam de acuma secara în şură am condus-o o dată, dar n-am mai intrat la ei. Mi se părea ciudată, vorbea puțin şi fugea de privirile mele. Mă gândeam că poate e prea muncită, sau poate că încă îi e ruşine, căci nici mie nu-mi venea uşor să mă uit în ochii ei şi mai mult mă uitam în cer, în lături, iar la ea mă uitam pe ascuns, când se uita şi ea în altă parte. Că, aşa se întâmplă, uneori cu ochii e mai uşor să spui un cuvânt amar, decât să te uiți în ochii cuiva.

S-a plâns şi ea puțin că are mâinile toate înțepate de la seceriş, că trebuie să umble cu mânecile lungi, că o dor şi şalele. Dar când ne-am luat rămas-bun, de-acuma în fața casei, s-a lipit de mine, fără să se uite că încă mai era lumină şi că mama ei putea s-o vadă pe fereastră.

— Ah, Szymek, a oftat. Dar cum nu era pentru prima oară când ofta, i-am zis:

— Aşteaptă să se termine secerişul, Małgosia.

Apoi am cosit orzul, l-am cărat, după orz a venit grâul, deşi grâu, dacă am avut un iugăr. Apoi m-am apucat imediat de arat. Când am arat ultimul iugăr berzele se adunau deja pe luncă pregătindu-se de zbor. Ciudate păsări, au clămpănit ce-au clămpănit, apoi au început să se bată cu ciocurile, ca până la urmă să le căşune pe una pe care au început s-o lovească cu toată furia. M-am aruncat spre ele cu biciul, căci erau în stare s-o omoare. Dar până să ajung la ele, s-au ridicat şi au zburat mai departe pe luncă, iar după ele şi barza pe care o loveau cu ciocurile. Până la urmă au omorât-o. A găsit-o, după aceea, Bida, moartă, când s-a dus să pască vacile.

Mi-a mai rămas să boronesc şi puteam să încep semănatul. Dar era o vreme secetoasă, pământul era numai bulgări, aşa că m-am gândit să mai aştept puțin, poate dă o ploaie. M-am întâlnit cu Małgorzata la primărie şi i-am zis că o conduc acasă. Mergeam încet, cu paşi rari, am luat-o de braț şi m-am uitat în ochii ei. Era vorbăreață, râdea, iarăşi era ca altădată. Dar când ne luam rămas-bun în fața casei, dintr-odată, ca şi cum ar fi uitat, mi-a zis că trebuie să-mi spună ceva şi aproape în grabă mi-a zis că va lipsi vreo două, poate chiar trei săptămâni, căci de mâine şi-a luat concediu, trebuie să meargă la o verişoară, a primit o scrisoare şi verişoara o roagă să vină la ea. N-a putut să-mi spună mai devreme, căci nu ne-am prea văzut în ultimele zile, iar scrisoarea a primit-o de-abia alaltăieri. Deşi e o rudă mai îndepărtată, este fiica

unui unchi după tată şi fina mamei, totuşi nu s-au văzut de trei ani, iar de iubit se iubesc foarte mult, de parcă ar fi două surori. Înainte de a se mărita venea la ei în sat în fiecare vacanță. Dar acuma bărbatul a părăsit-o, că şi-a găsit alta, şi a lăsat-o cu doi copii mici, iar băiețelului, care s-a născut cu o malformație, trebuie să-i facă o operație, aşa că-i obligată să meargă.

Eram puțin supărat, căci putea să-mi spună pe drum, nu acuma, în pragul casei. Poate că ne-am fi dus undeva, ne-am fi luat rămas-bun, ca oamenii, nu aşa, tranc şi gata. Cu toate că n-o bănuiam că n-ar fi fost adevărat. La urma urmelor, fiecare are pe undeva nişte veri, de care nu ştie, nu-şi aduce aminte, nu-i cunoaşte, şi care apar, uneori, dintr-odată, ca nişte duhuri din altă lume. Se pare că a simțit că m-am supărat, căci iarăşi s-a lipit de mine şi a început să mă roage să nu-i port pică pentru asta. Chiar şi ochii au început să-i lăcrimeze.

— O să-mi fie dor de tine, i-am zis. Crede-mă.

Mi-a trecut supărarea, dar m-a cuprins o umbră de tristețe, de parcă ar fi plecat în altă lume şi nu la verişoara ei, pentru două, trei săptămâni.

— Du-te, i-am zis. Numai să te întorci repede.

— Nu ştiu cum o să treacă timpul, mi-a zis.

— Lasă, o să treacă, i-am răspuns. Poate că şi eu îmi iau concediu. Ar trebui să repar acoperişul de la şură. Nicicum nu mi-am găsit vreme până acum.

— Ai să te gândeşti la mine? Gândeşte-te la mine. Te rog! O să-mi fie mai uşor.

A venit ploaia, am boronit, am semănat, mi-am reparat şi acoperişul de la şură, şi vremea a trecut, ca şi cum ai fi plesnit o dată cu biciul. Am vrut s-o conduc din prima zi în care venise la slujbă, dar mi-a zis că se grăbeşte, căci mama ei coace pâinea şi trebuie să fie devreme acasă, s-o ajute. A doua zi a plecat mai devreme de la primărie, aşa că n-am întâlnit-o. Şi aşa câteva zile, ba una, ba alta, ah, iartă-mă, mă grăbesc, trebuie să fiu mai devreme acasă, trebuie să mă duc undeva. Până când am prins-o într-o zi pe coridor şi i-am spus:

— Te-ai schimbat după concediul ăsta, Małgosia.

— De ce să mă fi schimbat? Ți se pare. Şi a dispărut în biroul ei.

Dacă nu, nu să fie, n-o să mai insist. Deşi tot felul de gânduri au început să-mi treacă prin cap. Într-o zi ies de la primărie şi o văd cum merge încet în fața mea, apoi că se opreşte, şi cu un

zâmbet trist mă întreabă dacă nu sunt supărat pe ea. Pe tine, dar de unde? Atunci poate că mă conduci? Şi ca şi cum n-ar fi fost nimic, începe să-mi povestească ce-a făcut la oraş, că stătea toată ziua de vorbă cu verişoara, că aproape în fiecare zi se duceau la cinema, la cunoştinţele verişoarei, la plimbare, uneori la cafea, însă cafeaua nu-i place, îi place mai mult ceaiul, dar şi mai mult îi plăceau nişte prăjituri, mi-a zis şi cum se numesc, dar aveau nişte denumiri aşa de ciudate că nu le mai ţin minte. Putea să mănânce şi câte patru deodată, numai că se spune că prăjiturile îngraşă. Dar nu m-am îngrăşat, nu-i aşa? Şi s-a uitat galeş la mine.

— Dar ce-i cu băieţelul? am întrebat-o.

— Cu băieţelul? m-a privit parcă speriată. Ah, da, ştii, până la urmă au zis că încă e prea mic, aşa că nu i-au făcut operaţia.

Nu i-au făcut, foarte bine, iarăşi am crezut-o. Dacă aşa a zis, înseamnă că aşa a fost.

Vremea trecea, aproape că uitasem de concediul ei, şi chiar că mă gândeam dacă n-ar fi timpul s-o întreb: n-ai vrea să fii nevasta mea? Căci până când o să tot mergem numai de la primărie acasă şi iarăşi de la primărie acasă? Ea este tânără, eu un flăcău bătrân. Şi mi-am zis că de Crăciun o să vorbesc cu ea, iar până atunci mă gândesc la toate. Căci, deşi s-ar părea ciudat, până atunci, niciodată n-am vorbit ce facem mai departe, de parcă tot nu eram siguri unul de altul sau ne ascundeam ceva.

Era, de-acuma, noiembrie, vreme cenuşie, friguroasă, bătea vântul, strânge-mă la piept, îmi zice. Eram chiar lângă pădure, când smulgându-se din braţele mele, se opreşte şi zice:

— Szymek, totuşi trebuie să-ţi spun.

— Atunci spune-mi. Eram convins că nu era ceva important, şi nici din glasul ei nu puteam să presimt.

— Am fost gravidă, zice.

Inima a început să-mi bată, mai să sară din coşul pieptului. Dar tot liniştit, doar puţin mirat, o întreb:

— Cum adică, ai fost?

— Fiindcă nu mai sunt. Atunci, în concediu, am fost la doctor. De aceea mi-am luat concediul.

— Şi de ce nu mi-ai spus?

— N-am vrut să te supăr.

Am simţit că toată pădurea, care fremăta în jurul nostru, se prăbuşeşte, dintr-odată, asupra mea. Mânia mă orbise. Nu ştiam ce se întâmpla cu mine. Poate că aşa moare omul când dă peste el moartea neaşteptată.

— Târfă! am urlat, iar undeva, adânc în piept, simțeam că plânsul mă îneacă. Poate că de aceea am urlat aşa de tare, ca să nu plâng.

— Szymek, iartă-mă! S-a chircit, şi-a strâns mâinile ca pentru rugăciune. Eram convinsă că nu-l vrei!

— Eşti târfă, ca şi toate celelalte! Iar târfe pot să am câți copaci sunt în pădure! Şi am avut! Pe tine te-am vrut mamă pentru copiii mei! Şi am apucat-o de păr, a căzut în genunchi.

— Iartă-mă! a început să plângă.

Am început s-o lovesc peste față, în cap, unde nimeream. Nu mai simțeam mânia din mine, ci numai plânsetul care curgea în mine ca un râu, şi plânsul acesta o ura ca pe nimeni pe lume. Am început s-o trag de păr prin iarbă, s-o tăvălesc ca pe o creangă.

— Iartă-mă, mă ruga. Iartă-mă sau omoară-mă.

Am lăsat-o plângând, umilită, pe pământ şi am plecat de acolo, mai mult fugind, tot mai repede, mai repede:

— Szymek!! i-am mai auzit strigătul disperat. Întoarce-te! O să mai avem copii! Câți ai să vrei! N-am ştiut! M-am temut! Szymeeek!!!

Când am ajuns în sat, se făcuse aproape noapte, începuse să burnițeze. Prima la marginea satului era casa lui Skowron, o casă aplecată de bătrânețe, acoperită cu stuf. M-am aşezat pe o piatră sub perete, ca să-mi revin puțin. A ieşit Skowron, nici nu s-a mirat văzându-mă că şed acolo, doar s-a uitat spre cer:

— Vine, vine ploaia. S-a stricat vremea. Intră în casă, că te udă.

— Mulțumesc, plec acuma, m-am aşezat doar pentru o clipă. N-ai ceva de băut, Skowron?

— Am avut ceva, a rămas de la Paşti, dar mi-a frecat spatele muierea, că nu mai puteam de durere, şi, uite, acum ştiu de ce.

Mi se părea că aud rândunelele ciripind în cuiburile goale de sub streaşină, deşi, de unde să fie rândunele în noiembrie? Doar mi se părea. Căci totul mi se părea că era şi nu era. Şi ploaia care burnița, şi satul, până şi Skowron care stătea în prag. Ploaia se întețise, dar nu mai simțeam cum cade pe mine, nu mai simțeam nimic. Voiam doar să beau. Dar pentru asta trebuia să mă scol de sub casa lui Skowron şi să mă duc undeva. Dar nu-i chiar aşa de uşor să te scoli, când nu ştii încotro trebuie să mergi. La cârciumă nu voiam. La cârciumă se îmbată omul când dau peste el necazurile zilnice, când îi moare porcul, când îi bate grindina holda sau când pierde vreun proces la judecătorie şi simte nevoia să se spovedească cuiva. Dar aici, chiar de s-ar aşeza Dumnezeu lângă

mine, şi tot nu i-aş spune. Cel mult, plouă, Doamne. Dar şi el ştie că plouă.

Mi-am adus aminte că pe vremuri Marcinek făcea rachiu. Încă pe când lucram la miliție, i-am făcut o percheziție. N-am găsit atunci nimic, dar am văzut un bidon în cămară şi l-am întrebat, ce ai aici? Gaz, mi-a zis. Am mirosit, mirosea a rachiu de trăsnea. Bun, am zis, fie şi gaz. Trebuia să mă înțeleg cumva cu oamenii.

Marcinek stătea în bucătărie, în izmene şi cămaşă, şi mai arunca câte un lemn în foc. Nevastă-sa hrănea copilul, dar cred că era bolnav, că urla cât putea şi ea încerca să-i bage cu sila sfârcul sânului în gură. Iar ceilalți trei copii erau, de acuma, în pat, sub plapumă, unul lângă altul, cu spatele spre perete şi parcă dormitau, dar nu dormeau, căci, când am intrat în casă, s-au uitat la mine, şi toți cu ochii albaştri. Şi nu era aici toată prăsila lui Marcinek. Cel mai mare, Waldek, îi păştea vacile lui Jarociński din Lasów, iar pe Hubert l-a luat bunica. Dar toți aveau nişte nume foarte ciudate: Rafał, Olgierd, Konrad, Grazyna.

— Dă-mi un kil, i-am zis.

A rămas puțin pe gânduri, aruncând mai departe lemnele în foc, apoi mi-a zis:

— De unde să-l iau?

— Dă-mi, n-am venit să te caut.

— Du-te la cârciumă, mai e deschisă. Nu mai fac rachiu. Acuma lucrez la calea ferată.

— Dă-i, Jędruś, s-a auzit vocea nevesti-sii. Nu-l vezi că e ud până la piele? Unde-l trimiți acuma la cârciumă. Ai uitat de bidonul acela? Nu trebuie să-i uiți pe oameni.

S-a uitat Marcinek urât la nevastă-sa.

— Dar tu cum îl hrăneşti, boalo! Uite cum urlă, că de-abia mă mai țin urechile! Şi a mai aruncat un lemn pe foc.

— Sticlă ai? s-a răstit la mine.

— N-am.

— Şi unde să-l pun? În şapcă? Că nici şapcă n-ai.

Dar s-a sculat şi s-a dus. Copilul iarăşi a început să urle.

— Stai cuminte, stai cuminte, uite că-ți dau puțin lăptişor. Şi şi-a scos de sub bluză al doilea sân. Poate că ăsta are mai mult. Dar copilul a încercat şi din nou s-a pus pe urlete. Încă nici nu ştie că trăieşte, dar cât plânge. Nu te însori, Szymek? Ar fi vremea, cât o să mai stai singur.

Marcinek s-a întors aducând sub cămaşă o sticlă. A umplut-o până în vârful gâtului.

— N-am cu ce s-o astup, mi-a zis. Doar să-i fac un dop din hârtie.

— Nu-i nevoie, am zis.

— Poate că ai mai aştepta puţin, a zis nevastă-sa. Ciorba e aproape gata. Mănânci cu noi.

— Nu stă el să mănânce ciorbă, a întrerupt-o Marcinek – când acolo îl aşteaptă cu cârnaţi.

Cum am trecut pragul, am tras o gură, iar când am ieşit din curte încă una. Mai încolo, pe partea cealaltă, la cotitură, era o troiţă, aşa că am mai tras o gură sub Isus Hristos. Ploaia nu numai că nu se rărea, dar parcă se înteţea tot mai mult, sau poate că aşa mi se părea pe întuneric, căci pe întuneric multe i se par omului, pe care ziua nu le-ar vedea nici cu patru ochi. M-am aşezat sub troiţă, tot sugând din sticlă, şi chiar m-am simţit mai uşurat. Mai încercam să vorbesc cu Isus Hristos, care stătea deasupra mea sub acoperiş, cu capul sprijinit în mâini, cugetând adânc. Şi el parcă îmi zicea câte ceva. Şi aşa, vorbind cu el, am băut toată sticla, că n-am mai avut ce să-i mai spun.

— Mă duc, Isuse, i-am zis, că o să încep şi eu să cuget, şi doar n-am păscut porcii împreună. Îţi las doar sticla asta goală, poate că-ţi aduce cineva nişte flori şi o să le pună în apă.

Şi am pornit-o, deşi nu prea ştiam încotro. Dintr-odată mi-a trecut prin cap că poate o mai găsesc pe Kaśka la prăvălie. Nu mai fusesem de mult la ea. Câteodată doar mă repezeam după ţigări, deşi, de cele mai multe ori, le luam de la bufet. Şi chiar dacă mai mergeam uneori să mai cumpăr câte ceva, mă duceam la prăvălie, nu la ea. O dată m-a şi întrebat, nu vrei să mai vii pe la mine? Vino odată, vino, că n-o să-ţi pară rău. Chiar şi azi poţi să vii, te-aş aştepta după ce închid prăvălia.

M-am oprit în faţa uşii, era deja închisă. Am strigat, Kaśka, deschide! Deschide, n-auzi?! A plecat târfa, n-ai ce-i face. Şi doar mi-a zis că mă aşteaptă. Mă înfuriasem că am început să bat cu pumnii în uşă. Deschide! Dar dincolo era o tăcere de mormânt. Am vrut să mă aşez lângă prăvălie, sub ploaie, şi s-o aştept, când dintr-odată aud de după uşă glasul ei supărat:

— Cine-i acolo?

— Eu sunt, Szymek! Deschide!

M-a întâmpinat încruntată:

— Nu puteai să vii altă dată? Mâine am inventar. Şi m-am trezit cu o jumătate de sac de zahăr în plus şi nu ştiu de unde a apărut. Nu-mi arde acuma de prostii.

— Vrei să plec?

— Vrei, vrei! Intră, odată ce eşti aici. A întors cheia după mine, a tras şi zăvorul. Unde te-ai îmbătat în halul ăsta?

M-a apucat bărbăteşte şi m-a dus în spatele prăvăliei. Aici ardea lumina. M-a aşezat pe un sac de zahăr sau de sare. Şi a strigat:

— Doamne, cum arăți! Ai căzut în apă sau ce s-a întâmplat cu tine?! Curge de pe tine ca de pe un câine! Sau poate că ai fost la vreo târfă? Trebuia să rămâi la ea. Nu să cazi acum pe capul meu. Iar eu tot stau şi mă gândesc, de când am închis prăvălia stau şi socotesc, şi tot îmi iese în plus o jumătate de sac. Iar broasca aia de contabilă de-abia aşteaptă să mă dea afară, să-l bage pe hăndrălăul ei. De câte ori vine pe aici, totdeauna găseşte câte ceva. Ba că sunt prea multe muşte. Şi doar am pus lipici. Dar aşa-i lipiciul ăsta. Parcă ar fi uns cu rahat. Iar prăvălia e la țară, nu-i la oraş, aşa că trebuie să fie şi muşte. Ba că nu e măturat ca lumea. Mătură tu, boalo! Că în contract nu scrie că trebuie să mătur. Zi-le la oameni să se descalțe când intră în prăvălie şi o să fie curat. Ce sunt eu de vină că bărbatu-tău îmi dă târcoale? Să-ți dea şi ție, ce, nu-l las eu? Numai că la bucile ei nici dracul nu se uită. Iar moşul stă toată ziua pe capul meu şi doar, domnişoara Kasia, domnişoara Kasia. Şi râde moşul cu dinții lui de parcă ar călca pe un şobolan. Îi zic, du-te, domnule Marzec, pleacă de aici, aici e prăvălie, nu-i ce crezi dumneata! Şi nici nu se uită că în prăvălie mai e şi altă lume. Că-l vede zgripțuroaica de Skrokowa şi tot timpul îmi şopteşte, teme-te de Dumnezeu, Kaśka, că din pricina bărbaților ai să nimereşti în iad. Nu-i nimic, îi zic, ne întâlnim acolo. Şi să ştii că iadul uite aici îl am! S-a repezit dintr-odată la mine, m-a luat în brațe, că era să mă prăvălesc cu totul peste ea. Treci dincoace, aici e zahăr, intră apa în el şi se face bulgări. Dacă n-ai fi haimana poate că ți-aş cumpăra o umbrelă. Ai umbla şi tu cu umbrela. L-ai văzut pe popă ce umbrelă are? Când merge la vreo înmormântare, poate să toarne cu găleata, oamenii sunt uzi până la piele, iar el rămâne uscat de parcă atunci ar fi ieşit din casă.

Încă i-o mai ține şi țârcovnicul, ca să nu obosească. Că doar nici tu nu eşti un oarecare, eşti funcționar. Chiar şi Smotek are umbrelă. I-a adus ginerele. Mi-a intrat o dată în prăvălie cu umbrela desfăcută. I-am spus că aici nu plouă. Un muştar. Kasia, doar un muştar, pentru un muştar n-am s-o strâng. Poate că te-ai culca?

— N-am venit să dorm.

— Dar de-abia te mai ții pe picioare, eşti turtă de beat. Mai eşti şi ud până la piele.

— Dar nu vreau să dorm.

— Stai cel puțin să-ți şterg capul, căci îți curge în ochi.

A luat ştergarul de pe perete şi a început să-mi frece capul, de credeam că-mi alunecă pe caldarâm. Dar nu voiam să-l opresc, lasă-l să alunece, poate că dă de un hârtop şi se opreşte singur.

— Ei, ai şi tu un păr de parcă ar fi coamă de cal, mi-a zis, dar de acuma fără supărare. Nu ştiu dacă te-aş iubi atâta, dacă n-ai avea părul ăsta. Că nu-mi plac oamenii pleşuvi. Cu un pleşuv nu m-aş culca. Să-mi dea nu ştiu cât. Îl ştii pe Kuśmider, mereu mă bate la cap, hai, Kasia, hai, vreau să viu la tine, Kasia. Unde?! La tine, la prăvălie. Mai întâi să-ți cumperi o perucă. La iarnă o să-ți prindă bine, n-o să mai ai nevoie de căciulă. Şi nici în fața crucii nu trebuie s-o scoți. Ai părul ud şi tot e des. Dacă ai să umbli după altele şi pe mine ai să mă uiți, am să ți-l rup fir cu fir. La urma urmelor du-te cu cine vrei, ce treabă am eu cu asta. Bărbatul e ca motanul, lângă o gaură ar crăpa, aşa că trebuie să umble. Dar dacă vreuna mi te-ar lua pentru totdeauna, cred că aş omorî-o. Apoi pe tine, şi pe mine. Uite, cu cuțitul ăla, îl vezi? Ce s-ar mai vorbi în sat. Ați auzit, oameni buni, ce-a făcut Kaśka? Cine s-ar fi gândit! Vindea acolo zahăr, săpun, sare, bomboane, şi uite ce-a putut să facă! L-ar băga şi broasca de contabilă pe hăndrălăul ei în locul meu. Lasă-l să vândă. Căci ce-i aici de vândut? Zahăr, sare, săpun, bomboane, chibrituri. Şi asta toată ziua. Câteodată îmi vine să urlu. O dată mi-au adus un butoi cu scrumbii sărate. Mâinile, şorțul, gura, părul, toate miroseau a scrumbii. Mai să-mi spargă uşa. Şi fiecare lua câte trei, câte cinci kile. Oameni buni, ați înnebunit de-a binelea! Să vă împingeți aşa pentru nişte scrumbii. Îmi venea să dau cu scrumbiile în ei. Uite, de-ar aduce ciocolată, stafide, migdale. La oraş oamenii beau cafea, poate că ar începe şi pe la noi să bea. Nu numai rachiu. Numai că mi-ar face inventarul în fiecare zi, ticăloşii. N-ai putut să treci dimineața şi să-mi spui că vii. Le-aş fi aranjat eu cumva. Dar aşa, ce facem acuma?

— Ce să facem? Dezbracă-te.

— Ah, Szymek, Szymek! Mi-a strâns capul de burta ei. Eşti mare haimana, dar fără tine nu ştiu ce viață aş avea. Poate mai bună, poate mai rea, dar nu ca asta. Poate că aş fi lăsat prăvălia. Poate că m-aş fi dus la mănăstire. Crezi că-i aşa de rău la mănăstire? Mâncare primeşti, stai numai şi te rogi. Iar la bătrânețe

te descurci în vreun fel. Îmi zicea Duda să mă mărit cu el. Şi ce mă aştepta? Oalele şi pruncii. I-am zis să-şi ia slujnică.

Şi-a scos şorțul. Era îmbrăcată într-o rochie verde cu bobițe albe, îi stătea bine în rochia asta. Mi se părea un copac verde, pe care cădeau fulgi de zăpadă din cer. Dar iarăşi a apucat-o furia, că au început să tremure fulgii de zăpadă de pe rochia ei.

— Să-i ia dracul pe toți! a strigat. Mâine am să pun pe uşă un bilet că m-am îmbolnăvit. Să vină să-mi facă inventarul peste o săptămână. Şi şi-a dus mâinile pe umeri ca să-şi desfacă nasturii de la rochie. Dar iarăşi parcă şi-a adus aminte de ceva, căci s-a întunecat la față şi mâinile i-au căzut în jos.

— Ți se lipesc pleoapele, Szymek, a zis. Ce dragoste o să mai fie şi asta?

S-a oprit pentru o clipă, parcă neştiind ce să facă, s-a uitat la mine cu jale, apoi cu o voce nesigură m-a întrebat:

— Şi vrei să mă dezbrac? Dar cred că nu conta pe răspunsul meu, căci s-a aşezat pe sac oftând din greu: Ei, Szymek, Szymek!

Şi-a aruncat din picioare pantofii.

— Trebuie să-i duc la cizmar, să-mi pună nişte flecuri, că s-au tocit – a zis şi a întins un picior spre mine, de parcă ar fi vrut ca să văd şi eu. Apoi a început să-şi scoată ciorapii. Mai întâi pe cel din piciorul stâng, apoi s-a sculat, şi-a tras scaunul şi l-a pus pe brațul lui, după aceea l-a pus şi pe cel din piciorul drept. Dar s-a oprit la rochie, stătea şi nu ştia ce să facă, s-o scoată sau să n-o scoată. Până la urmă, şi-a scos şi furoul. Şi iarăşi a apucat-o furia:

— Ticăloşii! De mult mi-au făcut inventarul? Acum o lună. Un zlot nu le-am furat. Dar de când îi rog să-mi repare ventilatorul şi nu găsesc pe unul să-l repare. Acuma i-aş fi dat drumul şi poate că te-ai usca şi tu puțin, că eşti ud rău de tot. Şi şi-a scos sutienul, iar sânii parcă s-ar fi aruncat spre mine. Şi stând aşa, cu sutienul în mână, s-a uitat trist la mine:

— Eşti aşa de beat, Szymek, încât cred că nu mai ai chef de nimic.

— Am chef, Kasia, am. Mai rău e că n-am chef de viață.

— Ce-i cu tine, Szymek?! A sărit ca arsă aruncând sutienul undeva peste saci. Ia uită-te! Ți s-a urât de viață! Mai bine scuipă şi fă-ți cruce! S-a repezit spre mine, s-a aplecat în genunchi şi mi-a lipit capul de sânii ei. Poate că ai omorât pe cineva, Szymek? Spune-mi, Szymek. Mie poți să-mi spui. Ştiu să tac ca un peşte. Tu, tu eşti al meu. Chiar dacă ai omorât pe cineva.

Şi s-a pus pe plâns.

— De ce plângi, proasto? N-am omorât pe nimeni.

— Ah, dar trebuie că te-ai îmbătat crunt de tot.

Mi-a dat capul la o parte şi în clipa aceea a încetat să mai plângă.

— Poate că ți-a băgat vreunul ceva în rachiu? Scrum de țigară, sau ceva şi mai rău. Trebuia să fi mâncat ceva. Chiar dacă nu-ți era foame, trebuia să bagi ceva în tine. Altă dată să nu mai bei cu oricine te întâlneşti pe drum. Eşti funcționar, trebuie să te respecți. Fir-ar ai dracului să fie, când te uiți la ei ai zice că fiecare e sfânt, ca un înger, dar în spate, în iad te-ar băga, şi încă ți-ar mai zice că eşti în casa ta. Să te îmbeți în halul ăsta, Dumnezeule! De la început mi-am dat seama că beția te-a adus la mine. Ți s-a urât cu viața. Dar cui nu i s-a urât? Du-te prin sat şi întreabă-i, fiecare ar zice că s-a săturat de viață, dar trăiesc şi mănâncă, ca nişte gămani. Şi cumpără tot ce le apare în fața ochilor. Au, n-au nevoie. Crezi că mie nu mi s-a urât. Ce am din viața asta? Bine că-ți mai aminteşti de mine, din când în când, şi mai vii. Sau când te goneşte vreuna din târfele tale. Nu mai ştiu nimic în afară de prăvălie. Şi stau de dimineața până seara gândindu-mă dacă vii sau nu vii. Îmi zic, dacă intră o muiere în prăvălie, o să vii. Şi numai că văd că intră un bărbat sau un copil. Ies, câteodată, în drum şi le strig, țață Orysko, sau Stefańska, n-aveți nevoie de nimic din prăvălie? Doar mi-o trece pragul o femeie. Iar ele, ce-i cu tine, Kaśka, parcă eşti schimbată? Ai fost la spovedanie? Hai veniți, veniți repede, că mi-au adus praf de copt. Au adus aia. Au adus ailaltă. Şi mă rog, de cum deschid prăvălia, în loc să mătur, vino, Szymek, vino, tu bucuria mea. Vino cel puțin să-ți dau nişte țigări. Dar se vede că ți-e mai aproape bufetul. Căci acolo te duci să cumperi. Mă gândeam să dau o fugă până la bufet, s-o rog pe Irka să nu-ți mai vândă țigări, să zică că numai la mine poți să cumperi țigări „Sport”. Dar mi-e că o să-mi zică, proasto, dacă nu găseşte „Sport”, cumpără alte țigări. Că lor le e totuna ce cumpără, doar să fumeze. Şi ce să mă fac cu tine? Să te blestem? Să-i dau popii duminică la biserică? Sau să rămân grea? Şi dacă zici că nu-i al tău? Să-l urăsc, după aceea? Şi cum aş putea să urăsc o făptură aşa de gingaşă? L-aş iubi, că ar fi copilul meu. Dar tu mi-ai striga, te-ai dus cu unul, cu altul, şi acum îmi pui copilul în brațe. Da, m-am dus, dar al cui e copilul asta o ştiu. Şi, la urma urmelor, era să te aştept pe tine, care nici Dumnezeu nu ştie dacă mai vii sau nu. Că doar sângele nu e apă. Apoi sunt şi eu femeie. Şi aşa n-o să te însori cu mine, asta o ştiu prea bine. Cât mai sunt tânără n-am ce

face când îmi zvâcneşte sângele. Uneori mă trezesc noaptea, că mi se pare că se urcă cineva pe mine. Dar oricine ar fi, eu te văd numai pe tine, Szymek. Închid ochii şi te văd pe tine, pe tine te simt, Szymek. Şi-mi zic în gând, ah, ce bine e, Szymek. Blagoslovit fie Domnul că te-a adus pe lume. Chiar dacă e Stach Niezgódka sau Franek Koziejów. Ăştia îşi fac treaba, îşi pun pantalonii şi se cară. Cel mult dacă îmi zic, ce darnică eşti tu, Kaśka. Ce-ai vrea, să-i întreb unde e Szymek? Doar pe tine te-am simțit, Szymek. Am crezut tot timpul că eşti tu. Oi fi eu târfă, dar nu pentru oricine. Când vreau, sunt târfă, când nu, sunt fată mare. Şi dacă aş vrea, aş putea să fiu şi contesă. Domnişoară Kaśka, eşti frumoasă ca o contesă, mi-a zis odată unul. Lucra la calea ferată. Ah, de-aş fi bogat, te-aş îmbrăca numai în blănuri, ți-aş lua o pălărie şi pantofi cu tocuri înalte. Iar la biserică cu trăsura te-aş duce. Ce crezi, că dacă sunt vânzătoare fiecare mă poate întoarce cum vrea? Chiar dacă sunt oameni cu bani. Rahat! Pe mine numai Szymek m-a avut. Pot ei să vorbească cât vor. Dacă sunt târfă, sunt numai târfa ta. Şi asta-i ca şi o nevastă. Dumnezeu ştie. Nu trebuie să i-o spun. Şi aşa odată şi odată o să ne unească, când o să murim, şi e tot aia, ca şi cum ne-ar fi unit aici, pe pământ. O să te întrebe, Szymon, vrei s-o iei pe Katarzyna de nevastă? A fost vânzătoare la tine în sat. Cumpărai țigări de la ea. Vorbeau despre ea în fel şi chip, poate că era şi ceva adevărat în ce ziceau, dar cu sufletul ți-a fost credincioasă, ca un câine, iar trupul ei şi aşa a putrezit. Dar tu, Katarzyna? Vreau, Doamne. De aceea am şi murit. Că aş mai fi putut rămâne multă vreme în prăvălie. Căci nu era chiar aşa de rău. O dată, Doamne, mi-au adus lămâi. Năvăliseră oamenii, mai să se omoare între ei. Pentru lămâi. Zi, dacă nu sunt oamenii proşti? Cel puțin să fi fost dulci, dar erau acre ca dracu'. Sau iau o coajă de pâine, o rod ce o rod, şi-mi trece plânsul. Sau mă gândesc, poate vii mâine. Te-am visat noaptea, aşa că s-ar putea să vii. Te-am visat cum mergeai undeva, poate că veneai spre mine? Mi-am scos capul pe fereastră. Szymek! Szymek! Dar tu ai dat cu mâna şi te-ai dus mai departe. Iarăşi te-oi fi dus la vreo târfă. Crezi că eu nu ştiu nimic? Oamenii vin şi povestesc. Prăvălia e ca o biserică. Unul mă roagă să-i țin o pâine, altul altceva, aşa că ştiu totul, ce-ai făcut, unde ai fost. Dacă bei la cârciumă, vin imediat şi-mi şoptesc, du-te să-l vezi cum bea. Ai umblat cu roşcovana aceea, dar până să-mi spună oamenii a venit ea singură, buboasa, şi s-a lăudat. Am dat-o afară şi nu i-am vândut nimic. O să te reclam, striga. Poți să mă reclami şi la primar!

Vedem noi cine-i mai tare. De abia după aceea au venit oamenii să-mi spună că umbli cu roşcovana. Că te-ai oprit cu ea pe pod şi că râdeați de fierbea râul. Du-te Kaśka, du-te, arunc-o în apă pe roşcovană. Apa sub pod e adâncă, de abia aşteaptă s-o înece. Ah, proastă mai sunt, proastă. Proastă ca un papuc spart. Cea mai proastă de pe lumea asta, din satul ăsta. Dar niciodată nu mă întreb, Szymek, dacă mai vreau să trăiesc. Căci la ce să mă întreb? La întrebări neroade şi răspunsul e nerod. Şi apoi ce e viața asta? Nici cât un degetar. Cu un degetar chiar şi de fiere, tot nu te otrăveşti. De câte ori ți-am zis să laşi dracului primăria. Că mai deştept tot nu te faci. Iar dacă scrii toată ziua, de-abia te prosteşti. Şi ce-i cu asta, că eşti funcționar? S-au gândit vreodată funcționarii la o treabă mai deşteaptă? Uite, țineam prăvălia deschisă până la şase, acuma au născocit că-i mai bine s-o închid la şapte. Ce să vând până la şapte? Poate că e una din târfele tale. I-aş smulge părul din cap dacă aş şti care-i aia. Ziceau că e una din Łanów. Şi ce, e numai ea pe lume? E plin de ele, ca de muşte, nu fac altceva decât să dea din fund, să-şi arate dinții, cu sânii ieşiți aproape afară, că ți-e şi ruşine. Pfu! Şi fiecare s-ar lipi. Dacă nu de Jaś, atunci de Stas. Şi dacă se lipeşte îşi închipuie că a prins norocul de picior. Dar e un noroc spart în fund. Căci bea, te bate şi stă să facă numai copii. Aşa că n-ai de ce să fugi după norocul ăsta. Şi chiar dacă dai de noroc, parcă poți fi sigură de el? La mulți le-a ieşit norocul pe nas. Poate că tu singur, Szymek, ai fost făcut să aduci noroc? Poate că ai să găseşti una cu care să fii fericit. Eu una n-am să-ți stau în cale. La o adică să-mi spui, ah, ce proastă eşti tu, Kaśka, ce proastă. Câte nu visează o biată vânzătoare. Bunul Dumnezeu n-ar trebui să-i lase pe toți să viseze. Iar tu, te duci la o petrecere şi-ți găseşti alta. Vine ea singură la tine. Ce, sunt puține petreceri? Le vezi tot timpul că petrec, iar fustele sunt tot mai scurte şi mai scurte. În curând băieții n-o să le mai bage mâna pe sub fuste, că n-o să mai fie fuste. Şi cum o să umble, zi-mi, Szymek? Chiar aşa, fără nicio ruşine? Totuşi cu ruşine parcă-i mai uşor de trăit. Iar uneori unde e ruşine, acolo e şi plăcerea. Mâine mă reped la Zośka Malec, poate că i-au adus ceva marfă. Mi-aş face şi eu o fustă mai scurtă. Ce, eu sunt mai prejos decât ele? Doar că am genunchii butucănoşi. Sunt butucănoşi, uită-te, ce zici? După tejghea nu se văd. Dar la petrecere nu te-ai duce cu mine. Ai vrea să am genunchii ca nişte mere. Şi ca să se îndoaie, ca să nu se vadă. Poate că-ți găseşti una cum vrei. O inviți la o polcă, o ridici în sus, i se ridică fusta şi vezi

dacă ți-e sortită. Numai să nu te laşi păcălit, Szymek. Căci ea poate să-ți fie sortită, dar tu ei nu. Poate să pară un înger, dar să fie un drac. Sau ți se îmbolnăveşte şi n-o s-o mai doreşti niciodată. Şi ce-ai să faci? O să-ți blestemi norocul. Aşa că lasă-le dracului şi vino la Kaśka. Chiar de-ai fi tot aşa de beat, ca şi acuma. Să vii, să vii. Chiar dacă ar ploua ca azi. De-ar turna cu găleata. Şi la prânz. Şi de dimineață. Când vrei tu. Doar să-mi spui, închide, Kaśka, prăvălia. Şi o închid.

De ce n-aş închide-o. Că nu-i farmacie, să plângă vreunul după medicamente, că de nu-i dau moare. Sare puteți să vă cumpărați şi mâine. Puteți să mâncați o dată şi nesărat. Vedeți că-i inventar, scrie şi afară. Am plecat la birou. Se primeşte marfă. Scrie, citiți. Ce-au adus? N-au adus nimic, mă iubesc cu Szymek. Uite că mi s-a făcut chef de dragoste. Acuma, nenorocito, când am venit după cumpărături? Acuma, că a venit şi mi-a spus, închide, Kaśka, prăvălia. Trebuia să vină tocmai la tine? Nu mai sunt fete în sat, şi încă mai bogate? Da, căci niciuna nu-l iubeşte cum îl iubesc eu. Uite, a venit ud până la piele, beat şi-mi zice că i s-a urât de viață. Şi Kaśka trebuie să-l mângâie, căci cine l-ar mângâia? Dacă vrei, vino dimineața, la prânz, seara, chiar şi la miezul nopții. Iar dacă vrei, poți să vii şi pentru toată viața. Cu tine mă duc şi pe rouă, şi în ciulini, şi pe pământul gol, numai ca să fiu cu tine, Szymuś. Că mie mi-e bine cu tine oricum. Şi de ce nu mi-ar fi? Numai ălorlalte li se pare că încă n-au ieşit din rai şi fiecare aşteaptă s-o muşte şarpele. Lasă-le să stea în raiul lor. Dă-le dracului, şi vino la mine. Pe mine nu trebuie să mă muşti. Îmi zici să mă dezbrac, mă dezbrac. Numai ție să-ți fie bine. Şi nu mai ai nevoie să mai mergi şi la altele. De muncită, nu sunt muncită, căci ce, parcă asta-i muncă. Nu fac altceva decât să vând, aşa că putere am în mine. N-o să-ți spun niciodată că sunt ostenită şi că azi nu, Szymek, vino altă dată. Eu o să te vreau totdeauna. Iar dacă ți se urăşte de mine, Szymek, să nu mai vii. Numai să nu mai zici că te-ai săturat de viață. Că o să-mi iau şi eu lumea în cap. Şi cine o să mai vândă în prăvălie? Poate că vine hăndrălăul contabilei. Dar vino şi dacă te doare ceva. Te doare sau nu te doare, tu să vii. La durere, câteodată, e şi mai plăcut. Cât o să pot, Szymuś, să vii. Iar când n-o să mai pot, singură am să-ți spun, Szymuś, nu mai veni. Am început să încărunțesc. Nici moşii nu mai îmi dau târcoale, nu mă mai întreabă, ce mai faci, Kasia, din zgripțuroaică nu mă mai scot, uite cum i s-a lățit gura până la urechi. Caută-ți una mai tânără. Că mie mi-a venit vremea să mă gândesc la Dumnezeu. Să-mi

cumperi, dacă vrei, pentru tot ce-am făcut pentru tine, nişte mătănii. O să te duci cu vreo târfă la iarmaroc, cumpără-mi. Nu trebuie să fie dintre cele mai scumpe, dar să țină. Că nu ştiu câte mătănii trebuie să fac. Poate ştii tu, Szymek? Niciodată nu ți-am întors spatele, aşa că ar trebui să ştii. Şi nu-mi pare rău. Dar acuma, de atâta stat în picioare, simt dureri la şira spinării. Şi vinele mi s-au făcut ca nişte funii pe picioare. Mi-o fi venit vremea şi mie să mă gândesc că am să mor într-o zi. Şi aş fi vrut să fiu cu tine, Szymek. Şi poate că ar fi bine să fie şi o viață dincolo de mormânt. Poate că ai veni şi acolo şi mi-ai zice, închide, Kaśka, prăvălia. Dar până una alta, trebuie să trăim, Szymek, trebuie să trăim. Ce-am avea mai bun de făcut?

VIII. Pâinea

Primăvara, când se intra cu plugul în brazdă, se punea sub prima brazdă o felie de pâine. Se înțelege, nu era o felie obişnuită, dintre cele pe care ți le tai ca să le mănânci cu lapte sau cu castraveți, sau chiar şi numai goală. Trebuia să fie tăiată în seara de Ajun şi dintr-o pâine întreagă.

Mama întindea farfuriile pe masă, tata aprindea felinarul, îşi lua scara din pridvor şi se ducea în şură după pâine, căci pâinea se ținea în şură, pe bârne, erau acolo curenți de aer, nu mucegăia, şi apoi era sus. Fără scară nu ajungeai la ea. Am încercat noi, uneori, eu sau Michał, să ne suim pe stâlpul de care se sprijinea bârna, dar n-am reuşit niciodată, iar scara tata o ținea totdeauna numai în pridvor.

Aveam la masă ciorbă de crupe de hrişcă, găluşte cu mac, plăcinte cu varză, dar aşteptam pâinea, pe care mama o tăia, căci asta era bucata cea mai gustoasă. Şi cu pâinea începea masa. Îşi sprijinea pâinea de burtă, făcea semnul crucii cu cuțitul şi tăia, mai întâi, o felie mare, aceea care se păstra până la primăvară, ca să fie îngropată în brazdă, şi de-abia după aceea tăia felii obişnuite pentru noi, ceilalți, pe care le dădea după vârsta fiecăruia, mai întâi bunicului, bunicăi, când mai trăiau, tatei, nouă, băieților, şi la urmă îşi tăia şi ei o felie. Tata lua iarăşi felinarul şi ducea felia asta în pod, acolo o punea sus pe căprior, sub acoperiş, unde era mai întuneric. Şi felia asta stătea acolo până la primăvară, ca un porumbel adormit.

Şi cum se ridica câte unul dintre noi din leagăn, cum se ridica în picioare, tata ne lua pe câmp, când mergea primăvara ca să are. Desfăcea felia asta dintr-o cârpă albă şi ne spunea s-o punem sub brazdă. Apoi ne punea mânuțele pe coarnele plugului, le apuca şi el şi aram împreună. Şi asta pe rând după cum ne-am născut, Michał, eu, Antek, Stasiek. Şi ne învăța să arăm. Nu se ține aşa, strânge mai bine, mergi pe mijlocul brazdei, ară mai adânc, dacă pământul este uscat, iar când o să-ți crească mâinile, într-una o să mai ții hățurile, iar în cealaltă biciul. Şi să nu goneşti ciorile care vin după tine, lasă-le să meargă, că omul e singur, doar cu calul pe câmp, cu ciorile după tine parcă ar fi mai multă lume, iar ce mănâncă ele, creşte la loc. Şi calul să-l laşi să se odihnească

puțin de fiecare dată când întorci plugul. Ce se aude cântând în cer?

— E o ciocârlie, tată.

— Aha, o ciocârlie. Dar ştii de unde vine ciocârlia?

— Vine de departe.

— Că vine de departe e adevărat. Dar se zice că odată Domnul Dumnezeu mergând pe câmp l-a întâlnit pe un țăran care ara. Ți-e greu? l-a întrebat Dumnezeu. Vai, tare mi-e greu, Doamne. Atunci Dumnezeu a luat un bulgăre de pământ, l-a azvârlit în cer şi i-a spus, să-ți cânte, o să-ți fie mai uşor.

L-am întrebat de multe ori pe tata, când am mai crescut, ce-ar fi dacă n-am pune felia aceea de pâine în pământ. Se încrunta şi se uita la noi de parcă dracul ne-ar fi ispitit, o chema pe mama şi îi zicea:

— Auzi, mamă, ce le trece, golanilor, prin cap? Iau eu bățul şi vă scot toate gândurile diavoleşti din cap. Faceți-vă semnul crucii!

Făceam îngroziți semnul crucii, Michał o făcea uneori şi de trei ori, dar asta încă nu-l liniştea pe tata, care se răstea către mama:

— Dar tu nu le spui nimic!

— Lasă-i, sunt copii, aşa că sunt slobozi să întrebe orice. Dar tu eşti tată, aşa că fă-i să priceapă.

— Eu niciodată nu-l întrebam pe tata. Şi nici el pe tatăl lui. Trebuia să ascultăm, nu să întrebăm. Şi mânios că mama nu l-a susținut, se întorcea către bunicul meu: Te-am întrebat vreodată ceva? Sau tu l-ai întrebat vreodată pe tatăl tău?

Dar bunicul era de acuma tare bătrân, uneori se nimerea ca tocmai atunci să-şi frece picioarele, că tare-l dureau, aşa că nu înțelegea prea bine ce voia tata, şi de cele mai multe ori nu răspundea nici da, nici ba.

— Da, se înțelege, dacă nu ştiai ceva, mă întrebai. Dar pe vremuri altfel erau copiii şi altfel sunt acuma.

— Cum erau altfel?! îşi trecea tata mânia pe bunic. Ce, nu se ara, nu se semăna, nu se cosea, şi pe acelaşi pământ? Ei, ce-i cu tine? Se vede că ai început să te ramoleşti.

Căci tata se mânia mereu pe bunic. Şi asta pentru orice, iar uneori chiar fără nicio pricină. O dată vântul ne-a doborât plopul din spatele şurii, s-a repezit tata la bunic că de ce n-a sădit un frasin sau un ulm, căci se ştie că plopul nu-i bun de nimic, nu poți să faci nimic din lemnul lui, şi nici de foc nu e bun, că arde ca paiele. A călcat odată un pui, căci ieşiseră puii de sub cloşcă şi umblau prin casă, şi s-a năpustit asupra bunicului, că el e de

vină, că şedea pe laviță, şi nu ca de obicei lângă plită, aşa că a trebuit să-l ocolească. Şi toate din pricina hârtiilor, pe care bunicul le-a îngropat şi nu-şi mai aducea aminte unde. Sau poate fiindcă bunicul îmbătrânise şi nu mai răspundea la mânia nimănui. Puteai să te înfurii cât vrei pe bunic, căci el se uita undeva departe şi parcă nici nu auzea. Aşa că şi noi, băieții, mai strigam la bunic, căci ştiam că n-o să pună mâna pe băț ca să ne alunge, nici tatei sau mamei n-o să se plângă, şi nici pe noi n-o să se supere. Uneori chiar scotea câte o pară sau o prună din buzunar şi ne zicea, ia Szymuś, ia Michał, uite ce coaptă e, uite ce dulce e, mănâncă şi nu mai striga.

Numai că tata pe cât de repede se înfuria, pe atât de repede se şi potolea. Îşi băga mâna în buzunar după mahorcă, îşi făcea o țigară, şi începea să ne tălmăcească ce-ar fi dacă n-am pune felia aceea de pâine în pământ:

— Ar veni nenorocirile. Şi ni le înşira începând cu buruienile, care ar putea să năpădească pământul, cu ploile, grindina, arşițele, seceta, şoarecii, viermii şi alte nenorociri, până la cea mai înfiorătoare, care ar fi ca pământul să nu mai rodească niciodată şi să se facă piatră. Iar la toate nenorocirile tatei se mai adăugau şi cele spuse de bunic. Căci dacă era vorba de nenorociri, bunicul le ştia mai bine chiar decât tata. Nu numai fiindcă a trăit mai mult. Dar a lucrat pe vremuri pe moşia boierească şi armata a făcut-o pe vremea țarului, apoi ploile i-au luat o dată toată casa, iar altă dată fulgerul i-a ars totul. Aşa că pământul, apa, cerul, războiul erau totuna pentru bunic. Numai că nici tata nu se lăsa întrecut de bunic în cunoaşterea nenorocirilor. De-abia zicea bunicul:

— Pe vremuri…

Că tata se şi răstea:

— Lasă ce-a fost odată. Nenorocirile de altădată nu mai sunt ca nenorocirile de-acum. Ai lucrat la boier, aşa că nenorocirea venea de la boier. Iar la armată era acelaşi lucru, dar îți primeai pâinea, căci de se făcea sau nu, soldatul tot o primea, altfel nu s-ar fi bătut. Dar acum avem pământul nostru. Şi dacă i se urăşte cu tine, nu te iartă. Poți să te aştepți la toate nenorocirile, ca în *Sfânta Scriptură* sau în *Regina din Sabba.* Ce zic prorocii?

Uneori sărea până şi mama să ne apere de toate nenorocirile acestea:

— Nu-i mai înfricoşați atâta. Sunt copii. O să crească, o să aibă necazurile lor, n-au nevoie de-ale voastre. De-abia n-o să poată să doarmă.

Uneori se mai trezea şi Stasiek din leagăn şi începea să urle de parcă ar fi visat vreuna din nenorocirile povestite de tata. Degeaba îl legănam, că urla şi mai tare. Doar mama îl mai liniştea astupându-i gura cu sânul.

Nu ştiam prea multe despre pâine, ştiam doar că uneori era, iar alteori nu era, şi că atunci când era, era bună, iar când lipsea, parcă se făcea şi mai bună. Şi când era, după ce mâncam o pâine, tata se ducea în şură şi mai aducea una. Iar mama când o tăia mai şi întreba, cât să-ți tai? Şi se orienta din ochi cam cât ai putea să mănânci.

Dar se întâmpla spre primăvară că aducea tata pâinea şi zicea că e ultima. Apoi cu săptămânile nu mai vedeam pâine. O mai vedeam de-abia la Paşti, întrucât mama totdeauna mai păstra puțină făină şi pentru Paşti, că doar nu era să învie Hristos, iar noi să n-avem nici pâine în casă. Şi mai lăsa puțină făină pentru seceriş, ca să aibă bărbatul putere. Aşa că, multă vreme, trăiam doar cu gustul de altădată al pâinii. Visam pâinea şi ziua, şi noaptea. Şi mi-era dor de pâine, ca de cineva foarte apropiat. Mai mult seara, căci seara apărea pâinea ca un duh. Câteodată simțeam mirosul pâinii, de parcă ar fi trecut cineva pe sub ferestre cu pâinea sub braț, sau ca şi când tocmai atunci ar fi scos-o vecinii din cuptor. Că fără să vreau mă trezeam vorbind:

— Ah, miroase de undeva a pâine.

Dar tata, care tot timpul ne păzea gândurile, ca nu cumva să ne gândim la pâine, sărea imediat:

— De unde să miroasă? Poate că Maszczyk a început să facă focul cu paie, că nu mai are cu ce. Poate că vine de la Dereń, că l-am văzut scoțând bălegarul, iar bălegarul miroase uneori ca pâinea. Mai cu seamă cel de cal. Şi trăgea cu nasul, dând din umeri, că el nu simte nimic. Ba se mai şi ducea, şi deschidea uşa să intre aerul, ca să se vadă că nu miroase nimic. Câteodată îl mai întreba şi pe bunic: Simți ceva?

Dar nici bunicul nu simțea nimic şi dădea din cap că nu, că nu simte nimic.

— Cred că vine dezghețul. De dimineață simt de parcă ar umbla furnicile în picioarele mele. Şi ințeapă al dracului, semn că se schimbă vremea, da, se schimbă vremea. Nu te-ai uitat, nu se porneşte vântul? Vântul uneori aduce dezghețul. Iar pâine ar putea să mai fie doar în casa lui Wrona, dar casa lui Wrona e spre răsărit şi vântul bate totdeauna dinspre apus. Îmi aduc aminte că o dată turcii mâncau pâine în tranşeele lor şi noi îi simțeam

mirosul că se strângeau mațele în burtă. Da, pâinea o simți de departe.

Singură mama credea că am simțit mirosul pâinii, căci altfel n-aş fi vorbit, aşa că mă trimitea urgent la culcare:

— S-a făcut târziu, culcă-te şi dormi. Şi nu te mai gândi, copile, la pâine.

Căci şi ea, strângând resturile de pe masă, îşi punea câteodată palma la marginea mesei ca şi cum ar strânge în ea firimiturile de pe masă. Şi mergea după aceea la plită şi arunca firimiturile acelea în foc.

O dată, fără să mă gândesc, i-am strigat:

— Ce arunci mamă, că doar n-avem pâine!

La care tata, care şedea la masă şi se uita undeva pe geam, s-a năpustit cu gura la mine:

— De ce urli, boală?! Aruncă, las-o să arunce! Le-a strâns, trebuie să le arunce! Pâinea totdeauna se aruncă în foc! Altfel e păcat! S-a ridicat mânios, a făcut câțiva paşi prin odaie, şi a ieşit în curte.

Nu-mi dădeam seama ce l-a putut înfuria aşa de mult, că doar n-am strigat prea tare. Poate fiindcă am pomenit de pâine. Căci după ce dispărea pâinea, nu mai vorbea nimeni de ea în casă. Nu că cineva ar fi zis să nu se vorbească, dar aşa era, de parcă şi cuvântul pâine ar fi dispărut. Chiar şi bunicul, când îşi aducea aminte de războaiele prin care a trecut şi vorbea de mâncarea pe care o primeau, îşi amintea de mazăre, varză, hrişcă, găluşte, uneori de carne, dar niciodată de pâine. Iar când noi, copiii, ne aşezam în genunchi lângă pat şi ziceam cu glas tare „Tatăl nostru" şi mama veghea lângă noi să nu scăpăm vreun cuvânt din rugăciune, când ajungeam la pâinea noastră cea de toate zilele, tăceam, şi mama ne ierta. Deşi tatei nu-i prea convenea rugăciunea aceasta, căci i-a zis odată mamei:

— Mai bine să se roage Fecioarei Maria. Maica Domnului îi ascultă mai repede pe copii, căci şi ea a avut un copil.

Tata mai mult se făcea că doar se uită şi acuma arareori se băga în vorbă, dar în schimb n-avea încredere în nimeni. Ştia el că felia aceea de pâine, ascunsă sus pe căprior, poate, pe o vreme ca asta, să-i pară fiecăruia un măr din rai şi să-l ispitească. Mai mult mă bănuia pe mine. De câte ori se uita la noi, ochii lui suri parcă mă sfredeleau. N-avea încredere nici în bunic. Deşi bunicul nu mai avea niciun dinte, aşa că n-ar mai fi putut să muşte din pâinea care, atârnată acolo din seara Ajunului, era de acuma ca o piatră.

Chiar şi atunci când pâinea era proaspătă, scotea doar miezul şi mesteca fiecare bucățică în gură până când o înghițea.

Altceva era când era vorba de mine sau de Michał, noi aveam nişte dinți de lup, aşa că felia aceasta putea să stea acolo şi o sută de ani, că pentru noi tot pâine era. Şi încă pâinea cea mai bună, pe care mama o tăia întrebându-ne, dacă să ne mai taie. Până şi gingiile îmi furnicau câteodată, când îmi aduceam aminte de felia aceea din pod. De fapt nici nu trebuia să-mi aduc aminte, căci mereu o aveam în fața ochilor. Uneori mă făcea să-mi curgă balele de poftă, alteori, gândindu-mă la ea simțeam cum mi se umflă burta. Şi mă ispitea de dimineață până seară, chiar şi adânc în noapte, când mă culcam şi nu mă lăsa să adorm.

Dormeam într-un pat cu tata şi cu Michał, eu lângă tata, Michał la picioare, căci nu se întorcea pe toate părțile noaptea, şi era şi mai scurt, întrucât multă vreme n-a crescut. Tata de cum se culca, se întorcea cu spatele la mine, îmi zicea să nu trag plapuma de pe el, şi îl auzeam cum sforăie. Nici pe Michał nu trebuia să-l aştepți prea mult ca să adoarmă. Doar la început dădea puțin din picioare, căci îşi găsea cu greu locul pentru ele. Dar cum şi-l găsea, simțeai o dată, de două ori, cum îi tresar picioarele şi de-acuma dormea dus. Apoi înceta să se legene şi leagănul în care era Stasiek, de lângă patul de la fereastră unde dormea mama cu Antek. Uneori Stasiek mai bombănea ceva, dar mama nu-l mai auzea. Iar Antek chiar dacă ar fi auzit ceva, se prefăcea că doarme şi el dus. Bunicul cu bunica dormeau în cămară, de partea cealaltă a coridorului. De cum se făcea seară bunica se ducea să se culce, doar bunicul mai dormita, cât putea, şezând pe scăunel. Aşa că atunci când pornea să se culce, era de-acuma adormit, ca în mijlocul nopții. De aceea îl trecea mama peste prag, căci pragul se făcea atât de înalt în ochii bunicului, că nu putea să-l treacă. Adevărat este că şi pragul era destul de înalt. Căci pragurile se făceau pe vremuri nu numai ca să fie praguri, dar să ai unde să te aşezi, când în casă se aduna mai multă lume.

Auzeam cocoşii cum cântă de miezul nopții. Tata se întorcea pe o rână sau cu fața spre mine. După aceea, se întorcea iarăşi cu spatele spre mine. Şi Michał îşi mişca picioarele, că-i amorțeau. Îl auzeam pe Stasiek cum se mişcă în leagăn că începea leagănul să se legene. Dar eu vedeam în fața ochilor mereu aceeaşi felie de pâine, ascunsă pe căpriori, strălucind ca o stea foarte mare, pe care nicicum nu puteam s-o alung. Poate că dacă aş fi reuşit să mă întorc, aş fi putut s-o alung. Dar nu numai că ne îngrămădeam

trei în pat, mai era şi tata cu spatele cât un munte, că nicicum nu puteam să mă mişc. În orice clipă putea să se trezească şi să mă întrebe:

— Ei, încă nu dormi?

Deşi îmi pregătisem răspunsul la o astfel de întrebare, că nu pot să dorm din pricina puricilor. Dar mă îndoiesc că m-ar fi crezut, căci n-aveam în casă purici. Mama scotea aşternutul în curte în fiecare zi, iar pe saltea punea totdeauna pelin uscat. Şi chiar când adormeam, nu eram sigur dacă e vis sau e aievea, căci tot felia aia de pâine o aveam în fața ochilor. O dată am visat că m-am urcat în pod, am pus scara, dar scara era prea scurtă, m-am urcat pe plop, dar şi plopul s-a dovedit a fi prea scurt. Asta se putea întâmpla tot aşa de bine aievea, ca şi în vis. Dimineața mă întreba tata:

— Te-ai învârtit toată noaptea. Ai visat ceva?

Am întors-o că asta era numai din pricina verzei cu mazăre, pe care o mâncasem seara, iar în privința viselor puteam să zic orice. Şi fiindcă pe el nu-l visam, mă credea.

Mai greu era ziua, mai ales când stătea în casă. Uneori chiar la masă, în fața mea. Căci parcă îmi vâra cineva felia aceea în gură şi-mi spunea s-o mănânc sub ochii lui. Că doar e pâine. Iar pâinea e ca s-o mănânci. Tot capul parcă îmi vuia de trosnetul pâinii uscate în dinții mei. Mă uitam cu groază în jurul meu, căci mi se părea că toți aud. Tata, mama, Michał, Antek şi chiar Stasiek din leagăn. Iar bunicul parcă îşi deschidea de-acuma şi gura ca să zică:

— Auziți, parcă trosneşte ceva. Ia uită-te, Michaś, sub pat, n-o mânca motanul vreun şoarece?

Iar tata, de parcă atâta aştepta:

— Care motan?! Ce motan?! L-am dat afară! Recunoaşte, care eşti?! Tu, Szymek?! Deschide gura, nenorocitule!

Tata parcă presimțea ceva, se uita uneori la mine de parcă ar vrea să mă întrebe:

— Ce mănânci acolo?

Mă ascundeam de privirile lui, repetând în gând, nu mănânc nimic, nu mănânc nimic. Sau că mănânc o prună, căci mi-am adus aminte că toamna am fost după prune în grădina popii. Sau că mănânc alune, căci mi-am amintit că am fost o dată şi după alune.

O dată, chiar, tot uitându-se la mine, m-a întrebat:

— La ce te gândeşti?

M-am pierdut pentru o clipă, că n-am putut să scot niciun cuvânt. De parcă aş fi avut gura astupată de pâinea pe care o visam. Şi salvându-mă ca şoarecele în fața pisicii, am întors capul spre Michał, de parcă pe el l-ar fi întrebat. M-am uitat la el, să văd ce-i răspunde tatei. Michał s-a uitat la mine. Dar tata nu s-a lăsat păcălit:

— Nu l-am întrebat pe Michał. De Michał ştiu la ce se gândeşte. Michał gândeşte limpede ca apa de izvor. Tu la ce te gândeşti?

— Eu? m-am mirat, ca să mai câştig timp, gândindu-mă la ce să-i răspund. Şi până când să mai zică o dată tata, tu, ştiam deja la ce mă gândeam.

— La Domnul Isus mă gândesc, i-am zis dintr-o răsuflare.

Tata a făcut nişte ochi mari, s-a îndreptat şi s-a uitat la mine ca orbul la soare. Acuma el nu mai ştia ce să zică. Mă gândeam că acuma mă lasă în pace. Poate că se scoală şi zice:

— Mă duc să văd ce face calul.

Sau că începe iarăşi să-l întrebe pe bunic:

— Ei, poate că ți-ai adus aminte? Poate că sub părul de lângă şură le-ai îngropat? Mai ții minte, era acolo un păr?

— Cum să nu țin minte părul de lângă şură? Era mai înalt decât şura şi făcea nişte pere dulci ca mierea. Căci bunicul le ținea minte pe toate, parcă avea toată viața scrisă în palmă. Atâta că nu-şi mai amintea unde îngropase hârtiile acelea. Dar nu le-am îngropat sub păr. Poate că sub măr. Creştea acolo un măr, făcea mere pe jumătate roşii, pe jumătate galbene. Dar într-o toamnă vijelia l-a scos cu rădăcini din pământ.

Dar tata şi-a închis ochii, poate că se gândea dacă să mă creadă. Şi, de parcă ar mai fi vrut să mai audă cuvintele mele, să audă la ce mă gândesc, a zis:

— Spui că te gândeşti la Domnul Isus?

— Da, la Domnul Isus, am dat şi din cap, că s-a trezit şi bunicul:

— Vreți să-l faceți pe Michaś popă, dar se vede că Dumnezeu l-a ales pe Szymuś. Zici că e un copil, dar uită-te la ce se gândeşte. La Domnul Isus. Unuia bătrân nu i-ar trece prin cap. Se face popă, vă zic eu.

M-am muşcat de limbă ca să nu zic că nu mă fac popă. Căci nicicum nu mă vedeam popă. Toată viața să stai numai ca să te rogi şi să umbli în rochie ca o muiere. Deşi băieții ziceau că sub rochie popa are nădragi ca oricare țăran. Dar ce nădragi or fi, dacă trebuie să-i acoperi. În afară de asta îmi plăcea de Staśka

Makulanka. Păştea cu noi vacile pe luncă, şi chiar Wicek Szumiel, care era cel mai mare dintre noi, n-o putea birui, atât de voinică era, deşi era fată. Şi înjura, că n-o putea s-o întreacă nimeni, oricât de mânios ar fi fost. Iar ea, fără să fie mânioasă, râdea, sărea în sus şi înjura, să te ții! Se opreau vacile ca să vadă ce se întâmplă. Iar când fugea după vaci, îi tremurau sânii ca perele în vânt. Iar noi după ea, cum aleargă o haită de câini după o cățea, că poate o să-i cadă pe jos. Parcă le şi vedeam albe în iarbă.

La popă îmi plăceau numai spovedaniile. Mă gândeam ce bine e să şezi în confesional, după gratii, şi să asculți păcatele din tot satul. Ah, câte aş mai afla. I-aş amenința pe toți cu iadul, dar cu cel mai straşnic, ca să li se ridice părul în cap, să le treacă fiorii prin piele, să le tremure dinții în gură, iar lacrimile să le curgă şiroaie. Numai că ar fi trebuit să scornesc un alt iad, căci de ăsta oamenii nu se mai temeau. Şi nu în cer, ci aici, pe pământ. Şi de ce să sufere numai sufletul, să îndure şi trupul. Şi chiar fără draci, să stea acolo numai omul cu chinurile sale.

Mai mult mi-ar fi plăcut să spovedesc trei fete din satul nostru, pe Kryśka Latrówna, pe Weronka Maziarzow şi pe Magda Kukaweczka. Iar dintre cele măritate, pe Balbusa. Căci până s-a măritat umblau flăcăii după ea precum câinii după cățea. Aproape în fiecare seară o gonea taică-su cu biciul prin sat, iar ea alerga de parcă ar fi avut călduri. Unii povesteau că ar fi avut un hăndrălău, dar că l-ar fi înecat. Deşi nici după ce s-a măritat, nu s-a schimbat. Dar ca să afli dacă tot ce spune este adevărat, ar trebui s-o spovedeşti. Pe alea bătrâne, sau pe bărbați, nu i-aş spovedi. Să-i spovedească vicarul. Dintre cele bătrâne doar pe Przygajowa poate că aş fi spovedit-o, ca să aflu dacă şi pe vremuri tot aşa îşi făceau femeile de cap. Căci cine ar fi putut să ştie mai bine decât Przygajowa. Se pare că nimeni nu i-a scăpat. Nu se uita dacă-i primar sau argat, dacă-i morar sau vecin, cu cine se nimerea. Dar mai mult cu soldații, dacă se opreau prin satul nostru. Aveau tunici bleumarin şi pantalonii roşii şi se pare că asta o atrăgea mai mult. Bărbatul se ruga pentru ea, ca Dumnezeu să-l gonească pe satana din ea, dar femeia mai mult râdea de el. O dată i-a adus trei soldați în casă, s-a destrăbălat până dimineață cu ei, iar pe bărbatu-său l-a silit să se uite. A doua zi a bătut-o cu funia udă şi ea a vorbit ca să-l ia la oaste, de unde nu s-a mai întors niciodată. Numai că va recunoaşte ea toate acestea la spovedanie?

— Michaś sau Szymuś, a zis mama, pe care l-o vrea Domnul.

— Vă zic eu, Szymuś se face popă, se încăpățâna bunicul. Şi

bine ar fi să vină în parohia noastră. Eu nu mai apuc, dar voi ați putea să vă mutați în casa popii. V-ați simți acolo ca în rai. Numai livada are trei iugăre. Iar biserica e alături.

— Şi ce te gândeşti? m-a întrebat mai departe tata, nebăgând în seamă ce spunea bunicul despre mine.

— Mă gândesc... m-am bâlbâit, fiindcă nu prea ştiam ce să-i spun.

— La ce să se gândească! mi-a venit iarăşi bunicul în ajutor. Doar ți-a spus că se gândeşte la Domnul Isus? Uite, vede crucea atârnată pe perete şi se gândeşte.

M-am uitat pe furiş la cruce şi parcă mi s-a luminat mintea.

— Mă gândesc la el, am zis fără să mă bâlbâi, că a suferit atâta şi că a murit pe cruce.

— Da, câte n-a îndurat, câte n-a îndurat, s-a auzit mama din bucătărie. Iar oamenii au rămas aşa cum au fost.

— Poate că au fost mai răi, zise bunicul.

— Mai răi? a zis mirată mama.

— Da, ce crezi, dacă toți erau ca tâlharul de Marchewka. Se mai putea trăi? Ai uitat câte găini ți-a furat?

— Şi altceva? nu se lăsa tata.

— Ce altceva? a sărit bunicul, crezând că tata se ia de el. Ți-a tăiat sălciile de pe luncă. Te-a şi înjurat. Nu-ți ajunge?

— Nu te-am întrebat pe tine, pe el îl întreb.

— Pe Szymek. Dar el cu ce ți-a greşit?

— Nu mi-a greşit cu nimic, îl întreb la ce se mai gândeşte. Zi mai departe. Mă îndemna ca pe un cal când urcă costişa.

Am simțit un gol la lingurea, căci nu ştiam ce mai urmează. Afară era noroi, nu era nicio nădejde ca tata să plece undeva, aşa că ar putea să mă întrebe până diseară. Îmi răscoleam disperat gândurile, dar gândurile fugeau ca nişte şoareci din capul meu. În clipa aceea bunicul s-a ridicat, a făcut un pas şi a oftat:

— Omului bătrân, de-abia dacă face un pas, şi i se pare că urcă pe Golgota.

Cuvintele acestea parcă m-au luminat.

— Mă gândesc, am zis, că atunci când Domnul Isus ducea crucea pe Golgota şi a căzut, venea un țăran de pe câmp şi l-a ajutat s-o ducă.

— Nu era un țăran, era Simion din Cirenaica. Aşa vă învață popa, nenorocitule?! s-a înfuriat tata.

— N-am zis şi eu, a sărit bunicul ca să-l susțină pe tata, de când a venit popa ăsta. Are o gură ca de fată. Nici barbă n-are,

doar câteva fire de păr ici şi colo. De unde să ştie. Nu ştie nimic despre oameni, şi despre Domnul Isus nici atâta.

— Una e să ştii despre oameni, alta e despre Domnul Isus, s-a amestecat mama.

— Cum alta? s-a năpustit bunicul. Domnul Isus n-a fost şi el om? De-abia după moarte s-a făcut Dumnezeu.

— Da, da, a fost, s-a lăsat şi răstignit, fiindcă n-a mai putut să îndure.

— Nu că n-a putut să mai îndure, ci fiindcă a vrut să-i răscumpere pe oameni.

— Iar ei, i-au dat fiere şi i-au străpuns coasta, nu-i aşa? Uite pe cine a răscumpărat?! În iad i-aş fi băgat, să ardă acolo şi să urle ca lupii. Să-şi smulgă părul din cap şi să ceară iertarea lui Dumnezeu! Să plângă acolo până când întunericul le-ar astupa ochii! s-a înfuriat mama ca o viespe pe tâlharii aceia şi ar mai fi zis ea multe, dacă nu striga tata.

— Zi mai departe?!!!

Că mi-a sărit şi inima. Spre norocul meu mama, care încă mai era înfuriată pe tâlharii aceia, s-a întors spre tata, ca şi cum şi el ar fi fost unul dintre ei:

— Dă-i, omule, pace! Ți-a spus aproape toată evanghelia şi tu tot îl mai zoreşti, mai departe, mai departe! Ce copil îți ştie atâtea?! Nici cele zece porunci nu sunt în stare să ți le spună.

— Şi cred, tată, că am mai auzit cele zece porunci, am zis eu, asudat, de parcă aş fi vrut s-o iau înaintea mamei cu noutatea asta.

La care tata s-a umflat ca un curcan:

— De la cine?

— De la, de la Domnul... Dumnezeu, am zis, dar cu o voce mai scăzută, căci presimțeam ceva amenințător în glasul lui.

— Care? şi-a încruntat sprâncenele.

— Păi e unul, tată, unul e Domnul Dumnezeu. Aşa zice popa. Uite, şi pe perete doar unul e atârnat.

— Dar în trei ipostaze! În trei ipostaze, boalo!

Mânia îl cuprinsese de-a binelea.

Aproape să-mi vină să plâng. Dar ceva parcă îmi spunea că nici tata nu e aşa de priceput în ce-l priveşte pe Domnul Isus. Aşa că prefăcându-mă că sufăr, că cineva poate să încurce într-atâta lucrurile, l-am întrebat timid:

— Cum adică, tată, este unul şi în trei?

— Dacă e în trei! I s-a cutremurat şi barba. Fiul Domnului!

Duhul Sfânt! Şi Dumnezeu Tatăl!

— Şi care dintre ei este Dumnezeu?

— Toţi sunt!

— Dacă sunt toţi, înseamnă că sunt trei, nu unul.

— Unul!!! a urlat şi a aruncat cu un băţ în mine, dar m-am aplecat şi l-a nimerit pe Michał.

Michał a început să plângă, mama a început să ţipe:

— Ai înnebunit?!

Chiar şi bunicul, căruia nu-i prea plăcea să-l supere pe tata, a mormăit sub nas:

— Nu aşa se tălmăceşte. Nu aşa.

Iar tata, de mânie, a apucat găleata cu lături, că i-au sărit lăturile pe nădragi, şi s-a dus cu ea la vacă.

Îmi aduc, însă, aminte de un an, care cred ca a fost cel mai rău dintre toţi anii. Mai întâi toată primăvara n-a căzut un strop de ploaie, apoi toată vara a plouat cu găleata, şi aşa aproape până în toamnă. Apele râului, deşi nu era prea mare, s-au umflat de parcă veneau pe albia lui vreo zece râuri. Oamenii erau foarte necăjiţi, neştiind ce o să mai urmeze. Iar cocoşii tot timpul cântau, semn că vremea nu se schimba. Unii stăteau toată ziua la fereastră privind spre cer, doar de-or vedea o bucăţică de cer, care să le dea o nădejde. Iar alţii aşteptau sfârşitul lumii, zicând că a venit potopul, ca pe vremea lui Noe. Se adunau seara la Sójka şi citeau Biblia, să vadă dacă-i aşa sau nu. La biserică slujbele se ţineau lanţ. Şi pe unde era câte o cruce, capelă sau vreo troiţă, oamenii se opreau ca să se roage, să cânte sau cel puţin să plângă împreună, că de unii singuri plângeau prin case. Iar la spovedanie şi împărtăşanie năvăleau ca niciodată. Chiar şi necredinciosul Kruk s-a lăsat convins, căci muierea şi cu fetele nu-i dădeau pace, zicând că toate sunt din pricina lui. Şi avea omul cinci fete, trei erau deja fete bătrâne, dar două erau de măritat. Deşi nu stătea Dumnezeu să pedepsească o lume întreagă pentru unul ca Kruk. Iar lui Kruk i-a părut rău după aceea, căci dacă n-a avut pace în casă până nu s-a dus la biserică, nici după aceea n-a avut, iar de plouat tot ploua.

L-au silit oamenii pe popă să facă o procesiune pe câmp, în nădejdea că asta o să ajute. Dar n-au ajuns departe. Chiar după casa lui Midura, unde drumul o ia spre câmp, ţârcovnicul Franciszek, care mergea cu crucea în faţă, a intrat în noroi până la genunchi. După el au intrat în noroi cei care duceau prapurii. Au intrat în noroi Karpielowa cu Matyska, care şi aici voiau să fie printre primele. A intrat şi popa, deşi îl duceau de subţiori Skubida

şi Denderys. De-abia l-au scos din noroi, unul apucându-l de o mână, altul de cealaltă, că singur n-ar fi putut să iasă. Şi-aşa i-a rămas o gheată în noroi, pe care a scos-o o babă de l-a încălțat pe popă. Fiindcă țârcovnicul Franciszek era în cizme, aşa că nici nu se mai uita înapoi, ci tot mergea înainte. Îl strigau, Franciszek! Opreşte-te, Franciszek! Dar el tot îi dădea înainte şi de-abia când noroiul i-a trecut de genunchi şi-a dat seama că merge de unul singur. Spre norocul lui avea crucea, aşa că sprijinindu-se de cruce a ieşit din noroi. I-a zis după aceea, când a ieşit pe uscat, popa destule, că-şi bate joc de cruce. Aşa că aici s-a terminat procesiunea, s-au rugat oamenii, au mai cântat câte ceva la marginea câmpului şi s-au întors la biserică.

Unii gospodari mai bogați îşi scoteau icoanele pe câmp şi le făceau acoperişuri din paie. Dar nici asta n-a ajutat la nimic. Căci nici soarele nu putea să strălucească pe holdele unora, iar pe holdele altora să toarne cu găleata, aşa că ploua peste tot. Pe ploaie, în noroi, strângeau oamenii recolta de pe câmp, ce se mai putea strânge. Căci n-aveai prea mult ce strânge, deoarece ce nu s-a uscat în primăvară a putrezit vara şi la începutul toamnei.

Dacă am strâns vreo trei căruțe de cartofi, deşi am avut o holdă întreagă semănată numai cu cartofi. Iar cartofii nu erau mai mari decât nucile. Când a venit tata cu a treia căruță şi a zis că asta-i ultima, au ieşit în curte bunicul şi cu mama, am ieşit noi, copiii, şi am început cu toții să plângem. Tatei nici nu-i venea să se dea jos din căruță, stătea cu biciul şi cu hățurile în mâini şi se uita la bunicul cum plânge şi alege cartofii cu mâinile. Şi ca să-l mai liniştească i-a zis:

— Ei, asta-i, n-ai ce-i face. Cum e pământul, aşa sunt şi cartofii. Iar pământul e putrezit. Cel puțin de s-ar însănătoşi după asta.

Iar când a treierat, a luat o sită şi a vânturat, era mai multă pleavă, doar ceva grăunțe au rămas la fund. A pus de-o parte pentru sământă, şi dacă i-a rămas o jumătate de sac ca să ducă la moară. O singură dată a făcut mama pâine, restul a lăsat pentru zile negre.

Când făcea mama pâine, ne ajungea pentru o lună, o lună jumătate, dar de data asta tata a luat câteva pâini, încă fierbinți, şi le-a ascuns undeva. Am căutat cu Michał prin toată şura, am răscolit cu furca prin paie, dar nu le-am găsit. Deşi erau ascunse în şură, dar ar fi trebuit să întoarcem toată şura cu fundul în sus. Asta n-o puteam face însă cu Michał, căci şi aşa tot timpul trebuia

să-i repet că nu-i păcat să cauți pâine. Când dădea cu furca de-abia dacă-i intrau vârfurile, de parcă se temea să nu dea de pâine. Şi mereu mă întreba:

— Şi ce facem dacă o găsim?

— O mâncăm.

— Singuri?

— Dar cu cine?

— Tatei, mamei nu le ducem nimic?

— Du-le, numai, şi ai să vezi ce păţeşti. Vrei s-o iei pe spinare?

Atunci şi-a amintit de ce ne povestea bunicul, că, pe vremea unei răscoale, cazacii îi căutau pe răsculaţi şi i-au spus bunicului să caute cu furca prin snopi. Căci bunicul i-a ascuns sub snopi. Dar ce era să facă, i-au spus să caute cu furca, căuta cu ea. Dintr-odată a văzut sânge în vârful furcii. În clipa aceea, făcându-se că nu se poate ţine drept pe snopi, şi-a băgat cu toată puterea furca în picior şi a început să urle cât îl ţinea gura. Cazacii s-au pus pe hohote şi l-au lăsat în pace.

— Eşti prost, i-am zis, noi căutăm pâine, nu răsculaţi. Iar pâinea n-are sânge.

Dar n-a mai vrut să caute.

M-am gândit să-l urmăresc pe tata când se duce după pâine. Dar când se ducea după pâine îi spunea mamei să ne ţină în casă până când se întoarce. Sau că se duce în sat, la fierar ori la vreun vecin, şi apărea, după aceea, cu pâinea sub braţ.

O dădea apoi mamei, care o băga în ladă şi o închidea cu clanţa. Şi în fiecare zi ne dădea la fiecare câte o felie de pâine pentru dimineaţă şi seară.

Numai aşa am putut să tragem de pâinea asta până la Sfântul Vasile. Iar de la Sfântul Vasile am mâncat numai cartofi. Dimineaţa ne dădea ciorbă de cartofi, la prânz mâncare de cartofi sau cartofi cu lapte, iar seara cartofi copţi în cenuşă, cu sare. Mai mult îmi plăceau cartofii de seară, copţi în cenuşă, cu sare. Nu mai aprindeam lampa, ci ne aşezam în jurul plitei cu uşiţa deschisă pe jumătate, şi asta era toată lumina din odaie. Acuma se mânca mai multă sare, aşa că nu mai ajungeau banii şi pentru gaz, apoi ar fi fost păcat de gaz, când se mâncau numai cartofi. Vânduse tata o vacă, zicând că n-are cu ce s-o hrănească, dar toţi banii s-au dus pe biruri.

Mama aducea cartofii din pivniţă în şorţ, de parcă ar fi fost ouă. Apoi îi punea la picioarele tatei. Tata scotea un beţişor arzând din jar, ca să-şi facă puţină lumină şi îi împărţea în grămăjoare,

pentru câți eram în casă, în afară de Stasiek, care încă mai sugea. Lua câte un cartof dintr-o grămăjoară şi-l punea la alta, ca să fie la fel. Mama îi spunea să ia doi cartofi din grămăjoara ei şi să îi pună la grămăjoarele lui Michał şi a mea, căci noi trebuie să creştem. Mai venea şi bunica, zicând că i-a mai rămas puțin de trăit, aşa că-i ajunge dacă se roagă înainte de culcare, nu trebuie să mai mănânce. Aşa că îi punea cartofii la grămăjoarele celorlalți.

Se chinuia atâta cu grămăjoarele astea că era câteodată tot afumat de bețişorul cu care îşi făcea lumină. O dată şi-a ars sprâncenele. Iar cartofii tot se amestecau, când îi băga în cenuşar şi îi acoperea cu cenuşă. De aceea niciodată n-am putut să pricep cum de-i recunoştea când îi scotea din cenuşă şi îi aşeza din nou în grămăjoare, zicând de fiecare cartof al cui e. Ăsta-i al lui Szymek, ăsta-i al tatei, ăsta este al meu, ăsta e al lui Michaś, al mamei, al lui Antek.

Iar când îi aşeza pe toți, fără să mai aştepte să se răcească puțin, lua primul cartof din grămăjoara lui şi, de parcă nu l-ar fi ars pe degete, îi scotea coaja şi s-apuca să mănânce. Şi începea să-l laude, că e fărâmicios, că e fraged, că ce ar fi dacă n-ar fi cartofi, şi vorbea de cartofi ca şi cum nu ştiu ce minune ar fi fost. Că deşi carnea îți dă putere, cartofii îți dau răbdarea. Că fiecare mâncare poți s-o regăseşti în cartofi, dacă ştii s-o cauți. Căci şi mâncarea e o ştiință tot aşa de înaltă ca scrisul şi cititul. Numai că unii se îndoapă ca porcii şi din pricina asta nu văd nimic. Că mănâncă numai cu gura şi cu burta. Trebuie, însă, să mănânci şi cu capul. Că totul vine din pământ, iar pământul are acelaşi gust în toate mâncărurile. Aşa că şi cartofii pot să fie mazăre cu jumări, şi varză cu jambon, şi plăcinte cu brânză, cu smântână, şi chiar un copan de găină mare cât o sfeclă. Chiar şi răutatea sau bunătatea vin din cartofi, căci vin din pământ.

Posomorât, tăcut peste zi, când se vedea lângă cartofii copți, tata se întindea la vorbă, că uneori uita şi de sare, mama trebuia să-i amintească.

— Ia şi nişte sare.

Bunicul şi bunica au trăit cu mult mai mult decât tata, aşa că au mâncat mai mulți cartofi la viața lor, dar şi ei îl ascultau de parcă cine ştie ce profeții îi ieşeau pe gură. O singură dată s-a băgat bunicul în vorbă, de fapt ca să-l susțină pe tata, zicând că împăratul, ca şi sluga lui, generalul şi soldatul, popa şi țârcovnicul mănâncă barabule, deoarece cartofii îi fac pe toți oamenii egali. Că doar moartea îi mai face atât de egali, numai că nu spre fericirea

lor. La care a sărit tata ca ars, zicând că moartea nici nu se poate compara cu cartofii. Moartea e moarte, îi aşteaptă pe toţi, iar cartofii de aia cresc ca omul să aibă ce mânca şi să trăiască. Nici bunicii nu i-a plăcut prea mult egalitatea asta:

— Ah, moară-stricată. Unde ai văzut tu ca împăraţii să mănânce cartofi, ei, care stăpânesc lumea. Dar se vede că i s-a făcut milă de împăraţi, căci a adăugat: Doar poate aşa, daţi prin unt, prin smântână, cu cine ştie ce a mai născocit omul. Şi la cartofi, carne încă pe atâta. Da, cu carne, poate.

— Nu ştiu cu ce-or mânca, dar mănâncă, s-a răstit tata la bunică. Nu-i treaba noastră să ştim totul despre împăraţi. Câte nu ştim despre vecini, şi doar sunt mai aproape. Şi aşa trebuie să fie.

Într-o zi s-a dus tata la fierar să-i facă ceva la plug, căci adia a primăvară. Cică ar fi văzut cineva o ciocârlie pe câmp, deşi câmpul mai era acoperit de zăpadă. Nici mama nu era acasă, s-a dus la o vecină să-i împrumute nişte uruială pentru ciorbă. Bunica îl legăna pe Stasiek. Bunicul dormita lângă plită. Avea, însă, un somn uşor, căci tot timpul deschidea ochii şi bolborosea pe sub nas că încă n-a venit primăvara, ah, încă nu-i primăvară. Iar pe plită, la foc mic, se făcea o mâncare de cartofi.

Nu m-am dus la şcoală, că mă durea burta. Şi stăteam tot timpul îndoit, ca să se vadă că mă doare. Mi-a dat bunica nişte picături de izmă şi mă tot întreba, dacă mă mai doare. Gemeam, că mă doare, dar în capul meu mă gândeam cum să ies din casă, căci de dimineaţă mă ispitea felia aceea de pâine ascunsă în pod pe căprior şi poate că din pricina asta mă durea puţin burta. Nu aveam nicio intenţie răuvoitoare. Voiam doar să mă uit la ea, să văd cum arată pâinea.

— Acuma parcă mă doare mai puţin, i-am zis până la urmă bunicii. Căci m-am prefăcut destul că mă doare şi în orice clipă se putea întoarce mama cu uruiala de la vecină sau tata de la fierar şi ar fi trebuit să stau pe mai departe îndoit, zicând că mă doare.

Bunica, de parcă asta şi aştepta, căci a început să laude până în ceruri binefacerile picăturilor de izmă. Şi când le lăuda mai mult, zicând că uneori îţi iau durerea ca şi cu mâna, am zis că nu mă mai doare şi am apucat blidul cu mâncare pentru găini şi am ieşit repede să-l duc. Am pus blidul în pridvor şi repede m-am căţărat pe scară în pod. Până nu mi s-au obişnuit ochii cu întunericul, am bâjbâit puţin. Dar ştiam pe de rost locul în care se afla felia aceea. M-am furişat eu de câteva ori, când nu mai puteam răbda, numai ca să mă uit la ea. De fapt ajungea să ridici

capul, să deschizi ochii mari şi ți se părea că podul se tot ridică, că se face mai mare, şi te simțeai ca într-o biserică la vecernie. Şi undeva chiar sub acoperiş se prefira felia aceea ca un porumbel adormit, lipit de căprior. Era tot aşa de sură ca un porumbel. Mai mult încă, părea ca un moț de porumbel care ieşea de după căprior, puțin mai sur decât cărunțeala acoperişului.

Voiam s-o ating cu mâna, s-o mângâi, fie şi numai pe moț. Numai că, cum să ajung la ea? Cred că tata urca scara în pod, când punea felia de pâine pe căprior. Am încercat să mă ridic prinzându-mă cu mâinile de leațuri. Mă ridicam greu, deşi leațurile nu erau mai depărtate între ele decât treptele de la scară. Atâta doar că erau foarte aproape de acoperiş şi ca să mă prind trebuia să bag mâna pe după leaț, ca să mă pot ține. Trebuia să mă țin tare de leațuri, să nu-mi scape mâna, altfel aş fi căzut ca un butuc pe podină. S-ar fi zguduit toată casa. Îl şi vedeam pe bunic cum se aruncă din somnul lui, strigând că se prăbuşeşte casa. Iar pe bunica, înspăimântată, chemându-l pe Hristos în ajutor. Pe Stasiek îl vedeam cum începe să țipe, pe mama că tocmai atunci intră în casă frângându-şi mâinile, unde-i Szymek? Şi pe tata blestemând, unde-i dracul de copil?

Dar am reuşit totuşi să mă cațăr până la felia aceea şi ținându-mă cu o mână de leaț, cu cealaltă am scos-o de după căprior şi am vârât-o în sân. De coborât a fost mai uşor. M-am aşezat lângă horn, dar nu prea îndrăzneam s-o scot din sân. Trăgeam cu urechea dacă prin casă nu se aud ceva glasuri bănuitoare. Dar se auzea numai bunica îngânând „Oameni buni, oameni, ce v-am făcut?” M-am uitat primprejur. Linişte, tăcere, de parcă şi şoarecii s-au cărat cu toții din pod. Numai inima mea bătea ca un ciocan. Mi-am vârât mâna cu grijă în sân şi mai întâi am pipăit felia aceea de pâine. Era uscată, crăpată, de parcă nici nu era pâine. Şi poate fiindcă îmi bătea inima, mi se părea că tremură toată. Am scos-o uşurel cu amândouă mâinile. Mi-am aplecat capul ca să mă uit mai bine la ea. Era o bucată cenuşie, grunțuroasă din ceva, ce a fost odată pâine. Ce-o fi în ea, m-am gândit, că pământul nu rodeşte fără bucata asta de pâine?

Eram tot mai ispitit să rup o bucățică şi să încerc. Poate că între dinți aş simți ceva, ce-i în ea? Anafura n-are nici ea nimic deosebit – făină, apă şi niciun gust, dar în ea se află Domnul Isus. O bucățică, doar. Tata n-o să-şi dea seama. Cum să-ți dai seama cum a fost o felie de pâine, pe care ai pus-o în pod în noaptea Ajunului? Că a fost mai mare, ei şi, s-a uscat. Şi omul se usucă la

bătrânețe.

Am prins cu dinții de marginea feliei şi n-am apăsat prea tare cu dinții, dar am auzit dintr-odată trosc, de parcă s-ar fi prăbuşit ceva şi felia s-a rupt în două. M-a cuprins groaza. Primul meu gând a fost să mă ridic şi să fug. Numai că încotro? Am simțit că mi se opreşte ceva în gât. M-aş fi aplecat în fața ei ca să mă rog să se lase lipită la loc. Dar mi s-a părut că aud pe cineva urcând pe scară. De după horn parcă ieşea cineva şi întindea mâinile spre mine. Auzeam zguduindu-se uşa casei. Se auzeau tot felul de glasuri, nu-mi dădeam seama dacă era tata, mama, bunicul, bunica, care tot strigau, Szymek, ce-ai făcut?!! Szymek, teme-te de Dumnezeu! Szymek!!

Şi dintr-odată, de parcă aş fi vrut să înghit această mare vină, am început să muşc din bucata care s-a rupt. Trosnea între dinții mei de se auzea în tot podul. Mi se părea că se aude şi în casă, în curte, în tot satul. Că vin oamenii în fugă, de peste tot, ca să vadă ce se întâmplă în casa lui Pietruszka. Simțeam înțepături în cerul gurii, pe limbă, în gingii. Dar muşcam cu îndârjire, în grabă, ca şi cum m-aş fi temut că n-am să reuşesc. Nici nu simțeam pâinea, simțeam doar julituri în burtă, iar gura era numai răni.

Apoi am mâncat şi cealaltă bucată, căci nu ştiam ce să fac cu ea. Când am terminat, am simțit ceva ciudat în mine, groaza trecuse şi parcă mă simțeam fericit. Aş fi putut să mă scol şi să plec, dar n-aveam chef. Liniştea, pacea, s-au reîntors în pod şi parcă mă apucase somnul. Visam pământul nostru, crăpat de secetă, pe care crescuseră barba-ursului, pirul, loboda, iar alături, în holdele vecinilor, creştea grâul, orzul, secara. Dar nimic nu mă întrista, nici faptul că-l vedeam pe tata cum umblă pe câmp strigând cu lacrimi în ochi, vai de mine, nefericitul, vai de tine, pământ nefericit!

M-au trezit nişte strigăte puternice. În fața mea stătea tata, mânios, cu ochii tulburi, de parcă îşi pierduse mințile, dând din mâini şi urlând:

— Lepădătură!! Scârnăvie!! Şi tot ce vrei. Isuse Hristoase, ține-mă!! Că-l omor, îl omor ca pe un câine!! Mai bine crăpai decât să te naşti!! Ce ne facem acuma?! N-o să ne ierte pământul! Scoală-te!!

Încă toropit de somn şi de pâine m-am aruncat la picioarele tatei şi am început să gem:

— M-a ispitit, tată! Cred că-l am pe diavol în mine! Duceți-mă la biserică, o să stau toată ziua întins pe cruce! Poate că o să iasă din mine!

— Îți dau eu cruce! Scoală-te! Şi mi-a dat cu piciorul în burtă de m-am îndoit ca o troică rusească. Şi dintr-odată, parcă şi mai furios, m-a apucat de mijloc şi m-a dus ca pe un sac pe scară. Aşa m-a dus prin toată curtea până la şură. Aici m-a pus la perete şi mi-a zis să stau. Şi s-a apucat înfierbântat să caute ceva pe pământ.

A ieşit mama din casă şi l-a întrebat:

— Ce ți-a greşit copilul de eşti aşa de mânios?

Dar el umbla încolo şi încoace, dând la o parte paiele cu picioarele şi bolborosea pe sub nas, de ziceai că şi-a pierdut mințile. Până la urmă i-a zăngănit ceva sub picioare, s-a aplecat şi a scos lanțul câinelui. Căci câinelui i-am dat drumul încă pe la jumătatea iernii, să-şi caute singur hrana, fiindcă n-aveam ce să-i mai dăm de mâncare.

Mama iarăşi, din prag, îl întreabă:

— Ce ți-a greşit?

Dar el n-o auzea, că se chinuia să desfacă lanțul de la cotețul câinelui. Apoi a trântit cu furie uşa de la şură, m-a apucat de mână şi m-a băgat înăuntru, deşi nu mă împotriveam. A închis apoi uşa, a mai dat şi cu piciorul de vreo două ori în ea, căci nu stătea bine închisă. Tremura tot, de parcă avea fierbințeli, că şi lanțul din mână îi zăngănea. Mi-a pus lanțul la gât.

— Te spânzur, scârnăvie, a bolborosit. Chiar de nu mi-ar ierta-o Dumnezeu. Mă duc împreună cu tine în iad. Dar te spânzur.

Nu ştiu ce făcea cu lanțul la gâtul meu, îl auzeam doar cum sună ca nişte zurgălăi legați de capul calului. Chiar mi se părea că tata îmi pune zurgălăi, de parcă m-ar pregăti pentru sanie şi nu pentru moarte. Poate că din pricina asta nu mă temeam de nimic. Doar la lingurea simțeam că mă apasă ceva, dar nu de groază că am să mor, ci cred că din pricina pâinii. Căci încă nu ştiam ce e aia să mori. Morți, se înțelege, am mai văzut. Morți de bătrânețe şi de boli, înecați şi spânzurați. Unul, Paluch îl chema, a căzut de pe snopi când îşi căra grâul de pe câmp, şi l-a tăiat roata. Nu mai trăia, dar se ținea de roată că au trebuit să-i taie degetele. Pe morarul Kurzeja l-a tras cureaua de la moară, că nu ştia lumea ce să creadă, dacă a fost omorât sau doar a murit. Tot aşa odată, unul Sylvester Sójka l-a omorât pe fratele său, Sójka Bolesław, cu îmblăciul, pentru avere. Dar zicea că l-a omorât din întâmplare, căci îmblăceau împreună şi poate că s-au aşezat prea aproape, poate că au avut îmblăciele prea lungi. Iar la înmormântare plângea strigând, scoală-te, Bolesław! Trezeşte-te, frățiorule! De

parcă l-ar fi chemat să termine de îmblăcit. Şi se părea că acuma mortul deschide ochii şi se ridică, căci cum să nu se ridice când fratele lui îl strigă să se scoale? Iar Kaługa şi-a bătut odată aşa de rău muierea că aia a ieşit goală din casă, ca din puşcă, şi a căzut moartă în drum. Iarăşi e greu să spui care-i adevărul, căci unii ziceau că nu mai trăieşte, iar alţii că e o neruşinată. Apoi Rżysko, care a băut într-o zi atâta în cârciumă, că nu s-a mai sculat. Iar mortul beat arată ca orice om beat. Ovreiul îşi rupea firele din barbă, căci nu i-a plătit pentru băutură. Şi nici pentru ce a băut înainte n-a plătit, că zicea că acuma plăteşte pentru tot. Dar l-au căutat prin buzunare şi n-avea un groş pe sufletul lui. Sau tovarăşul meu de şcoală, Jędrek Guzek, când l-am văzut în sicriu nu puteam să cred că-i mort, căci era îmbrăcat în haine noi, cu ghete noi, cu cămaşă nouă, tuns, pieptănat, cum nu-l mai văzusem niciodată până atunci. M-am şi gândit că nu-i chiar aşa de rău să mori. A făcut prinsoare pentru un briceag cu Jaś Kulaj că se urcă fără curea pe cel mai înalt plop, dincolo de stăvilarul de la moară. A ajuns aproape în vârf când a căzut. L-am dus acasă şi i-am spus maică-sii să-l aşeze în pat, că s-a rupt ceva în el. Ne-a făcut maică-sa cum i-a venit la gură. De-abia după aceea am auzit-o cum ţipa, Jędruś! Jędruś al meu! Jędruś dragule!

Şi aş fi putut să-mi aduc aminte şi de alţii. Dar cum e când mori tu, asta n-o ştiam. Poate că nici acum nu ştiu? Deşi îmi aduc aminte bine de morţi. Aş putea să mi-i amintesc pe toţi, începând cu Wróbel, când aveam trei ani şi m-a luat mama cu ea ca să mergem la Wróbel, că e pe moarte. Mă temeam, căci mă gândeam că lângă Wróbel şade moartea. Iar moartea n-o văzusem niciodată, în afară de aceea care vine cu colindătorii, dar aici era totdeauna un băiat îmbrăcat ca moartea. Am intrat în odaie, nevastă-sa amesteca într-o oală pe plită, Józek Wróbel şedea pe o laviţă lângă fereastră şi repara nişte hăţuri, iar sus pe nişte perine albe, în colţul odăii stătea capul lui Wróbel cu mustăţile desfăcute ca două rămurele. Ne-am apropiat de pat, mama şi-a făcut crucea şi a îngenuncheat şi mi-a zis şi mie să mă aşez în genunchi. În clipa aceea am văzut mişcându-se mustăţile pe perine, iar de sub plapumă a ieşit o mână uscată care s-a lăsat pe capul meu. Apoi ne-am ridicat şi mama a întrebat:

— Preotul a fost?

— A fost, a oftat nevastă-sa şi întorcându-se spre Jósek i-a zis: Jósek! Hai du-te de-acuma! Uite, îl rog să plece şi nu pleacă.

Am vrut s-o întreb pe mama:

— Mamă, dar unde-i moartea?

Dar m-a tras de mână şi am ieşit. Afară era soare, era cald, iar Kozieja mâna un vițel, care mi s-a părut aşa de caraghios că am început să râd, chiar şi mama râdea, şi toți care mergeau pe drum se opreau şi râdeau.

— Îngenunchează, a horcăit tata.

Am căzut în genunchi de a răsunat lanțul de pe gâtul meu.

— Spune-ți toate păcatele mari, a zis. Şi bate-te cu pumnul în piept. Ca să te ierte Dumnezeu. Şi roagă-te Fecioarei Maria, să te ierte şi ea. A îngenuncheat lângă mine. Şi-a pus mâinile pe burtă, a închis ochii şi a început să se roage. Vrăbiile zburau prin toată şura, de parcă erau furioase că le-am speriat. Mi-am spus în gând toate cele şapte păcate mari, aşa cum mi-a zis tata, dar niciunul nu se asemăna cu al meu. Aşa că m-am gândit de ce o fi vrând tata să mă spânzure, odată ce Dumnezeu doar păcatele mari nu le iartă?

În clipa aceea am auzit un scârțâit uşor la uşa şurii. Am întors capul şi am văzut-o, în dâra de lumină care a intrat în şură, pe mama. L-am privit pe tata, dar el parcă n-a auzit nimic, căci se ruga înainte, cu mâinile strânse la piept şi cu ochii închişi.

— Nu e vină pe care să n-o ierți copilului tău, am auzit-o pe mama. E copilul tău. Bun sau rău, e al tău.

M-am întors cu totul spre mama, că a zăngănit lanțul de pe gâtul meu, şi am strigat:

— Mamă, de ce să mă spânzure tata?! Mai bine mă urc pe plopul de lângă stăvilar şi mă arunc de acolo!

— Şi chiar dacă l-ai omorî, tot al tău rămâne, acuma mama se făcu că nu m-ar fi auzit. Numai că tu n-ai să mai fii nici tată şi nici om.

De-abia atunci mâinile tatei s-au lăsat în jos, s-au desfăcut şi cu ele s-a sprijinit pe genunchii îndoiți. Iar sub pleoapele închise parcă şi-a oprit lacrimile. Apoi şi-a deschis ochii şi cu un glas obosit a zis:

— Ia-l de aici. Eu mai rămân să mă rog.

Aşa că după seceriş m-a luat mama în pelerinaj. Mergeau o mulțime de oameni din satul nostru, şi din altele. Bătrâni, tineri, bărbați, muieri, fete, flăcăi, însurați, măritate, câte unul dintr-o casă sau cu tot neamul. Mergea popa, organistul, țârcovnicul Franciszek. Unii duceau prapurii, alții icoana Maicii Domnului din biserica noastră. Mergeam din zori şi până se însera, cu câte două opriri pentru odihnă şi una pentru masă. Deşi unii ziceau că nu

vor să se odihnească, că vor să meargă şi să meargă. Noaptea ne opream prin sate. O dată, însă, am dormit într-o pădure, sub cerul liber, iar altă dată în clăile de pe o moşie. Tot aşa câteodată nu cântam, căci altfel, cât era ziua de lungă, tot cântam.

Erau, însă, unii care nu luau în seamă ce spunea organistul, care conducea cântările acestea, şi cântau mai departe, şi în pauze, mai ales cei din față.

De atâta cântat răguşiseră oamenii şi după câteva zile se auzea mai mult un gâlgâit, un mormăit, o bolboroseală că te dureau urechile. Organistului parcă i se uscase un bojoc, căci poruncea opriri tot mai dese şi tuşea tot mai mult, după fiecare cântec. Dar oamenii nici nu băgau în seamă tusea lui şi dacă el nu începea, începeau singuri, aşa că vrând-nevrând trebuia şi el să-i susțină cu glasul. Cel mai îndârjit în corul ăsta era Zdun. Poate că din pricină că voia să facă pe organistul, după cum ziceau oamenii, dar era prea bătrân pentru asta. Ziceau că pe vremuri, când cineva voia să audă „Veni Creator” la nunta sa, îl chema pe Zdun, iar organistul doar îl acompania. Aşa că la întoarcere Zdun amuțise de tot din pricina cântatului şi doar făcea semne când voia să spună ceva. Şi mama a răguşit, vreo două luni după aceea n-a băut nimic decât ceai de muşețel. Şi nu-i de mirare, căci aproape tot drumul l-am făcut prin praf. Doar de două ori a plouat puțin, în rest numai soare şi soare, aşa că oamenilor li s-au umflat gâtlejurile de praf şi bale.

Eu n-am cântat, fiindcă încă nu învățasem cântecele religioase, şi totuşi mă înțepa în gât că-mi venea tot timpul să scuip. Până şi Oryszka, care mergea în fața noastră, s-a dus mai în față, căci zicea că o scuip din spate. Iar Waliszyna s-a certat cu mama că i-am scuipat pe rochie şi arăta la toți, uitați-vă, oameni buni, ce mi-a făcut, mi-a scuipat pe rochie. Şi să vezi că o să spună că m-am aşezat pe găinaț. I-am scuipat şi lui Mikuta pe cizme, căci tocmai atunci s-a băgat printre noi şi a nimerit sub scuipatul meu. Dar cum scuipatul i-a căzut pe carâmbi, n-a simțit nimic şi s-a dus mai departe.

Mi-a dat mama nişte mătănii, zicându-mi să mă rog şi să nu mă mai gândesc la alte minuni. La început mergeam cu mătăniile în mâini. Dar mă încurcau, mergeam de parcă aş fi avut mâinile legate. Şi apoi, de duci, fie şi numai o pană, dacă o duci multă vreme, se face grea ca o găină, gâscă sau rață. Aşa că şi mătăniile mi se păreau grele ca un lanț de fier. Le-am atârnat de gât şi dintr-odată am simțit că mâinile mi se fac aripi.

Tocmai treceam pe lângă o grădină, zmeura parcă scânteia printre frunze. M-am uitat la mama, cânta, cu capul dus în sus, ochii aproape închişi, căci mergeam pe soare. M-am uitat în stânga, m-am uitat în dreapta, m-am uitat în spate, toți cântau cu ochii aproape închişi din pricina soarelui. Iar pe jos praful se ridica până peste genunchi, în fața noastră mergea Kolasa care încă de la război avea un picior țeapăn, aşa că făcea un praf, parcă de-al dracului. Toți îl goneau zicându-i să meargă în coadă, dar se încăpățâna să meargă în mijloc.

Am rămas puțin în urmă, ca să nu fiu chiar lângă mama. Apoi m-am dat mai aproape de margine şi de acolo am sărit în grădină. Tocmai cântau, Sfântă Fecioară, ai milă de noi, aşa că nimeni n-a băgat de seamă. De fapt, cei din procesiune erau obişnuiți ca unul sau altul să iasă din rânduri după diferite nevoi aşa că s-ar fi putut gândi că şi eu am ieşit că simțeam nevoia. Am nimerit lângă un măr înțesat de mere, aşa că am început să rup cât puteam de repede. Băgasem de-acuma mai multe mere în sân, când aud de după pomi strigând pe cineva:

— Pe el, Azor! Prinde-l pe hoț! Te învăț eu minte, golane, să furi mere!

Dar până să mă prindă Azor eram de mult printre ceilalți. Câinele a ieşit la marginea grădinii şi a rămas ca prostul, căci fugea după unul şi s-a văzut în fața unei mulțimi, care mai şi cânta. Şi în loc să latre a început să urle ca la lună. După o clipă a apărut din grădină şi un bărbat care tot striga ceva, amenința cu bățul, că mă şi gândeam să nu se pornească să mă caute. M-am şi gândit să mă ascund sub prapur. Dar s-a oprit apoi, ca şi cum şi-ar fi adus aminte că poate ar fi trebuit să plece şi el în pelerinaj, căci s-au adunat atâtea păcate.

— Stai cuminte, Azor, stai cuminte, îşi linştea câinele lângă picioare. Apoi şi-a scos şapca din cap, iar noi ne-am dus mai departe.

Apoi au început, în față, să se certe două femei, că una ar fi călcat-o pe cealaltă pe călcâi, că i-a jupuit şi pielea. Nu puteai să-ți dai seama care pe care a călcat-o, căci se certau cu atâta înverşunare că de-abia puteai prinde din zbor că una păşeşte ca un cal, iar cealaltă se târâie ca o rață, că una cântă de parcă ar vrea ca Maica Domnului s-o audă numai pe ea, iar cealaltă de parcă ar clocoti terciul în oală. Că uneia îi umblă bărbatul numai după fuste, şi nu-i de mirare, înger să fie şi tot n-ar putea să stea cu o zgripțuroaică ca ea, că ailaltă umblă ea după bărbați şi-i tot

cheamă la ea. Cât pe-aci să se ia de păr, aşa că poate că nici nu era vorba de călcâi. Până când s-au auzit nişte glasuri mai din fund:

— Ei, linişte acolo în faţă! Nu putem să cântăm! Ruşine!

Un ţăran ciupit de vărsat a ridicat bâta în sus şi a început să-şi facă loc ca să ajungă în faţă, strigând:

— Plecaţi de-aici! Plecaţi de aici! Vrăjitoarelor!

Dar au sărit alţii pe el, că unde se îmbulzeşte. Că Dumnezeu te aude fie că mergi în spate, fie că mergi în faţă. Sufletul să-ţi fie curat.

— Hristoase! Mario! a urlat cineva. Ce dracu? Eşti orb?

— Nu drăcui! Nu drăcui! s-au auzit nişte glasuri. Doar s-a spus că n-avem voie să blestemăm.

M-am folosit de cearta asta şi m-am lipit iarăşi de mama.

— Unde ai fost? m-a întrebat cu o voce aspră.

Dar în clipa aceea organistul, vrând să readucă liniştea în rândurile pelerinilor, a intonat:

— Începeţi: Buzele noastre o laudă pe Maica Domnului!... Pelerinele au început să cânte, şi cu ele şi mama.

Am scos din sân un măr şi am început să-l ronţăi. Am mâncat patru, până când s-a terminat cântecul. Îl mâncam pe al patrulea, când m-a întrebat mama:

— De unde-l ai?

— Din grădină. Am trecut pe lângă o grădină. N-ai văzut-o?

— Aruncă-l, am auzit ca un şuierat.

— Uite ce copt e, mamă! am zis. Vrei să guşti?

— Aruncă-l, ţi-am spus. Unde ţi-s mătăniile?

Atunci am văzut că mătăniile le aveam pe spate, poate că mi s-au răsucit când am fugit de Azor, din grădină. Sau poate că eu le-am pus pe spate când băgam merele în sân.

— Nu ţi-e ruşine, mi-a zis furioasă, deşi vorbea în şoaptă. Mergi ca să te căieşti şi te-ai dus să furi. Eşti o pacoste pe capul meu. Oare n-ai să te îndrepţi niciodată?

Spre norocul meu, chiar în spatele nostru venea Duda cu fata lui, Weronka. Erau certăreţi ca nişte babe, aşa că între cântece totdeauna se certau cu cineva, iar dacă n-aveau cu cine, se certau între ei. Weronka, deşi era fată bătrână şi urâtă ca noaptea, era curată ca un înger. Dar asta nu-i folosea prea mult. Aşa că şi acuma Duda a început să mormăie:

— Am ales un drum prost. V-am spus, oameni buni, de la început, că am apucat-o prost. Nu-i ăsta drumul. Cât mergem,

numai praf, nici nu vedem pe unde mergem.

Dar nimeni nu voia să se certe cu Duda pentru drum, mai ales că nu era pentru prima oară când zicea asta. Apoi pe lângă el erau numai muieri, căci bărbații mergeau mai în urmă, acolo cel puțin mai puteau să mai schimbe câte o vorbă. Iar muierile, chiar dacă nu cântau, ochii le erau îngândurați, iar buzele le şopteau rugăciuni. Până la urmă una dintre ele n-a mai răbdat mormăiala lui Duda şi a zis că părintele conduce, şi nu el, Duda, şi că părintele ştie mai bine care este drumul cel bun. Doar nu ne duce prin râpe. Iar Duda să mai tacă din gură sau s-o ia pe drumul lui, dacă ăsta-i prost. Numai că n-a obținut nimic decât că l-a îndârjit şi mai rău pe Duda, care s-a năpustit cu gura la ea, s-a luat şi de popă, că-i un sugar, nu popă, că i se vede caşul la gură, că nu ştie nimic decât ce a citit prin cărți. Iar de ea că de ce îl apără pe popă, de aia că-i tinerică şi tot timpul îl pândeşte pe la biserică. Şi ce are mai mult un popă decât un țăran? I s-a făcut ruşine femeii că şi-a plecat capul şi a început să învârtească repede mătăniile pe degete. Şi celelalte muieri s-au cufundat în rugăciuni, că niciuneia nu-i surâdea gândul să se încontreze cu Duda. Doar mama s-a întors spre Duda şi i-a zis:

— Ruşine, Duda. Ruşine. Nu vezi că e şi un copil cu noi. Ăsta trebuia să fiu eu. Şi mi-a strâns capul de coapsa ei, uitând de mere.

Dar Duda tot îi dădea înainte cu drumul, că-i prost, că nu-i ăsta.

— Bun sau rău, dar duce la Dumnezeu, tată, a încercat să-l potolească Weronka, fata lui. Uite, mai bine gândeşte-te la ce ai să-l rogi, când ajungem acolo. Sau poate că vrei să-ți dau nişte pâine cu brânză.

Ne-am oprit să înnoptăm într-un sat şi după ce ne culcaserăm pe fân într-o şură, mama şi-a adus aminte de merele furate.

— Le-ai aruncat? m-a întrebat, dar fără dojană. Că mi s-a uscat gura.

— Mănâncă unul, i-am zis. Era o grădină aşa de mare, iar vântul câte nu doboară, sau câte nu cad singure.

Mai aveam patru. Am scos unul din sân şi i l-am vârât pe întuneric în mână. L-a luat, dar parcă avea mâna moartă.

— Dar să ştii că-i păcat, copilul meu, a zis.

— O să fie păcatul meu, am zis. Tu poți să-l mănânci. Şi ca să-i dau curaj am scos încă un măr din sân şi am început să muşc din el. Dar pe mama n-o auzeam să-l mănânce. Poate că mânca

încetişor, poate că l-a mâncat după ce am adormit.

Era întuneric să-ți scoți ochii, dar de auzit se auzea totul, chiar din cele mai îndepărtate colțuri ale şurii. Unii mâncau, alții îşi frecau picioarele obosite, se auzeau rugăciuni spuse în şoaptă, iar alții sforăiau de mama focului. Doar cei mai tineri, pe care se vede că nu i-a obosit drumul, se mai țineau de năzbâtii, căci din când în când se auzea chițăitul fetelor, urmat de râsetele băieților. Până când unul, care dormea jos, pe pământ, s-a ridicat şi a strigat:

— Dormiți, fir-ați ai dracului! Sau afară, acolo să vă destrăbălați!

Linişţea cuprinse întunericul, dar nu pentru multă vreme. Nu departe de noi erau câțiva care trăgeau la măsea, căci nu numai că puțea a rachiu, dar şi sticla îi trăda, când şi-o luau unul de la gura celuilalt. Chiar puteai să-ți dai seama care-i bărbat şi care-i femeie. Câte unuia îi gâlgâia în gâtlej, ori pentru că trăgea câte o duşcă prea mare, ori de atâta cântat răguşeala nu mai lăsa rachiul să treacă prin gât.

Multă vreme n-am putut să adorm, mă înțepa şi fânul, dar mai mult din pricina sforăiturilor care se auzeau de peste tot. Niciodată n-aş fi putut bănui că oamenii sforăie în atâtea feluri, chiar când sunt toți într-o grămadă. Unii sforăiau uşurel, de parcă şi-ar fi fluierat pe sub nas, că dorm aşa de bine. Alții sforăiau ceva mai tare, de parcă şi-ar fi scuipat prin somn ce le-a mai rămas din cântecele pe care le-au cântat peste zi. Alții sforăiau din bojoci, dar nu chiar aşa de supărător. În schimb țăranii bătrâni, ăştia parcă ar fi trecut prin tufişuri dese de porumbari, de păducei, de ienuperi sau parcă ar fi mers peste lunci intrând tot mai adânc şi mai adânc în baltă. Auzeai uneori câte un scârțâit de parcă s-ar fi prăbuşit o salcie bătrână, pe care, apoi, omul s-a aşezat şi a adormit. S-ar fi putut să fie şi vreo muiere, căci mergeau în pelerinaj şi muieri voinice ca bărbații, muieri cu fundul cât un cuptor, cât un butoi, un sac, nu numai zgripțuroaice uscate, vrăjitoare osoase sau fete boite. Unii, într-un colț, au început să chicotească aşa de ciudat, ai fi zis că pe-ascuns, dar simțeai că le venea să chicotească de să răsune toată şura. M-am gândit, ăştia se gâdilă, şi încă pe la subțiori, căci numai când te gâdilă cineva pe la subțiori îți vine să chicoteşti, ca să iasă gâdiliturile din piele.

— Mamă, ăia se gâdilă, i-am şoptit la ureche, neştiind că ea era aproape adormită.

— Lasă-i în pace, copile, dormi acolo, a zis oftând, strângându-mă mai tare lângă ea.

Dar cum să adorm când mi se părea că, uite acuma, se ridică careva dintre ei şi începe să fugă prin fân, sărind peste oameni, căci de-abia mai răsuflau de atâtea chicote înăbuşite. Apoi s-au auzit numai oftaturi, foşnituri. Mama, obosită, a adormit de-a binelea, şi toată şura dormea dusă, numai cei din colțul acela tot oftau şi suspinau. Ah, Jaś, ah, Jaś, se auzea din când în când câte un suspin însoțit de o voce de bărbat, care-i cerea să tacă.

A doua zi am mers pe un drum pietruit, cu salcâmi pe amândouă marginile drumului. Deodată cineva şi-a amintit că pe drumul acesta tâlharii îi pradă pe țărani, când se întorc de la iarmarocul din Kawęczyn. La care a sărit o babă zicând că nu-i pradă tâlharii şi că îşi beau toți banii, iar vina o aruncă pe tâlhari. Mergeau şi țăranii din satul nostru la iarmarocul de la Kawęczyn. Deşi e o cale destul de lungă. Plecau de cu seară, ca să ajungă acolo dimineața, iar a doua noapte o petreceau tot pe drum, ca să fie dimineața acasă. Aşa că am auzit de unii că s-au întors fără niciun ban acasă, că au fost prădați de tâlhari. Szczerba, tatăl lui Franek, s-a întors o dată pe jos, fără cal şi fără căruță, şi undeva după o săptămână, slăbit şi prăpădit. Nu mai voia să lucreze nimic, stătea zile întregi prin cârciumă, zicea că bea de amărăciune, că l-au prădat hoții, şi bea, bineînțeles, pe datorie. Dar Franek ne-a spus după aceea că n-a fost vorba de niciun fel de hoți şi că taică-su a băut toți banii cu o „mătuşă” şi că degeaba i-a băut cu ea, că tot l-a lăsat. Căci avea Szczerba o cucoană la Kawęczyn, la care l-a dus o dată şi pe Franek, când a mers cu el la iarmaroc. Cucoana l-a mângâiat pe Franek, pe cap, că l-au trecut fiorii. Apoi i-a dat două portocale şi i-a spus:

— Ai un copil drăguț, Ignacy. Iar acuma du-te, băiatule, să te joci puțin prin curte.

Aşa că s-ar fi putut să fie adevărat ce spuneau babele, că de unde să apară hoții pe un drum ca ăsta. Cum ne aşezam să ne odihnim pe marginile drumului, pe sub salcâmi, ne lua imediat toropeala. Mă durea sufletul când mă gândeam că trebuie să mă ridic şi să merg mai departe. Mai erau şi păsărelele care ciripeau atât de plăcut printre frunzele copacilor. Iar de departe se vedea un conac, sau un palat, într-un parc. Unii au început să ghicească cam cum s-o trăi într-un asemenea palat aşezat în parc. Dar s-a ridicat organistul, s-a ridicat şi popa, şi a trebuit să pornim mai departe.

Poate că nu mi-aş fi adus aminte de drumul ăsta, că era un drum ca oricare altul, peste tot întâlneşti drumuri de acestea, dacă

după ani de zile nu mi-ar fi ieşit în cale. Era într-o toamnă şi ne-am oprit în satul Maruszew, la vreo cincisprezece kilometri de Kawęczyn, în pădurile Kawęczynului. Şi într-o bună zi ne trezim, fără să fi bănuit ceva, că suntem încercuiți de nemți. Cineva i-a informat, căci de unde să fi ştiut ei? Satul era aproape în mijlocul pădurilor, şi erau nişte păduri foarte mari. Era lângă un râu, după care veneau iarăşi pădurile. Îl aveam pe unul cu noi, să fi fost el? Dacă n-a fost el, să mă ierte Dumnezeu. I se spunea „Procurorul”. Să spun drept, nu-mi plăcea numele ăsta. Îmi plăceau nume ca „Bondarul”, „Mesteacănul”, „Izmă”, „Pițigoiul”. Dar dacă omul şi-a ales numele ăsta, l-am lăsat în pace. Când l-am întrebat de ce şi-a ales numele ăsta, mi-a zis că vrea să meargă după război la drept.

— O să-i pedepsim pe toți. O să-i judecăm. Ehei, o să aibă juriştii de lucru, nu glumă, mi-a zis.

— Cine ştie ce drept o să fie după război, prostule, încercam să-l conving. Ce meserie mai e şi asta, dreptul. Te mai pocneşte vreunul din răzbunare. Mai bine să te faci țăran, deşi nici asta nu-i meserie. Dar cel puțin nu supără pe nimeni. Mai bine fă-te dentist. Că după război multă lume o să aibă dinții stricați, aşa că într-adevăr o să ai de lucru, nu glumă. Şi ar suna mai bine „Dentistul” decât „Procurorul”.

Lucrase înainte de război la primărie, avea bacalaureatul, era băiat citit şi scria frumos. Aşa că m-am gândit să-l pun să scrie sentințele, odată ce vrea să i se zică „Procurorul”, căci nimeni nu voia să le scrie. Aveam ordin de sus să nu mai omorâm nicio lepădătură fără sentință scrisă. Nu ştiam pentru ce, să-i mai scrii leprei şi sentința, dar aşa era. Când i-am spus, ochii parcă i-au scânteiat şi s-a apucat de lucru. Trebuia să-l lichidăm pe birtaşul din Tylice, că am aflat că-i iscoada nemților. Aşa că, „Procurorule”, scrie sentința. Îmi aduce sentința, o citesc şi nu ştiu ce să cred, e sentință sau predică.

— Mai pe scurt, îi zic. Scrie-o încă o dată.

Îmi aduce din nou, dar iarăşi acelaşi lucru. Încep să-i explic. Dar de-acuma mă înfuriasem puțin.

— Ascultă, când omori, n-ai timp să citeşti. La urma urmelor, pentru ce? Şi aşa n-o să țină minte. Mai scrie o dată.

Când mi-a adus-o şi am văzut-o de-abia că mi-a sărit țandăra.

— Ți-ai pierdut mințile, omule? Mergem doar să-l omorâm, ce te-ai apucat să scrii aici?! Cine o să asculte?! Poate Dumnezeu, că el nu! Chiar şi unui ticălos, când vede că-l omori, moartea îi astupă ochii şi urechile. Ce caută satana în sentința asta?! L-ai

văzut vreodată pe diavol?! Nu l-ai văzut! Atunci lasă-l dracului! Dacă cineva nu-l vede pe om în sine, nici pe diavol n-o să-l recunoască. Că o să meargă sau n-o să meargă în iad, asta n-ai de unde să ştii. N-o ştiu nici eu, deşi sunt comandantul tău. Şi nimeni nu ştie. Uneori pentru păcate mai mici poţi să nimereşti acolo, iar altă dată, pentru unele mai mari, te fofilezi şi scapi. Iar un nemernic ca ăsta poate să ştie atâtea şiretlicuri, că scapă şi de iad. Dacă vrea, îl înşală şi pe Dumnezeu, şi pe diavol. Şi vă fuge de sub ochi până îi citiţi litania asta. Apoi de unde ştii că unul ca ăsta n-o s-o ducă mai bine în iad decât în rai? Uite, tot pământul e un iad, iar el, ticălosul, şi-a deschis un birt şi-i vinde pe oameni. La urma urmelor, de ce ţii neapărat să meargă în iad? În iad sau în rai, n-are importanţă, de pe pământ să dispară. M-ai priceput?! Iar iadul poate să nu fie deloc ceea ce crezi tu. Poţi toată viaţa să lucrezi numai pe câmp sau să te duci în fiecare zi la slujbă cu geanta în mână, şi să ţi se pară că-i iad. Ai avut vreodată geantă? Ei, vezi? Mai scrie o dată.

Dar n-a ieşit nimic, deşi tot am încercat, aşa că până la urmă l-am omorât pe birtaş fără sentinţă. Umbla după aceea posomorât şi mahmur că mi s-a făcut milă de el şi l-am chemat la mine.

— Hai, scrie câteva sentinţe de probă, l-am sfătuit. Gândeşte-te la nişte lepădături. Cu timpul ai să înveţi. Hai, încearcă.

M-am gândit după aceea că poate nu trebuia să-l arunc dintr-odată în apa adâncă. Orice lucru se dobândeşte cu trudă. Uneori pas cu pas, ani întregi. Nici ca să coseşti nu te naşti cu coasa în mână, nu poţi cosi cum ai luat coasa în mâini. Trebuie să te înveţe tata, trebuie să te uiţi cum cosesc alţii, şi tot ştirbeşti coasa uneori. Aşa că poate bine l-am sfătuit să facă nişte sentinţe de probă, altceva ce puteam să-l sfătuiesc? Doar el avea bacalaureatul şi a fost funcţionar, iar eu aveam doar cele şapte clase. Pe a şaptea nici n-am terminat-o, că primăvara m-a luat tata de la şcoală, se ieşea la arat şi trebuia să înceapă cu holda de pe costişa de sub pădure şi n-avea cine să-i ţină calul de căpăstru, ca să nu calce pe brazde. La o adică ar fi fost şi Michał, dar Michał se temea de capul calului, iar în afară de asta nu putea să stea prea mult la soare, că-l apucau ameţelile. La urma urmelor, după ce terminam cele şapte clase tot nu mergeam mai departe, rămâneam în sat, aşa că cele câteva luni nu mai însemnau mare lucru. Dar, la sfatul meu, „Procurorul” mi-a zis că are o dorinţă. Care? Dacă ar avea o maşină de scris, ar învăţa mult mai repede să scrie sentinţele. Că de-aia nu-i ies bine, că le scrie de mână. Şi apoi ce

sentințe sunt astea scrise de mână?

— Maşină? m-am uitat mirat la el. Dar mi-am zis că el a lucrat la primărie, ştie mai bine ce poate maşina şi ce poate mâna. Bine, am zis, cum reuşim să punem mâna pe vreuna, a ta o să fie.

La scurtă vreme am atacat oficiul forțelor de muncă din Kołomierz. Voiam să punem mâna pe lista celor care urmau să fie deportați la muncă. I-am spus să ia numai maşina de scris, dar omul meu a luat şi hârtie, indigouri, ace cu gămălie, creioane, gume şi altele, chiar şi un perforator. A cărat un sac plin în pădure. Şi se bucura ca un copil, de parcă ar fi avut un sac cu jucării.

Umbla acuma toată ziua cu maşina de scris prin pădure, se băga prin desişuri şi scria. Maşina o aşeza pe câte o buturugă, iar el în genunchi ciocănea la ea. Uneori se putea auzi cum ciocăneşte în adâncul pădurii. Băieții făceau haz zicând că scrie scrisori la fete sau, poate, versuri, unii îl şi rugau să le scrie câte o poezie, ca s-o trimită la fetele lor. Căci în afară de mine nimeni nu ştia ce scrie el acolo.

Până când într-o zi l-a răzbit curiozitatea pe unul, i-a furat, pe când dormea, sentințele din raniță şi mi le-a adus ca să le citesc. Când am dat cu ochii de ele mi s-a făcut părul măciucă. În sentințe erau trecute numele băieților din detaşament. „Crapul”, „Uliul”, „Bondarul”, „Cucuruzul”, „Mesteacănul”, „Cerbul”, „Licuriciul”, „Lipanul”, „Ciotul”. Una era şi pentru mine. Şi în fiecare sentință erau trecute crime dintre cele mai îngrozitoare. Şi toți, bineînțeles, erau condamnați la moarte. La cei cu grade mai mari le trecea şi pedeapsa focului veşnic. Se înțelege că nici eu nu scăpam de pedeapsa asta. M-am gândit că poate maşina de scris i-a luat mințile. Căci trebuie să fie ceva în maşina asta, dacă omul n-a avut încredere în mâinile lui.

— Să vină „Procurorul” la mine! Ce-ai scris aici, nenorocitule? Cine ți-a spus?!

— Comandantul.

— Eu?! Eu ți-am zis să născoceşti nişte nume de ticăloşi! Ah, de n-aş fi comandantul tău, ți-aş da una peste mutră de te-ai întoarce pe dos! Şi am rupt în bucățele sentințele alea. De azi s-a terminat cu scrisul! Şi i-am schimbat numele din „Procuror” în „Ciocârlie”, iar maşina am poruncit unuia s-o sfărâme de primul copac, căci la ce ne trebuie maşina de scris în pădure.

Umbla după aceea cu privirea palidă, de parcă se uita, dar nu vedea nimic, nimănui nu-i răspundea, ziceau că nici nu mănâncă,

că se face doar că duce lingura la gură, dar mâncarea o aruncă la păsări. După câteva zile a dispărut din detaşament şi nimeni n-a mai auzit de el.

De-abia licărea de zi, când am auzit împuşcăturile, mai întâi dinspre râu, iar apoi şi dinspre pădure. Câinii din sat au început să latre. Nici până astăzi nu pot să-mi dau seama cum s-a întâmplat. Aveam doar oameni la pândă, iar în ultimele zile nimeni nici n-a intrat şi nici n-a ieşit din sat. Apoi au venit dinspre păduri, şi încă dinspre miazăzi, de unde nimeni nu s-ar fi aşteptat. Căci prin pădure nici cărări nu erau. Iar nemţii se temeau de păduri ca de iad. Încă şi mai mult de pădurile de la Kawęczyn, care nu se ştia unde încep şi unde se termină. Maruszew era înconjurat din trei părţi de păduri, iar din a patra pe jumătate. Un singur drum ducea în sat, şi acela un drum de ţară. Până la drumul pietruit erau vreo şase kilometri, până la şosea încă pe atâţia, iar până la calea ferată mergeai o zi cu căruţa. Niciun neamţ nu s-a arătat vreodată pe aici, poate că nemţii nici nu ştiau că există satul ăsta. Căci părea că şi Dumnezeu uitase de Maruszew. Nu numai că era departe de lume, dar şi oamenii erau foarte săraci. Pământul era nisipos, ce puteai să pui în el? Puţină secară, ovăz, cartofi, şi aşa îşi trăiau traiul oamenii locului. Doar atâta că în faţa fiecărei case era câte o grădiniţă în care creştea floarea-soarelui, încât văzând-o, ai putea să crezi că oamenii o duceau bine. Căci floarea-soarelui străluceşte ca un soare mic, chiar şi atunci când soarele mare dispare după nori.

Când voiam să ne mai spălăm, să mai luăm puţină putere, să ne mai vindecăm rănile, în sfârşit, să mai trăim şi noi câteva zile ca oamenii, ne duceam pentru cele câteva zile la Maruszew. Ne primeau aici cu ce aveau bieţii oameni şi chiar dacă nu erau bogaţi, ne simţeam la ei ca şi cum n-ar mai fi fost război. Mâncam scovergi, beam trăscău, dormeam sub plăpumi. Aveam aici şi o fată, pe Tereska. Era frumoasă ca un tablou şi bună la suflet. Părinţii nu-i ziceau nimic, deşi trăiam ca bărbat cu nevastă. Şi nici nu le-am promis vreodată că mă însor cu ea. Uneori le ziceam, într-o doară, că am să trec pe la ei după război, dacă scap viu, dar poate că nu credeau că am să scap, şi poate, în sinea lor, îşi ziceau că mai bine să le rămână fata cu păcat, decât văduvă. Ţin şi acum un medalion pe care mi l-a dat ca să-mi poarte noroc şi să mă întorc totdeauna sănătos şi întreg. Uneori n-o vedeam şi câte-o jumătate de an, dar totdeauna mă întâmpina ca pământul însetat de apă. Cum veneam aducea albia, punea apa să fiarbă, întindea

aşternutul. Părinţii ieşeau, fără să zică vreo vorbă, după treburi sau în cealaltă odaie, iar mie îmi spunea să mă dezbrac şi să intru în albie. Îmi săpunea spatele, îmi turna apă din oală, mă ajuta să mă şterg. Cine ştie, poate că m-aş fi însurat cu ea după război, numai că au ars-o împreună cu tot satul. Era lată în şolduri, sânii îi avea ca nişte căpăţâni de varză, aş fi avut copii cu ea.

Am sărit ca trăsnetul în pantaloni, în cizme, am luat automatul de pe scaun, scurta mi-am pus-o fugind. În tindă am auzit geamătul ei, Szymek! Dar n-am avut timp nici să mă întorc ca să-i spun, Tereska. Am ieşit în curte. Câţiva băieţi se strecurau pe sub case şi trăgeau unde apucau. Iar din toate părţile, dinspre câmp, dinspre păduri, dinspre râu vâjâiau rafale de arme automate. Am încercat să dau câteva ordine, dar n-aveam cui, n-aveam prin cine. Deşi satul nu era prea întins, dar în zăpăceala aceea fiecare căuta să-şi pună la adăpost pielea. Trăgeau de ici, de colo, fără nicio ordine, de pe acoperişuri, de după colţuri, unii erau trântiţi la pământ, alţii lipiţi de pereţi, de copaci, de garduri. Pe unii îi zgâlţâiam, e ordin, n-auzi?! Nu trage orbeşte! Să ne retragem la marginea satului! Acolo să ocupăm o poziţie! Au început să iasă din case şi sătenii. Ce se întâmplă?! Sfârşitul lumii! Isuse Hristoase! Sfântă Fecioară! Ţipete, urlete, plânsete. Bătrâne, ţărani, mame cu copii în braţe, copii treziţi din somn.

De undeva, a apărut o vrăjitoare, într-o cămaşă până la glezne, cu fruntea ca un cuib de ciori şi cu crucifixul în mâini, şi a început să ne blesteme, că e din pricina noastră, că toate sunt din pricina noastră, că veneam aici numai ca să ne destrăbălăm, că din toate fetele satului am făcut nişte târfe, că din Maruszew am făcut Sodoma şi Gomora! Iar acum Dumnezeu ne pedepseşte! Doamne, dar de ce pedepseşti tot satul?! Hristoase, de ce ne pedepseşti pe toţi?!

Cineva a trecut cu calul ca o furtună strigând; Fugiţi! Fugiţi! O să dea foc satului! O să ne arunce în foc! Unul şi-a scos în drum vitele din curte şi le gonea biciuindu-le pe spate, pe picioare. Doi copii, unul mai mic şi altul mai mare, în nişte cămăşi de cânepă, fugeau ţinându-se de mână şi plângând. Iar după ei mama înnebunită striga, „Iruś, Magda, întoarceţi-vă! Unde fugiţi, întoarceţi-vă!” Iar la marginea satului, dinspre pădure, se şi vedea cum arde o casă.

Până la urmă, am reuşit să adun o parte din detaşament. Ne-am împărţit în trei grupuri care trebuiau să meargă unul după altul, le-am dat ordin să se strecoare spre râu, eu rămânând în

ultimul grup. Între sat şi râu era o bucată bună de mers, şi încă pe câmp deschis, căci era după seceriş. Spre norocul nostru cartofii încă nu fuseseră strânşi. Aşa că puteam să ne târâm printre cartofi şi cel puțin capetele să ni le ferim printre vrejuri. Mai aproape şi mai sigură ar fi fost o retragere spre păduri, dar drumul într-acolo ni l-au închis. S-au aruncat, în prima clipă, câțiva băieți spre păduri, conduşi de „Ştevie”, dar au fost secerați de gloanțele nemților, aşa că doar câțiva s-au mai întors. Ne gândeam că prin câmp ne va fi mai uşor să răzbatem, că acolo nu pot să fie prea mulți, căci nu se puteau aştepta ca noi să ieşim pe acolo. Apoi pe un câmp deschis şi ei ar fi fost tot aşa de descoperiți ca şi noi.

Primii care au deschis focul am fost noi, cei din ultimul grup, atrăgând focul nemilos al nemților asupra noastră. În timpul acesta cei din primele două grupuri se strecurau printre tarlalele de cartofi. Apoi au deschis focul cei din grupul al doilea şi sub acoperirea lor ne-am apropiat şi noi de ei. Iar când au deschis focul şi cei din primul grup, am început să fugim în salturi. Când ne-am mai apropiat, am dat drumul şi la grenade. Aşa că am ieşit la râu. Doar atâta că noi cei din ultimul grup am întârziat puțin acoperind cu foc trecerea primelor două grupuri prin râu.

Dintr-odată am simțit o lovitură în burtă şi n-am mai văzut nimic. Şi bine că n-am simțit şi n-am mai văzut nimic. Nu ştiu cât timp am rămas culcat acolo, dar când am deschis ochii, mi s-a părut că sunt deja pe lumea cealaltă. Şi poate că ciocârlia din înaltul cerului era sufletul Tereskăi, care îşi luase zborul din trupul ei şi acuma cânta deasupra mea, nelăsându-mă să mor. Iar țăranul, care ara, undeva departe, că nu-mi dădeam seama dacă în cer sau pe pământ, era tot doar un suflet.

Căzuse în luptă aproape o treime din detaşament, socotindu-i şi pe aceia pe care i-au prins de vii, şi pe răniți. Pe ăştia i-au băgat în nişte camioane, împreună cu țăranii din sat pe care nu reuşiseră să-i ardă sau să-i împuşte, şi întorcându-se pe acelaşi drum al Kawęczynului, pe care am mers în pelerinaj, în copilăria mea, i-au spânzurat de salcâmii de la marginea drumului. N-aveau ştreanguri destule, aşa că au luat toate ştreangurile de la vacile care erau la conac. N-aveau scară, ca să se urce în salcâmi, aşa că s-au dus la Wincent, unde am înnoptat atunci, au dat alarma şi i-au luat pe toți pompierii, cu scară cu tot, într-un camion. Erau, tâlharii, însetați de sânge ca bețivii, care dacă încep să bea, tot ar bea. Erau şi beți, unii de-abia se mai țineau în picioare. Tot drumul au cântat numai cântece porcoase. După ce i-au

spânzurat pe toţi ai noştri şi au văzut că au mai rămas salcâmi pe marginea drumului, s-au apucat să-i spânzure şi pe cei pe care îi prindeau pe drum.

Mergea doctorul din Młynary la o femeie care trebuia să nască, ştia şi nemţeşte, dar nu i-a ajutat, l-au spânzurat de un salcâm. Pe el mai sus, pe vizitiu, adică pe bărbatul femeii care năştea, mai jos. Veneau pe biciclete nişte muzicanţi, se duceau la o nuntă, erau cu totul cinci. Mai întâi le-au poruncit să cânte. Au cântat băieţii de foşneau salcâmii, deşi nu adia nici pală de vânt. Niciodată n-au cântat aşa de frumos, deoarece nu erau muzicanţi grozavi, cum era Bargiel din Oleśnica sau Wojcieszko din Modrzejów. Muzicanţii lui Wojcieszko au cântat odată, la nunta fetei lui Kużyk din Stary Bór, trei zile fără să se culce. Deschideau doar ochii, mâncau, beau, şi iarăşi cântau. Poate că Dumnezeu i-a ajutat, sau poate că de frica morţii, cântau mai frumos decât ştiau. Căci li se părea că dacă o să cânte frumos, o să-şi ia bicicletele şi o să plece mai departe. Nemţii ţopăiau de bucurie şi le tot strigau să mai cânte. Uneori se întâmplă ca muzica să gonească moartea.

Trăia odată în satul nostru un acordeonist, Grab se numea. Cânta pentru o orchestră întreagă, avea nevoie numai de tobă. Scotea din acordeon toate sunetele viorii, clarinetului, trombonului şi ale orgii din biserică. Nu prea întindea acordeonul, mai mult cu degetele umbla pe clape. Însă avea nişte degete, de parcă s-ar fi îndoit în amândouă părţile, ziceai că-s de salcie. Nu-i găseai egal prin împrejurimi, şi poate şi mai departe. Iar când s-a apropiat de moarte, căci ajunsese foarte bătrân, şi-a pus acordeonul pe un scăunel lângă pat şi de câte ori se apropia moartea de el, cânta. Şi moartea pleca. Ar mai fi trăit, până când i s-ar fi urât de viaţă. I s-a stricat, însă, ceva în acordeon, clapele mergeau, se întindea, dar din foale parcă dispăruse suflarea. Şi a murit. Povesteau oamenii că nimeni n-a mai auzit o muzică aşa de frumoasă ca aceea pe care el o cânta morţii. Te treceau fiorii, pisicile fugeau din casă, câinii urlau, caii înhămaţi la căruţe se ridicau în două picioare.

Numai că asta a fost demult, şi nici nu era război, aşa că poate morţii îi plăcea să asculte muzica. Dar în război, moartea e surdă. Aşa că doar cu atâta s-au ales din cântatul acesta, că i-au spânzurat pe toţi de acelaşi salcâm şi nu le-au luat instrumentele, ci le-au agăţat de salcâmul de care i-au spânzurat. Acordeonul lângă acordeonist, vioara lângă viorist, toba au prins-o de burta toboşarului. Unul dintre tâlhari i-a mai fotografiat, iar altul a tras o rafală în tobă.

Îşi ducea un ţăran vaca la taur, l-au spânzurat. Iar altul, prostul, a ieşit în faţa casei, că a vrut să-i vadă cum trec. Poate că nu l-ar fi spânzurat, că era după gard şi i se vedea doar capul. Dar a vrut să-i salute şi şi-a scos şapca din cap. Se pare că le-a plăcut aşa de mult, că l-au spânzurat şi pe el. Pe altul l-au întrebat unde stă primarul. Omul nu înţelegea şi dădea din cap, din mâini că nu pricepe. Căci cum ar fi putut să-i priceapă când limba noastră este din pământ, iar limba lor din fier, şi pământul niciodată nu pricepe fierul, aşa că l-au spânzurat.

L-au spânzurat şi pe moşierul de la conacul de unde au luat ştreangurile de la vaci. Numai că pe moşier l-au spânzurat de poartă, nu de salcâm. Conacul avea trei porţi, două mereu deschise, iar a treia se deschidea numai de zile mari. Primele două dădeau în sat, iar a treia dădea spre drumul cu salcâmi, şi în spatele ei se întindea o alee de tei care te ducea drept în curtea din faţa palatului. Asta stătea mai mult închisă şi o deschideau numai când aveau petreceri, baluri sau venea vreun oaspete de seamă. Altfel, chiar şi moşierul când pleca cu moşiereasa duminica la biserică, ieşeau pe una din porţile care dădeau în sat. Doar când fata moşierului, Klementyna, se întorcea în vacanţe, poarta cea mare era de dimineaţă larg deschisă. Băieţii de la curte şi cei din sat se urcau pe copacii de la marginea drumului şi se uitau dacă nu vine trăsura cu domnişoara. Pentru asta căpătau câte douăzeci de groşi. Iar când apărea anunţau din salcâm în salcâm, apoi din tei în tei până la palat, că vine. Şi tot ce era suflare omenească în palat ieşea în curte, lachei, cameriste, bucătari, bucătărese, nemaivorbind de moşier, moşiereasă, de veri şi de alţii care mai erau pe acolo. Iar când trăsura ajungea în faţa palatului, n-o lăsau pe domnişoară să coboare singură, ci o smulgeau ca pe o floare de pe scaun şi o aduceau pe trepte, în faţa tatălui şi a mamei. Domnişoara era fericită, surâdea la toţi, ciripea la toţi, se arunca la gâtul unora dintre femei, că de multe ori îi zbura pălărioara din cap şi se ducea de-a dura pe trepte. Şi atunci toţi se aruncau să-i prindă pălărioara. Se întâmpla uneori să se ardă mâncarea, dar nimeni nu păţea nimic, căci a venit domnişoara.

Nemţii când au văzut poarta au început să dea cu paturile de armă în ea. A venit în grabă unul de la conac, dar n-a avut cheia, aşa că l-au împuşcat. Între timp a venit şi moşierul cu cheia, dar poarta nu se deschidea, tot a încercat într-o parte şi în cealaltă, dar nimic. Până la urmă, cu chiu, cu vai, a deschis-o. Numai că aşteptarea i-a înfuriat şi l-au spânzurat de poartă. Deşi, ce era de

vină omul că poarta s-a deschis aşa de greu? De la începutul războiului nimeni n-o mai deschisese. Domnişoara s-a întors pentru totdeauna acasă şi nu ieşea din palat. Iar dacă mai venea vreun oaspete de seamă, ăla intra pe neobservate, pe una din porțile laterale. Aşa că ruginise, iar când au deschis-o scârțâia, că şi-au astupat tâlharii urechile şi țopăiau de mânie. Ziceau, după aceea, oamenii că Dumnezeu n-a vrut să le-o deschidă nemților. Dar chiar să fi fost Dumnezeu, ce-ar fi putut să le facă, când erau vreo douăzeci de camioane şi toți înarmați până în dinți.

Poarta mai stă şi acuma, numai că stă în câmp deschis şi nu mai dă nicăieri. Căci din conac, când au împărțit pământul boieresc după război, n-a mai rămas nici gardul. Copacii din parc au fost tăiați de unii care şi-au făcut case, de alții pentru lemne de foc. Ca şi teii de pe aleea ce ducea la poartă. Palatul a fost desfăcut până la fundații. Aşa că peste tot vezi numai holde, ca în oricare altă parte. Holde de secară, de grâu, de trifoi, de orz, de cartofi, de sfeclă. Iar poarta stă în mijlocul holdelor, de parcă ar fi ridicat-o cineva numai fiindcă i s-a părut că pământul este prea neted. Doi stâlpi înalți, uniți sus printr-o boltă semirotundă, de care, pe vremuri, atârna o lampă prinsă în fier forjat. De lampa asta l-au spânzurat pe moşier. Uşile porții erau, de asemenea, din fier forjat, îndoite ca nişte crini. Doi bărbați le deschideau totdeauna, unul n-ar fi reuşit. Şi de atunci stau închise. Fiindcă atunci când au coborât trupul moşierului, cineva a închis-o din nou şi cheia s-a pierdut.

Au încercat unii, după război, s-o deschidă. A încercat un fierar, un dogar, un tinichigiu, chiar şi unul care repara aparatele de radio, au încercat mecanicii de la întovărăşirea agricolă, tractoriştii, şi alții. Se ştie că totdeauna se găsesc doritori să afle ce-i dincolo. Odată venise la unul o rudă din America şi dădea o sută de dolari aceluia care ar fi deschis-o. Şi iarăşi au încercat s-o deschidă. Au venit mulți, şi din sate mai îndepărtate. Dar nu puteau nicicum. Atunci ruda aceea din America, zicându-şi că nu vor putea niciodată s-o deschidă, a ridicat oferta la o sută cincizeci de dolari, apoi la două sute. Şi au deschis-o. Ce nu pot face banii. Numai că atunci când au deschis-o şi au văzut că şi pe partea cealaltă sunt tot holde de secară, de sfeclă, de morcovi, s-au înspăimântat şi au închis-o la loc, cheia li s-a înțepenit în broască şi acolo a rămas. Aşa că a rămas pentru totdeauna închisă.

Nu demult a trecut spre Kawęczyn un autobuz cu excursionişti din străinătate. Când au văzut poarta ridicată în mijlocul câmpului

i-au cerut şoferului să oprească, s-au dat jos din autobuz şi au început să râdă, de erau să cadă pe jos, că, uite, ce popor ciudat suntem noi, că ridicăm porți în câmp deschis, ca şi cum ar fi fost în fața unor palate, că şi aşa, fiecare umblă pe unde îi trece prin cap. Nu departe de poartă ara Kuśmierz din Jasień, aşa că s-au apucat să-l fotografieze din toate părțile cum ară. Apoi unul dintre ei i-a dat un pachet de țigări, Kuśmierz n-a vrut să-l primească, fiindcă nu ştia pentru ce, dar unul dintre excursionişti i-a zis:

— *Gutte Zigaretten.*

Aşa că a luat pachetul, dar şi-a aprins o țigară de-a sa. Apoi l-au întrebat:

— Ce-i cu poarta asta? Dacă nu şi-a ridicat-o vreunul pe ogorul lui? Că poate trecem pe sub ea când mergem la semănat? Sau poate că-i un obicei de pe la noi? Nu cumva cu poarta asta avem recolte mai bogate? Cât strângem la hectar?

Dar nu le-a spus Kuśmierz adevărul. S-a gândit că oamenii au venit în excursie, i-au mai dat şi un pachet de țigări. Aşa că le-a spus că nimeni n-a ridicat-o, că a crescut singură. Că pe la noi cresc şi porți ca acestea, în unele părți sunt chiar destul de dese. Nimeni nu le sădeşte, nu le seamănă, cresc cum cresc copacii. Pământul e roditor, iar vântul sau păsările aduc semințele. Avem crânguri întregi cu porți ca acestea.

Trei zile au stat atârnați de salcâmi, căci primarii aveau ordin ca trei zile să nu se atingă nimeni de ei, şi tot aşa a stat şi moşierul trei zile atârnat de poartă. Mâinile le aveau legate la spate cu sârmă ghimpată, picioarele goale, le-au lăsat numai nădragii şi cămăşile pe ei. Spre norocul lor toamna a fost caldă, au fost zile însorite, cu cer fără nori, iar nopțile n-au fost friguroase. Aşa că cel puțin n-au înghețat de frig, aşa cum ar fi înghețat dacă ar fi fost ger, vânturi reci sau vijelii, cum se întâmplă uneori toamna.

După război multă vreme nimeni nu mai mergea pe drumul acela la iarmarocul de la Kawęczyn. O luau pe la Zawada, la vreo şapte kilometri mai încolo. Căci multe i se puteau întâmpla omului, dacă se încăpățâna s-o ia pe drumul acesta. Uneori în plină zi, pe la amiază, ridica în sus capul şi vedea bălăbănindu-se nişte picioare printre frunze sau un ştreang cu un nod mare agățat de crăci. Chiar şi caii, că ai zice că lor nu le pasă ce se întâmplă cu oamenii, dar nu poți să ştii dacă oamenii pentru ei nu sunt tot un fel de cai, aşa cum sunt caii pentru oameni, chiar şi ei, când treceau pe drumul ăsta, îşi ascuțeau urechile, se smulgeau din hamuri, nechezau, rupeau şleaurile.

Avea un țăran din Mikulczyce un armăsar negru cum e corbul, doar gleznele le avea albe şi o steluță pe frunte. Toți îl invidiau pentru armăsar. Când trăgea la ham, mergea cu fruntea sus şi făcea nişte paşi mărunți, ca o domnişoară când vrea s-o placă cineva. N-avea omul nevoie de bici, nici nu trebuia să strige la el, ca la alți cai. Trebuia doar să țină hățurile în mână şi să tragă uşor de ele, şi calul ştia singur încotro s-o apuce, în dreapta, în stânga, drept înainte, la trap. Aşa că socotea omul că ar putea să treacă cu armăsarul acesta şi prin iad, nu numai pe drumul care duce la Kawęczyn. Dar când a intrat pe drumul ăsta, calul s-a oprit şi n-a mai vrut să facă niciun pas. Țăranul a început să-l biciuiască peste picioare, pe spate, tu, boală, tu, aşa şi pe dincolo, mai vezi tu ovăz de la mine, te țin numai pe paie! Calul s-a ridicat în două picioare apoi a luat-o peste câmp, unde-l duceau ochii. A răsturnat căruța, a rupt oiştea, țăranul a rămas cu şira spinării ruptă, iar calul s-a dus ca vântul, a trecut printr-un sat, a mai trecut şi prin altul, şi poate ar mai fi trecut prin multe, dar i-a crăpat inima şi a căzut.

Tot aşa, mergea odată un țăran cu o iapă fătătoare, iar iapa fătătoare, se ştie, este răbdătoare, supusă, merge unde-i spui. Şi s-a dus, dar a fătat un mânz mort.

Trecuseră mulți ani de la război, zbura de-acuma satelitul cu câinele pe cer, când se întorcea Drzazga de la primărie, de la Daszew. Era pe la amiază. Obosit, căci aşteptase mult la primărie, şi nici nu rezolvase nimic, s-a aşezat Drzazga sub un salcâm, iar alături era buturuga altui salcâm, tăiat de bătrânețe. Şi tot stând aşa se uită mai bine la buturuga aceea şi vede că pe buturugă şade cineva cu ştreangul la gât, desculț, în nădragi şi în cămaşă, cu mâinile legate la spate cu sârmă ghimpată şi care, când dă cu ochii de el, îl întreabă:

— Nu ştiți, e departe de aici până la Wólka? Mi-au tăiat copacul, până la pământ nu pot să ajung şi nu ştiu unde sunt.

Wólka? Wólka? se gândea Drzazga şi chiar voia să-l întrebe, care Wólka? Căci în fiecare sat găseşti câte o Wólka. Dar a deschis mai bine ochii şi a rupt-o la fugă. Atâta îşi mai amintea că era bălai şi tânăr.

Bălai şi tânăr era „Greierul”. Abia îi apăruseră primele fire în barbă şi îl invidia pe „Kuba” că avea barba deasă şi se bărbierea cu briciul. Totdeauna îi ținea oglinjoara lui „Kuba”, când acesta se bărbierea, în schimb „Kuba” îl bărbierea şi pe el o dată pe săptămână. Îl săpunea mult şi cu multă spumă, de la gât până pe

sub nas şi pe sub ochi, ca să pară că are barbă ca un bărbat adevărat. Apoi îşi ascuțea îndelung briciul pe curea, ca şi cum ar bărbieri pe unul cu barba deasă. Îşi smulgea câte un fir din plete şi îşi încerca briciul, dacă e bine ascuțit. Iar când îl bărbierea, îl îmbărbăta:

— A început să fâşie, o auzi? O să ai o barbă deasă, mai deasă decât a mea.

Dar n-a mai trăit „Greierul” să-şi vadă barba deasă. Tot pentru că-l bărbierea, l-a învățat el pe „Kuba” să imite turturelele. După moartea „Greierului” toată ziua umbla „Kuba” cântând ca turturelele. „Kuba” îl rugase pe „Greierul” să-l învețe să imite turturelele fiindcă avea în fața casei un frasin în care turturelele îşi făcuseră cuibul. Şi îşi zicea că atunci când s-o întoarce acasă o să caute să afle de la ele ce s-a mai întâmplat în sat, în casă, ce i-a făcut nevasta, cât timp a lipsit el de acasă. „Greierul” îi spunea că mai bine l-ar învăța cum face barza, sau să cânte ca ciocârlia, că o să-i prindă bine când va fi trist, sau când va ieşi la arat. Şi nu mai căuta să afli adevărul, „Kuba”, îi zice „Greierul”.

Că nu era pasăre pe care să n-o imite „Greierul”. Făcea ca sturzul, cucul, privighetoarea, grangurul, graurul, ciocănitoarea, scorțarul, botroşul. Pe coțofană o imita într-un fel pe vreme de ploaie, altfel când dădea de necaz. Să nu mai vorbesc de cocoş, cânta mai bine decât un cocoş adevărat. Stăteam în adâncul unei păduri şi ni se părea că pe undeva pe aproape trebuie să fie case, căci cânta cocoşul. Şi tot aşa, într-un fel cânta, când vestea miezul nopții, şi altfel, când sărea de pe găină. Iar de croncănit, croncănea ca o cioară singură, şi ca o sută de ciori, când se aşază ca un nor pe vârfurile plopilor, şi ca o mie de ciori, când alunecă la apusul soarelui pe albastrul cerului. Uneori îi spuneau băieții de nişte păsări, care cred că nici nu există. „Greierul” le ştia şi nu numai că le ştia, dar le şi imita. Mai mult îl necăjea unul „Wis”, care era profesor de ştiințe naturale. Ăsta născocea nişte denumiri de păsări aşa de ciudate, că de multe ori îi spuneam, măi „Wis”, las-o dracului, că nici nu există aşa ceva. Cunosc multe păsări, dar de astea n-am auzit. Tot felul de numeniuşi, remişi, filomaci. Şi încă se mai jura că trăiesc în pădurile poloneze. Poate că trăiesc, cum să nu-l crezi pe un profesor.

Trei gloanțe m-au atins atunci, două în coapsă şi unul în burtă, din fericire ultimul n-a intrat prea adânc, mai mult mi-a zgâriat pielea. M-au dus în podul casei preotului din Płochcice. Nu mai credea aproape nimeni că am să scap. Veneau la mine pe rând,

când doctorul, când preotul. Primul doar dădea din cap, de parcă se mira că mai trăiesc, iar al doilea se tot uita, dacă n-a venit vremea sfintelor masluri. Până la urmă m-am înfuriat într-atâta că am început să mă dau la menajera preotului. Mi-a dat o sutană veche a preotului, o pelerină, pălărie, nişte papuci, o cămaşă, izmene şi chiar şi un molitvelnic, aşa că într-o bună zi, când se lumina de zi şi încă toți dormeau, am plecat din casa preotului, îmbrăcat ca un popă.

Pe acasă trecusem vara, pe vremea secerişului, aşa că nu mă aşteptau. Dar s-ar fi putut să afle ce s-a întâmplat la Maruszew. În afară de asta, ca niciodată, voiam să trec pe-acasă ca s-o văd pe mama. De la Płochcice până la noi erau vreo şaizeci de kilometri, dacă nu mai mult. În afară de asta trebuia să-mi aleg bine drumul ca să nu mă întâlnesc cu oamenii, să merg pe poteci, pe cărări, să ocolesc satele. Şi după ce că eram tot bandajat, nici nu mă simțeam bine în sutana preoțească. Îmi părea rău că n-am putut să mă îmbrac în haine obişnuite, dar nu s-a găsit nimic altceva în casa preotului. Şi astea mi le-a dat menajera preotului cu groază în suflet, că fura lucruri sfinte. De-abia după ce m-a văzut îmbrăcat, mi-a zis:

— Dumnezeu să te poarte în pace, iar pe mine să mă ierte.

Nu mai spun că preotul era ceva mai mic decât mine, în schimb era mai gros la burtă, dar asta a căzut bine, căci tocmai la burtă nu puteam să mă închei, că mă durea. Oricum arătam ca şi cum aş fi îmbrăcat hainele unui frate mai mic. Mânecile îmi ajungeau ceva mai jos de coate, sutana îmi venea pe la jumătatea pulpelor, dar mai mult mă strângea la umeri. Aşa că după câțiva kilometri eram obosit, de parcă aş fi cărat cine ştie ce greutăți. La fiecare pas simțeam că parcă mi-ar fi băgat cineva baioneta în coapsă, din pricina rănilor. Aşa că nici gândurile nu mi le puteam aduna, ca să gândesc aşa cum se cade unui preot să gândească. Apoi, ca preot, trebuia să merg drept şi cu fața senină, ca şi cum m-aş fi gândit la Dumnezeu. Unde mai pui că mereu întâlneam pe câte unul care se înclina cu lăudat fie Domnul, iar eu trebuia să tot ridic pălăria şi să zic, în vecii vecilor, în vecii vecilor. Asta încă mai mergea. Mai rău era când întâlneai pe câte unul care se lipea de tine, aproape fericit, precum găina chioară care a dat de un grăunte, că poate să vorbească cu un preot. Ce credeți, părinte, ce-o să fie cu noi? Ați auzit, părinte, ce-au făcut tâlharii la Maruszew, pe tot drumul spre Kanęczyn erau atârnați oamenii spânzurați. Unde-i Dumnezeu, părinte? Cum poate să privească liniştit la tot ce se întâmplă? Iar

tu scorneşte, spune despre Dumnezeu, ceea ce nici tu nu ştii, că neştiute sunt căile Domnului şi că nu ne mai rămâne decât să ne rugăm pentru sufletele celor de la Maruszew. Câte unul se mai trezea, întrebând din ce parohie sunt, că nu m-a mai văzut în parohia lui, sau poate, că sunt noul vicar?

Mergea un țăran cu căruța, am întors capul în cealaltă parte, dar el nimic, a oprit caii, că mă duce cu căruța, cum să meargă un preot pe jos. Şi, vrând-nevrând, m-am urcat în căruță. Iar în căruță mă întreabă, mergeți departe, părinte? Parcă v-am mai văzut, părinte, semănați un pic cu unul de care se zice că a pierit la Maruszew. Şi nu le e ruşine celor din parohie să nu vă cumpere o sutană ca lumea?

Mă chinuiau vorbele astea mai mult decât rănile. Aşa că de cum am ajuns la Miernik mi-am schimbat, la un cunoscut, sutana pe haine obişnuite. Apoi, ce-ar fi zis mama dacă m-ar fi văzut îmbrăcat ca un popă? Am dormit la cunoscutul acela şi am plecat mai departe. Voia să-mi dea o bicicletă. Am încercat să mă urc, dar mă dureau rănile mai mult decât dacă aş fi mers pe jos. Pe drum m-au mai luat unii cu căruța. Dar nu mai eram popă, aşa că nu mă temeam să mai răspund când mă întrebau ce vânt mă aduce. Ba că mă duc după un cal, că vreau unul bălțat, ba că-mi fac o prisacă, şi caut o matcă de soi.

Era târziu când am ajuns în curtea casei noastre. Câinele m-a recunoscut, a început să scheaune, să se frece de picioarele mele. L-am luat de bot, stai cuminte, Burek, i-am zis, n-am venit, tu eşti câine, dar trebuie să pricepi că eu nu sunt nicăieri. A înțeles ca un om, a dat din coadă şi s-a tras spre coteț.

Se lăsase un geruleț, mă luase cu friguri, cu toate că tot timpul cât am mers, mi-a fost cald, uneori mă treceau şi sudorile. M-am aşezat după şură şi mi-am zis s-o aştept acolo pe mama, când o veni să mulgă vacile. Mă uitam pe cer, nu se schimbase nimic, stelele erau tot acolo, ca în fiecare seară pe vremea asta. Carul Mare era deasupra plopului lui Blach, cel Mic, ceva mai încolo. Şi poate că din pricina privitului la stele a început să mă doară capul. O clipă am crezut că am să amețesc, dar, încet-încet, mi-a trecut.

În casă nu voiam să intru, să nu mă cert iarăşi cu tata, cum m-am certat ultima oară, că nu pentru asta am făcut atâta drum, şi încă plin de răni. Voiam doar s-o văd pe mama şi să-i spun că trăiesc, că poate de-acuma se roagă pentru sufletul meu, după cele ce s-au întâmplat la Maruszew. De fapt, data trecută am picat prost acasă, căci am venit pe vremea secerişului, iar pe vremea

secerişului, se ştie, fiecare se înțelege numai pe el. Se pregăteau de culcare, mama era numai în cămaşă, îngenuncheată lângă pat, făcându-şi rugăciunea. Tata îşi înmuia picioarele în ciubăr. Dar cel puțin să fi zis:

— Slavă Domnului că trăieşti.

Sau:

— Ce ai slăbit atât?

Sau:

— Ei, cum îți mai merge?

Mama a început să-şi plângă toate durerile din ea:

— Simțeam cum mintea mi se învârtejeşte, că nu mai veneai. Doamne Dumnezeule. Ieri s-a aşezat o coțofană în frasin şi tot ciripea pe limba ei, încât mi se făcuse inima mică, gândindu-mă că s-a întâmplat ceva cu tine. Îi zic tatei, Józuś, alung-o pe drăcoaica aia, că trebuie că i s-a întâmplat ceva lui Szymek. Până la urmă am luat o piatră şi am gonit-o. Atâta mă rog pentru tine, mă rog de Isus, de Maria, ea să te aibă în grijă pe unde te afli. Iar noaptea totdeauna te visez. O dată te-am visat că ai adus o cruce în curte. Te întreb, de unde o ai? Iar tu că era pe drum, când te întorceai de pe câmp. Şi mă întrebi, mamă, unde s-o pun? Pune-o, am zis, lângă magazia lui Sekuła. Mamă, zici, e păcat, ăsta e lemn smolit. Cred că aş muri, dacă te-ar ucide.

Tata doar şi-a scos picioarele din ciubăr şi le-a pus pe margini, ca să i se scurgă apa. Şi dintr-odată îl aud strigând la mama:

— Ei, dă ceva!

— Ce vrei?

— Să-mi şterg picioarele!

I-a aruncat un ştergar, iar el aplecându-se să-şi şteargă picioarele zise:

— Cine să-l omoare, mă nevastă. Tu crezi că ăştia o duc chiar aşa de rău? S-au făcut partizani numai ca să nu muncească. Şi-au lăsat părinții şi puțin le pasă. Iar tu, aici, n-ai vreme nici să te scarpini în fund. Şi încă să te mai rogi pentru ei, să plângi pentru ei. Au terminat de jucat la petreceri şi acuma se joacă de-a războiul.

— Ei, tată, nu e chiar petrecere, i-am zis, dar fără supărare. Şi acolo trebuie să trudeşti.

— Şi ce trudiți voi acolo? s-a răstit mânios.

Asta m-a înfierbântat şi am zis:

— Omorâm.

— Omorâți? Doar nu omorâți în fiecare zi. Dacă ai fi un fiu bun,

ai veni să pui mâna pe coasă. Uite, n-am cu cine să car snopii de pe câmp. Antek se îndoaie sub snopi!

— În fiecare zi, tată. Uneori nici ziua nu ne ajunge, i-am zis, deabia stăpânindu-mi mânia.

— Atunci lasă pentru o zi omorâtul şi vino acasă. S-a oprit cu ştergarul în mână, s-a uitat la mine şi parcă mirat m-a întrebat: Şi nu-ți tremură niciodată mâna?

— Nu.

— Da, tu nu eşti din sângele nostru.

M-am sculat, am trântit uşa că s-a zguduit peretele. A ieşit mama după mine, dar eu eram de acuma în grădină, în drum spre râu.

A scârțâit uşa casei şi o lumină slabă de felinar a licărit în prag. Umbra mamei se ducea spre grajd. Mi s-a părut mai scundă ca altădată, sau poate din pricina nopții care era aşa de mare. Într-o mână ținea donița, în cealaltă i se legăna felinarul. Pământul începea să înghețe şi se auzea sub picioarele ei. Am vrut să-i ies în cale, dar m-am gândit că dacă i-aş fi apărut, dintr-odată, în față, poate că n-ar fi crezut că sunt eu, ci numai sufletul meu. Căci şi noaptea era cu lună, plină de stele, parcă anume făcută pentru căința sufletelor. Şi câinele stătea cuminte în coteț, căci câinele nu simte sufletele. A intrat în grajd, lăsând în uşa întredeschisă o dâră de lumină de la felinar.

M-am uitat la coteț, să văd dacă nu cumva sare câinele şi mă trădează. Dar stătea cuminte, se vede că a înțeles ce i-am spus. Am început să mă furişez pe lângă perete spre dâra de lumină, iar când am ajuns, am băgat încetişor capul pe uşă. M-a izbit în față căldura de la sudoarea vitelor, de la bălegar. Atunci mi s-a părut că am înțeles de ce a vrut Dumnezeu să se nască într-un staul. Uşurel am deschis uşa. Uşa a scârțâit, dar cred că mama n-a auzit. Stătea aplecată sub burta mare a vacii, de parcă se ruga, şi doar mâinile ei lucrau undeva în adâncul burții. Iar din mâinile acelea țârâia laptele în donița pe care o strângea între genunchi. Şi doar țârâitul laptelui se auzea în tot grajdul.

— Mamă, am şoptit.

În clipa aceea laptele i s-a oprit în mâini. Şi-a ridicat capul în sus şi privind spre tavan, pe pereți, a întrebat în şoaptă:

— Tu eşti, Szymek?

— Nu acolo, mamă. Aici, am zis mai cu curaj şi am intrat înăuntru, închizând uşa după mine. Se uita neîncrezătoare şi parcă n-avea putere să se ridice de pe scăunel. Că şi vaca a dat de

câteva ori din coadă, de parcă ar fi întrebat-o de ce n-o mai mulge.

— Cum e, mamă? Ce se mai aude pe la voi?

— Trăieşti? a zis. Şi parcă a început să plângă cu tot trupul, nu numai cu ochii.

— Nu mai plânge, că-ți picură lacrimile în lapte, i-am zis şi i-am luat donița dintre genunchi. Şi ar fi păcat de lapte.

Deodată s-a oprit din plâns, ca şi cum ar fi rupt o ață cu dinții. Şi-a şters ochii cu şorțul.

— Aşteaptă să termin mulsul, a zis.

— Trebuie să plec chiar acum, i-am zis, căci ce altceva puteam să-i spun.

— Nu intri în casă?

— Trebuie. Mă aşteaptă.

— Cel puțin bea nişte lapte.

Am ridicat donița la gură, am aplecat-o.

— Ai slăbit, te-ai jigărit, a început să se tânguiască. Dar cum capul îl aveam aproape tot în doniță, mi se părea că glasul ei vine de undeva de departe. A fost pe aici Michaś. Voia să vorbească cu tine. Credea că ai să vii şi tu. Şi el a slăbit mult. Am băut laptele cu lăcomie, de parcă aş fi băut sucul pământului. Iartă-l pe tata, că la mânie a zis ce-a zis. Iar eu simțeam că laptele, cu fiecare înghițitură, îmi redă puterea.

IX. Poarta

Cruce nu-mi pun, capul lui Hristos sau nişte îngeri, nici atât, elicea nu merge, ce-aş putea să pun pe mormânt? M-am gândit să fac o poartă, ca aceea de pe câmp. Bineînțeles, mult mai mică, căci aia s-ar fi potrivit la tot cimitirul, nu la un mormânt. Numai că unde mai găsesc pe cineva s-o facă din fier forjat, când acuma nu mai e nimeni să-ți facă nişte potcoave pentru cai, trebuie să mergi tocmai la Boleszyce. Când trăia Siudak avea cine să potcovească şi caii, să facă un car şi tot ce mai aveai nevoie, pluguri, gratii, morarului Pociejka i-a făcut tot gardul din fier forjat. Era de-acuma bătrân şi tot mai meşterea câte ceva. Mergeai pe la fierărie, mai stăteai cu el de vorbă, mai trăgeai de foale, îi mai țineai ceva, iar el tot îi dădea cu barosul. Şi asta până aproape de ultima lui clipă. Şi câte nu puteai să afli de la el, mai mult decât puteai să afli despre America de la aceia care au trăit toată viața acolo. Zicea, de pildă, că şi fierul îmbătrâneşte, ca şi omul, şi că are şi el un suflet. Şi dacă ar fi numai ciocăniturile, care se aud cât e satul, şi tot ar fi nevoie de o fierărie în sat. Iar acuma stă pustie, de când a murit Siudak, se ruinează şi nimeni nu vrea să se facă fierar. Chiar şi băieții lui Siudak s-au profilat pe televizoare şi de i-ai ruga şi în genunchi, tot nu ți-ar repara un lacăt. Iar fără fier forjat ce poartă ar mai fi?

O dată am visat-o. O mulțime de oameni se îngrămădeau spre ea, de parcă n-ar fi fost altă cale, deşi tot câmpul era larg deschis. Se înghesuiau, se îmbulzeau, se înjurau, se urcau unul în spatele celuilalt, cum e într-o zi de târg la autobuz.

Nici poarta nu se mai desluşea din grămada aceea de oameni, căci într-atâta se îmbulziseră că parcă s-a făcut un munte, iar în vârful muntelui, printre capete, umeri, mâini întinse, stătea Wojtek Kubik, care striga: Câte unul! Câte unul! Nu vă împingeți! Unde vă băgați! Tată, sunt aici! Dă-mi mâna! Care-i a ta?! Aia muncită, Wojtek, aia! Toate sunt muncite! Care-i a ta?! Iar Waliszyna din grămadă striga, uite, îl vedeți, stă pe capetele noastre şi numai pe ai lui îi vede! La care i-am strigat şi eu lui Wojtek, Wojciu, pe ai mei nu i-ai văzut, au trecut?! Pe aici n-au trecut, nu, pe aici n-a trecut nimeni, nici o furnică.

Trebuia să mă sfătuiesc cu cineva dacă se cade să pui o poartă

pe mormânt. Una e pe câmp, pe câmp poți să pui ce vrei. Dar mă gândeam să nu se creadă că am luat-o razna. Poartă pe mormânt? N-ai poartă la curte, poarta şurii de-abia se mai ține, repară-ți uşa de la casă. Porți se făceau la sărbătoarea recoltei, când trebuia să vină prefectul, porți li se mai fac tinerilor căsătoriți, când vin de la biserică, ca să dea de băut, sau când pleacă băieții la armată, li se face o poartă. Prin litanii mai auzi de poarta cerească, dar nici aia nu prea e poartă, ci mai mult Maica Domnului. Mai bine ar fi să mă sfătuiesc cu preotul, căci s-o pricepe la aşa ceva. Dar preotul e nou şi se poartă foarte ciudat, joacă fotbal cu băieții, o dată l-am văzut cărând snopii cu Sójka, iar altă dată a ieşit în fata casei parohiale şi cânta la vioară, că şi menajera lui zice că o să-l lase, că ăsta nu-i popă, ci un trăsnit. Aşa că ce-ar putea unul ca ăsta să mă sfătuiască, mai ales când e vorba de mormânt.

Dacă ar fi trăit cel bătrân, ăla ar fi putut să mă sfătuiască, el m-a învățat religie şi mă cunoştea de mic. De fapt pe toți îi cunoştea, că doar a stat mult în satul nostru. Dar a murit la scurtă vreme după ce m-am întors de la spital. Atâta că am reuşit să cumpăr de la el locul de veci. Deşi nu arăta că s-ar fi apropiat de moarte. De bătrân era bătrân, dar umbla voiniceşte şi capul îl ținea drept. El m-a sfătuit să-mi aleg un loc mai aproape de zid, că acolo e mai liniştit, când vine sâmbăta morților e atâta lume, ca la iarmaroc, se împing, se calcă, trec peste morminte, nu mai respectă nimic. Deşi aduc acuma de zece ori mai multe coroane şi flori ca altădată, de lumânări nici nu mai vorbesc, ai putea să luminezi tot satul. Şi mai bine, zicea, dacă vreau, să-mi aleg un loc chiar în colțul cimitirului, lângă stejar, singurul care a scăpat din război. Numai că-mi plăcea elicea de pe mormântul lui Jaś Król. Şi voiam lângă Jaś.

— Bine, cum vrei, a zis. Mormântul tău, voia ta.

Nu credeam că o să mă primească aşa de amabil. M-am dus la el îngrijorat şi mă tot gândeam ce am să-i spun dacă mă întreabă de unele, de altele. Căci nu ne-am avut prea bine. De câteva ori mi-a pomenit de la amvon numele, când a avut nevoie în predicile lui de o pildă proastă, şi nu dintr-alea din Biblie, ci de una de aici, din sat, ca să înțeleagă mai bine oamenii. Căci despre Iuda, Magdalena sau fiul risipitor, oamenilor chiar le place să asculte, că tot fac ce vor. Apoi cât timp mi-au trăit părinții, venea la ei, îi amenința, îi înfricoşa, ca să mă îndrept. Şi, după fiecare din venirile lui, auzeam în casă vorbe mult mai grele decât cele spuse de el de la amvon. Cum intram în casă sărea tata la mine:

— Am ajuns s-o trăim şi pe asta. De la amvon ne arată preotul cu degetul. Ca pe nişte tâlhari. Iau, odată, securea, şi-ți crăp capul, nenorocitule! Sau mai bine ar fi să las lumea asta şi să am pace.

Când am intrat şedea la birou şi scria ceva. Nici n-a ridicat capul, deşi am intrat destul de zgomotos, cu picioarele mele, în cârje, nici uşa n-am putut s-o închid mai încet, iar când i-am zis, lăudat fie Domnul, a dat doar din cap. De-abia când mi-a auzit cârjele aproape de el s-a uitat spre mine pe sub ochelari şi a mormăit ceva, probabil:

— Aha, tu eşti.

Am început să-i spun ce mă aduce la el, dar m-a întrerupt:

— Eşti tot aşa de apucat? Ar fi timpul să te mai domoleşti. Aşteaptă să termin. Şi şi-a văzut mai departe de scris, aplecându-şi capul mare şi cărunt peste hârtie.

— Trebuie să vorbesc la o înmormântare, mi-a zis, când a terminat, în sfârşit, de scris. Tocmai murise un oarecare Molenda din Lisice, şi cu toate că-l cunoştea bine pe om, căci îi cunoştea pe toți enoriaşii cum îşi cunoştea buzunarul, memoria n-o mai avea ca altădată. Uneori i se întâmpla ca în fața mormântului să-i uite omului numele, sau viața lui s-o încurce cu a altuia. Deşi după mine viețile se mai pot încurca, fiindcă toate sunt aceeaşi apă care se varsă în aceeaşi lume. Dar să-i uiți numele, e ca şi cum omul nici n-ar fi trăit şi nici nu se ştie ce se îngroapă.

Şi-a pus tocul, şi-a luat ochelarii de pe nas, şi-a scos din faldurile sutanei o batistă mare, cât un voal, şi şi-a şters fruntea de sudoare.

— Eh, nu mai sunt anii de altădată, a zis. Cândva puteam să îngrop şi câte trei, patru, unul după altul, şi despre fiecare să spun altceva. Din memorie, nu trebuia să scriu. Dar şi viețile pe atunci mi se păreau diferite între ele. Şi-a suflat nasul aşa de tare că au răsunat păhărelele de după geamul din dulap. Şi vârându-şi batista înapoi sub sutană, mai oftând, mai suspinând, a zis: Ei, ți-a venit vremea să dai ortul? Credeai că ai să trăieşti veşnic. Ai luptat, ai luptat, şi ce-ai câştigat?

— Unde am luptat, părinte, i-am zis cât mai umil, căci mă gândeam, dacă mă iau la harță cu el, ridică prețul pentru locul de veci. Am trăit, asta-i tot ce-am făcut. Şi mai bine, şi mai rău, dar asta n-a fost după voia mea. Căci nu trăieşti totdeauna cum vrei, ci cum eşti nevoit. Omul, părinte, nu-şi alege viața, viața alege omul după vrerea ei şi-l pune pe fiecare unde are nevoie de el.

Ăsta-i bun pentru asta, ălălalt pentru ailaltă, iar altul nu-i bun de nimic. Şi nu se ştie după ce se conduce când pe unul îl face general, pe altul judecător, pe al treilea țârcovnic, sau cum sunteți dumneavoastră, părinte, preot, iar în ce mă priveşte pe mine, nici n-aş şti ce să spun.

— Cum să nu, doar ai fost şi tu preot! Şi a început să râdă cu gura până la urechi. Simțeam că mi se întorc mațele, dar mi-am zis, Szymek, gândurile să ți le ții pentru tine, acuma trebuie să fii supus, şi i-am spus doar atâta:

— Omul, dacă trebuie, le face pe toate, părinte. Chiar şi pe tâlharul.

— Bine, bine, m-a întrerupt. Dar zi-mi tu, când ai fost ultima oară la spovedanie?

— La spovedanie? Am simțit de parcă m-ar fi luat de ceafă la religie şi m-ar fi azvârlit din ultima bancă, din spatele lui Niezgódka Stach, că la şcoală totdeauna stăteam în ultima bancă. Cred că am fost după război.

— Ce înseamnă asta, după război?

— Adică după ce s-a terminat războiul. Am omorât şi eu câteva lepre, aşa că trebuia să mă spovedesc, ca să nu mă înfricoşeze noaptea. Deşi după mine, părinte, pentru unii ca ăia nu trebuia să mă spovedesc. Doar că s-ar fi putut să fie printre ei şi vreun nevinovat. Apoi se mai adunaseră şi alte păcate, ca în război, aşa că trebuia să mă curăț de ele.

— Te-ai curățat şi iarăşi te-ai apucat de păcate, nu-i aşa? Cel puțin la biserică te mai duci? Că nu-mi aduc aminte să te fi văzut.

— Am stat doi ani în spital, părinte, cum era să vin?

Şi-a strâns ciudat ochii, de parcă l-ar fi izbit lumina, deşi stătea cu spatele la fereastră. Ca să nu par chiar necredincios, m-am repezit să-i spun:

— Dar înainte de război n-am scăpat nicio slujbă. Mama nu m-ar fi lăsat. Uneori mai mergeam şi la vecernii, la mătănii. Am cântat şi în corul bisericii. Poate că vă mai aduceți aminte, părinte, deşi au trecut atâția ani? Organistul Kolasiński chiar zicea că dacă m-ar fi dat la şcoală, aş fi putut să cânt la oraş, la operă. Dar ce să-i faci, nu m-a lăsat pământul. Nu se împacă pământul cu cântatul. Pământul are nevoie de muncă, părinte, iar cântatul, cel mult după muncă, duminica. Deşi uneori nici duminica n-ai vreme de cântat, că adună Dumnezeu norii, iar secara e în snopi pe câmp.

— Lasă-l, tu, pe Dumnezeu! m-a întrerupt zbârlindu-se. Să nu

mi te piteşti după Dumnezeu. Cel puțin cele zece porunci ale lui le mai ții minte?

— Cum să nu le țin minte? Doar dumneavoastră ne-ați învățat la religie, la şcoală.

— Atunci zi, care-i porunca a treia?

— A treia? m-am gândit puțin. Cred că să nu furi, am zis mai mult pe ghicite, căci de unde să mai țin minte la vârsta mea, care este a treia, a patra, a zecea, de parcă memoria ar merge aşa, la rând? La rând nu merge nici viața, darmite memoria.

— A treia, zice, e să respecți ziua sfântă. Şi mi-a făcut cu degetul, de parcă m-ar fi văzut de la amvon în mulțimea de oameni. Ah, tu eşti mult mai păcătos decât credeam – a suspinat cu amărăciune, dar parcă şi cu puțină înțelegere.

— Nu zic, părinte, nu sunt sfânt – am şoptit cu puțin curaj. Numai că după mine păcatele, părinte, n-ar trebui să fie trecute în seama omului, ci a vieții. Uneori pentru om e prea mult şi numai faptul că trebuie să trăiască.

— Dar şi de murit trebuie să moară, şi ce face atunci?! s-a năpustit asupra mea, că nu mai era de glumă.

Mi-a părut rău că l-am încontrat fără rost, căci nu numai că putea să umfle prețul pentru locul de veci, dar să mi-l dea undeva pe lângă vreun înecat sau spânzurat. Nu demult se spânzurase unul la noi, Bolek Brzostek. A fost magazioner la cooperativă, i-au făcut un control şi i-au găsit o lipsă de vreun milion. Că nu mai ştia Brzostek cu ai lui în ce să se mai îmbrace, şi tot timpul se duceau la oraş, la film, că nevesti-sii îi plăcea atâta la cinema, că ar fi putut, se lăuda ea, toată ziua să şadă numai acolo. Şi-a făcut casă nouă, şi-a cumpărat maşină, că se mirau oamenii, de unde, din salariul lui? Ah, tu, Bolek, tu ai cap nu glumă. Ce fericită trebuie să fie nevastă-ta, Dziunia.

— Da, când trebuie, murim, am zis din nou cu umilință. Dar moartea ştie mai bine când să vină, părinte, aşa că de ce să ne grăbim.

— Tu poate că nu te grăbeşti. Dar poate că ea se grăbeşte. De unde ştii?

— Da, nu ştiu.

— E spus, nu ştiți nici ziua, nici ceasul?

— E spus.

— Ei, vezi. Cred că-ți mai aduci aminte de *memento mori?* Că doar ai slujit la liturghia cea sfântă, ai prins ceva latină, că vă învăța țârcovnicul Franciszek.

— Să zicem că ne învăța. Mai mult, însă, ne punea să curățăm sfeşnicele de ceară. *Saecula saeculorum,* în vecii vecilor, *Dominus vobiscum,* Domnul e cu voi, şi *ita missa est,* misa s-a terminat, asta-i tot ce ştiu – căci m-am speriat că o să mă întrebe din liturghie. Atâta, ca să ştim când să mutăm sfeşnicele dintr-o parte în cealaltă.

A început să râdă cu blândețe:

— Ah, sărmanul Franciszek. Nu te teme, că nu mă gândesc să te iau de țârcovnic. De fapt, acuma toată liturghia e în poloneză. Şi eu am fost nevoit s-o iau de la început. Dar tot nu pot să mă obişnuiesc. Parcă îmi sună ciudat. Câteodată, să mă ierte Dumnezeu, dar mi se pare că e o altă credință. Bine, ajunge. Şi zici că vrei un loc de veci?

Am dat din cap că da. A început să se foiască, îi tremura capul, poate din cauza scrisului, căci să stai aşa cu capul aplecat ți-ar fi greu să-l ții cu amândouă mâinile, darmite pe gât. Este adevărat că s-a îngrăşat, nu prea mult, dar pe vremuri era ca bradul. Câte neveste tinere, fete, chiar şi babe, veneau numai pentru el la toate slujbele, se întreceau care să aducă mai multe flori la biserică, uneori le spunea, sunt prea multe, prea multe, dragele mele. Lui Dumnezeu nu-i place atâta bogăție, că doar a fost sărac. Şi poate că dacă ar fi fost altul, n-ar fi crezut atât de fierbinte în Dumnezeu.

Aşteptam cu nerăbdare să-mi spună, că de aia credeam că s-a sculat, cât mă costă locul, căci nu le dădea ieftin, o, nu. Totdeauna zicea, nu-mi plăteşti mie, îi plăteşti lui Dumnezeu, nu te scumpi.

— Bei vin? Am rămas înmărmurit, căci mă aşteptam să-mi spună prețul, nu să-mi dea vin. Mi-a aruncat o privire puțin mânioasă. Ce, doar n-ai să-l refuzi pe catihetul tău?

— Eh, părinte, aveți timpul aşa de măsurat, am bălmăjit, neştiind ce să-i spun. La biserică e de lucru, tot aşa ca şi pe câmp. Pe mine mă aşteaptă cartofii să-i duc acasă. Iar dumneavoastră trebuie să mergeți la înmormântare.

— Uite, nu-i mai căina tu pe preoți. Şi s-a întors spre dulap. Fariseule. Pe vremuri nu mă căinai, ziceai de mine ce-ți trecea prin gură. Din corb şi din burtă-verde nu mă scoteai, ai uitat? Şi unde vedeai burtă la mine? Totdeauna am fost slab şi slab am rămas. Treceai pe lângă mine, nu mă gândeam că zici, lăudat fie Domnul, căci nu ți-ar fi trecut prin cap, dar nici măcar bună ziua nu dădeai. Îți băgai capul în pământ şi făceai pe niznaiul. Sau te uitai pe cer, de parcă ai fi auzit vreun avion trecând. Iar eu te-am învățat cele zece porunci ale Domnului. Şi cred că n-ai să zici că

nu ți-au folosit niciodată. Căci eu în fiecare zi mă rog pentru voi, toți copiii mei, buni sau răi. A pus sticla cu vin pe masă şi două pahare. Şi nici timpul meu să nu te preocupe. Timpul meu este al lui Dumnezeu şi al enoriaşilor mei. Şi nici după tine încă nu țipă cartofii. Din fericire Dumnezeu ne-a dat o toamnă frumoasă, aşa că o să ai timp să-i aduci acasă. S-a oprit parcă gândindu-se la ceva. Deşi nu ştiu dacă mai am dreptul să spun, timpul meu. Uneori mi se pare că am început să trăiesc pe seama veşniciei. Bine, stai jos.

Mi-a arătat un fotoliu chiar sub o cruce mare de zadă, care ocupa aproape tot peretele, de la tavan până la duşumea. Părea o cruce făcută din topor, negeluită, plină de noduri, dacă ai fi dat cu mâna peste ea, ți-ai fi julit-o toată.

Era gata să-i spun că pe teslarul care a făcut-o nu l-aş chema nici ca să-mi facă grajdul, că a lăsat atâtea noduri, dar m-a prevenit:

— Te uiți la cruce? N-a făcut-o un oarecare.

— Se vede, am zis şi m-am prăvălit în fotoliu, căzând ca într-o claie de fân.

Mi-a luat cârjele, una îmi căzuse din mână, aşa că s-a aplecat şi a ridicat-o, deşi se vedea că se apleacă cu greu, fornăia pe nas, se făcuse roşu. S-a uitat primprejur, unde să-mi pună cârjele, până la urmă le-a atârnat de brațul crucii. A turnat în pahare, mie plin, lui doar un pic, tălmăcindu-se că trebuie să mai meargă şi la vecernie. Mi-a dat paharul în mână, ca să nu mă scol, căci masa era mai încolo. Am vrut să mă ridic, deşi fără cârje nu ştiu dacă aş fi putut. Dar mi-a pus mâna pe umăr, ca să stau jos. Iar el s-a aşezat în fotoliul din față.

Vinul era dulce, chiar dulceag. Ca să spun adevărul, nu mă omor după vin. Iar dacă mai e şi dulce, de-abia îmi trece prin gâtlej, că mă şi mir cum pot să-l bea oamenii. Dar nu puteam să i-o spun. Aşa că am zis că este bun.

— Trebuie că e vin din străinătate.

— Nu, e din coacăze. Îți place? E Helenka, gospodina mea, care îl face. Se va bucura când o să-i spun că ți-a plăcut. Mai adaugă câteva măceşe, câteva semințe de ienupăr, încă ceva, şi uite ce vin bun iese. Dar îşi păzeşte secretul. Nici mie nu vrea să-mi spună din ce-l face. Dacă vă place, părinte, zice, atunci să-l beți şi să nu întrebați. Nu trebuie să le ştiți pe toate. Eh, în sănătatea ta. A ridicat paharul şi doar atingând marginea lui, s-a lins pe buze şi l-a pus deoparte.

L-am ridicat şi eu pe al meu.

— În sănătatea dumneavoastră, părinte.

Şi din nou mă luaseră fiorii gândindu-mă cât o să-mi ceară pentru loc. Căci se uita undeva pe pereți, de parcă s-ar gândi şi el cât să-mi ceară. Sau poate că se uita numai la crucea aceea de zadă. Deodată, întrerupându-şi privirea pierdută, a oftat:

— Şi zici că nu te temi de moarte?

Am respirat uşurat, când am văzut că nu se gândea la preț.

— De ce m-aş teme, părinte? Omul se teme când e ceva nesigur.

— Şi totuşi fiecare se teme.

— Fiindcă viața e aşa, părinte, şi viața te face să te temi. De furtună omul se teme. Adoarme şi se teme. Se teme de omul de alături. Şi, aşa, mereu se teme. Chiar şi de ziua de ieri, cu toate că a trecut şi nu-l mai amenință, şi tot se teme. De fapt nu numai omul se teme. Toate vietățile, pământul, apa, toate se tem. Uitați-vă la copaci, credeți, părinte, că nu se tem? N-o spun fiindcă nu vorbesc, nu plâng, stau în picioare. Atunci de ce îi tremură plopului tot timpul frunzele? Chiar când nu e vânt. La stejari, se înțelege, n-o să vezi asta. Dar sunt copaci tari ca stânca. Viețuiesc cu veacurile. Dar şi când se prăvăleşte un stejar, parcă amuțeşte toată pădurea. Şi ce-i omul, pe lângă stejar, părinte? Am apucat paharul de pe masă şi am băut vinul până la fund. Am simțit de parcă aş fi înghițit o broască, dar m-am ținut tare să nu se vadă.

— Mai vrei? m-a întrebat şi fără să aştepte să dau cel puțin din cap, mi l-a umplut. Da, da, a oftat parcă din adâncul gândurilor sale. Şi poate că nici nu auzea ce-i spuneam, căci după o clipă mi-a zis: Numai că mi s-a părut că poate ai nevoie de mângâierea mea. Dar iartă-mă. Asta-i o slăbiciune de a mea, preoțească.

Nu ştiam ce să-i răspund, şi am băut din nou din broasca aia dulce din pahar.

— Ştiu eu, părinte, dacă un om poate să-l mângâie pe altul – poate că am fost prea îndrăzneț, dar era vinul acela dulceag pe care-l simțeam în burtă. Ar fi ca şi cum un orb ar vrea să-l conducă pe altul prin pădure. Unu-i nefericit, celălalt nefericit, iar pădurea întunecoasă şi necunoscută. Odată ce trebuie să trăieşti singur pentru tine, singur trebuie şi să mori, nimeni nu moare pentru altul. Pe mine, de fapt, părinte, de atâtea ori m-au omorât, că moartea n-o să fie nicio noutate. Iar de trăit, am trăit multe, că ar ajunge pentru trei. Când am fost la partizani, am fost rănit de şapte ori. O dată mi s-a părut că eram de-acuma pe lumea

cealaltă. Şi nimeni nu mai credea că am să mai trăiesc. Şi totuşi trăiesc.

— Dar nu te-ai gândit că poate Dumnezeu a vrut ca să trăieşti?

— Mi-e greu să spun, părinte, dacă a fost Dumnezeu. Totdeauna am fost puternic. Înainte de război ne tăiam uneori cu cuțitele pe la petreceri, am pierdut atâta sânge, că altul n-ar mai fi trăit, şi totuşi trăiesc. Doar acuma rănile s-au făcut mai nu ştiu cum, că una-două şi te trezeşti pe lumea cealaltă. Poate, părinte, n-o să mă credeți, dar n-am fost răcit în viața mea. Şi doar, ca partizan, de multe ori dormeam pe pământul gol, în noroi, pe muşchi de piatră sau pe zăpadă. Când te trezeai dimineața nu puteai să te rupi de pământ, căci te prindea gheața de el, de ziceai că ai crescut din pământ. Nu puteai să-ți deschizi ochii, aşa de tare îi înțepenea gerul, în gură aveai gheață, mâinile, picioarele îți erau amorțite. Atâta doar că aveam totdeauna vodca cu mine, aşa cu două, trei înghițituri se topea. Sau acuma, când cu picioarele. Doctorii dădeau din cap, că din picioarele mele n-o să mai rămână nimic. Mă lămureau că trebuie să mi le taie. Mai întâi ziceau că amândouă. Apoi, cel puțin unul. N-am fost de acord, căci cum era să rămân fără picioare. Şi umblu.

— Eh, încăpățânat mai eşti, fiule, mi-a zis ca şi cum mi-ar fi citit dintr-o carte la liturghie sau la spovedanie, căci ştia multe din astea pe de rost. Dar asta-i înfumurare, crede-mă, e înfumurare. Fereşte-te de ea. Nimic nu pustieşte mai mult în sufletul omului ca înfumurarea. Nu căuta, cu orice preț, să fii puternic. Puterea ne desparte de ceilalți oameni. Adu-ți aminte că Isus Hristos s-a lăsat răstignit pe cruce ca să cunoască slăbiciunea omenească. Trebuie s-o recunoşti, căci ea este în tine, este. Poate că uneori ar dori s-o căinezi. Sileşte-te şi plângi. Altfel n-ai să te înțelegi niciodată, şi nici pe alții.

— Oare sunt eu de vină, părinte, că a trebuit să fiu puternic? Aşa a fost viața mea, poate că şi timpurile. Vorbeați, părinte, de Isus Hristos. Dar pe om, părinte, o clipă de slăbiciune poate uneori să-l coste viața, şi fără mântuire. Îmi spuneți să plâng, părinte. Dar viața m-a dezvățat să plâng, părinte. Căci viața pe mulți îi dezvață şi nimic nu-i învață. Deşi se spune că viața te învață. Nu e adevărat. Omul, oricât ar vrea, tot face ce trebuie. Dacă are undeva scris în cartea lui că trebuie să fie puternic, e puternic. După cum altul trebuie să fie pleşuv, sau altul, că trebuie să se însoare cu aia şi nu cu alta, şi se însoară, chiar de-ar fi o zgripțuroaică. Că trebuie să se nască în satul ăsta, şi în casa asta, şi nu cu o sută de

ani mai devreme şi nici cu o sută de ani mai târziu, căci de la începutul începuturilor şi până la sfârşitul lumii fiecare are scrisă vremea sa, locul său, viața sa. Aşa că pentru ce să plângi? Iar ca să te căinezi pe tine e ca şi cum te-ai plânge împotriva ta. Te plângi totdeauna cuiva, părinte. Chiar şi când îți plângi soarta, tot te plângi cuiva. Oricât de adânc ai plânge în tine, pe ascuns, tot te plângi cuiva. Iar eu nici nu ştiu dacă e cineva în mine.

— Dar Dumnezeu este deasupra ta, te-ai gândit vreodată la asta?

— Dacă este, atunci uneori se lasă uitat. Poate că tocmai în asta constă înțelepciunea lui Dumnezeu, că atunci când nu mai poate nimic, se lasă uitat.

— Ah, îl huleşti, dragul meu, îl huleşti pe Domnul. Şi-a ridicat mâinile de parcă ar fi vrut să se ferească de mine. A făcut semnul crucii în văzduh. Dar să te ierte în marea lui milă. Şi şi-a plecat capul, de parcă s-ar fi rugat în gând. Sau poate că l-a obosit discuția cu mine, doar era bătrân, i se întâmpla şi la spovedanie să adoarmă. Deodată a tresărit şi s-a uitat cu milă spre mine. O să apari şi tu în fața lui, şi ce-ai să-i spui?

— N-o să-i spun nimic. Odată cu moartea buzelor, mor şi cuvintele, părinte. Ce n-ai spus aici, pe pământ, n-o să mai spui nici acolo. Şi Dumnezeu, când a vrut să le spună ceva oamenilor, le-a spus aici, pe pământ. Acolo a intrat în taină şi tace.

— Mi-e milă, într-adevăr, de tine, fiule. Dar poate că odată ai să pricepi şi tu, cel puțin în ceasul morții, că şi tu ai fost doar un om. Un om rătăcit, pierdut, cum suntem cu toții în această vale a plângerii. Iar puterea ta, de care tot vorbeşti, este doar o slăbiciune omenească, cu care nu vrei să te împaci, şi pe care o urăşti atâta în tine.

— Cum vine asta? am sărit în sus, auzindu-l ce spune. Nu ştiu eu, cine sunt? Am plătit scump ca să ştiu. Nu ştiu de pomană.

— Uite aşa, fiule. Tu poate că mai mult decât alții o urăşti în tine. Poate că ai fost mai crud cu ea, decât alții. Poate că te-a durut mai mult decât pe alții. Dar crede-mă, numai datorită acestei slăbiciuni suntem legați de alți oameni, ne regăsim în alți oameni, iar ei se regăsesc în noi. Şi de aceea avem o soartă comună. În această soartă e loc pentru toți. Prin ea ne realizăm ca oameni. Căci în afara sorții nu existăm. Prin slăbiciune, nu prin putere, aparținem sorții omeneşti. Şi în această slăbiciune apare Dumnezeu în fiecare dintre noi, nu în puterea noastră. Aşa că pricepe-o şi tu, nu te feri de ea, supune-te ei, căci altfel îți va fi

greu să mori. Iar asta-i altceva, decât să trăieşti greu. Mai ales dacă – cine poate să ştie? – va trebui să mori cu lunile, cu anii, cum îi încearcă uneori Dumnezeu pe oameni, că-i leagă de pat cu boli îngrozitoare, că mor fără sfârşit. Privirea li se stinge în ochi, auzul nu le mai aude, mintea nu le mai pricepe şi toate simțirile dispar, în afară de dureri. Cum ai să mori atunci, dacă nu vei fi în stare să te împaci cu tine, sau cel puțin să te înțelegi?

— O să mor în vreun fel. Omul este obişnuit cu moartea, părinte. Aşa cum trăieşte din leagăn până la mormânt, tot aşa şi moare din leagăn până la mormânt. Căci a muri nu înseamnă să mori numai în clipa în care îți dai duhul, părinte. Cine ştie, poate că se moare mai mult, decât se trăieşte. Doar omul continuă să moară şi după ce a fost coborât în mormânt. Fiindcă moare în memoria acelora pe care i-a lăsat vii. Aşa că poate clipa morții este doar sfârşitul morții. Dar până să ajungă la acest sfârşit, de câte ori nu trebuie omul să moară. Aşa că, dacă e să spunem adevărul, părinte, cu fiecare care moare în viața noastră, murim şi noi câte puțin, cei care rămânem după el. El pleacă, dar moartea lui ne-o lasă nouă, şi noi trebuie s-o ducem. Iar el putrezeşte acolo în mormânt şi nici nu ştie, nu simte, că putrezeşte, căci nu mai ştie nimic, nu mai simte nimic, nici că a lăsat pe cineva. Chiar dacă n-are rude apropiate, care să moară după el, mor alții, mai îndepărtați, mor vecinii, cunoscuții, poate că şi oamenii străini, deşi nu-şi dau seama. Căci dacă am intrat o dată, părinte, în roata asta a morții neîntrerupte, ne ducem după cum se învârteşte. Şi poate că din morțile astea, când se adună prea multe în om, ne vine şi nouă să murim. Mie uneori chiar mi se pare că parcă aş fi rămas după morți. Zic că trăiesc, dar parcă moartea m-a lăsat numai ca să-i îngrop pe ceilalți. Şi parcă ar fi sfârşitul a ceva ce trebuie să se sfârşească pentru totdeauna.

— Bine, dar nu te-ai gândit la lumea cealaltă? Niciodată nu te gândeşti că va trebui să trăieşti mai departe? Căci doar veşnicia ne-a fost la toți promisă, bună sau rea, dar asta hotărăşte doar Domnul.

— Dar s-a întors vreodată cineva de-acolo, părinte, ca să credem că mai e ceva şi acolo? Murim numai în partea cealaltă, nu şi înapoi.

— Bine, dar iadul? De iad nu te temi? mi-a zis cu amărăciune.

— Cum să mă mai tem de iad, părinte, odată ce am trăit pe pământ.

Capul i-a căzut, mâinile şi le-a împreunat pe burtă şi aşa a

rămas fără glas. Îmi părea rău că m-am avântat în vorbă. Vorbisem cu Stach Sobieraj să mă ajute să aduc cartofii de pe câmp. Pentru asta îi dădeam calul pentru o zi. Şi ce-am să-i spun acuma? Că am stat atâta la popă? Te-ai spovedit? Nu m-am spovedit. Atunci ce-ai făcut la el?

Mi-a zis apoi, cu un glas ce parcă venea din adâncul gândurilor.

— Ştiam că ai să vii aici. Nu de bună voie, o să te aducă mormântul. Şi nici nu ştii cât de mult aşteptam clipa asta. De atâta amar de vreme te aştept, de când am venit în parohia asta. Trebuie că e jumătate de veac. Te țin minte încă de pe când alergai în pantaloni scurți. Aveai un păr cânepiu. Şi parcă îmi aduc aminte că multă vreme nu creşteai.

— Nu eu, părinte. Michał, părinte, multă vreme n-a crescut.

— Tu, tu, n-o mai întoarce. Îmi aduc aminte când îți ziceam în glumă, mă, Pietruszka, când ai să începi şi tu să creşti? Uită-te, lui Bąk încep să-i crească mustățile. Iar Sobieraj în curând o să alerge după fete. Ei, ia spune-mi, Pietruszka, porunca a şaptea? Ştii sau nu ştii? Ia spune tu, Kasiński. Că ăsta ardea de nerăbdare să-l întreb. Da, Kasiński totdeauna ştia. De aia a ajuns aşa de sus. Nu mai țin minte dacă stăteați în aceeaşi bancă sau stătea în fața ta. Dar țin minte că împreună cu el săreai pârleazul după merele din grădina mea. Numai că tu nu voiai nici să repeți după Kasiński. Stăteai ca un stâlp, cu ochii în pământ. Până la urmă toată clasa îți spunea, dar tu te încăpățânai că nu ştii. Dar mai ții minte când te-a prins țârcovnicul Franciszek cu câinele meu, Łopot, în măr? Kasiński a reuşit să fugă, dar tu ai rămas în măr şi nu voiai să te dai jos. Câinele lătra, Franciszek striga, dă-te jos, dă-te jos, ticălosule! Până şi eu, auzind gălăgia, m-am dus în grădină şi am început să te rog, să te ameninț, dă-te jos, Pietruszka. Dă-te jos, că mâine te întreb la şcoală cele zece porunci, şi cele şapte păcate mari, şi cele şase adevăruri ale credinței. Şi o să te pun să răspunzi din mijlocul clasei, nu din bancă. Dă-te jos. Până la urmă s-a dus Franciszek, a adus scara şi de-abia aşa a putut să te dea jos. Era aşa de mânios că a vrut să te bată, şi-a scos şi cureaua de la pantaloni, dar nu l-am lăsat:

— N-ai voie să-l bați, Franciszek. Vine mâine la spovedanie şi o să se spovedească. Aşa-i, Pietruszka, că ai să vii?

— Cum să nu-l bat? s-a întors mânios spre mine. Mâine o să vină la spovedanie şi dumneavoastră o să-l iertați, nu-i aşa? Să meargă după mere la Macisza, că livada lui nu-i grădină bisericească! Iar pe Macisza nu-l vezi niciodată la biserică! Mai şi

vorbeşte, ereticul, că nu e Dumnezeu, că toate s-au născut din apă. Uitați-vă, mărul se apleca de atâtea mere, şi acuma ce-a mai rămas? Şi pentru atâtea mere o să-i dați trei rugăciuni de zis. Uneori omul doar greşeşte în gând şi-i dați douăsprezece sau chiar şi mai multe. Şi numai litanii. Iar o litanie e cât cinci rugăciuni. Iar păcatele din gând, chiar de sunt păcate, nu se duc după mere prin grădini străine. Preotul care a fost înainte, părintele Sierożyński, avea o linie de stejar şi le dădea golanilor la palmă, că li se umflau palmele şi nu mai puteau să rupă merele. Iar dumneavoastră mai îmi ziceți să le duc mere la orele de religie. Ia coşul ăsta, Franciszek, culege nişte mere, căci mâine am religie cu ei, să fie Dumnezeu bun cel puțin cu copilaşii mei, dacă nu poate să fie bun cu toți oamenii. Şi Dumnezeu este bun, iar Franciszek este rău, că trebuie să alerge după golanii ăştia. Cresc ăştia, vin alții, şi aşa toată viața, goneşte-i, păzeşte. Şi parcă sunt tot mai lacomi. La biserică niciunul nu vrea să învețe ca să slujească cum trebuie. Tot timpul trebuie să-i înghiontesc. Uitați-vă, au rupt şi craca.

— Te-am aşteptat atunci toată dimineața, mi-a zis cu jale în glas. Dar jalea asta mi s-a părut aşa de veche, de parcă venea din altă lume. Trecuse doar o jumătate de veac. Te-aş fi iertat. Venisem mai devreme la biserică, deşi în ziua aceea nu mă gândeam să spovedesc. Franciszek nu era în biserică, deşi el de obicei venea cum se lumina de zi. Sincer să fiu nu ştiu de ce țineam aşa de mult la spovedania ta. Şi încă pentru câteva mere din grădină. Dar Dumnezeu trebuie că ştia. Îmi aduc doar aminte că, atunci când m-am aşezat în confesional, m-am simțit parcă apăsat de liniştea din biserică şi mi se părea că în liniştea aceea biserica se ridică. Şi ciudat, parcă nici nu-mi venea să mă rog, deşi rugăciunea o are fiecare preot în sânge şi în obicei, oriunde şi oricând. Poate că nu voiam ca rugăciunea să mă trădeze, că eram acolo. Mi-am lipit numai capul de gratii şi m-am lăsat cuprins de liniştea aceea, încă întunecoasă după noapte, ghemuit în umbra ei cea mai întunecată. Şi doar în adâncul sufletului simțeam foşnetul unei umbre de nădejde, că ai să vii, că în orice clipă aş putea să aud paşii tăi speriați, ca nişte picături căzând de nu ştiu unde pe pardoseala bisericii. Şi în acelaşi timp mă înfioram la gândul că Dumnezeu ar putea să afle de nădejdea din mine, căci poate că era un păcat pe care nu ştiam să-l recunosc. Iar nădejdea aceasta a pâlpâit în mine toată viața mea. Uneori mai veneam, după aceea, devreme în biserică, numai aşa, ca să mă aşez în confesional şi să ascult linştea întunecoasă a bisericii. De fapt şi confesionalul,

odată ce te-ai aşezat în el, te sileşte să asculţi şi asculţi, chiar dacă n-auzi nimic, şi chiar dacă dincolo de gratii se află doar liniştea surdă, tu totuşi auzi şoapta spovedaniilor omeneşti. Şi tot aşa, în neputinţa ta, nu ştii niciodată să deosebeşti păcatele de suferinţe. La un moment dat uşa a scârţâit, am ieşit din confesional crezând că poate eşti tu. Dar venise Franciszek.

— Aşa devreme, părinte? a bufnit supărat şi s-a apucat de măturat. Şi de supărare n-a mai stropit pardoseala cu apă, aşa că praful se ridica de parcă norii intraseră în biserică. Iar el de-abia se mai vedea în praful acela.

— Faci praf, Franciszek, l-am certat. Stropeşte cu puţină apă.

— Degeaba staţi aici! N-o să vină! mi-a strigat, dând mai departe cu mătura prin praf. La mere ar fi venit! Mai bine v-aţi duce să luaţi puţin aer! Nu mai staţi aici în praf! Soarele străluceşte, păsărelele ciripesc, v-ar face bine! Iar biserica trebuie să fie bine măturată, să nu cârtească după aceea, că e casa lui Dumnezeu, dar murdară ca un grajd!

— Lasă măturatul, Franciszek! Vino încoace să te spovedesc.

— Pe mine? s-a mirat Franciszek oprindu-se din măturat. Păcatele mele sunt vechi, părinte, şi mereu aceleaşi. Doar săptămâna trecută m-aţi spovedit. Iar toată săptămâna asta n-am făcut altceva decât am scos cartofii la sora-mea. Cu ce-aş fi putut să păcătuiesc?

— Totdeauna poţi să găseşti ceva. Vino. Doar că era uşor să-i alini durerile lui Franciszek. Suflet naiv, încrezător, şi toată viaţa şi-a trăit-o pe lângă biserică. Deşi poate că şi eu eram prea darnic cu Împărăţia Cerească în alinările mele. Poate că le-am promis prea multe oamenilor pentru nenorocirile, pribegiile, deznădejdile, temerile lor. Lumea trece pe lângă mine, dar şi prin mine, trece vremea, se trec oamenii, iar eu tot îi alin şi îi alin. Uneori chiar stau şi mă gândesc dacă, într-adevăr, am reuşit să alin durerea cuiva, dacă m-a crezut cineva până la sfârşit. Căci ce ştiu şi eu despre Împărăţia Cerească, ce ştiu despre iad? Ce ştiu eu unde o să nimerească fiecare şi care va fi soarta lui veşnică acolo? Dacă nu va fi o continuare a sorţii de aici? Căci dacă luăm din lumea asta sufletele noastre, poate că luăm cu noi şi soarta noastră? Păcătoase sunt gândurile mele, astea pe care ţi le spun acum, să mă ierte Dumnezeu. Dar uneori mi se pare că singura înţelepciune care ne mai rămâne din viaţă este groaza de viaţă. Şi totuşi îi alin pe oameni, că asta-i slujba pe care mi-am ales-o. Deşi, când mă gândesc că poate cei pe care i-am alinat mă blestemă în focul

gheenei, s-ar putea ca şi Dumnezeu să-mi zică, prost ți-ai făcut slujba. Cu toate că se spune în carte că cel pe care-l iertați, să fie iertat, iar cel pe care-l renegați, să fie renegat. Dar pot eu să ştiu cu toată tăria care este demn de iertare şi care trebuie renegat? Eu i-aş ierta pe toți, căci de toți mi-e milă. Dar am eu dreptul să mă folosesc de mila dumnezeiască, ca de propria mea milă, chiar dacă îl compătimesc pe cineva foarte mult? Ştiu eu dacă şi Dumnezeu îl compătimeşte? Este adevărat că mila lui este fără de margini. Dar nu ştiu până unde se întinde dreptul meu în această nemărginire. Totuşi sunt numai un om şi totul mă leagă de oameni. Aşa că îi iert, poate pe nemeritate, rătăcesc prin toate tainele acestea, aşa cum numai omul poate să rătăcească, neştiind, aşa cum numai omul poate să nu ştie, luând păcatele altora asupra mea, fiind eu însumi un păcătos. Dar poate că chemarea mea nu este de a şti, ci de a alina. Ah, într-adevăr neagră este pâinea când toată viața trebuie să-i alini pe cei nemângâiați, neputincioşi şi rătăciți. Neagră şi amară. Trebuie să fii tu singur unul din ei, să fii cel mai sărac dintre săraci, cel mai pierdut în necunoaşterea lumii de aici şi de dincolo, şi poate că şi păcătos ca şi ei, dacă vrei ca alinarea ta să nu fie nişte cuvinte goale, ca alinarea să fie comună, aşa după cum comună este şi soarta noastră. Mă gândesc uneori, dacă în toate nădejdile pe care le-am trezit în inimile oamenilor, dacă în toate aceste nădejdi străine nu-mi căutam şi eu alinarea. Numai că cu cât îi alini mai mult pe alții, cu atât mai puțin te găseşti pe tine, cu atât mai amarnic te încearcă îndoielile. De aceea, vezi, sunt un preot trist. Poate că este şi bătrânețea. Da, este bătrânețea. Mi-a mai rămas doar singurătatea cu Dumnezeu. Şi iarăşi a căzut pe gânduri, dar după puțin a tresărit: Şi cine zici că o să-ți facă mormântul?

— Unii mă sfătuiesc să vorbesc cu frații Woźniak, am zis. Dar cred că am să-l iau pe Chmiel.

— Ia-l pe Chmiel, a zis aspru. Cei din neamul Woźniak sunt nişte cârpaci.

Ştiam că sunt nişte cârpaci, dar am zis de ei ca să mi-l recomande pe Chmiel. Căci voiam ca să fie ca şi cum l-am luat pe Chmiel la sfatul lui, poate că astfel îmi ia mai puțin pentru loc. Şi nu mi-a luat nimic. A dat doar din mână, când l-am întrebat, cât mă costă, părinte:

— Cel puțin acolo să dormi liniştit. Nimic.

Ca să spun adevărul, vorbisem deja cu Chmiel. Imediat după ce am ieşit din spital, de la autobuz m-am dus direct la Chmiel.

Stătea nu departe de stație, aşa că m-am gândit să intru pe la el şi să aflu, pe loc, ce mi-ar trebui pentru un mormânt, dacă s-ar apuca să-l facă şi când. Nu voiam să mai amân, că amânarea e moarte sigură. Dar nu era Chmiel acasă, am găsit-o numai pe nevastă-sa.

— Ah, te-ai întors, Dumnezeule! s-a bucurat, şi parcă s-a bucurat din toată inima. Al meu s-a dus la frate-său, la Boleszyce. Şi de ce vrei să-ți faci mormântul? Că doar nu eşti aşa de bătrân? Sau eşti bolnav?

— Nu sunt bolnav. Atunci te rog să-i spui bărbatului că trec duminică pe la voi. Ce mai e pe la mine, pe-acasă?

— Dar ce, n-ai trecut pe acolo?

— Vin de la autobuz şi în drum am vrut să vorbesc cu bărbatul tău.

— Ei, ce să fie, te duci, ai să vezi.

— Michał ce mai face?

— L-am văzut o dată, cred că acum vreo lună, stătea lângă cooperativă. L-am întrebat de una, de alta, dacă nu-i e dor de tine. Iar din vacile tale se pare că una e la Borzycha, iar pe cealaltă a luat-o Talara. Calul nu ştiu să-ți spun unde e. Vorbeau oamenii, dar am uitat. Am şi eu atâtea pe cap.

Calul era la Sołuch, mi-a spus pe drum Stach Kwiecień.

— A ajuns rău de tot, nu-l mai recunoşti. Calul lui şi-l ține în grajd, iar cu al tău lucrează. Şi cum, ai să rămâi şchiop pentru totdeauna?

În afară de asta mi-a mai spus că Waliszyna a murit, că Jaś Ciumcium a murit într-un accident de motocicletă. Că nu mai am nici câine, însă nu poate să-mi spună dacă a scăpat singur din lanț sau i-a dat drumul cineva, dar că pot să iau un cățel de la Mikus, tocmai acum i-a fătat cățeaua. Pe Michał l-a văzut, dar nu-şi mai aducea aminte când. Da, îşi aduce aminte, stătea odată pe trepte şi îşi curăța cu o bucată de geam un morcov. E bun morcovul, Michał? Mănâncă, mănâncă, e bun pentru sânge. Uite-l pe Miętus că vine, poate că ştie el. Miętus, nu l-ai văzut pe Michał al lui Szymek?

— Dar ce, nu-i acasă?

— Nu ştiu, vin de la spital, acuma am venit cu autobuzul.

— Trebuie să fie acasă. Unde să fie? Şi tu, de acuma, ai să umbli în cârje? Şi tot aşa până la sfârşitul vieții?

— Nu mai e aşa de mult până la sfârşitul ăsta, Waleriani.

— Mult, puțin, dar acuma osteneşti mai mult într-o zi decât

înainte într-o lună. Aşa că s-ar putea să mai ai mult de mers. Nu ca mine, căruia mi-a mai rămas puțin.

— Dar arăți foarte bine.

— Poate că pe din afară, căci înăuntru sunt ca salcia bătrână care era lângă podeț. Cred că am să mă duc la soră-mea, la Zochcice, să mor acolo.

Michał nu era acasă. M-am uitat prin curte, prin şură, prin grajduri, l-am strigat, Michał, Michał! Dar totul era în paragină. Am început să caut, poate că a rămas ceva secară prin sac, aş fi dus-o la moară pentru pâine. Ar fi fost pâine, aş fi putut s-o iau de la început. Dar n-am mai găsit nici sacii. Şi doar am lăsat trei saci. Într-unul era secară, în altul tărâțe, iar al treilea era gol. M-am dus prin grădină, câțiva pomi erau uscați, ceilalți prăpădiți, doar cu câteva frunze, şi tot pământul era bătătorit, ca în curte. M-am urcat şi în pod, de urcat nu mi-a fost aşa de greu, mai greu mi-a fost la coborât. Apoi m-am aşezat pe o laviță în casă şi am început să mă gândesc, deşi n-aveam la ce să mă gândesc, trebuia să iau totul de la capăt. Totuşi, până una, alta, să mă duc prin sat să-l caut pe Michał.

Am început cu vecinii, dar aici era încuiat, dincolo încuiat, toți erau pe câmp, căci era vremea secerişului. Doar în casa lui Kuśmierek am dat peste Rysiek.

— Rysiek, nu l-ai văzut pe Michał?

— Pe care Michał? Avea părul răvăşit, ochii roşii, se vedea că băuse, acuma nu mai mergea la şcoală, că era în vacanță.

— Pe fratele meu.

— Pe ăla bătrân.

— Nu-i chiar aşa de bătrân.

— Cum nu-i bătrân? Are o barbă până aici, ca ăla, no, Isus Hristos, sau alălaltul.

— Are barbă? Nu ştiam.

— Da, are. Bem câte un păhărel? Îmi plesneşte capul, iar tata voia să mă duc pe câmp. Le-am spus, nu mai puneți secară. Puneți numai porumb şi să trecem pe vite. Viței, porci, ştii şi dumneata ce bani se pot face. Aş fi putut şi eu să-mi cumpăr o motocicletă. Chiar şi o maşină mică.

M-am dus la Kałuża, două case mai încolo de Kuśmierek dar era numai bătrâna, şedea pe un scăunel şi dădea de mâncare la găini.

— Nu l-ai văzut, bunicuțo, pe Michał?

— Oh, te-ai întors, slavă Domnului! Ne gândeam că nu te mai

întorci. Pe Michał? Nu mai pot umbla, băiatul meu, nu mai merg nicăieri. Picioarele nu mai vor să mă ducă. Uneori dacă mai ies în drum. Şi ți-s betege amândouă picioarele? Irka noastră a făcut al doilea copil, iar tâlharul ăla tot nu vrea să se însoare. Ca să vezi. Iar fetița e ca o păpuşă. Ah, ce vremuri am ajuns.

Mi-am adus aminte că nevasta lui Chmiel zicea că vaca mea ar fi la Borzycha. M-am gândit că poate şi Michał e acolo. Dar am găsit numai vaca. Michał mai venea pe la ei, dar din primăvară n-a mai călcat pe acolo. Doar o dată a mai trecut de atunci, i-a dat muierea o farfurie cu varză, a mâncat-o toată, i-a mai dat una. Întreabă-l pe Koziara. Ziceau că l-au văzut cărând fân la Koziara. Bine, dă-mi cel puțin vaca. Am luat vaca de funie, am scos-o din grajd, iar el că nu, că trebuie să-i dau ceva.

— Pentru ce?

— Cum pentru ce? Pentru vacă. O țin de un an, de când a murit Prażuch.

— Cum, mă, ticălosule! că am văzut negru în fața ochilor. Dar cine a muls-o?! Vaca asta dădea două găleți de lapte, aşa că unde-i brânza, smântâna, untul?!

Am dus vaca în grajd, am legat-o şi iarăşi am plecat prin sat după Michał. Căra snopii Kwiatkowski.

— Nu l-ai văzut pe Michał?

— Prrr… a oprit calul. Pe Michał?

— Da, pe fratele meu?

Şi-a scos şapca din cap, a început să se scarpine pe chelie.

— L-am văzut undeva. Aşteaptă puțin. Nu l-am văzut la biserică? Sau la troița de lângă Myga. Urcă-te în căruță, că trecem pe la Myga şi ai să-l întrebi.

La Myga nu era nimeni acasă, doar câinele păzea uşa şi i-am dat una cu cârja.

— S-or fi dus pe câmp! mi-a strigat din căruță Kwiatkowski. Poate că s-a dus cu ei! Vino să fumăm câte o țigară!

— Unde pe câmp, nu ştii?

— Dincolo de râu sau poate pe fostul pământ boieresc. Că au şi acolo, şi dincolo, secară. Păcat că nu merg în partea aceea, că te-aş fi luat cu mine. Dar mai bine aşteaptă-i, seara se întorc şi ai să afli.

Unde să mă duc, pe pământurile boiereşti sau dincolo de râu? Mai aproape erau cele boiereşti, aşa că m-am dus acolo. Spre norocul meu i-am găsit la coasă. Secara era frumoasă, doar că era puțin aplecată într-o parte. Edek cosea, Helka strângea.

— Domnul să vă binecuvânteze!

— Bogdaproste! Ah, Szymek, te-ai întors? Tocmai la seceriş. Ai secară pe costişa de dincolo de Prykope, ți-a semănat-o întovărăşirea. Numai cum, sărmanul de tine, ai s-o coseşti în cârje? Poate că după ce terminăm de cosit te ajutăm.

Dar Michał nu era cu ei şi nici nu ştiau pe unde ar putea să fie. A fost pe la ei, dar asta acum o lună, două. N-a vrut să mănânce, a băut doar nişte zer. I-a ajutat la tăiatul paielor. N-au tras de el, a venit singur. Dar are o putere în el de te minunezi, Edek îi arunca paiele, şi nu reuşea să se țină de el. I-au spus să vină a doua zi, să vină la masă, dar n-a mai venit. Poate că ar trebui să-l întrebi pe Pająk. Nevastă-sa îi mai ducea anul trecut de mâncare, când şi-a rănit piciorul cu furca. De la gleznă până aici, sus. Îi curgea sângele că nu puteau nicicum să i-l oprească, până când n-a venit Pająk de a turnat spirt şi i-a mai pus ceva. Umbla cu furca pe snopii din hambar şi tot căuta ceva. Nevasta lui Pająk i-a măturat o dată casa şi i-a spălat toate boarfele. A întâlnit-o Błaszyna, când i le limpezea la râu. Se pare că roiau păduchii pe el. I-a schimbat şi aşternutul. I-a dat şi nişte izmene, nişte cămăşi de-ale bărbatului ei. Iar Pająk se ducea în fiecare zi să-i oblojească rana. Mai sunt oameni buni pe lume.

— Vă las, văd că mai aveți mult de lucru. Ies în drum, poate că trece cineva şi mă ia în căruță.

— Treci pe la noi, când o să ai vreme.

Dar nu venea nimeni cu căruța. Începuse să mă doară piciorul drept, m-am aşezat să mă odihnesc puțin, mi-am frecat piciorul. Apoi am pornit la drum. De-abia aproape de sat m-a ajuns Kudeł. Mă iei cu tine? Urcă-te. Bine că mă duce cel puțin bucata asta de drum. Dar nici el nu ştia unde este Michał şi nici n-a auzit pe unde ar putea să fie. Stă tocmai dincolo de moară, adică ceva mai departe de sat, şi doar atâta cât mai merge muierea la prăvălie şi ce mai află pe acolo, ce mai aude. Au şi radio, dar li s-a stricat şi de un an stă aşa. I-a promis Siudak că vine să-l repare, dar îl găseşti cu greu, şi chiar dacă-l găseşti, se scarpină după urechi, că da, ar trebui să trec şi pe la voi, am să trec într-o zi. Dar acuma e secerişul, tot n-avem vreme să ascultăm ce se vorbeşte acolo. De fapt adevărul tot n-o să ți-l spună, dar cel puțin ai avea puțină muzică în casă.

— Opreşte aici, lângă troiță, vreau să intru la Florek Zawada.

M-am gândit că Florek, cu care am stat în bancă la şcoală şi cu care mergeam în tinerețe la petreceri, după fete, trebuie să ştie

ceva. A fost de câteva ori la mine, la spital, şi de fiecare dată îmi aducea câte ceva, ţigări, scovergi, altă dată mi-a adus nişte cârnaţi, o sticlă de rachiu, şi de fiecare dată îmi spunea să nu mă necăjesc pentru Michał, că n-o să piară el. S-a bucurat când m-a văzut, m-a sărutat, m-a bătut pe umeri, s-a uitat cu milă la cârjele mele, şi mi-a zis la cine-i calul, la cine-i vaca, a vrut să bem ceva, Magda, nevastă-sa, mi-a zis să rămân la masă, deşi de-abia atunci se întorseseră de pe câmp. Dar unde-i Michał, nu ştiau. A fost pe la ei săptămâna trecută. I-au dat de mâncare, a mâncat, a mai stat, dar n-a mai venit. I-au spus să rămână la ei. Rămâi, Michał, e vremea secerişului, noi stăm mai mult pe câmp, ne-ai păzi casa. Ce tot rătăceşti prin sat? Poate ar fi bine să treci pe la frizerul Żmuda, ăla tunde, bărbiereşte, ştie multe. Are şi fereastra spre uliţă, vede cine trece şi încotro. Căci noi, cât e ziua de lungă, stăm numai pe câmp. Mi se pare că trebuia să-l tundă şi să-l bărbierească pe Michał, i-au spus cei de la primărie. Parcă spunea cineva, nu-ţi aminteşti, Magda?

M-am dus la Żmuda. Oh, te-ai întors, domnule Szymek? Şi cum o mai duci? Şi aşa o să rămâi pentru totdeauna? Da, aşa e, mi s-a spus de la primărie, să-l tund şi să-l bărbieresc. A zis cineva la adunare că e o ruşine pentru comună. Că e o ruşine să fie lăsat un om fără nicio îngrijire. Dar înţelegi şi dumneata, cu sila nu pot să-l pun pe scaun. Tunsul, bărbieritul, ca să zic aşa, ţin de voia fiecăruia. Vrea cineva, poftim. Şi cum vrea, mai scurt, mai lung, ariceşte, la piele, favoriţii în diagonală sau drepţi, cu apă de colonie sau fără. Poftim. Eu nu mă bag în sufletul nimănui. Să-l aducă, să-l aşeze, îl tund, îl bărbieresc, ca pe fiecare. De câte ori trecea pe aici, fugeam după el, domnule Michał! domnule Michał! Dar n-am reuşit. Poate că acuma, dacă te-ai întors. Poftim. Vă aştept.

Mi-a ieşit în cale Zdun. Zdun, nu l-ai văzut pe Michał al meu? Ei, pe fratele meu? A plecat undeva? Da, aplecat. Ei, dacă a plecat, se întoarce el. Dar ce-ai păţit la picioare? Ai căzut de pe scară?

M-am dus la Fularski, ăsta nu mai are pământ, că l-a dat la gineri, i-a mai rămas doar o grădină şi o prisacă în grădină, aşa că trebuie să fie acasă şi poate că ştie unde este Michał. Dar nu ştia. A fost o dată pe la ei, dar asta anul trecut, tocmai îşi afuma Fularski stupii. A venit, s-a aşezat lângă un stup. Pleacă, Michał, de acolo, că te înţeapă albinele. Pleacă, te înţeapă. Dar el nimic. Umblau pe el, dar el nu zicea nimic. Poate că nu simţea cum îl înţepau. Că şi albinele, ca să ştii, ştiu să deosebească omul bun de cel rău. Pe cel rău îl înţeapă de nu se vede, dar pe cel bun umblă şi

niciuna nu-şi bagă acul. Du-te mai bine la Wrona sau la Maciejka, stau mai aproape de voi, s-ar putea să ştie mai multe decât noi, aici, la marginea satului.

Da, zice Wrona, l-am văzut de câteva ori. Mergea prin sat. Dar nu ştiu unde mergea. Nu l-am întrebat, căci cum să-l întrebi pe om unde merge. Dacă merge, merge el undeva, ştie el singur unde merge, nu trebuie să ştie toți, unde merge.

Picioarele nu mai voiau să mă ducă. Simțeam în piciorul drept parcă un cui şi mă durea până sub coapsă. Nu mai puteam să păşesc cu el, mai mult îl târam pe deasupra pământului. Şi palmele mi se umflau din pricina cârjelor. Hai să intru la Kapustka Wojtek, nici el nu o să ştie unde-i Michał, dar e mai aproape. Cel puțin o să mă aşez ca să mă odihnesc o clipă, să beau nişte apă, că mi se uscaseră buzele de sete. Dar parcă era un făcut, nici ăştia nu se întorseseră de pe câmp. Doar băiatul adusese vacile de la păscut. Îl întreb, nu l-ai văzut pe fratele meu, Michał? Unul cu barbă, uite până aici? S-a uitat la mine de parcă aş fi vrut să-l sugrum şi a rămas cu gura căscată. O fi mut, cine ştie? Dar îl țin minte mai mic, şi ştiu că vorbea. În ce clasă eşti acuma, Iruś? Dar n-a fost chip să scot o vorbă de la el.

Ieşise bătrânul din şură, plin de pleavă, de paie. Pe Michał? M-am dus în şură să caut ouăle, că ale dracului de găini le pierd tot timpul. Le lasă ba prin urzici, ba prin zmeuriş, iar noră-mea tot timpul e cu gura pe mine, că le fur şi le duc să-mi iau țigări. Dar eu nu fumez, mă jur pe Dumnezeu, de ani de zile nu mai fumez. Mă apăsa în piept, noaptea nu mai puteam să dorm, aşa că m-am lăsat de fumat. Deşi tot ce vezi era al meu pe vremuri. Al meu, nu al ei, venetica. Puteam să dau cu ouăle în gard, în şură, dacă voiam. Totul era al meu, martor mi-e Cel de Sus. Oho, ce domn a fost fratele tău. L-am văzut, dar asta a fost demult, demult. Venise cu o limuzină, era neagră, îmi aduc aminte. Era domn şi totuşi m-a recunoscut. Mi-a dat mâna. M-a întrebat, cât ai primit la reforma agrară? Dacă s-a făcut dreptate în sat? Un hectar, Michał. Alții au primit câte trei, patru hectare. E zăpuşeală, poate s-o fi dus la râu. Uite-l pe Kulawik, că vine pe drum. Întreabă-l. Sylwester, nu ştii unde-i Michał? Fratele lui Szymek?!

Michał?! Fratele tău, Szymek?! Te-ai întors. Slavă Domnului. Văd că ai venit pe picioare, nu ți le-au tăiat. Slavă Domnului. Da, l-am văzut, stătea la fereastră, să fi fost acum o săptămână. Am vrut să-l întreb, ce mai faci, Michał? Dar cum era să-l întreb prin geam? De fapt se uita aşa de ciudat, aşa că poate nici nu mă

vedea. Treci pe la Wojtek Zadrożny. Povestea odată la bufet că l-a văzut la Macała, curăța sfecla de vreji. Ne-am întâlnit la o bere.

S-a înfuriat Zadrożny, a început să blesteme, să înjure, că el n-a zis niciodată aşa ceva, că s-a tâmpit Kulawik. Poate că i-o fi spus Mielczarek. Apoi sfecla se curăță toamna, iar acum e vară. Aşa că nici n-ar fi ținut minte de astă-toamnă până acum. Iar la bufet au fost atunci vreo douăzeci de oameni, nu numai el. Şi ar putea să jure că n-a băut bere, că nu-i place berea. A băut suc. Şeful trebuie să fie schimbat, asta a zis la bufet, că-i de prea multă vreme şi apoi mai e şi țigan ca toți dracii. Şi ceilalți numai despre asta au vorbit. Dar cum? Aşa că fiecare îşi dădea cu părerea, căci nu ştiau cum. Până când unul ne-a comandat o sticlă de rachiu, că fără rachiu e şi mai greu să găseşti calea. Apoi a urmat încă o sticlă, şi alte sticle, aşa că de unde să țină minte dacă Michał a curățat sfecla la Macała. O dată l-am văzut, ne întorceam de la biserică, când a fost asta? Zośka, tu nu ții minte când a fost asta? În mai. Da, în mai, căci ne-am şi mirat că era de abia mai, iar el mergea desculț. Ce-i cu tine, Michał, de ce eşti desculț? E de-abia luna mai, pământul mai e rece.

Am ieşit în drum şi nu mai ştiam încotro s-o apuc. Ce-ar fi să mă duc la Macała? Dar îl văd pe Dereń că vine. Ah, ai suferit, sărmanul de tine, cât ai suferit! N-a trecut pe la tine Michał? Nu astăzi, poate ieri, alaltăieri? Să-ți spun adevărul, n-a trecut. Şi să-ți mai spun, al dracului e încăpățânat, deşi e fratele tău. M-am dus o dată iarna la el, m-a gonit nevasta să mă duc să văd dacă nu cumva e bolnav, căci era un ger de crăpau pietrele. Şi ca să-ți spun adevărul, în casa ta era ca într-un bârlog. Geamurile erau înghețate, de parcă cineva le-ar fi dat cu var, frig ca în basme. Iar el stătea pe laviță şi-şi sufla în mâini. Vino, zic, Michał, la noi, te-ai mai încălzi, ai mânca ceva cald. Şi crezi că a venit? N-a venit. Eh, nu ştiu ce-ai să faci cu picioarele astea la coasă, la plug. Ziceau că o să-ți taie un picior. Dar văd că le ai pe amândouă. Va trebui să-ți iei om cu ziua. Dar ştii cât îți ia acuma pentru o zi de muncă? Şi nici nu prea găseşti oameni. Se duc la fabrică. Uite, vine Antoszka, i-a luat de-acuma Dumnezeu mințile, dar ce te costă s-o întrebi, uneori nebunul ştie mai bine.

Nu l-ai văzut pe fratele meu, Michał? Dar pe unde s-a pierdut? Trebuia să-l păzeşti. N-am fost acasă doi ani. Dacă-i de-acum doi ani, n-o să-l mai găseşti. Câți, ah Dumnezeule, n-au murit în aceşti doi ani. Cu Jadwisia Okoń de curând am dus flori la cimitir. Şi, uite, că nu mai e. Dar ce-ai pățit la picioare? Ah, nimic. Umblu

şi eu, aşa, în cârje. Cum umblă copiii pe catalige. Şi mergi mai bine? Mai bine. Bogdaproste.

Ei, Szymek, te-ai întors! Era Stach Sobieraj, care a ieşit din casă când m-a văzut, pe fereastră. Iar noi voiam să mergem duminică să te vedem. Tereska zicea că taie o găină, să-ți facă o supă. Intră în casă, intră, bine că te-ai întors. Voiau să iau şi o sticlă cu mine. Ne gândeam că poate o să vii tocmai la toamnă. Hai, stai jos, povesteşte cum a fost. Altă dată, Stach, acuma trebuie să-l caut pe Michał. Văd că nu-i la voi. A fost, venea pe la noi, chiar destul de des, totdeauna îi dădeam să mănânce ceva, mai stătea cu noi. Într-o zi a tăiat toată ziua la crăci. Nu i-am cerut. S-a apucat singur. A văzut securea lângă buturugă. Dar la Borzycha ai fost? Vaca ta e la el. Am fost, mi-am luat vaca. Atunci du-te la Zadrożny. Am fost şi la Zadrożny. Atunci poate la Kapustka. Am fost. Ştii cine ar putea să ştie, frizerul Żmuda. Tunde, bărbiereşte, multă lume trece pe la el. Am fost şi la Żmuda. Bine, mă duc mai departe. Poate că treci pe duminică, să bem că te-ai întors.

Venea Franek Duda cu carul încărcat de snopi de pe câmp. Nu l-ai văzut, Franek, pe Michał al meu? Dar ce, nu-i acasă? Nu, nu e. Acuma, frate, nici vecinii nu se mai văd. Toți sunt pe câmp, cosesc, adună snopii, pleacă noaptea, se întorc noaptea. Poate că e cu cineva pe câmp, aşa că degeaba umbli după el. Dar stai, aşteaptă puțin. Cred că l-am văzut. Asta a fost săptămâna trecută, m-am dus la bufet să beau o bere, şi l-am văzut sub frasin la Malec legănând un cărucior. Elka Malec a făcut un copil. Du-te, întreabă.

Şontâc, şontâc am ajuns şi la Malec. Am găsit-o pe Elka, tocmai îşi hrănea copilul. Ei, Ela, ai născut? Şi ce-i, băiat sau fetiță? Băiat. Dar tu, unchiule, te-ai întors? Mama a plâns când a auzit că trebuie să-ți taie picioarele. Nu-şi mai putea găsi locul. Dumnezeule, un bărbat ca Szymek. Şi l-ați botezat? Da, Miruś. Aşa a vrut Zenek. Tata voia să-l botezăm Walenty. Dar Walenty nu-i nume de copil. Miruś, Miruś, ce băiețel drăguț. Se pare că a fost pe aici Michał, îl caut, Franek Duda mi-a zis să vă întreb. Da, da, a fost, chiar ieri. Vine mereu. Uneori se mai joacă cu copilul, când am multă treabă. Se mai duce cu căruciorul, îl mai leagănă. O dată s-a dus cu copilul până la râu, nu mai ştiam unde să-i caut. Zice lumea că e mut, dar cu Miruś vorbeşte.

Am ieşit pe uliță. Căci îmi venea să dau cu cârjele în frasin, ca să-mi spună unde-l găsesc. Fir-ar să fie! Se vede că trebuie s-o iau din casă în casă. Numai că în ce parte? S-o iau spre cooperativă?

Sau mai bine spre moară? Nu, o iau spre cooperativă. Totuşi mai bine o iau spre moară. Am intrat la Bąk. Nu l-au văzut. La Sójka. Nici ăştia nu ştiau pe unde ar fi. Am intrat la Sobczyński. Nu era nimeni, casa încuiată cu lacăt. M-am şi mirat, să mergi pe câmp şi să-ți încui casa cu lacăt? Niciodată nu se încuia. Poate că acuma trebuie. M-am oprit în fața casei lui Madej, strig, Walek! Walek! Căci de când şi-a făcut casă nouă trebuie să te urci pe trepte, iar eu pe pământ neted de-abia mă târăsc. Mi s-a părut că am văzut mişcându-se ceva după perdea, dar poate că mi s-a părut doar.

Dogoarea parcă se revărsa din cer, jos ardea pământul. Simțeam că mă arde nu numai în picioare, în cârje, dar şi mai sus, până pe sub coaste. Mă înțepa la crucea şalelor. Niciodată n-am ştiut până atunci ce-i aia crucea şalelor. Puteam să mă mişc, să umblu, n-aveam treabă. Simțeam că trebuie să mă aşez, să mă odihnesc o clipă.

— Bună ziua, Seweryne! Bătrânul Grabiec şedea pe o laviță sub casă. Eram convins că Grabiec nu mai trăieşte. Nu ştiu de unde mi-a venit asta în minte. Este adevărat că la anii lui putea să moară până acuma de trei ori. Poate că la spital mi-o fi vorbit cineva de el.

— Stau şi eu lângă dumneata puțin.

— Stai, e loc şi pentru tine şi pentru mine. Dar tu cine eşti?

— Cum, nu m-ai recunoscut? Sunt Szymek al lui Pietruszka.

— A, tu eşti Szymek. Mi s-a aşezat întunecimea peste ochi, aşa că mai mult nu văd decât văd. Dar acuma te văd. Oh, ce mai jucai tu la petreceri! Şi de băut îți plăcea să bei. Şi acuma de unde vii, de pe câmp?

— Nu. Îl caut pe Michał, pe fratele meu. S-a dus undeva.

— Şi el nu ştie unde s-a dus?

— El ştie, numai că în felul lui.

— Dar cum ai fi vrut să ştie? Fiecare ştie în felul său. E mai mare sau mai mic decât tine?

— Mai mare.

— Atunci ştie mai bine decât tine. Părinții mai trăiesc?

— Nu, au murit de mult.

— Bine au făcut. La ce să trăieşti prea mult. La o viață ajunge un război, şi omul ar trebui să se care. Nu ca mine, patru războaie. Ai fost şi tu la război?

— Am fost. Dar asta a fost demult.

— M-am gândit, văzându-te în cârji.

— Nu-s din război. De pe drum.

— Ai căzut de pe snopi.

— Aşa ceva.

— Nu trebuie să încarci prea mulți snopi. Carul se poate îndoi. Şi calului îi e greu. Mai bine te duci de două ori. Este adevărat ce vorbeşte lumea despre sateliți, spune-mi?

— Zboară, aşa că o fi adevărat.

— Cică zboară, dar cine i-a văzut? Stelele, când e timp frumos, se văd. Apoi ar fi lătrat câinii.

— Zboară prea sus pentru câini.

— Luna e şi mai sus, dar latră. Ce-ai mai auzit de război, ce crezi, o să fie?

— Ce-ți veni acuma cu războiul? Încă nu l-am uitat pe ultimul.

— Trebuie să se apuce de coarne stăpânitorii. Altfel n-ar fi stăpânitori. Cel puțin de-am scăpa de impozite. Că s-au adunat de nici eu nu mai ştiu cât mai am de plătit. Că mereu curg amenzile. Iar eu n-am de unde.

— Cine are, Seweryne? Dacă se face secara, putrezesc cartofii. Cum stai cu recolta?

— Ca peste tot.

— Bobul e mare?

— Nici prea mare, nici prea mic.

— Şi de ce n-ați ieşit până acuma la coasă?

— Apoi aştept să vină vreunul.

— Dar ce-ați semănat?

— Păi, nimic. Ce să semăn, dacă n-are cine să culeagă.

— Şi nu te doare, că stă pământul nelucrat?

— De ce să mă doară? Durerea nu mai simte altă durere. Mi-am trăit traiul. Şi trebuie să mă împac cu asta.

— La coasă! La coasă! Pe câmp! Într-o zi, două, se schimbă vremea. Era Gula. L-a trimis nevasta după sare pentru prânz şi se întorcea de la cooperativă.

— Mariane, nu l-ai văzut pe Michał al meu? l-am întrebat într-o doară, căci ştiam că nu l-a văzut. Dar ăsta se întoarce şi-mi zice, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic:

— Scoate bălegarul la Skobel.

— Bălegarul la Skobel? Mi s-a făcut negru în fața ochilor şi am pus mâna pe cârje. Iar eu, fir-ar să fie, îl caut prin tot satul!

— De ce l-ai căutat? Trebuia de cum ai venit să te fi dus la Skobel.

Spre norocul meu până la Skobel nu era departe, casa lui era ceva mai încolo de cooperativă, doar că trebuia să cobori un pic,

spre râu. Nici prin cap nu mi-ar fi trecut să mă duc la Skobel, ca să întreb dacă-i acolo Michał. Căci la Skobel nu mergeam nici o cute să împrumutăm pentru coasă, o dospeală pentru pâine, o uruială pentru ciorbă, un plug, un car, un cal, ca să nu mai vorbesc de bani. Am intrat în curtea lui Skobel, dar a sărit câinele şi nu mă lăsa un pas să fac mai departe. I-am dat cu cârja peste ceafă, de parcă eu aş fi fost Skobel. Pleacă de-aici, jigodie! A scheunat şi s-a ghemuit. Skobel a ieşit din şură.

— Ce ți-a făcut câinele?

— Unde-i Michał?!

— Ce eşti aşa de mânios? Când vii la cineva, zici mai întâi, lăudat fie Domnul. Este în grajd. Cară bălegarul.

M-am repezit spre grajd şi-l văd pe Michał, fratele meu, desculț în bălegar până la glezne şi dând din furcă de parcă ar fi fost argatul lui Skobel. Slab ca moartea pe prapur. Barba până la piept, părul îi cădea pe spate. De-abia am recunoscut pe el costumul bleumarin pe care i l-am cumpărat de Paşti, înainte de a merge la spital. M-a costat trei mii cinci sute de zloți. Şi cred că era cu aceeaşi cravată vişinie cu bobițe albe, pe care tot atunci i-am cumpărat-o, căci avea ceva legat la gât. Dar asta doar o bănuiesc, căci era murdar de nu-l mai recunoşteai.

— Michał! Eu sunt, Szymek!

Şi-a întors privirea spre mine, dar parcă numai ca să vadă cine s-a aşezat în uşă şi i-a luat lumina, apoi şi-a plecat din nou capul şi a băgat furca în bălegar!

— Netrebnicule! Cum ai putut să-l bagi în bălegar?! Pe un om ca Michał?!

— Nu sări, stai locului! Crezi că mai e ca pe vremuri? Ho! Ho! S-au dus vremurile alea. Dar ce, să-i dau mâncare de pomană?! De nu eram eu, ar fi crăpat de foame. Că toți ştiu numai să-l jeluiască. Dar când e vorba de mâncare, nu te jeluieşte nimeni. Te lasă în grija Domnului. L-am găsit o dată în grădină, mânca prune verzi.

— Şi pentru un blid de linte l-ai făcut argat! Nenorocitule! Ştii tu cine a fost el?!

— Şi dacă ştiu? Că doar oamenii vorbeau. Numai că, la nenorocire, toate astea se uită.

— Michał! I-am smuls furca din mâini. Acasă! Ajunge! Iar ție, nemernicule, ți-aş da una cu furca asta! Şi am băgat furca în pământ, lângă picioarele lui Skobel, că s-a făcut alb ca varul. Iar pe Michał l-am luat cu mine.

Mergea supus, iar eu, şontâc, şontâc, după el. Poate că în capul lui era că-l mâna iarăşi cineva la el acasă, ca să-l pună la muncă. Şi cum nu întreba niciodată, ce şi unde, puteai să-l duci unde voiai. L-ai fi dus şi la moarte şi tot n-ar fi întrebat, pentru ce? Ar fi mers. De parcă n-ar fi avut nimic în el, doar atât că merge. Iar eu fierbeam. De parcă cineva mi-ar fi mestecat cu bățul mațele din burtă, cum mesteci terciul clocotind în ceaun. Simțeam că trebuie să fac ceva, ca să-şi dea seama că m-am întors, că sunt fratele lui, că-l duc acasă şi nu în altă parte, şi că niciodată, dar niciodată n-o să-l mai ia vreun Skobel, sau Macała, sau altul, ca să-i care bălegarul, să curețe sfecla sau să-i care snopii.

— Mai repede. L-am împuns cu cârja în spate, deşi nici eu nu puteam să merg mai repede. Picioarele aproape că mă lăsaseră, iar în palme simțeam arsura umedă a băşicilor crăpate.

Am intrat în casă.

— Asta-i casa ta, i-am zis. Stai jos.

M-am dus în grajd, i-am luat vacii funia de la coarne. Era cam lungă, am strâns-o în patru. M-am întors în casă. Şedea acolo unde i-am spus să stea, cu capul sprijinit în palme şi se uita la picioare. Mirosea groaznic, împuțise toată odaia cu putoarea bălegarului lui Skobel. M-am oprit în fața lui la o depărtare cam de o mână întinsă. Mi-am proptit cârja dreaptă de perete, iar în cea stângă m-am proptit cu putere, ca să nu-mi pierd echilibrul.

— Trebuie să te bat, i-am zis şi cu toată puterea l-am lovit cu funia peste spinare, că aproape era să cad.

Dar nu s-a mişcat şi nici măcar nu s-a uitat, cine-l bate şi pentru ce. Doar praful s-a ridicat din spinarea lui nemişcată şi am simțit parcă şi mai puternică duhoarea bălegarului lui Skobel. Mi-am strâns mai bine cârja în mâna stângă, căci era să-mi alunece, şi iarăşi i-am dat cu funia peste spinare. Dar nu zicea nimic. Deşi ar fi fost de ajuns să mă împingă puțin şi aş fi căzut cât sunt de lung pe podea. Chiar şi aşa, slăbit, totuşi era un zdrahon pe lângă mine, care mă țineam într-o cârjă cu palma zdrelită, plină de băşici. Şi de câte ori îl loveam, funia mă zgâlțâia, de tremuram ca o trestie în vânt. Ca să-l pot bate trebuia să stau ca o masă cu patru picioare, ca tălpile să se țină ca rădăcinile de pământ, iar pământul să nu se clatine. Doar aşa aş fi putut să-l bat. Şi nu numai cu funia, dar cu tot trupul, cu toată durerea, cu toată mânia. Atunci aş fi scos lacrimi şi din piatră. Deşi mai uşor scoteai lacrimi din piatră decât din el. Deodată şi-a ridicat capul din palme, şi-a pus mâinile pe genunchi şi s-a aplecat, de parcă ar fi

vrut să-şi facă spinarea mai lată, ca să-l pot bate. Am început să-l lovesc peste spinare, luându-mi avânt de fiecare dată, de parcă aş fi aruncat sacii cu grâne în căruță. Mânia creştea în mine. Aveam atâta mânie în mine că nu mi-ar fi ajuns nici zece funii. Simțeam cum creşte mânia nu numai în mine, dar şi în jurul meu, de parcă odată cu mine s-ar mânia toată odaia, toată casa, grajdul, şura, curtea, tot satul, tot pământul. Mânia asta mă făcea să uit că eu îi sunt frate, că-l bat pe fratele meu. Şi de ce-l băteam? Astă n-am ştiut-o, şi cred că niciodată n-am să ştiu. Numai el ştia. Dar din gura lui nu se auzea nimic. Cel puțin trupul lui bătut să fi gemut vreodată, ca orice trup când este bătut. Copacul, dacă-l dobori, tot geme, piatra se duce răsunând. Funia de-acuma gemea, se învârtejea de durere. Funia, dacă ar fi putut, s-ar fi aruncat la mine şi, cel puțin, mi-ar fi ținut mâna să nu-l mai bat. Sau s-ar fi încolăcit ca un şarpe în jurul gâtului meu şi m-ar fi spânzurat de tavan.

Am început să gâfâi. De parcă m-aş fi urcat cu picioarele mele betege pe un munte înalt. Simțeam că nu mai pot. Mi-a slăbit şi mâna, iar funia de-abia se mai bălăbănea pe spinarea lui. Când am mai ridicat mâna să-l lovesc, mi-a căzut cârja. Dacă nu mă țineam de masă, aş fi căzut ca un bolovan. Am vrut să mă aplec ca s-o ridic. Dar o durere îngrozitoare la genunchiul drept m-a oprit, m-a trecut o sudoare rece şi am simțit un junghi la şale. De-abia ținându-mă cu o mână de masă, m-am aplecat, încet-încet, şi cu cealaltă am putut să-mi ridic cârja. Numai că atunci când m-am îndreptat, am văzut negru în fața ochilor. M-am târât până la laviță şi m-am aruncat pe ea trudit, de parcă m-aş fi întors de pe câmp, după o zi de coasă.

— N-o să mai cari bălegarul lui Skobel, atâta am putut să-i spun.

Stătea cu capul aplecat pe piept, cu mâinile pe genunchi, de parcă nici n-ar fi simțit că nu-l mai băteam. Auzeam prin fereastra deschisă scârțâitul carelor, oamenii tot cărau şi cărau. Aproape toți aveau acuma roți de cauciuc, iar carele cu roți de cauciuc nu se mai aud ca acelea cu obezi de fier. Aşa că mai mult se auzeau caii. Călcau greu, de parcă ar fi dus carele în spinare.

Doream să vină la mine cineva din vecini, din sat. Chiar şi cineva străin. N-aveam treabă cu nimeni şi nimeni n-avea cu mine. Mă gândeam că poate îi era cuiva în drum, sau, întorcându-se de pe câmp, a aflat că m-am întors. Sau aşa, fără nicio treabă, neavând unde să meargă. Kuś, Prażuch, dacă ar fi trăit, ar fi venit.

Căci cei care nu mai trăiesc sunt cei mai siguri. Am început să-mi ascut urechea, dacă nu se aud niscaiva paşi în pridvor. Mi se părea că aud clanța. Că se deschide uşa. Voiam să văd pe cineva în prag zicând, lăudat fie Domnul, sau noroc.

— Dar ce stați aşa, de parcă ați sta pe răzor? V-ați întors de pe câmp sau v-a murit cineva?

— Nici de pe câmp n-am venit şi nici nu ne-a murit nimeni. L-am bătut pe Michał. Cu funia de-acolo.

— L-ai bătut? Pe fratele tău? Sunteți doar oameni bătrâni. Frații se bat când sunt mici.

Şi poate că din aşteptarea asta zădarnică mi-a venit gândul să-l îmbăiez. Mai întâi să-l tund, să-l bărbieresc, şi de-abia după aceea să vină cine o vrea la noi. M-am ridicat de pe laviță. Mi-am luat cârjele în palmele zdrelite. Mă ardeau până la coate. Iar pe picioare de-abia mă țineam.

— Să nu pleci nicăieri, i-am zis. Am să te îmbăiez.

Şi m-am dus să caut o albie. Spre norocul meu, albie avea Pająk, aşa că n-a trebuit să umblu prea mult. Pająk singur mi-a adus-o în casă. A aşezat-o în mijlocul odăii, a sprijinit-o de nişte lemne, ca să nu se mişte. Apoi mi-a adus vreo două găleți de apă de la râu, a pus-o în oale, le-a aşezat la foc.

— Trebuie să ne ajutăm unul pe altul la nenorocire. Şi tu m-ai ajutat, când am fost la nenorocire. Ții minte ce cuvântare frumoasă ai ținut la înmormântarea lui Włodzio al nostru?

— Când a fost asta, Bronisław, încă mai ții minte?

— Cum să nu țin minte, am să țin minte până la moarte. Popa a zis ca să scape. Se gândea cum să se întoarcă mai repede acasă, tot țopăia cu picioarele. Nu ştiai dacă vorbeşte de Włodzio al nostru sau despre altul. Nici n-a amintit, pungaşul, că Włodzio a murit sfârtecat de o mină, ca şi cum ar fi murit de dizenterie sau de tifos. Şi-i spuneam, Włodzio, nu te duce, o să vină geniştii şi o să scoată minele. Şi totuşi s-a dus. Iar tu nu te-ai uitat că era un ger de crăpau pietrele, înghețau lacrimile în ochi. Şi n-ai uitat nimic, nici că a fost un copil bun, că şi-a iubit părinții, şi că, asemenea unui fir de grâu a răsărit din bob, dar n-a ajuns să-şi vadă spicul. Că parcă, voit, cineva l-ar fi tăiat ca pe o rămurea. Auzi, mamă, i-am spus nevestei mele, ce băiat am avut? Şi Dumnezeu ni l-a luat.

Am adunat câteva lemne prin curte şi am aprins focul în plită. S-a înteţit focul şi parcă a reînviat viața din casă. Peste puțin au început să se ridice aburii din oale.

— Dezbracă-te, i-am zis. Între plită şi albie am pus un scaun,

m-am sprijinit cu tot trupul de plită, am pus, mai întâi, oala cu apă pe scaun, apoi de pe scaun pe pământ, lângă albie, şi de-abia după aceea, aplecându-mă, am turnat apa. Pe faţă au început să-mi apară broboane de sudoare din pricina aburilor. Am mai turnat puţină apă rece din găleată. Ei, se răceşte apa. Dezbracă-te.

Dar el nimic, şedea mai departe. Cum am putut, cu o mână, i-am scos hainele, căci cu cealaltă trebuia să mă ţin pe masă. Spre norocul meu, nu s-a împotrivit. Dar tot mai puţea de la bălegarul lui Skobel, că trebuia să-mi întorc capul. Doar când i-am scos izmenele s-a strâns şi a început să tremure, de parcă s-ar fi ruşinat că a rămas gol.

— De mine să nu-ţi fie ruşine, i-am zis. Sunt fratele tău. În afară de noi doi, nu mai e nimeni aici. Pająk a plecat. Hai, vino. L-am luat de mână şi l-am dus spre albie. S-a oprit, de parcă ar fi şovăit. Nu te teme, e apă, i-am zis.

M-a apucat de mână şi nu voia s-o lase, de parcă l-aş fi împins într-o apă adâncă, deşi apa dacă-i ajungea puţin mai sus de glezne. Mi se părea în albie că ar semăna cu cineva, dar nu puteam să-mi amintesc cu cine. Poate că din pricina părului care îi cădea pe umeri şi a bărbii până la brâu. Şi era slab, oasele aproape că-i ieşeau din piele, iar pielea atârna pe el cum atârnă uneori zăpada pe crăci, când vine dezgheţul. Pe spinare i se vedeau dungile vineţii de la loviturile cu funia.

— Stai jos, i-am zis. Mai întâi să te săpunesc.

Mi-am adus o bucată de săpun de la spital. Cineva a lăsat-o la spălător, aşa că am luat-o, de parcă aş fi presimţit că o să am nevoie de ea. Mi-am adus un scăunel lângă albie, m-am aşezat şi i-am turnat apă din cană, ca să-l înmoi puţin. Apoi am făcut spumă în mâini. Şi cu grijă, ca să nu-l lovesc, l-am săpunit pe spate, pe piept, pe mâini, peste tot. Pielea îi tremura, ca la un iepuraş, când îl mângâi pe blăniţă. Simţeam tremuratul lui, deşi de-abia îl atingeam, şi asta mai mult cu spuma decât cu mâinile.

— Nu mai tremura atâta, i-am zis. Că doar nu-ţi fac niciun rău. Te spăl. Îţi plăcea, doar, să te speli. Îţi aduci aminte cum ne spăla mama de Crăciun sau de Paşti? Nu mai voiai să ieşi din albie. Iar pe mine mă gonea tata cu cureaua la spălat, căci făceam pe adormitul. Sau ziceam că apa e prea fierbinte, sau că-mi intră săpunul în ochi. Sau când mergeam seara la râu să facem baie, mai ţii minte? Mai întâi tu mă spălai pe spate, apoi eu te spălam. Iar tălpile ni le frecam cu pietre sau cu nisip. Iar când nu mai voiam să facem baie, ne speriam cu duhurile. Mai mult eu pe tine.

Uită-te, Michał, e ceva acolo. Uite, acolo, lângă salcie. Ceva alb, parcă ar sta într-un cearşaf. E un duh! Şi o luam la fugă. Eu primul, tu după mine. Mama, tata, într-un glas, ce s-a întâmplat? Am văzut o nălucă! N-aţi vrut să vă spălaţi, împieliţaţilor! Şi cu picioarele murdare vreţi să vă băgaţi în pat, striga mama! Lângă râu ziceţi, atunci trebuie să fie duhul Bartoszkăi, îl auzeam pe tata, care credea mai mult în vedenii. Trebuia să întrebaţi, în numele Tatălui şi al Fiului, ce doreşte sufletul? Bartoszka nu v-ar fi făcut niciun rău. Îi plăcea să vină des la râu, aşa că o fi venind şi acuma. Se aşeza uneori pe mal şi se uita dusă în apă. Ce vezi acolo, Agata, o întrebam când mă duceam după apă la râu. Mereu văd altceva, Jósefe, mereu altceva. Deşi ce ar fi putut ea să vadă acolo, nisip, mâl, pietre şi cum merge râul.

Mi-am mutat scăunelul pe cealaltă parte a albiei, căci îmi era greu să-l cuprind tot din acelaşi loc.

— Dar mai ţii minte când ne-am scăldat odată de Sfântul Ion lângă Blach? Că de la Sfântul Ion începea scăldatul. În ziua aceea Sfântul Ion botează râurile. Deşi eu uneori mă scăldam şi înainte de Sfântul Ion, uneori chiar în mai. Ţin minte că era foarte cald, se uscau frunzele. Roia de băieţi şi de fete, că se vedeau mai multe trupuri decât apă. Sărea apa pe sălcii. Fredek Ziębaw a adus un cal, ne-am urcat pe el câţi am putut încăpea pe spinarea lui şi, hai, în apă, sub apă. Ne ţineam de gâtul lui, îl apucam de coadă. Era o larmă de ziceai că s-a spart cerul. Iar tu şedeai pe mal, sub salcie, şi de-abia te mai ţineai să nu plângi, căci nu ştiai să înoţi. Îţi strigam, vino, Michał, ai să înveţi, te prinzi de coada calului, să dai numai din picioare, cât poţi de tare. Vino! Şi toţi te chemau. Unii îţi strigau să sari cu capul în apă. Strânge-ţi mâinile ca pentru rugăciune, Michał, întinde-te şi sări! Hai, Michał! Mai bine, băieţi, să-l aruncăm în apă, învaţă mai repede! Prindeţi-l! Dar tu te-ai pus pe fugă. Noi după tine. Te-am prins în lanul Michalinei, te-ai împiedicat de o brazdă. Te smulgeai, ne scuipai, ne muşcai de mâini. Dar noi eram patru. Te-am dus la râu, ţi-am făcut vânt şi, hop în râu! Că ne-a stropit şi apa. Dă din mâini, Michał! Dă din mâini. Din mâini, din picioare! Dar tu, parcă de-al dracului, n-ai dat nici din mâini şi nici din picioare, te-ai dus la fund. A trebuit să sar şi să te scot. Ai băut apă că nu mai puteai să respiri şi te-a apucat după aceea sughiţul. M-a bătut tata acasă cu cureaua, zicând că am vrut să te înec. Şi, doar, numai aşa înveţi repede să înoţi. Pe toţi aşa ne-au învăţat să înotăm, ne luau de mâini şi de picioare şi ne făceau vânt în apă. Dă din mâini, că te îneci! Pe mine

m-au aruncat din salcie, ca să fie mai de sus. Şi asta mi-a folosit mai târziu. O dată, când eram partizan, a trebuit să sar de pe un pod.

Din spate mă goneau, în faţă mă aşteptau, aşa că n-am avut altă scăpare.

M-am sculat, am mai turnat puţină apă fierbinte din oală. Am amestecat-o cu apa care era în albie.

— Dar mai ţii minte când o dată, înainte de război, ai venit cu o pălărie? Te-ai oprit în prag şi parcă te-ai ruşinat că erai cu pălărie. Şi noi ne uitam la tine, nu ştiam dacă eşti tu. Şi deodată ai scos-o din cap, iar tata ţi-a spus s-o mai pui o dată, să vadă mai bine cum îţi stă. Da, a zis, îţi stă bine, numai că parcă nu mai eşti tu. Cât ai dat pe ea? Atâta, a zis mama, trebuia să iei una mai ieftină, fiule, cu banii ăştia ţi-ai fi putut lua nişte haine. Era într-o duminică. Tata ne-a spus să ne ducem prin sat, poate că-l întâlnim pe popă, că mereu întreba de tine. Dar eram de-acuma flăcăi, aşa că n-aveam nevoie de popă, încă pe zăpuşeala aceea, şi am întins-o spre râu. Fetele se făcuseră domnişoare şi râul se revărsa de ele. Eu m-am dezbrăcat şi m-am aruncat în apă. Iar tu te-ai aşezat pe mal, la umbra unei sălcii. A înotat până la tine Stefka Magierzanka şi a început să te ispitească să vii în apă. Nu te dezbraci, Michał? Este aşa de cald, dezbracă-te şi hai în apă. Avea nişte sâni de parcă se umpluseră cu apă. Îţi stă frumos cu pălărie. Ai venit pentru mult timp? Se gândeau ai ei că te însori cu ea. Dar n-ai fi fost fericit. Se înhăitase cu unul din timpul războiului, care venise în sat după făină, şi a plecat cu el în lume. Şi-a lăsat bărbatul, copilul. Michał! Michał! Hai să faci baie! Te strigau toate. Că-i apucase invidia pe băieţi. Nu-l mai strigaţi! O fi bolnav de oftică! Ofticoşii n-au voie să facă baie! Nu-l vedeţi ce pălărie şi-a cumpărat, ca să nu pară din sat! Arată ca un fund după tufiş! A sărit unul din spate, ţi-a smuls pălăria din cap şi a aruncat-o în râu. S-au aruncat câţiva s-o prindă în apă. Unul a prins-o, şi-a pus-o pe cap şi s-a dus înotând. Am sărit în apă ca s-o iau. Dar a aruncat-o mai departe, în grămada de băieţi. Au început să şi-o smulgă, să se bată pentru ea. Stefka Magierzanka mai să plângă de necaz. Porcilor, striga. Porcilor! Niciunul dintre voi nu e vrednic de o pălărie. Unul s-a dat la fund şi a scos o piatră din albia râului. Au pus piatra în pălărie ca să se afunde. Până la urmă le-am smuls-o şi am aruncat-o departe, în josul apei, strigând, cine ajunge primul. Şi aş fi ajuns-o. Numai că Bolek Kuska a sărit pe mal şi pe mal a ajuns înaintea mea. A luat pălăria, a fugit prin apa

mică mai departe, şi acolo s-a băgat cu picioarele în ea, s-a băgat în mâl, în nisip, pe pietre. I-am dat, când l-am prins, câteva peste mutră că vreo lună n-a mai putut să-şi lipească buzele, de parcă râdea întruna. Iar cămaşa, nădragii i-am tăiat cu briceagul, ghetele i le-am aruncat în apă. A venit frate-său, Wicek, cu ăl bătrân, la noi acasă, dar le-am dat peste gură şi acasă. Dar tu stăteai ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic, te uitai cum îți terfelesc pălăria, apoi te-ai sculat şi mi-ai zis, să mergem, Szymek. Lasă-le pălăria, dacă ăsta le e cheful.

L-am ridicat din albie, l-am şters. N-aveam în ce să-l îmbrac, aşa că l-am înfăşurat în cearceaf. Unde s-a putut, l-am legat, unde nu, l-am prins cu nişte agrafe. Căci am găsit nişte agrafe în sertarul maşinii de cusut.

— Acum să te tund şi să te bărbieresc.

Am văzut că nu mi-am uitat meseria. Puteam să tund, să bărbieresc, ca în timpurile de altădată. Deşi cred că prea puțini îşi mai aminteau că pe vremuri tundeam, bărbieream. Poate doar dintre cei mai bătrâni. Dar cei mai mulți dintre bătrâni muriseră. Acuma tinerii erau deja bătrâni. Iar după ei şi cei mai tineri se pregăteau să îmbătrânească, le apăreau fire cărunte în păr, se rotunjeau la față, obrajii li se încrețeau, se zbârceau. Ai fi zis că bătrânii vin de undeva în sat, iar cei tineri pleacă şi se întorc când sunt bătrâni. Atâta că uneori mi se părea ciudat că erau aceiaşi oameni. Dar cred că erau aceiaşi.

A trebuit să mă sprijin cu spatele de masă, căci altfel n-aş fi putut să stau. Avea părul gros, des, ca mama, cum îl am şi eu. Antek, Stasiek aveau părul ca tata, aşa că Stasiek era aproape chel, iar Antek avea atâtea luminişuri pe cap, de ai fi zis că e o streaşină găurită. L-am tuns foarte scurt, căci lațele îi roiau de păduchi. Apoi i-am spălat şi capul.

— Acuma hai să mâncăm.

Adineauri am adus de la spital o jumătate de pachețel de ceai, puțin zahăr, o pâine, o bucată de brânză, două pârjoale. Mi le-a dat Jadzia la plecare. A venit după mine pe coridor, când m-am dus să-mi iau rămas-bun de la ea.

— Ia asta. Şi mi-a pus pachetul în mâini. Doar n-o s-o iei când ajungi acasă prin magazine după mâncare. Iar de mâncat trebuie să mănânci.

M-am simțit prost, căci nu i-am povestit prea multe despre ce-i la mine acasă, şi chiar dacă i-am spus câte ceva, nu i-am spus niciodată adevărul. M-am gândit să-i spun că acasă mă aşteaptă

cu masa, că le-am transmis că mă întorc acasă. Dar ştia că n-am pe nimeni, aşa că cine ar fi putut să mă aştepte? De fapt nici nu m-a lăsat să vorbesc.

— Ia-l, ia-l. Să fii sănătos. Am vrut să-i sărut mâna, dar şi-a dus amândouă mâinile la spate. Mâinile astea ale unei responsabile de salon vrei să le săruți, domnule Szymek? Mai bine ai mai veni câteodată pe aici, când vii la târg sau cu alt prilej. Ce ne mai înveseleai, cât ai stat la noi. Mai râdeam şi eu câteodată. Căci altfel, în fiecare zi moare câte unul.

Nici despre Michał nu i-am vorbit niciodată. Doar atâta că am trei frați, asta i-am spus, dar că toți stau la oraş. Pe Antek şi pe Stasiek i-a văzut, când au venit odată la mine, la vreo săptămână după nenorocire. Nu ştiu de unde au aflat, că eu nu le-am scris. Erau îmbrăcați elegant, costumele, cămăşile, cravatele străluceau pe ei. Chiar mi-a făcut plăcere când i-am văzut aşa de eleganți. Dar după o oră mă săturasem de ei, deşi nu ne văzuserăm de vreo doi ani. Nici n-au apucat bine să mă întrebe dacă a trecut maşina peste un picior sau peste amândouă, şi cât am să stau în spital, că au şi început să se certe pe şoptite cu mine, că e vina mea. Că în loc să pun secară, grâu, trebuia să-mi fac o livadă, să-mi fac stupi sau să trec pe creşterea vitelor, aşa cum mă sfătuiau ei mereu. N-aş mai fi fugit de ploaie şi n-aş mai fi cărat snopii duminica. Că de-aia e duminică, să se odihnească omul. Să stea acasă cu nevasta, copiii. Sau, dacă e vreme frumoasă, să se urce în maşină şi să plece la pădure, pe malul unui râu. Dar că mi se părea că am să fiu veşnic tânăr. Aia nu, ailaltă nu, uite unde ai ajuns. Spre norocul meu a intrat Jadzia, aşa că am chemat-o să-i fac cunoştință cu frații mei.

— Oho, domnul Szymek e un bărbat straşnic, a zis, de parcă ar fi simțit că mă certam cu ei. Suferă, cum puțini am văzut, dar nu s-ar plânge pentru nimic în lume. Mai face şi haz de necaz.

De-abia atunci au încetat. Deşi lui Stasiek i s-a părut că nu mi-a zis destule, căci după ce Jadzia a plecat, mi-a spus:

— Sau însoară-te cu ea. S-a obişnuit la spital să muncească, o să-ți muncească şi pe câmp.

Amurgul pătrunsese prin geamuri, odaia s-a făcut cenuşie. Iar noi beam ceai, mâncam pâine cu brânză. Pârjoalele le-am lăsat pentru a doua zi. Carele încărcate de snopi tot mai treceau pe uliță. Câteodată se mai auzea câte unul îndemnându-şi caii. Alteori se auzea cum îşi izbea calul copita în piatră, se auzeau osiile neunse, clopoțeii de la hamuri. Aşteptam să mă întrebe, cel

puțin:

— Unde ai fost atâta vreme?

Chiar şi motanul când m-a văzut, mi-a sărit în poală, şi se freca de mine de parcă l-ar fi durut că nu poate să-mi spună un cuvânt omenesc. Câinele, de-ar fi fost, şi el s-ar fi smuls din lanț de bucurie că m-am întors. Şi fiecare, cu care m-am întâlnit, mi-a zis, cel puțin, oho, te-ai întors. Iar el e fratele meu şi nu scoate un cuvânt.

— Ți-au spus că am fost la spital?

A ridicat cana şi şi-a căscat ochii, de i s-au făcut ca două monede rotunde, dar degeaba ai fi încercat să ghiceşti ceva în ochii lui. Nu ştiai dacă te priveau, dacă se gândeau sau poate că voiau să moară şi să nu ştie nimic. Şi ținea cana foarte ciudat, numai cu două degete de ureche. M-am uitat la mine, cum o țin. Dar o țineam ca toți oamenii, cu toată palma. Iar pâinea şi brânză le fărâmița în palmă şi culegea firimiturile din palmă de parcă ar fi fost semințe de floarea-soarelui. De fapt, totdeauna mânca altfel decât oamenii obişnuiți. Mâncam dimineața ciorbă de cartofi, eu luam în lingură jumătate cartofi, jumătate ciorbă, că de-abia îmi încăpea lingura, aşa moțată, în gură. El îşi punea separat cartofii, separat ciorba, cartofi doar cât încăpeau în lingură, ciorbă numai pe fundul lingurii, şi aproape că nici nu-şi mişca falca. Cât putea să mănânce aşa, iar mâna trebuia s-o ducă de două ori mai mult. Omul de-aia mănâncă, să aibă burta plină. Căci din burtă vine puterea. Iar de putere ai nevoie ca să munceşti. Uneori îl întrebam dacă mâncând cum mănâncă el, e mai gustoasă mâncarea, sau mănâncă mai mult, sau de ce? Să-mi spună şi mie. Că doar n-o fi vreo taină? Nu fiindcă aş fi vrut să mănânc ca el, că mi-e bine şi aşa, cum mănânc. Dar mă gândeam să aflu cel puțin atâta de la el, căci, după cum mănâncă omul poți să afli multe.

Sau dacă îşi tăia o felie de pâine, o tăia aşa de subțire că se vedea lumina prin ea. Şi putea s-o mănânce fără nimic, dar totdeauna o ținea cu degetele răşchirate. Sau dacă era un măr, mai întâi îl tăia în patru, îl curăța de semințe, îl curăța de coajă şi de-abia atunci mânca sferturile albe de măr. Iar când bea apă, niciodată n-ai fi auzit să-i gâlgâie în gâtlej, cum se întâmplă când eşti însetat.

Poate că şi eu m-am dezobişnuit de el în cei doi ani de lipsă. Iar acum îmi era greu să mă obişnuiesc cu gândul că bătrânul învelit cu cearceaful este fratele meu, Michał. Poate că şi el a uitat că suntem frați. La urma urmei, ce înseamnă să fii frate? Nici în

copilărie nu l-am iubit prea mult. Mai bine mă duceam cu alți copii la joacă. Căci de înotat nu ştia, să tragă cu praştia nu ştia, să se cațăre în copaci nu ştia. Pe mirişte nu voia să fugă desculț, că-l înțepa. Iar eu cu băieții ne întreceam fugind pe mirişte, cine ajunge primul la răzor. Încă mai alegeam locurile pe unde nu s-a cosit cu coasa, ci cu secera, ca să înțepe mai tare. Sau pe unde creşteau mai des ciulinii. Mai mult pe tarlaua Waliszkăi sau a lui Boduch, care erau lungi ca nişte mațe. Alergai până la capătul unui maț ca ăsta şi când te uitai la picioare, erau pline de sânge, dar n-aveai voie să spui că te doare.

Este adevărat că învăța cel mai bine dintre noi toți frații. Într-un an a primit ca premiu o carte, ca fiind cel mai bun din şcoală. Iar pe carte scria, lui Michał Pietruszka, pentru rezultate strălucite la învățătură şi purtare exemplară, cu mulțumiri pentru părinți. Şi pentru mulțumirile acestea pentru părinți, tata rar când îl lua pe câmp. Când mergeam la biserică ne dădea la toți un singur ban, spunându-ne să-l pună pe tavă Michał. Iar când mama ne împărțea duminica bucățile de găină, tata se uita ca să ne împartă la toți egal şi totdeauna ieşea că Michał a fost nedreptățit, aşa că îi mai adăuga cel puțin gâtul. Putea Michał să stea până noaptea târziu citind câte o carte, că nu era păcat de gaz. Adevărat este însă că mie nu-mi plăceau cărțile. Atâta cât ne-au silit la şcoală, acolo n-aveam ce face. Şi nici nu eram prea lămurit de ce or citi atâta oamenii, dacă nu-i păcat de timp. Se apuca tata uneori să mă lămurească:

— Tu, boală, cel puțin ca să-l poată lăuda pe Dumnezeu citind.

Aşa că i-am spus odată că n-am să cred în Dumnezeu, când am să cresc, şi am fugit din casă. Deşi nu prea înțelegeam ce înseamnă să crezi sau să nu crezi în Dumnezeu, atâta doar că voiam să-l necăjesc. Aşa că după ce am terminat cu şcoala, am aruncat cărțile şi am început să umblu pe la petreceri. După prima petrecere m-a bătut tata. M-a bătut şi după a doua. Dar după a treia am pus mâna pe furcă şi i-am spus, numai să încerci. Dar m-a bătut şi atunci cu lanțul de la car că a trebuit biata mamă să-mi oblojească spatele, căci era plin de vânătăi.

— De ce l-ai bătut atât de rău? plângea mama. Pe copilul tău să-l bați aşa, Dumnezeule! Dumnezeule!

— Ăsta nu-i copil. Ăsta-i un tâlhar! La bătrânețe te alungă din casă.

Iar Michał citea. Anii treceau, dar el tot citea. Până când a venit un văr mai îndepărtat de-al mamei de la oraş, care era croitor. Şi

mama l-a rugat să-l ia pe Michał la el. Să învețe cel puțin croitoria, căci ce să facă în casă. Cu vacile mergea de-acuma la păscut Antek, Stasiek se ducea cu gâştele. Iar pământ iarăşi n-aveam cine ştie cât, ca să nu ne putem lipsi de el. Iar croitoria e o meserie bună, stai jos, sub acoperiş, îți faci şi ție haine. Tot n-avem croitor în sat, aşa că dacă ar învăța s-ar putea întoarce. I-am pregăti o odaie, poate că i-am cumpăra şi o maşină de cusut. Până atunci ar putea să coasă şi la maşina pe care o avem.

— N-o să-ți pară rău, vere. Este un copil bun, aşa că o să fie şi un croitor bun. Este un băiat aşezat, nu umblă aiurea ca alți copii. Stă toată ziua şi citeşte. Iar noi o să-ți fim recunoscători, ba cu ceva făină, ba cu nişte găini.

— Eh, ar fi fost mai bine să-l facem preot, a ajutat-o tata pe mama. Am fi vrut asta, vere, dar n-avem bani. Vezi, ne mai rămân trei. Nici pentru ăştia nu ajunge pământul. Ne-ar fi mai uşor dacă l-ai lua.

Şi s-a dus Michał la vărul mamei să învețe croitoria. A stat la el vreo trei ani. La două duminici, iar uneori chiar în fiecare duminică, venea acasă. Venea şi la seceriş, ca şi la strânsul cartofilor. Şi totdeauna aducea câte ceva, mamei cel puțin o cutie cu ață, ace, tatei țigări, lui Antek şi lui Stasiek bomboane, mie, o sticlă de bere. Numai că se făcuse ursuz. Nu voia să povestească cum o duce, bine sau rău.

Şi nici ce-i dau de mâncare, dacă nevasta vărului nu se uită strâmb la el. Îl întreba tata:

— Şi ştii, de acuma, să faci o pereche de nădragi?

Nu spunea nici da, nici ba. Dădea numai din umeri, că nu pricepeai dacă ar putea sau nu.

— Se vede treaba că tot atâta trebuie să înveți croitoria cât îți trebuie ca să te faci preot, îşi răspundea singur tata.

Mama, de fiecare dată când venea, pregătea ce putea, ca să nu se întoarcă cu mâinile goale la văr. Făină, crupe, mazăre, brânză, o bucată de slănină, uneori câte o găină. Cât priveşte ouăle, le ținea pe toate pentru văr, când o veni Michał. Noi mâncam ce mai rămânea, găluştele le făcea numai în apă, terciul trecut prin lapte, restul mergea la văr. Am prins o dată un iepure în laț, s-a dus şi ăla la văr. Oh, ce-o să se bucure vărul. Până atunci n-am uscat niciodată prunele, acuma le uscam, ca să le putem trimite vărului. Ne ieşise vărul pe nas că Stasiek, care nu înțelegea prea multe, a întrebat o dată dacă vărul nu este un balaur, că trebuie să mănânce atâta. Chiar şi tata ofta din când în când, zicând că mai

bine îl făceam popă. Numai mama ne liniştea mereu, ne împăca zicând că uneori trebuie să iei şi de la gură, şi să mai aşteptăm puțin, că învață Michał croitoria şi o să ne coasă la toți haine.

Până când într-o zi a venit şi ne-a spus că nu mai stă la văr, că acuma lucrează la fabrică şi mama să nu mai pregătească nimic, că nu trebuie să mai ducă nimic de-acasă. Ne-am întristat cu toții, căci atâta făină, crupe, mazăre, ouă, găini, brânză s-au dus pe apa sâmbetei. Tata a zis doar atâta:

— Mă gândeam să cumpăr material ca să-mi faci nişte haine. Dar se vede că asta-i voia lui Dumnezeu. Mai umblu şi în hainele astea.

De atunci, venea pe acasă tot mai rar. O dată la o lună, la două luni, la Crăciun, la Paşti, la seceriş. Numai că seceratul nu-i era la îndemână. Smulgea coasa şi mergea prea repede, iar coasa o întindea de parcă ar fi vrut cu o mână să cosească o claie întreagă. Aşa că-i intra uneori coasa în pământ, se tocea, iar el cădea frânt de oboseală. De fapt, niciodată n-a fost un cosaş bun. Şi nici n-a avut când să învețe. De mic, i-au băgat în cap să se facă popă, că popa are argați, nu trebuie să cosească. Deşi nu cred că ar fi ieşit un popă bun din el. Ca să te faci popă trebuie să ai chemare, să ai uşurință în vorbire. În fiecare duminică să ții câte o predică, şi la fiecare nuntă, la fiecare înmormântare. Şi la spovedanie cât trebuie să le vorbeşti la oameni, ca să nu mai păcătuiască. Că Dumnezeu se uită la tine din cer. Că Dumnezeu a murit pentru păcatele noastre. De toate ai să dai socoteală la Judecata de Apoi. De unde să iei atâtea vorbe? Apoi, ca să te faci popă trebuie să crezi în viața de dincolo de mormânt.

Căci, într-o duminică, ne-am adunat mai mulți vecini, era şi mama, şi tata, şi nu ştiu cum veni vorba de viața de dincolo de mormânt, că unul a văzut aia, că ălălalt a văzut ailaltă. Michał se pregătea să plece cu trenul, îşi închidea geamantanul, era târziu, iar geamantanul parcă de-al dracului nu se încuia. Şi dintr-odată îl aud strigând, nu e nicio viață dincolo de mormânt! Este numai aici pe pământ! Şi în asta trebuie să credem! Vecinii au amuțit, mamei, tatei li s-a făcut ruşine, iar el a apucat valiza aşa neîncuiată, a deschis uşa cu piciorul şi din pridvor a mai zis:

— Rămâneți cu bine.

Eu, vrând-nevrând, am luat-o după el, căci trebuia să-l conduc la gară. Dar tot drumul n-a scos un cuvânt. Este adevărat că goneam ca nebunii, căci parcă auzeam trenul vâjâind dincolo de pădure. De-abia în gară, când ne-am luat rămas-bun, la repezeală,

mi-a zis:

— Roagă-i pe părinți să mă ierte.

Şi n-a mai venit până la Crăciun, apoi de Paşti şi aşa până la sfârşit. Chiar dacă venea, nu prea vorbea, mai mult şedea şi se gândea. Îl întreba tata:

— Şi ce faci tu la fabrică?

— Ca la fabrică, dădea el din mână. Tot felul de lucruri.

— Te plătesc bine?

— Nu prea grozav, dar mi-ajunge.

— Şi unde stai?

— La nişte oameni.

— Cel puțin sunt oameni de treabă?

— Nu-s chiar cei mai răi.

Mama îl întreba:

— Ai vreo fată? Numai să nu te uiți la avere, copilul meu. Ia una mai săracă, fie şi numai într-o cămaşă, dar să fie cinstită.

— N-am eu vreme de fete, mamă, sunt treburi mai importante.

Aşa că eu nu-l mai întrebam nimic, căci pentru mine fetele erau treaba cea mai importantă. Ce putea să fie mai important? Se duce unul ca ăsta la oraş, şi mai mult se sălbăticeşte. De-aş fi fost eu în locul lui, aş fi ştiut cum să-mi trăiesc viața. Că doar mai auzeam şi noi câte ceva. Când venea în concediu Gienek Woś, care era subofițer în armată, nu ne povestea? Te treceau fiorii. Iar Florek Sójka aproape că îşi ieşea din piele:

— Ah, fir-ar să fie! Să plecăm, băieți! Hai, că nu mai pot asculta!

— Stau câteodată pe străzi ca felinarele. Îți zâmbesc, îți fac cu ochiul, de parcă te-ar cunoaşte de o viață. Şi sunt îmbrăcate ca nişte contese, rochițele de-abia dacă le trec de fund. Câte una se acoperă doar cu câte o vulpe, iar sub vulpe e goală puşcă. Îi tragi vulpea şi te-ai dus cu ea. Şi nici nu trebuie să mergi prea departe, doar după colț, unde e mai întuneric, ca să nu te vadă polițistul. Unele sunt aşa de despuiate că poți să le apuci de țâță, ca pe o vacă, şi doar s-o întrebi, cât? Şi sunt parfumate, că îți vine să întorci nasul. Şi cum vrei, mai scunde, mai înalte, mai slabe, mai grase, îi spui doar, vino, şi vine. Şi nu se teme că-i faci vreun copil, nici nu te întreabă dacă o iei de nevastă. Nici chiar cine eşti, o doare în fund de tine. Dar e mai bine să nu-i spui că eşti de la țară. Sunt şi unele care te aşteaptă în trăsură, dar astea costă mai scump. Te urci în trăsură, trăsura te duce, iar tu călătoreşti în rai.

— Şi cât te-ar costa, Gienek, una ca asta?

— Ei, o merță de secară trebuie să dai. Nu e prea mult. Dar te face fericit, că-ți închide gura. Dar aici ce poți să faci? ne ațâța Gienek, după un pahar, două. Căci îl luam cu noi la cârciumă, ca să ne povestească. Deşi, şi asta depinde. Bondarek ar trebui să dea o merță şi jumătate, că-i roşcovan şi cu fundul mare. Dar tu, Szymek, ai scăpa şi cu o jumătate de merță. Vino odată, mergem împreună. Am un birjar cunoscut. Ne duce prin tot oraşul.

Întunericul se întindea tot mai dens prin odaie. În întunecimea asta fața lui se înnegrise de tot. Iar pe uliță tot treceau carele cu snopi.

— Ții minte, i-am zis, că odată mi-ai spus că ai să vii pentru mai multă vreme. Trebuia să stăm de vorbă. Dar dacă nu vrei să vorbeşti, nu vorbi. Dacă vrei să trăieşti fără să scoți un cuvânt, trăieşte aşa. Numai că ce ar fi dacă toți oamenii din sat n-ar mai vorbi? Doar ar ara, ar semăna, ar cosi şi şi-ar căra acasă recolta, fără ca vreunul să scoată o vorbă, nici bună ziua să nu-şi dea. Iar împreună cu oamenii ar tăcea şi câinii şi pisicile, şi toate vietățile, păsările n-ar mai ciripi, broaştele n-ar mai orăcăi. Ce lume ar mai fi şi asta? Până şi copacii vorbesc, dacă ştii să-i asculți. Şi fiecare copac în limba lui, stejarul în limba stejarului, fagul în limba fagului. Vorbesc râurile, vorbesc grânele pe câmp. Tot pământul este ca un cuvânt uriaş. Dacă ți-ai ascuți bine auzul, ai putea să auzi ce s-a vorbit acum o sută de ani, acum mii de ani. Fiindcă cuvintele nu cunosc moartea. Sunt ca nişte păsări străvezii, care, odată spuse, se învârtesc veşnic pe deasupra noastră, doar că nu le auzim. Poate că la înălțimea lui Dumnezeu glasul fiecărui om se aude deosebit. Chiar şi ce vorbesc acuma cu tine. Ce se vorbeşte la Maszczyk şi la Dereń în casă, şi în fiecare casă. Şi dacă ți-ai apleca mai bine auzul, cine ştie, poate că ai auzi şoaptele omeneşti, ce gândesc oamenii, ce visează, chiar şi mieunatul pisicilor, nechezatul cailor din grajduri, scâncetul copiilor din leagăn, al celor care de-abia se nasc, fiindcă toate acestea sunt vorbire. Dumnezeu le porunceşte oamenilor să se roage prin cuvinte, că altfel nu s-ar deosebi om de om. Cu vorbe începe viața omului şi tot cu vorbe se termină. Că şi moartea este doar sfârşitul cuvintelor. Începe şi tu cu primul cuvânt, care ți-e mai aproape. Mamă, casă, pământ. Unde scuipi? Pe pământ. Pe ce umbli, pe ce stă casa, ce se ară? Doar ai ținut şi tu plugul în mâini. Mai ții minte cum ne învăța tata să arăm? Ne-a învățat pe rând, pe tine, pe mine, pe Antek, pe Stasiek. Cum ne ridicam deasupra plugului ne lua cu el la câmp, când se ducea să are. Ne punea mâinile pe

coarnele plugului, pe ale lui le punea peste ale noastre, şi mergea în urma noastră, de parcă ne-ar fi ținut în brațe. Simțeam căldura lui în spate, respirația lui, în cap. Iar cuvintele lui le auzeam de parcă ar fi venit din cer. Nu ține aşa, ține mai strâns, mergi pe mijlocul brazdei, ară mai adânc, când pământul era uscat, iar când o să-ți mai crească mâinile, în mâna asta o să ții şi hățul, iar în asta biciul. O să înveți, o să înveți, numai să ai răbdare. În pământ sapă şi cârtița, şi copacii îşi prind rădăcinile, şi oamenii sapă tranşee în vreme de război. Din pământ țâşnesc izvoarele şi în pământ se duce sudoarea omenească. Şi pe pământul ăsta, nu pe altul, se nasc oamenii. Mai ții minte, când pleca cineva, în lume, îşi lua totdeauna un bulgăre de pământ în traistă. Iar marinarii, când văd pământul undeva departe, departe, strigă, pământ! Pământ! Ai avut odată o carte, în care strigau, pământ! Şi Dumnezeu a coborât pe pământ. Şi omul, când moare, este îngropat în pământ. O să dormim şi noi în pământ. Mă gândesc să fac un mormânt. Să-l fac cu opt locuri, ca să intrăm cu toții. Poate că şi Antek, Stasiek o să vrea să-şi doarmă somnul de veci împreună cu noi. Se spune, fie-i țărâna uşoară. Aşa că unde ar putea să le fie mai uşoară? Doar se spune că pământul în care te-ai născut este leagănul tău. Iar moartea doar te aşază din nou în acest leagăn. Şi te leagănă, te leagănă, până când din nou devii nenăscut, nezămislit.

SFÂRŞIT

Postfață

Ții în mână, cititorule, o carte rară, o carte de referință și de răspântie în istoria romanului contemporan, pe care neîndoios n-ai s-o citești numai o singură dată. E vorba de romanul *Piatră peste piatră* al scriitorului polonez Wiesław Myśliwski, care s-a născut în sud-estul Poloniei, la 25 martie 1932, fiind deci contemporan cu generația romancierilor români: Alexandru Ivasiuc, D.R. Popescu, Fănuș Neagu, Corneliu Leu, Radu Ciobanu, Nicolae Breban ș.a.

Romancierul atât de înzestrat a văzut lumina zilei în comuna Dwikozi (Două Capre), din preajma istoricului oraș Sandomierz, în pădurile din jurul căruia s-a desfășurat o puternică mișcare de partizani. La o asemenea mișcare participă și eroul principal al romanului *Piatră peste piatră,* adăugând, astfel, cărții o notă de captivant zbucium sufletesc și eroism.

După terminarea liceului, Wiesław Myśliwski se specializează în filologie polonă, amănunt biografic, după opinia mea, deosebit de semnificativ, cu ecouri puternice și benefice în creația talentatului scriitor.

Pregătirea de filolog i-a insuflat, neîndoios, plăcerea luptei cu cuvântul, ca a lui Iacob cu îngerul, rigoarea și meticulozitatea observației i-a cultivat sistematic geniul înnăscut al limbii materne, din ale cărei straturi succesive știe să descopere toate filoanele de aur. Scriitorul a funcționat două decenii ca editor și a fost redactor-șef al revistei social-culturale *Regiony.* În același timp a fost și vicepreședinte al Consiliului Național al Culturii.

În literatură a debutat în anul 1967 cu romanul *Grădina pustie,* căruia i-au urmat, în 1970, *Palatul* și apoi două piese de teatru: *Hoțul,* în 1973 și *Chelaru* în 1978.

Cu romanul *Piatră peste piatră,* apărut în 1984, urmat de încă două ediții, ultima în 100.000 exemplare, și tradus, apoi, în rusă, franceză și acum în română, Wiesław Myśliwski este, în toată amplitudinea și strălucirea nouă a termenilor, ceea ce se cheamă un *creator demiurg. Creator* – cu sensul mai larg decât i l-a dat, se pare, pentru prima dată în istoria esteticii, Mattias-Casimir Sarbievski (1595–1640), care a folosit cuvântul în scrierile sale în limba latină, numai pentru a defini noțiunea de poet. În cazul lui Myśliwski, care e și dramaturg și eseist, și în multe pagini ale

prozei sale, şi un autentic poet, totul ne îndreptăţeşte să folosim sintagma: *un creator demiurg.* Scrisul său pare *geneză* a lumii noi, nelăsând nicio clipă impresia că surprinde, copiază, înfăţişează sau reflectă, după uzate canoane artistice, o realitate gata constituită.

Lumea se naşte parcă în fiecare clipă sub pana scriitorului.

Nu e, fireşte, vorba de lumea-univers pe care ar fi creat-o demiurgul lui Platon, nici de demiurgul care în viziunea lui Socrate ar fi născocit corpul omenesc, nici de acela al lui Plotin, întrezărit pe alte coordonate, de etică şi de voinţă universală. Wiesław Myśliwski nu vrea să concureze la plămădirea cosmosului cu filozofii şi născocitorii de mituri, deşi, la o decodare mai atentă, oricine se va convinge că romanul său *Piatră peste piatră* este un tulburător mit modern, mitul ţărănimii cu toate întortochelile şi meandrele prin care trebuie să treacă destinul ei istoric. Este un roman modern şi actual, ivit în zarea unei mari tradiţii epice, dacă ar fi să ne gândim, în literatura poloneză, numai la Reymont sau în alte literaturi la Tolstoi, Zola, Rebreanu, Preda – ceea ce nu înseamnă că se poate face vreo relaţie mecanică între scrisul lui Wiesław Myśliwski şi proza acestora. Ba, dimpotrivă, deşi inspirat din lumea rurală, romanul său e cu totul altceva, e o ipostază nouă în „curentul ţărănesc" al prozei actuale, nu numai poloneze, ci şi europene.

Lucruri fireşti, obişnuite, evenimente şterse, banale, în aparenţă, în curgerea ireversibilă a timpului, capătă adesea sub forajul minţii iscoditoare a autorului valoare de simbol şi o anume aură, nu idilică, ci mitică. Prin aceasta romanul *Piatră peste piatră* e modern în spiritul tradiţiei vii, nu osificate, şi se distinge printr-o surprinzătoare noutate şi originalitate, care cunoaşte câteva situaţii mitice esenţiale. Eroul trece prin *geneza* unei lumi noi şi prin stingerea dramatică a uneia vechi, patriarhale. El e îmboldit mereu de demonul *căutării* care-l face să treacă prin nenumărate peripeţii şi iniţieri de ordin gnoseologic, erotic, politic, social, nu neapărat la scara istoriei, ci la nivelul unor experienţe, aparent oarecare, dar care devin istorie prin structurarea lor în operă vie, autentică, de o excepţională valoare.

Interferenţa destinului eroului cu al altor personaje pe coordonata *căutării* unei *taine* e semnificativ în acest sens. Aşa e, de pildă, permanenta şi chinuitoarea căutare a unui act de proprietate pe care l-a dobândit bunicul pentru că îi sprijinise pe răsculaţii din 1863, dar ascunzându-l, suferă de-o amnezie şi nu

mai ştie unde l-a pus, obligându-i pe toţi ai casei să răscolească mereu curtea şi grădina în căutarea lui până când moare şi duce cu el taina în mormânt. Tot substratul unui mit este şi cea mai veche amintire a eroului, de la vârsta de trei ani, când se luptă, pe viaţă şi pe moarte, cu curcanul vecinului. Toată viaţa eroului e o luptă cu *ceva* şi o ameninţare din partea *cuiva.* A unui rival, a unei boli, a destinului şi aşa mai departe. E, poate, în firea aprinsă a eroului o ereditate care-şi spune cuvântul, căci un bunic a ucis pe vechilul care i-a necinstit nevasta şi apoi a fugit în America, iar celălalt bunic s-a implicat într-o luptă revoluţionară.

Există în acest roman nenumărate substraturi mitice mai mult sau mai puţin vizibile, care creează o atmosferă de răscolitoare poezie dramatică şi de epopee. Mai mult decât un mit, o mare şi răscolitoare parabolă, demnă de o antologie a literaturii universale este episodul dinspre sfârşitul cărţii, în care Szymon îl spală pe fratele său Mihał, ajuns într-o murdărie şi o mizerie fizică inimaginabilă, după ce se întoarce de la oraş cu o ireparabilă depresiune psihică. Sunt pagini de un profund şi sobru realism care amintesc gravitatea dramatică a evangheliilor, căci Szymon, spălându-l pe fratele său, învinge cerbicia exacerbată din sine, se umanizează mai mult şi se restructurează moral. Simbolică este şi discuţia din final a eroului cu preotul satului, care nu îi vinde, ci îi dăruieşte locul pentru mormânt.

Lumea din excelentul roman *Piatră peste piatră* e însă de natură socială şi psihologică. Ea se circumscrie în timp primelor şase-şapte decenii ale veacului al XX-lea, având în centru lupta de rezistenţă antifascistă din timpul ocupaţiei hitleriste, iar în spaţiul fizic şi social în jurul satului polonez tradiţional, răscolit continuu de vântul istoriei, de dialectica devenirii ei, care determină schimbări radicale de destine, răsturnări sociale şi mutaţii psihologice dintre cele mai semnificative în viaţa oamenilor, a familiei şi a societăţii rurale, de tip patriarhal. Lumea care se naşte sub condeiul inspirat al lui Wiesław Myśliwski este de o cuceritoare autenticitate, fără a fi nici pe departe o copie, oricât de măiestrită, a realităţii nemijlocite. Lumea lui se naşte din cuvânt, scris cu literă mică şi nu din pomposul Logos din mitologia biblică. Orice om, orice gând, lucru sau poveste a acestora, toate elementele lumii pe care o creează, par a se naşte, în ultimă instanţă, din cuvântul autorului, din cuvântul ce exprimă frumos adevărul şi care pare şi el a se ivi atunci pentru prima dată pentru a boteza lumea, a o descrie, apoi şi pentru a o interpreta. Rar

întâlnim un autor tânăr cu atâta răbdare în analiza minuţioasă a fiecărui fapt, descris şi interpretat pe toate feţele cu o deosebită pătrundere. Pentru W. Myśliwski cuvântul e leagănul lucrurilor, e lupa microscopică a spiritului cu care vede toate amănuntele, e un instrument de forare în adâncul conştiinţei, e un mijloc de portretizare a oamenilor şi de creare de atmosferă autentică şi realistă. Myśliwski realizează o admirabilă întoarcere la limbajul popular, cu mari resurse evocatoare şi narative, prin acea fermecătoare oralitate şi printr-un stil indirect liber, pe care l-a practicat, de pildă, strălucit, în literatura română, Marin Preda. Romancierul polonez excelează într-o oralitate desăvârşită, care se cere parcă mai mult auzită, ca o poveste la o imensă şezătoare, decât citită cu ochii proprii în tăcerea singurătăţii. E vorba de o oralitate modernă, rafinată, transfigurată stilistic de un creator înzestrat cu un remarcabil dar al povestirii.

Cuvântul care povesteşte în primul rând şi evocă, este la el născător şi descoperitor de lumi şi de personaje. Nu întâmplător îi face un excelent elogiu într-una din antologicele pagini ale cărţii: „Cuvintele scot la suprafaţă tot ce ai în suflet. Cuvintele scot din străfunduri ceea ce te doare şi te chinuie. Cuvintele fac să curgă din tine sângele rău şi să te simţi uşurat. Şi nu numai când e vorba de oameni străini, ci chiar şi pe fraţi cuvintele îi fac să se regăsească şi să se simtă din nou fraţi /.../ Cuvintele sunt o mare mângâiere. Ce are omul mai scump decât cuvintele? Şi aşa ne aşteaptă tăcerea veşnică, aşa că o să avem timp destul ca să tăcem. Vine vremea când pentru un cuvânt suntem în stare să dăm totul. Şi după fiecare cuvânt nespus pe lumea aceasta, o să plângem ca de cel mai mare păcat. Numai că o să fie prea târziu. Şi câte cuvinte nespuse rămân în fiecare om şi mor odată cu el, putrezesc împreună cu el şi nu-i mai slujesc nici în suferinţa lui, nici în amintirea lui.”

Pentru romancierul nostru, rostirea e viaţă, creaţie; nerostirea, moarte, deşertăciune. O îndelungată filozofie a tăcerii e, astfel, abolită. La el vorba e de aur şi muţenia calpă, goală, nefolosind la nimic. O asemenea încredere în cuvânt, un atare cult pentru rostire face din romanul lui Wiesław Myśliwski o operă care deseori e asemănătoare muzicii precum poezia simbolistă. În cazul lui se poate spune justificat că materialul primordial al literaturii este limba, limba ca o realitate vie, ca leagăn a tot ce există, ca întruchipare sonoră a lumii. De aici, poate, şi impresia că acest tulburător roman lirico-filozofic este, totodată, o enciclopedie *sui*

generis a *mentalităţii* şi a civilizaţiei ţărăneşti. O enciclopedie, nu dicţionar neutru, ci o poveste inspirată a lumii rurale. Prin mentalitate trebuie înţeles aici un atribut etnopsihologic, o trăsătură esenţială şi definitorie a unui popor sau a unei mari categorii sociale, un mod propriu de a înţelege lumea, de a aprecia categoriile etice şi estetice, de a iubi şi de a urî, de a reacţiona în faţa vieţii şi a morţii.

Asemenea trăsături sunt urmărite cu o remarcabilă fineţe de analist în destinul şi reacţiile sufleteşti ale eroilor, care au un statut social şi naţional bine definit, fiind autentic polonezi şi implicit de o valoare umană universală. Deşi protagonistul romanului şi agentul demersului epic, respectiv naratorul acţiunii, este ţăranul Szymon Pietruszka (Simion Pătrunjel), om dintr-o familie săracă, dar cu o structură sufletească de baladă, inteligent, puternic, curajos, iubăreţ, pasionat şi fidel slujitor al lui Bachus, descurcăreţ în toate, dar cam instabil şi predispus să omoare vremea, cu toată marcanta lui personalitate şi în stare să se lupte cu cel mai aspru destin, – am putea totuşi zice că principalul erou al romanului este *mentalitatea ţărănească,* în accepţiunea modernă a ideii de mentalitate, aşa cum am putea spune că *omenia* e principalul erou al lui Slavici sau *umorul* al lui Creangă.

Această mentalitate e analizată de romancier din variate unghiuri şi din perspectiva unui copleşitor număr de personaje, cum ar fi Szymon, cei doi fraţi ai lui, care pleacă la oraş, chemaţi parcă de stranii sirene, şi care devin oameni noi, orăşeni, muncitori şi activişti, părinţii lor – simbolizând tradiţia curată dar înţepenită –, vecinii de casă şi de pământ, iubitele lui Szymon, partizanii, colegii de spital, primarul, preotul etc. etc. Analiza vieţii sufleteşti a personajelor şi a vieţii sociale se face cu pertinenţă, cu mari adâncimi de gând şi cu o rară fineţe de psiholog şi etnopsiholog, încât se poate afirma cu toată puterea că *Piatră peste piatră* e un roman profund reprezentativ, cu un subliniat caracter naţional şi de o deosebită valoare estetică. E un roman cu un specific naţional profund polonez şi tocmai de aceea şi o valoare certă a literaturii universale contemporane.

Fără a da tribut unor asociaţii hazardate, putem afirma, pentru lectorul român, că într-o bună măsură familia Szymon Pietruszka e o familie de „Morometi" polonezi, în care bătrânii săraci, cu prejudecăţile şi datinile lor, vor să se ferească de năvala înnoitoare a timpului istoric, iar cei tineri cu instinctul lor de conservare, dar şi de progres social, se adaptează, fiecare în felul lui, la noile vremi,

fără a aduce vreo bucurie părinților, dimpotrivă, accentuându-le drama.

Szymon Pietruszka e un țăran înțelept. Îi place viața şi se ştie descurca prin hățişurile ei. Printr-o întâmplare nefericită e dus de fascişti, în locul tatălui său, să fie omorât într-o pădure, împreună cu alți oameni din sat. Uzând de un gest nu tocmai moral, reuşeşte să fugă şi intră în mişcarea de partizani, devenind, chiar, comandantul unui detaşament. Mai întâi peregrinările prin satele vecine, pe la petreceri de pomină, cu bătăi violente şi iubiri pătimaşe; apoi descinderile eroului, ca partizan, prin sate, pe la cârciumi sau pe la casele oamenilor; ascunderea la conacul boieresc din care până la urmă nu mai rămâne decât fațada, ciocnirile cu fasciştii, toate acestea deschid mult unghiul social al romanului.

După încheierea războiului, deşi nu avea şcoala corespunzătoare, Szymon ajunge şeful unui post de miliție din care e eliberat repede. Devine apoi funcționar la primărie, unde se ocupă de cote, şi-apoi de căsătoriile civile, laice, căutând să le concureze pe cele tradiționale, religioase. Aici încheagă o răscolitoare iubire cu o funcționară, Małgorzata (Margareta), care se sfârşeşte dramatic. În scenele erotice, de o mare autenticitate, geniul limbii îl salvează de orice senzație de naturalism şi vulgaritate. Autorul le prezintă magistral ca viață din viață. Primarul, arivist abil, îi face vânt şi din această funcție, care semăna cu o sinecură. Munca la câmp nu-l prea ispiteşte şi o face câine-câineşte înfruntându-se mereu cu tatăl său; certurile, bătăile cu vecinii pentru o brazdă de pământ pot să-i fie fatale, dar răul cel mai mare vine din altă parte. O dată, când țăranii trebuiau să ducă grâul acasă cu căruțele, sunt pur şi simplu blocați în câmp de maşinile care curg pe şosea neîntrerupt ca o apă amenințătoare. Artisticeşte, lupta dintre civilizația tradițională a carului şi civilizația modernă a maşinii e splendid şi simbolic înfățişată. Mitul a două civilizații care se confruntă pe coordonata timpului istoric e o creație modernă, cuceritoare.

Din nou nu trebuie să se piardă din vedere substratul mitic al acestui episod de o tragică grandoare. Szymon Pietruszka, aflat ca toți consătenii săi pe mijloace tradiționale de civilizație şi transport, nu mai are răbdare să se scurgă maşinile, loveşte caii cu biciul şi iese cu carul în drum, suferind un accident care duce la amputarea picioarelor. Stând doi ani în spital, încheagă un nou amor, dar mai ales cunoaşte povestea amară sau senină a zeci de

oameni. Spitalul pentru Myśliwski e un prilej de povestire în povestire, ca pentru Boccaccio în *Decameronul,* Chaucer în *Povestirile din Canterbury* sau Sadoveanu în *Hanul Ancuței.*

Cuprinderea social-istorică şi psihologică a romanului se extinde şi mai mult făcându-l tot mai captivant şi mai interesant. După doi ani, eroul principal Szymon Pietruszka se întoarce în sat, îşi caută fratele care, cu mințile răvăşite, ajunge argat la un om mai avut; dar satul vechi parcă nu mai este; de-abia se vede din cețurile amintirii, ca dintr-o pădure seculară care l-ar ascunde. Nu satul ca realitate administrativă şi demografică, ci satul spiritual, tradițional, satul ca măsură şi expresie a unei civilizații milenare.

Eroul principal e o structură epicureică prin naştere, dornic să se înfrupte lacom din plăcerile vieții; autorul găseşte atâtea splendide simboluri pentru a sublinia acest lucru, ca, de pildă, furtul pâinii sfinte, ascunsă de tată. Abil, Szymon caută un trai uşor, dar viața nu i-l oferă cu uşurință, obligându-l mereu la opțiuni decisive care-i reorientează destinul. „Vulturul" – acesta îi era pseudonimul de partizan –, întors în sat, devine uneori o umilă pasăre de curte, din pricina numeroaselor contradicții care-i brăzdează personalitatea, dar şi din cauza loviturilor pe care i le dă destinul. Sorții războiului său cu destinul se schimbă însă foarte des, căci Szymon e o fire puternică, un fel de Prometeu țăran, dezlănțuit uneori năprasnic, alte dăți cu mai multă înțelepciune, dar care se împotriveşte şi se revoltă cu toată hotărârea. El depăşeşte definitiv condiția şi mentalitatea țăranului tradițional, păstrând însă trăsăturile esențiale, sociale, naționale şi universale ale acestei categorii umane şi-ale acestei lumi cu caracteristici atât de distincte de limbaj, psihologie, mentalitate şi civilizație.

Wiesław Myśliwski este un excelent cunoscător nu numai al vocabularului țărănesc, ci şi al limbajului ca modalitate, nu doar ca instrument de comunicare şi de exprimare, ci de mărturisire a ființei, şi e ştiut lucru: a te mărturisi e mult mai mult decât a comunica. A te mărturisi, ție sau lumii, este o formă de autoanaliză şi autocunoaştere. Aşa cum, spuneam, toți eroii săi închid în ei, într-un fel sau altul taine, le caută cu făcliile talentului şi fac mărturisiri care se înscriu, ca nişte mici lespezi de marmoră, într-un imens mozaic, participând la edificarea arhitecturii romaneşti care reflectă mişcările semnificative şi mutațiile din *mentalitățile* satului. Acestea se fac, de fapt, prin intermediul eroului principal, respectiv al naratorului, care e pus să folosească o modalitate stilistică plină de nuanțe şi subtilități,

hrănită dintr-o autentică vorbire țărănească, dintr-un fel de trăire şi gândire în limbaj. Limbajul lui plastic, expresiv, nu e niciodată gol, ci mereu încărcat de viață, de zbuciumul, culoarea şi temperatura ei. El cunoaşte în egală măsură varietatea temperamentelor, caracterelor şi a psihologiilor umane, mentalitățile țăranului, pe care le surprinde însă într-o unică întruchipare în fluxul vieții zilnice, ceea ce ne îndreptățeşte să spunem că *mentalitatea țărănească* poate fi eroul principal al romanului. Dar nu e nimic linear şi uniform, căci mentalitatea aceasta are infinite nuanțe şi iradiază felurit peste variate spații sociale şi tipologii umane.

Lumea satului lui Wiesław Myśliwski este de o uluitoare varietate tipologică, diferită de la frate la frate, de la părinți la copii, de la țăran la țăran şi de la ei la vânzătoarea de la prăvălie, iubita de vreme rea a lui Szymon, la funcționarii de la primărie, ajunşi „domni" peste noapte sau la primar, la preotul care-i oferă eroului locul de veci, deşi-l bănuieşte cam necredincios, până la oamenii de la conac.

Wiesław Myśliwski cunoaşte universul sufletesc al omului simplu, îi urmăreşte mişcările de rotație şi de revoluție, fiind, totodată, un atoateştiutor al lumii satului, un subtil enciclopedist al culturii şi civilizației populare. Îi sunt familiare – ca lui Creangă al nostru – mersul anotimpurilor, muncile câmpului şi îndeletnicirile casnice, datinile de la petreceri şi sărbători, credințele şi obiceiurile rustice, uneltele agricole cele mai felurite, târgurile, cu lumea lor pestriță şi adeseori ilariantă, meseriile, părțile componente ale căruței şi plugului pe care, numindu-le, creează – precum Creangă în *Moş Nechifor Coțcariul* – o admirabilă simfonie a cuvintelor. Cunoaşte obiceiurile animalelor, fructele şi legumele, mersul lor în felurite anotimpuri, năravurile, bucuriile şi amărăciunile oamenilor şi ştie să facă din ele o epopee modernă, când veselă, când tristă, surprinzând grandoarea şi micimea omului, virtuțile şi servituțile vieții adevărate, iubirea şi ura, visul şi realitatea, omenia şi neomenia ființelor, ca şi eterna devenire a sentimentelor perene şi a reacțiilor instinctuale etc. etc., până la urmă triumful vieții asupra morții.

Myśliwski sădeşte în eroul său o filozofie robustă – uneori, poate, prea multă şi rafinată, o ironie tonică, un mod familiar de a trata moartea, şi tocmai aici e izvorul optimismului său funciar.

Practic, toată acțiunea se învârte, într-un fel sau altul, în jurul hotărârii lui Szymon de a construi un cavou de familie. Cavoul,

care-i solicită atâta zbucium pentru a fi realizat; de altfel, toate cavourile din cimitir sunt un simbol răscolitor al deşertăciunii trufiei şi al ambiţiilor omeneşti. Piedicile pe care le întâlneşte în calea edificării cavoului îi cheamă în memorie fel de fel de amintiri, de la vârsta de trei ani şi până la bătrâneţe, amintiri de o semnificaţie profundă şi de un farmec deosebit. Pretextul construirii cavoului îi foloseşte autorului şi naratorului la spunerea întregului adevăr despre oameni, despre unele aspecte ale vieţii, căci cimitirul e un fel de societate în miniatură, trecută în lumea cealaltă.

Fraza-prag a romanului subliniază foarte sugestiv, cum e şi firesc, ideea centrală în jurul căreia se structurează toate capitolele cărţii: *Cimitirul, Drumul, Fraţii, Pământul, Mama, Plânsetul, Aleluia, Pâinea, Poarta. Fraza-prag* a romanului, de o impecabilă arhitectură, rezumă şi luminează tot ceea ce e esenţial în structura atât de simplă şi totodată atât de măreaţă a demersului epic: „Să-ţi faci un mormânt. Numai cine nu şi l-a făcut nu ştie cât costă un mormânt. Aproape cât o casă. Deşi, cum se zice, şi mormântul este o casă, numai că pentru viaţa de apoi. Fiindcă – veşnicie sau neveşnicie – omul trebuie să-şi aibă un colţişor al lui."

Zbuciumul pentru construirea acestui colţişor durează pe tot parcursul cărţii şi-l pune pe eroul principal în relaţii cu fel şi fel de oameni, dar mai ales îl pune mereu în situaţia de a medita la viaţă şi la moarte, la valoarea omului şi a civilizaţiei cu o profundă înţelepciune şi excepţională fineţe de gândire.

Piatră peste piatră de Wiesław Myśliwski e o carte frumoasă şi complexă, care a fixat o piatră de hotar în istoria romanului european contemporan, o carte care trebuie şi merită să fie citită de mai multe ori.

ION DODU BĂLAN

Piatră peste piatră este o carte frumoasă și complexă, care a fixat o piatră de hotar în istoria romanului european contemporan, o carte care trebuie și merită să fie citită de mai multe ori.

ION DODU BĂLAN

Myśliwski îi provoacă pe învățați prin infinitatea izvoarelor, cunoscute sau ascunse, ale științei sale despre om. Aici își vor găsi hrană cunoscătorii literaturii, ai filozofiei, ai sociologiei și ai folcloristicii, compoziția operei lui îi va preocupa pe muzicologi, pe naturaliști, pe istoricii culturii materiale și pe lingviști, cărora Myśliwski le oferă teme de studii pentru mulți ani.

HENRYK BEREZA

Lei 23

[1] Dans popular polonez, asemănător cu mazurca.
[2] Dans popular polonez din regiunea Kujaw.